
Eduard Vilde

EDUARD VILDE

ARTIKLEID JA KIRJU

EDUARD VILDE

TEOSED

A-21516 V

EDUARD VILDE

ARTIKLEID JA KIRJU

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN
1957

Kunstiliselt kujundanud
Villu Toots

2
Tartu Riiklik Ülikooli
Raamatukogu
41231

Eduard Vilde

I

ARTIKLEID, VESTEID, POLEEMIKAT

1

KIRJANDUS.

Kalender on aastaraamat, mida iga vähegi haritud inimene tarvitab ja ostab. See ei tohiks aga selle paljuostetava raamatu tegijale põhjust anda ükskõik mil viisil ja mis materjalist kalendrit kokku lappida. Kalender ei oleks siis, kui ta hooletumalt ja halvalt on kirjutatud, mitte «rahva kasuks» tehtud, mis ta ometi olema peab, — ta teeb kirjandusele häbi ja toob ka väljaandjale kahju, sest rahvas võõrdub temast ära ja ostab lähemal aastal teise kalendri. Kui härra Schnakenburg[1] seda oleks teadnud või kui tema trükikoja produktide praegune revideerija, «Kündja» toimetaja härra Nebokat,[2] seda temale oleks ütelnud, siis oleks ta tänavu aasta tuumakama ja õigema «Isamaa kalendri» lasknud trükkida,[3] siis ei oleks ta ka tähtraamatu tahaotsa seda üle inimese ja üle eesti kirjanikkude mõistuse käivat kuulutust lasknud laduda, et Schnakenburgi trükikoda tulevikus üksnes neid raamatuid oma kuluga trükib, mis **«Kündja» eesti keele õpetuse järgi** on kirjutatud,[4] — ja lõpuks ei oleks härra Schnakenburg endise lõbusa «Isamaa kalendri» tagumise kaane külje peale nii lugemata palju tillukesi ja suuri «Kündjaid» lasknud kriipsutada, et neid vaadates silmad kirjuks kipuvad minema. Seal on neid nagu räga, on vahel kümme korda järjestikku tõmmatud: «Kündja», «Kündja», «Kündja» jne., jne. Tõesti, see viimane kalendri kaas näeb välja, nagu oleks «Kündja» toimetus seal «Isamaa kalendri» ostjale Riia linnast kõige täielikumat plaani tahtnud ette joonida, mis aga ainult «Kündja» toimetusesse peab juhtima, sest «Kündja»

nimi seisab iga uulitsa nurga peal ja toimetuse ukse kohal säravad sõnad: «Ilusamat, odavamat pildiajalehte nii rohke ja lõbusa sisuga ei ole eesti rahval selle põlve rahva seas mitte enam oodata, mispärast meie oma ausaid uusi sõbru rohke tellimisele palume.»

«Isamaa kalender» 1885, hind 35 kop., astub kõhnemalt ja kuivemalt rahva ette kui endistel aastatel. Eesotsas statistikajaos tuleb vigu ette, nii muu seas nimelt Euroopa riikide elanikkude arvudes, mis isaisade või vähemasti isade statistikatabelist näivad ära kirjutatud olevat. Näiteks ei ela Euroopa Vene riigis mitte 71 700 000 inimest, nagu «Isamaa kalendris» seisab, vaid juba 85 058 424 inimest, Saksamaal ka mitte 42 000 000, vaid 45 442 489, Austriamaal mitte 35 000 000, vaid 39 264 875, ning kõikides teistes riikides mitte nõnda vähe, nagu selles kalendris seisab. Meil ei ole aega tervet päris kalendrit läbi vaadata, kahtleme aga, et ka teistes tabelites kõik õige on. Tänuväärt on, et aadressijaoskonnas nüüd kihelkondadel ja postijaamadel vene keeli nimed juures seisavad.

«Lisast» otsime asjata mõnusat juttu, õpetlikku ja lõbusat teadust, siledaid ja kalendrikohaseid lüürikalaulusid. Kõige selle asemel on aga luuletajad raksuvate ja paukuvate salmidega igavaid ja pikale rebitud eeposlikke ja romansilisi katseid kalendri lisa üle äärte täis kallanud ja ühes proosalises tükis mõnele kriitikule, kes nende luuletusi vististi laitnud, eesti nimede saksastajatele ja muudele patustajatele — maitsta antud. Seda ei sünni rahva kalendris kirjutada. Siiski on «Isamaa kalendris» ka tükke, mida ajaviiteks lõbudusega lugeda võib, nagu ajalooline kiri «põllutööst, käsitööst ja kauplemisest paarisaja aasta eest», «muistsetest pulmadest», Lönnroti lühikene elulugu,[5] kordaläinud naljavestmine «Oh Tartu!» ja mõned laulud. Kalendri eesotsas on ühe naisterahva värvipildikene, keda keegi ei tunne, kellele aga tark kalendritegija kalendrist ilusa nime alla kirjutanud. Meie kalendri mamsli nimi on «Judith», teiste omadel on teised nimed.

Teise Schnakenburgi 1885. aasta tähtraamatuga, väikese «Talurahva kasulise kalendriga», võime natukene enam rahul olla. Küll ei ole tema lisa-

tükid iseäranis tähtsad, aga nad sünnivad lugeda. Laulusid on seal ainult üks, selle eest aga lühikesi jutukesi mitu; mõistatused ja harilikud naljatilgad on koguni välja jäetud. Kolme lehekülge ilustavad pildikesed laste elust seletusega. Elias Lönnrot'i mälestatakse paari sõnaga. Keel ei ole täitsa puhas, iseäranis mitte A. Karotomi[6] jutukeses «Tähe-uurija». «Talurahva kasulise kalendri» esimest kaant ehib tuttav ligimeelitav punane värvipilt, kelle sisemist külge «Püha õhtu-söömaaeg»,[7] nagu «Isamaa kalendriski», täidab, aga teadaandmiste eesotsas uhkustab kuulus Schnakenburgi trükikoja kuulutus «Kündja» keeleõpetuse kohta eesti kirjanikkudele ja tagumine kaas on jällegi «Kündjatest» kirju. «Talurahva kalender» maksab 10 kopikat ja sünnib osta. Niihästi selles kui ka «Isamaa kalendris» seisab Lönnroti rinnapilt.

Mälestame veel paari sõnaga «Isamaa kalendri» kuulutust, et Schnakenburgi trükikoda edaspidi üksnes niisuguseid raamatuid oma kulu peale trükkida võtab, mis «Kündja» keeleõpetuse järgi on kirjutatud. — Meie ei saa tõesti mitte aru, mis Schnakenburg nüüd korraga tahab. Et ta sellest kasu ei saa, on ju selge. Ei trüki aga Schnakenburg mitte kasu pärast eesti keeli raamatuid, vaid tahab ta meie kirjandust paljalt edendada, siis ei või ta seda ju ometi niisuguste raamatute trükkimisega teha, mis härra Nebokati ehk — «Kündja» keele ja keeleõpetuse järgi on kirjutatud. Meie ei leia Schnakenburgi nõudmisele mingisugust mõistetavat sihti ja pöörame seepärast küsides «Kündja» toimetaja hra Nebokati poole. Meile teatati nimelt, et hra Schnakenburg Nebokati oma trükikojas trükitavate eesti keeli raamatute läbivaatajaks ja parandajaks olevat pannud. Nebokat olla ka nimetatud kalendrid revideerinud. Härra Schnakenburg, kes ise eesti keelt ei mõista, näib Nebokati suure voliga välja ehitanud olevat ja selle voliga pani ta siis ka tähendatud kuulutuse kalendrisabasse.

Kui väga tänamata amet aga «Kündja» keele ja keeleõpetuse õppimine mõnelegi saab olema, seda näitab «Kündja» enese keel. Härra Nebokat kirjutab ühes omas tellimise kuulutuses täht-tähelt nõnda:[8] «Eesti

põllutöö nädalalehe «Kündja» kõige uuem number, mis (See viimane number? V. toim.) kaa viimsel ajal ühe rea (Või nii vähe! V. toim.) aina õpetlikusi kirjatükka on avaldanud, pakub (Jälle see viimane number? V. toim.) selle lehe lugijatele ühe (Miks mitte kaks? V. toim.) tõeste väga **tere tulemast pealise, kui see** (Kes? V. toim.) mõned õige ilusaste väljaehitatud pildid toob.» Aga kui «see mitte mõned õige ilusaste väljaehitatud pildid» ei too, siis pakub ta selle lehe lugejatele vististi «ühe väga jumalaga minemast aluse». Eks ole nii, «tere tulemast pealisega» «Kündja»? — Teises tellimise kuulutuses paneb härra Nebokat «Kündja» kohta käiva, «St. Petersburger Ztgi» kriitika järgmiselt ümber:[9] «Meil on üksnes mõlemate lehtede (Kündja ja Arajs'i[10]) politika osa silma ees ja peame kiitusega tunnistama, et nende alaline rahulik, mõõtupidav asjalik kõnemõnu, isegi riiuküsimuste kallal, **vägevaste teine oli.**» Nõnda kirjutab «Kündja» ja nõuab, et kõik teised tema järgi kirjutaksid. Meie kardame aga, et kirjanikkude tahtmine «vägevaste teine» on!

Noorte kirjanikkude peapüüe ja ühtlasi peaviga on, et nad oma luuletustes iga mõtet, olgu ta nii lihtne kui tahes, võimalikult õitsevate, luhtavate ja hästi tumeluulelikult kõlavate sõnadega välja «hoovavad». Seda nimetavad nad «vaimustavaks ja luuleliseks», iseäranis siis, kui neil korda on läinud niisuguseid «luulelisi» sõnu alliteratsiooni ehk tähtede kokkukõla mõttepimestavasse mantlisse mässida. Seeläbi saab luuletuse mõte arusaamatuks, kaob hoopis ära ja mina pean niisugust laulu kirjaniku luuleliseks ogaruseks ja alpuseks. Hiljuti ilmunud «P. Jakobsoni Luuletused, esimene anne, trükitud Rakveres G. Kuhs'i kirjadega, väljaandja kuluga, hind 15 kop.» on niisugusest luulelisest alpusest vabad.[11] Mis Jakobson on ütelda tahtnud, seda on ta tundmuserikkalt, aga lihtsalt ära ütelnud ja see mõjub, iseäranis lüürikalauludes, mis tõugu ka Jakobsoni «Luuletused» suuremalt osalt on. Küll ei too Jakobson palju uusi algupäraseid laulu-aateid, ta laulab armastusest, laulust, isamaast, loodusest, lahkumisest jne., mida juba teised

ammugi laulumaterjaliks ära tarvitanud; küll ei sepitse Jakobson sellestki materjalist mitte täitsa algupäraseid mõtteid, mida osav luuletaja teha võib, aga tema vanamaterjalilised laulud on enamasti nii siledad, avaldavad nii õigeid ja loomulikke tähelepanemisi, juhivad lugeja meelt ja südant nii puhtale mõlkumisele ja näitavad sulle nii osavasti nende asjade iludusi, milledest sa siiamaani ehk tähele panemata mööda olid läinud, et seda raamatut, kus need laulud sees seisavad, igale pehmete ja ausate tundmustega inimesele, kes armastusest, lilledest, metsast, kevadest, sügisest, lahkumisest rõõmu või kurbust tunnevad, puhta südamega soovitada võib.

E. V.

«Virulane» 9. X 1884, nr. 41.

2

EESTI NÄITEMÄNG JA TEMA TULEVIK.

Üks neist ilusatest vaimsetest võsudest, mis inimesesoo hariduse kännust aegade jooksul on välja kasvanud ja edasisammuva haridusega ikka lopsakamalt õitsema ning täiuse tipu poole tõttama hakkab, on näitlemise kunst ja näitemäng. Tema ühendab eneses hingelisi kunstisid, mis inimese vaimu harivad ja kosutavad, tema ilutundmist äratavad ja tema silma rõõmustavad. Näitemängus leiame meie ühendatud olevat luule- ja toonikunsti*, ja seda kunstide ühendust sulatab ü h e k s vaimseks ja suureks kunstiks näitluse enese põhikunst — inimese iseloomude ja tundmuste ning e l u kujutamine. Mis luuletaja inimese elust, juhtumistest, tundmustest ja omaenese ilusatest mõtetest surnud tähtedega paberi peale kirjutanud või mis aateid ja tundmusi muusikakunstnik eluta nootides paberi peale kriipsutanud — näitepõrandal osava näitleja ja laulja suus ning käes astub see alles elusalt ja elustades, värvirikkalt ja kujukalt, tundmusi äratavalt ja vaimu kosutavalt ning harivalt pealtvaataja ette. Inimeste kujud, mida luuletaja omas mõttes valinud, ilmuvad näitepõrandal tõsises elulises tegevuses ja kõnes kui päris elulised meie silma ette — meie näeme elu ja õpime sellest elust nii palju, kui luuletaja sellesse elupildisse õpetust pannud.

Kõige selle pärast on näitemäng ülitähtis kunst. Tema ülem- ja peaotstarve on ja peab olema h a r i d u s e e d e n d a m i n e ning see võim on temal. Peale selle jagab ta inimesele lõbusust ja meelelahutust ning pee-

* Muusikat, helikunsti.

nendab tema hingelist ja heakombelist elu. Sellest selgub siis, et iga rahvas oma näitemängu edendama, parandama ja ikka paremale järjele peab püüdma tõsta.

Näitemäng ja näitlemise kunst on niisama vanad kui inimesesoo haridus. Vanadest kreeklastest, roomlastest, indialastest ja hiinlastest peale kuni meie ajani on igal tähtsamal rahval näitemäng olnud ja nad on selle eest hoolt kandnud. Edeneva haridusega edenes ka näitemäng ja praegu seisab ta hästi haritud rahvaste, nagu prantslaste, sakslaste, inglaste ja itaalialaste juures väga kõrgel järjel. Nende näitemajad on suuremalt osalt kõige toredamad ehitused maailmas, nende paremad ja kuulsamad näitlejad saavad vürstlikud palgad ja nende näitemängude luuletajad ja komponeerijad teenivad ühe tüki pealt terve suure kapitali.

Ka meie, eestlased, loeme ennast haritud rahvaste sekka. Kuidas on aga lugu meie näitemänguga? Eesti näitemäng käib veel lapsekingades. Päris näitlemise kunsti ei olegi meil veel, niisama siis ka mitte näitlemise kunstnikke ja päris näitemajasid. Küll etendavad meie lõbuseltsid tänuväärt agarusega näitemängu, küll pakuvad nad seeläbi rahvale kaunist lõbu, aga kunsti ja kunstmängu ei või nad mitte pakkuda. Näitlejad, kes eesti lõbuseltside näitepõrandatel pealtvaatajate ette astuvad, on inimesed, kes näitlemise kunsti ei ole õppinud, kes oma eluülespidamist muu ametiga teenivad ja ainult lusti pärast näitemängu mängivad. Nendel ei ole siis ka kõige loomuliku osavuse ja hea tahtmise juures võimalik meile näitemängus seda küpsust ja osavust näidata, mis etendaja, kes ennast kunstile pühendanud ja kunsti õppinud, pakkuda võib ja mida näitleja pakkuma peab.

Seepärast ei või siis ka eesti näitemängu veel kunstnäitemänguks nimetada ja tema ei anna pealtvaatajale seda kasu ja lõbu, mis näitemängu kohus anda on.

Kui meie eesti rahval, eesti keelel ja kirjandusel tulevik on, misjuures nüüd vististi enam keegi kahelda ei või, siis peab ka näitemäng kui hariduse õis ja edendaja meie seas edasi elama ja paremale järjele tõusma. Meie lõbuseltsid on eesti näitemängule põhja ja aluse pannud ja nüüd on aeg vististi juba käes, mil meie

küsida võime, kuidas peame ka oma näitekunstile aluse panema? Et meie praegust eranäitlejate mängu selleks aluseks pidada ei või ja et sellest tema harilikul edasikestmisel kunstnäitlus iialgi välja kasvama ei saa, on niisama kindel kui arusaadav. Meil peavad näitlejad olema, kes kunstnikud on ja kes oma kunstist ja oma kunstile elavad; siis on eestlastel teater, nagu ta teistel haritud rahvastel on.

Aga mil viisil saaksime meie, eestlased, säärase kunstiteatri ja kunstinäitlejate osalisteks? Selle küsimuse peale ei ole mitte kerge kosta, kui meie mõtleme, kui kasina-arvuline ja kui kehv meie rahvas on.

Meil on tõesti veel liiga vähe jõudu, et meie endile üheainumagi eesti näitemaja võiksime asutada ja seda oma jõuga alal hoida; enam kui kahtlane on ka, et üksainuski seltskond kunstnikke meie rahva keskel oma kunstist nõnda elada võiks, et ta eesti näitemängule au teeks ja mitte ümberrändajate kometitegijate kilda ei langeks, kellede juures kunstist, kunsti oskamisest ja lugupidamisest juttugi ei ole. Midagi ei ole kahjulikum, kui tühjade ootuste najal midagi elule kutsuda; seda on mõned asutused kurval pildil näidanud. Ja kindel on, et eestlased omaenese teatrit suuremal mõõdul ja tähendusel veel mitte hinges ei jõua pidada. Aga siiski, kui meie endile kunstnäitemängu ja kunstinäitlejaid tahame — ja see tahtmine ei ole vististi varane ega vildak —, siis peab midagi sündima ja selle heaks peab midagi tehtama. Meie omalt poolt tahaksime selle asja kohta üht nõuannet avaldada, mida meie heameelega teistele eesti ja ka kohalikkudele saksa lehtedele arutamiseks ja läbirääkimiseks soovitaksime.

Baltimaa Eesti jaoskonna kahes suuremas linnas on meie sakslastel kaks näitemaja: Tallinna linnateater ja Tartu suveteater käsitööliste seltsimajas. Esimene saab linna poolt kauni summakese aastas abiraha. Tallinna näitemajas mängib juba kauastest aastatest saadik direktor E. Berenti näitlejate seltskond[1] ja ka Tartu suveteater on mõnda aastat tema käes, kuni ta sealt ülemineval aastal lahkus. Kuulda on aga, et hra Berent tulevikus jälle Tartu suveteatrisse oma seltskonnaga mängima minevat. Mis arvaks hra Berent, kui ta enese

saksa näitlejate seltskonnaga üht eesti näitlejate jaoskonda ühendaks? See tuleks meie arvates nõnda teha. Haritud eestlased, kelledel lusti ja annet oleks näitlejaks hakata ja kes saksa keelt ja kirjandust hästi tunneksid, meeste- ja naisterahvas, astuksid hra Berenti seltskonda näitlejateks ja lauljateks. Nad mängiksid esiteks teatava aja saksakeelsetes tükkides väikestes näiteosades ligi, õpiksid seega näitleja kunsti tundma ja saaksid hra Berenti käest kui «teise liigi» näitlejad asjakohast palka. On nad või mõni nendest oma õppimises ja harjutuses nii kaugele jõudnud, et nad juba suuremaid ja esimese liigi näiteosasid võivad mängida — kui ka mitte just täie küpsusega —, siis võiks hra Berent niihästi Tallinnas kui ka Tartus üks või paar päeva nädalas ka eesti näitemänge etendada. Eesti näitlejate juhatus (Regie) olgu seejuures kõige anderikkama ja osavama või paari säärase eesti näitleja käes. Hra direktor Berent teab väga hästi, missuguses kitsikus olekus Tallinna teatri asi praegu on, tema näitlejatele saab sagedasti «õnn» osaks tühjale näitemajale mängida ja laulda. Selle nähtuse põhjus on kahtlemata osalt ka see, et meie linna eesti rahvas saksa näitemängust osa ei võta; et ta aga eesti näitemängu kohta enam kui igapäevast osavõtmist avaldama saaks, seda näeme sellest, et niihästi Tallinna «Lootuse»[2] kui ka Tartu «Vanemuise»[3] saal näitemängu-õhtutel enamasti alati hästi täis on. Kuidas kasvaks veel see osavõtmine, kui eestlastele õpetatud näitlejate poolt osavaid etendusi pakutaks! Aga mitte ainult Tallinna ja Tartu eesti rahvas, vaid ka meie saksa keelt rääkija ja eesti keelt väga hästi mõistja «saksa publik» tuleks head eesti kunstnäitemängu heameelega vaatama. Kunst on ju üleilmaline ja peab seda olema, ilma et rahvuslikud vaheseinad teda killutada ja jaotada tohiksid. Seda sõna palume meie ka oma suguvendadest neid tähele panna, kelledele ehk meie nõu — saksa ja eesti näitemängu ühe hoone ja ühe direktori alla ühendada — kuidagi vastumeelt on.

Hra dir. Berent ei saaks eesti näitlejatega iialgi kahju, palju enam kasu. Eesti näitlejad võiksid ju ka igas saksa etenduses ligi mängida, osavusetumad väiksema-

tes osades kui koristid * ja statistid, anderikkamad suuremates osades. Suurem hulk eesti näitlejaid võiks ju esialgu mitu aastat niihästi saksa kui ka eesti näitemängus praeguste saksa «koristide» asemel seda ametit pidada. Kõik eesti näitlejad saaksid palga siis «täie» eest.

Et eestlastel head näitemängud veel puuduvad, on tõsi; aga neid ei nõuta meie näitemängu praegusel seisukorral veel palju. Hakkab aga Berent neid ostma ja etendama, siis ei saa ka kirjanikud puuduma, kes neid valmistavad, teistest keeltest ümber panevad ja ka algupäraseid loovad.

See on meie ettepanek ja nõuanne. On ta täitmiseks võimatu? Ei vististi mitte, kui teda täita tahetakse. Et eesti rahva seas haritud liikmeid ei oleks, kes ennast näitluse kunstile pühendada tahaksid ja võiksid, seda ei ole arvata ja sellest ei tõuseks ettevõttele mingisugust takistust. Peaasi on aga, kas hra direktor Berent ja Tallinna ning Tartu saksa teatrite eestseisjad ja valitsused meie ettepanekule lahket täideminekut osaks saada laseksid. Kui seda muud, meile tundmatud takistused vahest keelata võivad — rahvuslikke ja nendesarnaseid vaheseinu palume meie nimetatud valitsusi h a r i d u s e ja v e n d l u s e pärast kõrvale jätta.[4] Sakslased on oma haridusega meie ees, haritud inimene on hariduse sõber — saagu see sõprus hariduse kasuks ka siin nähtavaks!

E. V.

«Virulane» 21. I 1886, nr. 4.

---

* Koorilauljad, koori liikmed.

3

KIRJANDUSEST.

Et ma enesele põhimõtteks olen teinud arvustuste peale, mis minu kirjatööde kohta ilmuvad, mitte «vastata» ega laituse vastu oma töösid mitte kaitsma hakata, vaid nõuks olen võtnud eesti kriitikuid täiesti usaldada ja nende otsuseid ja arvamisi austada, — siis olgu siin kohe ette ära üteldud, et järgmised read «Valguse» kohta, kes paari minu kirjatööd ühe «o-i» sule läbi laitval toonil puudutab,[1] mitte nõndanimetatud «vastuseks» ei ole kirjutatud, vaid ainult mõne asja kohta seletuseks. — «o-i» ütleb ühes kirjatükis, milles ta J. Kõrvi «Kindlast eesmärgist»[2] ja dr. Hermanni kirjakeelest kõneleb[3] — ma ei saa aru, miks just seal —, minu kohta nõnda: «... hr. Vilde on oma «algupäraste jutustustega» küllalt tuttav. Tema jutustuste mõtted on iga ausama ja peenema kombe vastased, lühidalt: liiderlikud olnud. Peaks seda ehk hr. Vilde enese kohta liiaks võtma, siis paluksin teda endistest «Virulase» aastakäikudest järele vaadata, milles «Teravate noolte» ja «Jobu» kangelased[4] oma puhast talitust toimetavad.» — Minu seletus (mitte «vastus») käiks selle veidi «loperguse» tõenduse kohta lühidalt nõnda: Iga kriitik on parteiline; ta on seda juba sellepärast, et temal kui inimesel enam või vähem omaenese iseäralik seisukoht on, mille pealt ta vaadeldavat asja just nõnda näeb, nagu see talle silma paistab, ja misjärele ta enesele selle asja kohta siis ka omaenese iseäraliku arvamise valmis sepitseb. Juba ainult sellepärast tean ma, austatud «o-i», et mitte kõik mõistlikud ja asjatundjad kriitikud säärast otsust minu jutustuste kohta ei anna, nagu Teie — rääkimata sellest, et Teie otsuse kohta ka

veel poliitika-erakondlikud ja era-asjalised põhjused näitavad mõjunud olevat. Et aga Teile ja teistele teiemeelelistele ka minu kui räägitavate juttude kirjutaja seisupaik, põhimõtted ja siht selgeks saaksid, siis tahan ma nad Teile ja ülepea kõigile neile, kes minu juttusid on lugenud ja veel juhtuvad lugema, siin lühidalt ja otsekoheselt ette panna: Ma püüan oma juttudes aega, elu ja inimesi kirjeldada, nagu nad tõesti on, mitte, nagu nad olla võiksid, olema peaksid või nagu neid p a l e u s l i k* luule teha tahaks. Ma ei kata kirjeldatava aja, elu ja inimeste vigasid mitte kinni: niisama vähe salgan ma headusi, mis neil tõesti olemas on. Ma võtan tüki aega, tüki elu ja salga inimesi oleva aja, elu ja inimeste keskelt ja näitan neid oma lugejatele sellel kujul ja tegumoel, mida nad tõesti kannavad. Mis võin mina selle ette, et näidataval ajal muhud, elul paised, inimestel kärnad küljes on? Ialgi ei ole ma aga neid muhkusid, paiseid ja kärnasid k i i t n u d, halba ja kurja k a i t s n u d, ebavooruse ja ülbuse eest s e i s n u d, vaid ma olen alati headust, karskust ja voorust nende vastandite üle võita lasknud. Sellepärast ei saa mitte ainult iga mees, kes minuga ühisel r e a a l i l i s e l** s e i s u p a i g a l seisab, vaid ka iga kriitik, kellel kirjanduse kohta laiem silmaring on kui Teil, austatud «o-i», ja kes eetika ja esteetika seadusi ja nõudeid ja nende olekut luule kohta tunneb — iga niisugune kriitik saab, seisku ta ükskõik mis seisupaigal, minu juttude kohta otsust andma: n a d e i o l e m i t t e «l i i d e r l i k u d», vähemasti selle sõna halvas mõttes mitte. Émile Zola'lgi on rohkem sõpru kui vaenlasi,[5] ja mina seisan Zola põhimõtetest väga kaugel. Nii palju kirjamehelist vabadust saan ma enesel aga alal hoidma, et ma siiamaalistest põhimõtetest oma juttudes ka edaspidi kinni pean, leidku nad sõpru või vastaseid. — Lõpuks paar sõna seletuseks selles lehes ilmuva jutustuse «Kaks sõrme» kohta,[6] kust «o-i» ka ühe «liiderliku» lause leiab. Mina tähendasin nimetatud novellis kahetseval ja laitval toonil, et tuumakad rahva-

---

* Romantiline, ilutsev.
** Realistlikul.

laulud rahva suust kadunud on ja et nende asemel võõrast keelest võetud maotumaid trallilaulusid lauldakse, nõnda üht laulu, mis sõnadega algab: «Londoni linnas, daame majas.» Kui ka nüüd minu austatud kriitik omas «südamepuhtuses» nimetatud laulu algusõnade kohta kahtlaseks oleks võinud saada, siis oleks tal ometi teisest küljest jälle minu kohta nii palju inimlikku usaldust ja autundmust pidanud olema, et mõtelda: Vilde ei saa ometi nii taktita, nii ülbe olema, et ta — sopaseid ja roppusid sõnu oma luuletuses lausa rahva ette kannab. Nimetatud laul, vististi ühe saksakeelse laulu tõlge ja nõndanimetatud «Verballhornisirung», — seda lauldakse seal kohas, mida mina kirjeldan, väga laialt — on aga järgmine:

«Londoni linnas, daame majas,
seal said toad ehitatud:
Marmorikivist põrand tehtud,
kullast olid uksepiidad,
hõbedast olid aknaluugid.
Sinna tulid suured pallid:
Moosekandid mäng'sid, daamed tants'sid.
Härradel olid mustad prakid.
Pruut ja peigmees joovad liigud,
härrad vahetavad piibud.»

Kui ma «Valguse» kriitiku peale mõtlen, siis tuleb mulle see puhta südamega naisterahvas meelde, kes ühele mehele, kes sõnaraamatu kirjutanud, ütles: «See on ilus teist, et teie oma sõnaraamatust kõik ropud sõnad välja jätsite.» — «Aa,» kostis mees, «siis te otsisite neid sealt?!»

Eduard Vilde.

«Postimees» 18. IV 1887, nr. 17.

4

EESTI NÄITEMÄNG.

I

Kui kirjandus rahva hariduse märk on, siis on seda teater ammugi; ja kui kirjandus rahva vaimuelu edendaja on, siis on seda teater niisama või veel suuremal mõõdul. On ju näitemäng kirjanduse kõige tuumakam ja küpsem vili, tema paleuslik tipp. Näitlemisekunst teeb mõtted, mida kirjanik paberi peale pannud, e l a v a k s s õ n a k s; toob kujud, mida luuletaja mõttes mudeldanud ja surnud sulega üles jooninud, — need kujud toob näitlemisekunst e l u s a l t rahva silma ette. Ei ole mitte ükskõik, kas sa ilusat laulu nootides l o e d või teda kena häälega kuuled lauldavat. Nõnda on ka lugu surnud tähega ja elava sõnaga. Ilus näitemäng, kui sa teda raamatust loed, rõõmustab sind, aga seesama näitemäng, kui tema sisu ja kujud näitelaval elavaks saanud, liigutab ja vaimustab su rinda.

Näitemängimise vägev mõju rahva harimise, rahva tundmuste paleustamise ja rahva kommete ning vooruse peenendamise ja edendamise kohta on vana ajalooline tõde. Juba vanaaja kultuurirahvad, nagu kreeklased ja roomlased, tundsid seda mõju ja kandsid oma teatri eest rohkem hoolt kui meie praegused suured ja haritud rahvad. Kreekas ja Roomas oli teater rahvuslik, see tähendab riigivalitsuse ja seega terve riigi hoolel oli näitemängu ülespidamine ja edendamine. Kuulsa Sofoklese[1] tükkide mõjuka ja toreda mängimise heaks ohverdas Ateena valitsus rohkem raha, kui talle terve suur Peloponnesose sõda oli maksma tulnud.[2] Schiller[3] ütleb vanade kreeklaste rahvusliku näitemängu kohta: «Mis asi köitis kreeklasi nii kõvasti üksteise külge? Mis asi tõmbas rahvast nii vastupanemata jõuga oma

näitelava külge? Midagi muud kui tükkide isamaaline sisu, kreeka vaim, riigi ja rahva parema osa suur, vägev osavõtmine, mida nad oma näitemängu kohta avaldasid.» —

Eesti rahvas kõnnib ka juba mõnda aega hariduse teed, tema rahvuseteadmine on end ka juba maksvaks teinud, — kuidas on lugu tema näitemänguga ja näitlemisega? Kehv, väga kehv! Meil on küll juba näitemäng, aga see kõnnib lapsekingades, meil on juba näitlejaid, aga need ei ole veel sammu oma eesmärgi — näitlemisekunsti poole jooksmiseks astunud. Mis põhjused sellel kahetsemiseväärt asjaseisul on, seda ei maksa siin pikemalt arutama hakata, seda teab igaüks ise: meie liiga noor haridus, rahva vähene arv ning kehvus jne. on siin suured süüdlased.

Kui meie eesti näitemängust ja -mängimisest vähegi asjakohase õigusega võime ja tohime kõnelda, siis peame rõõmsa lootusrikka meelega «Vanemuise» seltsi poole pöörama.[4] Kui kuskil eesti näitemängu kasvatamiseks esimene peenar on valmis rehitsetud, siis on see «Vanemuises» sündinud, ja kui kuskilt eesti näitemängu-kunsti esimene idu välja tärkab, siis käib meie lootus «Vanemuise» kohta, sest siin on ivakene mulla sisse heidetud. Meie lootus «Vanemuise» näitemängu tuleviku kohta on seda kindlam, et selts igapidi tugev on, tugev rahalise seisukorra, tugev juhatusliku ja alalhoidliku võimu poolest. Teistes linnades on eesti seltsid langenud, ühes suuremaski Eesti linnas kui Tartu on nad kehvas olekus — «Vanemuine» seisab ja edeneb. «Vanemuisel» on oma tuba, oma luba, tal on truu liikmetering ja osav asjatundja juhatus. «Vanemuise» õnn ja elu on algusest saadik just tema juhatus olnud; siin on haritud ja kindla meelega mehed tööd teinud ja ainult osava eestseisuse tüdimata töö läbi on see selts rahalise ja vaimlise seisukorra poolest selleks saanud, mis ta praegu on.

Säärasel seltsil sai siis ka võimalikuks peale laulu ja muusika ka eesti näitemängu tõstmise eest rohkem muret kanda kui ühelgi teisel eesti seltsil. Ja säärasel seltsil on ka võimalik edaspidi sellel tööpõllul võimsalt tegev olla. «Vanemuisel» on korralik ja alaline näite-

lava hulga tarvituskraamiga. Tal on suur riiete-tagavara täielikkude garderoobi- ehk riidessepanemise ruumidega. Tal on väikene, aga alaline muusikakoor ja muusika ning näitemängu juhataja, kes oma kindlast ametist elab ja sellepärast oma terve jõuga näitemängu asjus tegevusel on. «Vanemuisel» on — mis peaasi, oma kindlasti kokkuseatud täielik näitlejatekogu, kelle liikmed köitvate sidemetega seltsi ja oma ülesande külge on liidetud. «Vanemuises» ei anta mitte näitemängu osad kokkukutsutud ja palutud inimeste kätte, ükskõik, kuidas juhtub, ükskõik, kas osa lahkel vastuvõtjal vähemat annet ülepea või selle osa tarvis iseäranis on. Nõnda oleme teistes seltsides näinud tehtavat: õnn aga, kui keegi pakutava osa vastu võtab! «Vanemuise» näitlejatehulk teeb kokku ühe väljavalitud ja ärakorraldatud täiuse välja, nagu lugu ju iga õige teatriga on. Siin antakse tõsises mängus kurblik armastaja-osa sellekohase naiste- või meesterahva kätte, selle vastane naljakas osa naljamängus jälle iseäralikkude osakõlvulike näitlejate mängida. Kentsakas laulumängus on teised näitlejad tegevad kui kurbmängus. Kurbmängu peategelane, olgu naiste- või meesterahvas, ei mängi alamas laulumängus iialgi veiderdajat. Kes isasid mängib, ei mängi iialgi noort armastajat, kuna neiu, kes naljakas laulumängus peaosa näitleb, iialgi kurbmängu naisterahvalikku peategelast ei panda mängima. Muidugi mõista on siin siis ka oma koristide ja statistide kogu, kes ettetuleva koorilaulu ettekandjad, pisikeste või tummade osade mängijad on. Kui meie ei eksi, on «Vanemuise» näitlejate hulk kokku umbes sada liiget suur. Et «Vanemuise» näitlejad etenduse sissetulekust oma teatavad protsendid saavad, siis on see nende truuks kohusetäitmiseks ja nende osavõtmise ja kooshoidmise ergutuseks jällegi tulus side.

Ainult niisugusel sisseseatud näitelaval, nõnda organiseeritud näitlejatekoguga ja nii kindla juhatuse all seisva mängijate suure paljusega võib siis ka sääraseid tükke etendada, nagu «Vanemuise» näitlejad on etendanud. Kuskil teises eesti seltsis ei ole siiamaani nii raskeid ja suuri näitemängusid näitelavale toodud kui siin. Tõemängudest olgu nimetada «Jenoveeva»[5] ja

Shakespeare'i* «Venedigu linna kaupmees»,[6] kuna Mosenthali «Debora» ettevalmistamisel on[7] ja Shakespeare'i «Othello» ümberpanija käes.[8] Suurtest laulumängudest on «Vanemuises» mängitud: «Preciosa»,[9] «Korneville kellad»,[10] «Ilumäe piimatüdruk».[11] Lustmängude hulk — suuremad ja vähemad — ning vähemate laulumängude arv on liiga suur, et siin kõik üles arvata.

«Vanemuise» näitlemisevärgi korralik ja täielik kokkuseade on siis ka aidanud, et kõik need suured ja rasked tükid nii mõjuvalt ja küpselt ette kanti, nagu seda paremini diletantide ehk eranäitlejate käest keegi nõuda ei või. Nende ridade kirjutaja ei ole mitte eesti teatrivaatajate seas, kelle suurem osa iga näitemängu, olgu ta kurb või naljakas, «tühiseks kommetiks» peab ja poolpilkava naeruga kritiseerib, — ei ole iialgi seda sügavat liigutust näinud, mis «Vanemuises» «Jenoveeva» ja «Venedigu linna kaupmehe» etendamine üleüldiselt äratas. Ma panin pisaraid tähele, mis mul eesti näitemängus uudis oli. Ka seda vaimustatud lõbutundmist ei ole ma enne näinud, mis «Vanemuises» «Korneville kellade» helisemisel nähtavale tuli. Nõnda võib aga hea ja loomulik mäng rahva kohta mõjuda.

Jälle «Vanemuise» näitlejatekogu ühise täiuse peale tagasi tulles peame tema mõju ja tulu ka sellele nähtusele põhjaks panema, et diletantism siin kunstile kipub lähenema hakkama, nimelt mis üksikute anderikkamate näitlejate kohta käib. Kunsti-idu pistab pea juba välja! See ei ole ju ka võimatu, sest iga kunst on esialgu diletantism olnud ja sellest aegamööda välja kasvanud. Neiu Marie Tedder,[12] «Vanemuise» näitelava kauaaegne truu liige, pani mind kui Jenoveeva etendaja imestama. Seal astus juba loomulik talent ühes selle vilunud julgusega ette, mida prantslane «routine» [rutiin] nimetab. Seal saime juba neid liigutavaid ja kohutavaid südametoonisid kuulda, mida anderikas näitleja enesele selle läbi omandab, et ta mõtte ja meelega oma näiteosa sisse tungib ja etendatava kuju lihaks ja vereks teeb. Meie nägime neiu Marie Tedderi

* Lugeda: *Seekspiiri.*

juures juba seda kunstivaimustust, mis näitlejat pealtvaatajaid ja kõike, mis ta ümber on, unustama paneb. Ainult niisugune mäng suudab pealtvaataja luulevõimu niikaugelt avatleda, et ta enam «kommetit» ei arva nägevat, vaid loomulikku elupilti, mis teda liigutab, vaimustab, tema mõtteid vägevasti mõlgutab. Neiu Tedderil on ka juba omajagu näitlemise tehnikat; tema näo ja liikumiste kaasmäng on kaunis elav ja avaldab harjutamist. Harilikust kohmetusest kui ka «lopergusest» liikumisest — eramängijate parem omadus — on ta juba väljas. Kui meie ka veel tema ligitõmbava välispidise oleku vae peale paneme, siis võime kõike kokku võttes tõendada: neiu Tedder on anderikas ja osav näitlejanna, kes «Vanemuise» näitelavale veel au teeb. Kui ta näitemängulist õpetust saaks, siis oleks tal kena tulevik — eesti kunstnäitemängus, kui see liiga kaua tulemata ei jää. Soovida oleks neiu Tedderi mängu kohta iseäranis seda, et ta hääle vaheldust (Modulation) enam harjutaks; see on veel kaunis puudulik ja annab tema mängule veidi ühetoonilise värvi. — Kui keegi eesti subrettide ehk noorneiuliste naljalaulu-osade mängijat tahab näha, see mingu «Vanemuisesse» neiu Anna Alti vaatama.[13] Nii elavhõbedalist, linavästrikulist näitlejannat ei ole ma eesti näitelaval veel näinud. Seal ei ole enam arguse ega kohmetuse märkigi. Neiu Alt on näitelava peal täiesti kodus, pealtvaatajad on nagu tema õed ja vennad, kellega ta nalja heidab, juttu lobib, kellele ta täis kelmust vastu naerab. Ja ta ei kõnele ainult seda ja ei naerata ainult siis, mis tükis seisab, ei, parajal silmapilgul purtsab ta ka ise nii ümmarguse ja värske nalja välja, et naer lõppeda ei taha. Kui ma võõrkeelse sõna «naiv» oskaksin ümber panna, siis oleks selle sõna kõige kaugema mõttega neiu Aldi loomus kujutatud. Ta on nii loomulik ja lapselik-«naiv», et hüüa tahtmata näitelavale: «Anni, ära naljata!» — Aga need omadused — subreti elutingimused — ei ole ainumad, mis neiu Aldi nii ligitõmbavaks näitelava-inimeseks teevad. Neiu Alt laulab ka ilusasti. Tema hääl on niisama vähe igapäevane ja harilik kui tema ettekandmise viis. Neiu Alt oskab laulda ja tema laul maitseb, olgu ta tõsine

või naljakas. Neiu Alt on vaevalt ühe aasta näitelaval mänginud ja laulnud; ta pole kummaski kunstis enne kõige vähemat õpetust saanud, ta ei olla nootisidki tundnud; kui temas selle järele mitte suur loomulik talent varjul ei seisa, siis on otse arusaamatu, kust ta oma suure mängu- ja lauluosavuse võtnud. Hääle peale vaatamata, mis mõnelgi neiul parem võib olla, — aga neiu Aldi laul on nii sisukas, nii täis tuuma, nii terve ja priske, et ta kuulaja meele üle nagu iseäralikku värskust välja valab. Koolitamist ja harimist nõuab neiu Aldi hääl veel palju, niisama ka tema mäng silumist, aga ka nõnda on see näitlejanna Tartu rahvale palju lõbusaid tundisid valmistanud. «Ilumäe piimatüdruku», «Korneville kellade», «Fatinitza»,[14] «Seisuste vaheseinade»[15] ja paljude teiste tükkide seas on neiu Aldi näiteosad, kus ta oma hea tuju, pragiseva nalja ja kelm-kentsaka lauluga suurt kiitust on saanud. Jäägu neiu Alt «Vanemuisele» truuks!

«Vanemuise» meesterahvaliste mängijate seast olgu iseäranis kiitusega nimetatud hra Birkhain kui karakteriosade mängija.[16] Tema Shylok «Venedigu linna kaupmehes» on loomulik, mõjuv, täitsa see vere- ja kättemaksmise-himuline juut, nagu teda kuulus kirjanik kujutanud. Selle näitleja osav läbimõeldud näitlemine tuleb ka «Korneville kellades» nõrgameelse Kaspari osas väga selgelt nähtavale. — Hra Nikolajev on naljaosades väga kodus.[17] — Kõikide paremate mängijate nimesid ja headusi siin ette arutada viiks meid liiga kaugele. Saagu sellest! Siia juurde olgu aga veel nimetada, et meie oma kiitva kriitika eeltähendatud näitlejate kohta ikka sellelt seisukohalt oleme avaldanud, millelt e r a n ä i t l e j a i d (diletantisid) arvustada võib. Kui meie seda mõõdupuud tarvitaksime, mis k u n s t n i k k u d e väärtust peab määrama, siis muidugi saaks see arvustus teiseks. —

Lõpuks peame enestele tarviliku ja ühtlasi pakitseva küsimise ette panema: kas ei ole aeg juba käes, mil meie eesti kunstnäitemängu asutamise peale peaksime mõtlema hakkama? Hakatuseks vähemasti on aeg käes. Meie suguvendadel soomlastel on oma teatrid, meie naabritel lätlastel on Riias oma teater, kus mitte

enam eranäitlejad ei mängi, vaid näitlejad, kelledel nende k u n s t ametiks on ja neile ülespidamise annab. Kui kaua peame meie, kes me lätlastest ei hariduse ega rahvaarvu poolest palju taga ei ole, ilma teatrita olema? «Vanemuise» selts kui eesti näitemängu tähtsam edendaja võiks selles asjas vististi esimesed sammud astuda. Mis teha tuleks ja kuidas asja kõige esmalt alata, see on asi, mille üle meie ajalehed läbirääkimisi peaksid algama ja nõuandmisi avaldama. Meie mõtleksime seda asja umbes nii. «Vanemuine» peaks enesele näitemängu juhatajaks ja õpetajaks väljaõppinud tubli näitleja võtma, kes niihästi muusikat ja laulmist tunneb kui ka dramaatilist ettekandmisekunsti. Kas selts mõne anderikka noormehe välismaa näitelavadele selleks otstarbeks õppima saadab või ühe eestlase, kes vahest juba saksa või vene näitelaval tegev juhtub olema, ära kutsub, on tema asi. (Meile tuleb siin hra P o h l meelde,[18] mitme eesti uuema näitemängu kirjutaja, kes Saksamaal näitleja on; ehk võiks valimine tema peale langeda?) Tubli juhataja, kes näitelaval täiesti kodus, laulu- ja ettekandmisekunstis osav, valib siis inimeste seast, kes ennast eesti näitelava jaoks pühendada tahavad, anderikkamad välja, annab neile õpetust ja juhatust, harjutab ja õpetab nad aegamööda kunstnäitlejateks välja. — Iseäralise teatrimaja asutamine on esiotsa liiga raske; hakatusel saab sellega läbi, et meie väikeste kunstnäitlejate salk vahest diletantide toetusel — seltsimajas mängib. Aga vististi läheb Tartu linna rahval raskeks näitlejatesalka, mis ju sissetulekust oma täieliku ülespidamise peab saama, [kanda,] nii palju teatris käia ja kopikaid kulutada. Siin oleks siis tulus ja päris tarvilik, et Eestimaa kõige perekamas linnas, Tallinnas, meie näitlejatel ka koht ja ulualune oleks, kus nad rahvale oma kunsti võiksid näidata. «Vanemuine» peaks siis, kui näitlejatesalk tema kaitse ja eestkostmise all seisab, ühe Tallinna eesti seltsiga ühendusesse astuma, kes näitlejate tegevusetarviduste eest niisama hoolt kannab nagu «Vanemuine» Tartus. Peatingimine oleks, et Tallinna seltsil suur saal ja korralikult sisseseatud näitelava on. Nõnda võiks siis meie näitlejatesalk pool aastat Tallinnas, pool aastat Tartus mängida.

Et eluülespidamist ilusaks läbisaamiseks teenida, ei pruugi eesti kunstiteatris sugugi iga päev etendus olla — argipäevadel ülepea harukordadel, seda enam kroonupühil, tähtpäevadel ja muidugi nädala- ning suurtel pühadel. Läti teatri tänavusest aruandest lugesime, et seal terve minevase talve jooksul ainult 7 etendust argipäevadel olnud, ja siiski on see teater siiamaani ikka rahalise oleku poolest rõõmustaval järjel seisnud. Küll saab läti teater oma 5000 rubla aastas linnakassast abiraha; aga kas ei ole eesti kunstmängul ka ometi õiguslikku lootust säärase abiraha peale? Ehk lubab niihästi Tartu kui ka Tallinna volikogu väikese summakese! Ka tükkide puudust ei ole karta, kui tubli teater kord jalal, kes tükke tarvitab ja kirjanikkude vaeva tasub. — Nõnda võiks asi ehk minna, kui seda südisti ette võetakse. Aeg on täiesti käes, et teatriküsimus arutamisele võetaks ja võimalikult «põlevaks» tehtaks. Peame seda eesti ajalehtedest ootama.

E. V.

«Postimees» 23. ja 28. VI 1888, nr. 70 ja 71.

5

ÜHE PÄEVAVARGA KEPIJOONISTUSED LIIVA PEALE.

Luule ja keel Tallinnas.

Ma lugesin eesti ajalehti ja haigutasin nii metsalise kombel, et lõuapärad korraga «üle vedru» läksid ja suu pärani lahti jäi.

«Teie loete eesti lehti ja olete nii täis isukat imestust, et suu ammuli, silmad punnis,» hüüdis üks naisterahvas, kes sisse astus, käsi kokku lüües. «Ka mina loen neid kõiki, aga ainult siis, kui mul magama minnes uni peale ei tule. Nende igavus ja üksluine sisu on ju päris klassikaline. Mis äratab siis teie juures nii ärarääkimata suurt elavust ja imestust?»

Ma andsin enesele tugeva rusikahoobi lõua alla, teise pealaele, ja minu suureks õnneks prahvatas suu jälle kinni, olgu küll, et hambad tuld lõid ja keel veidi vigastatud sai.

«Soo,» ütlesin ma, nagu keegi, kes kasti ukse kinni paneb, «soo, nüüd võin ma teile kosta, austatud neiu.» Ja ma ütlesin talle, et mitte imestus mu suud ammuli ei ajanud, vaid kange haigutamine. «Teil on õigus, meie vaimuelu ja kirjandus on praegu unine ja uimane. Mingit elu, mingit liikumist, mingit uudist ei tule nähtavale. Nagu kunst-uni paneb kõik elutuksumise seisma. Sellepärast ei ole teie ka minu sulest uusi laulusid kuulda saanud. Uni on külgehakkav.»

«Nagu teie teate, käib minu osavõtmine iseäranis eesti luule kohta, ehk ma küll ise salmikut ei tee,» kõneles neiu Viola, minu hea tuttav. «Ma ootan igatsusega, millal eesti tundeluules veidi värskem õhk hakkaks puhuma. Mis ma siiamaani olen lugenud, see kõik on ikka see vana haiglane jõmin, see kurvameelne rii-

misumin, mis küll tundmuste äratamiseks, meele mõlgutamiseks on määratud, mis aga muuks ei kõlba kui unerohuks. Ma nõuan elavust, sütitust, kui võimalik, nalja. Et meie luuletajaid veidi nokkida, ärritada ja seeläbi enam elavusele äratada, tegin ma ühe väikese salmiku, mida ma teid «Postimehesse» palun panna. Suur asi ta ei ole, aga ehk ta täidab vähemasti nii palju oma otstarvet, et ta mõnda luuletajat pahandab ja vastamisele avatleb. Nõnda saaksime ometi vähegi tüli, ja tüli on ikka parem kui tuim unistamine.»

Neiu Viola andis oma vaimulapse kerge punastamisega minu kätte ja ma lugesin:

«P a l v e m e i e l a u l i k u t e l e.

Laulikuid ma palun väga:
Jätke halva riimidega
lilled aasal rahule!
Närtsitage salmiks rohi,
kadakas või kasetohi —
lilled jätke rahule! . . .
Teiseks ärge puperdage
ega töbilt käperdage
armastuse molli sees!
Teie laul teeb armu vängeks,
läilaks, hapuks — mitte kangeks,
arm, see väriseb te ees!
Viola Luulekaits.»

«Hm! Teie laul on täis taevalikku luuleõhku,» ütlesin ma viisakalt, mida ma naisterahvaste vastu ikka olen, «iseäranis, mis «armastuse molli» kohta käib — see on iseäranis paleuslik ütelus; aga ma julgen veidi kahelda, et ta oma täit otstarvet — eesti h a l b u luuletajaid pahandada — loodetud jõul ei täida. Säärane mees ei usu iialgi, et jutt t e m a s t on. Ta ütleb teie laulu lugedes umbes nõnda: «Oi, sa vennikene! Küll nad siin saavad — need ebaluuletajad, kes minu laulusid järele teevad. Paras neile! Jah, kui kellelegi niisugune luuleanne on kingitud nagu minule — sellel ei pruugi midagi karta, selle külge ei julge ka keegi puutuda!» . . . See

on minu arvamine, austatud neiu. Iseasi oleks, kui te kedagi nimepidi üles tähendaksite ja siis nüpeldaksite. Oi sa taevas seda rahet, mis te siis vastu nägu saaksite! — Aga olgu peale, teeme siiski proovi: ma saadan teie laulu trükkimisele.»

Kui ka eesti luulepuu Tallinnas nagu ka igal pool viimasel ajal vähe uusi algupäraseid õisi on ajanud, siis võin ma seda suurema rõõmuga teatada, et eesti keel seal suurel viisil on edenenud. Iseäranis juhin ma filoloogide tähelepanemist selle edenenud keele iseäraliku algupärase loomu ning selle nähtuse peale, et mitte üksikud sõnasepad selle keelekosutuse juures süüdlased ei ole, vaid et tema juured rahva enese sees on. Mitte ainult uute sõnade, vaid tervete lausete ja käänakute kaupa on Tallinna rahvas meie kallist emakeelt — ma usun, Tallinnas öeldakse «mammakeelt» — rikastanud. Minu hõiskavat imestust selle asja kohta äratas üks aus Tallinna mees — Jaan Sibul on ta luuleline nimi, õllevedamine ta vaimline amet. See pruulisulane Jaan Sibul võib julgesti kuskil ülikoolis Tallinna uue keele lektoriks hakata.

Et Tallinna edenenud keelest lugejatele proovi anda, ei ole mul muud vaja teha, kui Jaan Sibulat veel kord seda kõnelda lasta, mida ta mulle sel korral kõneles, kui ma temaga esimest korda kokku puutusin. Jaan Sibul kõneleb nimelt ü k s n e s Tallinna edenenud eesti keelt. Ma viibisin sel ajal Tallinnas ja istusin «Postimehe» kontoris;[1] seal astus Jaan Sibul sisse.

«M o e n!»

«Moen!»

«Kas siin on s e i t o n g?»

«On.»

«Kas võib üht inimest s e i t o n g i p a n n a?»

«Kui ta aga mahub?»

Sibul naeris.

«Missugust inimest tahtsite siis seitongi panna?» küsisin ma.

Sibul tegi veidi kohmetuma näo, vaatas paremale ja pahemale poole, sügas kõrvatagust, köhatas ja vaatas viimaks häbeliku naeratamisega minu otsa.

«Eks ma ole va e i n v a h t o l a*, ei tea õieti, kuda seda k r e m p l i d peale hakata . . .»

Ma andsin talle istet ja käskisin aga julgesti kõnelda. Minu lahkus andis talle siis ka julgust ja ta algas varsti:

«Vaatke, see krempel on see! Ma olin enne S i i r a k i (Girard) aidas tööl, aga ma t ä n a s i n ennast sealt lahti ja läksin õllepruuli juurde; mul oli kange lust p a i a s e n u i a d e g a virtsahtida. Heakene küll! Eks o l d nüüd pruulil ilus tüdruk, nimega T i i a (Tiiu on Tallinnas Tiia). Kui ta hommikute turult m a n t i ja k e e s i läks tooma, seisin ma väravas, s u i t s suus, ja hakkasin teisega j ö n n i m a! Jönnisin, — tüdruk ilus nagu k a n a m u n a, nagu n a a s k e l, ma ütlen, nagu o a õ i s, just kui s ü g e l i s e - k a n n! Noh, saate isegi aru — k u s t a j ä ä b? Tegime asja t a h e d a k s — k ä n t s u p e a l t! Käisime siis pühapäeviti ja õhtuti patseerimas ja uitamas. Tüdruk küsib tihti, kas ma teda ikka võtan. «I g a p ä e v,» vastasin ma. Ja siis küsib vahel: «Ega sa mind maha jäta?» Mina ütlen: «E g a s e d a h i r m u o l e k a r t a!» Nõnda jönnime ja jönnime, asi on kõik juba n u d i. Meil on aga kaks teist sulast, need h a i g e d saivad m o peale kadedaks. Eks ma sõit üks pühapää Tiiaga Nõmmele. Noh, heakene küll! Eks nemad tõmmanud juba linnas n o s u d t ä i s ja sõitsid ka Nõmmele. Meestel tolk täis — k u k u v a d Nõmmel veel k u k k e s i t e g e m a — siis piavad nõu ja tahavad mulle k i t l e p e a l e a n d a. Trahteri juures, kus ma Tiiale mõdu pakun, hakkavad r i i d u n o r i m a. «Noh, mõtlen ma, kui keegi v a t t i s a a b, siis küll teie ise. Jumala eest, kurat, — ma löön teil k o d a r a d a l t ä r a, k u r g i d näost maha ja s i h v e r b l a t i d sisse, nii et te e m a d h a u a s o h k a v a d!»

Aga nad norivad vägise riidu. Üks hakkab sõimama ja ütleb mulle: «Oh sa s a n t! Sa k r a e! Oota, küll me s o uinutame!» Teine ütleb Tiiale: «Mis sa tola selle mehega patseerid. See on ju hea u p s l e e g e r, kelle korter Kalarannas paadi all. Oh sa t a i n a p e a, sinust

---

* Sibula algupärasemad sõnad on harvemalt trükitud. — *Autori märkus.*

küll muud midagi ei saa, kui mõni t u r g o v k a.» — Mina ei ole ka mitte pea peale kukkunud ja t ä n n i t a n vasta: «Oh, te haiged, mis te tahte saada! Jumala eest, — kurat, kui ma teile korra l ä i g i t a n, siis on suppi kõik kohad täis!» Eks mehed kipugi mulle naha peale. Aga kui ma siis korra vibutasin, siis olid kadunud, n a g u e n n e g i! Panivad mehikesed p u t k e d m ä n g i m a. Minu eest paneb ülepea iga mees putked mängima! — Noh, sest saadik on tüdruk minu külles nagu takjas. Et ta hirmus a m e s e e r i d a armastab, siis norib ta ühtepuhku tansi ja kontsärdi ja kõiksugu ameseerimise piletid. Asi läheb üsna hulluks juba. Tule jumal appi, ega ma siis miljonär olla! Ma ütlen, jumala eest — kurat, poole aasta palga paneb ta mul m o k k a. Ära võtta ta ennast veel ei lase, ütleb, olla veel noor. Kurat teab, ütlevad teise alles kolmekümne p e a l olevat. Nõnda paneb ta mulle viimaks k a n n a t a h a, kui abi ei tule. Patseeri, ameseeri, viska raha välja — kust see kõik sisse peab tulema. — Ma tahtsin siis paluda, kas härrad ei võiks seitongis plikale natikene nina peale anda, et miks ta mu raha nii kulutab. Ma ise ei tahaks talle midagi h i n g a t a, — kurat, tal on nii ilusad k u r a a s i d, nii v o r m i s n ä g u, et ei raatsi molu m a i g u t a d a ta vastu!»

«Missugune sõnarikkus!» pidin ma tahtmata hüüdma, «missugused iseäralikud kõnekäänud!» Tõesti, see mees näitas, kuidas meie emakeel ilma võõraste keelte abita edeneda võib! Ma andsin Jaanile liigutatud meelel kätt ja ütlesin:

«Mees, sulle peab abi saama! Tule homme siia, siis annan ma sulle otsuse kätte, kuidas ma su Tiia seitongi tahan mahutada. Praegu ei tea ma seda mitte veel. Aga ma tahan talle nii vägevasti südamesse müristada, et ta meelt parandab ja sind ja su kukrut nii palju ei piina.»

Jaan lahkus täis õnne ning soovis mulle veel head «amiseerimist!» Terve õhtu mõtlesin ma, kuidas kõige parem viis oleks Tiiu südame ukse vastu koputada. Viimaks tuli mulle hea mõte ja ma luuletasin järgmise laulu — muidugi Tallinna algupärase keele põhjal, nii palju mul seda Sibula tagavarast oli meelde jäänud:

«T i i a l e.

Ilmas kõige kurjem röövel,
kelm ja p i t s b u u oled sa!
Minu väike Tiiakene —
ära püüa salata!

Esmalt n ö ö p a s i d mu rahu,
varastasid südame.
Siis sa t õ m b a s i d m u l s i s s e
selge pea ja mõistuse!

Vaikse une p a n i d m o k k a,
päeval tööde virkuse,
aastapalga vead sa ära
teatrisse ja tsirkusse!

Kuule, ilusam m a s u u r i k,
heida veidi armu ka!
kui ei heida, siis ma panen —
p u t k e d v a r s t i m ä n g i m a!

J a a n.»

Kui Jaan Sibul teisel päeval vaatama tuli, mis ma valmis mõtelnud, lugesin talle laulu ette. Ta oli pisarateni liigutatud ja ütles, et ta nii armast «laulukremplid» veel eladeski ei olla kuulnud. Küll Tiia lugevat ja aru saavat, «kellest siis õieti jutt olla». — Ma saatsin laulu juba ammugi trükkimisele, siiamaani oli ta aga ilmumata jäänud — vahest oli toimetusel tema headuse kohta nagu kahtlust. Noh, pole viga — täna läheb ta muidugi lugejate ja ka Jaan Sibula «vormis näoga» Tiia kätte.

Päevavaras.

«Postimees» 28. ja 30. VI 1888, nr. 71 ja 72.

6

MEIE KIRJANDUSEST.

Eestlastel on asja oma kirjanduse tuleviku pärast tõsises mures olla. Kui lugu nõnda edasi kestab või veel pahemaks läheb, kui ta praegu on, siis võib meil varsti aeg käes olla, kus meil aastas kümmet uut raamatut ei ilmu, kuna meie nende kümnegi seast ainust ei tohi nimetada, mis meie kirjandusele au teeks, mida meie õigusega kirjanduse rohkenduseks võiksime pidada. Täielik põud valitseb meie kirjandusepõllul ja kosutust ei ole kuskilt loota, sest praeguse põua põhjused ulatavad kaugele ja ei lase paranemise lootust nii pea tekkida. Kui tänavuse aasta teine pool meie kirjanduse kohta niisama ahtraks jääb, nagu esimene pool olnud, siis võime ehk juba tänavuse aasta lõpul kurva aruande välja anda, et meil rohkem uusi raamatuid ei ole ilmunud kui — terve tosin! Nii palju kui meil meeles on, nägid möödaläinud poolel aastal järgmised tillukesed uued raamatud ilmavalgust: Eesti Kirjameeste Seltsi võidupidu raamat,[1] P. Jakobsoni «Udumäe kuningas»,[2] Orgusaare «Inimese hind ja väimehe väärtus»,[3] üks «aiapidamise raamat» Danieli sulest,[4] Lepiku «Volapük'i» õpetus[5] — kõik K. A. Hermanni juures Tartus trükitud; ning J. M. Sommeri «Kihlasõrmus»[6] Tallinnas K. Buschi kuluga. Kui me veel E. Bornhöhe «Tasuja» teist trükki nimetame,[7] siis on meil vististi kõik käes, mis möödaläinud aastapoolel trükimasina alt kirjaturule on läinud. Varstisel ilmumisel teame olema Eduard Vilde «Töömehe tütar» teises trükis,[8] J. Kõrvi «Kindel eesmärk» lehest raamatusse[9] ja vihk Anna Haava laulusid.[10]

Meie lehtedes on nendest põhjustest, mis kirjanduse

tagurpidimineku juures mõjuvad, juba juttu olnud.[11] Pearõhku pandi selle peale, et meie ajakirjandus nõnda ütelda haiglase lopsakusega lehtede arvu kui ka nende suuruse poolest liiga väga võimust on võtnud; sellest tuleb, et rahvas ajalehti loeb ja raamatud ostmata jätab. See põhjus on muidugi õige ja igaühele silmapaistev. Rahvas ei osta raamatuid, sellepärast kirjastaja neid ei trüki; ja et kirjastaja neid ei trüki, sellepärast kirjanik neid ei kirjuta. Peale selle anti kihelkondade ja valdade avalikkudele raamatukogudele süüd, et need kirjandust takistada ning raamatukauplemist rõhuda. Neid nimetatud põhjuseid ei või muidugi valeks ajada, nende mõju on meie kirjaturule kahju toonud. Aga pealiskaudselt vaatame meie asja, kui me otsustame, et need põhjused ainumad on, millest meie rahva osavõtmata olek raamatu ostmise vastu välja kasvab. Meie unustame siin juures ühe asja ära, mis kõigist kõige tähtsam on, ja see unustamine tuleb — meie ei või seda salata — enamasti sellest, et meil eestlastel eneste kohta liiga palju asjata enese-mustamist, rahvuslikku kõrgistamist ning upsakust on — iseäranis kirjanduse asjus.

Küsime ometi kord otsekoheselt: on meil siis kirjanikke, kellede tööd rahva laialisemat osavõtmist ära teenivad? Ei, meil ei ole ainust suuremat vaimu kirjapõllul tööl, võime julgesti tõendada. Miks sa nurised, väikene vaim, et sinu sünnitusi ei osteta ega loeta! Ära mõtle mitte, et meie rahva haridus veel liiga puudulik, et rahva arusaamise-, vahetegemise- ja arvustamise-võim veel liiga nõrk on! Sa eksid! Rahval on mõistmist ja kriitikat kirjanduse kohta! Sa kirjanik, heida üks töö rahva sekka, milles kõrge taevalik vaim elab, ja sa saad nägema, et ta nagu kulutuli laiali laguneb, et ta meeli sütitab ja südameid köidab! Aga vaata, väikene vaim, sul puudub see omadus, mida võõrkeelse sõnaga *génie** nimetatakse — ja sellega ühes puudub sul ka mõju suurte rahvahulkade kohta. Ära nurise rahva üle, sul ei ole mingit põhjust! Tõuseks meie seas üks Puškin, Lermontov, Turgenev üles,[12] saadaks meie

* Lugeda: *ženii* (prants. k.).

seas üks Goethe, Schiller, Lessing oma vaimusünnitusi rahva sekka,[13] heidaks meie seas üks Voltaire, Hugo, Scribe,[14] üks Byron, Walter Scott, Dickens,[15] üks Petöfi* ja Jókai oma vaimusädemeid rahva sekka[16] — meie tahaksime näha saada, kas rahvas nende töödest osa ei võtaks, kas rahvas vaimustusega nende geeniuse ees ei kummardaks! Aga meie ei taha nii kõrgele silmi tõstagi, seda pole vajagi; kui meil ometi üks kirjanik nagu Leo Tolstoi,[17] nagu Paul Heyse,[18] nagu Georges Ohnet** oleks,[19] üks laulik nagu Hoffmann von Fallersleben või Friedrich Bodenstedt oleks[20] — küll me näeksime, kuidas säärased vaimud meie rahva kihama ja liikuma paneksid!

Missugust eesti kirjanikku ja laulikut võiksime nende nimede järele siia üles tähendada? Ei ainustki, kui meie mitte sooja mälestusega oma õndsat lauluisa Kreutzwaldi[21] ja oma lahkunud ööbikut Koidulat[22] meelde ei tuleta. Aga need ei ela enam — praegu ei ole meil kedagi muud nimetada. Viimasel ajal on küll kaks naisterahvast luulepõllul tähtsusele jõudnud: Anna Haavakivi ja Elise Aun,[23] aga mõlema tegevuse aeg on veel liiga lühikene olnud ja mõlema töösid veel liiga vähe rahva sekka läinud, et nende üle juba nüüd täielikku otsust võiks teha. Siiski annavad mõlemad anderikkad neiud kõige rõõmustavamateks lootusteks asja, millest hiljemini pikemalt saame kõnelema.[24]

Meil ei ole sugugi mõtet ega tahtmist neid kirjanikke ja luuletajaid, kes praegu eesti vaimupõllul töös on, oma võrdlustega tegevuselt ära peletada. Ei sugugi! Ka keskpärane vaim saadab rahvale, kui ta hoolsasti tööd teeb, omajagu kasu. Hariduse edendamiseks võib ja tohib igaüks tööd teha ja ka kõige vähemat tööd ei ole põlata. Meie tahtsime oma ridadega ainult ühte unustatud põhjust näidata, miks meie kirjandus k a tagurpidi läheb. Oma töötavatele kirjanikkudele soovime aga soojast südamest jõudu ja hoolt. Leidku nad oma töödele kirjastajaid ja trükkijaid; milles tuuma on, seda ei saa rahvas mitte täitsa ostmata jätma. Meie Kirja-

---

* Lugeda vastavalt: *Voltäär, Ugoo, Skrib, Bairon, Pä'tööfi.*

** Lugeda: *Žorž Onee.*

meeste Selts[25] on mõne aja järele jälle kord paar raamatut trükkida lasknud; see oli mineva-aastase võidupidu vili. Et ka tänavu säärane pidu ära peetakse, siis on väga soovitav, et kirjanikud tublisti võimalikult tuumakaid raamatuid võidupidu jaoks kirjutaksid. Ehk laseb neid siis Kirjameeste Selts jälle trükkida, mis juba sellegipärast rõõmustav oleks, et meie kirjanduse aruanne aasta lõpul veidi — pikem oleks. Vanad jõukad Eesti kirjastajad Laakmann ja Schnakenburg Tartus ei tahta kuulu järgi praegu ühtegi eesti raamatut trükkida;[26] et meie noortel eesti trükikodadel suurem jõud puudub, siis ei ole ka sealt palju loota. Seda suuremat tänu teenib siis igamees ära, kes mõne parema eestikeelse raamatu omal kulul trükkida laseb.

-e.

«Postimees» 30. VI 1888, nr. 72.

7

RAHVA HÄÄL.

Tühi teab, kuidas see nii imelikult juhtus, aga tõsi on, et meie neljakesi ühte vagunisse olime sattunud ja kõik Tartust Tallinnasse sõitsime. Igaüks luges oma lehte, mina üht enese kirjutatud juturaamatut — ja veel niisuguse põnevusega, nagu otsiksime mõnda trükiviga, kuna ju eesti ajalehtedest ja raamatutest neid sugugi otsida vaja pole, nad tungivad sulle iga veeru pealt isegi silma. Et Vilde juttu keegi mõistlik ja haritud inimene rahulolemise ja heameelega lugeda ei või, siis tegin ka mina oma raamatut sorides nii põlastava näo, nagu sülekutsikas konti närides. Peatükk, mida ma lugesin, oli ka liiga läilasti ja vaimukehvalt kirjutatud, ma karistasin kirjanikku sellega, et ma nõrga koha kaks korda oma häbiks läbi lugesin.

Minu naabruses istus ausa olemisega paks isand kahe naisterahvaga, kelledest ma headel põhjustel ühte tema abikaasaks, teist tütreks pidasin. Minu põlgus raamatu kohta näitas selle isanda juures vastukõla leidvat, iseäranis veel, kui ta pealkirja ja Vilde nime kaane pealt lugeda oli saanud. Väga elavalt hakkas ta minuga juttu tegema. Mõnel inimesel on iseäraline sisemine sund reisi peal juttu ajada. Päris verehimulise õhinaga otsib säärane inimene endale ohvreid. Ka minu naabri uuriv pilk jäi janutades minu näo külge kinni, ja kui ta mu hingevalu raamatu üle märkas, oli jutu algamiseks tänuväärt põhjus käes. Ta ütles äraräägimata kahetsuse- ja haledama kaastundmisega:

«Jah, kahju, väga kahju!»

«Mispärast kahju?» küsisin ma.

«Noh, et niisugune vilets inimene kirjutab, et tema

kirjutust trükitakse ja et teie seda lugema peate. Kahju, väga kahju, eks?»

Ta vaatas mulle nii kurva, rõhutud pilguga otsa, nagu seisaks ta ema haual.

«Kas te olete seda juttu lugenud?»

«Paraku jah! Ma olen selle mehe nõrkasid töösid kõiki lugenud, ainult uudishimu pärast, ma tahan kirjandusega tuttav olla; aga minu abikaas ja mu tütar ei tohi neid lugeda, nendes puudub voorus ja eeskujulik elukomme. Eks ole tõsi, teie ei ole neid juttusid lugeda tohtinud, ega?»

«Ei,» ohkas emand kõrgilt.

«Ei,» sosistas tütar häbelikult.

«Noo vaatke, nad ei ole lugenud,» kõneles isand edasi, «ja seda on tarvis. Õppida ei või neist midagi, lõbu nad ei paku, tuimad, kõhnad lestad, päris aganad kirjanduse salves.»

«Soo!»

«Jaa!»

«Või nii!»

«Jaa.»

Lugeja võib arvata, et ma mitte kõige tänulikuma pilguga õiglase isanda otsa ei vaadanud. Selle peale tähendas ta osavõtlikult:

«Ma saan aru teie kurbusest! Ka teie olete vist nimetatud juttusid lugenud. Või ehk on teil koguni õnnetus olnud armetumat meest, kes nad kirjutanud, ennast tundma õppida?»

«Paraku tunnen ma teda ennast,» kostsin ma.

«Soo! Kas ma tohin küsida, kuidas t e i e nimi on?»

«Minu nimi on Vilde.»

«Siis te olete vahest ise nende juttude kirjutaja?»

«Kui lubate — jaa!»

Minu naabri näo üle lehvis äraräägimata elav rõõmuläik.

«Oh, kui te teaksite, kui õnnelik ma olen nii suurt kuulust vaimukangelast näha saada!» hüüdis ta ja sirutas käe välja. «Teie olete esimene ja ainus kirjanik, kelle õpetlikud, lõbusad ja põnevad jutud mu vaimu on võinud kosutada, mu südant mõlkuma panna. Teie töödes elab puhas taevalik luulevaim, keegi inimene ei

tohi neid lugemata jätta, iseäranis naisterahvad peaksid neid lugema ja uurima, et nad õpetust saaksid vooruses ja paleuslistes elukommetes. Päris näljalise isuga võtab minu perekond iga uue toote vastu, mida teie suremata sulg rahvale kingib. Minu abikaas ja tütar — neile on iga töö teie sulest tuttav, otse pähe õpitud. Kas ma valetan?»

«Ei,» tähendas emand.

«Ei,» niitsatas tütar.

«Soo,» ütlesin mina.

«Jaa,» kinnitas isand.

«Mis on teie kõrval kõik teised eesti kirjanikud!» hüüdis otsekohene suguvend kõrgendatud häälel edasi. «Võtame näituseks «Oleviku» toimetaja härra Grenzsteini![1] Kuhu kõlbab leht, mida ta kirjutab, kuhu kõik ta teised tööd! Sääl istub üks härra ja loeb «Olevikku»; võtke see ainus nummer kätte ja otsige, kas te säält seest ainust mõistlikku mõtet leiate! Mitte ainust! Ja nõnda on lugu tervete aastakäikudega! Armetu kirjanik! Hallitagu tint ja mädanegu sulg, millega ta kirjutab! Teie, härra, kes te «Olevikku» loete, kas meie mõtted ühte ei lähe?»

«Jaa,» kostis «Oleviku» lugeja.

«Noo vaatke! Kas ma tohin küsida, kuda teie nimi on? Ühe mõttega mehed peavad tutvaks saama. Mina olen mõisarentnik Kukkmar.»

«Minu nimi on Grenzstein!» kostis härra Grenzstein.

«Aa, või nii! Mul on üsna häbi, et ma nii üle ilma kuulust redaktorit ja õpetatud meest juba ennemalt tundma ei olnud õppinud!» müristas lihav kriitik ülemeelse rõõmutundmusega. «Ma ütlen, esimene leht tervel Eestimaal, esimene Euroopas on «Olevik», mis rahva õpetuse ja kõigi tarviduste eest oskab hoolt kanda, ja seda võib nimelt leht, millel nii tubli, nii lõpmata osav toimetaja on, nagu teie olete. Naine, tütar, vaatke, sääl istub meie armsama lehe toimetaja, härra Grenzstein. Andke talle au, tunnistage talle, kui suure isuga meie «Olevikku» loeme.»

Emand nokutas peaga.

Tütar vahtis aukartusega härra Grenzsteini poole.

«Arusaamatuks jääb aga mulle,» kõneles isand Kukk-

mar eneseteadliku rahuga edasi, «kuda «Oleviku» kõrval veel teised ajalehed võivad elada ja loetud saada. Sääl on näituseks dr. Hermanni kolmekordne «Postimees»![2] Meel läheb otse haledaks, kui seda vaest lehekest loed! Ta teeb eesti rahvale otse häbi! Teie, võõras härra, sääl! Ma usun, teie jääte tukkuma «Postimeest» lugedes? On teil ka õigus. Minule on ta otse unerohuks. Härra Vilde, lubage sellele härrale, keda «Postimees» uniseks teinud, siin minu vastas istet. Ma tahan temaga tuttavaks saada ja siis «Postimehe» viletsuste üle juttu ajada.»

«Härra dr. Hermann, see härra soovib teiega tuttavaks saada — olge nii lahke!» ütlesin ma härra dr. Hermanni poole.

«Härra dr. Hermann?» hõiskas rentnik õnnetuhinal. «Teie oletegi härra dr. Hermann? Mu rõõm jookseb ju täna üle ääre. Kõik kuulsad eesti vaimuvõitlejad õpin ma täna tundma. Doktorihärra, alandage endid ja võtke minu käsi vastu! Teid, jah teid igatsesin ma juba ammugi tundma õppida! Elagu «Postimees», elagu härra dr. Hermann! Nii ülilõbusat, nii tuumakat lehte, nagu «Postimees», ei ole terves ilmas teist. Iga juhtkiri, iga lause, iga sõna, iga i-tipp on täis vaimutuld, täis elu ja tarkuse sädemeid! Naine, laps, laske oma armsama lehe toimetajat elada!»

Emand ajas silmad pärani.

Tütar liigutas ninasõõrmeid.

Rentnik vaatas selle peale teraselt vagunis ringi ja küsis:

«Kas vahest «Valguse» toimetaja härra Kõrv[3] siin ei ole?»

«Ei ole,» kostsin ma.

«Väga hää, et ta siin ei ole,» tähendas Kukkmar kortsus kulmul ja ähvardaval häälel. «Seda meest ma ei salli silma otsas —»

Sel silmapilgul peatas rong Voldi jaama ees. Vaguni uksest astus keegi sisse ja võttis ühe tühja pingi peal meie lähedal istet, tähendades, et ta teisest vagunist tulnud, mis liiga täis olnud. Peale isand Kukkmari tundsime meie kõik seda meest.

Isand Kukkmar kõneles edasi:

««Valgus» ei ole kellegi leht! «Valgus» valetab, laimab, määrib rahva tähtsamaid poegi!»

Selle mehe taskust, kes vagunisse oli astunud, paistis «Valguse» pea välja. Kukkmar nägi seda. Ta pööras võõra poole:

«Ärge pange pahaks — kas teie ehk selle tubli lehe toimetaja härra Kõrv ei ole?»

Ta näitas näpuga kahtlase tasku poole.

«Minu nimi on Kõrv!» vastas «Valguse» toimetaja, sest keegi muu ta ei olnud.

«Seda ma arvasin kohe!» möirgas rentnik läikivail silmil. «See julge, vaimurikas nägu, see tuline vaade — hurraa, ma saan «Valguse» toimetajat härra Kõrvi oma lihaste silmadega näha! Iga sõna teie kallis lehes on kahe teraga mõõga hoop — täis tulist hõõgavat vaimu ja tarkust! Minu perekonna silmavalgus, meelekosutus ja hingekarastus on teie «Valgus»! Naine, laps, andke ausale isamaapojale palava tänuga kätt!»

Seda tehti.

«Ja nüüd — et kõik meie kuulsamad eesti haridusejа vaimukandjad koos on, nüüd joome Jõgeva puhvetis veiniklaasid kokku teie ja eesti rahva terviseks ja õnneks!»

Jõgeval ostis isand Kukkmar kolmanda klassi puhvetis viis väikest klaasitäit värvimaoga kirsinapsi ja jõi meie terviseks ühe tühjaks. Teised jäid kas täis või pooleli. Et tal peenikest raha ligi ei olnud, siis laenas ta härra Grenzsteini käest kümme ja dr. Hermanni käest viisteistkümmend kopikat ja maksis rehnungi ilusasti ära. Ta ei olnud kitsi mees. Lähemas jaamas astus ta perekonnaga maha. Ta kodu pidi seal ümberkaudu olema.

Nõnda lahkusime siis sellest õiglasest ja vaimustatud suguvennast, kes nii julgesti erapooletult oma mõtteid eesti lehtede ja minu juttude kohta oli avaldanud. See mees õpetas mind aimama, mis elukas see paljunimetatud sõna «rahva hääl» võiks olla.

Eduard Vilde.

«Postimees» 19. IX 1889, nr. 107.

8

KIRJANDUSEST.

Villu võitlused. E. Bornhöhe uudisjutt Eesti vanast ajast. Tallinnas K. Buschi raamatukaupluse kuluga trükitud.[1] 112 lk. Hind 25 kop.

Kui ma otsekohene tahan olla, siis pean tunnistama, et ma juturaamatuid «Eesti ajaloost» siiamaani suure umbusaldusega kätte olen võtnud;[2] ja kui ma neid, oma kahtlevaid eelarvamisi kõiki maha surudes, siiski lugema hakanud, siis olen ma nad varsti käest ära pannud. Nad ei meeldi mulle. Neil on iseäralik vängemagus maik juures. Nad on minu meelest venivvedelad, nagu posla-masla ja glütseriin. Ma ei salli neid kuldjuukselisi rüütlipreilisid, kes pisarsilmil lossi trepipealsel kullatud kannelt löövad, niisama vähe kui neid põrguigavaid kangelasi, kelle sõnadest ja tegudest igavene tarkus, igavene ausus, truudus ja osavus välja paistab. Ma ei leia elusaid inimesi eesti ajaloolistest jutustustest. — Hoopis teiste tundmustega algasin ja lõpetasin ma raamatu lugemist, mis eelseisvat pealkirja kannab ja mille mulle tuntud kirjastuskauplus Tallinnast arvustuseks välismaale kätte saatis.[3] Jah, see on teine roog! See on toit, mida küpseks, seedimisele terveks võib nimetada. E. Bornhöhe[4] põlgab posla-maslat, ta kallab hoopis teist sousti oma prae peale, riputab sekka soola, pipart ja sinepit, sest ta teab, et terve seedimisega inimesele mitte magus toit ei meeldi, vaid maitsev ja tugev toit. E. Bornhöhe kui täidlase haridusega uue-aja mees, kes mitte ainult oma-aja selginud maitsega ühes ei käi, mida realismiks nimetatakse, vaid kellele ka see ohkav ja oigav kaebetuju võõras on,

millega meie kirjanikud muidu oma rahva hädarikast minevikku juttudes nõnda ütelda «ette tõnnida» armastavad. «Villu võitluste» kirjutaja ei venita ega näpista kirjeldatavaid inimesi jutule sisse pandud sihi järgi pikerguseks ega loperguseks, nii et nad ägama ja siputama hakkavad, vaid ta seab oma inimesed, nagu nad on, sündmuste sekka püsti ja hüüab: karaku igaüks nii kõrgele, kui ta koivad vedrutavad! Meil on siin elusate inimestega tegemist, kes külge puudutades vahast kujude moodi ninali ei kuku. — Bornhöhe tarvitab tõtt, aga see on ka tõsine mehine tõde, mis kuskil asjata vinguma ega kaeblema ei hakka; Bornhöhe heidab nalja, aga see nali ei ole kuskil laiaks tallatud, vedelaks nõrgunud; muudkui seda oleks puudutada, et see nali vahel liiga ettetoppiv, mõnikord ülearu võllaline on, kuna «naer pisarate tagant», nali, millel a s j a t a teravus puuduks, mõnes kohas lugeja tuju katkemise vastu parajam oleks. Jutu tegelaste nimede kohta oleks ka veel tähendada, et need oma kõla ja mõnu pärast seda pilti tumendavad, mida lugeja omavoliline luulevõim peale kirjaniku kujutuste ettetulevatest inimestest endale valmistanud. «Villu» ja «Priidu» on nimed, mis pihta ei käi. Olgu küll, et nimi meest ei riku, aga maitse igas asjas! — E. Bornhöhe (Eduard Brunbergi) «Villu võitlused» on raamat, mis sülla kõrgusel üle kõige seisab, mis eesti ilukirjanduses siiamaani ilmunud — ma tõendan seda julge tõeteadmisega. Ta on vaimukam töö kui selle kirjaniku «Tasuja» ja heidab varju kõigi teiste eesti kirjanikkude ajalooliste jutustuste peale, nõnda ka A. Saali «Vambola» peale,[5] mis omal ajal nii suurt, aga suuremalt osalt ülemääralist kriitika kiitust leidis. «Villu võitlused» on «Tasuja» järjejutt. Viimase peakangelane astub siin koguni viirastuslikul lähedusel ette, tema peamees on aga Viljandi sepp Villu ja tema sisuline keskpaik, mis ühtlasi jutule kokkulangeva lõpu toob, tuttav õnnetu toomapäev[6] neljateistkümnenda aastasaja esimesel poolel, mil Sakalamaa eestlastest, kes Viljandi lossi kavalusega sisse tungisid, et rüütlite üle võitu saada, suur hulk ärritatud ordumeeste läbi koledal kombel maha notiti. «Villu võitlused» on väärt, et nad eestlaste seas üle-

üldist tähelepanemist ja lugejateks kõik saaksid, kes tõesti tublist ja vaimukast kirjatööst oskavad lugu pidada.

Berliinis, novembrikuul.

Eduard Vilde.

«Postimees» 3. XI 1890, nr. 125.

9

MÕNED MÕTTED MEIE KIRJANDUSE KOHTA.

Arvu poolest on eesti kirjandus viimasel ajal kahtlemata kasvanud, tuuma poolest aga mitte selle arvu kohasel mõõdul. Seda peab iga erapooletu arutegija, kellel meie kirjanduse kohta otsekohene ja kaaluv otsus on, tõendama. Iseäranis on algupärane kirjandus, olgu kainend või mõlgend,* nagu uue hoo saanud sest saadik, kui mõned meie osavamatest ja anderikkamatest kirjatöölistest alalist tõlget kõrvale heitma ja omaenese mõeldust kirja panema on hakanud — hoolimata mõnepoolsest vaenulikust ja õiguseta tagasihurjutamisest, nagu seda iga uus asi ilmas leiab. Kas annab nüüd meie uus algupärane kirjandus julgust kindlasammuliseks edasiastumiseks või vapustab ta meie lootusi, sunnib meid proovides tagasivaatamisele? Ma ütlen tagasivaatamisele, mitte tagasiastumisele? Meie praegune ajavaim on jumalale tänu terves ilmas nii terve ja tugev, et tagasiastumist mingis heas asjas vaja karta ei ole. Tagasivaatamist on aga sagedasti väga vaja ja nimelt selleks otstarbeks, et käidud tee kaugust ja selle käigu kasu järele katsuda, uurida, proovida. On see kasu tõesti olemas, on töö vili nähtav, on selle vilja tuum ja tera proovides hea — noh, siis võib ju siiamaalist rada mööda edasi kõndida. On aga lugu teisiti, paistavad vead ja nõrkused silma, siis ei aita muud, kui katsu paremat rada otsida, töötegemisele kohasemat abinõu leida!

Meie noort algupärast kirjandust proovides peame

---

* *Kainendi* all mõeldi proosat, *mõlgendi* all poeesiat. Need Ado Grenzsteini ettepandud terminid ei juurdunud.

küll sagedasti seisma jääma, sagedasti teist paremat rada otsida püüdma. Seal ei ole mitte kõik vili nii tera-ja tuumakas, kui ta olema peaks ja olla võiks. Meie noored algukirjanikud on veel nii võõras kammitsas, neil on veel nii rasked kolgid jalas ja kitsad päitsed peas, et väga vähe tõesti omal jalal seisvast, oma iseloomu ja mõttepiiri najale toetavast eesti algukirjandusest juttu võib teha. Ma ei tea eesti keeles, vahest peale mõnede ajalooliste juttude, ainust jutulist tööd olevat, mida võõrasse keelde sellel mõttel ümber võiks panna, et ta päris iseloomuliku kirjaniku töö, et ta meie rahva laadi, kombeid, mõtte- ja tegumoodi nõnda kirjeldaks, et võõras rahvas sellest kirjanikku ja tema sugurahvast tundma võiks õppida, tema seest algupärast mõttekäiku, rahvaelulist uudist leida. See on kahetsetav tunnistus, aga lugu o n nii. Ühe eesti kirjatöölise poolt olen ma küll harjunud nägema, et ta oma juttusid i s e uhke tempiga «E e s t i j u t t» ära ristib,[1] aga just see kirjamees on oma töödes kõige viletsam, kõige nürim ja iseloomutum, ta ei ole veel kirjatöö aabitsast üle jõudnud, ta ei oska veel keelt ega kõnetki nii, et paari pikemat lauset oskaks veata kokku seada. Sellest mehest kui kirjanikust ei maksa mul siis ka pikemalt selles peatükis rääkidagi.

Eesti noorte jutukirjutajate peapüüe ja sellega peaviga näikse olevat, et nad oma kodukoldest mööda lähevad ja seltskondade, rahvaste ja maade olu kirjeldavad, mida nad ise sugugi ei tunne. Koduelu ja -olu näikse neile kas liiga halb või liiga huvitusvaene olevat, nad arvavad lugejalt enam isu ja põnevust leidma, kui nad oma pildid ja kirjeldused kaugel eemal olevatest kohtadest võtavad. See on aga hoopis suur viga ja eksitus. Õigusepärast ei peaks kirjanik millestki kirjutama, mida ta ise selgesti ei tunne — läbi ja läbi. Ma leian eesti algupäraseid juttusid välismaadel «mängivat», võõraid rahvaid, kombeid ja olu kirjeldavat, millest kõigest jutupuhuja elu ajal veel aimugi pole näinud, kus ta iganes pole käinud, millest ta aga ainult võõrkeelsetest raamatutest on lugenud. Niisama võõras ja maotu on, kui kirjanik oma maagi seltskonnaliikidest räägib, mille sisemisesse elusse ta pole pääsenud ja

mille kombeolu ta ainult kuulu järgi a r v a b tundvat. Ma tunnistan otsekoheselt, et ka mina säärastest eksimistest mitte vaba pole olnud; aga et ma neid kahetsen ja meelt olen parandanud, siis ei arva ma asjatuks ametivendadele siin nagu näpunäidet anda ja teed juhatada. Kes võõrast elu-olu oma rahvale õpetuseks silma ette tahab tuua, see tehku seda ikka paremate allikate järgi, kui ta oma raamatutest ja kuuldustest saadud tarkus seda lubab. Siin on tõlge võõrast keelest jällegi platsis, tõlge selle võõramaa tubli kirjaniku sulest, kes o m a kirjeldatavat rahvast ja maad selgesti tunneb ja kirjeldada on osanud.

Meie seismajäämine ja enesekatsumine kirjanduse teel teeb meile siis selgeks: Heidame oma algupärasest kirjandusest kõik ära, mis võõras ja meile enestele tume on, ja teiseks: Võtame võõraste maade tublid kirjatööd jälle hoolsale tõlkele, kui me oma lugejatele peale eesti algutööde ka häid ja uudislikke võõraelulisi tooteid tahame pakkuda! Algupärasuse esimeses tuhinas on noored kirjamehed tõlketööd halvaks pidama hakanud, nende auahnus ei luba neile enam ümberpanemistega tegu teha. Kui pööriti mõte! Tõesti heal tõlkel ja pealegi hea asja tõlkel on seesama väärtus kui algupärasel tööl, sada korda suurem väärtus aga veel siis, kui kirjanik oma algupärase tööga aganaid külvab. Hoopis võõriti on ka see arvamine, et kodune elu nii huvitavat materjali, nii suurt põnevust ei paku ega võimalikuks ei tee nagu laia võõra maailma inimesed ja sündmused. Tõsine kirjanik, kellel tõesti kirjaniku silm, vaimu tundmine on, pruugib aga pihu kodurahva elusse pista ja ta tõmbab alati suure saagi välja. Kes otsib, see leiab, aga otsija peab ka otsida ja leida o s k a m a — see'p see on!

Ma kõnelen siin ainult eesti algukirjanduse esimestest nähtavatest sammudest; vara oleks siis noort asja selle poolest läbi hakata katsuma ja nõuandeid avaldama, mis kirjanduse seestpidisema iseloomu, meie aja kirjanduslikkude voolude ja koolide kohta käib. Üleüldiselt nimetada oleks ainult, et noored algukirjanikud jumalapärast oma pilvelõhkuja-moelised tormitsemised ja märatsemised jätaksid, et nad kuu ja täh-

tede turjal ümber ei lehvitaks, kuna maapinna peal rahulik ja aulik kõndimine ometi õigem ja kasulikum on. Kirjeldatagu inimesi, nende tundmusi ja tegusid, nagu nad vähegi on, mitte aga, nagu seda noore eluküpsuseta sulemehe ärritatud peaaju kujutada püüab. Säärane märatsemine ei ole enam luule ega kunst, ta on luulevõimu haiglane palavik. Kas siis meie kirjanikud mitte ei ole tähele pannud, et isegi vähese haridusega lugeja juures meel ja vaim hoopis mõjuvamalt liigutatud saab lugu lugedes, milles ta tõsist igapäevast elu leiab kirjeldatud olevat, kui selle läbi, mida nõndanimetatud «paleuslikud luuletajad» oma pilvelõhkumises paberisse paugutanud! Eneseteadlik kirjanik naeratab alati pilkavalt, kui lihtinimene küsib: «Kas see jutt ka tõsi on?» See küsimine ei anna aga sugugi naerda, ta on koguni õige. Aga häda sulle, kirjanik, kui sa küsijale pead vastama: «Ta ei ole tõsi!» — sest et sa tead, et ta mitte tõsiselt, olemasolevast elust pole võetud, vaid sinu enese kohiseva luulevõimu haiglane ja enneaegne sünnitus on. Selle küsimise jätab lugeja sulle aga hoopis ette panemata, kui ta su jutust elusaid inimesi, ustavaid ja võimalikke sündmusi, tõsisest elust ärakuuldud ja äranähtud ilmutusi leiab. See just on kirjaniku paleus ja õndsus, kui ta näeb, et lugeja u s u b, sõnapealt usub, mis ta raamatust leiab, sest — usk teeb ju õndsaks, ei midagi muu. —

Lõpule jõudes pean ma ka eesti kriitika külge puutuma, mille üle nii sagedasti ja nii suure õigusega kaevatakse. Eesti kriitikast ei ole tõesti suurt asja. Mitte ainult, et ta haruldane laisk, pealiskaudne, kindluseta on, vaid ta on veel kahjulikum — ta on erapoolik, ülekohtune. Eesti arvustuse kohta väga tähendusrikas ja seletav on järgmine lugu, mis nende ridade kirjutajale ühe eesti ajalehe toimetuses juhtus.[2] Minu sulest oli uus jutustus raamatuna ilmunud. Nimetatud ajaleht oli mitmed minu tööd, osalt ka ilma et toimetus neid oleks lugenud, ära laitnud ja maha kiskunud. Kõige uuemast tootest ei olnud ta veel kõnelnud. Ma küsisin toimetuses siis sõbralikult, kas mu raamatut veel ei olla loetud, et kriitikat ei ilmu. Mulle vastati rahuga: «O l e m e l u g e n u d k ü l l, a g a m e i e e i l e i a t e m a s

midagi laita, sellepärast ei tule ka kriitikat!!!» Ma ei räägi ebatõtt, vaid see on sõna-sõnalt tõsi! Või siis sellepärast, et midagi laita ei leitud, ei võidud ka kiita, sest kui ka midagi kiita ei oleks leitud, siis ei oleks see ajaleht iganes vait olnud — seda tean ma selgesti. Ja sellesama ajalehe toimetaja ongi see mees, kes neid kuulsaid «Eesti juttusid» kirjutab, milles üks vigane keelelause teise lonkava surnuks lööb, kes ise midagi tõsist tööd teha ei oska, seda rohkem aga teiste töösid maha kiskuda, kui nende tegija tema austaja ega jünger ei ole. — Mis sellel moel meie kriitikast, kui meil mitte ka omajagu õiglasi arvustajaid ei oleks, pidada tuleb, arvaku igaüks ise. Jah, siin on tõesti abi vaja, muidu on igal kirjatöötegijal õigus säärast kriitika laitust oma uhkuseks pidada.

E. V.

«Postimees» 19. ja 21. II 1891, nr. 21 ja 22.

10

TEISTEST LEHTEDEST.

Meile tuli Berliinist «Postimehe» sealse alalise kaastöölise poolt järgmine kiri, mida siinkohal avaldada palutakse.

Ma loen «Postimehe» 11-ndast numbrist,[1] et ajaleht «Valgus»[2] seda lehte minu nääri-naljajutu pärast (nimega «Minu tänavune uue aasta öö»)[3] karskuse edenemise vastaseks ja leheks on nimetanud, mis «karskusele rusikaga vastu vahtimist lüüa». Kui ma nüüd ka tean, et see etteheide «Postimeest» ühegi täie aruga inimese silmas karskuse asjus kahtlustada ei suuda, kui ma ka selgesti tean, et «Valguse» toimetaja isegi tõeks ei pea, mida ta selle ütelusega tõendanud, — siis pean ma ometi, asja teisest küljest vaadates, paar tähendust «Valguse» süüotsimise kohta kaasa rääkima. Ma pean kõigepealt küsima, kas ajaleht «Valgus» soovib, et eesti kirjandus olemas on, või ei soovi ta seda mitte? Ainult vastusega selle küsimise peale võiks aru saada, missuguselt seisupaigalt hr. Kõrv tähendatud etteheite «Postimehele» jalge vastu veeretas. Kui nimetatud naljajutt, milles öeldakse, et Berliinis nääriööl «surimuri» (punši) juuakse, «Valgusele» asja andis «Postimeest» karskuse edenemise vastaseks teha, siis ei või sellest muud selguda, kui et «Valgus» soovib: iga sõnum, kirjatükk, jutt, mis eesti ajalehtedes ilmub, olgu üleskutse ja manitsus karskusele! Jah, kui «Valgus» seda soovib, siis on kirjandus otsas! Iga kirjandus jääb kängu ja sureb, kui teda iseäralikkude reeglite alla surutakse, — mis siis veel, kui korraga nõutakse, kirjandus pidada üheainsa

TNÜ Raamatukogu

asja orjaks saama, olgu see ka kiiduväärilise karskuseasi. «Valguse» nõue on nähtavalt see, iga eestikeelne jutt ei tohi nüüd muust kõnelda kui karskusest. Säärast seadust ei ole kirjandusele veel kuskil mujal maailmas tehtud ja hr. Kõrv peab ometi tunnistama, et maailmas targemaid lehti on kui «Valgus» ja suuremaid ning paremaid kirjandusi kui see, mida «Valgus» eesti kirjanduseks näitab pidavat. Minu arvates peab iga jutt elust võetud olema, ja et elus vahel «surimuri» juuakse, seda ei või hr. Kõrvgi valeks ajada; kui aga «surimuri» elus juuakse, siis võib seda ka jutus nimetada, niisama hästi kui seda, et elus nüri aruga inimesi ja terve mõistusega mehi ette tuleb. Ma tahaksin ometi teada saada, kas nendes juttudes, mida «Valgus» toob, mitte ka kord keegi ette ei tule, kes klaasi õlut või muud vaimulist jooki võtab! Minu lihtsas ilmsüüta naljajutukeses ei tule vähema kui tipuga ette, et seal kuidagi karskust laidetakse ja purjutamist kiidetakse; kes minu juttusid lugenud, teab, et ma ühelegi nendest ettetoppivat sihti (tendentsi), koolmeistrilist õpetust ja kupjalist kepitorkimist sisse ei ole pannud, mis minu põhimõtete vastu on, vaid ma võtan oma loo igapäevasest elust, ilma et ma selle juures halbusele ja ebavoorusele maadki annaksin, veel vähem seda jutu peasisuks teeksin. Hr. Kõrv ei või ju ühelegi kirjanikule seadusi teha, kuidas ja millest ta peab kirjutama, ja kui ta minule nüüd tahab käskida, ma pidada iga tööd karskusekutseks tegema, siis on see üks nõue, mis mulle hr. Kõrvi vaimlise tervise kohta hoopis kaksipidi mõtted toob. Nii vähe kui hr. dr. Hermann[4] karskuse vastane on, niisama vähe olen mina karskuse edenemisele iganes takistust tahtnud teha ja minu jutukesest ei leia seda püüet ükski terve meelega inimene. Kui karskusliikumine eesti rahva seas suuremal hool algas, olin mina esimene, kes selle üle ka saksa ajakirjanduses kiitust avaldas, asjale soojalt ja elavalt edu soovis, nõnda pikema juhtkirja läbi Riia saksa lehes «Zeitung für Stadt und Land»,[5] millest see kõigist kodumaa ja paljudest välismaa saksa lehtedest läbi käis. Ma sooviksin väga, et kodumaal ometi kord nendest tumedavaimulistest, kit-

sarinnalistest arvamistest lahti saadaks, mida seal mõnelt poolt just kirjanduse asjus alal hoitakse ja mis muust ei tule, kui liiga lühikesest silmaringist. Ma ei saa aru: kui inimene juba kümmekond aastat ajalehtede ja raamatute sees istub,[6] siis peaks ta ometi kord üleüldisegi hariduse poolest nii palju kosuma, et ta alati ja ühtepuhku, hoop hoobi peale, nii maotumat juttu ei aja ja iseennast ei — «blameeri».

Berliinis,
veebr. 1891

Eduard Vilde.

«Postimees» 7. II 1891, nr. 16.

Oma jutustuste algupärast

11

KIRJANDUSEST.

Sellest ajast saadik, kui ma enesele õnnetuse lasksin juhtuda ühe oma pilkenaljalise uudisjutu peategelaseks noort eesti kirjanikku valida[1] — ka üks ajalehe toimetaja tuli seal ette — ja teda nii kujutada, nagu ma mõnda ametivenda elus tundma olen õppinud, muudkui selle lubatud vabadusega, et räägitava kuju satiirilise suurendamisklaasi alla panin, — sest saadik on mõnes eesti ajalehes minust väga palju ja väga «tugeval» toonil rääkima hakatud. Mitte ainult eelnimetatud töö, vaid ka muud teised minu jutustused võeti korraga arvustuse alla ning mulle hakati kodumaalt nüüd järjest teatama, kuidas minu vaimulapsi veriste peade ja kriimustatud nägudega lehetoimetustest välja kihutatavat, kus härrad laste i s a peale väga kurjad olla. Kui mind ühtlasi ei oleks vaigistatud, et mu väetimad tuhandete vähem kurjade suguvendade juures ikka jälle pelgupaika ja lahket vastuvõtmist leida — ma oleksin vist väga nukraks saanud, aga see trööstis. Sellepärast ei ole ma ka siiamaani oma laste kaitsmiseks sõna võtnud. Ka praegu ei ole mul seda nõu. Sest muidu oleks mul kõigepealt ajalehtede «Valguse» ja «Virmalisega» tegemist,[2] ja nendega ei tihka ma tegemist teha. Inimesega ühe asja üle vaielda, mida ta ei tunne, on alati igav ja asjata; kui see inimene aga veel toorelt sõimama hakkab, siis on mõistlik talle selga pöörata ja eemale minna. Ma tunnen tähendatud lehtede toimetajate vaimujärge, tunnen nende kõnetooni, tunnen nende mõtlemisviisi ammust ajast saadik — ma ei ole nendelt iialgi paremat lootnud kui seda, mis nüüd jälle kord kuulen ja loen. Ma võin siis «Valgusest» ja

«Virmalisest» vaikides mööda minna. Ma ei taha siin ka muid ebakriitilisi laidu- ja laimukirju lähemalt puudutada — sääraste vastu olen ma alati külmaks jäänud —, vaid peatun ainult ü h e asja juures, millele ka «Olevik» heaks on arvanud häält anda[3] ja millest ma kartma pean, et ta minu lugejate ringkondades, kui mitte tõsist kahtlust, siis ometi asjata rahutust võiks sünnitada. Ühest kodumaa erakirjast — «Olevikku» ennast ei ole mul saadaval — loen ma täna: ««Olevik» on alles hiljuti mitmeid Sinu algupäraseid töösid t õ l g e t e k s nimetanud[4] ja küsinud, missugused neist üleüldse a l g u p ä r a s e d olla.» — Siis leian veel mulle lahkesti kättesaadetud «Isamaa kalendris» ühest reisikirjeldusest[5] laused: «Kes ei teaks, et need nõndanimetatud «Eduard Vilde» uudisjutud k õ i k i l m a v ä l j a a r v a m a t a v õ õ r a l t v ä l j a l t o n v õ e t u d, mõned on otsast otsani s õ n a - s õ n a l t ümber pandud, teised on lehekülgede kaupa ühest ja teisest kirjanikust ä r a k i r j u t a t u d...» «Valgus» ja «Virmaline» on, kuidas kuulen, seda tõendust omal «külatänavalikul» toonil juba ennemalt avaldanud.[6] —

Ma pean kõige esmalt oma sügavat võõrastust tunnistama selle üle, et ajaleht «Olevik», kelle toimetajat kui ettevaatlikku ja laialise silmaringiga ajakirjanikku ma austama olen harjunud, s ä ä r a s e l e laimdusele, millel vale märk otsaees, oma veergudes ka ruumi on andnud. «Valguse» ja «Virmalise» juures ei pane ma enam mingit tigedust imeks, «Isamaa kalendri» tegijale hüüan ma vastu: «Spiegelberg, ich kenne Dich!» — aga «Oleviku» kohta ei või ma muud arvata, kui et härra Grenzstein kodus ei olnud, kui see kiri ilmus, või et ta oma kaastööst üleliia on usaldanud, ilma et ta ise a i n u s t minu juttu oleks lugenud. Härra Grenzsteini kirjandusetundmine oleks muidu julgesti t e i s e otsuse andnud. Mul on lihtsalt vastata: n i i k u r j a l, s ü d a m e t u n n i s t u s e t a v i i s i l, n i i i l m a p õ h j u s e t a, i l m a v ä h e m a n ä i t e t a ei o l e v e e l l i g e m i s e a u k ü l g e p u u t u t u d, n a g u s e e n i m e t a t u d a j a l e h t e d e s j a k a l e n d r i s s ü n n i b. Aga ka nii suure e b a t a r k u s e g a, nii t ö n t s i l t j a l ä b i p a i s t v a l t ei o l e enne ühtegi

kirjanikku vihkajate ja kadedate vastaste poolt plagiaatoriks teha püütud. Nad ei tõenda minust mitte seda, mida saksa keeles veel sõnaga «nachempfinden» tähendatakse, vaid kohe lausa «tõlgetest», «sõna-sõnalt ümberpanemisest», «ärakirjutamisest» on jutt!! Kui neid sõnu maha kirjutades auväärt kriitiku mõistus seisma ei jäänud — minu oma läks lugedes lukku! ... Kui arvustajatel minu tööde kohta, mida ma algupärasuse lipukirjaga ilmasse saatnud, säärane leidus käes oli, mispärast — küsin ma— ei ole ükski neist ainust näidet avaldanud? Umbes 10 rida originaali ja tõlget kõrvuti — see ei võta kuigi palju ajalehe ega raamatu ruumi, ning asjal oleks see tululik tagajärg, et ma silmapilk sule maha paneksin ja taeva poole õhkaksin: «Ilm on kuri — mitte varastadagi ei lase enam!» Ma olen oma eestikeelistest juttudest mineva aasta jooksul ligi tosina ise — saksa keelde tõlkinud ja siinsetes laialt loetud lehtedes ilmuda lasknud; seda poleks ma jumalapärast mitte teinud, kui ma nad kord enne saksa keelest eesti keelde oleks «tõlkinud», «sõna-sõnalt ümber pannud» või «ära kirjutanud». Muudes võõrastes keeltes olen ma puudulik, neist ei saa ma midagi võtta. Mul saab edaspidi võimalik olema kõik oma paremad tööd saksa keeles ilmuda lasta ja mul ei ole vähematki kartust, et mõni saksa kirjanik ühel heal päeval tuleks ja mulle ütleks: «Veli, sa oskad väga puhtasti ära kirjutada — ma palkan sind endale kirjutajaks.» Ka seda kartust ei ole mul, et ta ütleks: «Eesti kelm, sa oled minu töödest sündmusi, tegelasi ja tundmusi näpanud — ma löön su ajalehtedes risti ning kaeban kohtusse.» Ja see saaks siin välismaal tõesti sündima. Ma tahan teile, austatud kriitilised suguvennad, midagi ütelda: «Kui mul mitte usku ja lootust ei oleks, et minu algupärased tööd ka teistele «kirjatundjatele» näppu juhtuvad kui üksnes teile, siis võiksin täieliku südamerahuga iga päev «tõlkeid» ja «ärakirju» trükki saata, ilma et teie teaksite, kellelt ma «käpanud». Kui põhjalik meie «Johanneste» kirjanduse-tundmine võib olla, seda teatas mulle kord ennemalt üks kodumaa sõber: keegi minu kriitikutest olla kuskil tõendanud, et mina ka — Franz Hoffman-

nist olla «ära kirjutanud»![7] — Saksa lastekirjanikust Franz Hoffmannist!! Siia juurde ei pruugi mul sõna lausuda — see kõneleb iseenese eest! — Ma tahan oma «Johannese» sarnaseid kirjanduslikkusid sõjamehi veidi vaigistada: nad eksivad väga, kui arvavad, et mina oma töösid taevas teab kui heaks ja kõrgeks pean; mitte märki! Nende seas on mõnigi, millest ma sooviksin, et ta kirjutamata oleks jäänud, mõnigi, millel kirjanduslikku väärtust ei olegi, mõnigi, mis parem oleks võinud saada, kui ta on; kas ma ei ole otsekohene, mis? Aga selle tõotuse tahan ma teile anda: ma püüan edeneda, õppida, küpseneda! Ma loodan, 27-aastase kirjaniku poolt võite seda tõotust uskuda. Niisama vähe kardan, et teie laimdused ja kahtlustused nii eluvärsket meest edasipüüdmiselt suudaksid ära hirmutada või teda koguni surnuks nottida. Kui ma nüüd ja edaspidi üksnes teiesuguste «literaarhistoorikute» otsustamise alla jääksin, siis oleks küll hale lugu, aga seda hirmu mul ei ole. Nii väga kui ma ka kahetsema pean, et ma teie erapooletumalegi otsustusele kirjanduse asjus mingit mõõduandjat mõju ei või anda, niisama vähe saab teile laimamine mingit kasu tooma. Minu senised eesti kirjastajad seletavad ühel häälel,[8] et neil minu tööde kohta täielik usaldus alles on — ma võin siis rahuga edasi töötada. Ma olen iga silmapilk valmis oma seniseid töösid kõiki väärtuseta noorpõlve-katseteks tunnistama, aga ühelgi nii vihasel ja kadedal vastasel ei saa korda minema neid selleks teha, mida kirjanduses viletsaks, autumaks plagiaadiks nimetatakse. Lõpuks, kallid veljed, tahan ma teile midagi kõrva sisse sosistada: Teie südamed on minu peale täis, et ma teile «Suguvend Johanneses» pisukest peeglit julgesin silmade ette hoida, mille seest teie jume nii ilus välja ei paistnud, kui teie seda seni ise arvanud.

Berliinis,
jaanuari lõpul 1892.

Eduard Vilde.

«Postimees» 5. II 1892, nr. 29.

12

Lendleht meie luulekirjanduse parandamiseks. Kirjutanud A. Pert. Võidupidul kroonitud kirjatöö.[1] — Tartus, H. Laakmann, 1893. — Hind 20 kop.

«Kui mõne haritud rahva kirjanduse ajalugu vaatame, siis näeme, et ka seal seni ilma mõjuta töötati, kuni kriitik luulekunsti nõudmisi luuletajale kõige esimeseks kohuseks ei teinud, kuni kriitik mitte edasikihutaja ja edasiaitaja ei olnud ... Teiste rahvaste luuletööde kuulutused on paremad kui meie arvustused. Meie arvustuste läbi antakse ainult teada, et jälle üks uus toode ilmunud on. Sellegi juures istutakse ilusti parteivankrisse ja hüütakse kõrvalseisvale rahvale, kui sõbra töö on: töö on hea, ilus paber ja trükk, ostke, ostke, ostke! Kui aga vastase oma, siis kõneldakse haigutamisest, trükivigadest, kaevatakse, et rahvast tahetakse tüssata jne.... Noored kirjanikud on päris kimbus. Kustki ei saa nad oma töö üle õiget otsust teada, et kus ja milles tema head ja vead seisavad. Asjalikke ja õpetlikke arvustusi ei ole viimasel ajal enam ühegi töö üle ilmunud» ...

Selle otsuse mõistab härra A. Pert[2] meie kriitika, õigemini meie mitte kriitika üle. Tema kaebused ei ole uued, aga õiged. Ja kui nad õiged on, siis on tarvilik, et neid ikka ja ikka jälle ette kantakse, kuni asja paranemist võib märgata. Mis meile aga ülemal nimetatud kirjanduslikku «lendlehte» lugedes kõige esmalt meelde tuli, oli imestav küsimine: miks on härra Pert ise end kriitikalisest tegevusest siiamaani eemale hoidnud? Miks ta ei püüdnud meie arvustajatest üksk i olla, kes kohust täidab, kelle kohta tähendatud kaebu-

sed ei käi? Kus ta oli? Kuhu tahab ta edaspidi jääda? Arvab ta oma lendlehe ilmuda-laskmisega kõik teinud olevat, mida «meie luulekirjanduse parandamiseks» vaja oli? Mõtleb ta: «Murjan on oma töö teinud — murjan võib minna?» ... Miks ei valinud ja ei vali hr. Pert vähemasti ühtegi eesti lehte, milles ta meie kirjanduslikkude toodete kohta oma õiglase südametunnistuse, oma selginud sihi ja laiema silmaringi järgi järjekorralist, erapooletut, juureni tungivat kohut katsuks mõista? — Sest hr. Pert näitab oma väikeses töös, et tal mitte ainult kriitikamõõga k a n d m i s e k s luba ei ole, vaid et ta sellega ka v e h k l e m i s e k s julgesti välja tohib astuda. Seda enam, et tal ju meie kriitikute seas ülejõulisi võistlejaid ei ole karta. Palju rohkem kui «lendlehe» sisuline s ü g a v u s ja arvamiste t õ e t u u m — mille kohta mõndagi oleks ütelda — rõõmustab meid see julge, värske, sihikindel viis, millega kirjanik oma õpetusi ja arvamisi arutab, see napipärane, õhukene, aga arusaamiseks seda selgem ja lihtsam vorm, millesse ta oma mitmekihilise materjali on mahutanud, ning mitte kõige lõpuks hr. Perdi vagune, asjalik toon. — «Lendlehe» toimetaja võtab oma töökeses rutulisel sõelumisel tähtsamad luuleteaduslikud nõudeja seadepunktid läbi, teeb nendega meie paremate luuletööde kohta kriitikalist proovi ja avaldab lühidalt oma otsuseid, missugused tööd neid nõudeid täitnud, missugustes nad täitmata jäänud. Punktid on järgmised: jutustava luule ja näitemängu s ü n d m u s t i k (faabula, süžee); i s e l o o m u d (laadid, karakterid); k e e l. Nende peapunktide hulgas kõneleb arvustaja siis veel: algupärasusest; sündmustiku üleüldsusest; põnevusest; liigutavusest; üleloomulikkude asjade luuletöölisest tarvitamisest; tundelaulude selgusest ja lihtsusest; sündmustiku ja iseloomude ajaloo- ja luuletruudusest, ning siis ka — kuhu ta jääb! — idealismist ja realismist.[3] Ühes või teises tükis kiitusega nimetab lendleht: E. Vilde töösid,[4] A. Saali «Vambolat»,[5] J. Järve «Vallimäe neitsit»,[6] Eiseni «Kõue ja Pikkerit»,[7] Piirikivi mõttesalmisid,[8] Haava,[9] Söödi,[10] Tamme[11] ja teiste salmikuid.

Nende ridade otstarve ei või olla lühikese kirjatöö

sisu suuremal täiusel üles harutada, ei ka sügavamaid põhimõttelisi teisiti-arvamisi vaidluseks venitada, vaid meie tahtsime ainult, ajalehelikku kohust täites, selle töö peale seda tähelepanemist juhtida, mida ta oma tähtsuse poolest väärt on. Mitte k õ i k i d e l e, aga paljudele meie kirjatöölistele saab see «lendleht» tarvilikuks juhiks ja käsiraamatuks olema. Nende ridade kirjutaja saab ehk edaspidi mahti arvamisi ja õpetusi, mida ta lendlehes keskteelt kõrvale arvab vääratanud olevat, teises kohas lähemalt puudutada.[12]

-e.

«Postimees» 24. III 1893, nr. 66.

13

Eeva. Pildike rahva elust. Kujutanud A. O. Neufeldt. Tartus, A. O. Neufeldt'i kuluga, 1893. Hind 15 kop.

Nõnda tutvustab end teine uudis,[1] mis meile praegu kätte juhtus. «Eeva» on ilus lookene riimidega salmikutes. Ta algab eleegilise surnuaialuulega, milles kirjanik ise peategelase Eeva õnnetut surma kaebab, ja vestab siis saunapiiga Eeva armuloo ära, millest kuuleme, et tütarlaps petist mõisajunkrut armastas, kes teda aga maha jättis, kui ta tema au riisunud, nõnda et vaene Eevakene jõe sügavuses oma häbile katet, oma õnnetusele unustust otsis. — Nende ridade kirjutaja on vast viimane, kes jutustusliku luuletöö juures pearõhku selle peale paneb, et sündmustik «kirju», «tegevusrikas», «põnev» jne. peaks olema. Ei, — õige luulekunstnik näitab ka (või koguni just) lihtsa igapäevase üksluise asjasisu kallal oma vaimu ja võimu. Neufeldt'i[2] luuleloo sisu-aine on kord uudislikust algupärasusest vaba; kaunisti kulunud on ta ning seejuures ka veel tõsisest «rahva elust» kõrval seisev. Aga olgu! — ka sellest lõngast oleks meistri käes kena, värvikas tikandus saanud. «Eeva» salmikutes on natukene rohkesti tarbeta kõlinat, tarbeta tundmusi, tarbeta magusust ja mõrudust. «Eeva» tahab nimelt «luulelisem» olla, kui ta on — luulelisem, kui ülilihtne aine seda lubab ja kannatab. Terve algu-eleegia, ehk küll mõtete ja kirjelduste poolest värske ja õitsev, on «Eeva» loo kohta liiga raske, seepärast üleliigne, otstarbeta — vähemalt sellel kujul ja pikkusel. See on üks. Edasi: saunalaps Eeva näeb metsas tundmata rat-

s a n i k k u (oma mõisa junkur tundmata?), kes neiult teed küsib ja kelle kohta neiu südames kohe armuidu tärkab. Olgu nüüd säärase armastusega taluplika kohta kuidas on — luule jäägu minugipärast luuleks —, aga miks nüüd see romantiline ratsanikukuju, kes Eevale veel pealegi «k u l d r a h a» (!) ulatab, meie lihtsas «pildikeses rahva elust»? «Eeva» luuletaja on selle kuju luuletustest laenanud, kus rüütellik ratsaline vahest parajal paigal oli — siin mitte. Säärane ratsaline on luuleline, aga ta on nii ära kulutatud kuju juba iseenesest, ning «Eevas», kus ta uueajaline mõisajunkur peab olema, täiesti valekohal. Kui kentsakal helgil seisab see luuleline ratsanik oma «kuldrahaga» meie ees, kui kirjanik teda hiljemini Eevaga järgmisel pildil laseb kokku saada:

> «Vaata siia,» rääkis noormees Gustav
> ulates üht k o m p s u temale:
> «Ole julge, maksmas olen ustav,
> õ m b l e m u l l e p e s u, n e i u k e!»

Oma luuletust võimalikult luuleliseks teha püüdes on kirjanikule veel mitu säärast vääratamist juhtunud, nõnda selle talupoisi Annuse valu ja kurbuse kirjelduses, kelle armastuse Eeva junkru pärast tagasi lükkab. Mida lihtsamad luuletaja tundmuste-avaldused säärases külajutukeses on — ka siis, kui asi kurblik —, seda õigem, loomulikum ja l i i g u t a v a m. Eeva enese valu ja õnnetus on niisama paksu värvi saanud. Hoopis paremini kujutatud on Eeva ja Annuse emad. Meie tunneme need naised ära. — Lookese välise vormiga võib rahul olla, kui ka selles seotud kõnega luuletuses mõnigi ilus mõte riimile on pidanud paiukit maksma. Natukene sagedasti tulevad ette riimid: võlvil — nõlvil; põlvi — nõlvi jne., siis veel tuttavad ka — sa — ta — ma. — Meie kiitust äratavad loo sees ettetulevad loodusekirjeldused, mis meeli jõuavad mõlgutada, kui nad ka pikapeale üksluiseks kipuvad jääma. — Kõigest nurisemisest hoolimata võime aga A. O. Neufeldt'i «Eevat» kui andega ehitud luuletaja tööd soovitada. Puudused, mida meie siin puudutanud, ei paista lugejale iganes

nii eksitades silma, kui et ta raamatukesest lõbu ja huvitust ei leiaks. «Eeva» teenib luulearmastajate tähelepanekut ja on väärt, et kirjaniku vaev rohke ostmise läbi tasutud saaks.

-e.

«Postimees» 21. IV 1893, nr. 86.

14

PAAR SÕBRALIKKU SÕNA.

Selle pealkirja all kõnelesime hiljuti eesti näitlejatest, lauljatest jne.,[1] kellest meie märku püüdsime anda, et üleliigne õrnmeel nende poolt ajalehtede laitva või nuriseva kriitika vastu, kui ka arvustuse karedus põhjendatud, mitte hea ega kõlblik nähtus ei ole, iseäranis veel, kui see õrnmeel end pikkades vastuvaidlemistes avaldab, mille äratrükkimist lehtede toimetustelt tungivalt nõutakse. Meie läksime selles märguandmises k i r j a n i k k u d e s t mööda, kellesse ju kriitika-asi ka väga tähtsalt puutub. Meil on aga põhjust nüüd ka kirjanikkudega tähendatud punkti üle «paar sõbralikku sõna» kõnelda, · sest ka nende seas tuleb — kahju küll! — nii mõnigi ette, kes arvustuses iga mitte-kiitva sõna tagant ülekohut, kadedust või koguni eraviha välja arvab leidvat, kangesti pahandab ning «vastuse» sepitsemise käsile võtab — või koguni veel kohtusse kaebamisega ähvardab! Meie peame sellest asjast, iseäranis «Postimehe» seisukohta selgitades, mõne lause rääkima.[2] Meie leht tahab, nagu lugeja juba on märganud, eesti kirjandusele nii laialist ja korrapärast tähelepanemist osaks saada lasta, nagu seda suuremalt ning palju loetavalt ajalehelt võib nõuda. Eesti kirjandusliku kriitika üle on kaua aastaid nurisetud. Teda oli viimastel aegadel liiga vähe olemas, või ta oli nii nõrk, pealiskaudne ja tühine, et teda kriitikaks ei tulnud nimetadagi, vaid paljaks teadaandmiseks, toimetusele olla sellehinnaline ja sellesuurune «hea» või «vilets» toode kätte saadetud! Väga sagedasti on ka pikemaid, aga ülekohtuseid kriitikaid ilmunud, siis veel säärseid, millest liiga sagedasti oli näha, et nende sepitseja

hariduse ja asjatundmise poolest ühegi vaimutöö üle ei oleks kohut mõista tohtinud.

Seda olekut nii palju kui võimalik parandada püüda peaks iga eesti ajalehe kohus olema — m e i e p e a m e seda oma kohuseks. Meil ei või siis selle püüde juures muid paremaid põhimõtteid olla kui need: esiteks — m i t t e v a h e t t e h a sõbra, tuttava, toimetusele kaastöö läbi lähedal seisja ning iga võõra, «erakondliku» vastase või isikliku vaenlase vahel. Arvustuses lõpeb sõprus ja vaen — seal on a s j a g a tegemist, mitte i n i m e s e g a. T ö ö peab t e g i j a s t just vaimutöö asjus kriitiku kui ka üleüldse avaliku arvamise ees lahus seisma. Seda püüet tahab meie leht ikka juhtnööriks pidada. — Teiseks ei võta meie arvustusi kirjatööde üle kellegi käest vastu ega lase neid «Postimehe» tarvis inimesi muidu teha, kui et neil asja kohta t u n d m i s t ja t e a d m i s t on — olgu arvustatav töö teaduslik või ilukirjanduslik. Meie ei võta ühtki väljast tulevat kriitikat proovimata vastu. Et meie oma kirjandusele edu ja tulu soovime, siis saab muidugi ka meie püüe olema arvustusest kõike eemale jätta, millest karta võiks, et see kasu asemel takistust toob, vähemalt mitte paranemist. Sellel mõttel hoiame meie arvustustes üleliigse kareduse ja teravuse eest, mis laidetavat kirjanikku võiks torgata ja haavata, kuna kriitika otstarve on: õ p e t a d a, vigu näidata, edasipüüdjat sulejüngrit taga õhutada, halba parandada, head suurendada. M i s a g a l a i t a on, p e a b l a i d e t u d s a a m a — sinna ei aita kord ükski rohi! Aga laitust võib ju mitmel kujul ja kraadil avaldada, ning meie lehe arvustajad saavad tähele panema, et nad kõige õ i g l a s e m a, aga ka kõige v a g u s a m a, a s j a l i k u m a laidu kuju leiavad. — Eesti noore kirjanduse kohta ei või meie ka seda mõõdupuud tarvitamisele võtta, mida vanade ja suurte haritud rahvaste kriitikud oma kirjanduse kohta peavad ja võivad tarvitada. Aga mõõdupuud, mida meie oma kirjandusele parajaks võime arvata, seda peame ka ausalt ja kartuseta tarvitada võima, seda ei peaks ajalehele pahaks pandama — see on arvustaja suurem õigus, ilma milleta ta oma kohust ei või täita.

Meie lõpusoov ja nende ridade otstarve on siis see: heitku ka meie kirjamehed üleliigne õrnmeel laidumaitseliste arvustuste kohta enestest ära. Meie lehe arvustajad saavad toimetuse nõudmisel eeltähendatud põhimõtete järgi oma kohust täitma. Arvab aga siiski keegi laidetud sulemees, et temale ülekohut on tehtud — ka kõige parem kriitik on ekslik inimene, ükski õige kriitik ei eksi aga m e e l e g a, paha tahtmise sunnil, vaid tema isiklikud tundmused ja mõisted võivad asja kohta t e i s e d olla kui sinul ja minul —, ma ütlen, kui keegi sulemees arvab enesele ülekohut tehtud olevat ja ta tunneb vastupanemata sundi ennast kaitsta — siis avab ka «Postimees» omad veerud asjalikule «vastukriitikale». Aga nägusam ja õigem tahab siiski ikka olla, et mitte laidetud kirjanik i s e ei «vasta», vaid juba meie kirjandusliku asjanduse ü l e ü l d i s e k s elustamiseks oleks väga soovitav, et kirjamehe või luuletaja eest, kellele ülekohut tehti, keegi teine kriitik välja astuks, kes asja teisiti mõistis ja laitust põhjusetuks jõuab teha. Säärane kahe- või mitmepoolne asja läbisõelumine, kusjuurest räägitav kirjanik ise täiesti eemale jääb, võib ainult kasulikult mõjuda. Muidugi peab aga ikka meeles peetama, et asjal, mida sel viisil vaidluste läbi põhjalikule tuulamisele võetakse, ka nii palju üleüldist tähtsust on, et sõnu maksab raisata. Meie lehtedes on vahel väga-väga tühiste asjade üle ilmatu pikkasid vaidlusi peetud. Meie lehe ruum on meil selleks liiga armas ja kallis.

-e.

«Postimees» 26. IV 1893, nr. 90.

15

KIRJANDUSEST.

Meie võime poole suuga juba eesti ajaloolisest romaanist rääkida. Lühikese ajaga ja alles hiljutistel aastatel on asi nii kaugele edenenud. Nagu üksteise eeskuju järgi ja üksteise erutusel on mõned meie kirjameestest hakanud ajaloo rikkasti täidetud viljasalvest jutusisu võtma, kõigepealt meie kodumaa valurikkast, saatusekirjust minevikust, mis siiamaani eesti jutuloojate poolt ka täitsa puutumata oli ja mis neile kauge tulevikuni kõige tänulikumat lõikust saab pakkuma. Meil on E. Bornhöhe, A. Saali, J. Järve[1] ning väikese tootega A. Kitzbergi[2] poolt eesti ajaloolise jutustuse proovisid. Nende toodete põhjalikum läbirääkimine ja vastastikune võrdlemine on nii asja- ja ajakohane ülesanne küllalt, et ma seda edaspidi luban laiemal ruumil teha püüda.[3] Aga tähendada olgu juba praegu, et E. Bornhöhe — mis tööde kunstiväärtusesse puutub — oma paari tööga meie teistest ajalooliste jutustuste kirjutajatest pea osa kõrgemale ulatab[4] ja et soovida oleks, kui see kirjanik virgemalt meie jutukirjanduses sõna võtaks. Kuid julgustada võime ka teist sellel põllul töötajat. See tööline on imevirk. Kui meie talle ta tööde väärtuse pärast niisama soojalt võiksime õnne soovida nagu ta suure töö jõu poolest, siis oleks arvustaja süda täis rõõmu. Aga laialisemat tähelepanemist ning arvustuse tingimata austamist ja läbikaalumist nõuavad tähendatud kirjaniku tööd ikka, iseäranis aga see uus suur toode, mis meil praegu käes on, ja see on:

Leili, üks pagana naine. A. Saali jutustus liivi rahva vabadusevõitlustest 13. aastasaja algul. — Viis annet (kokku 359 lk.), hind 80 kop. — Paides, 1892/93, A. Seidelbergi kuluga trükitud.

Kaupo, Imanta,[5] liivlaste apostel Meinhard, piiskop Berthold[6] — missugused toredad ajaloolised nimed! Missugused kirjuelulised, raske tähendusega leheküljed Balti kodumaa varasemast ajaraamatust! Missugune luhtav ja lokkav viljapõld kirjaniku vikatile ja sirbile! Aga sellel lõikajal peab rammu ja osavust olema, tal peab annet ja maitset olema ja ta ei pea oma tööd mitte kui palgaline, vaid kui peremees tegema — puhtalt, põhjalikult, tüdimata meelel, nõrkemata käevarrel. Kuidas A. Saal sellest ülesandest võitu saanud, sellest alamal, kohe ära öeldud olgu aga, et kirjanik oma romaanile tegevustiku ja sündmustiku on valinud, leidnud ja luuletanud, mille ilu ja huvitusvõimu üle iga romaanikirjanik kadedust peab tundma. See kiitus käib jutustuse põhivõrgu kohta, mida kirjanik oma peategelaste ümber on kudunud. Siin on loo sõlmestik (Conflict) nii osavasti paika pandud ja kokku tõmmatud, et Saalile selle leiduse eest patent tuleks anda. Muudkui kahju, et Saal oma leidusepatendi tulusid väga kasinalt oskab pauna panna, nendest tuludest poole maha jätab või ära kaotab. Aga paneme tähele!

Liivlaste vapper vanem Kaupo on nii suur oma rahva, kodumaa, paganausu ja vabaduse armastaja, nagu ta võõraste pealetungijate ja ristiusu kuulutajate vihane vaenlane on. Ühes oma rahvaga vihkab ta veriselt iga munka, iga rüütlit, iga ristiusulist võõrast, ja sõdib nende vastu vabaduse eest võitleja visadusega. Kaupol on ilus, noor, teda hellalt armastav abikaasa, nimega Leili, vanema Aatso tütar, keda Kaupo niisama õiglaselt vastu armastab. Piiskop Meinhardi libekeelsetel tööriistadel ja käskjalgadel läheb korda Kaupot Ükskülа lossi võõruspidule kutsuda, kus piiskop ise oma mõjuval apostlisõnal paganate vürsti tahab ristiusule pöörata, et siis tema rahvast seda kergemalt oma usulise ja ilmaliku valitsemise alla meelitada. Kaupo läheb ka pidule, ja mida kavalad papid soovinud, täidab end: piiskop Meinhardi sõnadel on Kaupo kohta nii suur mõju, ja pidu Ükskülа lossis, kus temaga kui sõbraga ja vennaga ümber käiakse, meeldib talle nii väga, et ta ristiusu vastu võtab — hoolimata sellest, et ta veel enne pidulеminemist oma vanemavannet abikaasa vastu pühalikult

on korranud: oma rahvast ja oma usust ei iialgi taganeda! Aga ristiusuline Kaupo unustab ka veel teise raske vande — truudusevande oma naise vastu. Munk Theodorichi toimetustel, kes Kaupo ümber kavalustest ja valedest kokkupõimitud võrgu koob, ütleb Kaupo ennast Leilist lahti. Talle luisatakse ja mängitakse nimelt ette, et Leili kodust teise mehega priitahtlikult ära põgenenud, kui ta kuulda saanud, et Kaupo ristiusu vastu võtnud. Kaupo arvab end nüüd Leilist petetud olevat ja püüab seega omaenese piinavat südametunnistust vaigistada.

Et tähtsat ja vägevat liivlaste vanemat Kaupot seda kindlamini ristiusu külge köita ja temast võimsat kaassõdijat paganate vastu saada, aitab kaval munk Theodorich ka veel taga upitada, et Kaupo ristiusulise abikaasa võtab. Selleks saab Pihkva vürsti Vladimiri[7] tütar Barbara, kes Ükskülа lossis isa sõbra piiskop Meinhardi juures viibib, kes neiule ristiusus peab õpetust andma. Noor ilus vürsti tütar armastabki juba Kaupot, mida see siiamaani ei teadnudki. Kui neiu nimelt Ükskülasse toodi, tungisid paganad Koiva jõe kaldal reisijate kallale ja Barbara oleks jõe voogudes uppumisesurma leidnud, kui mitte noor vanem Kaupo oma mehise meelekõrguse tõttu teda oma käega ei oleks lainetest päästnud. Vürsti tütar, kui ta kuuleb, et ta armastatud elupäästja nüüd ristiinimene ning endisest naisest vaba, võtab Kaupo armupakkumise rõõmuga vastu ning saab tema heaks, truuks, palavasti armastavaks abikaasaks. Truuduseta Kaupo poolt mahajäetud õnnetul Leilil algab aga nüüd valurikas põli. Vaenlased ja hädaohud piiravad teda. Ta otsib Kaupot, et temaga kokku saada, ta satub aga, kuna Kaupo ta lapse on lasknud ära varastada ja enese majasse tuua, rüütel Sigbert'i küüsi, kes teda oma himudele ohvriks tahab teha, ja kui Leili teda vihaselt tagasi tõukab, ilusat pagananaist aastate kaupa Holmi kindluses vangistab. Leili päästab vangist noor preester Heinrich (Kerimer, vahel Kersimer), kes teda armastab. Vaheajal on Kaupo oma noore abikaasa Barbaraga õnne- ja armurikast abielu elanud ja Leili last kasvatanud. Ainus vari, mis nende õnne peale langeb, on

piinavad mõtted õnnetu mahajäetud Leili peale. Kuldse südamega Barbara kahetseb oma südame põhjas, et ta Leililt mehe ära võtnud, aga ta armastab Kaupot nii palavalt, et ta teda ta endisele naisele iganes ei suudaks tagasi anda. Barbara ja Leili saavad ka kokku. Viimane kujutab Kaupo naisele ette, kui viletsaks ta saanud, ja nõuab oma last tagasi. Barbara, kelle rinnas armukadedus ja kartus mehe kaotamise pärast uuel väel elavaks saanud, tahab Leili valurikast elu kullaga tasuda, mida aga põlastusega tagasi lükatakse. Kui nüüd Leili ka Kaupoga kokku juhtunud — teda mõrtsukate käest päästes — ja kui Kaupo teada saanud, et ta oma naise valede tõttu maha jätnud, on ka tema rind täis kahetsemisepiina. Kõrgemeelne Leili aga, kes Kaupo uut abieluõnne rikkuda ei suuda, lahkub Kaupo lähedusest kindla nõuga iialgi enam tagasi tulla. — Loomulikum ja uudsem oleks, kui jutule see lõpuks jääks. Saal laseb aga, harilikkudest traditsioonidest kinni hoides, Kaupot Leiliga ja Leilit tütrega kokku saada — Barbara on aastate jooksul hauda läinud — ning: ots hea, kõik hea! Kaupo laseb end Leiliga, kes vaheajal ristiusku heitnud, teist korda abielus ühendada, ja nüüd võib nende katkestatud õnn ja armastus edasi kesta. —

Nõnda nagu see sündmustik siin meie ees seisab — sisemise tuumani paljaks kooritud —, peab ta iga tõsist luuletajat poolvägisi avatlema ja sundima, et teda suureks hinge-eluliseks kujutuseks saaks tarvitatud. Missugune meelitav, huvitav, tänutõotav ülesanne kolme peategelase, Kaupo, Leili ja Barbara h i n g e o l e k u i d j a i s e l o o m u s i d põhjalikult, kujukalt (plastiliselt) ja elutuksuvalt üles maalida! Nende kolme inimese väline ja sisemine vahe üksteise vastu, nende heade ja halbade tundmuste vaheldamine, nende tegude vastikolu südametunnistuse kohtu ees, nende võitlemine iseenese ja üksteise vastu!

Saal ei ole sellest sündmustikust mitte hinge-elulist iseloomukujutust loonud. Tal ei ole selleks kas annet, kas osavust või tahtmist olnud. Saal on romaani kirjutanud, milles ta s ü n d m u s i, j u h t u m i s i ja t e g u s i d kujutab, mitte i n i m e s i. Niisuguseid

romaanisid kirjutatakse ju ka, ja mul ei ole õigust ega tahtmist Saali üle selle pärast hukkamõistvat kohut pidada; ma avaldan ainult oma kahetsemist, et Saal nii heast ja kallist materjalist kallimat tööd ei ole teinud, mille eest ta rohkem hinda oleks võinud nõuda. Ma algan väliste puudustega, mis Saali jutustuse sisukenadust on aidanud kinni katta. Neist kõige pahem on kirjaniku püüe olnud palju pakkuda. Ja mitte vaimule ega hingele, vaid — silmale. «Kirju ja põnev» — on Saali juhtmõte olnud. Palju inimesi, palju sündmusi, palju tegusid! Nii palju, kui kitsa ruumi sisse iganes mahub — sest eesti romaani ruum on ikka kitsas. Sel moel on jutustus saanud, millel — õigust ütelda — palju tegelasi on, aga ainustki peategelast. Jutustus seisab meie ees kui tihe puiestik, mille ladvastik kui aedniku kääridega ühetasaseks on lõigatud. Ainus puu ega puhm ei pista pead kõrgemale kui kõik teised. Ja nende ühesugune tihedus on nii suur, et meie ka alt vaadates üksikuid tüvesid ei näe, vaid kokkukasunud paksu padrikut. Sel viisil varastab kirjanik iseeneselt võimaluse ära ühe või teise puu eest nõnda hoolitseda, et ta jämeduse ja pikkuse ja sirguse poolest teistest üle käiks. Lugejale tuuakse ilmatu hulk inimesi, keda ma siin üles lugemagi ei tihka hakata, silma ette, kes oma tegude ja juhtumistega niisama palju ruumi nõuavad kui need, keda lugeja peategelasteks arvab — ma ütlen arvab, sest märgata ei ole mitte, kes õiged peategelased on. See enam tehniline puudus üksi on Saalile juba võimatuks teinud üksikuid iseloomusid hingeteaduse terava tööriistaga välja nikerdada — see puudus on tema tööjõu ära jaotanud, seega nõrgendanud, ja on tema — ruumi ära võtnud. Ma ei taha mitte öelda, kui oleks keelatud eeposelist kirjatööd teha, milles tegelastest ei ükski teistest kaugele üle ei sirgu — Saalil võis ehk nõu olla kirjeldatavast ajaviirust ajaloolist ühtluspilti (Gesammtbild) maalida. Anderikas saksa realistlik kirjamees Gerhart Hauptmann on hiljuti ajaloolise näitemängu «Die Weber» kirjutanud,[8] milles ka «peategelasi» ei ole, ei ühte ega kahte, vaid kõik — ja neid on palju — on peategelased. Aga säärases töös peavad siis ka kõik iseloomud välja niker-

datud olema, k õ i g i l e pidi ühtlane suur hool osaks saama, nagu seda Leonardo da Vinci kui maalija oma kuulsa püha-õhtusöömaaja pildiga on teinud,[9] kus tal Kristus ja 12 jüngrit oli hingeteaduslikult kujutada. Saal ei ole aga ka seda teinud.

«Leili» kirjutajat on ka see asi keelanud iseloomusid kujutada, et ta küll virgasti ajalugu on uurinud, mitte aga inimesi. Saal tunneb kodumaa ajalugu, aga mitte inimesi. Ta t e a b inimestest, nende tegudest ja omadustest mõndagi, aga ta teab seda k u u l u j ä r g i, mitte oma uurimiste järgi. Sellele kirjanikule on ette heidetud, et tema jutustused väga «ühte moodi» olevat, iga uus olla nagu teise varema teisend. Ma ei ole Saali töödest mitte kõiki lugenud ega või asja üle otsust anda. Mulle näib, et Saalil leiduserikas luulevõim sündmustiku loomiseks mitte ei puudu, aga kui nimetatud etteheide põhjendatud on, siis minu arvates ainult sellel mõttel, et Saali romaanide tegelased kõik — üks niisama kui teine — ühesugused eluta automaadid («kunstelukad») on, kes üksnes liiguvad ja talitavad, kui nende sünnitaja vedru üles tõmmanud. Kaupo, Leili, Barbara, Meinhard, Imanta, Aatso, Välku, Linda, Maara, Sigbert, Kersimer — ja kuidas nende nimed kõik on —, nad jäävad paljasteks «riistapuudeks», kes kirjut tegevustikku aitavad edasi lükata. Nad liiguvad, räägivad, nutavad, naeravad — kõik on kuulda ja näha —, aga nad on vahakujud ja nende taga seisab nende looja ja hoiab näppu selle vedru peal, mis ta kujudele ebahinge sisse ajab. Ja kui väga ei oleks lugeja himustanud ajalooliste tuttavate nimede tagant (nagu Kaupo, Imanta, piiskop Meinhard, piiskop Berthold) tõsiseid inimesi leida, ükskõik, kas neid luuletaja vaim sünnitanud ja elustanud või kas ta nende iseloomude kujutamiseks ajaloost enesest terve materjali saanud. Sest Walter Scott ei ole ju oma minevikuromaanide tegelasi ka mitte silmast silma näinud, aga vaadatagu, kui väga need inimesed elavad![10] Georg Ebers on Egiptuse muumiatelegi sooja elu sisse puhunud.[11] Ja Shakespeare on oma Hamletiga kuju loonud,[12] kelle sarnast ajalugu ei tunne, kelle nime ta ei nimeta, aga kas ei ole Hamlet sellepärast selgesti joonitud iseloom? Kas ei ole ta

inimliku hingeteaduse najal loodud? Täiesti ükspuha on, kas Saal idealist, romantik või realist on.[13] Iga kirjandusekooli jünger võib inimest kujutada, kui ta seda aga jäksab ja oskab. Varjusid kujutab ainult kehv kirjamees. Meie võiksime «Leili» loojale tema üleliigse põnevuse-otsimise liiga paljude tegelaste läbi heameelega andeks anda, kui tal osavust oleks olnud iseloomusid väheste, lühikeste, aga seda selgemate kriipsudegagi üles tähnida. Neid kunstnikke on küllalt. Viis-kuus joont — siuh, säuh —, kuju valmis ja kõigile arusaadav. Ka seda osavust ei lase Saal märgata.

Ma kinnitan veel kord, et Saalil jutuvõrgu loomiseks värske, leiduserikas vaim on. Tema piltidest on suurem osa ilusad, elavad, kihavad, kui ka mitte tuliuued. Terve romaan ei väsita pikaliste, igavate kirjeldustega, vaid üks napikujuline, aga sisurikas peatükk käib teise kannul. Ja siiski järelneb sellest Saalile uus etteheide! Ajaloolise romaani tarvis on «Leilil» liiga vähe kirjeldust. Meie tahame sellest ajaviirust, mis jutustuse tagaseinaks võetud, palju rohkem teada saada, kui Saal pakub. See ajaviir peab meie silma ees ka muude abinõude varal ilmsiks saama kui üksnes sündmuste ja tegude läbi. «Leilis» puudub näiteks paiga-kirjeldus peaaegu täiesti. Düüna ja Koiva jõe kaldad, Ükskülа ja Holmi kindlused, Kaupo kants, Metsapoole maakond jne. — kõik tulevad ette, kõik on nimetatud, aga kirjeldatud mitte. Tegelased rändavad, siblivad — laaned, orud ja aasad on tähendatud, aga pilti ei saa meie millestki. Siis puudub riiete, majade, sõjariistade ja kõik muu sellesarnane kirjeldus. See on ajaloolise romaani kohta otse viga. Saal näitab, et ta küll ajalugu on uurinud, mitte aga neid teatusi, mis selle teaduse hõlmas ripuvad. Need kirjeldused olgu kõik lühedased, aga puududa ei tohi nad mitte.

Ja siis laseb Saal oma jutu rattavärki nii sagedasti nähtavale tulla. Kõik trehvab ja «klapib» liiga hästi. Lugeja ei kaota silmapilgukski aimdust, et kuidas see ja teine segadus viimaks lõpeb — kõik hästi nimelt. Kõige suurema hädaohu, kõige keerulisema kimbatuse kohta võib lugeja süda rahulikuks jääda — «küllap tegelane end välja pusib!» Ja nõnda ongi. Elupäästmisi

armastab kirjanik liiga rohkesti. Oh neid elupäästmisi «Leilis»! Kui äratarvitatud ei ole see kõditamise abinõu! Lugejalt nõutakse ühtlasi paljude sündmuste kohta liiga palju uskumist. Ma ei jõua iganes arvata, et rüütel Sigbert Leilit aastate kaupa vangis ja oma täieliku meelevalla all pidas, ilma et ta eesmärgile oleks jõudnud. Kuhu jääb selle kareda ja toore aja vägivald? See annab ju hoopis võõriti ajapildi. Ja raske on ka uskuda, et Pihkva vägeva vürsti ilus tütar, õrn ja noorukene, ainult k a h e kaaslase kaitsel pika teekonna läbi vaenuliku paganate-maa ette võtab, olgu küll, et seda teekonda poolsalaja tahetakse pidada. Ükski isa ei läkita oma last niisugusele kooliteele, või kui, siis annab ta temale suurema kaaskonna. Linda päästmine Läti vanema Russini küüsist, Imanta päästmine Ükskülla lossi vangikojast, Kaupo päästmine Leili läbi mõrtsukate käest ja palju muid päästmisi ühes Kaupo ristiusku heitmisega — ma arvan, et kirjanik sellega liiga kergesti valmis saanud, ilma lugeja näo peale ilmuvaid küsimusemärkisid ette mõtlemata. — Saali tehniline jutustamiseviis on: kaksikõne (Dialog) ja tegevus — tegevus ja kaksikõne. Nõnda kestab peatükk peatüki järel edasi — kõnede pikkus on veel otse tüütav, aga mitte räägitava asja sisu pärast, mis Saali juures alati h u v i t a v, t u u m a k a s ja t e r a v m e e l n e on, vaid sellepärast, et kirjanik kõnelejaid seejuures ei püüa loomukohaselt kujutada, nende olekut, nende viisisid, nende hingeliikumisi mitte kõnelemise sekka ei jooni.

Meie oleme lõpul. Ma olen A. Saali «Leilist» nii laias ruumis juttu teinud, et töö, hoolimata kõigist puudustest, eesti algupärases kirjanduses üks kõige tähtsamatest on. Sellel tööl on oma sisemine väärtus, mida keegi ei tohi vähendada püüda. Hra A. Saal on noor, edasipüüdja kirjanik, kelle peale ilusaid tulevikulootusi panna meil kõige paremad põhjused on. Ja niisugusest mehest ootame, et ta õiglasest arvustusest, kui see ka rohkesti puudusi näitab, seda kasu saab, mis arvustusest saadama p e a b.

-e.

«Postimees» 31. V, 1. ja 2. VI 1893, nr. 116, 117 ja 118.

16

KIRJANDUSEST.

Üks suguvend hr. M. Reisson on jutukirjanikuks hakanud.[1] Kas see otsus temale raskeks sai? Kas tal seejuures muret ja kartust oli? Ei vist. Tema praeguste algutööde järgi on arvata, et ta südametunnistus külm ja rahulik oli. Meie otsustasime mõne aja eest ühe selle suguvenna töökese kohta, et sellel kirjanduslikku väärtust ei olla, ehk küll — kui meie rahva orja-ajalisel elupildil — omajagu poliitilist ning ajaloolist tähendust; meie lisasime juurde, et tähendatud jutukene («Kaitse-ingel»)[2] «lihtsa mehe lihtsalt ülestähendatud lihtne lugu» olevat. Meil oli sel ajal arvamine, et hr. M. Reisson sule seks korraks ja ajaviiteks pihku võtnud, et üht meeldejäänud või külamehelt kuuldud tõsist lookest paberisse pista. Ja meil oli nii hea meel seda arvata. Meie eksisime. M. Reisson kirjutab edasi. Ta luuletab koguni, see on: ta loob lugusid, mis tema enese peast tulevad. Ja seda peame kahetsema. Härra Reisson on ühe jutukese luuletanud (Tallinnas, G. Pihlaka kuluga, 56 lk., 12 kop.), millele ta nimeks paneb: **«Inimene on oma tahtmise ori».**[3] Selle luuletuse kohta on meil nüüd vastumeelseks ülesandeks ka sedagi head salata, mida eelpoolse töö juures veel võisime nimetada, nimelt tõsist tähendust. Meie peame selle töö järgi M. Reissoni nende laialt tuntud suguvendade liiki lugema, kes arvavad, et kirjanikuamet see ainus amet maailmas on, mille peale igaüks võib hakata, kes sulega paberi peal tähti oskab teha. Terve jutukene näib selle põhimõtte eest välja astuvat, et luulekirjanikult koolitarkuse, annete, ilma- ja inimestetundmise nõudmine lausa ülekohus on. Kui

kahju, et 19. aastasaja lõpul säärasel arvamisel veel uskujaid leitakse olevat...

«Inimene on oma tahtmise ori» (härra Reissoni mõttetarkuse järgi tähendab see: «Üks inimene, kellel kindel tahtmine on, võib kõik, mis tema tahab») — on muinasjutt. Mitte, et tema looja teda muinasjutuks oleks tahtnud teha — kahju küll! —, aga ta on seda. Ta on muinasjutt sisu ja koore poolest. Õhk, mis terve loo ümber heljub, on lastetoa õhk. Juureni täis on seda tooni ja meeleolu, mida võõras keeles «Naivität» kutsutakse. Lapselik-naiivne on jutu kõneviis, on iga tegelane, on iga sündmus, on jutu siht. Lapselik-naiivne peab kirjanik ise olema ja sedasama nõuab ta ka oma lugejalt. Et Reisson oma lugu mitte muinasjutuks pole teinud, vaid teda moosesliku tõsidusega meile vestab ning lugeja poolt usklikku meelt loodab — see'p see just asja veidraks teeb. — Kaks Toolse rannameest, kes salakaubavedamisega jõukaks saanud, võtavad nõuks «kaubahärradeks» saada ja pistavad — teine koguni salaja — selleks otstarbeks üksteise järel välismaale. Ühe nimi on Jak (vahel Jakk; miks mitte Jaak?) — see läheb Inglismaale, teise nimi Toomas — see läheb Saksamaale. Mõlemal on «35 aastat turja peal», aga et «inimene oma tahtmise ori on», siis ei keela neid vanadus ega hariduse puudumine eesmärgile jõudmast. Kümne kuni kaheteistkümne aasta pärast tulevad mõlemad kui põhjatu rikkad kaubahärrad kodumaale tagasi, et siin äri sid asutada. Siin saavad nad teineteisega kokku ning jutustavad vastastikku oma elujuhtumised ära. Need on kentsakal viisil väga ühte laadi: üks on Liverpoolis, teine Hamburgis hea südamega kaubahärra leidnud, kes neid «osanikkudeks» võtnud; nad koolitanud endid mõne aasta, õppinud kontori- ja kaubitsemiseasjad ära ning — jah, mis siis veel? Nad on lihtsalt rikkad kaubahärrad, kes sadu tuhandeid ja miljoneid läbi sõrmede lasevad...

Ei, härra Reisson, nii lihtsalt see siiski mitte ei lähe. Jaki ja Tooma kohaseid elusaatusi võib ette tulla, ilmas sünnib palju imet; aga kirjanik peab seda ka tõeks tegema, vähemalt tõenäoliseks; ta peab

näitama, kuidas? Ja see «kuidas» peab usutav olema. Siin mitte. Kirjanikul ei ole kõige vähematki mõõdupuud suurte maailmaäride kaubandusliku tegevuse kohta, mitte silmamõõtugi. Osalt kõneleb ta asjast meie vürtspoekeste määra järgi, osalt käib ta võrdlus pilvedeni. Ta arvab raamatupidamise äraõppimisega kõik tehtud olevat, mis suurel kaubahärral vaja, siis jälle käivad säärase kaubahärra tegevusepiirid kirjaniku teada ühest ilmaäärest teise. Nii «hull» see jälle ei ole... Et Liverpooli linna suur kaubahärra Toolse rannamehe ta väikese varandusega jalapealt oma «osanikuks» võtab, on üks neist vähestest näidetest, mida ma ruumikitsuse pärast kirjaniku äriliste teadmiste kirjelduseks võin nimetada. — Jakki nimetatakse Inglismaal väikeseks miljonäriks; Vene raha järgi peaks tal siis kuni 10 miljonit «naudi» olema. Ja see mitmekordne miljonär peaks Eestimaale kuhugile P. linnakesesse, kus mitte voorimehigi ei ole, kaubamaja tulema asutama, mille kohta jutustaja tähendab: «kaubamaja asutaja oli ennegi rikas mees, aga ta rikkus kasvas silmanähtavalt!»... Luuletaja peab ise vähemalt ka miljonär olema, kui ta miljonitega nii saue kohaselt ümber käib! — Et kaubalaevad sadamast suurtükipaukudega lahkuvad, on meile uudis. Väga kentsakas on kirjeldus, kuidas Toomas oma ämmale Tallinnas vürtskaupluse sisse seadis; sellest öeldakse: «...ma lasksin kõiksugu võõramaa kaupasid ostjate meelituseks akende ja riiulite peale panna, see kutsus paljugi maiusearmastajaid kaupu ostma...» ja edasi: «lasksin igasugu võõramaa maiuseasju... sinna sisse kanda ja toimetasin asja lühikese ajaga nii kaugele, et see igapidi üks täielik vürtskauba pood oli...» Meie arvates pidi see ju «kandiitri»-äri olema. Kas tallinlased kord tõesti nii maiad olid?

Iseloomude kujutamisega ei ole «luuletuses» hakatustki tehtud. Kõik on lõdev, vankuv, nõrguv-vedel — loo ülesseadest keeleni. Kirjaniku haridusejärje kohta on märguandev, et ta igale koolilapsele tuttavat ingliskeelelist sõna «Lady» — «laadi» kirjutab, mitte «leedi». Ta kõneleb «numbritega rehkendamisest», ütleb

«g u b e r n a n t i eksam», «Tamosna», «Schampanjer», «konkurentid» jne. Kaupluste nimedele pannakse igal pool «Ko.», ka seal, kus omanikul osalisi ei olegi, nagu Thomas Kallil. Kuid see olgu aga kui kõrvaline puudustekogu nii nimetada.

-e.

«Postimees» 24. VII 1893, nr. 161.

17

KIRJANDUSEST.

Looduse pildid. Luuletanud S a a r l a n e.[1] — Paides, trükitud A. Seidelbergi kirjadega. — 32 lk., 10 kop. — Meil ei oleks vast põhjust olnud lähema läbirääkimise alla võtta, kui ta meile mitte parajasti mahti ei annaks enam kui ühele meie «noorte luuletajate» seast, kellede arv alatisel kasvamisel näikse olevat, üht manitsevat küsimist ette panna. See küsimine käib: Kas peab siis kohe kõik t r ü k k i minema, mida Teie luuletate? Kas peab siis kõik raha eest rahvale kätte minema? Kui Teil nii vastupanemata sund on keskpäraseid või koguni halvapäralisi salmikuid kirjutada, miks ei võiks Teie selle osaga leppida, et oma sünnitused tuttavate, sõprade, ametivendade, sugulaste, omaste, meiepärast ka oma armukeste ja mõrsjate keskel, kelledest ju noorel luuletajal iialgi puudust ei ole, k ä s i k i r j a n a ringi lasete käia? Ja kui Teil endil oma töö väärtuse kohta otsustamise-osavust ei ole — ning seda ei ole kaugelt suuremal osal —, miks Teie ei palu küpsematelt meestelt nõu ja proovimist, enne kui käsikirja trükikotta kannate? Keskpärastest ning tühjalestalistest salmikutest ei ole meil tõesti enam puudust — miks seda sammalt ikka juurde kasvatada?

Seal on nüüd meie «Saarlane». Ta on ilusa, õrna, luulelise hingega inimene. Ta armastab loodust, armastab kodumaad, armastab sugurahvast, armastab jumalat, armastab neidu — ühte või teist rohkem, pole meie asi —, ta tõhnib oma tundmused, mõtted, nähtused paberi peale; — siiamaani on nõnda kõik korras — taeva õnnistus Sinu peale, noor luuletaja! Keegi ei tohi Sinusse puutuda, keegi Sind keelata, Sulle näppude

peale vaadata; oma tuttavate ringkonnas maitsed Sa iluhingelise inimese või ka luuletaja au. Aga sellest pole Sul küllalt. Sa lähed Paidesse Seidelbergi juurde.[2] Ja kui see härra trükikulusid ei usalda kanda võtta, siis korjad Sa omaenese kopikad kokku ja Sul on õndsus trükitud saada! Siitsaadik algab Sinu süü. Sa oled avalikult maksu eest rahva ette välja astunud, Sa oled seega kohuseid enese peale võtnud, ja kui me näeme, et Sa neid kohuseid täita ei suuda, siis pead kannatama, et Sa tänu asemel nurinat, lugupidamise asemel pahameelt lõikad. Oli sul seda tarvis? Kas Sa ei oleks targasti teinud, kui Sa oma luuletustega kolm, viis, kümme aastat hiljemini välja oleksid tulnud — alles siis, kui Sa ennast ise oleksid oma küpsuse poolest küllalt proovinud ning teisi targemaid proovida lasknud? Siis poleks Sa näiteks ü h e a i n u m a luuletuse («Kuu ja tähte valgel») sees, p a a r i leheküljekese peal tervelt k u u s korda ammugi ärakõdunenud regivärsi-riimi «peal — seal» tarvitanud,[3] lugemata korda «ma — sa», niisama sagedasti «kuid — puid», «ilm — silm» ja palju teisi, Sa oleksid «kirjutamata» jätnud keset mühavat luulet järgmise realistliku veidruse:

«Siin Vanemuine künkale
kord istus murumättale;
ta hõbejuukseid kohendas
j a r i n n a d s e l g e k s k õ h a t a s ...»

Sest Sa oleksid siis juba teadnud, et tundelaulu ihu niisama tähtis on kui tema hing: kõige ilusam tundemõte saab surma halva sõna, halva riimi läbi. Sul puudub selle kohta veel palju-palju peenusetundmist, muidu ei oleks Su sulest hulga teiste seas ka see siputav riim vilpsatanud:

«See viimne pilk, kus koos veel m e,
ja siiski kallis, kallis s e e.»

Uusi mõtteid, uusi erutavaid tundeid leiame raamatukesest harvasti nagu põuase nõmme pealt lillesid, kui me vahest järgmist salmikest ta k e n t s a k - uudisliku sisu pärast maha ei arva. Luuletaja lahkub armukesest ning ihkab seejuures:

«See valu pilk, oh peaks ta
küll igavesti kestama,
siis igaveste lahkuval
ma nutaksin su rinna na'al...»

Niisugust pagana soovi ei ole vist paljudel armukestest lahkujatel, mina näiteks sooviksin paremini õige rutulist jällenägemist... Aga kõigest sellest hoolimata ei tahaks meie «Saarlase» raamatukest mitte päris tühjade lestade sekka lugeda. Meie leiame tema luuletustest siin ja seal seda hinge, mis tõesti luuleandelist inimest ilmutab, kui ka arendamata, küpsemata vaimu. Laulust «Tartu Doome kiriku varemetel» on III jagu see, mis meile läbi ja läbi meeldis. Kus luuletaja loodusest laulab, seal leiab ta ilusaid pilte ja tema tunded on värsked. Salmik «Kurva linnule» on mahe ja kena. Sisu poolest tahtmata naljakaks on «Lustisõit» saanud. — Meie lõpetame selle sõbraliku sooviga, et Saarlane sellele tootekesele mitte enne teist järele ei saadaks, kui ta verise sõja halbade salmide ja riimide vastu on lõpetanud ja oma mõtteid ning tundmusi «küpsetanud».

-e.

«Postimees» 26. VII 1893, nr. 162.

18

Eeva õun. Jutt rahva elust. Kirjutanud J. M. Sommer.[1] — Tallinnas, G. Pihlaka kuluga trükitud; 112 lk., hind 20 kop. —

Sest ei ole kaua aega, kui meil põhjust oli jutustajale ühe tema varema töö[2] läbirääkimisel süüks andmiseks, et ta inimesi ja olusid kirjeldanud, keda ja mida ta ei tunne. «Eeva õunas» on J. M. Sommer end sellest süüst puhta hoidnud. «Eeva õun» on külajutt. Jutustaja viibib siin Virumaa talurahva seas, ja seal on ta kodu. Oma kodus liigub kõige tännakam, paindumatum, üksluisem inimene julgelt ja kindlasti; tal ei ole pimedaski komistamist karta. Just seda märkame elava meeleheaga ka Sommeri uuemast jutustusest. «Salongi õhk», puhugu ta kõrgemates kodanlikkudes majades või aristokraatia kivilossides, oli meie kirjanikule võõras nagu talunaise ninarätile «kölni vesi». Kui J. M. Sommer sellest mõistlikul viisil aru on saanud, siis tuleb temale õnne soovida. Meie heameel kasvaks aga veel märksa, kui see jutustaja ka külajuttudeski veel jäädavalt sellest põhimõttest kinni hakkaks hoidma — ainult nähtud, tuntud, põhjani tähelepandud elukaid ja olekuid kujutada. Selles tükis on «Eeva õunal» paiguti veel puudusi, kuid õnneks mitte liiga suuri.

«Eeva õun» on viljaka tuumaga, nägusa koorega jututöö. Kirjanikul on tegevustiku leidmisega ja loomukujutamisega seekord kahtlemata õnne olnud — esimesega aga kaugelt rohkem kui teisega. Kuna nimelt kaunis laituseta loogika ilusat, kirjut jutulõnga heietab ja korrutab, avaldavad tegelaste iseloomud siin-seal oma eesti naha peal pinslitähnisid, mis meile võõrkeelsete

külajuttude tegelasi meelde tuletab. Nõnda näib meile keevavereline, metsik, tige ja kättemaksuhimuline Peet Riiv, kelle «ümmargused mustad silmad koledalt hõõguvad nagu söed», ennemini mõnest Sitsiilia või Korsika külast pärit olevat kui Muhu rannast. Sellevastu on jälle Tiina eesti talutüdruku kohta liiga vähe tüsedust saanud, ta on liiga väga saksa «Gretcheni» kasuõeks pigistatud. Ja siin seisab terve jutustuse peaviga ja nõrkus: see magus-maasikaline, võipehme Tiinakene, kes küll vihmaussilegi häda ei suuda teha, saab jutu lõpul oma mehe mõrtsukaks! Olgu põhjus pealegi põlev armastus teise parema, ammu enne ihaldatud mehe vastu, täiesti ustavaks ei tee see meile Tiina tegu ning sellega tema kuju mitte — seda vähem, et Tiina laulatatud mees Toomas Maripu oma olekuga naise vastu nii raskeks kuritööks mõjuvat, seletavat asja m i t t e ei anna, sest Maripu vanadust ja tema natukene külma, okkalist, enesearmastuslikku ja usuleiget iseloomu ei või seesuguseks põhjust-andvaks asjaks mitte pidada, seda vähem, et ta just oma noore ilusa naise vastu abikaasalist soojust ja õrnust avaldab. Mida kirjanik oleks pidanud tegema, on see: Peet Riivi seest toop liiga metsikut verd ja liiga keeva tigedusesappi vähemaks võtta, selle eest aga Tiinale paar sõrmkübaratäit keevalist patuelavust, tundmustekihvti rohkem. See oleks sugupärast Tiina aatelist kuju tumendanud, aga teda ka palju loomulikumaks, inimlikumaks teinud, ning see oleks loogika vastu kokkuleppivam olnud. Kõige kujukamaks ja huvitavamaks on jutustaja käes Maripu loomus saanud, rahul võib olla niisamuti Priidikuga, kui see ka vaatajale mõnigikord kohmetu on. Veskimetsa pererahva-paariga võib igapidi leppida. —

Eespool kiitsime jutustuse loomulikku käiku. Sellele kiitusele paneb raamatu lõpp paraku väikese tõkke ette. Seda lõppu tuleb kahetseda, sest ta on ilma sundiva põhjuseta, ainult kirjandusliku pärandatud juhtmõtte (traditsiooni) pärast, vägivaldne, tõevastane saanud. Kirjanik hoiab nimelt liiga visasti sellest luuleseadusest kinni, et vägilaululises (eeposlikus, muidugi ka dramaatilises) luules iga kurjategija oma kurjusepalga ka kohe kätte peab saama. Siin ei ole kohane

selle kirjandusliku küsimuse üle põhimõttelist vaidlust alustada, aga «Eeva õuna» loojat [on] tähendatud luuleseadus kahetsemisväärilselt eksitanud.

Paremaks arusaamiseks peame siin jutusisu lähemalt puudutama.

Veskimetsa pererahva kasutütar Tiina läheb kasuema poolsundival tagaõhutamisel rikkale, aga vanaldasele Kadaka talunikule Maripule mehele, kuna neiu südames hellad neitsilikud tundmused kasuvenna Priidiku vastu idanemas on, kes meremehena — vanemate tahtmise vastu — kaugel võõrsil viibib. Tiina pulmadeks jõuab aga Priidik koju, ja ehk küll nooriku abielu Maripuga avalikke halbusi ei näita, lööb siiski armulõke Tiina ja Priidiku vahel varsti täiele lõkkele. Peale Priidiku ja Maripu oli aga Tiinal neiu- ja on pärast noorikupõlves veel kolmas armastaja, nimelt eelkirjeldatud metsik Peet Riiv, Tuisu talu peremees. Selle mehe kadedus ja viha on ühetasane suur niihästi Maripu vastu, kes neiu ta eest ära nälpsanud, kui ka Priidik Opp'i vastu, kelle poole ta Tiina südant teab hoidvat. Et Priidikuga ühendatud saada, kihvtitab Tiina oma mehe selle haiguse ajal liialt antud unerohuga ära. Ta kahetseb oma kuritööd, millele teda lõõmav armastus sundinud, ja tunnistab seda Priidikule üles. Ühtlasi saab aga vihane Peet Riiv Kadaka pere tüdruku Kaie läbi hirmsa saladuse kaasteadjaks... Siiamaani on kõik sündmused väga põnevalt, väga huvitavalt ja rõõmuks ka üsna tõenäoliselt kirjeldatud, nii et jutustust Sommeri kõige paremaks tööks võime pidada. Aga kuuldagu nüüd, kuidas lugu lõpeb. Et Peet Riivi tema tigeduste eest — iseäralikku karjuvat kurja pole tal mahti olnud tehagi — «hariliku» viisi järgi karistada, laseb jutustaja tema vaese Tiinakese mõrtsukaks saada, nii et ta kui tapja seaduse valju nuhtluse alla langeb ja seega — «karistatud» on! Ja kuidas see sünnib? Sellel silmapilgul, kui Tiina oma süüd tunnistades õnnetu Priidiku kaelas ripub, laseb Peet armukadeduse sunnil püssiga viimase, s. o. Priidiku peale, trehvab aga Tiinat ennast. Kes jõuaks siin nüüd uskuda, et vähegi terve aruga inimene oma vihamehe peale just sellel silmapilgul läheb laskma, kui laskja enese poolt palavasti

armastatud naisterahvas ohvri rinnal, kõrval või vähemasti tema lähedal viibib? Nii osavaks trehvajaks ei julge ennast küll ükski kütt pidada, nii ettevaatamata ja tagajärje peale mõtlemata ei olda küll kõige metsikumas armukadedusetujus. Sest Tiina oli ju seeläbi, et Peet tema kuritööd teadis, täiesti viimase võimu all; kui Peet Tiinat tahtis omandada, siis oli tal selle saladuse teadmisega palju võimsam abinõu käes armukest Priidikust lahutada kui see, et ta Priidiku nii räpakalt maha laskis. Seeläbi lahutas ta iseennast Tiinast. Või pidi Tiina sel moel oma süü eest nuheldud saama? Olgu peale, aga miks siis just Peeti nii väheusutaval viisil tema mõrtsukaks saada lasta? Kas ei oleks palju arusaadavam olnud, kui Tiina ennast südametunnistuse sunnil i s e või kui teda P e e t kättemaksmisehimul seadusele üles oleks andnud? Tiina süü oleks ka veel muul viisil avalikuks saada võinud, nii et «karistusest» puudust ei oleks olnud. Pahurale Peedile nuhtlust otsides on kirjanik siin ise oma ilusale loole augu sisse löönud.

Jutustuse suuremaks puuduseks jääb kirjaniku halb keel. Sommer näitab oma emakeelt tõesti sakslaste — vahel pealegi vigase keelega sakslaste — käest õppinud olevat, mille pärast teda ka üks «Ristirahva pühap. lehe» arvustaja hiljuti laitis.[3] Meie võime näidete suurest hulgast — ruumi peale mõteldes — ainult mõnda nimetada: «Tiina t õ e n d a s t e m a l e k a a s a — Tina stimmte ihm bei»; «Ma ei või sedaviisi poisiga enam v ä l j a p i d a d a — ich kann es so mit dem Jungen nicht mehr aushalten»; «J u m a l a l e o l g u k a e v a t u d — Gott sei's geklagt»; «Sinuga voodisse! — in's Bett mit dir!»; «Selle peale n i k u t a s ta Kaie poole ja läks — Darauf nickte er Kai zu und ging». Ja nõnda edasi! Suur on ka kõiksugu muude lonkavate lausete arv. Kes pergel ütleb: «M õ n e l m a t u s t e l o l d a k s e l u s t i l i s e m a d!» Või: «Õ h t u o l i v i l u k s l ä i n u d j a t a (?!) m ä h k i s o m a p a l j a d k ä e v a r r e d s i n i s e p õ l l e s i s s e!» Siis: «Maripu huulte ümber vilkus pilkav naer ja (?!) p l a h v a t a s v i i m a k s t e r a v a l t n a e r m a!» — «Terve külarahvas o l i v a d kokku

kogunud»; — «Pilkamise katte taha varjas ta oma toreduse meelitavad tundmused» (??); «Õpetaja rääkis salvitud kõnes»; «Tee oli kitsas ja kondiline»; «naksumine ja ägamine turtsub»; «Mina ei ole mitte valetada võinud» — jne. jne. — Lõpuks saagu veel puudutatud mõned kohad jutustuses, misüle lugeja vähemalt peab võõrastama. Nõnda sõidab Veskimetsa peremees kasutütre peigmehega linna advokaadi juurde, et Tiina «tulevikku kindlaks» teha lasta ja Tiinat oma tulevase mehe «varapärijaks» kinnitada. Kas meie talurahva seas tõesti abielukontrahid nii moodis on? Sai ju Tiina ausa ja rikka peremehe seaduslikuks naiseks — mis seal advokaati vaja? — Et taluneiu pruutkirstu täitmiseks linnast õmblusmamsel koju tööle tuuakse — olgu sellega, kuidas on, aga et meie talurahva pulmades kihelkonna-arst lihtkülalisena viibib ning naljakaid kõnesid peab, see on vähemalt nende ridade kirjutajale uudis. Jäägu küll õigeks, et Veskimetsa pulmad ainult mõrsja kodus ära peeti, mitte ka pooleti peiu kodus, nagu Virumaal muidu moeks, jäägu õigeks veel, et noor abielupaar nelja hobusega koju sõidab, aga miks küll rikas peremees Maripu rasvaküünla valgusel raamatut loeb — nüüdsel ajal, kus igal vabadikul oma kiviõlilamp laua peal põleb? — Säärased veakillukesed on iseenesest sügavama mõjuta ühe kirjatöö üleüldise väärtuse kohta, aga nad aitavad, kui nende arv suurem on, jutu välist nägusust alati rikkuda, ja see pole hea.

-e.

«Postimees» 7. ja 8. IX 1893, nr. 198 ja 199.

19

KIRJANDUSEST.

Juba jälle üks ajalooline jutustus Eesti minevikust! Nagu näha, ei seisa ainult riided, vaid ka kirjandus moe valitsuse all. Ja eesti kirjanduses on praegu ajalooline jutustus moodis. Külgehakkavalt, nagu iga mood, laguneb ta meie sulemeeste seas laiali. Kas seeüle rõõmustada või seda kahetseda? Praegu ei või selle kohta veel otsust anda, sest vili on alles kasvamas ning lõpuotsus seisab pärastise kaaluja käes. Püüdesihi enese üle võib ainult rõõmustada, külvajad on rammusa põllu peale juhtunud; kui head seemet nad sinna heidavad, küll me seda näha saame. Rohkem küll luste kui nisu nägu on!

Hugo ja Tekla. Jutustus Toolse (ranna) lossist ja ritterist, mis (?) seal 15. aastasajal tõesti on sündinud. Algupäraline jut vana kirjade järele. — г. Ревель, 1893 г. Печатня Эстляндск. Губернск. Правл. — 34 lk., hind 10 kop.

Nagu näha, leiame juba raamatu kaane pealt keelelisi puudusi ja vigu: mis on siis 15. aastasajal sündinud, kas Toolse «(ranna)» loss, see jutustus või koguni «ritter»? Eesti keelde kasvanud sõna «rüütel» ei näi jutustaja tundvat. Sääraseid keele- ja lausekonksusid leiame jutustuse jooksul paljugi, misüle aga suuremat ei maksa imestada, sest terve töö on harjumata algaja sulest voolanud ja arvustaja ei oleks teda käsilegi võtnud, kui mitte eesti kriitikal peale muu ka kohuseks ei oleks rahvale kirjanduse ostmise juures nõuandjaks olla. «Hugo ja Tekla» sisu, mida jutustaja ütleb «vana kirjade» järgi loonud olevat, on säärane, nagu seda saksa «hirmuromaanide» (Sch[au]erromane) kirjutajad armas-

tavad. Loo peategelane on keskajaline saksa röövrüütel, kelle «kalju- ehk raudloss» küll ennemini kuskil Sch[wa]bi mägedes kui Toolse rannas võis olla. Kuid jätame jutustajale pealegi õiguse, et ta loo vanade kirjade järgi, «mida see hirmus ritter ise oma käega oma järeltuleva suguvõsale kirjutanud», olevat üles tähendanud; mis selle töökese juures palju nõrgemaks tuleb pidada, on kõik kujutused hakatusest otsani — kujutused, mis otse lapselikku mõtteringi ja meeleolu avaldavad. Ja siiski ei tahaks meie töökest nende aganate hulka heita, milles i g a toiduollus puudub. Mõnest lausest, mõnest kõnekäänust — harvasti siin ja seal — torkab midagi nähtavale, mis nagu lootust püüaks anda, et «Hugo ja Tekla» kirjutaja tulevikus, kui ta kaua ja hoolega oma sulge teritanud, midagi võiks luua, millel käed ja jalad ja liha luude peal on. «Hugo ja Tekla» kui esimene katse poleks sugugi nii hukkamõistmise väärt, kui ta — trükkimata oleks jäänud. Loodame siis tuleviku peale, ilma nimeta jutumees!

-e.

«Postimees» 23. IX 1893, nr. 212.

20

EESTI NÄITEMÄNG TALLINNAS.

Ehk küll Tallinn meiekeelelise kodumaaosa suurem linn on, ei ole eesti näitemäng temas siiamaani mitte nii palju kindlat põhja jalgade alla jõudnud võita nagu «Vanemuise» seltsi teater.[1] Sellest nähtusest ja tema põhjustest oleme meie juba mõnigikord rääkinud, nii et kordamist vaja ei ole. Tallinna «Lootuse» selts[2] on näitemängu eest, iseäranis endistel aastatel, jõudu mööda püüdnud hoolt kanda, kuid selle seltsi head tahtmist takistavad juba mõnda aega välised, aga väga mõjuvad asjad: korteri kitsus, suurema näitelava puudus jmm. Ühtlasi ei ole kerge asi näitemängu jaoks asjatundjat juhatajat leida, sest seltsi jõud on kasin, nii et mehele, kes oma terve jõu ja aja peaks seltsi teatriasjale pühendama, selle tegevuse kohast palka ei jõuta maksta. Siin peab ka veel seda meelde tuletama, et «Lootus» oma põhikirja järgi laulu- ega näitemängu-selts ei olegi, vaid lihtsalt eesti klubi laulu- ja teatriõigusega. I s e ä r a l i k k u n õ u e t, et selts oma tegevust näitemängu põllul laiendaks, ei või siis õ i g u s e pärast ollagi. Seltsis valitsev klubivaim on praegu säärastele ettevõtetele tõket-tegev ja sinna ei või midagi parata. Kuulu järgi olla seltsi siiamaaline näitemängu juhataja ametist ära astunud,[3] niisamuti mängukoori juhataja, ja selle järgi tuleb arvata, et «Lootus» nüüd veel kasinamini kui enne saab näitemänguga tegemist teha. Eesti näitemängu e d e n d a m i s e s t ei või siis seltside poolt meie linnas praegu juttugi olla ja lähema tuleviku kohta ei jää selleks ka lootust.

Mida tuleks teha? Nende ridade kirjutaja tahaks siin üht mõtet uuendada, mida ta mitme aasta eest kord

ühes eesti lehes sugu teisel kujul avalikuks tegi,[4] mida aga sel ajal veel teoks ei võidud muuta. Praegu on aeg selleks kohasem.

Tallinna linnateatri juhatus annab kohalikkudes saksa lehtedes teada, rahva osavõtmine olla ka tänavugi, näitlemise-aja algul juba, nii võõrastavalt kasin, et enam igal päeval ei maksa mängida, vaid nüüdsest saadik ainult kolm korda nädalas. Ühtlasi püüab direktor Berent[5] oma sissetulekut seeläbi suurendada, et ta oma näitlejate-seltskonda Rakveres ja Narvas laseb mängimas käia. Sedaaega jääb siis meie linnateater ka tühjaks, kuna neli päeva nädalas juba muidugi tarvitamata seisab. Tuttav on pealegi, et hra dir. Berent tuleval kevadel meie linnateatri juhatuselt hoopis ära tahab astuda, ja ainult selle vähese osavõtmise pärast, misläbi Tallinna saksakeeleline rahvas linnateatri eluvõimu nii väga on nõrgendanud, et isegi nii osav ja vilunud teatrijuhataja, nagu Berent, asja kadunuks hakkab pidama. Kas keegi teine selle mehe järel linnateatrit enda peale julgeb võtta, on esiotsa veel küsitav; ja kui see teine siiski ilmub, siis võib vast küll ette aimata, et ka tema asja ühe löögiga ei jaksa parandada, et ka tema nädalas mõned tühjad päevad vahele saab jätma. Sest Tallinna saksa teatri põdemine ei ole äkiline, kogemata juhtumine, vaid kauakestev parandamatu haigus, mis, nagu ammu ette kuulutatud, viimaks vagusa surmaga peab lõppema. Vist ei ole siis kohatu vähemasti sedagi juba nüüd otsustada, et Tallinna alalist saksa linnateatrit tulevikus enam ei saa olema.

Aga selle asemel, mis kaob, peab midagi uut tulema. Saksakeelse näitemängu taganemine teeb meie linnateatris ruumi teistele keeltele. Et riigikeelele eesõigus jääb ja et meie, eestlased, temale seda õigust heameelega jätame, on iseenesest mõista. Meie ei kahtle ka mitte, et meie linna vene seltskond seda eesõigust ning linnateatri vabaks saanud ruumi täiel jõul tarvitusele saab võtma. Vist küll varstisel tulevikul näeme Tallinna linnateatris vene näitlejate seltskondasid ette astumas, kui ka saksakeelse näitemänguga esiotsa veel vaheldades.

Kas aga meil eestlastel vahel võimalik ei oleks enestekeelsele näitemängule linnateatris ulualust otsida? Ma usun, et seda meile ei keelataks. Aega ja ruumi saab selleks jääma. Meie linna vene keele mõistjate ja rääkijate arv ei ole mitte nii suur, et a l a l i n e vene teater end siin kohe jõuaks alal hoida, vähemasti mitte säärane, mis mitu kuud järgimööda iga päev etendusi suudaks anda. Meie arvamine on vist õige, et vene seltskonnad a j u t i s e k s mängimiseks saavad tulema, kaheks, kolmeks, neljaks nädalaks jne. Kui siis saksa näitlemine esiotsa veel sel moel edasi kestab, et nädalas paar päeva mängitakse ja seda mängimist naaberlinnades külaliseks käies veelgi kitsendatakse, siis jääks eesti näitemängu-õhtuteks äri- ja pühapäevi veel küllalt üle, niihästi talvel kui suvel. Juba tänavune talv oleks hakatuse tegemiseks väga tulus: linnateater seisab rohkem kui poole nädalat h a r i l i k u l t tühi ja saksa seltskonna külaskäikudel vahest terve nädala või paargi, kuna vene näitlejaid veel tulekul ei ole.

Kõik muud küsimused käivad nüüd meie eneste kohta. Kõigepealt: tulgu südi, asjatundja, väsimata osavõtja ja juhataja! A i n u l t niisugusel mehel läheks korda ettetähendatud teel eesti näitemängu Tallinnas elule kutsuda. Sellel mehel ja tema näitlejatekogul peaks muidugi Tallinna eesti seltsidest üks t e i s e k s koduks olema, nii et linnateatri kauemal kinnipidamisel teiste seltskondade mänguaeg täiesti tühjalt ei pruugiks viidetud saada: kui linnateater sel ja sel tulusal päeval mitte vaba ei ole, siis tuleks seltsi kitsamal näitelaval mõni lihtsam tükk mängida. Et «Lootuse» selts tubli, hakkaja mehega sellel moel ühendusesse saaks astuma, selle juures ei ole kahelda. Ja sellest ühendusest saaks niihästi selts kui ka omal jalal seisja eesti näitluskonna juhataja tulu: esimene näeks oma ruumides head näitlust, viimasel oleks hea tugi selja taga, kui linnateatris vahel kasinad sissevõtted juhtuvad olema. Peale osavuse, asjatundmise, vahvuse ja kindla tahtmise peaks niisugusel ettevõtjal algamiseks ka raha käepärast olema. Kui kõik need tingimused end täita laseksid — ja meie ei arva seda sugugi võimatuks, mitte iseäranis raskekski —, siis saaksime

Tallinnasse eesti näitemängu, millel edenemiseks teed lahti on. Meie ruum ei luba selle plaani üksikuid jagusid täielikumalt arutamisele võtta; seda pole ka esiotsa vajagi. Mis meie nende mõtete avaldamisega kõigepealt soovime, on see, et asi laiemalt järelemõtlemise, arutamise, arvustamise alla tuleks. Ehk siis ilmub ka see mees kuskilt, kes kätt priskel vahvusel adra külge usaldab panna.

-e.

«Postimees» 29. ja 30. IX 1893, nr. 217 ja 218.

21

HARITLASED.

Ma tahaksin kahe lihtsa küsimuse peale vastust otsida, esmalt: «Mis ei ole mitte haridus ja kes ei ole mitte haritud inimene, ning teiseks: mis on haridus ja kes on haritud inimene? Vastus viimase küsimuse peale järelneb esimesest iseenesestki.

Hariduse ja haritlase äratundmiseks on meil igapäevases elus harilikult ja üleüldiselt hoopis kentsakas määramise- ja arvustuseviis. Kui meie inimest, kes meile võõras on, tema hariduse poolest tahame ära tunda, siis on meile esimeseks käepidemeks võõra väljaspidine olek: meie vaatame, kui heast riidest ta kuub ja püksid on, vaatame, kuidas need on lõigatud ja õmmeldud, vaatame, kas tal ilus triigitud manisk ja lips ees on, vaatame, kas ta saapad viksitud ja kas ta juuksed ilusasti kammitud on. Täidab võõras kõige selle poolest meie tingimisi, siis tunnistame lihtsalt: jah, ta on haritud inimene. Ja mida rohkem ja mida kõrgemalt ta meie tingimisi täitis, seda suuremaks haritlaseks peame meie teda. Aga kas me ka ise märkasime, mis tundemärgid need õieti olid, mille järgi meie võõra haridust määrasime? Kas meie ei mõõtnud ja arvustanud tema küljes kangru, rätsepa, pesunaise, kingsepa, juukselõikaja kätetööd? Et tema nende kätetööd enesele muretseda jõudnud, tunnistab küll, et tal raha on, aga kas see ka juba haridust ja selle kraadisid tunnistab? Ma arvan, ei. Nii mõnigi tõesti ja väga haritud inimene kannab kerjajamundrit, nii mõnigi lollpea, kellel hariduseaimugi ei ole, uhkustab kõige kallimates riietes.

Niisama tuttav on inimese hariduse mõõtmine tema

seltskondlikkude kommete ja viiside järgi. «Ta on väga haritud inimene,» kuuleme sagedasti öeldavat, «ta kummardab nii «peenelt», ta annab majaproua käele suud, kui ta teretab või jumalaga jätab, ta kõneleb ikka nii aupaklikult, ta oskab lauas istuda nagu mõni saks, ta sööb ja joob nii peene moe järgi — ta on tõesti väga haritud inimene!» Seltskondlikkude elukommete poolest on meil põhjata palju kõiksugu keerulisi seadusi ja seadlusi, mida see, kes «haritud» inimene tahab olla, tingimata peab täitma. Meil on kõhukaid raamatuid, kus need seadused kõik sees on, meil on kõnemehi, kes nende seaduste tundmist soovitavad ja nõuavad, meil on ajalehtesid, mis kõige sügavama tõsidusega neid niksutamise-, kummardamiseseadusi õpetavad, nende üle juhtkirjasid kirjutavad. Häda sellele, kes nende seaduste vastu kas kogemata või meelega eksib! Häda sellele, kes jalga kraapides parema jala pahemaga, süües noa kahvliga ära vahetab, kõneldes siirupilised sõnad ära unustab! Häda sellele, kes sinna kirju kuuega läheb, kus tal must peab seljas olema, kes lauast enne üles tõuseb, kui seadus lubab, kelle keha küürutamiseks painduv küllalt, kelle sõnad meelitamiseks mahedad küllalt ei ole! Ühine otsus on: ta ei ole haritud inimene! Ta jääb meie seltskonna silmas harimatuks, kuni ta meelt parandab, ja kui ta seda ei tee — igavesti! Mida kõrgemale ülespoole seltskond ulatab, seda siiruviirulisemaks lähevad need «hariduseseadused», seda veidramaid nõudmisi on haritlasel kõndimise, niksutamise, kõhutäitmise, kõnelemise, isegi naermise ja nutmise, ninanuuskamise ja suupühkimise poolest täita. Kõrgetes seltskondades täidab niisugune kommetimäng suure osa tervest inimese elueast ära. Inimene on seal kätest ja jalust nagu oheliku otsas; ta on kui «pupeteatri» vigur, mis liikmeid väänab, suud maigutab ja tantsib, kui kommetitegija katte tagant nööri tõmbab.

Mis te arvate, kas võib niisuguseid väliseid ja tühiseid tembutusekombeid inimese hariduse määramisel mõõdupuuks tarvitada. Kas ma olen tõesti ainult siis haritlane, kui ma neid ahviteatri veiderdusi hästi väledasti oskan teha, mida õõnsad pead, kes muud midagi

mõtelda ega teha ei mõista, välja on uurinud ja oma volil maksma pannud? Ei, vastan ma. Inimene, kellel tõsist haridust on, kes mõtelda oskab, peab enesele häbiks paljas seltskonna viguripupe olla, tema mõistus tõrgub niisuguste ahviseaduste vastu, ta tahab inimene olla, mitte seltskonna tujude vilets ori, kes iga lolluse kohta «ja» ning «aamen» ütleb. Tõsine haritlane teab isegi, mis tal ligemise vastu viisakuse ja lugupidamise poolest võlgu on, ning tõsine haritlane ei nõua ligemiselt iialgi otsekohese, loomuliku inimliku oleku ja ausa, õiglase sõna asemel kehkeldusi ja vehkeldusi, mokamäärimist ja käelakkumist.

Meie näeme sellest, kui pealiskaudne igapäevase ilma arvustuseviis selles asjas on. Ja see pealiskaudsus ulatab paraku kaugele, ulatab üle kõige, mis meil elus arvustada tuleb. Ta ulatab nii kaugele, et inimene kõige lähemaid, kõige lihtsamaid ja igapäevasemaid asju ühestki küljest õieti tundma ei õpi, veel vähem igast küljest — ta ei tunne iseennastki ega neid olekuid, mille keskel, mille sees ta pealaest jalatallani elab, millest ta on välja kasvanud. Seltskondlikud eba-arvamised on meile nii lihasse ja luusse kasvanud, et meie silmad imestuse pärast pärani ajame, kui keegi meile tõde näitab, mida meie oma pihupesa peal kandsime, aga ei näinud.

Vaatame korraks ringi ja tõmbame oma seltskondlikest seisustest mõned liikmed nende hariduse proovimiseks välja.

Mis te arvate — iga vürst, krahv, parun, von on ometi haritud inimene ehk haritlane? Kuidas see teisiti võiks olla? Nemad on ju inimesesoo tipul, neil on kõik abinõud hariduse saamiseks käes, nad elavad otse haridusepesas — miks nad siis haritud inimesed ei ole?

Nende üle otsust tehes peame kõigepealt nende seltskondlikke otsuseid ja arvamisi ilma ja üleüldise elu kohta tundma õppima.

Aadli- või aristokraatia-ringkondade tavaline seltskondlik arvamine ilma üle on tuttaval viisil see, et «inimene alles parunist või vonist peale hakkab». Mis allpool parunit või von'i on, on uuemal ajal küll ka

inimene, aga mitte täielik inimene, mitte inimene, nagu ta peaks olema, vaid vähema väärtusega, «looduse» poolest võõrasemalikult või koguni värdjana ilmasse pandud. Endisel ajal polnud aga aristokraatlastest puudust, kes mõnda inimeseliiki hoopis salgasid, kelle liikmeid nad inimesteks ei tahtnud tunnistadagi; nõnda mõtlesid mõisnikud pärisorjuse ajal: talupoeg ei olnud nende meelest inimene, sest kui ta seda oleks olnud, ega nad temaga siis kui loomaga oleks ümber käinud! Nad pidasid talupoega hobusest, lehmast, lambast veidi targemaks loomaks, muud midagi. Ka praeguse aadlimehe ja aadlinaise meelest on talupoeg ja tööline kõige alamat sorti elukas, käsitööline ja kaupmees vähe paremat, aga ikka temast enesest madalamal seisev hingeline, «studeeritud» mees juba rohkem, aga ega ta aristokraatlase väärtuseni ikka veel ulata, sest tal puudub ju va «von» nime eest. — See on suuremalt osalt, seega üleüldiselt, aristokraatlase arvamine iseenese ja ta kaasinimeste kohta. Kui ta nõnda mitte ei mõtleks, ega ta siis oma tütart keelaks kaupmehele, käsitöölisele või talupojale mehele minna, poega nendest liikidest naist kosida; ega ta siis kui tule eest hoiaks «alamate» seisuste liikidega läbi käimast, ega ta siis alatuks peaks ametit elukutseks valida, mis muidu nende alamate liikide käes on. Ja ega ta laseks talupoega ja töölist mütsita enese ees seista, ega ta neile «sina» ütleks, kuna ta nendelt nõuab, et nad temale «teie» ja pealegi «krahvihärra», «parunihärra» jne. peavad ütlema. Sellega tahab ta selgesti öelda: «Minu ja sinu vahel on kindel piir, kõrge sein; mina olen mina, sina oled sina — mina olen kõrgemat, sina madalamat tõugu hingeline.»

Mul tuleb siin väikene nähtud juhtumine meelde. Ma käisin hiljuti kuskil väljanäitusel, kus auhindade jagajad enamasti Eestimaa aadliseisusest mõisnikud olid. Keegi parema kooliharidusega põllumees sai oma hobuse eest esimese auhinna, millega ühes ka sularaha anti. Rahaliste auhindade kättejagajaks oli keegi noorukene mõisnik, päris kollanokk vanaldase põllumehe kõrval. Noor mõisnik hüüab hinnasaaja nime: «K. E.! t u l e siia!» Viimane ei jõua nii ruttu rahva seast läbi,

seal kamandab noor parunikene müriseva häälega: «Kas s a kuuled, ruttu tule siia!» Ma ei kõnele siin mitte nende sõnade viisakuseta käsutoonist, palju enam sellest põlastusest, mida vonnikene sõna «sinaga» selle ausa inimese vastu julges kuulutada, kes mõistuse ja hariduse poolest — seda võin kartmata tõendada — temast mitu korda üle käis. Selle noore paruni silmas oli K. E. muidugi K. E., see on madalat tõugu, põrmus roomav elukas. Tema aga — ta ei olnud omateada mitte ainult parun, vaid ka haritud inimene!

Nii palju aristokraatlase arvamise üle kaas-eluliste inimliku väärtuse kohta. Tema arvamine muu ilmakorra üle on muidugi sellega väga sarnane. Ta otsustab: Mina olen kõrgem ja sellega p a r e m kui sina. Mina olen vürst, krahv, parun, von — sina kaupmees, käsitööline, talupoeg, päeviline. Sellest selgub, et sina mind mitte ainult ei pea austama ja kummardama, vaid ka t e e n i m a. Mina olen sündinud peremees, käskija — sina sündinud ori, sündinud käsualune. Ja kui sa temalt siis küsid, kust ta seda teab, kes talle seda ütles, mis p õ h j u s t e l ta nõnda otsustab, siis annab ta sulle ruttu ja kõige kindlama tõetundmusega vastuseks: «See on ilmakord, ja nõnda peab olema; see on juba kord nii seatud. Ja et ma ei valeta, seda näed isegi.»

Ma küsin teilt nüüd, kas on aristokraatlane, kes nõnda mõtleb, inimeste ja ilma üle nõnda otsustab, haritud inimene? Kas on sellel inimesel haridust — haridust sõna õ i g e l mõttel —, kes neid olusidki, mille sees ta püsti seisab, kes ilma elu ja elutingimisi, mis teda ennastki kannavad ja millest ta välja on tekkinud, — mitte põrmugi ei tunne, mille üle ta kordagi pole järele mõtelnud, mille üle ta arvustab ja otsustab nagu Aafrika neeger Weizenbergi[1] kujude või Köleri[2] maalide üle, — kas on niisugune tõesti haritud inimene?

Ma ütlen: ei! Ma nõuan haritud inimeselt kõige vähemalt seda, et ta teab, et inimene inimene on. Loodus on igale inimesele ühesugused õigused andnud. Loodus ei tunne seisusi inimese ja inimese vahel. Loodus ei ole kedagi krahviks ja paruniks, ta ei ole ka kedagi talupojaks ja popsiks nimetanud. Ja kui loodus inimese ja inimese vahele seisuseseinasid ei ole ehitanud, siis on

need seinad ainult inimeste tehtud. Midagi pole kogematum juhtumiseasi kui sündimine. Kõik inimesed on ilmasse sündinud, ilma et nad seda ise tahtsid, veel vähem seda ise toimetasid. Kuidas võib siis näiteks talupojale süüks panna, et ta talupoja lapsena ilmale on tulnud? Kuidas võib teda sellepärast madalamaks inimeseks pidada, teda põlata? Ainult neid süüsid ja eksitusi karistatakse ju, mida tahtmisega tehakse. Kui talupojal oma sündimise asjus tahtmist oleks olnud, ta oleks praeguse ilmakorra järgi ennast heameelega kuningaks lasknud sündida. Niisama kogemata kui paruni isa parun oli, oli talupoja isa talupoeg. — Seda peab haritud inimene teadma, arvan ma. Ja kui ta nii lihtsat asja ei tea, siis ei või ma teda, olgu ta muidune tarkus kui suur tahes, mitte haritud inimeseks tunnistada.

Muidugi leiame ka aristokraatlaste seast eeskujulikkusid erandeid, kui ka enamasti ainult sellel mõttel, et nad oma arvamisi seisuste üle, oma kõrkust avalikult ei lase välja paista, vaid ka «alamat» liiki inimese vastu viisakad on ja nendega inimlikult ja kombelikult ümber käivad. Tähelepanemisevääri on, et upsaka aristokraatlase ebaviisakus iialgi omasuguse vastu nähtavale ei tule, küll aga seisuste vastu, keda ta harjunud enesest «madalamaks» pidama. Ja just selles tulebki tema harimata olek nähtavale.

Meie teeksime aga aristokraatlastele ülekohut, kui meie ainult nende seltskondlikkusid arvamisi ja nende haridust sellel mõttel arvustame. Nõndanimetatud seisusi on ju praeguses ilmas veel küllalt, ja üks ikka teisest kõrgem. Ja kõigis neis on sadade tuhandete, miljonite kaupa inimesi, keda õigusega haritlasteks mitte ei või nimetada, hoolimata kõigest tarkusest, mis nad enesele koolipingil omandanud, hoolimata kõigest vaimu- ja anderikkusest, mis nad looduselt saanud ja mida nad heade elutingimuste tõttu edendada võinud.

Mis te arvate — «studeeritud» mees on ometi haritud inimene? Kui keegi kõik koolid on läbi teinud, viimaks veel ülikooligi, kus ju haridust kui kapaga kolusse kallatakse, kas tal sellest tühjast siis peaks puudust olema? Kui keegi ülikoolis mõttetarkust, ajalugu, õiguse- või

keeleteadust on õppinud ja kui ta kandidaadiks, magistriks, doktoriks on saanud või viimaks koguni veel professoriks on tõusnud, — kas niisugust ei tule tingimata haritlaseks nimetada?

Ei, igakord mitte.

Inimene võib suur teadusemees ja õpetlane olla, ta pea võib kõiksugu teadustest ja tarkustest kubiseda nagu kiislipada, aga haritlane, haritud inimene ei pruugi ta seejuures veel mitte olla. Nii mõnegi professori «ülemine tuba» võib vaimuvarast lõhkemiseni täis tuubitud olla, aga haritud inimeseks sõna õigel tähendusel ei tee teda keegi tont.

«Kas see võimalik on?» kuulen küsivat. «Mil viisil suudad sa seda tõeks teha?» — Vaatame järele.

Kui meie oma studeeritud mehi nende vaimlise elu, nende arvamiste ja otsustamiste poolest ilma ning inimeste üle kriitiliselt proovime, siis leiame suurema osa juurest sellesama ilmlõpmata pealiskaudsuse, millest ülemal pool kõnelesime. Nad on niisamuti ilma kriitikata, ilma juurdlemata, ilma põhjendamata seltskondlikkude nõrkuste, seltskondlikkude eba-arvamiste ja ahviseaduste orjad ja kummardajad.

Meie õpetlane teab selgesti ära, mis päikese, kuu ja tähtede peal sünnib, mis olud seal valitsevad, aga mis maakera peal, tema isamaal, tema lähemas ümbruses juhtub, mis olud siin valitsevad, mis teed inimesesoo selts-eluline edu on käinud ja käib, seda ta tihti ei tea, sellest ei võta ta osa; ta arvab, et tal sellega midagi asja ei ole. Meie doktor või professor tunneb põhjast põhjani vanade egiptlaste, kreeklaste ja roomlaste ajalugu, aga oleva aja igapäevasest elust ei tea ta palju midagi; ta tunneb väga hästi minevikku, hoopis vähe olevikku. Meie õpetlane seletab sulle karvapealt ära, kuidas kivi-, taime- ja loomariik maakera peal aegamööda praegusele olekule on muutunud ja edenenud, aga ta ei suuda sulle õigesti selgeks teha, kuidas inimese elu praegusele järjele on jõudnud. Meie õpetlane tunneb läbi ja läbi surnud, ilmast kadunud roomlaste õiguseseadusi, aga neid seadusi ei tunne ta mitte, mille mõjul maailm ebaõiguste ja ebaseaduste all ägab, kuidas need ebaseadused on tekkinud.

Kuidas nii paljud meie õpetatud meestest kõige lihtsamate, kõige silmatorkavamate igapäevaste nähtuste üle ei ole järele mõtelnud, kuidas nad nõuta ja otsuseta niisuguste asjade ees seisavad, selgub juba ka sellest, et ka nemad vana, ihusse ja üdisse kasvanud seltskondliku viisi järgi inimesi seisustesse jaotavad, väärtuseliikidesse seavad, kuidas nad seltskonnakihtisid tunnevad, keda vaja põlata, alatuks pidada, ja teisi, kellele vaja eesõigusi anda. Kui aristokraatlase meelest inimene parunist peale hakkab, hakkab ta meie studeeritud mehe meelest üliõpilasest peale.

Tulge Jurjevisse[3] ja pange tähele, kuidas meie üliõpilased, meie õpetatud mehed ilma üle mõtlevad, otsustavad, arvustavad, kui nad seda ülepea teevad. (Väga sagedasti ei ole nad mõtlemiseni, arvustamiseni ja otsustamiseni jõudnudki; nende mõttering ei ulata tihti nende ametiteadusest ja seltskondlikust kombeorjusest tolli võrdki üle.)

Meie üliõpilaste ja õpetlaste kindla, valju, paindumata kombelise seaduse järgi ei ole inimene, kes oma pehmema kehaosaga ülikoolipinki ei soojendanud, mitte täie väärtusega seltskonnaliige. Ei aita midagi, et säärane alatu inimene tihti vaimu, isegi teaduste poolest — haridusest enesest rääkimata — nendest tihti kaugelt üle käib. Nad panevad kõik niisugused inimesed eriseaduste alla. Meie üliõpilased ja õpetlased on kõigile, kes ülikooli õhku pole hinganud, sõimu- ja põlgusenime andnud — sõna «Knot»* on ju tuttav. Meie üliõpilane peab enesele häbiks studeerimata inimeseloomaga sõpruslikku ühendust ja läbikäimist pidada. Töölise, talupoja, kaupmehe vastu on ta tihti täis upsakust ja täis naeruväärt põlastust. Ainus kokkupuutumine on, kui ta «knotidega» joogimajas kaklema läheb; siis on ta nii armuline ja aupaklik, et ta neid peksab. Muidu ei kõlba nad tema õhuringi hingama. Isegi kahevõitluses mahalaskmiseks on niisugune madalat liiki hingeline liiga alatu — meie üliõpilane ja studeerinud mees peab ainult omasugust pistolilaengu vääriliseks, mis määra vastu mul ka tõesti midagi ei ole...

---

* Mats, mühakas (saksa k.).

Küsime siis nüüd jälle — kas on niisuguse mõtteringiga inimene haritlane? Ei. Inimene, kes sellega alpi uhkust teeb, et tema vanematel rahalise jõu poolest võimalik olnud teda ülikoolini upitada; inimene, kes ligemist sellepärast põlgab, et selle vanematel mitte nii palju jõudu pole olnud — see inimene ei teeni tõesti mitte haritlase ilusat nime ära. See inimene on kõige lihtsama elunähtuse kohta nii mõtteaher, nii jäme ja kombeta, et ta ligemist ühe puuduse pärast karistada suudab, mille juures see täitsa süüta on. Studeerimata inimese süü ei ole mitte, et ta studeerimata on, vaid selle puuduse põhjused on mujalt otsida. Aga meie õpetlane ei oska neid põhjuseid otsida, ta pole nende üle iganes sügavamalt järele mõtelnud, ta vaatab selle prilliga ilmaolude peale, mis igal mittekoolitatud inimesel ka on — need on praeguse seltskonna prillid.

Meie arutustest on juba iseenesestki vastus selginud küsimustele: Mis on haridus ja kes on haritlane?

Esimene ja ülem nõue, mis haritud inimese kohta tuleb maksvaks teha, on see, et tema peas ilma igapäevaste elu-olekute, nende põhjuste, tekkimise ja edenemise kohta õiged ja selged mõtted valitsevad.

Üksikud seadused ja tarkused teevad inimese küll õpetatud meheks ehk õpetlaseks, aga veel mitte haritlaseks. Ainult see vaatab õige pilguga elu peale, arvustab ilma ja inimesi kõigi nende puudustega õiglaselt ning on inimesesoo edule tulusaks toeks, elu parandamisele mõjuvaks tööriistaks, kes *juurelda*, *mõista*, *seletada* oskab, kust allikatest ilmakorra halbustejõgi voolab ja kuhu poole selle jõe voolu vaja pöörata, kui ilm ja elu paranema, inimesesugu vabaks saama peab. Ainult see on haritlane, kes kõike oma kogutud tarkust ja teadust, oma andeid ja osavusi enese ja ligemise elukorra tõstmiseks tarvitab ja tarvitada mõistab, kes aru saab, kus ülekohus, kus õigus, kus priius, kus orjus on, mida ilmast vaja on hävitada ja mida alal hoida.

Niisuguse hariduse osaliseks võib aga iga inimene saada, ilma et ta «kõrgemast» seisusest pruugiks sündinud olla ja ka ilma et ta nii ja nii palju aastaid oleks koolipinkisid pidanud rõhuma. Haridust võib enesele

iga mõtleja tööline ja talupoeg omandada, olgu elust, raamatutest, ajalehtedest või ümberkäimisest mõistlikkude, mõtlejate inimestega.

(Maarja-Magdaleena lauluseltsis 23. juulil s. a. takistuste pärast pidamata jäänud kõne.)

Eduard Vilde.

«Postimees» 25. ja 26. VII 1895, nr. 160 ja 161.

22

AMEERIKA KIRJANIKUD.

Ameerika tähtsas ajakirjas «The Forum»[1] avaldab arvustaja E d w a r d M. B o k huvitava kujutuse ameerika kuulsamate lõbukirjanikkude «ärilisest» elust; see kujutus annab õiglase vastuse küsimuse peale: kuhu tüürib meieaegne kirjandus praeguste olude mõjul? E. M. Bok kirjutab:

«Kord oli aeg — ja ta ei ole veel kuigi kaua möödas —, mil kirjanikul, kui ta lauda istus raamatut kirjutama, tundmus oli, kui algaks ta mõnda püha tööd. Tema meelest oli, kui oleks ta sulg mõni püha tööriist ja tema raamat mõni evangeelium. Kirjanik elas tervet elu, see on, ta magas igal öösel kaheksa tundi ja tal oli hea söögi-isu, ning seega jäi ta igast pessimismist kaugele eemale. Ta vaatles elu rahuliku ja mõistliku pilguga; ta käis rahva seas, et teda mõista, ja tal oli aega lugemiseks. Kui ta kirjutas, siis sündis see ainult sellepärast, et ta eneses sisemist sundi ja tungi tundis sulge kätte võtta; ja kui ta töö trükis ilmus, oli märgata, et mees sellepärast oli kirjutanud, et tal midagi oli öelda. Temal oli valitud amet. Ta kirjutas sisemise kutse tõttu. Tema töös oli iseäraline soojus, magneetlik vägi, kaugelemõjuv jõud, mis lugeja oma meelevalla alla võttis, nagu ta kirjutajat ennastki oma võimu all kinni hoidnud. See salavõim — või kutsutagu teda ükskõik kuidas — on näiteks Thackeray* romaanis «Elu laat» see, mis sellele tööle tuuma ja rammu annab ja selle jutustuse luuletööks teeb, mis nii kaua edasi elab, kui romaanisid loetakse.[2] Seesama peenike tundmus sisemisel

* Ligikaudne hääldus: *Thă'kŏri.*

sunnil juhtis Gibbonit* tema ajalooliste tööde juures.[3] Kui me omaenese (ameerika) kirjanduse poole pöörame, siis leiame peaaegu kõik Emersoni** tööd selle jõu peal põhjenevat.[4] Washington Irving*** oli selsamal viisil kirjutama sunnitud,[5] ja kui meie oma aega veel lähemalt tähele paneme, siis märkame säärase sisemise sunni soojust Lowelli**** kirjades,[6] kes väsimata püüdis kirjandusest kunsti teha. Need olid tõesti armsad päevad kirjandusele, kõigepealt Ameerikas. Kirjastaja «tarvidused» ja lugejate «nõuded» olid kirjaniku vaimust kaugel eemal, kui ta kirjutas, ning siiski täitis tema töö igakord tarvidusi kui ka nõudeid. Aga kirjanik elas ise neil päevil, ja mis ta andis, see tuli temalt eneselt ja oli kõige parem, mis ta anda võis. Ta uskus «sisemise andmise» sisse ja ootas seda andmist, enne kui ta kirjutas. Mingi muu põhjus ei sundinud teda oma vaimusünnitust raamatu trükipoognateks muutma.

Nüüd on kõik teiseks saanud. Sisemise andmise jaoks pole enam ruumi; peaaegu võiks öelda, et ta kirjanduses tundmata omaduseks on saanud. Praeguse kirjaniku ainus mõte on vaimu kasulikuks kaubaks teha. Õnnelik kirjanik tunneb, et ta, kui ta kord lugejate tähelepanemist enda peale juhtinud, ennast ja oma tööd peab rahvale silmade ette hoidma. Ta peab produtseerima ja ikka jälle produtseerima, kas tal sisemist sundi on või mitte. Ta peab, seda ta tunneb, teatava summa tööd tegema. Siin ei ole enam juttu sellest, mis ta v õ i b, vaid lihtsalt sellest, et ta p e a b. Ta on haiglasel tõttamisel; ta peab üleüldises väerongis kaasa jõudma kõndida, võimalikult selle tippu püüdma saada. Teda sunnib võim, mida ta ei mõista ega mõista ei püüa. Ta peab sulega oma elu ära teenima, ja selles on terve õnnetuse juur. Mitte ainult, et tema olevik teise oma on, ka tema tulevik on juba ära müüdud. Ta kohustab ennast raamatuid kirjutama, mis lähemal kahel, kolmel või viiel aastal peavad valmis olema, ükskõik, kas tal raa-

* Lugeda: *Gibnit.*
** Lugeda: *Émösni.*
*** Lugeda: *Ööving.*
**** Lugeda: *Loúöli.*

matu või jutustuse jaoks materjali eneses on või mitte. Ta on lihtsalt «kontrahi läbi seotud», tema ajale, tema peaajule, tema vaimule on võlapitser peale pandud. Iga uue romaani eest pakutakse talle suuremat summat, kui ta endise eest sai, ning uhke on see kirjanik, kes, kui täna-homme mõni kirjastaja ta juurde tuleb, sellele võib öelda: «Armas mees, ma ei või teile midagi enam lubada. Kõik, mis ma lähematel aastatel kirjutan, on juba müüdud. Minu romaan 1897. aastal saab sellele ja sellele, minu uudisjutud 1898 saavad sellele ja sellele ajakirjale, kuna ma kõik, mis ma 1900 kirjutan, kirjastajale nii ja nii pean andma. Teie näete, kuidas ma seotud olen.» Ja kui sa temalt küsid, millest ta oma romaanis 1899. aasta tarvis tahab kirjutada, siis ei tea ta selle sisust ega käigust mitte rohkem kui ta kokk või toapoiss. See ei ole sugugi liialdav kujutus ameerika uueaegsest kirjanikust. Mõne vähese erandiga, viie sõrme peal ära lugeda, seisavad praegu kõik ameerika loetavamad kirjanikud meieaegse kirjanduse kuninga — kõigevägevama dollari — meelevalla all.»

Ameerika kriitik neab siis iseäraliselt seda äriviisi, et kirjanikkudele s õ n a pealt maksu määratakse. Iga sõna eest tema käsikirjas pakub kirjastaja nii ja nii mitu centi. Keegi väljaandja või kirjastaja läheb kirjaniku juurde ja lubab talle teatava hinna iga sõna eest ta lähemas töös, mis veel kirjutamata. Jutustusest — kui säärane kauplemisel on — pole veel vähematki ainet, pole mitte paljast varjugi kirjaniku vaimus olemas. Mitte jumala kibet. Määratakse kindel päev kalendri järgi ära, mil töö peab ära antama. Kirjanik märgib oma tähtraamatusse kauba mahategemise üles ja hakkab kuu või kaks enne tärminit kirjutama. Kontrahis on enamasti kaks tingimist: esmalt see, mis sorti jutustus peab olema, ja teiseks see, et ta nii ja nii mitu sõna peab pikk olema. Iga sõna tähendab nii ja nii mitu centi. Kirjanik istub maha ja kirjutab, silma ees ainult see kontraht. Olgu ta nii õiglane, kui tahab, ja nii otsekohene, kui võib, — ta peab siiski ikka selle peale mõtlema, et iga sõna, mis ta kirjutab, temale neli, viis, kuus, kaheksa, kümme, kaksteistkümmend või neliteistkümmend centi tähendab. Sellest ei pääse mees

mööda. Kui ta tegelased juttu ajavad, siis pole see muud kui hale rida käänatud ja väänatud sõnu, sõnad, ainult sõnad, nii pikale karatatud, kui vähegi võimalik. Miks ka mitte? Mis ta kirjutab, on ju sõnad, ning sõnade eest saab ta maksu. Iga täht muutub arvuks, iga «on», «kui», «mis», «kas» tähendab nii ja nii palju centisid.

«Kas pole kena,» ütles hiljuti üks kirjanik mulle, kuna ta oma käsikirja üle luges, «et iga sõna niisama palju on kui kuus centi. Naljakas, mis?» Siis hakkas ta oma käsikirja teraselt läbi vaatama, et näha saada, kas veel mõni sõna sisse ei mahuks, et sellest ärakirjutaja kulud saaksid tasutud — nagu ta heal naljatujul juurde lisas. Ja see mees pole mõni «kirjanduslik päeviline», vaid tähtis ameerika kirjanik. Kui ta käsikirja kirjastajale kätte saatis, kinnitas ta tema külge sedeli tähendusega: «8255 sõna, iga sõna 6 centi», siis tuli kriips ja selle alla suure, jämeda kirjaga: «495 dollarit 30 centi»!

Ma pidin naerma, kui ma kaheksa päeva hiljemini kirjastajat, kes «töö tellinud», nägin suure mure ja hoolega käsikirja sõnu lugevat, et järele proovida, kas kirjanik ka õieti lugenud. Üks tema palgalistest oli seda juba teinud ja leidnud, et 17 sõna rohkem oli rehnungi pandud. Viimaks tuli välja, et kirjanik peatükkide pealkirjad, jutu nime ja oma nime kaasa oli arvanud! Kirjaniku nimel oli ainult kolm tähte, ja ma pidin tunnistama, et kirjastaja, kellele ju nimi terve kauba juures peaasi oli, selle väga odavalt oli kätte saanud, nimelt 18 cendi eest! Ja nüüd mõeldagu kord, et Milton oma «Kadunud paradiisi» kuus centi sõna eest oleks kirjutanud ja oma nime 12 cendi eest «pealekauba» oleks andnud![7] Ning siiski on see praegu kirjanduslikes asjus harilik ärikäik; meie ei tunne üleüldse mitte muud viisi käsikirja väärtust määrata. Järeldus on, et suurem osa meie kirjanikkudest muud ei ole kui isesugu telegraafiaparaadid, kes oma lugejatele määratud hulga sõnu teatava aja jooksul sõnade järgi mõõdetud maksu eest kätte toimetavad.

Niisuguse asjaolu mõjul kirjutab meieaegne parem kirjanik ainult ühe raamatu, oma esimese, mis tõesti kirjanduslikku võimist ilmutab ning millest värske an-

derikas vaim läbi õhkab. Kui sel raamatul suuremat õnne-tagajärge ei ole, mis mehe kohe kuulsaks teeks, siis on viimane päästetud ja ta kirjutab, kui ta julgust pole kaotanud, vahest veel teise hea raamatu.

On tal aga oma esimese raamatuga õnne, siis on ta otsa hakatuse juurde jõudnud. Veel enne, kui ta õieti aru on saanud, et raamat tähelepanemist äratab ja et ta nimi kirjanduseilmas tuttavaks on saanud, tormab talle terve väesalk väljaandjaid, kirjastajaid ja kirjanduslikke vahemehi kaela, kes kõik vaimu ja sisemise sunni temast välja peksavad. Tema esimene raamat oli tõesti veel algupärase, vaba vaimuga kirjutatud, maha arvatud muidugi lootus hea õnne ja kuulsuse peale. Oma teise raamatu kirjutab ta juba seda ja seda seltsi lugejatele ja saab sõna eest nii ja nii palju, kuna kontrahi lõpul harilik piitsaplaks käib: sel ja sel päeval olgu töö valmis! Ja siiski panevad meist veel imeks, et meil nii palju nõndanimetatud «ühe-raamatu-kirjanikkusid» on, mehi ja naisterahvaid, kes hea raamatu kirjutasid ja siis võimetuks said veel kord sedasama teha. Kas põhjus nii arusaamata on? Mõne aja pärast muutub uus kirjanik üheks neist masinatest, mida Zwangwill hiljuti mõnusasti kirjeldas, kui ta Anthony Trollope'i* kohta ütles:[8]

«Ma mõtlen ikka, et Trollope'i romaanid ilmlõpmata pika paberirulli peale on kirjutatud, mis ta kirjutusetoas mingi raudse kerilaua pealt maha ripub. Kirjastaja tuleb tema juurde, temalt nii ja nii mitu küünart luuletust ostma, ning kaupmees Anthony võtab käärid, tõmbab rulli lahti ja lõikab soovitud pikkusega tüki maha.» Näib tõesti nii olevat, kui võiksime veel ainult ühe sammu edasi astuda ja kirjanikkudelt käsikirju naelakaupa osta!

Kaupmehelik hangeldamine kirjandusliku kaubaga on käsikirjadele hoopis silmakirjaliku väärtuse loonud. See aeg ei olegi nii kaugel, mil kolme centi sõna eest hea kuulsusega kirjanikule juba üsna ausaks hinnaks peeti. Siis tõusis ta viie cendini sõna eest ja ta on sest saadik ikka tõusnud, kuni ta nüüd, kui ma ei eksi, 14

---

* Lugeda: *Trólõpi.*

cendiga sõna eest kõige kõrgema tipuni on jõudnud, rääkimata harukordadest, mis juba nõdrameelsuseni ulatavad, nagu näit. hiljuti keegi kirjastaja romaani «Trilby» kirjutajale[9] ühe jutustuse eest, millel 5000 sõna oli, 5000 dollarit maksis. Mis ajakirjadesse ja perekonnalehtedesse puutub, siis ei too neile jutustus, mille eest nad 14 centi sõna pealt maksavad, iialgi sedavõrd rahalist tulu tagasi. Kuid võistlus sunnib nende väljaandjaid siiski käsikirjade, õigemini kirjanikkude nimede eest seda hingehinda maksma.»

E. M. Bok arvab aga, et niisugune kõrgelekruvitud hind pikema kestusega ei või olla, ja et kui ta langeb, siis see langemine seda sügavamale saab ulatama. Ta kirjutab siis edasi:

«Mõnelt poolt küsitakse ehk vast, kas seesugune äriline asjaajamine kirjanduses kirjanikkude tegevuse kohta tõesti kahjulikult võiks mõjuda. Need aga, kes oma elukutse läbi kirjanikkudega ühenduses seisavad, teavad, et halb mõju tõesti olemas on ja et ta sügav on.

Meil on praegu paljunimetatud kirjanik suure lugejateringiga, kellest aga kriitika ütleb, et ta tööd pahemaks lähevad. See on tõsi ja seda ei pruugi imeks panna, et see nii on. Ta on mees, kes oma töödes suurt kunstiosavust avaldab, ja tema endised raamatud tunnistavad suurt annet. Aga ta on dollarivalitsuse alla sattunud ja kirjutab nüüd seda, mida «tellitud kaubaks» kutsutakse. Hiljuti käis ühe ajakirja väljaandja selle kirjaniku juures tema lähema töö pärast ja leidis, et ta teda praegu oli alustanud.

«Tahaksin teda heameelega saada,» ütles kirjastaja.

«Mis te tema eest pakute?» oli kirjaniku esimene küsimine.

«Kui pikk ta saab?» küsis kirjastaja.

«Noh, ma võin ta nii pika või nii lühikese teha, kui soovite,» vastas lahke kirjanik. «See on nii, kuidas hinnaga kaupa saame. Ma võin, kui tahate, temast 40 000 sõnaga jutu teha, ja siis maksaks ta 6000 dollarit. Ma võin teda ka 60 000 sõnani venitada — ja siis saaks jutt nii pikk, nagu ta õieti peaks olema; siis nõuan ma aga 7500 dollarit tema eest. Iseenesest mõista võin

ma aga nii kirjutada, et teie rohkem ei pruugi välja anda kui 6000 dollarit.»

Jutustusest enesest ei räägitud sõnagi. Ainult hinna pärast vahetati sõnu. Teie maksite nii ja nii palju ja saite nii ja nii palju. Kui te veidi vähem oleksite maksnud, siis oleksite veidi vähem saanud. See oli jälle Anthony Trollope ja sellest ülegi veel!

Põhjuseks sellele nähtusele, miks meie ameerika kirjandus teiste rahvaste kirjandusega võrreldes nii käng jääb, on see, et suur osa meie kirjatöödest «tellimise peale» või «kontrahi järgi» kirjutatakse. Meile pakutakse kontrahi järgi tellitud ja tehtud tööd, ei muud midagi. Ma ei taha mitte tõendada, et teiste maade kirjanikud sellest halbusest vabad on; ma tean väga hästi, et lugu mitte nii pole. Aga meie seisame rohkem selle ärilise valitsuse all kui nemad ja meie oleme mitmeti seejuures süüdi, et võõrad kirjanikud ka selle valitsuse alla on sattunud. Meie leiame väga harvasti kirjanikku, kes raamatu kirjutab, mis mitte kaua enne kirjutamist ei oleks ära müüdud olnud või mille kallal kaua ennemini poleks tingitud ja kaubeldud. Ja kümnest korrast üheksa korda ei kirjuta kirjanik juttu mitte nõnda, kuidas see esiotsa tema vaimu ees ilmus ja kujunes, vaid ta lepib tema «lugejate tarviduse» järgi kokku, mis ju tema kontrahis tingimiseks on. Säärase kirjutamise tagajärg on ikka üks ja seesama. Iga kirjanik teab, julgegu ta seda ise tunnistada või mitte, et tellimise järgi kirjutamine jõu kaotamist, usu kaotamist jutustuse tõelise, loomuliku oleku sisse ja lõpuks kirjaniku lugupidamise kaotamist iseenese vastu tähendab. Palgatöö — ja kõik, mis tellimise peale kirjutatakse, pole muud kui palgatöö — viib mehe viimaks ikka nii kaugele, et ta iseennast igas asjas salgab ja viimaks selle sünnitaja enam ei olegi, mis ta sulest tuleb.

Ta saab päris masinaks. See arvamine on, nagu ma arvan, igaühele arusaadav, kes kirjutab, ja ta seletab meile palju sellest, mis meid mõne kirjaniku töödes, kelle arvamised ühe ja sellesama asja üle kahes kirjas või jutus otsekohe lahku lähevad, eksitab ja segab. Ükski kirjanik ei või oma kunstile ega tõeteadmistele truuks jääda, kui ta sellest kunstist lihtsa rahalise äri

teeb. See on kaunis kõrvaline asi, kui suur meister ta oma kunstis on: niipea kui ta ärilisele küljele oma mõtetes pearõhu annab, avaldab tema töö selle mõju kohe. See mõte on siis küll õige, kui öeldakse, et mõnede meie kirjanikkude produktid muud ei ole kui masinlikult valmistatud aastane saak, millest ka tuleb, et kirjanikud nii palju heina teevad, kui võimalik, nii kaua, kui nende õnnepäike paistab. Vähe on meie päevil neid kirjanikkusid, kelle enesevalitsus lubab nii kaua vaikida, kuni neil midagi ütelda on. Üks raamat lendab teise kannul, kuni loomulik küsimus tekib:

«Kuidas, pagana pihta, jõuab ta seda teha?»

Tagajärjeks on, et raamatud, mida meile ühtelugu kätte sajab, puised ja kuivad on, ilma kõige vähema elavuseta, ilma algupärase iseloomuta. Nad on ainult raamatud, mis tellimise peale valmistatud ja selle järgi kokku kohmatud.»

Nõnda ameerika kirjanik oma ametivendade üle. Ta teeb neile aga veidi ülekohut, kui ta arvab, et nemad üle maailma kõige suuremad kapitaliorjad on, kui oleks see orjus kõigepealt Ameerika leidus ja kui oleksid vana ilma kirjanikud alles ameerika sulevendade halva eeskuju mõjul sellesse orjusesse sattunud. Olgu pealegi maks sõnade pealt Ameerikas moodsam ja igapäevasem kui Euroopas, aga kas siis maks poogna või rea pealt just sedasama ei tähenda, muudkui et ta veidi suurem mõõt on, nagu Ameerika dollar suurem raha on kui Vene rubla — rahad siiski mõlemad. (Uudis pole aga Euroopas maks sõnagi pealt enam; isegi paari kuulsama vene kirjaniku kohta on kuulda, et kirjastajad neile sõnahinda olla maksnud.) Niisama tuttav, peaaegu igapäevane asi, on ka Euroopas kirjatööde ettetellimine ja hinna mahategemine, enne kui töö alustatud. Iseenesest mõista käib see ainult kuulsate kirjanikkude kohta. Meie loeme ju ühtelugu ajakirjadest väljaandjate kuulutusi, milles teada antakse, et need ja need kuulsad sulemehed seks ja seks ajaks kaastöösid lubanud jne. Et need lubatud kaastööd kuulutamise ajal veel valmis pole, et kirjanik ise veel ei teagi, mis ta lehele tõotatud kõrge hinna eest õieti tahab kirjutada, on kümnest kor-

rast üheksal korral kindel. Et Prantsuse, Inglise ja ka Saksa kirjastajad kuulsamate kirjanikkude tegemata töösid niisama ette ära kauplevad kui Ameerika omadki — kellele oleks seegi uudis?

Ameerika kirjanik läheneb ka küsimusele, kust niisugused kurvad nähtused kirjanduses tekivad ja mis abinõusid nende vastu peaks tarvitatama. Ta annab niihästi kirjastajatele kui ka kirjanikkudele süüd. Esimeste patt olla, et nad kirjandusega nii sahkerdada, ja viimaste oma, et nad seda sahkerdamist lubada, sellega rahul olevat. Sest iga halb olek saavat jäädavaks olekuks alles seeläbi, et teda sallitavat ja omaks võetavat. Kirjanikud pidada, et kirjandust alatu orjuse alt päästa, südilt seesugusele ärilisele hangeldamisele vastu hakkama, vähema hinnaga leppima ja vähem kirjutama.

Kerge öelda, raske teha. Niihästi arvamine halbuse põhjuste üle kui ka soovitatud abinõu asja parandamiseks on ilma ustava pidemeta. Kui terve inimlik elu igas harus praeguses ilmas raha peal põhjeneb ja kui iga töö produkt võistluse piitsahoopide all seisab, siis pole ju teisiti võimalik, kui et ka vaimuvara, mida ju niisamuti ainult raha eest võib saada, — et ka vaimuvara puhas paljas kaup on, ostmiseks, müümiseks, kasusaamiseks tehtud. Kui iga tööd kõliseva surnud metalliga tasutakse, ilma et muud tasumiseviisi olemas oleks, ja kui ilmas ilma rahata midagi saada ei ole, — kas see siis ime on, et ka vaimutöö selle palgasüsteemi all seisab? Ainult raha annab ilmas lugupidamist, väge ja võimu — kes tohiks seda head asja siis põlata, kui ta ilmas edasi tahab saada? Rikkust ei või inimesel praeguse seltskondliku elukorra järgi iialgi üleliiga olla. Mida rohkem, seda parem. Ka kirjanikul. Kuulsus ilma rikkuseta on piinlik.

Kui E. M. Bok kirjanikkudelt nõuab, et nad ainult siis kirjutaksid, kui neil midagi kirjutada on, kui neid sisemine sund ahvatleb, ja muidu vaikiksid, siis unustab ta seejuures pealegi ära, et peaaegu suurem osa neid sulemehi, kes selle ameti peale heitnud, mitte rikkad, mitte kapitalistid ei ole. Nad tahavad ju kõigepealt leiba teenida. Nad tahavad oma tööst elada, ja

kui nad viisakalt ja lahedalt elada tahavad, kes võiks neile seda pahaks panna. Seks peavad nad aga tööd tegema. Mida rohkem, seda parem. Mida rohkem tööd, seda rohkem teenistust. Kõht, mis tööle sunnib, ei küsi selle järele, kas peaaju tahab. Kui kuulsate kirjanikkude kõht ka just tühjuse pärast peaaju tööle ei sunni, siis on muid sundmusi ikka veel küllalt: terve praegune, raha peale rajatud seltskondlik olukord. Kui kuulus kirjanik, kui vaimuvalla kuningas, kui seltskonna tipus seisja inimene, kelle poole tuhanded aukartuses üles vaatavad, tahan ma ka selle järgi oma lühikest maapealset elu maitsta. See on inimlik. Seepärast raha, võimalikult palju raha, niikaua kui mu õnnepäike veel paistab! Sest ta võib varsti looja minna — lugejate maitse on ju moeasi, muutlik nagu iga mood ja tujukas nagu põdur naine. Ma püüan küll selle maitse järgi oma sulge seada, seda nõuab kirjastaja, nõuab mu oma tulu, aga võistlus on suur, see ja teine ametivend on õnnelikum, heidab varju mu peale ja ma kustun ...

Praeguste olude järgi võib küll öelda, et kaugelt suurem osa kirjanikkusid täiesti ilma vaba tahtmiseta tööd teeb — ühed häda, teised rahaahnuse, kolmandad auahnuse ja neljandad mõlema pärast kokku. Kirjanik on kõigepealt sunnitud nende seltskonnaringide maitse ja nõuete järgi kirjutama, kes ilmas praegu valitsevad on, kelle käes rahaline võim ja seega kõik võim seisab. Kes suletööst e l a d a tahab, olgu nende ringide ori. Häda sellele, kes nende arvamiste, püüdmiste ja tõetundmiste vastu räägib või koguni nende vastu võitleb. Ta on kadunud. Tema saatus on kas surnuksvaikimine või avalik põlgus. Et ka suurem osa kirjastajaid neist liikidest pärit — vaatamata selle peale, et nad ärimehed on, siis ei saa seesugune «eksiteele» sattunud kirjanik oma tööst lahtigi. Ja mitte ainult kirjandusega pole lugu nõnda, vaid iga muu kunstiga ka. Meieaegne kunst kummardab «kollast majesteeti» ja neid, kes tema abil ilma üle valitsevad. Kõik ilusad manitsused, kõik hoiatused ja õpetused meelt parandada ja dollariorjusest taganeda, nagu seda ameerika kriitik oma kirjas teeb, ei aita nii suure üleüldise halbuse parandamiseks mi-

dagi. Lugu läheb veelgi halvemaks, kirjandus ja kunst saavad veel sügavamale langema. Seda edusihti võib iga terane tähelepanija märgata. Lugu läheb nii kaua halvemaks, kuni see enam võimalik pole, kuni viimase tipuni on jõutud, millest peale põhjalik, juurteni ulatav muutus algab.

E. V.

«Postimees» 8., 9., 10. ja 12. VIII 1896, nr. 172—175.

23

KIRJUD KIRJAD.

E. V. Kolm muinasteaduse professorit, kes maa seest vana ruunikirja mälestusi otsisid,[1] leidsid Taga-Pommeri maakonnas[2] pooliku kiviplaadi, mida pikuti ja põigiti isevärki saladuslik kiri kattis. Kõik kolm oskasid harilikke ruunikirju lugeda — selle pooliku kiviplaadi ees seisid nad aga — et ütluse jämedust saksa keele läbi peenendada — wie die Ochsen am Berge.* Seda kirja ei mõistnud nad lugeda. Telegrafeeriti kõigile Saksa ja mitmele välismaa ülikoolile tähtsast leidusest ning paluti asjatundjaid saadikuid leiupaika läkitada, et nad saladuse võtit ja kivi teisi tükkisid aitaksid otsida. Pommeri küla võõrastemaja, mille lähedalt kuulus kivi leitud, valgustasid varsti lampide asemel professorite paljad pealaed. Kibe uurimisetöö algas. Ööd ja päevad oli kivitüki ümber tihe ring peadmurdvat tarkust koos. Aga kivi jäi tummaks ja kiri lugematuks. See tähendab: lugeda mõisteti teda küll, aga veidi pahandav oli teaduse kõikumatu kindluse kohta, et iga professor kirjast isesugused sõnad välja luges ja üks ümber lükkas, mis teine praegu välja uurinud. Kirja tõu ja vanadusegi kohta oli niisama palju seletusi kui uurijaid. Vaesed õpetlased sattusid viimaks niisuguse tööärevuse sisse, et nad enam süüa, juua ega magadagi ei märganud — lugu, mis kõrtsmikule vähe meeldis —, ja nende teaduslikud läbirääkimised muutusid nii ägedateks, et majariistade tervis mitte hädaohuta ei olnud — lugu, mis kõrtsmikule veel vähem meeldis. — «Aulikud professorihärrad ärgu pangu pahaks, kui ru-

---

* Nagu härjad mäe ees.

mal talupoeg julgeb küsida, mis see kivikild paha on teinud, et aulikud professorihärrad tema pärast nii kurjad on?» Häbelikult oma ihulikku õllevaati paitades ja teda viisakalt loksutades lähenes kõrtsipapa vaidlevatele õpetlastele. — «Jaa, armas mees, seda on teile raske ära seletada,» võttis kõige lagedama koluga uurija isalikult sõna; «see kivitükk siin on vähemasti 1000 aastat vana ja tema peal oleva kirja — vaadake neid imelikke varesejalgu siin —, selle kirja on vanad skandinaavlased — mina ütlen skandinaavlased, aga see härra — gootlased, ja see härra — vanad angelsaksid, ja see härra — vanad franklased — — selle kirja on, et lühidalt ära öelda, kõige vanemad germaanlased selle kivi sisse täkkinud. Ja seda saladuslikku kirja mõistame üksnes m e i e lugeda.» — «Mis seal siis õieti seisab?» küsis kõrtsmik, kelle suuääred tuksuma hakkasid. — «Jaa, armas mees, selle kohta ei ole meie veel ühisel otsusel. Teadusel on oma saladused — oma sügavad saladused — —». — «Aulikud härrad lubavad ehk — see kivi oli ennemalt minu võõrastemaja aias lauaplaadiks, laud lõhuti aga viimasel suurel kakelusel ära ja ma lasksin tükid koplisse visata. Need varesejalad kivi peal on aga meie külapoiste kätetöö: nad tõprad kardavad, et ma neile rohkem üles kriidin, kui nad joonud, seepärast täkivad nad oma õllekannude ja köömnenapside arvud laua sisse. Näiteks: see suur O siin tähendab — täis kann õlut, need kaks II tähendavad — kaks napsi, ja see väike o — pool kannu õlut. Et jooja mõlemast tulbast kriipsu läbi on tõmmanud, peab tähendama, et ta napsid ära maksnud, mis muidugi mitte õige pole; on nad ju praegu veel niisama hästi võlgu kui mõlemad õllekannudki. Kiri näitab aga peale selle ka, et mehe nimi Otto on — Orava Otto, ma teda võrukaela tunnen! Lugege ise: Otto.»

Ma ei tea, mida professorihärrad selle sügavamõttelise seletuse peale kostsid. Aga kui keegi arvab, et ma selle loo läbi saksa õpetlaste peale halba varju püüan heita, siis eksib ta. Ma annan tõele heameelega au ja tunnistan, et sellesarnast ka mujal juhtub.

Näiteks Prantsusemaal.

Sedasama laadi isandad, kes mulla seest otsivad, mis neil peas veel puudub, leiavad hiljuti Pariisi lähedalt «muinasaegse» kivitahvli, mille peal mõned arusaamata sõnad nende kõige suuremat teaduslikku uudishimu äratavad. Uuritakse, et pead auravad, aga välja ei saada, mis keel see on ja mida kõik need ajaloolised kriipsud ja konksud tähendavad. Appi tuleb õpetlastele ka siingi peadsügav pätajalg, kes külapoiste õigestkirjutust paremini tunneb kui kõige targemad õpetlased. Mats veerib uurijatele kivi pealt pikkamisi ette: «Pro-fes-so-rid on kõik ees-lid!» . . .

Need mõlemad lookesed saatsin sellepärast eel, et mitte see, mis veel järgneb, minu peale kahtlust ei heidaks, kui oleks sisemine sund armsaid ametivendasid ja häid naabreid tõrvata mulle sule kätte surunud. Seda teps mitte! Ma võitlen ainult tõe eest. Ajakirjanikud ja kalendritegijad teevad seda kõik. Tõde päikesevalgele vedada — see on meie kõrge paleus. Zola teeb seda ühe juudi pärast[3] — mina ajakirjanduse au ja Tallinna elanikkude tuluks.

Viimastest lugesid küll mitmedki «Valguse» 28. numbrist järgmist muinasteaduslikku sõnumit:[4]

«Karja värava taga ehitatava uue maja ehitamise juures ettevõetud kaevamistel leiti maa seest kaunis hulgake head lupja. See lubi on muidugi vist vanaaegsete ehituste töödest üle jäänud ja maa põues siiamaale alles seisnud.»

Sellesama leiduse üle teatab ka «Revalsche Zeitung»,[5] aga — seda peab kadeduski tunnistama — palju teaduslikumal kujul. Nimelt nii:

«Karja väravas, «Tallinna klubi» uue hoone ehituseplatsil, leiti hiljuti ettevõetud mullatööde juures mitte just iseäranis sügavalt maa seest kaunis suur hulk kõige i l u s a m a t l u p j a. Et tähendatud paigas ennemalt linna vanad kantsid, nimelt vana Karja värava omad, seisid, mida maa seest leitud müürivärkide rohked jätised tunnistavad, ja vanal ajal ka, nagu tuttav, harilikult lupja iseäralistes lubjaallikates tarbekordade jaoks alal hoiti, siis on küll arvata, et praegu leitud lubi niisugusest vanaaegsest tagavarast pärit on.»

Kui Tallinna limonaadi- ja seltersivabrikant hra Luha

neid sõnumeid luges, käis tal uhkusevärin ihust läbi, sest ta oli aidanud ajalugu teha ja muinasteadust rohkendada. Tema tegusid uuriti, ajalehed kirjutasid nendest, nad äratasid üleüldist tähelepanemist. Rohkem ei või surelik inimene oma tegude kohta nõudagi. Ka meie oleme uhked — uhked, et meie linnast nii tähtsaid muinasaja-mälestusi leitakse, uhked, et leidjad mitte oma tarkuse peale upsakad professorid ei ole, vaid ajakirjanikud, meie kallid ametivennad, kes meie ametiau ja kuulsust seega märksa tõstavad. Kuid — «lapsel on väike viga — tal pole henge sees,» ütles hiidlane, kui ta õpetajat oma surnult sündinud pojakest kutsus ristima. Tõele au andes oleme nimelt sunnitud «Valguse» ja «Revalsche Zeitungi» leiusõnumit veidikene õiendama. Üksnes sõnumit, sõnumi välimist kuju, mitte asja ennast. Asi ise on õige, nagu kõik, mis ajalehed kirjutavad. Räägitav kõige ilusam lubi ei ole mitte lubi, vaid kriit ja kips; ta ei ole mitte vana aja pärandus, vaid vaevalt kolme-nelja aasta eest mulla alla pandud; ta ei ole mitte muinasaegsetest «lubjaallikatest» pärit, vaid hra Luha limonaadi- ja seltersivabrikust, mis toona selles mahakistud majas asus, mille asemele nüüd Tallinna klubi uut hoonet ehitatakse. Nii paljuke sõbralikku õiendust, mis muidugi leiu ajaloolist tähtsust ei suuda vähendada. Teaduse tulul kahetseda tuleb aga, et limonaadivabrikandid oma töö juures kriidi ja kipsi asemel mitte lupja ei tarvita. Siis poleks meil midagi õiendada olnud. Loodame, et tähendatud vabrikandid meie näpunäidet tähele panevad ja vähem limonaadi, aga rohkem ajalugu püüaksid teha. L u b j a s t tehakse ajalugu, mitte kriidist ja kipsist — verstanden?* Ja missugune õel kius hra Luha poolt niisugusesse ajalooallikasse purustatud pudeleid visata, mille põhjad aastaarvusid 1894, 1895 jne. kannavad! See on ju päris ajaloo võltsimine, teaduse solkimine. Kui hra Luhal vähemasti viiesaja-aastaseid pudelipõhjasid maa sisse polnud panna, siis oleks ta meid n e n d e g a tõesti pidanud rahule jätma! Seda õelust või hooletust ei anna talle ajakirjandus andeks. Mina kõige vähem. Ma pa-

* Saite aru?

nen ametivendadele ette: tunnistage Luha limonaad lähemates juhtkirjades kõige koledamaks lakkeks maa peal!

«Eesti Postimees» 29. VII 1899, nr. 31.

*

E. V. Üleüldine arvamine, kui ei pruugiks ajalehetoimetaja midagi teada ega osata, pole mitte õige. Vähemasti eesti lehetoimetaja kohta mitte. See peab rohkem teadma ja oskama, kui kõik maailma koolitarkus uneski mõistab näha. Tal peab rohkem nupus olema kui Meyeri teaduste-leksikonil.[6] Ja mitte ainult nägelikku, vaid kõigepealt tegelikku tarkust. Tal peab püha Salomoni elutarkus ja vaga Rothschildi äritarkus olema,[7] aga kümnega kasvatatud. Iga kord, kui mõni uus mees lehetoimetajaks hakkab, kerkib mul murelik küsimus keele peale: suudab ta oma määratumat ülesannet täita? teab ta õnnetu, missugused kohused ta enda peale võtab? Minu meelest on inimene, kes lehetoimetajaks heidab, karistusevääret kergemeelne, sest ta tõotab rohkem, kui ta jaksab pidada. Et lehe kirjutamine peaasi ei ole, on tuttav. Seda oskab igaüks. Seda ei tee ka mitte toimetaja ise. Lehe kirjutavad nii mõneski toimetuses 5-rublased õpipoisid täis. Toimetaja ülesanded on kõrgemad. Aga kui vähe on lihtlabasel surelikul sellest aimu, mida lehe lugejad ja tellijad toimetajalt kõik nõuavad! mida ta peab teadma, oskama ja tegema! Lehe kirjutamisest kaugel eemal algab alles toimetaja tegevus — tema p ä r i s töö. Tuleta enesele kõik maailma äri- ja tegevuseharud meelde, ja sa unustad ikka mõne ära, millesse lugeja lehetoimetaja tööle paneb. Selleks ainult kõige lähemast minevikust mõned näited.

Et lehetoimetus lugejatele teenistusekohtasid peab muretsema, on nii harilik asi, et seda ei maksaks nimetadagi; seda nõuab meilt mõisavalitseja, vallakirjutaja, rätsep, kutsar ja tallipoiss niisama tulise õigusega nagu koolipreili, lapseimetaja ja köögitüdruk. Aga toimetaja on oma kallile lugejale ka loomulikuks kaubatoimetajaks linnas. Ta ostab temale Tallinna kilu ja Järve vilja-

kohvi, pastlanahku ja Riia palsamit, seebikivi ja kõhurohtu, püksiriiet ja kasukakraesid, vankrimääret ja villakraasisid, päevapildi-aparaatisid, jalgrattaid ja lõõtsapillisid. Ja seda kõik peab ta hästi ja odavalt ostma, ta peab iga kauba kohta asjatundja olema ja kõigest hingest oma käskija tulude eest seisma. Ta ei tohi ennast ajapuudusega ega sellega vabandada, et ta vahest mõnda kaupa ei tunne; muidu ähvardab lugeja lehe tulevaks aastaks tellimata jätta ja teeb seda tõesti, kui kaup ostmata jäeti või halvasti osteti. Missuguse püha õiguse ja mehise eneseteadmisega säherdune lugeja oma nõude toimetusele ette paneb, tunnistab järgmine tellimisesedel ühe Läänemaa noormehe käest:

«Aulig toimedus! Et Mina juba teist aastad teie lehe lugeja olen ja raha maksetud on ja et ma tubli Eesti vend olen ja mul teie kõrked püdmised isamaa ja sugurahva asjus tutavad on ja mina ise ka kõrge aadega Eesti mees olen. Nii on siis teil ja Minul teada, et R a k v e r e p i i b u d väga kuulsad ja ilusad on ja mul nõu on sihukest pipu tõmbama hakata, siis palun teid mulle ühd ilusad Rakvere piipu osta. Olgu kenad valged silmad peal ja tops külles. Raha magsan sügise ää. Saatge lehega ühes tulema. Teie isamaalig suguvend ja palju rahvuslisi tervidusi Teie tutav lugeja

T õ n i s M ü t s.»

Rakvere piibu ostmine on nüüd kaunis lihtlabane toimetus, veidi keerulisem ülesanne aga teisele inimesele — l a s t muretseda. Seda nõuab meilt üks auväärt lugeja kirjaga, mille etteheitlik toon valusasti meie südametunnistuse pihta käib. Kirjast loeme:

«Kõrgesti austatud toimetus! Et ma juba Teie lehe kauaaegne tellija olen ja seda isuga loen, aga minu abielu on ilma taeva õnnistuseta jäänud, sest mul pole last ja mu abikaasa on selle õnnetuse üle väga kurb. Palun siis aulikku toimetust alandlikult, et kui juhtub üks ilus valgetverd tütarlaps, 1 kuni 2 aastat vana, Teil teada olema, keda ma võiksin kasvandi-

kuks võtta, et mulle siis seda soovitaksite; kõik kulud tasun Teile ära. Last palun mulle aga tingimata nõutada, muidu mu abikaasa rahule ei jää; loeme siis ka Teie lehte tuleval aastal rahulolemisega edasi. Tervitades» jne. (allkiri).

Üpris austav ülesanne toimetusele! Puudub ainult veel, et meile selge sõnaga kohustus peale pannakse lugeja õnnetuma abikaasa tuluks kuuendama käsu vastu eksida! Sest last palutakse ju «tingimata» nõutada!

Aga mitte ainult abielu õnnistust ei pärita vaeselt lehetoimetajalt, ka abielu lahutamisi peab ta toimetada aitama. Täis sõbralikku usaldust pöörab üks noor eesti vend riigi sisemistest kubermangudest säherduse asjaga lehe toimetuse poole, ja pealegi palub ta toimetuselt nõu abielu lahutamiseks, millesse ta veel pole astunudki.

Tema olevat — jutustab meile noor sõber — oma jõuka onu varapärija. Onu tahtvat talle juba nüüd, enne surma, pärandust kätte anda, kuid üksnes sel tingimisel, et ta selle neiu kaasaks kosib, keda onu talle välja valinud. Neiu olla aga vana ja inetu ega meeldida temale. Et pärandust siiski kätte saada, tahtvat ta vanapiigaga silmakirjaks küll paari heita, aga temast abielu lahutamise läbi võimalikult ruttu jälle pääseda. Kuidas seda teha? Selleks andku toimetus head nõu. Mis põhjused olla abielu lahutamiseks kõige mõjuvamad? Ta olla ka kuulnud, et välismaal «kontrahi» peale — mõneks aastaks — naisi võetavat. Mis toimetus arvata — kas sündida tal mõrsjaga välismaale reisida, seal end laulatada lasta, et abielu siis aasta või paari pärast — nii kuidas kontraht tehtud — vagusasti lõpetada. Seega oleks onu toredasti tüssatud ja poisil — tahtsin öelda: meie kõrgesti austatud lugejal pärandus käes . . .

Nõnda nõutakse lehetoimetajalt, et ta kalli lugeja tuluks ka avalikkudest kelmustest nõu ja teoga osa võtaks.

Meie ei paneks sugugi imeks, kui meile edaspidi veel järgmised ülesanded ja kohustused peale pandaks:

Ühel meie lugejal on Tallinnas vihamees, kellele ta heameelega hea keretäie annaks. Et tal enesel aega ei ole linna tulla või et ta vihamehest nõrgem on ning oodatavad vastuhoobid meie nahale sündsamaks arvab, siis palub ta toimetust tähendatud vaenlast tublisti läbi kolkida. «Kui sügisel linna tulen, küll siis annan Teile kuhjaga kätte» ...

Niisama võimalik on, et mõni auväärt lugeja toimetust palub järele kuulata, kus Tallinna majas sünniks murdvargust toime panna, keegi teine toimetajale ülesandeks teeb tema kõrgesti kinnitatud maja põlema pista ning kolmas meilt head kanget kihvti tellib, et sellega oma tigedat ämma teise ilmasse toimetada. «Meie oleme ju lehe lugejad ja oleme tellimiseraha ära maksnud!» ...

Kiri veniks liiga pikale, kui tahaksime iga tõenduse kohta näiteid tuua, aga liialdamata võib öelda: ajalehe toimetaja on lugejale hingekarjane, advokaat, arst, insener, kauba-agent, kohatoimetaja, abielusobitaja, pakikandja, jooksupoiss ja tihti — kaaskelm. Ning seda kõik kolme rubla eest aastas! Ilus amet — eks?

«Eesti Postimees» 2. IX 1899, nr. 36.

*

E. V. Selle kirja pühendan vanapiigadele. Seda liiki vanapiigadele, keda mitte nende auväärt eluea järgi nõnda ei kutsuta, vaid nende tempude järgi. Niisugustele vanapiigadele, nagu see oli, kellest üks saksa naiskirjanik naljatab, et ta ära minestanud, kui seltskonnas keegi sõna «t u u l i s p ü k s» (Windhose) juhtunud suhu võtma. Kodus sõimanud ta aga oma köögitüdrukut sõnadega, mida ükski suu, sulg ega sõnaraamat ei suudaks ilmale kuulutada. Lühidalt: ma pühendan tänase kirja pirtsakatele, alpidele vanapiigadele — ma pühendan ta vanapiigadele oma ametivendade seast.

Neid on seal mõned. Ja missugused täielikud eksemplarid! Nad ise andsid endid tunda, lobisesid oma loomusaladused välja. Hea on, kui inimene oma südamest rööviauku ei tee, aga t a r g e m, kui ta parajal ajal mõistab vaikida. Vaikimine on kuld, lobisemine —

plekk. Hiljuti leidsin ajalehest mõttekillu, milles öeldakse, et nii mõnigi kõlupea, kes elus suud oskas pidada, targa inimese nime all hauda läks. Seda lootust neil vanapiigadel, kellest siin räägin, enam ei ole...

Minu vanapiigad on viimase «kirju kirja» pärast kõik järgemööda ära minestanud. Nende hädakisa paneb kõrvad huugama. Nad nuusutasid oma vanapiigaliste ninadega kirjast «tuulispüksi» ja rabandus oli käes! «Sopp! Sopp!» kriiskas esimene, «sopp, sopp!» ägas teine ja kolmas järele. Sõnad «sopp» ja «sopakirjandus» on ju, nagu tuttav, meie vanapiigadele nagu kondiks suhu saanud, mille kallal nad aeg-ajalt ikka jälle oma viletsaid hambaid proovivad.

Nagu lugeja ehk mäletab, naljatasin ma viimases «kirjus kirjas» («Eesti Postimees» nr. 36) nende tihti veidrate nõuete, soovide ja palvete üle, mis ajalehe toimetusele ta lugejate seast vahel ette pannakse. Lugejate seas on neid, kes lehetoimetust mitte lihtsaks lehetoimetuseks ei pea, vaid kes näitavad arvavat, et ta kombelikult kohustatud on ka oma lugejate era-asju «toimetama». Ma lugesin seal terve rea kentsakaid asju ette, mille toimetamist eesti lehtede toimetustelt — ma olen mitmes tegev olnud — on nõutud, ning lisasin paar naljakat näidet ka selle lehe arhiivis olevatest nõudekirjadest juurde. Iga toimetaja, kelle lehel l u g e j a i d on, tunneb neid kirju väga hästi, iseäranis aga see, kelle lehel p a l j u lugejaid on. Väga võimalik, et lehed, millel lugejaid e i ole, niisugustest kirjadest niisama ilma jäävad nagu tellimisekirjadestki (cf.* «Uus Aeg»[8] ja «Sakala»[9]). Ja lugu pole, nagu ma täienduseks juurde lisan, mitte üksi eesti lehelugejatega nõnda. Isegi muukeeleliste, suurte lehtede toimetused lükkavad oma «kirjavastustes» tihtipealegi niisuguseid lugejate eranõudeid tagasi. — Minu näidete seas oli üheks see, kuidas keegi toimetuselt soovib, et viimane temale «tingimata» kasvandikku pidada muretsema. Ma tähendasin pilkavalt, ja seega tagasilükkavalt, juurde: «Üpris austav ülesanne toimetusele! P u u d u b a i n u l t v e e l, et meile selge sõnaga kohustus peale pannakse

* Lühend lad. sõnast *confer*, täh. 'võrdle'.

lugeja õnnetuma abikaasa tuluks kuuendama käsu vastu eksida!» — Veel üheks näiteks oli see, et keegi noormees meilt nõu küsib, kuidas ta naisest, keda ta silmakirjaks tahtvat kosida, et oma onu pärandust kätte saada, abielu lahutamise läbi võimalikult ruttu võiks lahti saada. Selle sooviga kutsuti toimetust pettusest kaudselt osa võtma, seepärast järeldasin ma jälle pilgates ning seega k a r i s t a d e s :

«Meie ei paneks sugugi imeks, kui meile edaspidi veel järgmised ülesanded ja kohustused peale pandaks: Ühel meie lugejal on Tallinnas vihamees, kellele ta heameelega tubli keretäie annaks. Et tal enesel aega ei ole linna tulla või et ta vihamehest nõrgem on ning oodatavad vastuhoobid meie nahale sündsamaks arvab, siis palub ta toimetust tähendatud vaenlast tublisti läbi kolkida. «Kui sügisel linna tulen, küll siis annan Teile kuhjaga kätte» ... Niisama võimalik on, et mõni auväärt lugeja toimetust palub järele kuulata, kus Tallinna majas sünniks murdvargust toime panna, keegi teine toimetajale ülesandeks teeb tema kõrgesti kinnitatud maja põlema pista ning kolmas meilt head kanget kihvti tellib, et sellega oma tigedat ämma teise ilmasse toimetada. «Meie oleme ju lehe lugejad ja oleme tellimiseraha ära maksnud!» ...»

Mida teevad aga nüüd meie vanapiigad sellest ilmsüüta jutupuhumisest?

«Uus Aeg» seletab ta püha vihaga «s o p a k i r j a k s», mille sarnast «eesti ajakirjanduses enam mõnda aega ei ole usaldatud avaldada»; ta ütleb sõna-sõnalt: «M a j a p õ l e t a m i n e, i n i m e s e t a p m i n e j a n a i s t e l e k u u e n d a k ä s u v a s t u l a s t e m u r e t s e m i n e o n ... **süüasjad;**[10] ning kui «Eesti Postimehe» kirjutajad endi peale (?!) niisuguseid asju naljatavad», siis olla see «süüga nali»; säärane kirjutus **«vähendab kuritööde tegemise kartust»** jne.!!! — Ametiõele asus teine vooruslik vanapiiga appi. «Sakala» ütleb täht-tähelt:[11] «Eesti Postimees» avaldas hiljuti terve rea nõudmisi, mis tähendatud lehe lugejate poolt toimetusele ette pandavat, missuguste nõudmiste hulgas mitte üksi **kombetumaid ja autumaid,** vaid ka isegi **seadusevastaseid, kuritöölisi asju** ette tuli» ...

Ma pean tunnistama: see käib kõigest üle, mis ma hüsteeriliste vanapiigade hullustest iganes olen kuulnud! Vaevalt suudan ma uskuda, et see kõik must valge peal trükitud on ja et minu kiri säherdusteks üle mõis-

tuse käivateks otsusteks ja arvamisteks asja on andnud! «Uue Aja» ja «Sakala» seletuste järgi peaksin ma ju imeks panema, et mind veel mitte t ü r m i p o l e p i s t e t u d, sest «majapõletamine, inimesetapmine ja naistele kuuenda käsu vastu laste muretsemine on ju s ü ü a s j a d», ma olen ju oma kirjaga «k u r i t ö ö d e t e g e m i s e k a r t u s t v ä h e n d a n u d» ning minu kirjas tuleb «k o m b e t u m a i d j a a u t u m a i d», «s e a d u s e v a s t a s e i d j a k u r i t ö ö l i s i» asju ette!!

Kui kurval järjel seisab meie ajakirjandus veel! Ma pean nüüd neile lehtedele nagu aabitsa-Jütsidele pikalt ja laialt hakkama õpetama — esiteks, mis vahe nalja ja tõe vahel on, teiseks, mis vahe sündinud ja sündimata asjade vahel on, kolmandaks, et inimene, kes mingist kurjast asjast räägib, sellepärast ise veel mitte kurjategija ei pruugi olla, ning neljandaks, et kui kuritöösid maailmas sünnib, siis neid ka nende õige nimega nimetada võib ja et see paljas nimetamine, olgu nalja- või tõetoonil, kuritööde tegemise kartust mitte põrmugi ei vähenda ega rohkenda. Ma pean umbes nii algama. «Kuule, Jüts, kui ma sulle jutustan, et lehm puu otsa roninud, siis on see nali, mida sa ei pruugi tõeks pidada; aga kui ma sulle ütlen, et kana muna munenud, siis on see tõsi, mida sa tohid uskuda.» — Ja edasi: «Kuule, Jüts, see korstnapühkija seal katusel ajas mulle tahma silma; selle eest tahan ma ta üles puua; aga jumalapärast ära arva, et ma seda ka tõesti teha tahan!» — — Ning edasi: «Kuule, Jüts, praegu rääkisin ma sulle inimesetapmisest; aga ma vannun sulle prohveti habeme peale, et mina mitte mõrtsukas pole.» — Ja lõpuks: «Jüts, ae, sa räägid mulle praegu, et Teistre Ats ema järelt suhkrut varastanud; sõna «varastama» ei tohi sa suhu võtta, sest kui keegi seda kuuleb, siis läheb ta kohe ka vargile ... Ahaa, sa ütled, Ats «n o s i n u d» ema järelt suhkrut; aga ka see sõna on selge s o p p, sest sa naljatad varguse üle ja vähendad seega veel enam «kuritööde tegemise kartust». Selle õpetuse annab sulle «Uus Aeg» oma igavesest tarkuseallikast.»

Kes minu pilkavaid järeldusi, mis ma oma kirjas räägitavatele nõuetele juurde lisasin, nende naljatustega, mis ma siin Jütsile jutustasin, vähegi erapooletult võrd-

leb, peab tunnistama, et nad sisu ja otstarbe poolest täiesti üheväärilised on, see tähendab: läbi ja läbi ilmsüütud (harmlos). Kes neid teisiti mõistab, on kas alp-pirtsakas vanapiiga, nüri mõistusega inimene või isik, kes hoopis madalate kõrvaliste põhjuste pärast lehte, milles kiri ilmus, Matsikeste silmas püüab kahtlustada. Iga vähegi arusaaja inimene teab, et pilkenali (satiir) ilma teatavate liialdusteta mõeldav pole. Kas siis «Uus Aeg» ja «Sakala» seda tõesti usuvad, et lehetoimetajalt keegi tõega tuleks nõudma, et ta tema heaks kuuenda käsu vastu eksiks, või et toimetaja seda teeks, kui seda keegi hullumaja elanik temalt nõuaks? Ja kas neęd lehed seda tõesti tõenäoliseks peavad, et keegi toimetajat paluks hooneid põlema süüdata, murdvargustest osa võtta, tigedaid ämmasid ära kihvtitada? Ja peavad nad uneski võimalikuks, et toimetaja kellegi palve peale tõesti röövliks ja mõrtsukaks heidaks? Oo, oo! Kas ma siis tõesti pean ajalehetoimetajatele, kirjanikkudele, haritud inimestele, keda nad ju ometi tahavad olla, nagu küla-Jütsile ära seletama: see on nali, see on tõde! Ma küsin täis imestust: miks teevad need härrad endast lugupidamise nii lapsikul viisil võimatuks, miks annavad nad oma kirjanduslikust otsustuse- ja arvustusevõimisest nii lõpmata kurva vaesusetunnistuse? Kuulus ameerika kirjanik Mark Twain kirjeldab ühes naljajutus oma elulugu;[12] seal teeb ta oma esivanemad, vanemad ja sugulased kõige suurematеks kelmideks, varasteks ja röövliteks, kellest mõned võllasse tõmmatud, teised galeeride peale eluajaks vangi pandud jne. Selle jutu üle, mis üks tema paarematest on, naerab terve haritud ilm, ka sapised vanapiigadki — õrnast soost. Nad kõik saavad kirjaniku naljast ja pilkamisest aru. Sa taevas, kui niisuguse naljatuse keegi eesti kirjanik julgeks avaldada! Meie kirjanduslikud vanapiigad kangest soost sööksid ta kõige karvadega ära. Vaene Mark Twain, kes sa eesti erimoraali nii sugugi ei tunne! Sa kadunud hing ei teagi, et kõik kombelik õnnistus maailmas üksi «Uuest Ajast» ja «Sakalast» voolab!

«Uus Aeg» õhkab vagalt silmi pööritades taeva poole, et ta sellesama numbri vahelt, milles minu kiri ilmus,

ka «Missioni-lehe»[13] leidnud. Kas tead, kallis ametisõsar, millega ma sind su piigalikus ahastuses tröösti? Vaimulikus kirjanduses ei tunta, taevale tänu, sinu alpust ega pirtsakust. Seal nimetatakse tänuväärt julgusega veel iga asja õige nimega, ka halba. Loe korraks Kallase «Perekonna-raamatut»,[14] millest sa terve kogu sõnu ja asju leiad, mida mina vahest mitte ei tihkaks kirja panna. Ja õpetaja Kallas on ometi mees, kes kõlblust, eetikat ja esteetikat tunneb — julgesti paremini kui sina. Ka meie kantslitest räägitakse igal pühapäeval kuuendast käsust, vargustest ja röövimistest, ilma et kellelgi meelde tuleks seda sopaks pidada ja nimetada. Meie katekismuses seletatakse koguni lähemalt ära, mida need patud kõik tähendavad. Ja kui kõrge, selge, katmata otsekohesusega ei jutustata inimlikkudest pattudest, ka kõige kurjematest ja madalamatest, meie ristiusu pea-õpperaamatus, see on piiblis! Ja seda raamatut loeb ometi noor ja vana, tütarlaps, noormees ja vanarauk. — Kuidas on siis meie vooruse ja kombluse e r i k a i t s j a t e õpetus õieti? Ma ei saa sellest aru, ma ei leia temast mitte ivakestki loogikat. Meie ajalehed, nende seas ka «Uus Aeg» ja «Sakala», toovad ju kõiksugu kuritöödest teateid; meie loeme ajalehtedest ühtelugu murdvargustest, tulesütitamistest, mõrtsukatöödest, veristest kaklustest, lapsetapmistest ja tuhandest muust seaduse- ja komblusevastasest teost. Ja neid kirjeldatakse tihti pikalt ja laialt; meie lehtedel on alalised kohtukoja-rubriigid, mille all ü k s n e s seaduste üleastumistest jutustatakse. Meie vanapiigade loogika järgi peaks see ometi kõvasti keelatud olema! Sest muidu küsin ma: kuidas tohitakse ühes leheveerus asjadest kirjutada, millest teises m i t t e ei tohita? Miks on kuritööde pikk, lai kirjeldus kord lubatud, kord jälle nende p a l j a s n i m e t a m i n e, eemalt puutumine, keelatud? Kuidas võib üks ja seesama asi kord kombluse-, vooruse- ja seadusevastane s o p p olla, kord jälle tavaline vaimuroog, mida igal pool lauale kantakse? Kus on n i i s u g u s e s vooruseõpetuses mõistlik mõte? ... Kombelikke eksitusi, kuritöösid ja pahategusid e i k a i t s e ü k s k i t e r v e m õ i s t u s e g a i n i m e n e, k a m i n a m i t t e. Kui ma oma kirjas neid ka nalja-

tades nimetasin, siis ometi ikka — mis iseenesest mõista — hukkamõistval sihil, sest mida pilgatakse, seda ei kiideta mitte heaks, mida vitsutatakse, seda ei soovitata mitte.

Täiuse pärast nimetada olgu veel, et meie teatav üleaednе[15] «Uue Aja» sopa-arvustuse minu kirja kohta ka ära trükkis. Sel lehel on teatavasti viisiks iga pabulat, mis teised lehed maha pillavad, üles tõsta ja oma pauna pista, et sellega meie lehte kui tema ärilist võistlejat «sopata». Aga meil on hea seep — meie lugejate usaldus ja lugupidamine —, millega meie endid ikka jälle ruttu ära puhastame.

«Uue Aja» piigakisa minu kirja üle pani ka üks muukeelne naaber tähele ja mahutas selle järel oma otsuse sõna «цинизм» sisse ära. Riia vene leht «Rižski Vestnik»,[16] kelle toimetajad haritud mehed on, heidab aga «künismuse» (kõlbmata, häbita tooni) kui vanapiigaliku liialduse kõrvale; ta ütleb: «Selles kõiges (minu kirjas) ei puudu teatava määrani meeleteravus, aga ühtlasi on kirja toon täis sappi ja meelepaha lugeja vastu» (mitte iga lugeja vastu, vaid ainult nende vastu, kes toimetuselt ilmvõimatuid asju nõuavad). «Mõned eesti lehed leidsid lehe kaebustest künismust, aga täiesti põhjuseta. Siin pole mingit künismust: ennem on see eesti lehtede lugejate kujutus (характеристика). (Aga mitte kõigi lugejate kujutus, vaid ainult üksikute.)

Nüüd kuulatagu aga, kuidas «Sakala» «Rižski Vestniku» sõnu ja ülepea tõde vassib ja võltsib.[17] Ta ütleb:

«Rižski Vestnik» arvab . . ., et eesti ajalehtede lugejate iseloom võimalikult niisugune ongi . . . Kui meie mitte ei arvaks, et «Rižsk. Vestn.» toimetus siin nalja teeb, siis peaksime säärast eesti ajalehtede lugejate teotust kõige kibedamalt tagasi lükkama. Võib ju väga võimalik olla, et teatavale eesti ajalehele niisuguseid nõudmisi ette pannakse, niisama kui näit. nurga-arstide juurde teatav rahvaklass kokku käib, kuid kõikide eesti ajalehtede lugejaid murdvarasteks, tulesütitajateks, ämma kihvtitajateks jne. tunnistada või neid vähe-

malt sellekohase-iseloomulisteks pidada oleks igatahes enam kui liig.»

Missugune vapper rahvakaitsmine omaluuletatud murdjate vastu!

«Sakala» püüab siin vene lehte sellelesamale koolijütsi-seisupaigale tõmmata, mille peal ta ise seisab. «Riżski Vestnikul» pole meeldegi tulnud «kõikide eesti lehtede lugejaid murdvarasteks, tulesütitajateks, ämma kihvtitajateks tunnistada». (Hale on niisugust mõtteputru korrata!) Seda pole ka minul ega ühelgi hingel taeva all meelde tulnud. Niisuguse pöörase mõttevassingu leiame esimest korda «Sakalast», ei mujalt kuskilt.

Hale meel tuleb peale meie ajakirjanduse vaimlist seisukorda tähele pannes. Meil on ikka veel redaktoreid, kes otsekohe külatarest toimetuselauda asuvad, kelle silmaring kaugemale ei ulata kui üle külatänava, mille taga nad maailma ääre arvavad olevat. Nad on ajalehtedele siiamaani külast vigases keeles kirjutatud aidalõhkumise- ja hobuvargusesõnumeid saatnud, on oma reakesi trükitult näinud — noh, mis sa vennike veel kuulad, sa oled ju suurvaim, õnnistatud kirjanik, mine ja hakka redaktoriks! Läheb ja hakkabki redaktoriks! Ta pole midagi lugenud, midagi õppinud, midagi näinud, pole paremast kirjandusest arugi saanud, ta ei mõista ühtegi keelt õieti — isegi emakeelt mitte —, aga ta on lehetoimetaja, kirjanik, arvustaja! Teisel maal või mõne rohkem haritud rahva juures on niisugused lehetoimetajad lihtsalt ilmvõimatud. Niisugune «redaktor» kõlbaks vast trükikotta ratta-ajajaks, ja kui ta paremini õigestkirjutust oskaks, hädavaevalt lehe trükivigade parandajaks, aga mitte kunagi ühe rahva vaimlise elu juhatajaks, kirjanduse ja kunsti arvustajaks. Millal paraneb meil selle poolest lugu?

«Eesti Postimees» 28. X 1899, nr. 44.

*

E. V. Tallinna rahaturul on kutsumata külaline «krisis» võõrusel. Ärimehed kurdavad, et praegu üliraske,

peaaegu võimata olevat kaunis häid veksleid siinsetes pankades diskonteerida. Endine vaga usaldus isade ja isaisade ajast olla sootuks kadunud. Kuid seda pole imeks panna. On ju viimasel ajal meie panga- ja tööstuseringkondades asju sündinud, mis nagu jääkülm veejuga selle vaimustusega köetud hurraatuju peale mõjus, millega siin uut suurt tööstuse- ja kaubanduseiga alustati. Kui tore ei olnud see alustus! Üheainuma aasta, ei, mõne vähese kuu jooksul pool tosinat uusi vabrikuplaanisid ja aktsiaseltsisid! Tallinn saab suurlinnaks, Tallinn tõuseb Vene riigi tähtsamate vabrikulinnade hulka, Tallinn saab teiseks Manchesteriks![18] Hurraa!

Noh, see võib kõik veel sündida. Praegune kriis on vististi möödaminev ja ta ei suuda ka just meie uute vabrikuasutuste alust kõigutada. Asutatud aktsiaseltsid toimetavad liiga suurte kapitalidega, kui et sagar külma, rahega segatud vihma nende taimelavadele suudaks otsa teha; vahest teeb ta koguni head, kosutab neid, ja aednikud õpivad ettevaatust. Külm veejuga, mida nimetasime, langes üksnes esialgse liialdatud vaimustuse peale, ja selle vaimustuse küüsis oli vahest meie linna «publik» enam kui asutajad ja asutustega otsekohe ühenduses seisvad isikud ise.

Mis siis õieti sündinud? Iga varblane vilistab seda Tallinna katustelt, muudkui meie linna mõõduandja ajakirjandus ei lausu sellest sõnagi. Ajakirjanduse kõrge ja tõsine otstarve on väljaastumine rahva õiguslikkude tulude eest ja nende kaitseks, kui neid mingi oht peaks ähvardama. Meie ei tohi küll oma linna saksa ajakirjandusele just ette heita, kui oleks ta oma otstarbe ja kohused üleüldse unustanud — ei, ta astub siinsete saksa ringkondade ihuliste ja hingeliste tulude eest nii tihtigi tänuväärt südidusega välja; mida meie talle aga etteheiteks mõistame, on see, et ta oma võitluses «üleüldiste õiguslikkude tulude eest» erandit armastab teha. Ta võitleb vahel, ja vahel ei võitle ta mitte; ta räägib vahel, ja vahel ei räägi ta mitte. Ta hoiatab oma kalleid kaaskodanikke nii tihtigi mõne «vaese kuradi» eest, kes neilt selle või teise kelmuse läbi paarikümmet kopikat püüab välja vigurdada, aga

tal on lukk suu ees, kui suured isandad, kes tuhandeid ja kümneid tuhandeid «intressi peale» võtnud, lõbureisidele lähevad, et niihästi intressisid kui ka kapitalisid raha omanikkudele tagasi andmata unustada. Ja kui seadusekäsi niisugust lõbureisijat tabab, et talle ta kohuseid meelde tuletada, siis vaikib meie tooniandja ajakirjandus ka sellegi sündmuse surnuks, seesama ajakirjandus, kes iga kolmekopikalise varguse üle Vene turul, iga pisikese kakluse üle alevikõrtsides hoolega teatab ja alama rahva hukkaminemise, kuritööde rohkenemise üle küllalt ei jõua õhata. Jah, mis teha! Väikesed vargad puuakse üles, suured lastakse joosta. Kassahoidjate, pangapidajate, seltsidirektorite «läbipõletamisi» tuleb ju «kõige paremates perekondades» ette. Ja kui sa niisugustega juhtud sinasõber, klubivend, kälimees või kaim olema — võta siis süda ja hakka seda suure kella külge siduma, et ta keelatud lõbureisile läinud või et ta sealt vastu tahtmist ja enneaegu kallisse kodulinna tagasi toodi või et teda siin kohtu poolt pankrotiks tunnistati, sest et ta lõbureisil oma viimase peene raha välja andnud . . .

Mis õieti sündinud, et meie rahaturul kitsikus valitseb? Asi algas üsna väikeselt ja ilmsüütult. Üks mees — terane, väle, kõneosav, läbikäimises nõiduv, kõigiti päris ärikunstnik, kelle pea nii mõnegi aktsiaseltsi nende plaanide toimesaatmiseks kokku limpsas —, see mees pani tähtsa ameti, mis tal uute asutuseseltside eestseisuses oli, korraga maha, istus raudteerongi ja reisis välismaale. Tal oli selle teekonnaga nii suur rutt, et ta ärisõpradele ja kaastöötajatele aega ei jäänud tema auks harilikku lahkumisepidu valmistada, et talle lauakõnedes ta tõesti tähtsa ja osava töö eest teenitud viirukit suitsetada. Kuulu järgi pole ta oma parematel sõpradel lahkumiseks kättki saanud suruda. Ja nüüd istub ta ilusal mägisel maal oma loorberite peal ja puhkab väsinud pead ja väsinud keelt ning paitab suurt, kõhukat kotti, mille peale ühed teadjad 200 000, teised poole miljonit kirjutavad. Miks ka mitte? Oli see kotitäis ju virga töö läbi ausasti teenitud. Asutusel olevad tööärid kaotasid aga selle mehega kahtlemata palju vaimlist tööjõudu, palju juhatavat, õhutavat, edendavat,

sahkerdavat hinge. Otsekohest rahakahju ei olnud neil mitte, ei olnud ka vist muudelgi asutustel, kellega see härra veel ühenduses seisis. Aga kes võiks salata, et sellel sündmusel, nii erinäoline kui ta ka on, ärielu õrnate erkude kohta oma mõju pidi olema, ja mitte ainult uute asutuste ärielu kohta kitsamal mõttel, vaid meie linna ärielu kohta üleüldse? Sest mõeldagu: mees, kes suurepärased asutused elule kutsub, kes seejuures ihust ja hingest tööd teinud, kes tervet äri-ilma nende suure tuleviku sisse uskuma pannud — see mees paneb korraga «ameti maha», kui asutused alles veel ainult paberi peal seisavad; ta jätab praegu sündinud lapsukese nagu truuduseta ämmamoor hälli siplema ja lipsab toast välja, et minema pühkida! Mispärast? küsib siin igaüks. Miks jätab inimene, keda suur tulevik, õnnistatud tööpõld ootavad, hiilgava elukutse ja kullatud ametikoha maha ja poeb kõrvale? Tahtmata peab siin ju igaüks järeldama: vahest ei uskunud ta ise mitte, mida ta t e i s i pani uskuma. Vahest nägi ta terane silm ära, et ettekuulutatud hiilgus paljas õhupeegeldus oli. Narr, kes selle järele käed välja sirutab! Seda tehku rumalad aktsionäärid, targad direktorid peavad kinni, mis neil on, mida nende käsi katsub, silm näeb, kõrv kuuleb. Ja ta lõi käega oma koti peale ja see kõlises armsasti . . .

Olgu kuidas on, meie äri- ja rahailmasse on kahtluse kihvtine iva langenud. Riia «Phönixi» vabriku segased asjad mõjusid kaasa. Siia juurde tuli veel, et lahkunud mees paari teise siinse härraga väga lähedases sõpruslikus ja ärilises ühenduses seisnud, kes ka meie uute tööstuse-äride toimekondades tähtsat osa mängisid. Neil härradel oli isalt päritud kuulus, usaldusest kõlav nimi, vundament, mille peale iseäranis lihtrahvas kivilossisid arvas ehitada võivat. Hea sõbra lahkumisest saadik, mida seletada ei mõistetud, hakati neid härrasid siiski terasemalt silmas pidama, iseäranis ringkondade poolt, kus asju paremini tunti. Ja tõesti — varsti hakkasid kõiksugu keerulised ja kahtlased sohijutud ringi käima, esmalt salaja, sosinal, siis ikka kuuldavamaks, kujukamaks, julgemaks paisudes. Ja ühel heal päeval teadis terve linn ühes vareste ja varblastega, aga peale saksa

lehtede, et üks meie linna kuulsama nimega äri- ja rahamees tuttavale «lõbureisile» läinud.[19] Teda otsitavat. Telegraaf töötavat virgalt; elektrisäde kandvat ta nime igasse ilmakaarde. Kodulinna igatsus tema järele olla liiga suur, seepärast läkitagu teda, kes näeb, siia tagasi. Läkitatigi tagasi. Kust? — selle üle lähevad jutud laiali. See on ka kõrvaline asi. Tähtsus on selles, et kuulus härra seadusevastase lõbureisi pärast lõbuta «kivilaeva» peale korterisse pandi ja puuduliku rahalise jõu pärast maksuvõimetuks tunnistati.

Viimane saatus tabas ka lõbureisija äriosalist ja lihast venda, kes hiljuti ka mägisele maale oma teatavale sõbrale külaliseks reisinud, et siinseid häbipäevi mitte läbi elada.[20] Mõlema pangapidajaga langeb tükk Tallinna endist kindlat, ustavat rahanduse-elu päikese paistelt tolmu ja pori sisse. «S e e pangamaja pankrott — kas te hull olete, kellele seda julgete rääkida, kes teid usub?» Seda vastust kuuled praegu veel igaühelt teadmatult, kellele sa oma uudist juhtud jutustama. Kõige uskmatumad Toomad on aga meie talurahva seas. Tuleb seal ühel päeval paar külataati meie toimetusesse.

«Maal aetakse imelikku juttu, mida keegi täie aruga inimene muidugi ei usu; tulime toimetusest nalja pärast kuulama, kuidas lugu on, et võiksime luiskajatele häbi teha» . . .

«Mis imelik jutt see siis on?»

«Loravad, et E. pank pankrotti jäänud.»[21]

«Jutt on õige.»

«Härrad naljatavad!»

«Ei põrmugi.»

«Mis te meid nüüd kelmate! Ajame ikka mehejuttu!»

«See on mehejutt. Kui palju teil pangas raha oli?»

«Mul kakssada viiskümmend.»

«Mul nelisada.»

«Siis andke oma nõuded konkursivalitsusele aegsasti üles — ehk saate oma rahast mõne protsendi tagasi.»

«Siis ikka tõsi? Siis ikka pankrott?»

Ja nad vahivad nii ääreta umbusaldusega su otsa, kui ootaksid nad hinge kinni pidades su suust lagisevat naeru, mis neile näitaks, et lugu siiski paljas nali on.

Aga me jääme tõsiseks, kinnitame veel ja veel kord tõde ning viimaks peavad vaesekesed tõesti uskuma hakkama. Aga nad on kivisammasteks tardunud.

«See pank, kus juba meie isa raha pidas, mida igaüks soovitas! Meie ei tundnudki muud panka kui seda ja «kriidikassat»!»

«Jah, nii kaob ilma ilu!» —

Kui meie aga meeste rahapabereid lähemalt hakkasime silmitsema, tuli ilmsiks, et ainult ühe mehe raha «k u u l s a s» pangas oli, teise nelisada rubla aga muus, kindlamas paigas. Vist oli mees omal ajal «k u u l s a t» panka otsinud, aga kogemata vähem kuulsasse, aga seda kindlamasse sisse sattunud, ja see oli tema õnn. Liigutav oli näha, kuidas ta pale rõõmu pärast kumendama lõi, kuna teine niiskete silmadega tema kõrval seisis. Kakssada viiskümmend rubla pole rikkale isandale mingi asi, vaesele talupojale on ta aga suur ja kallis vara, kalliks saanud verise tööhigi läbi, mis iga rublat niisutab.

Meie oleksime asjast nüüd ja ennem avalikumalt kõnelnud, aga et meie räägitavate ärimeestega ja ringkondadega, mille keskel nad elasid ja liikusid, lähemalt läbi ei käi, siis puudusid ja puuduvad meil kindlad lähemad, üksikute punktide kohta käivad teated, mis meile võimalikuks oleksid teinud tegelaste täite nimedega välja tulla. Küll aga oli ja on meie linna saksa lehtedel võimalik tarvilikke teateid saada, et sündmust kõnesse võtta, sest nad seisavad ju meie linna ärilistel ringkondadel muidu ikka nii lähedal ja teavad neist nii palju — h e a d rääkida.

«Eesti Postimees» 11. XI 1899, nr. 46.

*

E. V. Tallinn ei ole enam üksnes kaubalinn, ta on ka vabrikulinnaks saanud. Seda märkame juba nüüd, kus meie uutest vabrikutest mitu suuremat alles ehitusel on. Meie märkame seda kõige oma viie meelega: nägemise ja kuulmisega, maitsmise ja haistmisega ning — kui meil veel erkusid järel on — tundmisega. Meie

märkamine algab varase hommikuga ja lõpeb hilise ööga. Ühtesoodu tuletatakse meile Tallinna u h k u s t meelde, ja võimalikult mõjuval viisil, et me seda jumalapärast ei unustaks. Vana Tallinna auväärt kodanik, kes rahu mitte ainult kodaniku esimeseks kohuseks ei pidanud, vaid ka tema tähtsamaks elutarviduseks, pööras enne-vanast oma kalli küljeluuga ja kõigi ausate risti-inimestega hommikul kella kuue ajal teist külge, et pühalikus rahus ja vaikuses edasi suikuda. See aeg on nüüd möödas. Nüüd kähvab meie kodanik nimetatud tunnil kõige magusamast unest üles, et ehmatuse pärast sängi taha kukkuda. Tosin aurupasunaid, mille häälejõu vastu kuulus Jeeriku pasun karjapoisi pajupill on, möirgavad talle kõrva: «Ärka üles, mees, ja ole uhke oma linna ja tema vabrikute peale!» Nõnda saame Tallinna vabrikutest k u u l m i s e läbi märku. N ä h a võime neid igatahes — näha ja imestada. Nende h a i s t m i s e e e s t kannavad need 150 sülla pikkused, igavesti tossavad sigarid hoolt, mis vabrikute õuedesse püsti on pandud ja mis korda on saatnud, et meie aastas ainult 52 korda selget taevast näeme — kui mitte ilm pilvine pole — ja et meil 313 päeval musta lund pähe sajab. Jääb ainult veel maitsmine ja tundmine. Noh, kas pole meie üürihinnad s o o l a s e d, meie toiduhinnad k i b e d a d küllalt? Kes ei oleks neid juba küllalt m a i t s n u d? Ja kui meie vabrikute mõju soovid t u n d a saada, oma ihu küljes tunda, siis mine laupäeva- või pühapäeva-õhtutel alevi puskaripoodidest mööda. Ma olen julge, et kui su soovi kahe poe ees ei täideta — kolmanda juures hüüad juba gorodovoid, et ta sinu tundmustest osa võtaks ja sul mõnda mahakukkunud luud-liiget aitaks üles otsida . . .

Aga, sa heldekene, see kõik on ju vabrikulinnadega ühendatud, nagu luu lihaga ja roe rattaga. Tallinn ei või selles tükis erandiks saada. Asja teiselt seisupaigalt vaadates peame ju tunnistama, et meie linn vabrikute läbi nagu uut verd soontesse on saanud. Ta paisub ja kosub ja sirgub. Vabrikulinnal on oma tahmased ja oma vähem tahmased küljed. Soetav töö jagab oma loomulikku õnnistust ikka ka üleüldsusele välja. Uued vabrikud rohkendavad rahvale ta tööväljade arvu, anna-

vad töökohtade valimiseks rohkem mahti, aitavad seeläbi teatava määrani tööpalkasid kõrgendada või neid langemise eest hoidagi, olgu küll, et see mõju meie maal vahest kõigepealt seeläbi nähtavale tuleb, et maatööliste palgad kerkivad — lugu, mis muidugi krundiomanikkudele vähe meeldib. Aga mis teha — praeguste asjaolude järgi võistlevad kord põllutöö ja tööstus, iseäranis maades, kus viimane seni nõrk olnud, aga äkitselt jõuga ärkama ja tärkama tõusnud.

Tallinlaste osavõtmist uute vabrikute kohta jagades käisime paari ehitusel olevat neil päevil vaatlemas. Need olid «Balti puuvilla-ketramise ja -kudumise vabrik» ning elektrivabrik «Volta». Meie polnud viimasel aastal Telliskopli ja Kalamaja linnaserva juhtunud. Nüüd pidime suudsilmad lahti kiskuma, seda nagu maa seest kerkinud uut linnajagu ta hooneterägaga nähes. Ja see kõik on juba enne siin linna ääres ehitusel olevaid uusi suuri vabrikuid tekkinud. Mis saab veel, kui need kõik kord valmis on ja tegevusele hakkavad! Missugune tööliste-linn asuneb siis siia kahe surnutelinna — Kalamaja ja Telliskopli matusepaiga — ümber ja vahele!

Siin ehitusel olevad vabrikud oma hoonekogudega ise võtavad juba hea lahmaka maad eneste alla. Puuvillavabriku päralt üksi on umbes 70 tiinumaad krunti. Aeg pole vist kaugel, kus vabrikud ja töölistealevid meie linna lääneserval merest Pärnu maanteeni ning sealt lühikese vahega ümber linna idaääre jälle mereni ulatavad. Nõnda oleme varsti mustavate, müriseva te, tuld ja suitsu sülgavate vabrikukindluste, töökantside ja korstnapatareide läbi ümber piiratud — peaaegu kindlama vööga kui Ladysmithi linn praeguses sõjas buuride läbi.[22] Tallinna lääneserva üle valitseb järgmine rodu valmis ja poolvalmis suuri tööstuse-ärisid: Telliskopli tee ääres seisavad Wiegandi ja Krulli uued raua- ja masinavabrikud, Mrongoviuse köievabrik, Balti puuvillavabrik; Kalamaja tee ääres Lausmanni raua- ja elektrivabrik «Volta». Vabrikud, mis Tallinna lõuna-ida- ja idakülge piiravad (puupapivabrik, Drümpelmanni katlavabrik ja Johannsoni paberivabrik) on enamasti endised ja seega tuttavad. Uus ja oma suuruse

poolest kõige tähtsam nende seast on muidugi «D v i g a t e l i» vagunivabrik. —

Kui meie kontorist puuvillavabriku vaatlemiseks lahke luba saanud, läksime kõigepealt vabriku suurt peahoonet silmitsema, mis juba katuse all seisab. On aga hoonemürakas küll! Temast pikuti mööda kõndides teed väikese teereisi. Hoone pikkus on nimelt oma 116 sülda, laius $15^1/_2$ sülda. Punastest telliskividest ehitatud, on hoone osalt kolme-, osalt neljakordne. Ta jaguneb seestpidi paljudeks koplisuurusteks, tihedate aknaridade läbi hästi valgustatud töösaalideks. Näiteks on üks suurematest saalidest 60 sülda pikk. Oh seda elu, oh seda müra ja müdinat, kui see hoone kord masinaid ja töölisi täis on! Tervelt 53 000 värtna võrra ketrusemasinaid ja 1500 kudumisetelge pannakse siin aurujõul vurama. Umbes 2000 töölist — meest, naist, tüdrukut ja last — saab seda masinateräga valvama ja juhtima. Meie külaskäigu ajal vahtisid veel taevapilved ruutudeta aknaaukudest vabalt hiiglahoone päratumatesse, aga tühjadesse ruumidesse; missugust pilti näevad nad aga paari kuu pärast siin! Siis kihiseb ja kubiseb see tööpalee elust, liikumisest, raudsetest ja lihastest töömasinatest. Ahne põnevusega ootavad aga aktsionäärid, kui suurt sigidust nende 3 miljonit siin avaldavad, missuguse dividendiga need esimese tööaasta lõpul maha saavad. On sündinud lapsuke tüse ja tubli, siis ehitatakse veel üks või paar rahahaudumisekoda ja vabrikuhoonet juurde, ja siis kerkib töömesilaste arv vahest kuni 6000 hinge peale. Et tähtsa asutuse kaks peaisa, härrad John Elfenbein ja Eugen Block, lapsest lahkusid, enne kui ta mähkmetest välja saanud, on juba tuttav.[23] Aga ega heal lapsel isadest puudust ole! Esiotsa on tema elutingimused küll kõige paremad. Tema eest hoolitseb näiteks täiesti asjatundja, kõige paremate tunnistustega väsimata ja tüdimata hoidja — direktor Carr,[24] kes kaua aastaid Narva Joa vabriku tehniliseks juhatajaks olnud ja kelle suurt tööjõudu ja murelikku hoolekandmist siin juba nüüd kiidetakse, kus vabrik veel tegevuselgi pole. «Balti puuvilla-ketramise ja -kudumise vabrik» saab kuulsast Joa (Kreenholmi) vabrikust selles tükis üle käima, et siin mitte

ainult lõnga ei kedrata ja riiet ei koota, vaid ka värvitakse, trükitakse ja pressitakse, kuna Kreenholmi riie valgelt Moskvasse ja mujale värvimise- ja trükkimisevabrikutesse läheb. — Vabrikus tarvitatav vesi juhitakse torude kaudu merest 100 sülla pikkusesse ja 15 sülla laiusesse tiiki, mis vabriku õues seisab; ühtlasi on sinna sügav arteesia kaev puuritud.

Ka «Volta» elektrivabrikus võisime sedapuhku ainult pooleliolevaid hooneid ja töökodasid vaadelda, mida seal ilus kogu koos on. Vabrik tahab esiotsa ainult kõiksugu elektrivärgi-masinaid, -aparaatisid ja muid abinõusid ja abiriistu soetada. Kas ja kunas ta linnale või siinsetele äridele elektrilist valgustust ja tööjõudu hakkab muretsema, seisab selle tingimisega ühenduses, mil määral talle sellekohaseid tellimisi tuleb. On tahtjaid nii palju, et ettevõttel rahaline alus kindlaks saab, siis pole asjal enam takistust ees. Ehk küll ka vabriku masinate-ehitus veel algamata, nägime siiski juba ühes ruumis vähemat elektrivärgi-kraami, nagu mootoreid, poognalampisid jne., laos olevat. Need on aga vabrik välismaalt tellinud, et neid enne enda tegevust tahtjatele müütada. Vabrikuhooned, mis asja nõude järgi tihti kaunis keerulise kujuga on, näitasid tublid, korralikud ja nägusad olema. Nende ehitaja on, kuidas kuulsime, eestlane — ehituse-ettevõtja hra Sinisov Tallinnast. — «Volta» vabriku aktsiaseltsi asutajad on, nagu teada, härrad Christian ja Karl Luther.[25] Seltsi põhikapital, $1^1/_2$ miljonit rubla, jaguneb 6000 aktsia peale à 250 rbl. Praegu, kus seda kirjutame, on vabriku peahoone juba valmis, niisamuti ka elektrikeskjaama tisleritöökoda, katlaosakond, valamisekoda ja kraanade ning tõstemasinate valmistamise vabrikuosa. Vabrik algab kohe oma tegevust, kui masinad ja töölauad metallitööde tarvis üles on seatud. Lehtedest loeme veel, et «Volta» vabrik professor Arnoldiga Karlsruhes ühendusesse on astunud,[26] et vabrikus kõiki elektritehnika kõige uuemaid täiendusi tarvitusele võtta.

Mõlema kirjeldatud tööstuse-asutuse juurest veidi meie linna tähtsama uue vabriku, vagunivabriku «Dvigateli» poole pöörates kerkib meil heatahtlik soov

keelele: püüdku meie uute vabrikute asutajad, kulusid kartmata, ikka ka selle eest hoolt kanda, et hooned, tööruumid ja kõik muud vabrikuolud niisugused saaksid, et nad tööliste tuludele — olgu need hingelised või ihulikud — kahjustavalt vastu ei käiks. Niisuguse soovi ja lootuse avaldamiseks annab meile asja üks kirjeldus, mis meile ühe «Dvigateli» vabriku töölise poolt selle vabriku sisemiste olude üle tuleb. Silmas pidades, et ajalehe kõrge kohus on õiguslikkude tulude kaitseks välja astuda, ei taha meie räägitavale kirjale oma veergudes ruumi keelata; meie teeme seda aga üksnes sel sihil ja lootusel, et arvustusel h e a d tagajärjed oleksid, et laidetud halbused ja korratused töötava rahva ja vabriku hea nime kasuks kaoksid.[27] Kiri, millele lõpuks omapoolsed tähendused juurde lisame, on 10. nov. kirjutatud ja käib nõnda:

«Austatud «Eesti Postimehe» toimetus! Vagunivabrik «Dvigatel» Ülemiste mäel on oma tegevust alanud ja arvamise järgi käib seal kuni kolm tuhat inimest tööl. Tuttav on igaühele, et töö läbi inimlik ilm üleval seisab. Teisiti ei või see ollagi. Sellepärast vaadatakse siis ka haritud ilmas hoolega selle järele, et töömehel kõikipidi lõbus ja hea oleks tööd teha ja et tema tervis selle juures värske seisaks. Sellepärast on siis mujal haritud ilma suuremates vabriklikkudes asutustes töörahva jaoks sööma- ja puhkeruumide kõrvale lugemisetoad seatud, kus töömees peale oma ihukinnituse ka vaimu võib kosutada.

«Dvigatel» on Baltimaal üks suurematest tööstuseasutustest. Kõigele töörahvale on ta linnast liiga kaugel. Ülemiste mäe jalal on juba enne kaks vabrikut, mille töörahvas kõik korterid ära täidavad. «Dvigateli» töömees peab kolm kuni neli versta maad ära käima, enne kui tööle ja sealt tagasi jõuab. Kella viie ajal hommikul peab «Dvigateli» töömees juba astuma hakkama. Söömine on veel varane ja see ei maitse harjunud kombe järgi ka mitte hommikul vara. Nõnda jääb siis hommiku- ja lõuna-söömaaeg vabrikus pidada. Kas siis «Dvigatelis» ka soojad söömaruumid on seatud? Selle peale kostan — ei! Iga töömees võtab oma toidurätikese või -korvikese musta tööpingi peal lahti ja

närib seal oma kuiva koorukese ära. Soojal ajal läks see veel, aga mis peab nüüd tegema, kui kaasavõetud toit juba teel ära külmab? Peale sepapaja ja tisleritöötoa ei saa kuskile sooja õhku sisse teha. Tõllassepa-töötoad on pooleni ilma laudpõrandata. (Nüüd valmis. Toim.) Vaguni kokkupanemise ruumid on päris tuulismaa. Suurte riietega on võimata tööd teha. Riidest siis lahti võtta, kui töötoas kümme või veel rohkem kraadi külma on — mis peab siis inimese tervis ütlema! — Toitu pole võimalik igas töötoas igatahes soojaks teha. Nüüd on üks päev paar kraadi külma olnud, sellega olid kõik veekraanid kinni külmanud. Ei olnud külma, ei sooja vett saada. Kui päris külm välja tuleb, mis siis saab?

Saagimisemaja on vaguniehitamise ruumidest lõpmata kaugele ehitatud. Et sealt kõik puumaterjal vagunite ehitamiseks tuleb, siis oleks pidanud see õige ligidal olema. Töörahva puuduse pärast tuleb sagedasti ette, et tõllassepp raske tammepakuga õlal saemajasse ja sealt tagasi peab jooksma. Roopad on kõik maha seatud, mille kaudu kärudega rasket materjali ühest kohast teise võiks lükata, aga ei ole ühtigi selle peale mõeldud, et niisugune materjal igas niisuguses vabrikus roopaid kaudu töötuppa sisse aetaks. «Dvigatelis» jäävad rasked tamme-«ristkandjad» sagedasti mitu vagu maad töötoa uksest õue raudteele, kust tõllassepp või tisler nad õlal sisse peab kandma. On nad seal valmis tehtud, siis peab vaguni kokkupanija nad õlal veerand versta maad vagunikuuri kandma. Sagedasti ei ole veel värv ära kuivada saanud, aga töömees peab libemärja värviga puud kandma. Vaguni kokkupanijate riided annavad sellest kõige paremat tunnistust.

Väljakäima-kohtasid on liiga vähe — kolm kohta suure vabriku ja hulga inimeste jaoks. Sagedasti on nendest veel mõnel päevade viisi uks lukus, sest et nad täis olla. Nende plaani tegija ei ole ühestki avalikust või hulga rahva väljakäima-kohast undki näinud. Siin kaob kõik inimlik viisakuse- ja autundmus ära. Kellel veel vähe inimlikku häbitundmust alal on, see kannatab nii kaua, kui haigeks jääb; ei või niisugusesse väljakäima-kohta minna. Hirmus lehk paneb juba eemalt

hinge kinni. Sees pead sa hulga inimeste nähes end paljastama, kus mitmesugused toored ja läilad pilkesõnad lendavad. Ma olen mitmel pool hulga inimeste väljakäima-kohtasid vaadanud, aga nii viletsat pole ma kuskil näinud, kui siin see uuelt ehitatud asutus on. Igal pool on selle peale rõhku pandud, et pühakirja ja hella ema õpetus «oma häbedust mitte teiste nähes paljaks võtta» alal hoitaks. Kerge oleks see ka «Dvigatelis» teha olnud, aga vist puudus niisugune nupumees, kes seda välja oleks arvanud.

Suur tüli ja segadus on igal hommikul töörahva numbrite andmisega. Seal on kirumist ja sõimamist, et kõrvad huugama jäävad. Väravas oli sügisel pori põlvist saadik, seal pidi end töörahvas ritta seadma ja seega nõnda sisse astuma, kuidas keegi sinna jõudis. Sagedasti tuleb ette, et numbriandjad viibivad; siis korjab nii palju inimesi ritta, et see kaugele poriauku ulatab. Kes sinna ei taha sisse astuda, katsub vahele tikkuda ja sellega tuleb alatine riid ja hirmus vandumine, ka vahel kiskumine ja löömine. Ka seda viga oleks kerge parandada, kui seda aga valitsus vähegi tähele paneks. — Kombeline elu on «Dvigatelis» kogunisti ilma kaitseta. Iga mees võib teisele niisuguseid sõnu ütelda, mis ta iganes tahab. Valitsuse poolest ei ole selle kohta mingisugust eeskirja. (Raske tahab olla nii mõjuvat eeskirja anda, mis inimest tooreste isikute sõnade eest kaitseb. Toim.) Piibusuitsetamise ja viina- ja õllejoomise kohta on ettekirjutus, aga seda ei panda mitte tähele. Väravas ühes laudputkas on veel pealegi sala-alkoholikauplus sisse seatud, kus igal lõuna-ajal töömehed sooja pea võivad saada. — Lätlased, kes «õnneküttidena» (? Toim.)[28] siia rändavad, kisuvad iga töö juures jämedamad otsad enda kätte, ja kui siis eestlane nende töösse tahab astuda, peab vähemalt kahe rubla eest liikusid ostma. See olla Riia linna komme. Suuremalt osalt on siiarännanud lätlased niisugused inimesed, kes Riias või mujal natukese aega vagunivabrikus on tööd teinud ja nii palju tööga tuttavaks saanud, et ära teavad, kuidas kergem ja hõlpsam on raha teenida. Suuremalt osalt ei ole nad mitte tõsised töömehed (? Toim.). Paremad tööd kisuvad enda kätte ja siis pigis-

tavad eestlase käest suuri liikusid välja, kui see nende sekka läheb. Kui siis eestlane nende sekka läheb, peab ta nii palju teenima, et lätlane ka süüa saab. Ühe tükitöö peal on vahel 10 või 15 meest. Pooled on siis nende hulgas ikka lätlased, kes enamasti käsi püksitaskus armastavad kanda, aga tehtud töö palka arvatakse ikka päevade järgi. Lätlane ei väsita ennast suurt päevatöö juures, sellepärast jääb ta õhtul veel paariks tunniks töötuppa vedelema, nii et tal seega igas kuus ikka kolmneli päeva rohkem on, kuna ta selle järgi ka rohkem palka saab.

Need on üleüldised vead, mispärast eestlased «Dvigateli» vabrikusse tööle minna ei taha. Seepärast on minul südamlik soov ja palve: tehku «Dvigateli» vabriku valitsus töötoad soojaks ja igasse tuppa pliidikene, kus töömees endale sooja toitu võiks valmistada! Kandku valitsus selle eest hoolt, et Jurjevi maanteel olevad kõrtsid ja pordumajad ära kaotataks ja töörahva korteriteks ümber muudetaks. Tehku valitsus vabrikusse tubli söömamaja, seda on hädasti tarvis. Nende asjade peale oleks juba enne pidatud mõtlema, enne kui rahvast tööle võeti. Väljakäima-kohad saagu võimalikult sagedad ja nii seatud, et seal puhtust ja häbitundmust maha ei lõhutaks. Tubakasuitsetamine ja sala-alkoholi pruukimine tuleks suutumaks ära kaotada, läti tööliste liikude pealeajamine valjusti ära keelata.

Töömees G. K.»

Nõnda «Dvigateli» töömehe kiri. Vististi läheb ta peaasjades tõega kokku ja vististi nõuavad temas avaldatud kaebused vabriku olude üle tungivalt parandamist. Et parandamine vabrikuvalitsuse võimuses, selle kohta pole asja kahelda. Võib nüüd küll olla, et kõnesse võetud halbused ainult ajutised, möödaminevad on ja et vabrikuvalitsusel nende kõrvaleheitmine juba eneselgi silmas olnud, muudkui et parandamine veel aega võtab. Vabrik on ju veel noor ja pooldis ikka veel ehitusel, täiendamisel. Kuid töölise seisupaigast vaadates ei muuda see asja. Tööline võib vabrikuvalitsusele hea põhjusega vastata: Kui vabrik veel täiesti valmis pole, et ma sündsatel tingimustel tööd võiksin teha, siis

poleks vabrik mind veel pruukinud tööle võtta. On ta minu aga tööle pannud, siis nõuan ma, et kõik valmis, kõik korras on. Sel lool ei või vabrikuvalitsus tõesti paremat teha, kui puudusi ja halbusi viibimata kõrvale heita.

Tööliste elumajade ehitusega on «Dvigatel» väikese alguse teinud: 5 seesugust esialgset ulualust on mäe all, tapamaja ümbruses, 1 üleval mäel elamiseks valmimas; kahes neist on juba elanikud sees. Aga mida tähendab see tööliste suure hulga kohta? Need peavad linnas, pealegi selle kaugemates jagudes, laiali elama, ning igapäevane käik vabrikusse saab paljudele päris pikaks teekonnaks. See olek nõuab tingimata paranemist. Narva vabrikud võivad meie omadele tööliste elumajade muretsemise poolest kaunisti eeskujuks olla.

«Dvigateli» tegevuse kohta kuuleme, et siiamaani umbes 200 uut kaubavagunit ja 25 platvormi valmis on tehtud, mis kõik Siberi raudtee jaoks olid tellitud. Töös on praegu ka reisijatevagunid selle tee tarvis, enamasti 3. ja 2. klassi jaoks. Uusi töökodasid ehitatakse juurde, nii et «Dvigateli» tööliste arv ka edaspidi ühtelugu saab tõusma. Tööliste seas on eestlasi kõige rohkem, neile järgnevad arvu poolest lätlased ja siis venelased. Palgaolud on umbes järgmised: «mustatöömehed» teenivad 75 kuni 80 kop. päevas, akorditöölised 150, 180 kuni 190 kop. ja enam päevas. Töö kestab kella 6 homm. kuni 6-ni õhtul; pruukosti-aega on 20 min., lõuna-aega $1^1/_2$ tundi.

Nii palju seks korraks Tallinna uutest vabrikutest. Meie soovime neile kõigest südamest õitsvat edu, loodame aga, et nad seda edu ka oma tööliste kui «suure vaeva nägijate» tuluks ja nende majandusliku ja kombelise elujärje tõstmiseks tarvitaksid.

«Eesti Postimees» 16. XII 1899, nr. 51.

24

Gorki «Põhjas» «Estonias» ja Berliini «Väikeses Teatris». Läinud pühapäeval[1] etendati «Estonias» Maksim Gorki näidendit «Põhjas» hästi täidetud saali ees juba viiet korda lühikese aja sees.[2] See on meie näitemajades haruldane nähtus, et mõnda tõsisema sisuga näitemängu nii elava osavõtmisega vastu võetakse; seda oleme ainult lauludega, tantsudega ja naerukõdiga «vürtsitud» operettidest harjunud nägema. Selle nähtuse põhjuseid on meie lehes juba mõnda korda arutatud, nii et neist seekord mööda võime minna. Ainult selle peale olgu lühidalt tähendatud, et kaks asja meile niisuguse haruldase osavõtmise vene kirjaniku töö kohta arusaadavaks teevad: esmalt näidendi algupärasus, temas ette-astuvad õiged, loomulikud, elust väljalõigatud isikud, keda meie näitelaval enne pole näinud, ning teiseks «Estonia» näitlejate meisterlik mäng, nende isikute õige, loomulik, eluga kokkukõlasse seatud kujutamine näitlejate poolt.

Nende ridade kirjutaja nägi Gorki näitemängu esimest korda saksa keeles pealkirja all «Öömaja» («Nachtasyl») Berliini «Väikeses Teatris» selle aasta märtsikuu lõpupäevadel.[3] Teist korda nägi ta tükki eesti keeles mineval pühapäeval «Estonias». Minult on soovitud, et ma Berliini etendust, kus esimese liigi kunstnikud, mõned nende seast Saksa teatri-ilmas kuulsate nimedega, ette astusid, «Estonia» seltsi mitte-elukutseliste näitlejate mänguga võrdleksin. Püüan seda soovi heameelega täita, kuna selle eel võrdlemine Tallinna saksa teatri etendusega juba on olnud.[4]

Võrdlemist püüan ma täiesti ilma rahvusliku eelarvamiseta, ilma šovinismita toimetada, sest võõriti ja vär-

vitud otsustamine ei tooks ju meie näitlejatele ja näitemängule mingit kasu, küll aga ainult õiglane tõeütlemine.

Üleüldiselt pole meie diletantlikkudel kunstnikkudel seda võrdlemist mitte karta. Ma pean tunnistama, et nad Maksim Gorki v e n e näitemängu vaimu sisse sügavamini on tunginud kui Berliini saksa kunstnikud,[5] kes vene elust nii kaugel eemal seisavad. Need isikud, kes meile «Estonia» näitelaval silma ette astuvad, on niihästi välispidiselt kui ka hingeliselt loomulikumad venelased, nad on paremini ja sügavamini Gorki realistliku kunsti vaimulapsed kui need, mis ma Saksamaa pealinnas nägin.

Juba «Estonia» näitelavaline sissesead on vene paljasjalgsete öömaja kohasem kui Berliini teatri oma. Meie oleme «Estonias» tõesti keldris, viletsas, niiskes, sügavas maa-aluses ruumis, kuna Berliini «Väikeses Teatris» sel korteril veel ülemine kord oli, nimelt köök, kus öömaja peremees ja perenaine ning viimase õde Nataša elasid. Keldriruumidel aga niisugust ülemist korda ei ole. Ka s i i n s e s saksa teatris olnud niisugune sissesead, mida loomulikuks ei või pidada. Sellevastu näis mulle «Estonia» näitelaval vene ahi, mille peal öömajalistest mitmed magavad, liiga väikene olevat; Berliinis mahtus sinna peale tõesti mitu meest pikutama, kuna ruum «Estonias» selleks ära nappis.

Teiseks on meie näitlejate riided läbistikku palju vene laadi kohasemad kui Berliinis, hoolimata sellest, et Maksim Gorki seal ise sellekohaseid juhatusi andnud. Näiteks polnud Berliinis ühelgi tegelasel õiget vene peakatet peas, ei nõnda-nimetatud taldrikmütsi meesterahvastel ega vene moodi seotud rätti naisterahvastel. Ka olid mõnel vene värvikate särkide asemel, mida pükste peal kantakse, töömeeste bluused seljas. Sellevastu kannavad aga mõned meie näitlejad paljasjalgsete kohta, kes nii räpases öömajas elavad, liiga häid ja puhtaid ihukatteid, peavarjusid ja jalanõusid; seda panin iseäranis Vaska P e p e l i s t (hr. Kühnel) tähele,[6] kelle müts, särk ja saapad tuliuued näitasid olevat. See mees peab ennast küll paremini ja korralikumalt üles kui mõned suured joodikud tema seltsimeeste seast,

kuid nii nägus ja kena ei või ka selle varga välimus mitte olla.

Lõpuks üksikud näitlejad. Berliinis olid mõned, kes oma vilunud kunsti abil vahest peenemaid, karakterlikumaid jooni oma kujutustele leidsid, aga sellevastu leidub jälle «Estonia» näitlejate seas neid, kelle loomulik, kunstita mäng tüsedam, pealtvaataja meelte kohta rõhuvam on. Meie Kostõljov (hr. Liister), meie politseinik Medvedev (?),[7] meie Vaska Pepel (hr. Kühnel), meie Klešts (hr. Põld),[8] kõigepealt aga meie Nastja (pr. Org)[9] olid isikukujutused, mis oma loomutruu, elust laenatud tüsedusega minu kohta sügavamalt mõjusid kui Berliini saksa kunstnikkude peenesti väljanikerdatud tegelased, ilma et ma viimaste mängu seejuures laita tohiksin. Nende puudus oli see, et nad, nagu juba tähendatud, küllalt täisverd venelased polnud. See käib iseäranis Kostõljovi, Medvedevi ja Nastja kohta.

Mõlema teatri näitleja kohta (meil hr. Osten-Urv)[10] pean ütlema, et nad niihästi Berliinis kui ka «Estonias» väga head olid. Berliinis mängis näitleja osa, kui ma õieti mäletan, kuulus Emanuel Reicher,[11] ta oli pikaldasem, tuimem, tumedam kui «Estonia» näitleja. Aga mina enese kohta võin ütelda: meie näitleja oskas minu hinges peaaegu sügavamat mõju sünnitada kui berliinlane. Veidi parem oli Berliini parun; see laskis vahel oma parunlikku minevikku siin ja seal peenesti läbi paista, ühtlasi ka oma tige-kadedat, riiakat iseloomu. Kuid meie parunile kui diletandile ei või ma seejuures iseäralist etteheidet teha:[12] meie olude kohta mängis ta igatahes paremini, kui harjunud oleme nägema. Ka Berliini Lukaa oli veidi peenemalt läbimõeldud kuju kui meie oma; ta laskis enam talupojalikku mõttetarka välja paista, kuna meie Lukaa (hr. Vaher)[13] enam rõhku lihtsa inimliku kaastundmuse ja halastuse peale pani. Palju loomulikum, iseäranis oma välimuse poolest, oli «Estonia» tatarlane (hr. Kallas)[14] ja niisama head meie Saatin,[15] meie Nataaša,[16] meie Bubnov,[17] meie Vassilissa[18] ja teised.

E. V.

«Teataja» 19. XI (2. XII) 1903, nr. 258.

25

KODANLUS, PROLETARIAAT JA REVOLUTSIOON.

Nad ei kuule uulitsal enam marseljeesi helinat,[1] nad ei näe aknaluukide vahelt enam punast värvi — nüüd hakkavad nad redust välja pugema: kes pööningult, kes keldrist, kes sängi alt, kes riidekapist. Nad hõõruvad silmi, sirutavad surnud liikmeid ja piiluvad kojaukselt ja värava vahelt ettevaatlikult ringi. Ja nende sinised huuled sosistavad: «Taevaisale tänu — juba orjusesse läinud need hirmsad punased oma marseljeesiga!» Ja imestusega näevad nad, et linn veel terve on ja vana paiga peal seisab. Ja rõõmsa itsitamisega kuulevad nad, et neid hulk sõjaväge, öösetel salaja pärale toimetatud, kaitsmas on ...

Nüüd sünnib meie kodanlastega rutuline muutus. Nad ajavad selja sirgeks, pea kuklasse, nina püsti. Redust tulnud jänestega pole neil enam sarnasust, palju enam kangelastega, kes revolutsiooni võitnud ja rahvale vabaduse kätte võidelnud. Nad on korraga julged, vaprad, häbematud. Ja nüüd hakkavad nad oma kodanlikust südamest, mis nii mitu päeva viletsas arguses lõdisenud, seda kihvtist sappi välja ajama, millega jänespüksid kannatatud hirmu eest ikka kätte maksavad. Nad hakkavad neid, kes neid hirmutavad ja veelgi hirmutada tõotavad, siunama ja sõimama, nende peale politseid ja sõjaväge ässitama, nende vastu riigivalitsust surumisetöösse manguma. Üks osa püüab kavalam olla ja katsub heaga õnne: pannakse kõige magusamad söödad välja, et punast proletariaati oma võrku ja lõksu meelitada.

Väikekodanlus on hirmu kõrval poliitilise streigi ja ärielu seismise läbi ainelist kahju kannatanud. See nä-

rib vägevasti ta hinge. On ju kõlisev kasu, profiit, ta ainus aade. Muust ei tea ta midagi, muid ihkeid tal ei ole. Kes pärast ärevusepäevi meie linna kauplustes käis või töö-ettevõtjatega kokku puutus,[2] kuulis kõige madalamat sõimu «s k a n d a l i s t i d e» ja «p ö ö b l i» üle. Esimestega mõeldakse sotsialistlikke üliõpilasi, teise sõnaga töörahvast, kes vennalikus ühenduses vabaduseaate eest võitlusel olid ja on. Ma pole kunagi nii suurt rumalust ja nii alatut sõimu kuulnud, kui viimastel päevadel äriliste kodanikkude suust üliõpilaste kohta, kelle kopikatest suur osa meie linna ärimehi oma punga paisutab, ja tööliste kohta, kelle higivaevast nad rasva on läinud. Ühe niisuguse kodanikuga — rikas käsitöömeister ja kaupmees ühtlasi — sain ühel hommikul raudteejaamas kokku. Kuidas meie riiklik muude kõigega, mis selle ümber ripub, niisuguse väikekodanlase peas end peegeldab, see on nii tüüpiline tema terve klassi kohta, et ma väikese sõnavahetuse temaga siia üles tähendan. Meie oleme teineteisega veidi tuttavad, ja kui me teretust vahetanud, ütles minu vilistlik kodanik saksa keeli:

«Jumalale tänu, skandalistid hakkavad juba ära sõitma!»

«Missugused skandalistid?»

«Noh need seal!» Ja ta tähendas mõne rongi ootava üliõpilase peale. «Eine schreckliche Schwefelbande!» (Hirmus väävlisalk.)

«Kuidas nii? Teie peaksite neile tänulikud olema, nad aitasid ühes töölistega meie vabaduse eest võidelda.»

«Vabaduse eest? Meil oli ju vabadust küllalt!»

«Soo! Seda nimetate vabaduseks, kui inimene ihu ja hingega vägivalla alla on antud, kui ta suud lahti ei tohi teha ja oma mõtetelegi politsei luba peab küsima!»

See oli isandale päris uudis. Ta tähendas, tema olla ikka võinud teha ja rääkida, mis süda kutsunud! Nagu aimates, et peale tema ka veel teisi inimesi on, kellel ehk siiski muid nõudeid võib olla, kui õllelauas nilbeid anekdootisid jutustada, ütles ta viimaks nii targa näoga, kui tal võimalik oli teha:

«Jaa, vaadake, see vabadus oli meil enne. Aga viie aasta eest, kui nihilistid ilmusid, siis võeti see meilt ära. Ja kes oli selle juures süüdi? Needsamad skandalistid, kes nüüdki lärmi teevad...»

See on meie väikekodanlane. Tönts, nüri, harimata vaimu poolest, ilma ideaalideta, aga oma ja oma klassi aineliste tulude visa, egoistlik, armuta kaitsja, ning sellepärast proletariaadi, töörahvaklassi loomulik vastane. Muidugi ei tee rahvus selle liigi, nagu ka terve kodanlasteklassi üksikute liikmete vahel mingit vahet: olgu eestlane, olgu sakslane, venelane või lätlane — nad on oma klassi tulude kaitsmises rahvusvahelised vennad.

Teine liik proletariaadi vastaseid on meie suurkodanikud, meie linnas ja teistes linnades enamasti saksa rahvusest. Need on parema haridusega, pisut laiema silmaringiga ja kodanlasteklassi kasude eest võideldes sihikamad, plaanilikumad. Nad näevad ühelt poolt ära, et neile nende suur-äridesse — tööstusesse, kaubandusesse jne. — paremini koolitatud, ärksamaid, mõtlevamaid tööjõudusid tarvis läheks, kes nende ärilist kasu parema töö läbi aitaksid rohkendada. Seks nõuavad nad riigile teatavaid reformikesi rahvahariduse tõstmise ja pisikeste vaimliste vabadusekeste näol. Teiselt poolt kardavad nad aga proletariaadi ärkamist, tema iseseisvuse tärkamist, tema kõrgendatud nõudeid nagu tuld ja ühendavad endid sellepärast, et niisugustele hädaohtudele vastu seista, kõige tagurlikuma klassiga riigis, aristokraatia ehk aadliklassiga, ning teise niisama tagurliku ollusega — bürokraatiaga, kuna politsei ja sõjavägi monarhlikus riigis, nagu meie oma, nende loomulikud toetajad ja abimehed on.

Ka Tartu suurkodanlus, kelle sekka muidugi ka nõndanimetatud literaadid — suurkodanlikust soost advokaadid, arstid jne. — kui oma liigi vaimlised ninamehed ja juhatajad langevad, annab oma turtsuvast vaenust proletariaadi vastu nüüd, kus härrad pelgu-urgastest välja pugenud, tähelepanemiseväärt tunnistuse. Saksa lehes «Nordlivländische Zeitung» avaldati esmaspäeval järgmine ässitav üleskutse:[3]

Kas poleks mitte aeg käes, et kõik meie riigitruud kodanikud rahvusliku vahe peale vaatamata oma tegevuseta olekust välja astuksid, neile hiljuti antud koosolekuvabadust tarvitaksid ja suure koosoleku toime paneksid, et protesti tõsta meie sotsiaalmässuliste külaliste ja nende siinsete seltslaste tegevuse vastu? Niisugusel protestil oleks hea mõju olema esmalt mässajate peale, kes sellest näeksid, et mitte ainult politsei ja sõjavägi nende püüetele vastu astuma valmis pole, ja siis riigivalitsuse peale, kes sellest näeks, et ta meie[4] seltskonna poolt poliitilist takti vabameelsete reformide läbiviimise juures võib loota. Koosolek peaks nimelt rõhuga selle peale näitama, missugused radikaalsed (põhjalikud, käredad) abinõud valitsus käsile peaks võtma, et mässajate tegevusele Tartus kestvalt otsa peale teha, ta peaks oma rahulolemist 17. oktoobri *habeas-corpus*-aktide (konstitutsiooni) üle avaldama ja lõpuks valitsusele tingimiseta toetust võitluseks mahalõhkumiseparteidega tõotama.»

Siis tähendatakse resolutsioon (mõtteavaldus) ülesse, mille koosolek krahv Wittele peaks saatma.[5] Pidamata koosolekut nimetatakse otsustamata resolutsioonis juba kohe «suureks». See «suur Tartu kodanikkude koosolek» pidada muuseas oma viha avaldama «kuritööliste määratsemiste üle, mis enne ja pärast nimetatud manifesti avaldamist meie linnas sündinud». Nimetamata jäetakse, missugused need «kuritöölised määratsemised» (Excesse), millest Tartu linn midagi ei tea, on olnud. Kui sellega isevalitsuse märkide mahavõtmist mõeldakse, siis oleks Nikolai II, kes oma 17. oktoobri manifestiga isevalitsuse ümber lükkas, kõige suurem «kuritööline määratseja» meie riigis... Ja siis tuleb resolutsiooni naeruväärt

põhjendus, millega kahte kärbest ühe plaksuga tahetakse maha lüüa — vene vabameelsetest professoritest lahti saada ning endist tagurlikku ülikooli tagasi võita. Resolutsioonis peab öeldama:

«Neid Tartus seni ilmkuulmata sündmusi peab kõigepealt meie vana ülikooli vägivaldsele venestamisele süüks panema (!!). Et korda kestvalt jalale seada, seks pole muud abinõu, kui et valitsus nende põhimõtete juurde tagasi pöörab, mille kindla täitmise peal Tartu ülikooli igalt poolt tõeks tunnistatud õitseaeg esimese 80 aasta jooksul põhjenes.»

Krahv Witte pidada siis ministrite nõukogule ette panema, et Tartu ülikool niisuguseks tehtaks, nagu ta 80 aasta eest oli, kuna ainumaks uuenduseks seda nõutakse, et ülikoolis «kõiki meie maa keelesid tarvilikult tähele pandaks».

Nõnda jah! Terve kodanlus, suurkodanlus eesotsas, astugu politsei, sõjaväe ja tagurliku, kahepaikse riigivalitsusega veel vennalikumasse ühendusesse, kui ta juba nüüdki on, et proletariaati jalge alla tallata, kui võimalik, eriseaduste läbi kõigist vabadustest, mis meie nõndanimetatud konstitutsioon pakub, ilma jätta. Tartusse asutatagu keskaegne saksa ülikool Saksamaalt sisseveetud tagurlikkude õppejõududega ja paari eesti ja läti usuteaduse professoriga. Sel viisil saaks meie kodanlus neist mõnedest vabameelsetest professoritest ja dotsentidest lahti, kes akadeemilise noorsoo uue aja vabaduslikkudest aadetest lugu peavad, ja lahti saaks ta kõigepealt neist üliõpilastest, kes niisuguseid aateid meie tagurlusekotis kasvatatud noorsoo ja meie uinuva töörahva seas on püüdnud välja laotada ja toetada. Ühtlasi jääks meie linna proletariaat hulgast organiseeritud võitluskaaslastest ilma, sest tööliste arv meie linnas on võrdlemisi vähene ja seega nõrk ühendatud vaenlaste pealetikkumisele vastu panema. Ässitava häbematusega nimetab saksa leht meie linna vene üliõpilasi «külalisteks»; Vene riigi kodanikud, kes Vene riigi ülikoolis õpivad, on meie kodanlastele sis-

setunginud võõrad, keda vaja minema kihutada! —

See kamalutäis eesti kodanlasi, kelle ninameesteks pihutäis «Postimehe» ümber seisvat eesti tagurlikku intelligentsi on,[6] on töörahvast praegu suhkruga oma leeri petmas. Peetakse meie lõbuseltsides koosolekuid, kus töölistele sisse püütakse puhuda, nende tulud olla tööandjate omadega ühised, mõlemad pooled pidada koos oma ühiste majanduste tulude üle nõu pidama ja käsikäes-käimise otsuseid tegema. Hoiatatakse töölisi «rumalate mässumeelsete sotsiaaldemokraatlaste» eest, kes töölisi lausa hukatusesse tahtvat viia. Mõned kõnelejad riputavad enestele ka vabameelse, töölistesõbraliku mantlikese ümber ja kõnelevad tarvilikkudest streikidest, streigikassadest, tööliste iseseisvast ühinemisest ja oma eratulude kaitsmisest.

Need on need eesti kodanlased, kes oma olemise, oma tuleviku pärast õigusega värisevad. Sest kui meie maa töölised linnas ja maal ühise programmiga sotsiaaldemokraatlikuks töölisparteiks kokku astuvad, siis sulavad meie kodanlased oma särjesapist Eesti-Eesti-hiilgusega ja kõige oma kiriklik-natsionalistliku tagurlusega tillukeseks salgakeseks kokku, kes rahva määratuma enamuse kulul enam juhtivat osa ei suuda mängida — «Eesti aristokraatia» oleks mokas. Sellepärast see hingetu õhin töölisi valeõpetustega, petlike meelitustega oma noota püüda, sellepärast see vabameelne silmakirja-mantlike nende õlade ümber, sellepärast sotsiaaldemokraatlaste toores rumalaks sõimamine.

Meie, sotsiaaldemokraatlased, võime aga kõigi nende manöövrikeste üle niisama rahulikult naeratada nagu ühendatud kodanluse terve viha ja vaenu üle, mis proletariaadi ja meie kohta nähtavale tuleb. Meie võit on kindel. Ainus lipp, mille ümber proletariaat ka meil ilmatumal enamusel saab kogunema, kui ta äratatud ja organiseeritud saab olema, on sotsiaaldemokraatia lipp. Selle lipu ümber seisavad kõigis haritud riikides organiseeritud, klassi-iseteadvusega täidetud tööliste miljonid, sest nad on ammugi ära näinud, et neil ülemate klasside, nende seas ka kodanluse poolt midagi pole loota. Tööliste programm võib ka

meil ainult sotsiaaldemokraatia programm olla, sest see, ja ainult see on töörahva tõsistest, tegelikkudest oludest välja kasvanud. Kõik teised programmid, olgu nad pealtnäha kuitahes proletariaadisõbralikud, on poolikud, vigased, silmakirjalikud programmid.

Kodumaa töölised, astuge võitluses kapitali vägivalla vastu radadele, mida töörahvad t e r v e s i l m a s õigeteks on tunnistanud ja mida mööda nad ammugi juba võidukalt edasi sammuvad! Saksamaal rühivad juba 3 miljonit seda teed oma suure, paleusliku eesmärgi poole, teistes maades niisamuti miljonid ja sajad tuhanded! Neist ei tohi teie mitte maha jääda. Vististi varsti, kui üleüldise ärevuse lained vagunenud ja lähemad ülesanded täide saadetud, jõuame nii kaugele, et töölised oma programmi võivad käsile võtta, läbi arutada, otsusele jõuda ja kindlasti korraldatud sotsiaaldemokraatlikuks parteiks kokku heita üleilmalise lipukirja all:

K õ i g i m a a d e p r o l e t a a r l a s e d, ü h i n e g e!

Eduard Vilde.

«Uudised» 28. X (10. XI) 1905, nr. 83.

26

EESTLASTE ÜLESTÕUSULIIKUMINE.[1]

(Ilmunud saksa keeles)

Revolutsioonilaine, mis 30. oktoobri eelseil päevil üldstreigiga üle Vene riigi voogas,[2] tõmbas eestlaste maal esmajoones ainult linnatöölised endaga kaasa. Revolutsiooniline liikumine Tallinnas, Tartus, Narvas, Pärnus, Valgas jne. oli sotsiaaldemokraatlikul juhtimisel alanud juba Peterburi Verise pühapäeva järel.[3] Linnast väljas, niitudel ja metsades, peeti koosolekuid, agiteeriti kõnes ja kirjas ning võeti hoogu organiseerimiseks. Tallinnas, meie suurimas tööstuslinnas, oli seejuures veriseid ja veretuid kokkupõrkeid politsei ja sõjaväega. Raudteelaste streik[4] sai ka meie linnades üldise vastuhaku signaaliks. Tallinnas hangiti relvaäridest revolvreid ja sunniti üllatusest rabatud ametivõime poliitilised vangid vabaks laskma. Tartus oli kolm kuni neli päeva kogu võim revolutsionääride käes, kelle tuumik koosnes üliõpilastest ja töölistest. Politsei- ja armeeohvitserid saluteerisid punasele lipule, ükski sõdur ega kordnik ei näidanud end relvastatult tänaval. Kohalike sotsialistlike organisatsioonide koalitsiooninõukogu[5] käsul suleti kõik ametiasutused, seejuures ka kohtud, vabastati poliitilised vangid, eemaldati kõikjalt isevalitsuse embleemid ja keisripildid. Väiksemates linnades piirduti enamasti tänavademonstratsioonidega punaste lippude all ja marseljeesi laulmisega. Ka siin kõrvaldati või hävitati vihatud tsaarivõimu märgid — riigikullid ja keisripildid. Tallinnas tema kolmest rügemendist koosneva jalaväegarnisoniga ja silmapaistvate politseijõududega toibus kõrge ülemus igatahes ruttu oma uimastusest. Tema nä-

ruseks kättemaksuaktiks oli 29. oktoobri veresaun,[6] salamõrvarlik kallaletung mitme tuhande pealisele rahulikule rahvahulgale turuplatsil, kes nõu pidas linna kaitseväe organiseerimise üle «mustsaja» vastu; sõjaväe poolt risttule alla võetud rahvamass jättis ligikaudu 400 surnut ja haavatut platsile, sealhulgas palju naisi ja lapsi.[7]

30. oktoobri konstitutsiooniline manifest tõi revolutsioonilisse liikumisse ka siin, nagu kogu riigis, ainult päevadesse ulatuva pausi. Reetmine oli silmanähtav, ei teostatud ühtegi tagatud vabadust, reaktsioon tõstis jultunult pead. Revolutsiooni teine tormilaine raputas ka meie maaelanikkonna üles. Pettumus sütitas viha. Nagu tulejuga läks läbi masside. Rünnati sotsiaaldemokraatlikke organisatsioone linnades ja sotsiaaldemokraatliku ajalehe «Uudised» toimetust Tartus (kuhu nende ridade kirjutaja kuulus),[8] et saada agitatsioonikõnelejaid maale ja nõu, kuidas relvi saada. Talupojad avaldasid sealjuures üllatavat revolutsioonilist otsustavust.

Detsembri keskel tuli Tartus kokku mälestusväärne eesti rahva esindajate kongress[9] olukorda arutama ja otsustama, mida teha administratiivse reaktsiooni vastu. Kongressi kutsusid kokku meie poliitilised salakoid, pseudoliberaalne eesti kodanlusepartei nelja Tartu seltsi egiidi all. Kummardades šovinistlikku natsionalismi, mille lipukandjaks on tühine fraasikangelane Tõnisson,[10] ajalehe «Postimees» toimetaja, on see klikk viimasel ajal liitunud ülevenemaalise konstitutsioonilis-demokraatliku parteiga äärmiste parempoolsete ripatsina.

Meie kodanlusel polnud tegemist niivõrd olukorraga riigis kui hoopis sotsiaaldemokraatliku propagandaga kodumaal. See tegi kättevõideldud ja võitlusega käes hoitud kõne- ja koosolekutevabadusest saadik kiireid edusamme ning natsionalistid nägid mure ja hirmuga, kuidas nende arvatav pooldajaskond hõrenes, kuidas töölised ja talupojad punase lipu juurde voolasid, kui ka kõik mitte klassiteadlike sotsiaaldemokraatidena, siis ometi võitlusvalmis revolutsionääridena, sest sotsiaaldemokraatlik lipp oli ju ühtlasi revolutsiooni lipp.

Natsionalistid, eesotsas fanaatilise, valeliku reaktsionääri Tõnissoniga, tegid suurimaid jõupingutusi, et proletariaati linnas ja maal oma hõlma tõmmata; sotsiaaldemokraatia vastu alustati tõelist ajujahti ajakirjanduses ja rahvakoosolekuil, teda tembeldati varaste, röövlite ja tulesüütajate bandeks, tema intelligentsi meeletuteks lollpeadeks. Aga midagi ei mõjunud.

Et nüüd mingi plebistsiidi — rahva mõõduandva arvamiseavalduse kaudu lasta sotsiaaldemokraatlikku ning revolutsioonilist voolu avalikult hukka mõista ja seeläbi tõkestada, tulid valitsuse ees lömitavad ja truualamlikest petitsioonidest unistavad väikekodanlased ideele too kongress suure käraga Tartu kokku trummeldada. Et olla kindel tugevas enamuses, määrati rahvaesindajate valimiseks niisama rumal kui häbematu kord: iga linn Eesti alal, suur või väike, pidi saatma kaks deputaati tööandjate ja kaks tööliste poolt, iga vald ühe peremeeste ja ühe sulaste esindaja ning lõpuks iga eesti laulu-, tantsu-, jalgrattasõitjate- ja põllumeesteselts — liikmed peaaegu ainult kodanlased — igaüks ühe voliniku. Nii ei pidanud natsionalistide arvates puuduma tunduv antisotsiaaldemokraatlik ja antirevolutsiooniline enamus.

Oh häda, teisiti läks!

Kohale ilmus 800 rahvaesindajat, töölissaadikutel protest rakendatud valimisviisi vastu taskus. Ja nüüd toimus midagi ootamatut. Enamuse moodustasid radikaalid. Revolutsiooniliselt meelestatud enamus ajas kongressi l õ h k i. Tagurlikud natsionalistid, arvult 300, põgenesid, pärast seda kui oli valitud sotsiaaldemokraatlik-radikaalliberaalne büroo, ning kongressi mõlemad osad pidasid siis istungit kolm päeva eri kohtades.[11] Kodanlusele pidi nüüd selgeks saama, kui vähe ta oli tundnud rahva, eriti t a l u p o e g a d e tõelist arvamust ja meelsust.

500 osavõtjaga enamuskongressi resolutsioonid ja otsused olid kõik revolutsioonilised, nad tuginesid enamasti Venemaa võitleva sotsiaaldemokraatia nõudmistele ja taktikalistele otsustele. Kuni Asutava Kogu kokkukutsumiseni, mis pidi valitama üldise, ühetaolise, otsese, salajase, proportsionaalse, mõlema sugupoole

hääleõiguse alusel, pidid tegevusse rakendatama linnas ja maal samal alusel valitud ajutised revolutsioonilised omavalitsusorganid, pidi organiseeritama relvastatud rahvamiilits, ignoreeritama kehtivaid ametivõime, keeldutama kõigist maksudest, ära võetama kõik rahad riiklikelt finantsasutustelt, suletama kroonu viinapoed ja mõisadele kuuluvad kõrtsid ning takistatama eelseisvat nekrutitevõtmist. Edasi taheti võõrandada riigi-, apanaaži-, kiriku- ja kloostri-maavaldused, et nad üle anda kommunaalomandina maata proletariaadile. Talupoegade esindajad, kelle hulgas oli suur hulk peremeeste saadikuid, paljastasid kongressil agraarse viletsuse vapustava pildi Eesti- ja Liivimaal. Lõpuks valiti revolutsiooniline keskjuhatus.[12] Demokraatlik vabariik tunnistati Venemaale taotlemisväärseks.

Kodanliku vähemuse koosolekul tegeldi loomulikult petitsioonide koostamisega, mille tagajärjetus oli igale nägijale ette kindel. Kõigepealt läks telegraafiline palve Wittele Liivimaal kehtestatud piiramisseisukorra lõpetamise kohta, mis otsustati eitavalt.[13] Selle järel sõitis Peterburisse koosoleku saatkond, et selle resolutsioonid Asutavast Kogust ja üldisest valimisõigusest peaministrile üle anda. Neid saadeti Pontsiuse juurest Pilaatuse juurde ning nad pöördusid tühjalt tagasi.

Vahepeal hakkasid revolutsionäärid teostama oma otsuseid, julgustatuna Läti ülestõusu edust. Reas valdades tagandati senine omavalitsus, kui ta ei alistunud, ning valiti revolutsiooniline. Relvade soetamiseks normeeriti õige suured summad, 5000 kuni 10 000 rubla valla peale, monopoliviinapoed ja kõrtsid suleti ning koolidesse viidi sisse emakeel õppekeelena. Korda ei läinud aga kaitsemiilitsa relvastamine ja organiseerimine (mis pidi põhimõtteliselt ainult defensiivset osa etendama ning külasid kallaletungide eest kaitsma), sest renteid ja pangad, instrueeritutena talurahvakomissaride (administratiivsete järelevalve-ametnike) poolt, tõrkusid relvade soetamiseks määratud vallaraha kätte andmast, millega poldud küllaldaselt arvestatud. Tuli läbi ajada viletsate jahipüssidega ja veel viletsamate revolvritega täiesti piisamatul arvul.

Linnades, välja arvatud Valga, poldud veel peaaegu

üldse mingisuguse revolutsioonilise tegevuseni jõutud, kui juba puhkes säärases koleduses ettenägematu rajuilm verejanuliste mõrvarite ja põletavate kasaka- ja tragunijõukude näol.

Sellesse aega langeb Tartu eesti-saksa kodanluse revolutsiooniliste tööliste vastu suunatud kuulmatu kaabakatemp. See oli, vastastikust rahvuslikku vaenu unustades ning üksteisele huvide ühtsuse teadvuses vennalikult kätt ulatades organiseerinud niinimetatud «relvastamata omakaitse elu ja omandi kaitseks», mille eesotsas seisid saksa advokaat v. Broeker,[14] saksa professor Dehio[15] ja mainitud eesti toimetaja Tõnisson. Viimase õhutusel ründas see «relvastamata» omakaitse igasuguse tõsise põhjuseta 25. detsembril turuplatsil liikuvat rahulikku rahvahulka revolvrilaskude, mõõga- ja kepihoopidega. Kuna samal päeval pidi algama äsja otsustatud poliitiline streik, siis arvas kodanlik «mustsada» rahvahulgas organiseeritud töölisi olevat ning neile pidi õpetust antama. Omakaitsele tõttasid otsekohe kasakad ja suured politseijõud appi ning nüüd algas kaitsetute möödakäijate ühine jõhker tulistamine ja raiumine, mille ohvriks langes umbes viisteist isikut, sealhulgas naisi.

Juba kord varem, tsaari manifesti eelseil päevil, olid Tartu omakaitse liikmed varitsuspaigast tulistanud töölisi, kusjuures üks sai surma ja mitmed haavata.[16]

Junkrute poolt, anutud sõjaseisukorra kehtestamine ka Eestimaal andis märku pealetungiks mõisadele Eesti ala mõlemas osas. Ülestõusnud tahtsid hankida lossidest kõigepealt relvi ja raha nende soetamiseks. Aga talupoegade loomuliku kibestumise ja ajaloolise viha tõttu oma kurnajate ja piinajate vastu pole imeks panna, et mõnikord käisid mainitud sihi taotlemisega käsikäes härrastemajade purustamised ja süütamised, tihti vastu juhtide tahtmist. Junkrute e l u kallale aga ei kiputud ja nii pole Eesti alal minu teada ühtegi aadlikku — välja arvatud härra v. Baranov Peningilt,[17] kes langes võitluses ülestõusnutega — revolutsionääride poolt tapetud või jõhkralt koheldud.

Kokku võib sadakond rüütlimõisa olla, mis Eesti ala mõlemas osas relvade ja raha pärast läbi otsiti ja mille

hooned osalt tuhaks tehti. Tallinnast said eesti talupojad tööstustööliste näol tunduvat abiväge.

Varsti selle järel algas verest nõretav tasumisretk kasakate, tragunite ja mere-jalaväelaste hulkade abil, mille õudsed üksikasjad on ajakirjandusest tuttavad, kuigi ainult väiksemalt osalt. See pole mitte ainult kurjategijate Witte ja Durnovo, vaid ühtlasi balti röövrüütlite tasumisretk,[18] kelle otsesele *respective* kaudsele juhtimisele allub loomastunud, junkrute viinast joobnud *soldatesca**. Tekib tahtmatult kahetsus, et inimlike tunnete ja kommetega talupoeg tookord, kui junkrud olid tema võimuses, ei aimanud, kuidas need hiljem temaga talitavad.

Ülestõus pole siiski veel lõppenud ja revolutsioon riigis veel vähem. Ja kui balti «rahustamine» varsti ka õnnestuks — tohib olla uudishimulik, kuidas junkur nüüdsest peale oma mõisades elada tahab. Kulukas kasaka- või tšerkessi-ihukaitse vähemalt on igaühele neist vajalik.

Eduard Vilde.

«Die Neue Zeit» 1905—1906, nr. 24.

---

* Ohjeldamatu sõduritejõuk (it. keelest).

27

AGRAAROLUD EESTLASTE JUURES.

(Ilmunud saksa keeles)

Balti junkurlus, see südametunnistuseta rõhujate ja kurnajate võimas kogu, on iidsest ajast peale vaenulikult kõigele vastu seisnud, mis kuidagimoodi on taotlenud mõlema tema poolt ikestatud rahva, eestlaste ja lätlaste ainelist ja vaimset emantsipatsiooni. Ja kui ta uuemal ajal ometi on pidanud mõningate mööndus te ja teatavate ajutiste reformidega leppima, siis on see toimunud mingisugusel survel ülalt- või altpoolt või vältimatu majandusliku hädavajaduse tõttu. Balti-saksa feodaal-aadlilt, kes meeleldi uhkeldab oma humaansusega, oma kultuuritegudega ja oma armastusega rahva vastu, on tulnud kõik, mis on toimunud põlisrahvastiku kaitseks tema piiramatu omavoli vastu, kätte võidelda, välja pressida, välja kaubelda. See ajalooline tõsiasi läheb punase niidina läbi kogu Läänemere-provintside agraarajaloo ning avaldub kõige iseloomulikumalt Eestimaa kubermangu suhtes. Sest Eestimaa junkur, vähem viljakate ja hõredamalt asustatud maavalduste omanik, ületab röövihimu, brutaalse isekuse ja türannilise vägivaldsuse poolest veel tunduvalt Liivi- ja Kuramaa seisusekaaslast.

Balti, eriti Eestimaa aadel pole iidsest ajast midagi nii peljanud, kui riigivalitsuse sekkumist kohalikku seadusandlusesse, ja midagi nii aralt kartnud, kui rahutuste puhkemist oma kurnatud, meeleheitele viidud talupoegade seas. Ainult see pelgus ja see hirm on olnud ajenditeks reformide — tõeliselt ainult näiliste reformide ettevõtmisel või lubamisel. Vene bürokraatia pole balti junkrule, hoolimata tema suurest mõjust ülespoole, alati soosiv olnud, ning junkru kuri südametun-

nistus pidi temale alati meenutama, et ka rahuliku, alandlikuks pekstud eesti ja läti talupoja kannatusel võib olla lõpp.

Komöödialik reformimistegevus pärisoriste eestlaste kasuks Eestimaa kubermangus — teatavasti on igaühel kolmest provintsist rüütelkonna kätes olev autonoomne kohalik haldus — ilmneb kõigepealt kaheksateistkümnenda sajandi lõpu paiku. 1795. aastal määrati rüütelkonna maapäeval kindlaks talupoegade koormiste ja kohustuste teatav ülemmäär — endastmõistetavalt härrade orjapidajate eneste heaksarvamise järgi —, pärisorjadele anti platooniline vara omandamise õigus, vähendati pisut ihunuhtluse suurust ning piirati — paberil — junkrute kaubitsemist pärisorjadega. Aga selleks, et sedagi reformimanöövrikest ajendada, oli enne vaja keisrinna Katariina[1] tõsist pahameelt, kes oli välismaal pidanud häbenema teada saades, «et Eestimaa rüütel vahetab hobuseid ja koeri inimeste vastu, laseb oma talupoegi surnuks peksta ja asundab neid ülesharitud maalt kõnnumaale». Mõned aastad hiljem oli liberaalitsev despoot Aleksander I[2] see, kes oma samameelsete nõuandjate seas väga rahulolematult arvamist avaldas Eestimaa röövrüütli brutaalsuse ja elajalikkuse kohta oma pärisorjade suhtes ja eesti talupoja senikuulmatu viletsuse kohta. Seda sai teada Eestimaa rüütelkonna peamees von Berg[3] ning jalamaid ilmus humaanne mees maapäevale reformi-ettepanekutega, mille vastuvõtmist ta oma armsatele seisusekaaslastele soojalt soovitas, kuna muidu olevat karta, et valitsus võtab asja enda kätte, kusjuures on võimalik, et junkrute huve ei peeta silmas vajalikul määral. Nii tekkis 1802. aasta agraarreform. See oli nurisünnitus. Junkrute pettus tuli selles nii kohmakalt päevavalgele, et asuti ruttu valmistama parandatud väljaannet, et ära hoida valitsuskomisjonide ähvardavat vahelesegamist. Uus sepitsus ilmus juba 1805. aastal (ka eesti keeles)[4] pompoosse ja valeliku tiitliga: «E e s t i m a a t a l u r a h v a s e a d u s, mõisahärrade poolt n õ u t u d (!) ja Tema Majesteedi, suure, armulise Keisrihärra poolt heaks kiidetud.» Sellega pääses Eestimaa rüütelkond hädaohust, et ta peaks oma piinlikult hoitud huvide kahjuks

jagama vene bürokraatidega Peterburis selle esimese, agraarseadusega pisut sarnaneva reglemendi väljatöötamist, sest valitsusel oli tõesti kavatsus olnud ka Eestimaa jaoks erilist riigiametnike komisjoni sisse seada, nagu see oli juba toimunud Liivimaa jaoks, et ekspluateeriva junkurluse ohjeldamatule omavolile pärisoriste talupoegade vastu teatavat piiri panna: muuseas pidi kogu talupoegade kasutatav maa ära mõõdetama ja jälle kehtestatama junkrute poolt kõrvaldatud vanad rootsiaegsed vakuraamatud oma suhteliselt inimlike ettekirjutuste ja kohustusnormidega. Sellele jõudis nüüd kaval Eestimaa rüütelkond oma «nõutud» seaduseraamatuga ette. On liigne rõhutada, et selles leidsid täit kaitset üksnes j u n k r u t e huvid ja et talupoegade kasuks oli jällegi tehtud ainult kavalasti klauslitega piiratud näilisi järeleandmisi. Peterburi bürokraatiat polnud ju raske tüssata: ta oli kaugel maast ja tema oludest ning tema huvi talupoegkonna vastu oli ainult leige.

Ja kuidas oli siis lugu balti junkru «suure kultuuriteoga», millega ta nii meeleldi uhkeldab, — «tohutu inimsuskingiga» eestlastele ja lätlastele, vabatahtliku loobumisega pärisorjusest?

Oo, on kerge kinkida, kui seejuures kasu saab! Et ja kui palju andja kasu sai, seda näeme kohe.

Vana majandussüsteem nürimeelsete, ainult keppi kuulavate pärisorjadega, primitiivsete põllutööriistadega ja ebaratsionaalse maaharimisega oli oma aja ära elanud: Läänemere-provintsides, eriti viljakandmatul Eestimaal, pani end maksma aastast aastasse ikka tunduvam majanduslik langus. Junkur kaalus abi. Valitsus oli riigikassa huvides temale ühtelugu reformi-ettepanekute ja -nõudmistega peale käinud, kuna riigikassale oli tähtis maksude korrapärasem ja rikkalikum laekumine. Jälle kerkis ähvardavalt üles maa feodaalsesse omavalitsusse administratiivse vahelesegamise tont. Pidi leitama kitsikusest tee ja lõpuks leiti ta loobumises omandusõigusest talupoja isikule. Junkur tahtis loobuda õigusest talupoega koera ja hobuse vastu vahetada ning 20 hõberubla eest maha sahkerdada.

Eestimaa rüütelkond tõttas Liivimaa omast ette. Mõ-

juvatel põhjustel. Tal oli jälle Peterburiga tegemist. Riigivalitsus, 1805. aasta näilise reformiga mitte rahul olles, soovis vahepeal Liivimaal kehtestatud soliidsema talupoegade-määruse laiendamist ka Eestimaale, mis otstarbel pidi muuhulgas ette võetama Eestimaa mõisade hindamine. Eestimaa junkrul oli hirm hindamise kulude ja kulukate komisjonide ülalpidamise eest, tal oli küll ka hirm maa pehkinud olukorra paljastamise eest, ning ta talitas suuremeelselt ja pakkus pigem valitsusele 1811. aastal talupoegade vabastamist. Endastmõistetavalt jättis ta uue seaduse reglemendi väljatöötamise endale ning ta oskas meisterlikult välja töötada emantsipatsiooniseaduse, mis ühe käega andis, teisega võttis, mis talupoja mitte ainult vabastamata jättis, vaid veel enam orjastas, veel sõltuvamaks tegi oma isandast. «Emantsipeerumine» sai 1816. aastal seadusandlikult teoks, Liivimaa järgnes aastal 1819.

Talupoegade vabastamine oli vilets farss. Talupoegadele ei antud vabadust, vaid ainult selle väline paiste; ei kõrvaldatud orjust, vaid hävitati ainult tema nimetus. Vabastades talupoja maata, nii siis ilma elatusvahenditeta, loobus mõisaomanik ainult õigusest oma talupoegi maast lahus müüa. Õigus müüa talupoegi koos maaga jäi talle alles. Kuna maa ilma teotööta oli siin peaaegu väärtusetu, siis omandas maa ostja kõigepealt õiguse teotööle. Mõisaomaniku kasu seisis eriti selles, et tal polnud nüüd enam vaja enda huvides hoolt kanda oma talupoegade mingisugusegi elatuse eest: tal ei tarvitsenud enam ikalduseaastail neid näljasurma eest kaitsta ega majanduslike õnnetusjuhtumite puhul toetada või nende tööjõu säilimise pärast suuremat muretseda; isegi kroonupearaha, mida seni tema oli õiendanud, veeretas ta talupoja enda kaela.

Kuna kogu maa jäi junkrule «puutumatu omandina» ja talupoeg ilma maata ei saanud eksisteerida, siis võib kergesti aru saada, milline tähendus oli kehtestatud «vabal rendikontrahil» mõlemale poolele. Mõisahärra dikteeris renditingimused, talupoeg pidi nad hea usu peale vastu võtma. Viimasel puudus igasugune abinõu, igasugune vahend, et teist lepinguosalist enese kasuks mõjutada. Rentnike pärast ei tarvitsenud junkrust

maamonopolistil maata proletariaadi hiigel-armee tõttu mures olla ja liikumisvabadust polnud ta talupojale targu kätte andnud. Talupoeg tohtis ainult oma kubermangus ühest vallast teise ümber kolida, aga sellest polnud tal midagi kasu, kuna ta leidis kõikjal eest samad renditingimused. Tee linna oli talle suletud, tal oli keelatud sinna elama asuda, kinnisvara omandada, linlaste juurde teenistusse astuda ja — linna maad rentida. Junkrust vampiir hoidis teda raudküüntega kõvasti nagu varemgi ja imes ta südameverd.

Eesti talupojal algas hirmus aeg. Ta sattus pärisorjuse puhastustulest teoorjuse põrgusse. Oma «vabaduses» mäletas ta pärisorjust kerge, muretu ajana. Aadlist kurnaja sundis talupoegadele rendikontrahte peale, mis neid sõna otseses mõttes nälga jätsid. Talupoeg sõi veel ainult aganatest valmistatud leiba veega, ning oma loomad, keda ta talvel oma katuseõlgedega oli toitnud, pidi ta kevadel kätel laudast välja kandma. Ihunuhtlus jäi täiesti kehtima ning teda rakendati armutult vähimagi süüteo ja eksimuse puhul. Kohtumõistmise õigus oli nagu varemgi ainult aadli käes — junkur oli kaebaja, kohtunik ja timukas korraga. Talupoja kaebus aadliku vastu polnud mitte ainult tulemusteta, vaid pealekauba karistati veel kaebajat, olgu tal kui õigus tahes.

Ma tahan illustreeriva näitena ainult lühidalt ette tuua, mida keskmise põllupinnaga 18 tündrimaa suurune Eestimaa talu — niinimetatud kuuepäevakoht — pidi mõisale tööga ja maksudega keskmiselt andma.

Kuuepäevamees pidi aasta läbi iga päev mõisa teenistusse andma ühe töölise hobusega ja ühe ilma hobuseta oma teidu, oma hobusemoona ja oma tööriistadega. Teatavateks tähtajalisteks töödeks ja toimetusteks, nagu külvamine, äestamine, sõnnikuvedu, heinategu, viljalõikus, lambaniitmine, linaharimine jne., pidi ta veel kaks, kolm ja enam inimest hobusega ja ilma välja saatma. Üldse oli aastas umbes 300 tööpäeva hobusega, 350 ümber ilma — kokku nii siis umbes 650 tööpäeva päikesetõusust päikeseloojakuni!

Armulisele prouale aadlimõisas pidi perenaine oma naisperega üle andma kodutööd: umbes 15 leisikat (300 naela) haritud linu, 8 naela peenelt kedratud ja kangaks

kootud linu või selle asemel 20 naela kraasitud, kedratud ja kootud villu.

Loonusandamitena maksis rentnik mõisale: rukist, kaeru ja otri igaühte kaks tündrit, heinu ja õlgi kumbagi 40 leisikat; siis: 5 sülda puid, 1 lammas, 2 hane, 2 kana, 30 muna, kotte, lõnga jne. Rüütelkonna hobusepostile, mida talupoeg ju kunagi ei kasutanud, pidi ta omalt poolt maksma 5 vakka kaeru ja 8 leisikat heinu.

Sinna juurde tulid veel kirikumaksud: pastorile 9 karnitsat igast viljaliigist, koorem puid, teine heinu, 1 nael linu, 1 kana jne., köstrile kõike vastavalt vähem.

Tavaliselt ei jõudnud puudust kannatav teotalupoeg kroonule maksta 2 kuni 3 rublani ulatuvat pearaha; õilis rüütel maksis raha, laskis aga endale selle eest — 38 tööpäeva teha.

Nii oli lugu «talurentnikega». Veel palju viletsam oli loomulikult maata proletariaadi massil, niinimetatud «vabadikel» — junkrute keeles nimetatud «maata mehed ja naised». Kuigi talupoja teosulasel ja vaimutüdrukul polnud palju enam kui peavari, riietus ja söök, tundsid nad end ometi mõningal määral kindlustatuna. Vabadik seevastu pidi — ja ta peab seda veel tänapäeval — pidama lõputut meeleheitlikku võitlust oma viletsa olemasolu eest. Teda kurnati kahelt poolt — mõisaomaniku poolt, kuna ta hingas selle õhku, ja talurentniku poolt, kuna ta elas selle hurtsikus ja selle rendimaal. Ta pidi mõisale päevi tegema ja andameid maksma, kuigi talupoeg, kes temale peavarju andis, maksis oma talu eest täit renti, ning ta pidi talupojale korteri või kartulimaa eest tegu tegema ja allrenti maksma. Kust ta sellise töökoorma juures pidi võtma elatusvahendid oma perekonna ülalpidamiseks, sellest ei hoolinud keegi.

Ja need olud on täiel määral kestnud möödunud sajandi kuuekümnendate aastateni ja nad kestavad mõningate pehmendavate modifikatsioonidega — mis puutub talupoegadest rentnikesse — veel tänapäeval edasi.

Pole ime, et Eestimaal aastal 1858 puhkesid lõpuks talupoegade rahutused. Uus agraarseadus oli ilmunud — jällegi riigivalitsuse survel talupoegade mõõtmatu viletsuse tagajärjel,[5] rüütelkonna poolt välja nu-

putatud ja kokku klapitud. Selle seadusega pidi kõigepealt takistatama talupoegade metsikut ümberasustamist, misläbi Eestimaal terved külad olid maa pealt kadunud, sest seadusega jäeti talupoegadele edasiseks kasutamiseks puutumatu talumaana see maa, mis oli neil kasutusel 1846. aastal, kuid sellestki maha arvatud kuuendik osa. Selle «kuuendiku» — Liivimaal «kvoodimaa» — varub mõisaomanik endale «vabaks kasutamiseks», et sinna nõnda öelda asundada mõisateenijaid, tegelikult aga, et sel maa-alal lasta kitsendamatult edasi kesta teoorjusel, mida seadus muidu piiras. Talupojale pidi uue seaduse järgi võimaldatama üleminek teorendilt raharendile, teorent jäeti aga seaduslikult kehtima ning fikseeriti ainult ülemmäär talupoegade teokohustustele, mis pidid seeläbi öeldavasti 27 protsendi võrra vähenema, *de facto* aga — petturlike arvutuskunstide tagajärjel — kahanesid tunduvalt vähem. Samal ajal laiendati «liikumisvabadust», reorganiseeriti talupoegade vallaomavalitsus ja seati sisse — alles 1858. aastal — rahva algharidus.

Uus seadus oli sõnastatud ebaselgelt, ta kuulutati välja arusaamatul viisil ja kõigepealt ei täitnud ta neid lootusi, mida koormiste all kokkuvarisev talupoeg tema suhtes hellitas. Pealegi pidi teokohustuste vähendamine tema rõhuvaima osa «abiteo» poolest kehtima hakkama alles kõigi talumaade uue hindamise järel, balti kogemuste järgi nii siis umbes ühe inimea jooksul! Talumehed nägid selles õigusega junkrute vigurit ning nende pahameel puhkes.

Tõsi küll, väga mõõdukal kujul. Mõningates Harjumaa valdades tekkis streik abiteo vastu. Otsekohe karjus junkur sõjaväge appi ning puhus õigupoolest ohutu liikumise üles mässuks — riigivõimu vastu! Arg türann teostas julma kättemaksu. Talupoegi aeti karjakaupa aadlikust «haagikohtuniku» juurde ja peksti seal kohutavalt. Ainult ühes kohas, Mahtra vallas, osutati sõjaväele relvastatud vastupanu. Mahtra talupojad ei taht-nud end peksta lasta ja kutsusid, kui neid karistus ähvardas, naabervallad appi. Ühendatud jõududega löödi sõjaväeüksus põgenema, surmati ta juht ning purustati ja rüüstati Mahtra mõis, mille hooned said tuleroaks.

Sõjakohus mõistis tabatud mässajad surma, pärast anti neile «armu», aga nad pidid kadalippu jooksma ja kuni tuhat kepihoopi taluma; ellujäänud mõisteti sunnitööle ja saadeti eluaegsele asumisele Siberisse. Varsti selle järel ilmusid — koguni oma mõisahärra käsul — Anija valla talurentnikud Tallinna lossi, et kubernerilt uue seaduse määruste kohta kõige alandlikumalt seletust paluda. Nad piirati sõjaväe poolt ümber ja neid karistati linna keskel, turuplatsil, kus neid kui mässajaid läbi kadalipu jooksmisega peaaegu surnuks peksti. Asekuberneriks ja tema kõrgemateks ametnikkudeks olid Eestimaa junkrud.

1858. aasta agraarseaduses on aja jooksul talupojast rentniku kasuks üht-teist muudetud, põhiliselt on ta siiski veel tänapäeval jõus. Pikale venivast hindamisest loobuti ja piirduti mõisa- ja talumaa piiride tähistamisega. Aastal 1868 kaotati teo- ja segarent ning kehtestati puhas raharent. Jällegi enam paberil, sest vähemalt segarent on veel tänapäeval üldiselt tarvitusel ja «vabadike» suhtes kehtib veel ka absoluutne teorent.

Liikumisvabaduse kehtestamise tagajärjeks oli kuuekümnendate aastate algupoolel elav Samaara kubermangu ja Krimmi, hiljem Kaukaasiasse väljarändamise liikumine. Junkur katsus seda tõkestada kõige omavolilisemate vahenditega, kõigepealt peksuga, kuigi tal oli ja on veel tänapäeval kasutada üliküllus rentnikke ja odavat tööjõudu. Sest meie maaproletariaadi hulk ulatub tohutu arvuni, 70 kuni 80 protsendini maarahvastikust.

Käesoleval ajal on olud meie juures umbes järgmised. Üldiselt ja süstemaatiliselt kurnatud talurentnik võis alles uuemal ajal, pika ohvririkka säästmise järel, oma talukese omandamisele mõelda. Ta ostis selle vähese sularahaga kõrge hinna eest ja ägab nüüd väljaostumaksu ja kõrgeprotsendilise võla koorma all. Kui vähe rentnikke on maaomanikeks jõudnud, selgub tõsiasjast, et Eestimaal pole praegu veel poolt talumaast müüdud, Liivimaa eesti osas on aga veidi üle poole. Jõukaid taluperemehi on Eestimaal ainult üksikuid, Liivimaal on neid ainult ühes või kahes viljakas maakonnas.

Nüüdset rentnikku tuleb väheste eranditega lugeda puudust kannatava proletariaadi hulka. Rentniku sulastel, kes saavad aastas 80 kuni 100 rubla palka, on tihti parem kui temal. Rent on proletariaadi reservarmee surve tõttu ja ümberasumisalade lõppemise tõttu siseriigis määratu kõrge ning talumaal lasuvad koormised lämmatavad. On ju junkur, kes ikka veel üksi juhib maavalitsemist, üksi istub maapäeval, kaugelt suurema osa maamakse, riigimakse ja avalikke kohustusi talumaale veeretanud. Veel tänapäeval peab talupoeg muuhulgas üksi tegema teekorraldustöid, ta peab ka rüütelkonna hobuseposti toetama, mida ta peaaegu kunagi ei kasuta, ning aitama «ülal pidada» pappi, kuigi sellel on kasutada terve rüütlimõis ühes rentnike ja vabadikega.

Nüüd järgnevad hoopis väikeste rentnike, «vabadike», «saunikute» — «maata meeste ja naiste» — mitmesugused kategooriad. Nemad on elama asunud ribakesele mõisamaale, kvoodimaale või mõne taluomaniku või -rentniku põllunurka oma või rendihärrale kuuluvasse viletsasse suitsuonni ja nad peavad orjama, orjama, orjama. Neilt võetakse 25 kuni 50 rubla renti vakamaa põllu eest ja selle tasuvad nad oma roidunud jäsemete üleinimlike pingutustega. «Pooleterameeste», taluomaniku teorentnike liik ei esine eestlaste hulgas kuigi suurel määral.

Lõpuks «moonakad», mõisahärra abielus sulased, kes suurema osa oma kehvast tasust saavad natuuras. Nad elavad ja virelevad, kiduvad ja surevad kasarmukorterites, mis ei jää milleski maha kõige viletsamatest sealautadest, ning nad peavad oma kartulimaaribakest, mille nad oma leivavanemalt teotöö eest rendivad, oma naiste higiga väetama.

Täitsa samasugused või väga sellesarnased on olud eesti-Liivimaal.

Ja kuna nüüd väike osa neist viletsaist ja õigusetuist on julgenud piiksatada oma kägistajate vastu, lastakse neid tuhandete kaupa mõrvata, ning hunnidevalitsuse poolt volitatud timukaks on röövrüütel ise . . .[6]

Eduard Vilde.

«Die Neue Zeit» 1905—1906, nr. 49.

28

NILBUS.

Sellest on ligi veerandsada aastat mööda, siis nimetasid mind mõned eesti ajalehed sopakirjanikuks.[1] Nad leidsid ühest minu jutustusest naise, kes o m a mehe asemel teist armastas,[2] ja teisest jutustusest külatüdruku,[3] kelle juures poisid öösiti «ehal» käisid. See oli nilbe. Viimast korda süüdistati mind nilbuses kaheteistkümne aasta eest. Seda tegi üks Narva linna köstriemand «Virmalises».[4] Minu romaanis «Raudsed käed» seisis kellegi ülipriske proua kohta tähendus, et ta «käed oma kõhumäe peale risti lõi».[5] See oli nilbe. Kuidas tohtivat mina n a i s t e r a h v a kõhust avalikult rääkida! M e e s t e r a h v a kõhu kohta köstriemanda hurjutuses keeldu ei olnud.

Sest saadik pole mind enam nilbuses süüdistatud. Mitte aga sellepärast, et mina meelt olin parandanud, vaid sellepärast, et teisi «sopakirjanikke» juurde oli tekkinud, et terve uuem jutukirjandus, olgu algupärane, olgu tõlge, suguelulisi asju — see on «nilbusi» — sisaldas. «Vaga Jenoveeva» ja «Kannatliku Hirlanda» ajajärk oli nimelt mööda läinud,[6] ja mööda ka selle traditsioonidest elav Eesti-Eesti-Eesti ajajärk «Mustade kuubede» ja «Kindlate eesmärkidega».[7] Mõõduandva lugemisepubliku ja mõõduandva arvustuse eetika oli muutunud. Ernst Peterson,[8] Fr. Mihkelson,[9] A. H. Tammsaare[10] ja teised võivad ühes minukesega seksualiteediprobleemisid vabalt käsitada — kirjanduslikud köstriemandad mõlemast soost vaikivad. Nad vaikivad, sest et nende hääl enam avalikkusesse ei kosta.

Kuid ma eksin.

K õ i g e viimane kord, kus minule avalikult nilbust

ette heideti, oli — 26. jaanuaril 1909.[11] Ja etteheitja — kes ta on? M i t t e Narva linna köstriemand. Jumala eest mitte!

Etteheitja on «ajaloolise materialismi poolehoidja».

Etteheitja on eetika tekkimise ja arenemise tundja.

Etteheitja on virk Zola[12] tõlkija ja Maksim Gorki[13] austaja.

Etteheitja on kui ajaloolise materialismi poolehoidja, kui eetika tundja, kui Zola ja Gorki austaja, vilistliku «prüderie»,* špiissbürgerliku «muckerei»,** kodanliku variseerluse — ühe sõnaga: š p i i s s e r i - e m a n d a e e t i k a põlgaja ja vihkaja.

Etteheitja on minu seltsimees «Ma»,[14] kes «Päevalehe» 20. nr-i följetonis minu romaanide «Mahtra sõda», «Anija mehed» ja «Prohvet Maltsvet» kohta muuseas nõnda lausub:

«Vildel on oma laiduväärt i s e ä r a l d u s e d, mis parem ära jääma oleksid pidanud. Ma mõtlen nimelt jõukale kodanlikule klassile omase s u g u l i s e n i l b u s e peale, mis tingimata eemale jääma oleks pidanud . . .»

Kui ma seda lugesin, siis hakkas mu kõrvatagune väga sügelema. «Kelle kilda peaks see ajalooline materialist ometi sattunud olema?» oli minu esimene hüüe. Selle muutsin aga vähese järelemõtlemise järel õhkamiseks: «Kas ta siis n e n d e killast i k k a veel pole välja saanud, hoolimata kõigest võimalusest!»

«Ma» kaitseb minu jutustusi ühe arvustaja vigase kriitika-meetodi vastu ja tunnistab nad selleks, mida nad olla tahavad: ühiselulisteks maalideks kodumaa teoorjuse-aja lõpust.[15] Kuidas see kaitsmine tema käes loogiliselt õnnestub, sellest mõni rida alamal. Ühiselulised romaanid siis. Võimalikult i g a k ü l g s e d ja võimalikult t õ e t r u u d eepilised kujutused meie maa elanikkude tolleaegsest s o t s i a a l s e s t o l u k o r r a s t. Iseenesest mõista, et minu kujutusevalda ka nende elanikkude k o m b e l i n e seisukord jagunes, ja iseenesest mõista, et selle seisukorra alla ka nende s u g u e l u l i n e olemine käis. Iseenesest mõistetav

---

* Väikekodanliku peenutsemise.

** Väikekodanliku silmakirjatsuse.

minule, mitte aga «Ma»-le. «Ma» laseb mind minu romaanides kõiksugu kohutavaid kombelisi jõledusi kujutada, ta lubab mind täieliku nõusolemisega peksta, tappa, varastada, röövida, porujommi lakkuda lasta, aga kui mu tegelased seda teevad, mis neile kui looduslik sund ja tung inimlikult nii lähedal seisab, kui nad valitseva suguelulise moraali vastu patustavad, siis on see minu kui kujutaja poolt «nilbus, mis tingimata eemale jääma oleks pidanud»! Ja see on minu «laiduväärt iseäraldus» — — virga Zola-tõlkija silmas! ... «Ma», «Ma», anna mulle mu usk Sinu materialistlikult valgustatud nupu sisse tagasi!

Aga ehk on minu erootilised ja seksuaalsed joonistused esteetiliselt «laiduväärt»? Võib olla. Selle üle võib vaielda, nagu iga maitseasja üle. Kuid ilutundeliselt laiduväärsest erootikapildist kuni pornograafiani, kuni sihilikult ettekantud künismini on veel määratu samm, ja selle õigusega hukkamõistetava sammu pealt pole mind veel ükski tõsine arvustaja tabanud, silmas pidades, et «juba autori paljas püüe kunstilist mõju sünnitada teda nilbusesüü alt vabastab» (demokraatlane dr. Elsas Württembergi saadikutekojas 9. veebr. 1909).

Oma lausega, et «suguline nilbus jõukale kodanlikule klassile omane» olevat, püüab sm. «Ma» arvamist äratada, kui seisaks proletariaat oma kirjanduskunstiliste vaadetega tema seisupaigal. Suur eksitus, sõber «Ma» ...! Alles mõne päeva eest pattas kiriklane von Kiene, Württembergi saadikutekoja abipresident, tuttavat kodanlikku naljalehte «Simplicissimust»[16] sugulise nilbuse pärast ning nõudis valitsuselt lehe müügi ärakeelamist raudteejaamades kombluse tulul. Ja see oli sotsiaaldemokraatlane dr. Lindemann,[17] kes üles tõusis ja kodanliku kunsti «sugulist nilbust» katoliikliku «muckeri» vastu nõnda kaitses:

«See on seesama vaim, mis juba «Viimasele kohtule» püksid jalga tõmbas. Teie teate, «Viimase kohtu» maalile ühes kirikus on püksid peale vaabatud, sest et alasti kehad häbitundmust olla haavanud. See on seesama vaim, mis antiik-ajalistele kujudele need jõledad plekist viigilehed ette tegi (elav kiiduavaldus sotsiaal-

demokraatlaste ja vabameelsete poolt); see on seesama vaim, mis koolipoisikestele, kes ühises ruumis endid suplemiseks riidest lahti võtavad, üksik-kongisid nõuab kombelise hädaohu kartusel...» See on seesama vaim — lisan mina juurde —, mis ühes Reini-äärses linnas hiljuti nõudis, et kaupluste vaateakendele väljapandud mängunukkude kehadel riided seljas peavad olema, ja mis sellessamas linnas marmorist lõvid avalikus puiestikus ööpimedusel ära laskis kohitseda. See on seesama vaim, mis Viini teatritsensuurile nõu andis Ludwig Fulda näitemängus «Der Talisman» sõna «aluspüksid» maha tõmmata ja selle asemele «alusriided» panna.[18] See on seesama vaim, mis klassikute laulud kooliraamatutes, kui neis midagi armastusest ette tuleb, ära mõnitab, ja mis korda on saatnud, et Heinrich Heinele Saksamaal siiamaani mälestuskuju pole tohitud üles seada,[19] sest et ta «suguliselt nilbe» olevat. See on seesama vaim — pööran mina «Ma» poole —, mis Sind keelab Sinu materialistlikku elu- ja seltskonnamõistmist konkreetsete küsimuste juures iseseisvalt tarvitusele võtmast ja mis mulle näitab, et Sul vilistluse vana Aadam ikka veel kindla kestana seljas on...

Seesama sotsiaaldemokraatlane dr. Lindemann tsiteeris räägitaval koosolekul tuttava professori Konrad Lange kõnet,[20] mille see Saksamaa kombluseseltside (Sittlichkeitsvereine) kongressil kunsti ja kombluse üle pidas ja milles järgmised, ka kõigi sotsiaaldemokraatlaste poolt allakirjutatud laused leidusid:

«Peab üleüldse naeratama nende komblusefanaatikute üle, kes kunstis kõige kombelise kõlvatuse juuri arvavad ära tundnud olevat. Mitte kunst ei riku inimesi, vaid inimesed rikuvad kunsti. Meie peame labida juba sügavamale tõukama, kui meie kombelist kunsti tahame saada. Kunsti komblustamisega peale hakata tähendab hobust tagurpidi ette rakendada. Kunst võib nagu teaduski üksnes täieliku vabaduse päikesepaistel edeneda.» («Kauakestev kiiduavaldus sotsiaaldemokraatlaste ja ühe osa rahvapartei poolt» — seisab koosoleku stenogrammis.)

Nõnda, sõber «Ma», mõtleb ka proletariaat kombluse kohta kirjanduses: mitte sellega ei hävitata kombelisi kõlvatusi ilmast, et neid kirjanduses surnuks vaigitakse, et nad sealt «tingimata eemale jäetakse», vaid kaudsel mõttel sellega, et neid kui «loomulikke» paiseid maksva ühiskondliku korra seljas näidatakse, sotsiaalse tõsidusega valge ette tuuakse. Ja muud pole ma mitte teinud.

*

Härra B. Linde,[21] minu arvustaja, olevat «Ma» kuulmise järgi «ajaloolise romaani kava», «ajaloolise romaani reeglid» üles seadnud,[22] millede najal ta siis minu romaanide «ajalooromaanlikku» väärtust hinnanud. Kui hr. Linde tõesti niisuguse kava, niisugused reeglid tegi, siis nägi ta asjata vaeva, sest tema tööl ei ole mingit väärtust.

Kõigepealt: mis on «ajalooline romaan»? Mis on sõnaga «ajalooline romaan» ära öeldud? Ei muud midagi, kui et romaani aine olevikust ei ole võetud, vaid minevikust. Romaani liigi ja laadi karakteriseerimiseks ei ole sellega veel kõige vähematki viiksatatud. Ma kirjutan romaani Waterloo lahingu üle[23] — see on ajalooline romaan, ma kirjutan romaani Agnes Bernaueri armuloost[24] — see on ajalooline romaan; ja ma kirjutan romaani Ülem-Sileesia kangrute nälgimisest 19. aastasaja esimesel poolel[25] — ka see on ajalooline romaan. Kuidas mina neid ainelise iseloomu poolest üksteisest täiesti lahku minevaid romaanisid ühe iseäralise teoreetilise «ajalooromaani kava» järgi oleks pidanud kirjutada saama ja kuidas arvustaja selle kava järgi minu romaanisid «Mahtra sõda», «Anija mehed» ja «Prohvet Maltsvet» sai mõõta ja hinnata, see on mulle mõistatus.[26] Minu kolm romaani on sotsiaalsed romaanid. Et nende aine minevikust on võetud, see ei muuda nende sotsiaalset laadi. Kui arvustaja neid arvustada tahtis, siis pidi ta neid sotsiaalselt mõistma. Mõistis ta neid aga sotsiaalselt, see on õieti, siis pidi «ajalooromaani kava», see vussiläinud mõõduriist, ta käest klirinal laua alla kukkuma.

Või oli ehk härra Lindel sotsiaalse romaani «kava» konstrueeritud? Ka sellega pole midagi peale hakata. Kui kirjanik midagi hakkab kirjutama, siis teeb ta endale ise kava. Kui vaba vaimutööline, kes iseseisvalt produtseerib, ei ole ta ühegi «normaalkava», ei ühegi teise isiku tehtud mudeli külge seotud ega tohigi seda oma produktide iseväärtuse tulul olla. Tuleb nüüd keegi arvustaja ja tuubib tema produkti enda väljamõeldud hindamisemasinasse, siis pole säärasel arvustajal oma ametist aimugi. Mitte kirjanik ei pea arvustaja sisse pugema, vaid arvustaja peab kirjaniku sisse pugema. Kõik niisugused «kavad» ja «reeglid» on hallitanud ja seenetanud. «Schulfuchserei», ja minu kahtlus on tungiv, et hr. Linde oma «kava» treimiseks algatuse mõne niisuguse «koolirehesse» tolmunud käsiraamatust sai. Hr. Linde kui moderniteedimees ei oleks pidanud nii ajast maha jäänud literaarhistoorilise meetodiga mitte debüteerima...

Minu sõber «Ma» aga laseb enese selle meetodiga kotti ajada. Tema aktsepteerib Linde-härra «ajaloolise romaani kava» kui õigusliku kunstimõõdupuu ja saeb sellega oksa, mille peal ta mind kaitstes istub, ise maha. Muidugi ei päästa ta minu sotsiaalsetest romaanidest sel lool muud midagi, kui et nad — ajaloolisi faktisid sisaldavad, mis rahvale tulusad teada ja mälestada on. Kas minu romaanid kui sotsiaalsed romaanid sellest ajast, mida nad kujutavad, plastilise, hingedesse tungiva ja päid äratava maali annavad, see peaküsimus, mis ühtlasi minu tööde kunstilist väärtust sisaldab, jääb sel kombel minu heatahtliku kaitsja poolt oluliselt vastamata.

Eduard Vilde.

«Päevaleht» 11. (24.) II 1909, nr. 34.

29

KAVA, ÜLEVAADE JA TELLITUD TÖÖ.

Et hr. B. Linde oma Tallinnas peetud kõne trükis ütleb ilmuvat,[1] siis võin mina oma vastuse tema kirja peale «On see kava?» «Päevalehe» 42. nr-s[2] ainult järgmiste faktiliste kinninaelutuste peale kitsendada:

1. Härra Linde raputab «ajaloolise romaani kava» enesest maha ja ajab tekkinud eksiarvamise süü «Päevalehe» referaadi peale,[3] mis tema «sõnadele osalt teise värvi andnud». See olnud «enam ajalooline ülevaade» välismaa ajalooliste toodete kohta, millest tema kõnelnud.

«Mina konstateerin siin, et mitte üksnes «Päevalehe» referaat hr. Linde «ülevaatest» kava mõttes ei kõnele, vaid ka teise Tallinna lehe, «Virulase» referent. «Virulase» referent lausub selgelt ja siledalt: «K õ n e l e j a s e a d i s e s i t e k s ü l e ü l d i s e d t e o o r i a l i s e d n õ u d m i s e d a j a l o o l i s e r o m a a n i k o h t a ü l e s j a h i n d a s s i i s n e n d e j ä r g i V i l d e r o m a a n i s i d» («Virulane» nr. 8).[4]

Nõnda on siis k a k s referenti hr. Lindet võõriti mõistnud ja mõlemad ü h e l v i i s i l! Ma panen imeks, et hr. Linde nende eksituse kuni minu arvustavate tähenduste ilmumiseni õiendamata jättis, kuna ta üht oma lausekest, mille ta diskussioonis oli pillanud, kui referendi eksitust «Päevalehes» varmalt õiendama tõttas («Pvl.» nr. 14).[5]

2. «Ma» artikkel «Ed. Vilde ja tema ajaloolised romaanid» «Päevalehe» 20. nr-s annab hr. Lindele asja järeldada, kui oleksid minu ühiselulised romaanid «Teataja» «majandusemeeste t e l l i m i s e peale» kirjutatud.[6]

Mina seletan siin, et kõik, mis «Ma» oma kirjas minu romaani «Mahtra sõja» tekkimisest kõneleb, l e g e n d on. Mitte majandusemeeste käest ei saanud ma oma

romaani kirjutamiseks algatust, vaid rahva käest, ja seda siis, kui «Teatajat» ja tema majandusemehi veel olemaski polnud. Juba aastal 1896, kui minu külajutt «Külmale maale» ajalehes ja raamatuna oli ilmunud, tuli mulle Tallinnamaa talurahva hulgast kirju, milledes mulle soojalt nõu anti rahva meeles mõlkuvat Mahtra hirmusündmust «jutuks teha». Mitmesuguste takistuste pärast ei saanud ma ülesandele lähemale astuda; esiteks asusin ma Moskvasse elama, teiseks puudus mul materjali kogumiseks aineline jõud. Siis läks asi mul meelest ära, kuni ma 1900. ja 1901. aastal Tallinnas elades ja «Eesti Postimehe» toimetuses töötades Harjumaa inimestega ka isiklikult kokku puutusin, kes mulle jälle Mahtra sõda ja selle kõrval ka Anija meeste peksulugu kui jutustuseaineid meelde tuletasid. Isegi «Prohvet Maltsveti» kirjutamiseks anti mulle otsekohe rahva seast tõuget. Ma annan algatuse-au rõõmsa uhkusega rahvale, kelle vaimline erksus mulle mu töö juures rohkem abiks oli kui miski muu. Kui mina 1901. aasta lõpul praegu asutatud «Teataja» toimetusesse peaasjalikult füljetoni-toimetajaks astusin, siis tõin m i n a «Mahtra sõja» kirjutamise mõtte sinna kaasa, millega minu ametivennad muidugi ilma pikema jututa nõus olid. Eelkäivast «kõnesolemisest» majandusemeeste vahel — «Ma» ütleb «m e i e vahel» — ja eelkäivast «mõtlemisest» ainete korjamise ja tarvitamise peale, millest «Ma» jutustab, ei tea mina mitte midagi. «Ma» meietamine on mulle täiesti arusaamata. «Teataja» toimetuse liige tema sel ajal ei olnud.[7] Kui mina «Mahtra sõja» kirjutamist kavatsesin ja materjali kogusin, siis elas «Ma» kaugel teises linnas, ja kui ta Tallinnasse elama asus, siis ilmus minu romaan juba lehes või oli ilmumiseks kavaliselt küps. «Missuguse kuju mina Mahtra sõjale pidin andma», kas ma romaani või «eksaktajaloo» pidin kirjutama — see «Ma» luuletatud probleem ei tulnud meil «Teataja» toimetuses poole sõnagagi kõnesse ega võinudki tulla, sest et minu idee algusest peale romaani-idee oli, millest ma poleks lahkunud.

Eduard Vilde.

«Päevaleht» 20. III (2. IV) 1909, nr. 65.

30

TAANI NAISEST.

Vaene Strindberg![1] Ta oleks oma jalutu kiusuõpetuse mõlema soo vastastikusest verivaenlusest püstitamata jätnud, kui ta oma kolm kaasakest Taanist oleks võtnud, ja mitte Rootsist. Taanist oleks ta ka kuus võinud võtta ja kõik korraga, ilma asja leidmata mürgist nõretavateks väärõpetusteks. Ma küll ei tea, mäherdused tulehargid need rootsi eidekesed on, ma pean neid nende palgelise välimuse järgi temperamentlikeks ainult heas mõistes; Strindberg'i ennast aga olen sama kriteeriumi najal, tema näopiltide järgi, alati vanaks õrilõuaks pidanud, kes ei saa inglitegagi läbi — ka mitte taevastega, kes temaga nüüd kahtlemata juba seitse haralist imet läbi on elanud. Nii palju aga on kindel, et «Isa»[2] autor, kui ta taani naise oleks võtnud, oleks olnud hoitud nende alaliste abielulahutuste eest, millega ta oma eluajal sai rahvusvaheliste pilkelehtede seisvaks kujuks ning ühele neist asja andis kedagi härrat lasta ühelt rootsi daamilt küsida: «Või teie olete rootslane — kas te Strindbergiga juba abielus olete olnud?»

Taani naisel on nimelt üks omadus, mis murdjat taltsutab. «Murdjaga» mõtlen muidugi meest, iseäranis säärast, kes luuletab, maalib, komponeerib, pilli mängib või muud sellesarnast iseloomu-rikkuvat ametit peab, mis õpetab teda uskuma, et ta kui lõvi või kotkas on isevalitsevast soost ja millest ta enesele siis õiguse järeldab kõigilt muilt olendeilt võida igale oma tujule ja tujukesele tingimata alistumist nõuda. See taani naise võime — teha mehemurdjat enam või vähem taltsaks koduloomaks — ei põhjene aga mitte, nagu ehk

oletada võidakse, tavalik-labasel muhedal-mahedal heasüdamlusel — vähemalt mitte sellel üksi —, vaid tähendatud imetegeva omaduse nimi on naiivsus. See on see iselaadi naiivsus, mis mõjub nagu ürgpõline, emapiimane huumor — võitvalt, sõjariistu maha panema sundivalt, lepitavalt. Kui seesugune monumentaalne taani naine — monumentaalne rinna, puusade, istmiku, eriti aga labajalgade poolest — oma möirgaja ees seisab, silmas ja suus, põselohkudes ja lõualotikestes see allikpuhas, naeratav, kartust tundmata plikalisus — juuksed võivad tal seejuures juba hallid olla —, siis peaks mainitud möirgaja otse vanapõrguline ise olema, kui ta mitte kohe lõugu ei sule ja saba sorgu ei tõmba.

Seda liiki naiivsust — vaba rumalusest ja edevusest, ainult lihtsa, õiglase, kavaluseta hinge soe paiste —, seda ennemuistset naiivsust on oleviku maailmas ainult harva veel leida. Meie eesti naine, isegi külas ja metsataguseski külas, on temast peaaegu lage. Üksnes Soomes ja Tirooli kõrgemates Alpides olen üksikute seda liiki eksemplaridega kokku puutunud, ja ühte seesugust mäletan veel Kaukasusè mägedest — kaunist mingreeli noorikut, keda mul lõbu oli ta hurtsiku ees fotografeerida. Aga need kõik olid maainimesed või säärased, kes maainimese munakoorest veel mitte väljas ei olnud, kuna mulle taani naiivsus põliste suurlinlaste juures iga sammu pealt uue rõõskusega vastu astub. Taani Ksanthippe't ei oska ma enesele sugugi kujutella,[3] kuigi siinsed murdjad kinnitavad, et neid olevat. Ma ei ole rohkem kui kahe aasta jooksul, mis ma kahel puhul Kopenhaagenis olen elanud[4] — ja ma elasin ikka mitmekordsetes üürikasarmutes —, veel kordagi taani abielutüli näha ega kuulda saanud, kuna ma näiteks švaablaste hulgas, kelle naised samuti teatavas naiivsuselõhnas seisavad, vähemalt nende koduses luules enam kui üks kord lahutavat vahemeest pidin etendama, sest et lahingud, mis kestsid väikeste puhkeaegadega mitu päeva järgemööda, minu töö- ja öörahule hävitavaks said.

Et taani naisuse haruldane naiivsus selle maa rahvuslikus kirjanduses mitte nii silmatorkavalt käsiteldav ei ole, nagu ta minu arust olema peaks, tuleb kahtle-

mata sellest, et oma silm teatavaid asju vähem näeb kui võõras silm. Oma silm ja kõrv ei suuda küllalt võrdlev olla: esimene ei näe metsa puude pärast, teine ei kuule muusikat pillide pärast. Võõrale seevastu langevad selgetena meeltele kõigepealt just need muljed, mis talle ta muiduses ümbruses olid tundmatud või vähe tuntud. Kes värske välismaalasena Kopenhaageni uulitsail, puiestikes, väljasõidukohtades liigub või teatris, kontserdil, restoranis istub, võib sattuda selle välise vormi avatlusel, millega taani naise naiivsus talle siin ilmneb, esiotsa kergesti väärjäreldusele, kuigi ainult mõneks tunniks. Näib nimelt, nagu oleks iga teine, vähemalt aga iga kolmas Kopenhaageni naine, olgu linutatud või linutamata,* intiimse sõpruse peale silmapilk valmis või selleks koguni ostetav. Iseäranis frapeerib** sind vaba, julge naeratus, millega ta sulle kui võhivõõrale teisesoolisele otsa vaatab. Ta ei jää sulle ka võrgutav-lahket vastust võlgu, kui sa üttega tema poole pöördud; ja jätkub sul aega ning tahtmist temaga pikemalt jutelda, tema seltsi kauemini nautida, siis ei takista teda sinu soovi täitmast igatahes mitte see põhjus, et sa temale võõras oled. Tema plikausaldus sinu vastu lõpeb alles siis, kui sa selleks ise asja annad, mis sulle kui rikutud välismaalasele ju kergesti võib juhtuda. Taani mees seda naljalt ei tee. Taanis on mees see, kes naise pilgu all punastab, mitte ümberpöördult. Nii naisehäbelikku meest, nagu on taanlane, pole ma kunagi ega kuskil näinud. See abitu punastamine, see keeletu kohmetamine ilma mingi põhjuseta võõra või vähetuttava naisterahva ees ei kao taani mehest hallide juustegagi mitte. Teda on ta naiivne naine kasvatanud, mõlemat koos aga nende maa idülliline kultuur oma igapidise rohke laheduse gа — kombeõpetaja, kellest paremat ei ole.

Pole aga kahelda, et taani naise vabast ja virgast silmaheitmisest teise soo peale pole see osa, mis jaguneb neiude ja leskede arvesse, teatavast sihilikkusest igakord mitte vaba. Tanutamata taani naine on sunni-

* Linutama = tanutama, noorikule pulmas tanu või linikut pähe panema. Siin siis: abielunaine või vallaline.

** Üllatab, hämmastab.

tud kosima, valitseva soo esindajate armulikku tähelepanu nõutama, sest ta teab, mäherduse võistluse taga seisab eesmärk, mille poole ta loodusliku ja majandusliku tarviduse tungil püüab, — ta teab, et tema rahvuslikust sõsarkonnast terve kolmandik meheta peab jääma. Mitte üksnes, et Taanis tuleb 107 tütarlapse kohta ainult 100 poisikest ilmale — vahekord, millest palju halvemat naljalt enam ei ole, vaid sotsiaalne areng toob ka veel kaasa, et abielu kui hädaelu saab ikka enam kardetuks, et laulatuste arv aasta-aastalt jõudsasti kahaneb. Ära pane siis liiaks, kulla kangesooline võõrsilt, kui taani neiu sulle lahkemalt otsa vaatab, kui sa seda mujal oled näinud, ja lahkemalt, kui sa vahest väärt oled: ta ei või teisiti! Ajad on halvad. Nii halvad, et Taanis vanagi mees noore neiu või lese nooriku silmas tingimata armu leiab, mäherdune ebaloomulik olukord küll ka Norra naabermail näib valitsevat, sest ega muidu Björnson-Björnstjerne[5] oma limonaadmagusas näidendis «Kui noor viin õitseb» nii rahuliku luuletajasüdamega plikakestele otse põhimõtteks pähe ei oleks pannud — tahta endid vanadele meestele pühendada, mis ühe poolt neist teokski lastakse saada. Ma võin «sammaldanud peadele» muil mail, keda ükski nugissilm enam riivata ei tihka, trööstivat nõu anda: Taanis on veel kõik võimalik! Siin pole tudikegi hiljaks jäänud.

Ma tähendasin juba, et taani Eeva naiivsus, see hingeline linnulihtsus, mitte ühendatud ei ole vaimse piiratusega. Kui naismaailm igal maal nii palju loeks ja kirjutaks, kõneleks ja kõnet kuulaks, teatris ja kontserdil käiks, iga liiki seltsielust osa võtaks jne. — siinsed teaduse- ja kunstitemplid õitsevad ohtral osal just nende «vaimust väetite» abil —, siis jääks palju õrna soo äratuseks kulutatavat kihutustinti tarvilikumaks otstarbeks järele. Veel kindlam intellektilise ärksuse tunnusmärk aga kui osavõtt kunstist ja teadusest on tuttavasti arusaamine ning tegelik osavõtt poliitikast, ja ka siin on taani naine näidanud, et ta ei ole haneke. Seni võis ta poliitilist tegevust laiemas raamis ainult kogukondliku omavalitsuse alal ilmutada, ja niihästi kodanlik kui ka proletaarlik naine on kõrgete valimis-

arvudega ning mitte palju vähem avalikkude tegelastena tunnistuse toonud, et ta on küps laiemate poliitiliste õiguste tarvis. Viimased tulevadki nüüd, sest juba lähem parlament valitakse mõlema soo poolt üheõigusluse põhjal, milleks praegu teoksil olev põhiseaduseuuendus ammugi nõutud moodsa aluse paneb. Ei ole vähematki kahtlust, et taani naine edaspidi ka parlamendi juures ja nn. kõrges poliitikas enda ning tarbe korral mehe aset jaksab täita. Organiseerimises näib tal pealegi erakorralist annet olevat. Kopenhaageni neitsikud näiteks on nii võimsalt organiseerunud — muidugi mõjuvad ka muud tegurid omajagu kaasa —, et palkajad olevat nende kõrgete ühisnõuete täitmisega üsna kimbus. Mitte ainult, et toa- või köögitüdrukul peab tingimata omaette nägus tuba olema — köögis ei ela ükski neist —, vaid tuppa peab ka veel päike sisse paistma. Lõbus on lehtedest lugeda kohapakkujate kuulutusi: need on päris mesised meelitamised. Kiidetakse töö vähesust, tööaja lühedust, pererahva lahkust, elukambri ilu ning avarust, treppide madalust, head ja rohket toitu, kõrget palka jne. Peale Ameerika, kus ümmardaja kui «ori» teiste töötavate klasside lugupidamatuse või koguni põlguse all seisab, ei tunne ma naljalt maad, kus naissoost majateenija nii kositavalt otsitav oleks kui Taanis.

Et Strindbergi juurde veel pisut tagasi tulla: ma ei tea, kui suur maiasmokk ta oli. Kui rootslane — rootsi köögil on maailmas hea kõla — võis ta seda väga hästi olla, kuigi alles hilisemas eas, mil ta kõhu eest paremini jõudis hoolitseda. Armastas aga Strindberg maitsvat rooga — suur *gourmand** ei tarvitsenud ta ollagi —, siis — siis ei julge ma oma väidet, et ta taani naisega õnnelikult oleks elanud, mitte jalul hoida. Sest taani naise keedis ja küpsis** — jumal halastagu igaühe peale, kes nendega oma isu peab kustutama! Kui mulle toona üks rootsi naisartist tähendas: «Taanis söödetakse inimesi ja lehmi ühise retsepti järgi,» siis tõendati

---

* Lugeda: *gurmaan* (prants. k.), täh. 'suur söödik'.

** *Keedise* ja *küpsise* all mõeldi varemalt, nende sõnade tekkimise aegu, üldse keedetut ja küpsetatut.

mulle suuga seda, mida mu kõht juba ammugi meeleheitlikult tõeks oli võtnud. Taani naine kokana on suurim sodi- ja rokamoor päikese all, ja kui ma ise ühe seesugusega abielunimelisse kimbatusse oleksin sattunud — ta oleks ammugi hauas ja mina niisama ammu pogris. Naiivsus on hea asi, aga või teda patta sünnib panna!

Ed. Vilde.

«Päevaleht» 5. (18.) XI 1912, nr. 255.
Kogutud Teosed XXIX, Tartu 1935.

31

UUTMOODI SELTSKONNAARVUSTUS.[1]

I

Härra doktor J. Luiga pöörab «Päevalehe» 4. ja 5. numbris* eesti kirjanikkude poole, kes oma töödes seltskonnakriitikat tarvitavad — ta nimetab Mait Metsanurga[2] ja minu kõrval veel Vuolijoki't,[3] E. Petersoni[4] ja M. Mõtslast[5] —, tähelepanemiseväärt reformi-ettepanekuga. Hr. Luiga on niisuguse kriitika tarvis uue parema meetodi leidnud — meetodi, mis seltskonnale kaugelt suuremat tulu tõotavat kui see vana, mida Aristofanesest[6] peale kuni Mats Mõtslaseni on tarvitatud. Et mina uute ideede kohta väga vastuvõtlik olen ja hr. Luiga oma asja nii tõetundelise vaimustusega ette kannab, et selle mõju alt pääseda võimata on, siis astun sümpaatlikule küsimusele siin sõbralikult ligemale.

Hr. Luiga seab oma ettepanekus normi üles: Seltskonda ei pea arvustus mitte «lööma, vaid looma, s. t. häid isikuid kirjanduses looma». Iseäranis seltskonda, mis «närune ja nõrk» on, ei tohi arvustus «lüüa», ja «just sellepärast», et ta närune ja nõrk on.

Ma pean tunnistama, sel põhimõttel on avatlevaid, isegi nõiduvaid külgesid. Tema teostamine looks niihästi seltskonnale kui ka kirjanikule põlve, mis ammugi tagaunistatud «Schlaraffiat» elavalt meelde tuletab. Kõik patud ja pahed kristliku armastuse paksu mantliga vastastikku kinni kaetud! Idülliline rahu kõige «närususe» peal! Kirjanik hõiskaks «närusele seltskonnale» ja «närune seltskond» kirjanikule jõulust jõuluni hosianna! Ja oh neid auhindasid, mis kirjanikule seltskonna,

* «Kirjanikud ja seltskond Mait Metsanurga «Orjade» ja E. Vilde «Tabamata ime» valgustusel.» — *Autori märkus.*

nimelt selle kõige «närusema» osa poolt tänuks ja tasuks igal aastavahetusel kaela sajaks, ja oh neid ausambaid ja mälestusekujusid pärast surma! Ma mõistan mõne «seltskonna-esindaja» igatsust niisuguse põlve järele — ma mõistan seda tõesti!

Nüüd on aga asjal paraku ka külgesid, mis mõtlema panevad. Kõigepealt kardan ma väga, et mõiste «seltskonna-arvustus» kujutatud olukorral jäljetult hävineks. Sõna «arvustus» ei tähenda minu teada mitte sedasama mis sõna «kiitus», vaid harilik arvamine Euroopas kaldub sinnapoole, et ta antud korral ka «laitust» tohib tähendada. Kaotab ta selle tähendusepoole, siis kaob ta ka ise, ja järele jääb ainult mõiste «seltskonnakiitus». Sellepärast küsin ma murelikult: Kas jätkub kirjanikkudel küllalt vandaallikku pietaedipuudust, et nii vana auväärt mõistet nagu «seltskonna-arvustus» — mõistet, mis Aristofanesest peale kuni Mats Mõtslaseni inimlikkude mõistete hulgas tähtsat aset on täitnud, ilmast välja visata? Mina enese eest küll ei usalda vastutada.

Aga selle kadu kannul käiks veel teisi, mis esteetilise alalhoidluse instinktile kirjanikus ja seltskonna mittenäruses osas vist mitte ei vastaks. Ilukirjanduslik seltskonna-arvustus tarvitab väga rohkel määral oma abinõudeks satiiri ja irooniat, mis talle elu ja hinge annavad ning ilukirjanduses hallist muinasajast saadik otse esteetilist imet on teinud. Ka need mõisted peaksime oma ajust välja kiskuma ja maha matma, kui inimliku ühiskonna ja tema tüüpiliste esindajate «närusust» ja «narrust» enam ei tohi pilgata ja ironiseerida, sest mis jääb selleks siis veel järele?

Ma ei suuda ka, mida enam ma ettepaneku sisse süvenen, arga küsimist maha suruda: Kuidas kujuneks doktor Luiga revolutsioonilise retsepti järgi prepareeritud viirukikirjandus oma vaimlise kvaliteedi poolest? Hr. Luiga nõuab kirjanikult «häid isikuid», ta nõuab «positiivseid iseloomusid», «kangelasi». Ta nõuab kategooriliselt a i n u l t niisuguseid, sest muidu poleks tema nõudel mõtet, kui silmas peame, et ilmas ühtegi kirjanikku ei leidu, kes ikka üksnes halbu isikuid, n e g a t i i v s e i d iseloomusid oleksid loonud. Ma

kardan, et õndsa Marliti «backfischromantik»* niisuguse kirjanduse kõrval väga-väga ära kahvataks.[7] Ma kardan, et säärane kirjandus kõige «närusema» seltskonna kohta pikapeale nõnda mõjuks, et raamatute ostjateks ja lugejateks ning teatris käijateks viimaks ainult veel isikud jääksid, kes kirjanduses võrdlemisi kõige vähem kangelast said mängida: seltskonna kõlbelised ja vaimlised jätised. See oleks kirjanduse kahju. Ja seltskonna kasu? Ma arvan, et väga küsitavaks jääb, kas seltskond mitte veelgi «närusemaks» ei lähe, kui tema kirjandus nõrkust tugevuseks, narrust tarkuseks, kelmust vooruseks kiidab. Vähemalt minule ei hakka pähe, kuidas vaimliselt alaväärtuslikku seltskonda vaimlise korruptsiooniga saab tohterdada. Kui kirjandusel võimu on seltskonda luua, nagu hr. Luiga kinnitab, siis looks tema õpetuse järgi soetatud kirjandus kõige paremal puhul seltskonna, kelle hulgast kogu ilma tsirkused ja laadapalaganid endale veiderdajaid käiksid palkamas; suurusehulludest aga kubiseb kogu maa.

II

Oma uuendusekavatsust põhjendab hr. Luiga sellega, et Eestis seltskonna-arvustajaid olla, kes mitte «tüüpide kallal hammast ei ihuvat», vaid «elavate inimeste, teatavate isikute» kallal, ning seda palja «kättetasumise, viha ja isiklikkuse» pärast «kohvikondliku keelepeksmise näol». Tüüpide kallal lubab siis dr. Luiga hammast ihuda, «elav isik niisugusena» aga pidada arvustaja ees «püha ja puutumata» olema.

Mida mõtleb hr. Luiga «tüüpidega»? Elava inimese vastand on surnud inimene. «Tüüpe» ei nimeta hr. Luiga aga kordagi surnuteks, järelikult mõtleb ta tüüpidega ka elavaid inimesi. Kui aga elavaid inimesi sel puhul, kui nad tüübid on, ka «eitavalt» võib kujutada, «halbade» iseloomudena — milleks siis hr. Luiga terve uuendusе-aktsioon? Siis on ju kirjanikud, igaüks oma võimise järgi, teinud, mida hr. Luiga lubab, ja viimasele

* Kooliplika-romantika.

ei jää muud õigust, kui järele katsuda, kui hästi või halvasti töö nende käes õnnestus!

Ja tõepoolest: niikaua kui kõigi aegade ja rahvaste kirjanikud oma-aegset seltskonda on kujutanud, niikaua on nad ka elavaid tüüpe, häid ja halbu, algkujudeks tarvitanud — kõige suuremaid neist kuni kõige väiksemateni. Sest teisiti ei saa nad oleviku-inimesi üleüldse mitte luua; nende fantaasia ja isiklik hingeelu üksi ei ulata loomisetööks, need on ainult laenu-asutused, kust nad endile täiendust ja toetust toovad; nende loodud kujudel puuduks reaalsuse veri, tõelikkuse muskulatuur, kui kirjanikud ilma «mudeliteta» töötaksid. Muudkui piiramata vabad ei ole nad elavate ega surnudki algkujude tarvitamises. Kirjanik-kunstnik ei kujuta arusaadaval hoolimisepõhjusel oma tegelast mitte nõnda, et see oma täiuses selle täpipealne konterfei* on, kellelt ta tema tarvis üksikuid iseloomujooni laenas, mitte nõnda, et kirjaniku nõu ja tahtmine eriliselt just teda kujutada, ja mitte seltskondlikku tüüpi, tema tööst ettetikkuvalt välja paistab. Hr. Luiga peaks teadma, et kirjanikud pealegi mitte üksnes teisi, vaid ka iseendid kõigi oma nõrkuste ja ebavoorustega maalivad, sagedasti kibedal iroonia- ja satiirikõrvetusel, ja kui tarbekohane, niisamuti välispidi varjatult nagu oma kaasinimesi, kuigi see neid äratundmise eest ei hoia, ja enamatel kordadel mitte ei hoia. Et mõni seltskondlik vilistlane oma klassi- või kildkonna-näo kirjaniku miljööpeeglis ära tunneb ja seda enese isiklikuks näoks peab, mille üle ta siis vihastab, sest et nägu tema vaatekohalt küllalt ilus ei ole — oh taevake, seda on ennegi juhtunud ja mõistlik ilm on naeratades seeüle ikka jälle päevakorrale läinud!

Mis nüüd doktor Luiga väitesse puutub, et eesti kirjanikkude seas neid olla, kes seltskonda mitte kunstilise arvustuse pärast ei arvusta, kes seltskondlikke tüüpe mitte tüüpide eneste pärast ei kujuta, vaid palja keelepeksmisehimu ja isikliku vihavaenu pärast, siis ei tarvitse ma hr. Luigat nii kaua uskuda, kui tema süüdistus tõendustest lage seisab. Küll on pamflettisid igal ajal

---

* Koopia.

kirjutatud, nende seas kirjanduslikult väärtuslikke, ja mõni eesti ilukirjanduslik kriitika ning «kriipsualune», nagu J. Luiga «Vaestemaja ja popsid» («Pvl.» nr. 289 m. a.),[8] ei ole midagi muud kui «närune» pamflett, muudkui ilma kunstilise väärtuseta; aga eesti ilukirjandusel ei ole sellesarnast etteheidet õiglaselt ja mõtlevalt poolt enne hr. Luigat veel mitte tehtud. Küll kirjutasin mina poliitiliselt ärevatel aegadel sõprade soovitusel kui parteimees ühe poliitilise satiiri,[9] mida ma nüüd enam, kainenenud meeleolul, sel kirjanduslikul vormil ei kirjutaks — asjast alamal lähemalt —, kuid see oli ikkagi poliitiline «viha», mis mulle sule kätte surus, ei midagi alamat. Niisama vähe nagu kõigis muudes minu töödes leidub «isiklikkust», «tasumist» või midagi sellesarnast minu «Tabamata imes». Kuidas niisuguse isikunuuskimisega sisse võib kukkuda, seda näitab lugu, et hr. F. Karlson oma referaadis Kirjanduse Seltsi koosolekul minu tegelase Leo Saalepi naha seest m i n d e n n a s t arvab leidvat . . .[10] Saalep pole hr. Luiga mõttes midagi vähemat kui positiivne kuju, kui «kangelane».

Et dr. Luiga reformimanifestil nii hüsteeriliselt-elav toon on ja et ta selles seltskonda mõne üksiku kirjaniku vastu püüab mobiliseerida, siis pole raske järeldada, et ta oma isikliku asja eest väljas on. Ta tahab sellele tuttavat «ülemaalist» paistet anda, et kõmu ja seega mõju suurem oleks. Seejuures on ta nii ilma kangelase-omadusteta, et ta teisi enese eest sõtta vaimustades iseenese kahe nimetähe aia taha targu ära peidab. Et doktor Luiga aina oma asju ajab, selgub mulle veel sellest, et «Tallinna Teataja» teda ühes humoristlikus koosolekukirjelduses doktor Vaiguks nimetab.[11] Dr. Vaik aga on üks tegelane minu «Tabamata ime» seest.

Ma tahan nüüd oma draamategelase tuluks siin seletada, et dr. Vaik mitte dr. Luiga ei ole. Ta ei ole seda juba sellepärast mitte, et mina härra Luigat e i t u n n e. Ma olen seda härrat ü k s a i n u s kord elus näinud. Ma ei tunne teda isiklikult ega kaude sedavõrd, et ma tema kuju kirjanduslikuks otstarbeks oleksin võinud tarvitada. Mõnda selle härra joonealust olen ma «Päevalehest» lugenud; nad on mulle hämaratel tundidel roh-

kesti lõbu teinud ja ma oleksin neist mõne tsitaadi oma näidendi miljöötegelastele ehk suhu pannud, kui ma viimaseid karikeerida oleksin tahtnud. Seda ma aga ei tahtnud. Meil on jumalale tänu just praegusel ajajärgul nii palju fraasitajaid ja poseerijaid, et kirjanik valiku poolest kitsikusesse ei tarvitse jääda.

Et dr. Vaik dr. Luiga ei ole,[12] selleks on mul hea tunnismees: dr. L u i g a i s e! See härra ei leidnud 24. okt. m. a., kui minu näidend käsikirjadena Tallinnas juba käest kätte käis, sealt seest mingit «keelepeksmist», ei mingit «isikupuutumist» ega «kättetasumist». Hoopis vastupidi: ta puistas mulle suurepärast kiitusekonfetit kaela, kui ta oma «Aforismides» («Pvl.» nr. 247) kirjutas:[13]

«Nagu näha, oleme praegu pöördeajale jõudnud: varsti ilmuvad tööd näitekirjanduse alal juba õige suurte lubamiste ja andmistega. Talendiga ühes ilmub ka eruditsioon töödes, näidendi tegevusekoht nihkub nähtavasti ühes sellega maalt linna.»

Hr. Luiga kõneleb küll paljuses ja ei nimeta «varsti ilmuvate» näidendite nimesid; aga et tol ajal ainult «Talulapsed»[14] ja «Tabamata ime» ilmumisel olid ja nendest ü k s n e s minu draama tegevusekoht linnas on, siis pole kahtlust, et kõik need «talendid» ja «eruditsioonid» ja «suured andmised» ja «pöördeajad» minukese arvesse on kirjutada. Ma olin ka väga õnnelik. Iseäranis sütitas mu südant «eruditsioon». Sel sõnal on ju Eestis nii «suurtsugu», nii ülev «vaimuaristokraatlik» kõla.

Ja nüüd, 4. ja 5. jaanuaril 1913,[15] paar kuukest hiljem: kõik hiilgus otsas! Ainult «kohvikondliku keelepeksmise» haledad rusud järel! Nõnda võtab hr. Luiga minult «läike ära», kuna ta ise kurdab, et kirjanikud «inimestelt läike ära võ̃tvat». Ja veel läike, mille ta mulle ise andis!

Siin kerkib muidugi huvitav küsimus üles: Miks leiab hr. Luiga minu draama seest n ü ü d, mida ta sealt e n n e mitte ei leidnud? Missugune naljahammas või kelm poetas vaheajal minu näidendi purupositiivsete tegelaste hulka tasumisevihast sündinud «läiketa» isikuid? Küll nurises hr. Luiga juba enne 4. jaanuari, ni-

melt 17. nov. m. a. («Pvl.» nr. 266),[16] oma «humanistliku kultuuravõitluse» proklamatsioonis «meie kirjanikkude» üle, kes «õige kõrgilt alla vaadata armastavad seltskonna esindajate peale»; küll andis ta ka oma «Vaestemaja»-sepises 6. dets. Kirjanduse Seltsi Tallinna koosolekul ja 14. dets. «Päevalehes» märku, et «popsisid» — s. o. «seltskonna esindajaid» — arvustada patt on.[17] Aga ei veel sõnagi «isiklikkusest», «vihast», «kättetasumisest» — see kõik tuli hirmsal robinal alles nüüd. Ja nüüd korraga leiab hr. Luiga ka minu «Naisõiguslased» üles.[18]

Selle poliitilise pilke kirjutasin mina tol ajal, kui «Postimees» ja tema erakond, mille hulgas ka dr. Luiga oli, oma poliitiliste vastaste vastu võitlemiseks isegi kõige häbematumat naisterahvaste laimamist keelatuks ei pidanud. Muidugi ei nimetatud mõeldud naisterahvaid mitte nende nimedega, vaid poeti nimetuste taha nagu «pruunseelik», «pügatud peaga kurepetja» jne. varjule. Ainult doktor J. Luigal ei puudunud «mehisus» ka laimatute nimesid suhu võtmast, mis talle kohtuliku protsessi kaela tõi. Laimu täielik põhjendamatus tehti kohtus selgeks ja hr. Luiga päästis end ainult seeläbi karistusest, et tal korda läks kohtule usutavaks teha, et ta mitte teotamise, vaid ainult keelepeksmise-kõdi pärast laimujuttusid laiali kandis.

Nendest sündmustest sündis «Naisõiguslaste» pilge välja, mispärast seal, ehk küll mitte isiklik, siis ometi erakondlik «kättetasumine» selle patu ära on teinud, et tarvitatud ainest kõrval või sellega lõdvalt ühenduses seisvaid isikuid mittesündsal kombel on puudutatud. See on minu a i n u s seda liiki kirjanduslik vääratus, aga just doktor Luigal on kõige vähem asja mulle seda isikupuutumatuse kaitsjana ette heitma tulla.

Mõnede eesti kirjanikkude seltskonna-arvustus «keelepeksmise näol» juurduda hr. Luiga järgi selles, et neil «teadmised kirjanduslikkude metoodide kohta puududa» ja et «nende arvamine kirjandusekoolide mõjust vaba olla».

See otsus võiks minu ametivendi ja mind muidugi õnnetumaks teha, kui meil oma hindaja kohta natuke roh-

kem usaldust oleks. Aga kust see usaldus peaks tulema, kui hindajal otsustamises iga püsivus puudub. Minul näit. oli 24. oktoobril veel kirjanduslikku «eruditsiooni» küllalt, ja kui mul 4. jaanuaril seda enam ei ole, siis löön ma Luiga Luigaga surnuks ja olen ikkagi «eruditsiooni»-mees, sest igaüks näeb, et hindaja oma endisel otsusel v i h a pärast jalad taeva poole seadis. Mis aga kirjandusekoolidesse puutub, siis istuksin ma juba ammugi hr. Luigaga ühises kirjandusekoolis, kui ta neid koolisid nii nobedasti ei vahetaks, et mina temale kuidagi järele ei jõua.

Nagu «Noor-Eesti» ajakiri (nr. 5—6, 1910/11) kindlaks teeb,[19] tunnistas hr. Luiga aastal 1901 «Postimehes»[20] kõik sümbolistid-uusromantikud Baudelaire'ist[21] Maeterlinck'ini[22]* ning nende eesti jäljendajad hulludeks — see tähendab hr. Luiga oli fanaatiline n a t u r a l i s t või midagi sellesarnast.

Sellesama ajakirja sellessamas väljaandes[23] ristitakse Luiga-Saulus Luigaks-Pauluseks ning tõstetakse barbaarlikkude paganate hulgast, kes «Noor-Eesti» väärtust[24] õiglaselt ei mõista hinnata, «kultuuri-isiku» ausse, sest et tema üks neist vähestest olla, kes seda mõistvat — see tähendab hr. Luiga oli viimastel aastatel u u s r o m a n t i k või midagi sellesarnast.

17. nov. 1912 («Päeval.» nr. 266, «Kultuuravõitluses») annab hr. Luiga «Noor-Eestile» hundipassi, tunnistab, et «N. E.» «ilukirjanduslikult e b a s i h i l e» olla jõudnud, soovib «uuemas kirjanduses pöörangut» ja ütleb: «Meie kuulutame oma kunstikirjandusele uuestisündimist klassikast, iseäranis kreeka klassika läbi» — see tähendab hr. Luiga oli 17. nov. 1912 k l a s s i k.

5. jaanuaril 1913,[25] seitse nädalakest hiljem, kutsub hr. Luiga eesti kirjanikke («Päeval.» nr. 4) Fr. Tuglase[26] ja G. Suitsu[27] põhjendatud «luuletemplisse» — see tähendab hr. Luiga on klassikast jälle lahkunud ja uuesti u u s r o m a n t i k u k s või millekski sellesarnaseks heitnud.

Niisugusest alalisest tujukast koolidevahetamisest ei või muud järeldada, kui et doktor Luigal kirjanduse ja

---

* Lugeda: *Bodläärist Maaterlinkini.*

kirjanduslikkude voolude kohta iga o m a -otsus puudub; ta püüab viimaseid lihtsalt kui m o o d i s i d «kaasa teha». Kui ta mõnest kirjanduslikust «moelehest» uue «šniti» leiab, siis laseb ta selle järgi endale kohe uue ülikonna teha, et «hooajal» moemeeste tipus seista, nagu «euroopaliku kultuuri-isiku» kord ja kohus. Et säärast laadi esteetiline koolmeister kirjanikkudele, kellel «teadmised» just niisama saadaval on kui temalgi, oma vehklemistega imponeerida ei suuda, sellest peaks hr. Luiga ise ka kord märku saama. Ta peaks mõistma, et iga tühjake seltskonnast endale kõminal vastu rindu võib lüüa ja hüüda: «Ma olen tark mees, mul on nii kõrged nõuded, et neid keegi täita ei jõua!» Meie tahame seda tarkust kuulda saada, enne kui me teda usume, ja seda rõõmu pole hr. Luiga meile veel mitte teinud, ei sule ega suuga.

Mäherdust akrobaatlikku hüppavust dr. Luiga oma vaadetes ka teistel aladel ilmutab, selleks paar lõbusat lõpunäidet. Hr. Luiga oli tuline eesti rahvuslane, kui ta 1912. aasta algul «eesti ooperi» eest agiteeris,[28] mille libreto «Kalevipojast» pidi võetama ja millega Tallinna uut eesti teatrit pidi avatama. «Päevalehes» nr. 13 nõuab ta komponistile-luuletajale «t i n g i m a t a» rahalist toetust, nõue, mille üle kõik kunstisõbrad aina rõõmu võisid tunda. Aga kümme kuukest hiljem on hr. Luiga rahvuslus juba kolikambris: ta näitab oma «Kultuuravõitluses» üllatanud ilmale näppude peal ära,[29] et eesti teatrit m i t t e eesti näitetootega ei sünni avada. Ta on vaheajal vaimustatud «humanistiks-kosmopoliidiks» saanud, kes põhimõtte üle vaidlejatele, kas teatrit eesti või võõra tükiga avada, oma uut seisukohta järgmise pasunahuikega kuulutab: ««Estonia» avamise puhul[30] võitleb humanism — r a h v u s l u s e g a, siin humanistid, seal r a h v u s l a s e d!» Ja ta «kiidab heaks» seda võitlust rahvusluse v a s t u!

Kes suudaks sellest härrast lõpuks veel imeks panna, kui ta eesti seltskonna kord nii «nõrgaks ja näruseks» tunnistab, et kirjanikud teda alles peavad «looma», ning teine kord («Kultuuravõitluses») sellesama eesti seltskonna nii ülesse upitab, et «eesti kunstkirjandus» tema «kõrgematele nõuetele mitte järele ei olevat jõudnud,

nii kunsti normaalse võimise küljest kui ka vaimu arenemise kõrguse seisukohalt...»[31]

Härra doktor Luiga ja tema poolt meie vastu sõtta kutsutud eesti seltskond ei peaks sel lool tõesti mitte pahaks panema, kui meie vaesed «teadmisteta», «metoodita» ja «koolita» sulemehed nii vabalt ja vallatult vahutavat teadust, nagu hr. Luiga seda meile kappadesse pumpab, enne joomist tõsiselt proovime.

Eduard Vilde.

«Päevaleht» 28. ja 29. I (10. ja 11. II) 1913, nr. 23 ja 24.

32

KAS PAATOS JA KLASSIKA?

Aino Kallas,[1] «Postimehe» sõjafilosoof sinistes sukkades, peab aega suureks ja kuulutab uut kirjanduskunsti ette.[2] Palju, ootamata palju olla kangelasi. Niihästi «suurtsugustatud ja lõdvaks jäänud peaajuinimene» kui ka «materialismisse vajunud omakasumees» seista «antiikrüüs» meie ees, täis «vana Rooma vaimu». Ja need tuua vaenuväljalt paatose kaasa ja nõuda ka kirjanikkudelt paatost, ja see paatos soetada siis uue kirjandusliku klassika, milles kangelasmeelsus jälle moodi pääseda.

Ei oleks ju paha, kui mõni uus vägev kunstivool kõik senised maha rabaks ja lõpu teeks koolide igavale nägelemisele hegemoonia pärast. Ma kardan aga, et Tartu Püthia *oraculum*[3] liiga nõrkade eelduste peale on rajatud. Mitte nii väga sõjast-tulijad, kui palju enam kodusolijad on need, kes kirjanikke võivad mõjutada, sest esimeste kohta jäävad nad ikkagi rõhuvasse enamusesse. Ma ei märka aga nende kodusolijate seas paraku mitte nii palju paatost, kui et see uue kunsti loomiseks jatkuks, ei meil ega võõrsil, ja hr. Joh. Aavikul on õigus,[4] kui ta pr. Kaldale vastates konstateerib,[5] et endisedki suured sõjad kunsti uutele teedele ei juhtinud.

Meil Eestis on õieti üksainus inimene, kes paatost ilmutab: härra Jaan Tõnisson.[6] Ma ei mõtle mitte üksnes tema manifestistiilis kirjutatud viimatisi artikleid,[7] millele ta suveräänses lihtsuses paljalt «Tõnisson» alla oli pannud — ei, mul on palju kujukam näide. See oli ometi paatos, antiikne paatos, millega ta toona oma rinnanõela ohvrina isamaa altarile maha pani! Hr. Tõ-

nisson oleks võinud raha ohverdada, palju raha, kravatinõela mitmekordse hinna. Aga ohverdaja uskus, et aeg paatost nõuab, ja lahkus temale kingitud ehtenõelast, mis otsekohe «Klondyke kullakaevandusest oli toodud ja tema südamega ühte seotud» («Post.» nr. 180).[8]

Ma lootsin nüüd, et eeskuju sütitab, kui mitte mujal, siis ometi hr. Tõnissoni Tartu koguduses,[9] et varsti kõik tulevad — kes nõelaga, kes sõrmusega, kes käevõruga, kes kõrvarõngaga. Aga ma eksisin. Kviitungid kõnelevad rahast, profaansest rahast, kuid mitte ehteist. Aino Kaldagi nime, ühenduses mõne koljee või diadeemiga, olen aruannetest asjata otsinud. Millest selgub, kui vähe meie seltskonnas paatosele ja antiikvaimule resonantsi leidub.

Nüüd on aga veel küsitav, kas needki kõik paatost ühes toovad, kes sõjast tulevad. Richard Roht näiteks ei tee seda mitte.[10] Ta ei leia sealt Sofoklest[11] ega Shakespeare'i,[12] vaid ainult «meetriga mõõdetavaid asumaid» ja «metsikut reaalsust» («Tall. Kaja» nr. 14).[13] Meie teisedki tegelikud taplejad, kes ajalehtedele kirju saadavad, on paatose poolest kaunis ahtrad, kuna nad ülipalju naturalistlikke käändeid tarvitavad, nagu: vaenlast «kolkima», «uhtuma», «maha nabima» jne. Ma loen ka inglise, prantsuse ning saksa soldatite sõjakirju: vähe romantikat, palju kainust. Elavad kuude kaupa laskekraavides, kus pori põlvini, vesi vahel vööni, söömata, joomata, magamata, pesemata. Püss, suurtükk, inimene — kõik aina masinad. Üks inglane kirjutab koju: «Teie tahate teada saada, kuidas sõjas on? Ei ole muud, kui sajab tina: sajab nagu vihma, nagu rahet, nagu — mõelge kõik mõeldavad sajud, ja see ongi sõda . . .»

Aino Kallas oli üheksa aasta eest sentimentaalne; 1905. a. peale vaatas ta loomakaitseseltslase seisupaigalt (loe «Vana Oru surma»).[14] Tänavu on ta heroilis-paatoslik. Nähtavasti on ta Eestis seltskonda sattunud, kus ta sidemeid oma endise kodumaaga kaotas.[15] Või kuulus ta sealgi juba kildkonda, milles heroismi neljatöllakil miimitakse?

Ed. Vilde.

Kopenhaagenis, 20. dets. (2. jaan.) 1914.
«Tallinna Kaja» 17. (30.) I 1915, nr. 2.

33

EESTI KIRJANIK HALJAL OKSAL.

Joh. Aavikul, meie tuttaval keele-operaatoril, on hea süda.[1] See hea rahvuslik süda tunneb härdust, et meil kõik mitte nii ei ole kui teistel. Aga et meil nii oleks kui teistel, võtab hr. Aavik sule ja näitab, et meil nii ongi kui teistel, vaja ainult tahta näha, et on.

Selle heasüdame-loogikaga päästab Aavik poolteisel «Postimehe»-veerul (nr. 293 m. a.)[2] vaese eesti kirjaniku majanduslikust viletsusest, määrab talle «seisusekohase sissetuleku», vabastab ta mittekirjanduslikkudest leiva-ametitest, garanteerib talle «kindla ja lugupeetud seltskondliku seisukoha» ning torkab surnuks ühe sellessamas lehes esinenud «pessimistliku kirjandusesõbra»,[3] kes meie kirjanduse-olude paranemist alles «kauge tuleviku» paiku julgeb loota.

Aastane sissetulek, mille hr. Aavik «anderikkale» eesti kirjanikule eelarvesse kirjutab, on 1900 rbl. mitmesuguseid honorarisid ja 100 rbl. auhinda või toetusraha — kokku siis 2000 rbl. (ehk pisut vähem kui 167 rbl. kuus). Milleks kirjanikule, kellel seega «seisusekohane sissetulek», veel toetusraha peaks antama, jääb seletamata; nähtavasti rehkendab Aavik sellega, et mõni auhind ühe või teise musta isanda käsul toetusrahaks võib moonduda.[4] Aga olgu kuidas on — tõotatud sissetulekut, võrreldes senistega, tohiks kirjanik otse hiilgavaks pidada, kui tõotaja selle külge mitte ootust ei sõlmiks, et kirjanik sellega meie paremini situeeritud seltskonna silmis suudab «lugupidamist» võita, temaga ühetaoliseks tõuseb või temale koguni veel «imponeerib». Aavik ise peab tunnistama, et «meie rahaasutuste kõrgemail ametnikel, ajalehe-peatoimeta-

jail (minu teada mõnel alamtoimetajalgi), isegi keskkooliõpetajail enamasti suurem sissetulek on (vähemalt küll 3000 kuni 4000 rbl.), hoopis kõnelemata ärimeeste omist», kõnelemata ka pastorite, tohtrite, vanemate advokaatide jne. sissetulekuist. Ja siin ongi esimene konks: ühetaolisusest pole juttugi. Kirjanik oma kahe tuhandega ei jaksaks nendega, kes temast läbistikku kaks ja kolm korda majanduslikult ees, ei korteri ega ihukattegi poolest ühel jalal elada, ammuks siis söögilaua ja kõiksugu luksuse poolest, naise ja tütre ehteist kuni nende ja ta enda lõbudeni. Aga enamgi. Kui Aavik turu-, üüri- ja riidehindasid tunneks, kui ta teaks, mis laste koolitamine maksab, siis ta leiaks, et kirjanik tähendatud sissetulekuga üksiklasegi mõttes seisuse- (s. o. elukutse-) kohast elu ei saaks elada: ta ei jõuaks endale kallimaid raamatuid osta, ei vaimu värskenduseks sagedamini teatris ega kontserdil käia, maalide ja skulptuuride omandamisest ei tohiks ta undki näha ning tema õppe- ja lõbureisid — paar korda suve kohta — ulataksid aina Tartust Elva või Tallinnast Nõmmele...

Nüüd ei õnnesta aga Aavik sellegi sissetulekuga mitte i g a anderikast kirjanikku. Ei, ta teeb tingimisi, ja kuuldagu, missuguseid!

Kõigepealt nõuab ta temalt äärmist mitmekülgsust. Aaviku kirjanik peab olema ühtlasi *romancier** ja dramaatik, arvustaja, esseist ja iga liiki följetonist. Ta peab nimelt aastas teenima: romaani- või novellitööga 1000 rubla, draamaga 500 rbl., esseedega 200 rbl., arvustusega 120 rbl., ja ajalehe följetonidega («reisikirjeldused, poleemilised artiklid jne.») 80 rbl. Töötab ta aga oma ande laadi ja vaimliste kalduvuste tõttu ainult ühel või paaril alal, mitte kõigil — ja see on kirjanduseilmas reegel —, siis pudeneb tema büdžetist mõnigi arv välja: mittedramaatikul näit. teatri-tantjeem**, kuna näitekirjanik, kes oma eritöö kõrval üksnes veel natukene lüürikat võib ja tihkab luua, sissetuleku poolest üsna kuivale jääks. Muidugi võiksid nad o m a l alal tasuks rohkem produtseerida, kuid sellele paneb kirjanduse-

---

* Lugeda: *romansjee* (prants. k.), täh. romaanikirjanik.

** Teatrietenduse sissetulekust autorile honoorariks makstav osa.

turg piirid: kui meil näit. viisteistkümmend «anderikast kirjanikku» on, kes viieteistkümne draama asemel aastas k o l m k ü m m e n d müügile heidavad, siis tekiks selles kaubas mõne aastaga nii tüütav ületoodang, et kirjanikud raamatuile enam kirjastajaid ei leiaks, vähemalt mitte eelarvekohase honorari maksjaid.

Veel kidasem aga on Aaviku teine tingimine. Ta kirjutab oma kirjanikule produktiivsuse ette, mis vaese mehikese kõigist rõõmutaevastest kukutab. Mitte enam ega vähem ei taha ta temast igal aastal välja pingutada kui: 1 romaani — 320 lehekülge, 1 näidendi — 200 lk., 1 esseeraamatu — 100 lk., siis veel 2400 trükirida arvustusi ja 1600 rida följetonisid! Ja see olla pealegi pensum*, mille «keskmise produktsioonivõimisega» kirjanik juba p o o l e aastaga valmis rabavat, sest 165 päeva ehk peale 5 kuu lubab Aavik talle lahkesti jõudeaega!

Kirjanik, kes selle kava järgi hakkaks töötama, sammuks kurbadele tagajärgedele vastu. Aasta viie pärast oleks ta lugejaist lage, tema kirjastaja paneks äriuksed kinni ja vaene märatseja ise istuks kusagil kummikongis, sunnijakk seljas.

Adjöö siis valitud aine, läbimõeldud idee, voolitud ja viilitud vorm — plaksimine on normiks tehtud, ilukirjanduslik auruvabrik ausse tõstetud!

Mäherdune armas perspektiiv, pealegi kui meil ühe asemel vast 20 kirjanikku aastast aastani 20 romaani, 20 näitemängu ja 20 kriitilist teost turule paiskaksid — a i n u l t, sest see on ju alles «keskmine» produktsioon! Ma kardan, Aaviku eeldatud honorarimäär 50 rubla 16-leheküljelise trükipoogna eest langeks juba teisel aastal 5 rublakese peale ...

Aavik võiks teada, et produktsioonivõime täiesti individuaalne on ja pooltki andest ei olene. Üks geenius võib 200-leheküljelise draama kallal mitu aastat töötada, tilluke talent valab selle mõne kuuga valmis, aga ka ümberpöördult. Igatahes peetakse kirjanduslikus ilmas autorit, kes i g a aasta püsivalt romaani või draamaga esineb, juba põlglikult paljukirjutajaks ja tema

* Töönorm.

teosed kannavad ka säärase töötamisviisi selgeid märke. Töötas aga mõni kolm-neli aastat nõnda ja lõi laitmatud tooted, siis näeme teda mõne aasta vahet pidavat; ta varustab end p e a g a uute teoste vastu, sest m a h a k i r j u t a m i n e ei tähenda sagedasti pooltki tööd. Teada on pealegi, kuidas paljud autorid, nende seas just suurvaimud, oma tooteid kas või mitu korda ümber töötavad, enne kui trükikotta annavad, ning seda ei tehta päevade ja nädalate, vaid kuude ja aastatega. Tavaliselt näeme omaaegset paremat ilukirjanikku alles kuni kolme aasta takka uue suurema tööga, romaani, novellikogu või näidendiga kirjanduslikul areenil — reegel, mida mõni erand ei kõiguta, kõige vähem säärane *unicum** nagu prantslane C a t u l l e M e n d è s**,[5] kelle viljakuse peale hr. Aavik tähendab.

Nõnda puhub Aaviku eelarve, mida ta ise «ümberlükkamatuks» peab, iga tuuleke jalult. Kuid asjal on külg, mis mind palju enam lõbustab kui see eelarve.

Aavik on õiglane ja avalik, ta ei tee oma kodanlikust südamest röövliauku, ta ei variseerita. Nii võtab ta tuttava nähtuse, et meie jõukam seltskond kirjanikku s e l l e p ä r a s t omavääriliseks ei tunnista, et viimasel v ä h e m r a h a on, kui täiesti loomuliku ja õigustatud olukorra vastu. Ta ei näe selles midagi väära ja võigast, et inimest püksiriide ja kuuelõike järgi hinnatakse. Ei, Aaviku mure koondub kõik sellesse, kuidas saaks vaesele sulemehele peenemad vatid selga, et ta härraste seltsi salongi kõlbaks! Aaviku pea ei avane silmapilgukski kaalumisele, et anderikas kirjanik, kui tal vaimu ja mõistuse kõrval vähegi karakterit on, vast mingit iha ei tunne n i i s u g u s t e inimeste seltsi ja lugupidamise järele, et talle snoobide*** lugupidamine või mittelugupidamine üsna Hekuba on.[6] Et neile meeldida, peaks ta ju ka nende maitse ja vaadete kohaselt püüdma kirjutada ja ennast seega vaimliselt prostitueerima.

Kuid Aavik läheb oma õhinas kirjanikku selle kildkonna silmis seisukorrale upitama, et ta oma «e l u-

---

* Uunikum — haruldus.
** Lugeda: *Katüll Maandess.*
*** Saksikute, peenutsejate.

kutset ei tarvitseks häbeneda ega häbendada» (!!), veelgi kaugemale. Äkki isegi kartma lüües, et neegritööga teenitud 2000 rbl. kirjanikku ehk siiski mitte sihile ei vii, vaid et tal peale inglise riidest pükste veel midagi kobedamat peaks olema ette näidata, juhatab Aavik ta kalli naiivsusega otsekohe karjeristi ja õnneküti teele. Meie leiame tema artiklist sõna-sõnalt:

> «Kui ta (kirjanik) seltskonna silmis tahab veel enam imponeerida ja austatud olla ja sellepärast autosid ja toredaid villasid ihaldab, siis peab ta muidugi lisarahaallikaid nõutama, mida temal kui seltskonnas liikuval, lugupeetud, korralikul inimesel mitte raske ei saa olema muretseda suurte laenude tegemise või — mis veelgi kindlam — rikka naise võtmise vahendil, mis vahendit ta elutarga mehena — sest kirjanik ei tarvitse just ebapraktiline unistaja olla — ei jäta tarvitamata.»

Braavo, Aavik! Mida teised Teie ühiskondlikus ümbruses teevad, millest nad aga trükitud sõnaga avalikult ei kõnele, mida nad vähemalt mitte ei propageeri — liiategi ajalehes, mis muidu paatoslikust idealismist ja kõlblusest pagiseb —, sellega tulete Teie kui täiesti normaalse, õigejoonelise eluõpetusega lausa esile! See on aus, see on eeskujulik! Kui meie igavad aate-apostlid Teist ometi õppust võtaksid! Need aga söövad ja salgavad.

Hr. Aavik eeldab kõigepealt üsna õieti, et kirjanik rahaseltskonnale näit. väärtusliku raamatukogu ja kunstikorjandusega mitte ei suudaks imponeerida — neid ei tule Aavikule meeldegi —, vaid õiged objektid selleks on tema meelest autod ja toredad villad. Et neid nüüd omandada, peaks kirjanik Aaviku eelmise nõuande järgi «suuri laenusid» tegema. Kuna ta aga Aaviku enda eelarvet mööda aastas ainult 2000 rbl. võib teenida, mis tal «säisusekohaseks» elamiseks täitsa ära kulub, siis pole midagi kindlam, kui et tehtud võlg taevaisa arvesse tuleb kirjutada. Nõnda siis oleks meie kirjanik õnnelikul teel, mis teda ühest raudvõredega hoonest nii ligidalt mööda viib, et ta seda käisega võib riivata. Sisse võib ta ka veel saada, sest isu tuleb söömisega!

S e l l e vahendi kõrval on rikas naine tõesti «kindlam». Muudkui jälle tükib mulle mure peale, kas anderikas kirjanik — ka siis, kui ta mitte just sentimentaalne unistaja ei ole — kusagilt oma ajukeerust ja sellega ühenduses seisvast südamesopist häält ei kuule, mis hüüab: «See ei oleks abielu, vaid äri — ka mitte harilik äri, vaid ihu- ja hingemüük!» Ning säärase ärini ei alanda ennast mitte igaüks, vähemalt mitte kirjanik, kes «eesti kirjandust v ä ä r t - t e o s t e g a võib rikastada», nagu Aavik loodab, sest selleks oleks see mees liiga r u m a l. Omadus nimelt, mis inimese tegusid juhib, on minu arust ikka ja alati mõistus, ja see ei laseks meie kirjanikku enese ja teiste mõistlikkude silmis, kellega ta ühes elab ja läbi käib, mitte põlguse alla sattuda.

Nagu hr. Aavik näeb, on mul eesti anderikkast tulevikukirjanikust kõigiti «pessimistlikum» arvamine kui temal.

Ed. Vilde.

«Tartu Päevaleht» 22. I (4. II) 1915, nr. 17.

34

TEATER.

Maksim Gorki «P õ h j a s»,[1] mille «E s t o n i a» teater tunaeilsest, peale pikka aega jälle oma mängukavasse võttis — vist ei ole teda u u e s «Estonias» üleüldse mängitud[2] —, on tükk, mis kirjanduslikkude koolipapade draamareeglitest ja retseptidest üleannetult mööda süstab, jälle kord tõestades, et kõik «seadus ja prohvetid» ainuüksi kunstilise looja enda vaimlisest töökojast tulevad, et sisuga ühes ka vorm sünnib ja valmib. Ei aita kõige sügavamad autoriteedikortsud säärase «seaduse»-urgitseja ennast meelitaval palgel — looja näitab oma võiduga, et reegel, mida t e m a tarvitas, «reeglitest kõige kõrgem» oli.

Ei peategelast-«kangelast», ei tegevustikku tavalises mõttes, ei lahendatavat konfliktisõlme, ei tõusu ega mõõna. Episoodiline, kavandlik, koonduseta kõik, mis paigal püsivat draamalist tegutsust niihästi kui üksikuid iseloome joonistab ning valgustab. Mitte näidend, ainult kirjeldus, isegi hõre kir[jeldus],[3] o m e t i draama, kõige matsakama dramaatilise rõhuränkusega tragöödia täis eht traagilist hingejõudu.

Siiski, sel tragöödial o n oma «kangelane», kuigi mitte üksikus isikus, vaid selles isikute k o g u s, kes Mihhail Kostõljovi ja Vassilissa Karpovna öömaja-koopas õudset varju- ja surmaelu elavad. Ja tegevustik on sel tragöödial ka: selle kogukangelase nõdrameelne naer ja nutt, tema loomalik-artikuleerimata kisa ja möirg üles nende poole, kes seda porist põhjaelu ei näe ega kuule, kes midagi ei tee, et see kuristik kinni kaetaks, nii et uusi sissesattujaid enam ei oleks. See on möirgav

kaebus valitseva ühiskonna poole, kelle valitsemisekord selle ilge kuristiku ja tema poris püherdajad on loonud. —

Estoonlaste etendus ei tabanud seda mõõtu, õigemini mõõdukust, millest kinni peab pidama, kui tüki tüsedused mitte rüvedusteks ja rüvedused mitte toorusteks ei pea saama. Isegi niisuguses tükis ei tohi esteetilisest piiritulbast silmapilgukski mööda vilksatada, ei tohi unustada, et peened jooned ... tugevatest üle peavad valitsema, et iseloomu hing ihu varjava katte alt nähtavale peab tulema, et siingi intiimsus kogumängus kui ka üksikus tegelases kunstilise mõju peatagatiseks jääb. Ma nägin Gorki näidendit paljude aastate eest Berliini «Väikeses Teatris».[4] Seal ei mõistetud temale vene hingelõhna anda, aga mäherduse maitsepeensusega summutati seal kõike ülieredat ja liiga valju, kõike vastikut ja jäledat.

Just selle, mängus nii vääramata kinnipeetud, mahendava mõõtluse pärast on kogumulje ja üksikud kujud üle kauge aja meelde jäänud.

Õige küll, mitmed osad, nagu näitleja, Nastja, parun, Saatin avatlevad paiguti seda head veidi küllaliselt andma, stseenid joogi- ja kaardilaua, iseäranis aga peksu- ja kaklusekohad, kokkumängu «elustamiseks» niisamuti. Aga sellele avatlusele tuleb tüki kordamistel näitejuhtide ning osaliste poolt tingimata vastu seista, misläbi see hea, mida «Estonia» näitlejad kõigest hoolimata pakkusid, ainult lisa saaks. Sest Paul P i n n a[5] näitleja suutis taoti surmavaikust sumisevasse ja kõhivasse (olukord, mis mulle otse võõrastav) saali nõiduda, Salme P e e t s o n i[6] Nastjal ja Karl J u n g h o l z i[7] Saatinil oli hingeni haaravaid kohti, ning muidu üsna teel olev parun (Alfred S ä l l i k)[8] rikkus ennast ainult liialise räpakusega kõnes ja liigutustes, iseäranis kõnes, mis enamasti arusaamata kädistuseks sai. Toomas T o n d u l e[9] (Lukaa) soovitaksin enam ilma ja elu tundva mõttetarga üleolekut tema muidu nii kohase rahu ja aegluse juurde, ja Eduard T ü r g i l e[10] (Vaska Pepel) nägusama, mehisema maski kõrval osa varjundite palju peenemat äratoonimist. Vähemad osad olid seekord ena-

masti õigetes kätes. Vassilissa (Betty K u u s k m a n n),[11] Kostõljov (Jaan F r e i m a n n),[12] Kleštš (Aleksander T r i l l j ä r v),[13] Bubnov (Voldemar K a r r o)[14] jne. mängisid mõistuse ja maitsega.

Öömaja-koopa maalitöö hr. Nymani poolt oli õnnestunud.[15]

Ed. Vilde.

«Sotsiaaldemokraat» 21. IX (4. X) 1917, nr. 18.

35

AUSTATUD TEATRISÕBRAD!

Ja jälle sõuavad sügispilved kaarest kaarde, ja jälle tähnib sügisekäsi puie ehteid surmavärvidega, ja jälle rabisevad kalgid sagarad kurblikult akende vastu. Ja jälle avab «Estonia» oma uksed ja teie tõttate siia tihedal tungil, piduriides, imeline ärevus palgel, janune õhin pilkudes. Mis on, milles juurdub see võim, see ajur, mille tõmbel teie meeled ja teie jalad tee siiapoole leiavad? — Küsi karjalapselt, miks ta väljalt lillesid nopib ja neist pärja punub, et seda enesele pähe panna! Küsi õitsepoisilt, miks ta endale pajukoorest vile valmistab, et sellest helisid välja meelitada! Küsi orjaaegselt tuimalt talueidelt, miks ta oma vööpaelu värvikirjadega ehib, küsi ta vennalt, pojalt ja mehelt, miks nad oma kirste ja kaljakappu nikerdustega katavad. Jah, päri enneajaloolise koopalise käest, mis sundis teda oma rüveda kalju-urka seinu söejoonistustega elustama? Äitsmemehed* ja laulikud, miks tekivad need juba nomaadide ja kütirahvaste rüpest kõige hallimal muinasajal?

Jaa, sõbrad, kui te täna siia tulite ja homme jälle tulete, ja tuleval nädalal ja tulevatel kuudel ikka jälle tulete — seesama õnnelik ärevus silmis, seesama vastuseismatu tung põues, seesama pidulik hardus meeltes, siis sunnib teid taga jumalus, mis nii vana on kui inimese sugu, siis ajab teid see jumalus, millele meie esivanemad nii tabava nime on andnud: Ilo.

Ilo — see ei ole ainult kaunidus. See mõiste sisaldab veel palju enam, ta tähendab ka tõde selle sõna kõr-

* Luuletajad.

gemas ja täielikumas tähenduses. Januneb inimese hing loodusesundlikult ilu järele, siis januneb ta ühes sellega tõe järele — ilutõe, elutõe, kunstitõe järele. Eks need ole juba tuhmist ürgajast peale luuletajad olnud, kes oma rahva vaimust ja hingest tõeterad, tarkuse-ivad kokku on noppinud. Eks peegeldu ühe rahva geenius, ta koguvaim, ta hingeline füsiognoomia kõige selgemalt ta luules, niihästi muistses kui ka teatava piirini nüüdses. Ja kas ei ole teile teatavaks saanud nähtus, et suured ja sügavad vaimud kõigist rahvustest, nende seltskondliku järje peale vaatamata, kirjanikud, luuletajad, filosoofid — et nad kõik tõe, õiguse ja õigluse teenistuses seisavad, et nende sulg välja astub rõhutute eest ja rõhujate vastu, vaevatute eest ja vaevajate vastu, et esteetik ja eetik nende teostes ühiseks akordiks koonduvad, et nad kõik selle vana ja suure ajaloolise partei liikmed on, kelle lipp inimkonna kõigekülgse vabanemise poole lehvib. Nad ei saa teisiti, kui inimest armastada!

Mis puutub meisse siin näiteseinte taga, laudadel, mis maailma tähendavad, — mis puutub meisse, selle ilotempli preestritesse, siis oleme endile ülesandeks teinud seda ilu-elutõde, mida me dramaatilisest luulest ammutame, kõige paremat võimist mööda erapooletult, ühesuguse armastusega kujutada ja kehastada. Meie põhimõte on truudus luuletõe, sallivus selle tõe mitmesuguste vormide vastu. Meie ei anna eesõigust ühelegi sihile ega voolule, meie laseme oma uksest sisse oma ja kõigi rahvaste paremad vaimutöölised, meie püüe on «Estonia» kunstikoda kui rahvateatrit selle nime paremas tähenduses edasi ehitada, täiendada ja ajakõrgusele viia. Selles püüdes ühinevad näitlejad teatri juhatusega ja eestseisusega.

Kuid palju, väga palju oleneb selle sihi kättesaamiseks ka teist, austatud härrased! Teie olete täna rohkel hulgal meile külla tulnud — tulge ka homme, tulge ülehomme, tulge kogu hooaja vältel, tulge ka siis, kui meie laudade üle mitte ainult kerge ja kõige kergem muusa ei tantsi, vaid kui siin kõrgemat esteetilist jumalateenistust peetakse, mis teie mõtlemist, teie vaimset kaasatöötamist nõuab. Sest teie, ainult teie olete meie

templi ülalpidajad. Eesti avalikud kultuuriasutused on sunnitud üksnes sugurahva armastusest elama, mujalt meile abi ei tule. Ja mida virgemalt teie tulete, mida osavõtlikumalt teie meid kuulatate, seda suuremat julgust ja värskust jagate meie tööle — tööle, mis maksvates oludes, kus meil üks puudus teist taga ajab, tõesti mitte kerge ei ole. Jääge meile truuks, ja meie tõotame teile truuks jääda!

Tänavune mänguaeg võtku sellega algust.

Eduard Vilde.

Avasõnad «Estonia» teatri avamisel 20. augustil 1918, Saksa okupatsiooni ajal — «Valge raamat» 2; ka «Teater» 1936, nr. 6.

36

MANALAMEESTEST.[1]

Nii siis ikka kuuskümmend täis.* Maha ei jäeta. Aastatki ei kingita. See on mõru. Oleksin tahtnud kaua veel kaeda, kuidas uues o m a s Eestis asjad kujunevad, et neid intellekti küpsuses mõistvamalt kaasa elada ja seda rõõmu maitseda, millest ilma jäin vanas ning m i t t e o m a s Eestis. Aga tee, mis tahad — nagu tume vari langeb meeltele seda kuuekümne-arvu suhu võttes või teistelt kuuldes ja vaim tõrgub kaugemale ettepoole vaatamast, sest et skeptitsism loorib nägemisvõimalust. Pilutlen parem siis juba tahapoole. Ses sihis näen vabamini. Leides pealegi egoistlikku troosti ning tasu. Eks ole teisi minuaegseid juba enne mind kustunud ja manalasse varisenud, tegutsejaid selsamal alal, kaaspüüdjaid, kaasootajaid ja kaaskannatajaid, kes oleksid meelsasti ka tahtnud paremat näha ja seda paremat kauemini nautida, pidid aga ometi varemini ja p a l j u varemini silmad sulgema ning ihad lõpetama kui mina!

Nelikümmend aastat tagasi.[2] «Virulase» toimetus. Kitsas pikergune ruumike Tesloni maja alumisel korral Harju väravas — seal, kus on praegu Feischneri kohvik.[3] Kaks lihtsat lauda sees. Pikema keskpaigas istub Jaak Järv,[4] otsa tarvitab Juhan Liiv,[5] väiksem laud on minu päralt. Liiv on hiljemalt toimetusse kutsutud, mina teenin teist aastat. Töötame vagusi, Liiv köhatab sagedasti. Jaak Järve Kristuse-nägu pikaldaste blondjuuste ja punakashelkja täishabeme raamis on murelik nagu kunagi. Taoti ohkab mees. Siis kuulen teda sosinal

* Kirjutis ilmus minu 60. sünnipäevaks a. 1925 «Päevalehes». — *Autori märkus.*

Liivile midagi ütlevat, midagi seletavat. Vist on tal Juhan Liivi uus laul või jutuke või mõni muu kirjutis enne laduda-andmist läbi lugeda ja ta teeb noorele autorile arvustavaid märkusi. Järv, ise luuletaja, armastab siluda. Ja tunnet, kus tarvis, süvendada. Õieti halestada. Liiv kuulab, kuulab ega lausu midagi vastu. Ta põsenukkidele aga ilmuvad punased täpid. Äkki vibab istmelt ja kaob toast. Me kuuleme teda trepikojas sammuvat — raskesti, rütmiliselt, piki ruumi edasi ja tagasi. Ning väljas on käre külm, ja Liiv on palja peaga ja jakikese väel, ja ise kurdab kopsuhaigust, mida peab tiisikuseks. Käin teda sisse kutsumas. Ei tule. Järv käib. Ei tule ka. Vastab, et hing tal toas kinni jäänud; kui jälle saab hingata, küll siis tuleb.

Tulebki viimaks, lööb naeratades käega ja töötab edasi, nagu poleks midagi olnud.

Harjusime sellega varsti. Ikka, kui miski teda torkas — ja seda juhtus sagedasti —, tuli rännak kivipõrandalises külmas trepikojas. Ja pärast oli kõik jälle hea. Mulle tundus juba tol ajal, et ta närvid olid põduramad kui ta kops.

Meie mõlemad oleksime muidu kaunisti harmoneerunud, kui mitte maitselised lahkhelid meie vahekorda poleks varjutanud. Rõhutas Järv luulekirjanduses sentimentaalsust haleduseni ja leidis seda Liivist vahel vähe, siis tundus mulle teda seal kui ka kogu tolleaegses luules liiasti. Püüti Koidulat jäljendada,[6] aga vääratati ehtsa tundluse asemel tihti magususse ja imarusse, eriti lüürikas. Paatos oli tehtud, romantika tahetud. Minu maitse aga käis kõvema ning kargema poole, suhkru ja siirupi asemel oleksin tahtnud soola ja pipart, vähemalt aga vahel sekka karastavat huumorit. Kuigi Liiv nende ajakalduvustega kõige vähem oli koormatud ja ma nii mõndagi tema noorustoodet tõsise naudinguga maitsesin, ei olnud vahel mööda pääseda teravatest vaidlustest, liiatigi et Liiv kergesti kirglikult süttis ja siis plahvatas. Muidugi arvustas ta mind vastu, leides minus liiga vähe tundelist õrnust ning hingelist soojust. Üks minu satiiriline novell, «Suguvend Johannes»,[7] milles ma oma antagonismile kaasaegse luule härdusõndsa magususe vastu püüdsin väljendust anda — üsna

üldiselt ja ebaisiklikult —, oli, nagu kuulsin, Liivi tõsiselt pahandanud ning kaugendas meid teineteisest. See aga sündis mitu aastat hiljemini. «Virulase» juurest, kuhu Liiv ainult üürikeseks jäi, olime siis juba mõlemad ära. Liiv töötas «Oleviku» toimetuses, arvustades mind vahetevahel karmilt, ja mina olin muuseas aasta Riias ja teise Berliinis maha elanud.[8]

Korraga kohtasin teda, välismaalt äsja saabununa, Tartus juhtumisi uulitsal. Mõtlen endamisi, et küll ta läheb võõralt mööda, jäise teretusega või ka ilma. Aga ei. Liiv lööb mulle käed piha ümber, raputab mind tugevasti, vaikib ise ja hakkab mind siis kuhugi talutama. Mõnekümne sammu kaugusel, Kivi tänaval, elab Oskar Brunberg,[9] tol ajal «Postimehe» toimetuse liige.[10] Liiv viib mu tema korterisse, palub mind olla kümme minutit üksinda ja kaob. Kui ta jälle tuleb, on tal pudel veini kummagi kaenla all ja käed täis pakikesi valitud delikatessidega. Ning meil algab pidulik oleng. Tundi kolm oleme kahekesi, siis ilmub korteriperemees ühe tuttavaga ja me pidutsesime edasi hilise ööni — lauldes, kõnesid pidades, deklameerides. Vaene Liiv, kes alkoholiga õieti kunagi lähemalt ei sõbrutsenud — ta ohverdas oma viimsed rublakesed veini eest ning käis õhtu hilja veel kuskilt lisa laenamas, mind kategooriliselt mitte maksta lastes. —

Meelde tempab mulle umbes sama aja foonil veel keegi, kes oma nime meie kirjandusloos on jäädvustanud ja kes alles hiljuti maise rännaku lõpetas: Eduard Bornhöhe,[11] mainitud ajakirjaniku Oskar Brunbergi lellepoeg ja minu tädipoeg.

Olime ühtaegu 1891. aastal Berliinis ja elasime kibedas kehvuses. Näen Bornhöhet veel õhtust võtmas ta pisukeses poissmehekorteris kuskil töörahva linnajaos. Tal on paksult suhkurdatud, aga võita leivaviilak käes ja veeklaas ees. Hammustab leiba ja rüüpab külma vett peale. Silmad aga loevad. Tal on laual Theodor Fontane'i romaan «Irrungen, Wirrungen».[12] Lõpetab selle varsti. Lõpetab ja viskab raamatu näuhti käest, nägu hämar, kulm kimaras.

«No noh, kas pahandas su ära?»

«Kes?»

«Meister Fontane.»

«Rumalus, hoopis vastupidi,» uriseb Bornhöhe. «Aga ma küsisin endalt praegu: kas maksab sinul veel edasi kirjutada, kui sa nõndagi ei jaksa kui tema, ja pidin endale andma eitava vastuse. Nurka sulg — mida varem, seda parem!»

Ja Bornhöhe valib vaikimise — vaikimise, mis vältab aastakümneid, kuni Mana ta ukse pihta koputab. Võib olla, et ta pärast seda pööripäeva veel midagi kirjutas — mul pole asjaomased andmed praegu käepärast —, siis aga üksnes ainelise häda paratamatul sunnil, nagu see sund talle vareminigi vahel sule pihku oli surunud.

Sellest on kahju. Ta oleks võinud rohkem, märksa rohkem anda, kui andis. Aga ta oli sündinud kahtleja, paranemata skeptik. Tal oli palju talente, kuid ühtegi ta ei usaldanud. Joonistas ja maalis tõotavalt, tugev olles eriti karikatuuris. Ta ilmutas verekat muusikalist soont, ära õppides klaveri- ja orelimängu ilma vähema kui võõra abita. Mängimisi vallutas ta võõraid keeli ja oleks oma teadustele lahtise peaga võinud lootuskindlalt vastu minna akadeemilisele õppekutsele. Aga kõik leidis tõkke endausu, endausalduse ja püsiduse puuduses. Võib-olla juurdus ses puuduses ka tema maailmavaateline kontuuritus ja kujunematus, mis teda ei lasknud kirjanduslikult kõrgemate teede poole püüda ega endale üldse kindlaid kunstilisi eesmärke seada. «Aga inimene, ära anna oma ahvidele ometi nii palju suhkrut!» hüüdsin talle «Vürst Gabrieli» puhul vastu ning kirjutasin kuskil ka selletoonilise kriitika.[13]

Ta naeratas ja vastas: «Aga kui mu ahvid suhkrut armastavad ja kirjastaja seda teab? —»

Mälestaksin pieteetlikult ehk veel mõnda manalameest, kellega nende eluajal kokku puutusin, aga tervis on puudulik ja peamiselt tõrguvad vastu põdurad silmad — pean seepärast lakkama.

Eduard Vilde.

«Päevaleht» 5. III 1925, nr. 61.
Kogutud Teosed XXIX, Tartu 1935.

37

KAS HALVENEB KIRJANDUSLIK MAITSE?

Et kirjanduslik kollektiivmaitse on halvenenud, ei ole meil vahest mitte aksioom. Võidakse meelde tuletada neid mitte väga kaugeid aegu, kus eesti lugemispublik nautis mõnuga «Jenoveevasid», «Õnnetuid Hirlandasid» ja «Mai Roose»,[1] milledele hiljemini järgnesid «Rinaldiinid», «Marietad» ja «Prints Valdemarid» David Martsoni võimatus tõlkes.[2] Võidakse näidata ka kogu ärkamisaja algupäranditele kui enamikus magedale ja vesisele lektüürile, mida aga võrdlemisi aplalt loeti. Vastuväiteks kõlbab veel ka osutus, mäherduse alaväärtusliku materjaliga täitsid tol ajal meie ajalehed oma «jutunurki», olgu tõlkes, olgu algupärandis, vastavalt lugejaskonna halvale maitsele. Pööre tuli alles — nõnda kuuleme proklameeritavat — napilt veerandsaja aasta eest, kui tärkas korraga hulgi noori kirjanikke, kes hakkasid õpetama lugejale ja vanemaile kolleegidele paremat maitset...

Sellise argumentatsiooni puhul unustatakse aga midagi, mis on üpris kaaluv tolleaegse kirjandusliku maitse hindamises: eesti intelligentsem lugejapublik akadeemilisest haritlasest peale kuni parema kutsetööliseni luges kirjandust peamiselt v õ õ r a s k e e l e s — saksastamis-ajajärgul s a k s a, venestamis-ajajärgul v e n e keeles, või nüüd jaolt juba ka m õ l e m a s keeles. Nende keelte, eriti saksa keele kaudu tutvuti tõlgetes ka prantsuse, inglise ja muude võõrkirjandustega. See oli saksa keelt valitsev e e s t i publik, kes aitas ülal pidada saksa raamatukauplusi, saksa ajalehti, saksa teatreid. Niipea kui eesti seltskond oma rahvuslikul ja hariduslikul arengul samm-sammult iseseisvusele jõu-

dis, oma kirjandust hakkas lugema, nädalalehekesed päevalehtedeks muutis, mõlemasse suuremasse linna teatrid asutas, niipea lõid saksa kultuuriasutised jõult ja arvult kahanema ning kõdunema. Ilmus muiste igas meie väikelinnaski oma «Anzeiger»,[3] Tartus võrdlemisi suur saksa päevaleht,[4] Tallinnas koguni kaks päevalehte,[5]* siis näeme nüüd kummaski meie perekaimas linnas ilmuvat ainult ü h t e väheldast ning vähese lugejaskonna tõttu üpris kallist lehte,[7] kuna alaline saksa teater Tallinnas ja Tartus on saanud vaid ilusaks mälestuseks.

Teatud ajajärgu mentaliteeti, tema vaimset ja hingelist ilmet, võime tabada kõige paremini, kui teeme kindlaks, kuhu kaldusid sellal publiku eriline huvi, tema hardus, vaimustus, entusiasm. Minu kirjanduslikud mälestused ja muljed ulatuvad tagasi umbes nelikümmend viis aastat. Tuginedes noile võin öelda, et ühiskonna vaimusuund oli saksastamis-ajastikus kirjandusele kui ka muile kunstidele soodsam kui venestamis-epohhis ja märksa soodsam kui praegu — muidugi võrdlemisi. Kas ei kõla peaaegu muinasjutuna, kui tähendan, et teatris käidi virgasti nautimas d r a a m a t, eriti klassikalist draamat ja tragöödiat! Teater oli täis, meeleolu ülev, tundus vahel otse kirikuelevust. Olime küll keset saksa kirjanduse lagunemist ja Eduard Berent'i näitelava[8] ei sulgunud autoreile, nagu komöödiatöösturid Gustav von Moser,[9] mõlemad Schönthanid,[10] Blumenthal,[11] Kadelburg[12] jt., sest publikut leidus teadagi ka kerge, konventsionaalse tüki ning pühapäeviti burleskse jandigi jaoks. Ent tõsisel, tuumakal, sügaval tükil oli ometi nii konstantne vaatajaskond, et võidi laupäev kestvalt reserveerida maailmakirjanduse klassikuile, kuna uuemaid draamasid etendati ka muil nädalapäevil. Tol ajal olid publiku teatrilemmikuteks «traagiline heeros» ja «heroiin», kuna subreti ja koomiku ülistamine jäeti pühapäevapubliku asiaks, kes koosnes peamiselt kaupluse- ja kontoriteenijaist. Draamapubliku hardus küündis sageli pisarateni ning närvivapustuseni

---

* Harry J a n n s e n i «Die Heimat» oli lühikest aega veel kolmandaks.[6] — *Autori märkus.*

ja pärast etendust kogunes peaaegu alati salk vaimustatuid teatri tagaukse juurde, et näha ilma mingita palgest palgesse neid jumalikke imetegijaid, kes teatritäie tavalisi inimesi praegu hingelisest tasakaalust olid rabanud. Mina isiklikult olin «seitsmendas taevas», kui mu tädipoeg Brunberg (kirjanik Bornhöhe),[13] kes tol ajal oli «Revaler Beobachter'i» juures teatriarvustajaks,[14] mu vahel kaasa võttis «Hotel du Nord'i» restorani, kus linnateatri näitlejad pärast etendust taotsesid õhtust süüa, ning mulle võimaldas tutvuda mõnega, kes neist mulle eriti imponeerisid.

Meie tolleaegse publiku kunstientusiasmist mõlgub mul meeles väike iseloomustav episood. Peterburis peeti siis veel ülal saksa õueteatrit. Mitmed sealsed lavatähed, nagu Hermann N i s s e n ja Ferdinand S u s k e,[15] külastasid sageli Tallinna linnateatrit, aga ka välismaa suurusi, kes tulid Riiast ja läksid Peterburisse, peatus meil. Mäletan peale muude Adolf S o n n e n t h a l i, Marie G e i s t i n g e r i ja Charlotte W o l t e r i t[16] Viini «Burgtheatrist».[17] Kord oli viimane meil esinenud Grillparzeri «Medea's».[18] Olime näinud tema deemonlikku mängu tiitelosas, olime ka kuulnud tema kuulsat karjatust, mida kutsuti «Wolteri-karjatuseks». Mürisev aplaus, arutud väljakutsed. Pärast etendust jäi teatri vestibüül inimesi täis, taheti siitkaudu koju minevat diivat veel kord näha. Charlotte Wolter ilmubki direktori kõrval. Äkki lähenevad talle spontaanselt kaks noort preilit, ärevusest kahvatud ja põlevasilmalised, ning katavad ta mõlemad käed suudlustega ... Hetkeks tumm vaatlemine, siis asub nagu antud signaalil salk härrasid näitlejanna ümber ja ta kantakse kätel väljas ootavasse tõlda ... Palun silmas pidada: see ei sündinud mõne operetiprimadonnaga, vaid ühe sügavtõsise klassikalise tragöödia inimesekujundajaga!

Säärast entusiasmi, isegi võltsimatut ekstaasi, võib meiegi päevil näha — aga kas teate, kus? S t a a d i o n i l. Elan Kadriorus seesuguse lähedal, näen päev päeva kõrval päris rahvasterändamist oma akendest mööda voogavat ja kuulen vaimustus-eruptsioone, mis ületavad kõik enne nähtu ja kuuldu. Nad vältavad vahel veerand tundi vahet pidamata. Nad on vahel möir-

gavad ja undavad nagu orkaan ookeanil. Siis panen käed risti ja õhkan Taara poole, et ta laseks kümnendatki osa sellest ürginimlikust vaimustusest osaks saada meie vaimuväärtustele. Miks siis peavad kõva ning osav suurvarvas ja väle jalg või käsi olema kõrgemas hinnas kui mõtlev ja loov aju?

Meie elame spordi tähe all. Ei, õigemini sporditsemise ja rekorditsemise tähe all. Mis oli alguses võimlemistaoline kehaharjutus, ajaviide, mäng, see on saanud kireks — pealegi kireks, mis kipub lämmatama vaimsed huvid. Uinus varemalt poiss või plika magama, raamat kaisus, siis uinub ta nüüd — ühel jalgpall, teisel reket kaisus. Ja und näevad mõlemad ärevaist turniiridest ning matšidest ja nende kõrval Pariisist värskelt importeeritud uutest neegritantsudest... Ja kõike seda rekorditsemist võetakse tõsiselt, purutõsiselt — meil ja mujal. Tuuakse lehtedes telegraafi ja telefoni kaudu pikki üksikasjalisi kirjeldusi ning sügavpõhjalikke arvustusi. Korratakse seejuures tüütuseni: «Terves kehas terve vaim.» Aga milles väljendub ja teostub siis nüüdisaja sporditseja vaim? Mida ta sel alal loob? Ta ei tee ju muuga tegemist kui oma mittevaimse kirega. Kui meile ajakirjanduses, reklaamiks spordile, jutustatakse mõnest ameerika presidendist või inglise peaministrist või suurest kirjanikust, et ta harrastavat seda või teist sporti, siis ei ole ometi sport see tegur, mis tõstis mehe nii kõrgele staažile, vaid tema vaimne kvalifikatsioon. Ta kasutab sporti vaid oma kehalise tervise karastuseks mängu ja võimlemise mõistlikkudes piirides. Rekorditseja aga otse patustab kehalise tervendamise vastu. Bernard Shaw tähendab kuskil inglise aristokraatia spordikire kohta,[19] et lepitakse meelsasti vigaseks väänatud käe ja jalaga, kui aga saadakse nautida hea sportlase kuulsust. See on haigluse tunnusmärk. Sellisel sportimisel pole enam midagi tegu «kehakultuuriga» — see kultuur on ebakultuurne.

Ma ei süüdista sporti selles, nagu oleks otse tema see, kes on ühiskonda, eriti noorsoosse, toonud ärapöörde vaimuhuvidest, vaimse loiduse ja ükskõiksuse, kuigi ta oma nüüdsel rikutud kujul neid halbusi

aitab süvendada. Ei, vaid spordimaania i s e on sümptoom sellest meie aja mentaalsusest, mis sugereerib selja pööramist v a i m s e l e lõbunautimisele. Sellesuunaline protsess on pikem maanialise sportluse arengust. Vanemad meie seas mäletavad vististi veel, mäherduse innu ning hardusega loeti möödunud sajandi lõpul ja uue sajandi alguses sotsiaalse tendentsiga ilukirjandust, millise vaimustusega võeti vastu Zola,[20] Tolstoi,[21] Ibseni,[22] Hauptmanni,[23] Gorki[24] teosed. Mitte ainult õppiva noorsoo sõõrides, ei, vaid daamide kohvilaudadeski diskuteeriti tol ajal k i r j a n d u s l i k k e küsimusi. Ja see oli just meie e e s t i publik, kes kogunes Tartu «Bürgermusse'sse», kui seal Ida A h l b e r g[25] kehastas ja hingestas N o r a 't[26] ja teisi Ibseni kujusid.

Vene esimese revolutsiooni eel ja ajal domineeris siis poliitiline kirjandus — sotsialistlik ja radikaal-demokraatlik. Ei olnud täieväärtuseline ühiskonnaliige, kes ei lugenud revolutsioonilise belletristika kõrval ka puhtpoliitilisi väljaandeid. See oli meil lõpuks vaimuhuvide kõrgepingele. Järgnes riikliku reaktsiooni ning hiljemini maailmasõja halvaval ja korrumpeerival kaastoimel vaimne langus.

Ei viitsita enam m õ e l d a. Välditakse, põlatakse otse kõike, mis nõuab mõtlemist. Ollakse seetõttu mõtlemisest v õ õ r d u n u d, nii et enam ei taibatagi, mis pole küllalt lame ja labane. Meie teatrijuhid ja autorid kurdavad, et publik ei saavat muuseas enam peenemast, eriti satiirilisest naljast põrmugi aru. Ta naerab ja aplodeerib maruliselt, kui härra Pinna[27] või härra Kurnim[28] kukub jahukirstu ja tõuseb sellest valge seljaga, — ta lõbutseb südamest, kui Shakespeare'i «Torm'is»[29] kõhuli lamava Galibani selga, pea selle tagumiku poole, laskub Tipsutai ja nende mõlema otsa istub joobnud Stefano, aga ta vaikib ja haigutab isegi nii pähekopsatavate naljade puhul, nagu neid sisaldavad parimad operettide tekstid. Et kunstipärasest teatridraamast ja -komöödiast on saanud triviaalne, šablooniline kinotükk, mida neelatakse massiliselt, kuna teater seisab tühi, — ja et koomilisest ooperist *(opera comique)*, nn. klassikalisest operetist, on saanud see nüüdne veretu ning vormitu muusikaline jant, mida kutsutakse k a

operetiks, kuna endise, ikkagi pisut head rahvapärast huumorit pakkuva farsi, posse aset täitma on pandud nn. revüü maotu pudipadi, see kõik tähistab teed, mille on maitseline langus juba ära käinud.

Nüüdisaja vaimuolu signatuur on k õ m u n ä l g. Kõigis maades elab suur osa ajakirjandust ainuüksi sellest näljast. Enne seda ei olnud. Algupärandite e s i e t e n d u s e k s koguneb meil teater täis, kuid kas teose e n d a pärast? Ei, vaid 75 protsendi võrra selle kõmupärase teatraalsuse pärast, mis on ühenduses esietendusega: autor hõigutakse lavale — kuidas ta välja näeb? mis näo ta teeb? kas oskab teine ka ilusasti kummardada? mihukest kuube ta kannab? kas talle annetatakse ka lilli? jne.... Romaan, mida peab rohkesti ostetama või raamatukogudest laenatama, ei tohi ilma olla mingisugusest sensatsioonilõhnast. Teda on kas taevani ülistatud või maani maha laidetud, või tema tegelastel on elavaid ja tuntud modelle, või tema autorist teatakse midagi pikantset — ükskõik, säherdune raamat kõlbab lugeda! Veel parem on, kui ühest teosest kuuldub, ta olevat «s o o l a n e»; vulgaarkeelest tõlgituna tähendab see: s e k s u a a l n e. Autor, kes tahab tingimata olla kindel oma raamatu «minekus», peab olema vilunud «suguelu saladuste» ja «probleemide» leiutamises ning populaarses lahendamises. Ärgu ta kartku, et teda «nilbuses» hakatakse süüdistama. Seda enam ei tehta. See sündis e n n e muiste, s. o. paarikümne aasta eest,[30] ja tol ajal juba siis, kui autor ainult m a i n i s, et neitsi sai rasedaks või abieluline murdis truuduse.

Kõigest hoolimata ei tarvitse meie o m a kirjanduspubliku pärast silmi nii väga maha lüüa. Mujal pole lood paremad, ka ülikultuurilises õhtumaailmas mitte. Herbert Wells väidab kuskil,[31] et kogu Inglismaal ei leiduvat h e a raamatu lugejaid rohkem kui 50 000! On see õige, siis ei jäta maitse langus Shakespeare'i isamaal ka midagi soovida. Kümne aasta eest anti Londonis Oscar Wilde'i* kogutud teosed välja.[32] Väljaanne oli määratud jõukamale lugejaskonnale, ta oli paberilt ja köitelt parem tavalistest. Ent kas teate, mäherdusel

* Lugeda: *Uaildi.*

eksemplaride arvul trükiti teoste andeid? Ütle ja loe: t u h a t tükki. Ja inglise keelt kõneleb 150 miljonit inimest. Võrreldes sellega kui ka paljude teiste maade lugemisnormiga võime küll öelda: meil loetakse r o h k e m. Loetakse õnneks häidki raamatuid võrdlemisi rohkem.

Maitse aga — see näib edasi halvenevat, olgugi et meil virgasti katseid tehakse, eriti noorsoo ringkonnis, parema kirjanduse propageerimiseks. Masside maitse halveneb edasi, kuni tuleb suur t ü d i m u s, k ü l l a s t u s, t ü l g a s t u s kõigest sellest tühjast, õõnsast mittemidagist. Siis algab renessanss — ükskõik millal.

Eduard Vilde.

Koguteos «Õitsituled» 8, 1929.
Kogutud Teosed XXIX, Tartu 1935.

38

Rohkem loovat tööd, vähem teoretiseerimist.

Loovale kirjanikule leidub alati ideid ja ainestikku.

EDUARD VILDE TÄNAPÄEVA KIRJANDUSEST.

[Intervjuu]

Kadrioru vaikusest[1] üles otsides Eduard Vildet, läks meie kaastöölisel korda usutleda eesti kirjanduse patrooni, pärida tema arvamisi ja otsuseid tänapäeva kirjanduse üle,[2] mida lugupeetud kirjanik andis suurema vastutulekuga.

Kas seisab meie kirjandusel tõenäoliselt ees mõõn või tõus — selle küsimuse esitamisel arvab kirjanik, et võib siiski märkida tõusu tunnuseid. Viimaseil aastail on ilmunud mitmed teosed, mida tõesti tõusuks võiks nimetada. Siin võiks näiteks märkida Tammsaare «Tõde ja õigust»,[3] Hubeli viimaseid romaane[4] ja mõndagi teist. Noorte kohta lõplikku otsust ei saa teha, sest nad on alles küpsemas, arenemise teel; vahest aasta 10 pärast võib nende kohta ütelda midagi lõplikku.

Missuguses suunas peaks arenema meie kirjandus? — Ütleksin: seda võiks täiesti kirjaniku enda hooleks jätta. Vaatan skeptiliselt kõigi teoreetiliste arutluste peale, millede abil loodetakse kirjanduse arenemise suunda määrata. Talenteeritud kirjanik loob oma talendi laadi ja kõigi oma vaimliste kalduvuste juhil ning mitte mõne voolu suunas. Mina ei oska enesele talenteeritud kirjanikku kujutella, kes võiks tööle hakata mingisuguse teiselt poolt tulnud retsepti järgi. Mis kirjanik loob, see tuleb tema enda seest, niihästi vormilt kui sisult. Iga aine toob kaasa oma stiili,

mõlemad on lahutamatud. Mulle öeldakse, et ma olevat «Noor-Eesti» vooludelt mõndagi õppinud.[5] Kui ka midagi sellast on sündinud, siis mitte ainestiku ja stiili suhtes, vaid võib kõnelda keeleuuendusest.[6]

Keda meie kirjanikkudest peate arenemisvõimelisemaks? — Ei tahaks siin meeleldi midagi kindlat ütelda. Võimalik oleks see pikema arenemiskäigu jälgimise vältel. Meil on kirjanikke, kes oma esikteostega rohkesti tõotasid, aga tõotusi hiljem välja ei lunastanud. Meil on aga ka neid, kes oma esimeste sammudega isegi pikema aja vältel kuigi palju ei tõotanud, kuid küpsemas eas küpseid töid lõid.

Millise leiate olevat praeguse sotsiaalse olukorra kirjanduse arengu suhtes. Kas soodsa või mitte? — Ei ole naljalt ajajärku, mil sotsiaalne olukord, olgu ta teatud maal ükskõik missugune, loovale kirjanikule ei pakuks ideid ja ainestikku. Klasside vahekorrad on ka peale demokraatliku vabariikluse saavutamist alale jäänud, nende vastastikune suhtumine, võitlus poliitiliselt kui ka majanduslikult ja vaimliselt pakub loovale kirjanikule küllalt ideid ja materjali niihästi luule- kui proosatööks. Ent see pakkumise võimalus ei lõpe ka siis ammugi mitte, kui võitlus oleks sotsialismini juba kusagil teostatud. Esile kerkivad uued probleemid, mis ikka jälle andekat kirjanikku ja luuletajat võivad ergutada nende kirjutamisele ja uuelt tekkinud probleemide lahendamisele.

Milliseid probleeme peaks kaasaja kirjandus käsitlema ja lahendada püüdma? — Kõiki! See on kirjaniku kalduvuse, tema kuulsuse küsimus, tema filosoofilise mõtlemise suuna küsimus. Kõik ained on üheõiguslikud. Sotsialistlikust võitlusest elavalt või ka otse aktiivselt osavõttev kirjanik eelistab loomulikult aineid, mis kujutavad sotsiaalseid probleeme, konflikte, sotsiaalset võitlust üldse. Kirjanik, keda inimene kui kõige huvitavam kujutusobjekt eelkõige hingeliselt huvitab, süveneb muidugi hingeelu kujutamisele. On ka kirjanikke ja poeete, kel on esteetika veres. Tuleb meeles pidada, et inimlik talendianne, kui see tugev on, ei ole kunagi väga mitme-

külgne, ennem ühekülgne. Seepärast ongi just minu arvates ülekohus loovale kirjanikule, poeedile, etteheiteid teha, et miks ta loob selles aine suunas, ja mitte teises. Meil on kirjandusloost teada, et näiteks üks puhtsotsiaalne teos ühe kirjaniku käes õnnestub, teise sule all aga kuivaks skeemiliseks konstruktsiooniks saab. Ei aita midagi hea tahe sotsialistlikku teost kirjutada, kui kirjanikul seks vaimlised eeldused puuduvad.

Mida arvate meie nooremate ja vanemate kirjanikkude vahekorrast? — Minu vahekord on kõigiga sellepärast üsna hea, et mina ei kirjuta arvustusi ega võitlusartikleid. Ma olen ikka elavalt kahetsenud, et enamik meie kirjanikke on ühtlasi ka arvustajad ja kirjanduslikud võitlejad. Näeksin meeleldi, et kirjanikud ennem uusi ilukirjanduslikke töid looksid, kui oma kallist aega raiskaksid pikkade ja väga rohkearvuliste kriitikate peale, milledel enamasti tõsist kriitikalist väärtust ei ole. Arvustaja arvustamisvõime on anne omaette. Sellest, et meil igamees luulevallas püüab ühtlasi ka arvustaja olla, tuleb nähtus, et meil kriitika autoriteete ei ole, kelle sõna publiku ees kui ka kirjanikkonnas endas tõsiselt kaaluks, meil on vaid puhtsubjektiivseid mõtteavaldusi ühe ja teise teose kohta, mis üksteisega alatasa vastamisi tõukavad, nii et vaene publik ei tea, keda uskuda, keda mitte, ning loov kirjanik mingit kasu ei saa kriitikalistest lobisemistest. Arvustusi ilmub meil ülearu palju ja nad on ülearu pikad. See väsitab, see tüütab.

Milline on teie arvates proletariaadi kirjandus ja proletariaadi kirjanik? — Minu arvates kõlbab proletariaadile kõik kirjandus, mis on tõsiselt kunstipärane, pakkudes seetõttu proletaarlasele sama naudingut mis teiselegi vaimliselt küpsele ja maitset omavale lugejale. Proletariaadi kirjanik on õieti see, kes tööliste elu, olukorda ja hingelaadi põhjalikult tunneb, kes ise on proletariaadist võrsunud. Ma olen ikka leidnud, et teatud liigi lugejaskonna hingele ligi küünib ainult kirjanik, kes ise pärit on lugeja miljööst. Meie näeme külaelu kujutustes kirjanduses, et teosed,[7] mille looja ise töörahva hulgast on tulnud, oma kõige parema suutsid anda külarahva miljööst.

On meil sellast kirjanikku? — Proletariaadi suhtes olgu minu näite tõenduseks näidatud Maksim Gorki peale, kelle madal-proletariaadi kujutused seni kogu maailma kirjanduses on jäänud ületamatuks.[8] Tuletan veel meelde taani proletaarlikku romaanikirjanikku Andersen Nexö't, kelle romaan «Vallutaja Pelle» omasugust otsib.[9] Teadagi võib ka mitteproletariaadist tärganud kirjanik tööliste elust enam kaudsete muljete ja nähtuste kaudu loetavat kirjutada, aga tal ei ole kerge proletaarlikku hinge nii soojalt tabada kui andekal proletaarlikul kirjanikul. Minu endagi käsi on sotsialistlikkude tööde loomises nõnda käinud, et mul tunne oli, et ma tõenäolikku ei suuda pakkuda, et mõndagi puudub, mis ei tohiks puududa.

«Rahva Sõna» 9. III 1930, nr. 55.

39

(Ilmunud läti keeles)

Populaarne eesti kirjanik Eduard Vilde, kes käesoleval aastal viibis läti kirjanike ja ajakirjanike ametiühingu külalisena Siguldas, kirjutab meile:

«TAARA, AVITA!»

(Erikirjutis «Jaunakas Zinas'ele»)

Lätlased ja eestlased on ammust ajast omavahel võistelnud kõigil rahvuslike ürituste aladel. Pean tunnistama, kuigi mitte heameelega, et nii mõneski asjas olete teie meist ees. Seda võisin ma hiljuti uuesti konstateerida teie juures külas viibides. Ning olin tusane. Sellest on vähe, et tollipoliitikas oleme teiega võrdsed. Sest võrdsus üksi ei valmista veel praegusel rekordiajastul rõõmu.

Aga nüüd on asjaolud kujunenud siiski nii, et ma võin võiderõõmus hõisata. Kas teil, lätlastel, on oma rahvuslik jumal? Vastuvaidlematult ehtne, võltsimatu jumal? Ühes korraliku vaimulikkonnaga? Ja kultuse ja rituaalidega? Ei, niisugust teil pole.* Selle poolest olete teie võidetud, meist kaugele maha jäänud. Teie ajate veel üha läbi välismaise jumalaga — niisugusega, kelle meie, moodsad eestlased, oleme kui ebasobiva ja häiriva minema kihutanud.

Me peame tunnistama: sellega on ära tehtud suur rahvuslik töö. Ning selle töö kuulsusega on ehitud ja loodetavasti surematuse saavutanud mõned kõrgesti

* Toimetuse märkus: Siin küll lugupeetud eesti vanameister eksib: meile on selle kõik muretsenud juba ammu «jumalaotsija» kunstnik Brastin. [«Jaunakas Zinas'e» toim.]

austatud kaaskodanikud, kelle armsamaks kireks on — avastada ja välja mõelda salgamatult eestipärast kultuuri: need on abielupaar U t u s t e 'd — naine kirjanik, mees ohvitser ning sõjaasjanduse pedagoog[1] — ja ajaloolane P õ r k.[2] Need julged patrioodid, keda toetab käputäis ümberpööratuid, on andnud saksa rüütliordu poolt meile omal ajal pealesunnitud võõrale jumalale hundipassi ja tõstnud tookord troonilt tõugatud vana eesti jumala T a a r a jälle aujärjele. See vana issand — oma rahva poolt iidsetest aegadest unaruse hõlma jäetud ja ainult folkloristide ja luuletajate poolt harva mainitud — olevat pärast pikkade aastate otsinguid üles leitud vanade jumalate varjupaigas — lõplikult kõhnununa ja hilpudes. Tema esimene küsimus uute kummardajate delegatsioonile olnud seepärast: «Kõik on ju väga kena, aga ütelge, kas ma saan ka rikkalikke ohvreid?» Delegatsioon vastanud kohmetanult: «Ametlikke küll mitte, sest praegusel kõlvatul ajastul võiks ühiskond neid altkäemaksuks pidada; sinul, oh issand, tuleb leppida mitteametlike ohvritega!» Viimaks leppinudki vanataat selle lubadusega, sest näljakoorikut näriv eksjumal ei saa ju tea missuguseid nõudmisi esitada.

Ja nii töötati käesoleval aastal välja äsjarajatud usuühingu põhikiri, ja nagu seadus nõuab, esitati siseministeeriumile kinnitamiseks. Heites pilgu sellesse dokumenti võib kohe märgata, et ta koostajail on vahetud sidemed jumalusega: ta on piisavalt arusaamatu. Oma teoreetilises osas on see nii jumalikult mõistatuslik, et siseministeeriumi härrased ei suutnud isegi taibata, keda õieti taarausulised tahavad uskuda — Taarat või mõnd müstilist aseainet. Tagajärg oli see, et põhikiri jäi ajutiselt kinnitamata: esitagu taarausuliste kogudus enne bürokraatidele ka kuigivõrd arusaadav usutunnistus.

Seni on taarausulised kinnitanud: nad uskuvat, et maailm on arenemise tulemus ja et see arenemine kestvat igavesti. Ka nende jumaluse mõiste olevat allutatud arengule (nii siis — alalisele muutumisele). Nende usutunnistus mahtuvat lapidaarseisse lauseisse: «Ma usun homset päeva. Ma usun, et homne päev on parem tänasest. Ma usun, et homne päev saab olema parem

tänasest, kui ma ise kaasa aitan. Taara, avita!» Kuid abivalmis Taara ise olevat tajumatu ja defineerimatu, kõige rohkem — ainult kujuteldav ja aimatav.

Nagu juba öeldud, sellel kreedol on ajutine iseloom, sest põhikirjas on rõhutatud, et taastatud taara usu aluseid kujundavad «Taara tarkade raamatud». Kuid need seni veel puuduvad ja ka tarkade eneste nimesid pole veel mainitud. Siiski võib aimata, et need on identsed juba nimetatud surematutega, kes on põhikirjale alla kirjutanud, ja et «Taara tarkade» seisusse tõstmise eest peavad nad tänama iseendid. Meie restaureeritud rahvuskiriku juhtkonda kuuluvad peale «tarkade», kes peavad koostama Taara piibli koos katekismuse ja lauluraamatuga ning peavad lugema missasid, veel preestritarid, keda kutsutakse «askodeks». Need peavad osa võtma jumalateenistusest, peavad valvama ohvrituld, esinema rahvuslikes seelikuis pühade tantsudega ja abistama igati üpris keerulise kultuse teostamisel. Targad määratakse i g a v e s e k s, sellevastu askodeks valitute ametiaeg on piiratud. Kiriku juhtivad asutused kannavad nimetusi «tarkade nõukogu» ja «vanade nõukogu». Koosolekute kohtadeks on mõeldud pühad hiied suurte kividega ohvrialtaritena.

Koguduse liikmeks vastuvõetu saab hõbedast talismani, mida tuleb kanda paljal ihul; see on täidetud ohvritulel õnnistatud kodumaa mullaga ja sellesse on graveeritud ohvritule kujutus. Abiellu astumine toimub püha ohvritule ees, kusjuures Taara preester palub äsjalaulatatud noorpaarile taeva õnnistust ja kinnitab neile rinda abielumärgi. Ka surnute matmine toimub ilutulestikus altari juures, kus pärast matusetalitust langeb eesriie, mis eraldab korjuse elavatest. Erilised v a n n u t a t u d mehed matavad siis surnu hauda või põletavad ära — nagu kadunu ise on soovinud.

Ohvreid *in natura*, nagu juba nimetatud, ei ole ette nähtud, nähtavasti sellepärast, et oleks patt jumalat altkäemaksu andmisega ära osta. Ma kahetsen seda südamest ja nimelt Taara enese pärast. Sest ta on vana tõugu jumal, kes on harjunud saama rikkalikke ande köögist, keldrist ja laudast. Kuulnud oma armsa eesti rahva ajaloolist hüüet «Taara, avita!» aitas ta otsekohe

teda, kui aga suutis. Ja nüüd selline tänamatus: ainustki ohvrit! Nii siis peab vaene vanamees võtma heaks, mida talle kaastundlikud hinged ööpimeduses salaja ohvrilauale panevad: pudelikese va kibedat, karbikese tallinna kilusid või pätsi *pain normal* leiba. Ma kardan, et ta tasub kätte. Jumal, kelle eest halvasti hoolitsetakse, ei taha palju aidata. Ning siis pole meil temast mingit kasu.

— — — — — — — — — — — — — —

Sina, armas läti lugeja, ei peaks naerma — isegi naeratama mitte. See solvaks meid. Sest meie juures võib näha ainult tõsiseid nägusid. Tõsise näoga võttis ühe juhtiva ajalehe peatoimetaja sule, et avaldada kahtlust selle kohta, nagu õnnestuks mehaaniliselt elustada muuseumitolmuga kaetud taara usku. Ja sügavtõsise näoga vastas talle pika sügavamõttelise, filosoofilise kirjutisega meie lugupeetud ooperi-režissöör (ka arvustaja kõigil kunstialadel), et see taaselustamine ei tarvitse sugugi toimuda mehaaniliselt, et küllap asjatundlikud omakultuuri elustajad oskavat muganduda moodsa inimese ihulikele ja hingelistele tarvidustele. Igaühele, kes soovib oma elu harmooniliselt kooskõlastada kõiksuse seaduspärasusega, pakkuvat see täiuslikku seesmist rahuldust.

Sellepärast tuleb oodata suure huviga Taara tarkade lubatud, põhialuseid rajavaid raamatuid. Taara, avita neid selles ettevõtmises.

— — — — — — — — — — — — — —

Huvitavaim isiksus meie usu rajajate seas on kahtlemata Marta Lepp-Utuste — poetess, nimega Sophia Vardi. Neiuna oli ta veendunud sotsialist ja tuline revolutsionäär. Seda tõendasid ilmekalt kolm kuuli ta õndsas ihus, mis punasel 1905. aastal jätsid talle mälestuseks tsaari soldatid Tallinnas demonstratsiooni mahasurumisel. Need kuulid tõid preili Martale esimese suure kuulsuse. Rahulikumais tingimustes see kuulsus aja jooksul siiski kahvatas ja meie daam tundis end olevat sunnitud leidma vahendeid selle elustamiseks. Ta hakkas kirjutama. Kirjutas romaane, novelle, draamasid. Oli väga virk ning viljakas. Ent õnne-ema ei naeratanud talle. Kuulsust ei tulnud. Ja jälle pidi ta

ümber vaatama uute ning tänuväärsemate võimaluste järele. Sotsialismi heitis ta kõrvale ja muutus rahvuslaseks, hakkas kultiveerima omakultuuri, käis rahvarõivais, oli vaimustuses vanadest rahvatantsudest ja ringmängudest ning korraldas nende etendusi. Juhitud oma mehe poolt taara usu juurde, leiab ta nüüd rahuldust selles teadmises, et on parema usundi kaasrajaja ning elab kooskõlas maailma kõiksuse seaduspärasusega. Küllap meiegi, ülejäänud eestlased, jõuame kõik varsti niisama kaugele. Sest Taara avitab.

Kolmandast esilekerkivamast kolleegist Taara tarkade nõukogus — härra Aleksander Põrgist — on teada seni ainult nii palju, et ta juba mõni aeg tagasi on lasknud end kusagil Tallinna lähedal asuvas turbasoos laulatada taara usu rituaali järgi — esimesena oma koguduses.

Eduard Vilde.

«Jaunakas Zinas»
11. okt. 1930, nr. 231.

40

EDUARD VILDE «NOOR-EESTIST».

[Intervjuu]

Kui «Noor-Eesti» pegasus lõi üleaisa, siis mõnigi lugupeetud kirjanik sai teenimata kabjahoobi.

Silmajaoskond, tuba nr. 3. Eduard Vilde vasak silm on seotud kinni, kuid seda terasemalt ta parem tunnistab haigetuppa sisseastujat. Kuigi selle parema ees pole praegu prilliklaasi, siiski ta tunneb tulija, tõuseb voodist ja sirutab käe. Lehemees on tulnud norima intervjuud.[1] «Teie hinnangud ja mälestused «Noor-Eestist»?»

«Ah neil on nüüd juubel,»[2] ütleb kirjanik järelemõtlikult ja lisab juurde, «minu mälestused «Noor-Eestist» pole just kõige helgemad . . .»

«Ega see pole tähtis.»

««Noor-Eesti» moodustas rühm kirjanikke, kes tulid kokku, et meie kirjanduses seniseid populaarsemaid tegelasi kõrvale nihutada ja endid asemele seada. Selleks oli muidugi vaja, et senised voolud kirjanduses tulid vahetada mingi uue vastu. «Noor-Eesti» pidi meie kirjandusse midagi uut tooma, mis pidi meid Euroopasse viima ja mille kordasaatmiseks, selle rühma arvates, vana pidi võimetu olema. Tuldi siis käredate arvustustega seniste kallale. Üks neist, kelle kallale tungiti, olin mina. Käredate arvustustega tembeldati minu ja teiste kirjanike töid alaväärtuslikeks,[3] et endi veel toomata väärtusi paremasse valgusse seada.

Uus vool pidi kulmineerima uusromantismis. Realism, naturalism ja muu leiti ekslikuks, mõisteti hukka. Aeg pidi neile selja pööranud olema. Minu arvamus oli juba

tollal, et pole otsustav paljas kirjaniku tahe kirjutada, vaid otsustav on tema kirjutise iseloom, karakter, ta kalduvus, temperament, mis suunas ta tahab oma publikule luulet pakkuda.

Niisugust suurt mürtsu, millega tuldi, sugugi tarvis ei olnud, kuna uue suuna talendid selletagi oma tööde kaudu nähtavale võiksid tulla, areneda ja väärtuslikke töid publikule kinkida. Sõjakus võrdlemisi väikearvulise rühma poolt oli lahtistest ustest sissemurdmine. Kirjandust ei või mitte palja forsseerimisega ühest suunast teise paigutada. Ma leidsin selles sõjakuses midagi muud, mis on vahepeal tõeks läinud, vist ma ütlesin seda ka omal ajal, et «Noor-Eesti» sel kujul, nagu ta esines, midagi muud ei ole kui vastastikune kinnitusselts ebasõbraliku arvustuse vastu. Nende arv, kes moodustasid «Noor-Eesti», oli tuttavasti kaunis piiratud, polnud kuigi suur, sellepärast olen mina leidnud väära olevat, et «Noor-Eesti» mehed tollal, eriti aga nüüd tagajärel sellest mingi laiaulatusliku liikumise teevad. Seda arvamust püütakse praegugi veel alal hoida ning välismaa kirjandusringidele edasi lansseerida. Kõige selle juures ei taha ma salata, et kirjanikud «Noor-Eesti» rühmast teataval määral meie kirjandusse uut verd tõid, eriti keeleliselt uusi nõudeid üles seades ning vormi peale üldiselt nii suurt rõhku pannes, et sellest noortele kirjanikele mõndagi õpetatavat välja tuli, kuigi, nagu tuttav, vormikultus «Noor-Eesti» juures sai üheks tema saatuslikuks ühekülgsuseks.

Minult on sageli küsitud, kas mina ka «Noor-Eestilt» midagi olevat õppinud. Ma ei oska sellele midagi positiivset vastata, sest et mul midagi pihku ei jää, kui küsin, mis ma siis neilt õppisin. Kes minu koguteoseid läbi vaatab,[4] leiab, et minu isiklik areng on olnud juba enne «Noor-Eestit». See areng küpsuse poole jätkub «Noor-Eesti» ajal ja ka pärast «Noor-Eestit». Keelt püüdsin mina kui ilukirjanik ise võimalikult rikastada, sest see on igale kirjanikule möödapääsematu vajadus. Leidsin «Noor-Eestist» mõne hea sõna, siis võtsin selle kohe tarvitusele, küsimata, kellelt ta tuli, nagu ma seda ka väljaspool «Noor-Eestit» seisvatelt kolleegidelt olen võtnud. Ühtaegu aga olen püüdnud ka ise hädalisi sõnu

kas murretest või Wiedemanni sõnaraamatust laenata ning tarvitusele võtta.[5]

Mis puutub eriti suhtesse «Noor-Eestiga», siis on ju tuttav, et need mahakiskuvad arvustused, mis meile «Noor-Eesti» kriitikutelt osaks said, pärast peade jahtumist suurel määral liialdatuteks on tunnistatud, kui mitte selge sõnaga, siis ometi hiljem järgnenud arvustustega, kus nendesamade minu tööde hinnang, mis varem oli otse hävitav, nüüd põhjalikult minu heaks on muutunud.[6]

Mul pole mingit kibedustunnet «Noor-Eesti» liikumise vastu, sest ma olin ikka veendunud, et selle rühma väärsammud temal pärast heaks teha jäävad. On lihtsalt tuhinas üleaisa löödud.

Mis vilja on kandnud «Noor-Eesti»? Kas ta on domineerivaks suunaks saanud meie kirjanduses? Seda ei või öelda. Rõhuv enamus meie proosakirjanikke on tänapäev realistid või naturalistid. Tuglase «Jumala saar» on unustusse jäänud, kooli loomata.[7] Meil on üksikud romantikud novelli alal, kuid nende töödes «Noor-Eesti» mõju otsida oleks üsna asjata, sest ilma «Noor-Eestita» oleksid nemad kah tulnud. Fr. Tuglas, propaganda sõnaosavam juht, on romantikat kultiveerinud väikeste novellikeste näol, kuid juba aastaid ei jätka ta selles enda propageeritud suunas. Uusromantism on päris unustatud mõisteks saanud publikule. Tuglas kirjutab praegu häid esseid ja reisiraamatuid.

Sellegi nähtuse peale võin mina rahuga kui histoorilise asja peale vaadata. Praegu ei ole «Noor-Eestit» sel kujul olemas, ta on ajalooliseks mõisteks saanud, nii et ma praegust juubelit kui hea tahte avaldust kõigiti võin teistega kaasa mälestada.

«Vaba Maa» 14. XII 1930, nr. 293.

41

KOLM VAIMUINIMEST
[E. Vilde, J. Barbarus, J. Semper]

FAŠISMI VASTU.[1]

EDUARD VILDE:

1.

Minu suhtumine fašismi, olgu see eht või plagieeritud, on eitav, sest et vaba olen vägivalla-instinktidest ja loen ennast tsiviliseeritud inimeseks.

2.

Kas on fašism meie niinimetatud vabadussõjalaste liikumise kujul meie oludes loomulik?

Kahtlemata, kui võtta see liikumine sellena, mis on fašism mujalgi, nimelt h a i g l a s e nähtusena. Sest eks ole meilgi omajagu neid olluseid, kes on põrutada saanud maailmasõjale järgnenud ümberpaisatustest majanduslikul ja sotsiaalsel alal. Vägivallale kalduvad au- ja võimuahned hüsteerikud neile omase energiaga on hakanud juhtideks, nende sugestioonile kergesti alistuvad neurasteenikud moodustavad suurema osa nende pooldajaist, kriminaalseist saagitsejaist ja tavalistest pussipoistest. Kui on Saksamaal just majanduslikult laostatud ja sotsiaalselt deklasseeritud kodanlik keskkiht see, kes andis ja annab Hitleri armeele selgroo,[2] siis etendavad meie Sirgukese väes[3] peale varaliselt allakäinute tõhusat osa samast ühiskonnaklassist pärit olevad «halja oksa» otsijad — kõik need noored pettunud, keda paiskavad meie keskkoolid ja ülikool igal poolaastal iseseisvasse ellu, ilma et neil leiduks võimalust

nende haridusele vastavaks teenistuseks, liiati veel loodetud heaks härrasmehe karjääriks. Niisuguseile ainelise puudusega lootusetult rabelevaile desperaadodele* on tere tulemast iga liikumine, olgu see nii rumal kui tahes, mis tõotab laiadest demagoogikõridest mürtsuvat lõppu kõigele olevale ning hiilgavat algust ja iga kõigele tulevale riigis.

Poliitiliselt enamasti võhikud, on need paremuse lootjad sõgedad imeuskujad: küllap «Duce» teeb![4] Et selle «Duce» ja tema käsilaste kõned ja kirjutised kubisevad käegakatsutavaist tobedustest, valelikest kujutlustest, petlikest lubadustest, seda imeuskuja tunnetada ja taibata ei tahagi, kuigi ta seda ehk jaksaks. Ta muudkui jookseb lõõtsutades oma imetegijaile järele ja röögib: «Heil! Heil!» Mis on ammu teada kõigele maailmale, see ei saa sellisele sõgedale kunagi teatavaks, et nimelt fašistlik Itaalia põeb truuisti kaasa kõiki riikide hädasid, mida põevad teisedki riigid, et ta võlad rapiidselt** kasvavad, et tööpuudus temas on võrdlemisi suurem kui mõneski mittefašistlikus riigis, — et fašistlik Itaalia näiteks on demokraatliku ja parlamentaarse Prantsusmaa kõrval vaid peost suhu elav kehvik. Ja seda 11-aastase fašistliku jõupingutuse ning «imetegemise» järel![5] Samuti võiksid meie järeletehtud fašistid teadlikud olla tõsiasjast, et Saksamaal ikka enam pinda hakkab võitma pettumus sealse imetegija suhtes, kes tegemist teeb aiva tühitillukeste opereti-«imetegudega» (nagu raamatute põletamine avalikel platsidel, kodanike aarialise päritolu uurimine, laenuandmine pruutpaaridele, idiootide steriliseerimine, käetõstmise dekreteerimine ainumaks lubatud teretamiskombeks Saksamaal jne.), kuna vähemat kui algustki pole tehtud nende suurte, põhjapanevate uuendustega, millega meelitati masse rahvussotsialistlikku mõrda, nagu suurkruntide riigistamine sisekolonisatsiooni tarbeks, pankade natsionaliseerimine, suurejooneline «töömuretsemine kõigile» ja palju muud. Pettunud ollakse samuti jumaldatud «Führeri» välispoliitikast.[6]

* Meeleheitele viidud, kõigeks valmis olevaile isikuile (hisp. keelest).

** Ülikiirelt.

Laialõualiselt tõotatud Versailles* lepingu purustamisest,[7] mis muuseas pidi «kolmanda riigi» kaardilt kustutama vihatud «Poola koridori»,[8] on vaheajal saanud häbelik viiksatus, et Saksamaa enne kümmet aastat ei taha (see on: ei jõua) «Versailles diktaadi häbiplekkide» kustutamisele asuda. Aga kindlasti ei jõua ta seda sõjalisel teel ka kümne aasta pärast, sest Saksamaa on, tänu rahvussotsialistlikule režiimile, kaugeteks aegadeks nii hiilgavalt isoleeritud, nii tihedasti ümber piiratud vaenulikest või vähemalt mittesõbralikest riikidest, et sõda võiks talle ihatud loorberite asemel kergesti tuua uue ja palju kibedama rahudiktaadi. Saksa välispoliitilistele fiaskodele paneb tipu otsa tema vahekord A u s t r i a g a.[9] See väike hõimumaa, mis enne Hitlerit vaimustusega propageeris ühteliitumist suure Saksa vabariigiga, ei taha sellest enam kuuldagi, vaid on rahvussotsialismile sulgenud kõik uksed ja aknad, sest et ta ei tihka kaasa teha Saksamaa langust õiguseriigist keskaegsesse barbaarsusse. Väike Austria ei karda Saksa suurriiki, teades, et riik, kes enam kui poole oma kodanikest õiguslikult on ära vägistanud, seisab savist jalgadel. Ei karda Hitleri Saksamaad ka niisama väike Tšehhoslovakkia, luba andes massiliselt emigreerunud saksa sotsialistidele oma peakorterit üles lüüa Prahas, et siit trükitud sõnaga rünnata natside vägevaks «lülitatud» impeeriumi. Isegi tilluke Läti julges Saksale toona näidata hambaid.[10] Napoleoni ajast saadik ei ole saksa natsiooni prestiiž näinud nii madalat taset kui praegu.[11]

Mis saaks küll vaese Eesti prestiižist, kui vastutustundeta demagoogial ja poliitilisel nürimeelsusel läheks korda teda hitlerlikuks «totaalriigiks tasalülitada»? Üks on kindel: need demokraatlikud riigid,[12] kes meid meie vabadussõjas aineliselt aitasid ja moraalselt toetasid, jätaksid meid mõnes tulevases sõjas külma rahuga kõigest sellest ilma. Uut välislaenu me enam kusagilt ei saaks. Meie liit Lätiga laguneks, meie sõprus Soomega jaheneks nullpunktini. Me oleksime eraldatud nagu rott lõksus.

---

* Lugeda: *Versai.*

«Vabadussõjalaste» liikumise areng ja levik oleks algusest peale olnud väga piiratud, kui mitte meie primitiivne, kolgatagune parteielu ei varustaks neid nii hea õngesöödaga. Väikesed olud — väikesed inimesed. Meil ei ole ainustki suurejoonelist parteijuhti ega kuigi palju arukaid ja andekaid parteitegelasi. President Masaryk nõuab demokraatlikult rahvasaadikult peale kõrge intelligentsi *südametunnistust* — *riiklikku* ja *sotsiaalset* südametunnistust.[13] Meie erakonnad ja nende liidrid kelgivad küll oma «riikliku mõtlemisega», aga nende *teod* on puhtegoistlikud laiemas ja ka kõige kitsamas mõttes. Näiteks asunike koonduse terve poliitika ei ole muud midagi kui alaline tormijooks riigi laegastele, see on: kaaskodanike taskutele. Riik ja rahvas — see oleme *meie*! manifesteerib peaaegu igas numbris koonduse häälekandja. See on poliitiline brutaalsus, mida ületada «vabadussõjalastelgi» kerge ei ole. Inglismaal, Prantsusmaal, Skandinaavias jne. oleks seesugune erakond lihtsalt võimatu, sest seal võivad küll olla üksikud isikud erakonnas ilma riikliku ja sotsiaalse südametunnistuseta, mitte aga avalikul areenil tegelevad poliitilised parteid. *Haritud* demokraatiates tuntakse nimelt *häbi*.

Arvestades meie erakondi ja valitsusi on poliitilisel võhikul ja diletandil kohe argument vestitaskust väljas: «*demokratism* on süüdi!» See on otse seesama, kui väidaks keegi: kirik on süüdi, et pastor halvasti jutlustab! Asi tuumleb lihtsalt selles, et eesti kodanlus veel demokraatlik olla *ei suuda ega oska*, ta peab seda alles õppima. Ta on veel väga värskelt pärit moonakluse kolgastest ja laanekõrbedest.

Aga kas siis need, kes meie erakondi ja nendest koostatud valitsusi nii üleolevalt tahavad asendada, — kas siis meie «vabadussõjalased» on pärit kuskilt mujalt? Kust künast on *nemad* siis riigimehelisi tarkusi ja voorusi joonud, et võida meid nüüd korraga paremini valitseda. Nende juhid on tuntud kui isikud, kelle vaimne kvalifikatsioon ei ületa üheski suhtes keskpärasuse halli taset, kipub aga mõnes suhtes jääma kaugele alla selle. Kui mitte teatud kasarmukultuuriga rahvad

maailmasõjast saadik poliitiliselt nii kohutavalt poleks r u m a l d u n u d, siis poleks meil praegu fašistlikku liikumist, sest rumalus on antud aegadel nakkushaiguseks ka muidu täie aruga rahvaste alaväärtuslikele osadele.

3.

Millist hädaohtu näen «vabadussõjalaste» liikumises vaimuelule, demokraatiale, Eesti iseseisvusele?

See liikumine seisab meie ees — ühel käel landesveerlik p a r u n,[14] teisel käel appipalutud p a p p. See koalitsioon on programm. Ja see programm on sitikmust t a g u r l u s. Pääseb see koalitsioon oma programmiga võimule, olgu legaalsel, olgu vägivaldsel teel — siis lüüakse meil kohe kõigist tornidest surmakella vabale vaimuelule ja demokraatiale ning kord hiljem riiklikule iseseisvusele. Kodanikust saab a l a m. Politsei hitlerliku komissari näol kirjutab riigialamale täpselt ette, kuidas ta peab mõtlema, kõnelema, kirjutama, teretama, köhatama, nina nuuskama. Kes ei pareeri,* see saadetakse ravimisele sadistliku «abipolitsei» kätte ja saadetakse, kui tal veel pisut hinge sees, järelravile kuhugi koonduslaagrisse. Nii valitsetakse, kui on erakonnad tapetud, et saaks valitseda tapjate erakond ü k s i n d a. Ja ilma millegi kontrollita, sest ajalehti toimetab sama valitsuse politsei ning Riigikogu peab igavest puhkust.[15]

Siis alles, vaene eesti taat, õpiksid tundma, mis on k o r r u p t s i o o n! Ega sa küsida tohi, kuhu sinu maksudena väljapressitud kroonid nüüd lähevad. Sina muudkui maksa ja pea lõuad. Kui söandad Toompeale ronida ja viiksatada, siis läheb sul nagu Anija meestel 75 aasta eest.[16] Sest ihunuhtlus, kallis vend, see paruniteriigi peamine kultuuritunnus, on Saksamaal seaduslikult maksmas, ning Saksamaalt tulevad ju meilegi kõik head asjad, nagu advokaat Sirgu ja erukindral Larka[17] kogu ürituski Eesti riigi hunniseerimiseks.

---

* Tähendab siin: kes sõna ei kuula.

Kui need päevad minu õnnetuma Eesti üle peaksid tulema, siis löön silmad maha haritud maailma ees ja nutan häbi pärast, et olen eestlane.

4.

Kas ja kuidas selle liikumise vastu võidelda?

Muidugi võidelda, ja vaimurelvaga võidelda — ka siis, kui see võitlus peaks vastase suhtes osutuma jumalate võitluseks teatud võitmatuse vastu. Vaimuvõitlus lakkab alles siis, kui tullakse füüsilise vägivallaga. Sellele pannakse sama relv vastu, kui riik peaks unustama oma põhiseadusliku kohustuse tüüril oleva valitsuse nõrkuse või oimetuse pärast. Ega me sakslased ole,[18] et ajame lõdisedes hitlerikäe püsti, kui bandiitide täägid juba meie kaela kõditavad.

8. aug. 1933.

Koguteoses «Vastutusrikkal ajal».
K.-ü. «Sõprus», Tallinn 1933.

42

KINTSUKAAPIMINE JÄLLE MOES JA HOOS.[1]

Mõne aja eest lugesime «Päevalehest», endine minister Leo Sepp ja riikliku kunsttööstusekooli direktor Voldemar Päts käinud Berliinis Alfred Rosenbergile visiiti tegemas.[2] Märgiti juurde, see sündinud täiesti eraviisil. Aga see ei keelanud sellest avalikkusele rasvaste pealkirjade all teatamast otsekui mõnest kogu Eestit austavast ja rõõmustavast võidusaavutusest.

Need härrad oma visiiti tehes teadsid, et Alfred Rosenberg peab neid hitlerliku ideoloogia järgi endast palju madalamateks olenditeks, et nende mongooli tõug on tema kui nn. aarialase silmis alavääriline.

Ja need härrad teadsid ühtaegu, et see riiklik võim, mida esindab Rosenberg, on peale teiste Balti riikide ka Eestile enam kui üks kord kadu kuulutanud.

Hiljuti külastasid sama Alfred Rosenberg'i, keda vaheajal aaria tõugu inglased kui barbaari kõigist oma ustest välja olid visanud,[3] veel kaks eesti tegelast (peale pidulikult prouadega): endine ministriabi Meerits ja «Päevalehe» toimetaja Jaan Taklaja.[4] Need härrased koguni sõitsid, pidutsesid, lõbutsesid selle riikliku võimu kulul, kes klassifitseerib neid endid ametlikult nii umbes inimeste ja inimahvide vahelüliks ja nõuab avalikult «tugevama õiguse» nimel nende isamaad endale asumaaks. Jaan Taklajal jätkus koguni künismi seda oma kanossa-sõitu ülistada ja hitlerliku Saksamaa aasialikke olusid õigustada!

Aga veel enam, ikka veel enam!

Eile lugesime lehest,[5] Eesti saadik Berliinis Karl Menning pidanud Nürnbergis rahvussotsialistide

partei kongressil ühe murdarvulise diplomaatliku korpuse osa nimel kõne, milles ta rõõmu väljendab hitlerismi «suurepäralise jõuavalduse paraadi» üle! Eesti «orjasrahva» esindaja Hitleri «härrasrahva» juures imestab, ei, ihaleb seda riiklikku jõudu, mille eeskavas seisab iseseisva Eesti riigi edasine vallutamine ja tema alaväärilisiks tunnistatud rahva helootideks muutmine!

Hoides kõike seda inimliku mõistuselambi valgusel, ei saa vist keegi teisiti, kui ehmuda ja heituda rahvustunde, iseseisvusteadvuse, puhtinimliku väärikusetunde täielikust lagedusest!

*Quo vadis, Estonia?** **Eduard Vilde.**

6. sept. 1933.

Ajakiri «Leek» nr. 2, märts 1934.

---

* Lugeda: *Kvo vaadis, Estoonia* (lad. k.) — Kuhu lähed, Eesti?

II

TEOSTE EESSÕNU

1

ISEENESEST.

Kirjastaja soovib, et ma oma luulelastele, keda tema siin tard-unest uuesti elusse püüab galvaniseerida, seletuse kaasa annaksin, mäherdune minevik nende isal on, ning lugeja tahaks vististi teada saada, kust see tuleb, et nii mõnigi mu lastest ülekäte on läinud. Ühe kui teise soovi täita katsudes pean silmas, et süü õiglast ülestunnistamist karistust pehmendavate põhjuste sekka loetakse. Oma seletusele, mis mu lastele ühtlasi vabandusetäheks peab olema, kirjutan seepärast juhtsõna otsaesisele: «Ega käbi kännust kaugel' kuku . . .»

Mul oli au ennast 21. veebruaril 1865 ilmale esitleda.[1] See sündis Virumaal, Pudivere mõisas, Simuna kihelkonnas, kus mu isa kupjaks oli. Juba esimesel eluaastal rändasin sealt Muuga mõisa. Oma suuri nõudeid isa väikese palgaga võrreldes olin nimelt otsusele jõudnud Jüri Vildele sundust peale panna, et ta endale viibimata parema koha otsiks.[2] Järeleandlik, nagu ta oma esimese ja viimase poja vastu ikka on olnud, täitis ta minu nõuet ja muretses endale Muuka aidamehe koha. Siin metsanurgas, eemal Euroopa «krohvitud viisakusest», igasin oma ainumad täielised vabadusepäevad ära — oma jalal seismisest kuni puu otsa ronimiseni. Siin sain aga ka pärastisest orjusest juba mõruda eelmaitse: mind pandi lugema ja kirjutama. Metsaülema noorele prouale anti minu üle meelevald kätte,[3] ja ta tarvitas seda, et väikest metslast saksa keele piinakambris germaani hariduse tarvis taltsutada. Vist ei saanud õrn naisterahvas ülesandega soovitaval määral toime, sest mõne poolaasta pärast viidi mind Tallinna Kentmanni algkooli,[4] kus ma kahe kangest soost talt-

sutaja küüsi sattusin. Hea pillirookepi mõjul — vähemasti tõendati seda — tegin paari aastaga kooli mõlemad klassid läbi ja tahtsin kohalikku saksa kreiskooli sisse astuda, kukkusin aga eksamil rehkendusega läbi. Rehkendus — nagu matemaatika üleüldse — on ikka minu pime külg olnud. Arvuvallas viibides tarvitan ma praegugi veel oma kümmet sõrme, ja kui need ei ulata, ka kuue nööpe. Poole aasta pärast, augustis 1878, pääsesin küpsusetunnistusega, mille ma endale Wittingi elementaarkoolis omandasin, kreiskooli sisse, ja olin nüüd sel tolleaegsel «kõrgemal» haridusealikal, mis kehvemate vanemate lastel, kes seitsmeklassilise gümnaasiumi peale mõelda ei tohtinud, vähegi kättesaadav oli.

Ma jõudsin nobedasti kolmandast klassist teise ja teisest esimesse, sest saksa õppekeel oli minus vaheajal juurduma hakanud ja kooli õppejõudusid võis — puhtal pedagoogilisel mõttel — võrdlemisi tublideks lugeda; ma leidsin ka mahti mittesunduslikkude tarkuseterade seast natuke ladina ja prantsuse keelt nokkida. Nagu koolis valitsev vaim, nii hõõgus ka terve õpetus sakslusest, millel õpilaste kohta vänge saksikus tagajärjeks oli, seda enam, et suur osa õpilasi perekondadest kogunes, kus juba kodus virgasti kadakaid säristati.

Kohalik rahva keel seisis kooliülemuse keelu, veel enam aga õpilaste enamuse põlguse all. Keegi meist ei tahtnud «Knot»* olla. Jaolt Saksamaalt toodud kooliõpetajad kandsid selle eest hoolt, et meie vanade teutoonide ja kimbrite vägitegusid, Brandenburgi kuurvürstide ja Preisi kuningate valitsejavoorusi, Bismarck'i diplomaatia-[5] ja Moltke sõjakunsti[6] imestama õpiksime, kuna meie esivanematest ja meie tervest minevikust nagu mõne Austraalia suguharukese asjast vaikides mööda mindi. Et meid ajaloo-õpetuse nime all arvusid pandi kugistama — kuningate ja keisrite valitsuse-aastaid ja lahingupäevi —, et meil ajalooraamat tarvitusel oli, mis sihikohast nime «Ajalugu e l u l u g u d e s» — muidugi valitsejate elulugudes — kandis, seda pole imeks panna; säärast ajaloo-õpetamist leidub ju veel

* Mats, mühakas (saksa k.).

praegugi koolides, kus ustavaid ja usklikke riigialamaid soetatakse, ja kus ei soetata neid mitte! Usuõpetuse kõrval nuumati meid saksa klassikalise kirjandusega otse raiskavalt. Liigutava mälestusena hoian usuõpetuse kohta tallel, kuidas va nupukas Sileesia mees,[7] meie usu- ja ühtlasi (!) loodusteaduse õpetaja, Moosest ja Darwinit[8] teineteisega ära püüdis lepitada; usuõpetuse tunnis oli maailma loomine märksa teine kui looduseõpetuse tunnis, aga meie ninatarga pärimise peale kinnitas ta oma ausõnaga, see paista meile ainult nii; tõepoolest olla üks õpetus teisega täiesti riimis ... Mis saksa klassikutesse puutub, siis hakkasime Schillerit jalavarvastest sööma ja sõime endid temast läbi,[9] kuni pealaest välja tulime. Goethe,[10] Lessingi,[11] Kleisti,[12] Bürgeri[13] ja teiste kallal lasti meid natuke vähem nosida. Schilleri pikk kodanlaselaul «Kellast» oli meil peas nagu «Isameie».[14] Palju higi ja hammaste kiristamist maksid meil ka «Nibelungid».[15] Minule isiklikult tõi see saksa rüütlieepos, mis Richard Wagneri «tulevikumuusika» kaudu tol ajal nii «rahvalikuks» oli saanud,[16] veel iseäralist kurja kaasa: ta külvas rahvuslikku vaenu kooliõpetajate ja minu vahele, mis mitte ilma traagiliste tagajärgedeta ei jäänud.

Eesti rahvuslik liikumine lõi parajasti vahutavaid laineid ja kiskus ka minu kaasa. Mind vihastas see «Nibelungide»-kultus, mis meile koolis peale pandi, ja ma hakkasin surnuks vaigitud eesti «Kalevipoega» saksa õppeasutuse pühadusse kaasa kandma, et oma kaasõpilaste huvitust rahvusliku propaganda sihil selle eepose peale juhtida, ühtlasi aga ka, et kooliõpetajat, kes meid kirjandusliku sakslusega täis püüdis toppida, raamatuga õrritada, mida ma temale kätte tahtsin mängida. Ma ei jõudnud kummaski tükis hästi eesmärgile. «Kalevipoeg» koolivendi ei huvitanud, ja kooliõpetaja, balti sakslane, tähendas, kui raamat talle pihku juhtus, täie rahuga ja nii ülevalt alla: mistarvis vedada ma säherdusi tühiseid, kõrvalisi raamatuid kooli kaasa? Parem oleks, kui ma oma õpperaamatutega rohkem tegemist teeksin!

Õrritatud ja ärritatud mees olin nüüd ise. Ma vandusin kättemaksmist. Juurde olgu lisada, et vahe[kord]

selle kooliõpetaja ja minu vahel ka muudel põhjustel, mille juures mina mitte süüta polnud, väga põnev oli. Tasumisetund tuli varsti. Kirjandusliku töö tarvis anti meile aineks «Nibelungide» eepose tegelaste iseloomusid kriitiliselt kirjeldada.[17] Nah, eesti vennad, teie oleksite pidanud lugema, kuidas ma o m a arvustuses kõik need saksa Siegfriedid, Kriemhilded ja Brunhilded sulbiks tegin! Ei jäänud ainust head karva tegelastele, ei tervele lugulaulule pähe. Eepos hävitatud, saksa rahvusele surmahoop antud... Põnevusega, süda saatanlikku lõbu täis, ootasin oma vaenlase otsust n i i s u g u s e atentaadi kohta. See tuli. Minu kirjutuseraamat seletati k o n f i s k e e r i t u k s ja otsus mu töö ja minu enese kohta võeti ühteainumasse lühikesse saksa sõnasse kokku: «D u m m!»*...

Sest saadik oli õhk kooliõpetajate ja minu vahel konfliktiollustega täidetud, seda enam, et ma ka muude, mitterahvuslikkude üleannetuste peale meister olin, millega äkitselt kahanev õppimisehimu käsikäes käis. Plahvatus ei jäänud tulemata. Minus ärganud hulguseinstinktid, millest ma tänapäevani lahti pole saanud, andsid seks otsekohest asja. Mul oli korda läinud koolivendade seas väikest salaseltsi asutada, kellel eesmärgiks oli — Ameerikasse putkata... Otsisime sadamas just hoolega laevapoisikohtasid, kui asi denuntseerimise** läbi ilmsiks tuli. Semestri lõpul tunnistas inspektor minu ja paar teist ninameest kärnasteks lammasteks, kes tema karjale hädaohuks olla, ja andis meile märku, et tal heameel oleks, kui ta meist lahti saaks. Tema soovi täites lahkusin ma juunis 1882, pool aastat enne lõpueksamit, kreiskoolist. —

Rohkem kui aasta vanemate juures priipõlve pidades — isa oli vaheajal Harjumaale, Karjaküla mõisa (Keila kihelk.) valitsejaks läinud — neelasin ma näljase isuga hulga Marliti romaanisid,[18] Heine laulusid[19] ja Shakespeare'i draamasid[20] läbisegi endale sisse ning olin parajasti jalga kirjanduslikule kuritöö-teele seadmas, kui ma sügisel 1883 juhtumisi «Virulase» toime-

---

* Rumal, loll.

** Pealekaebamise.

tusse[21] õpipoisikoha sain — minu 18. eluaastal! Seega algas minu vaheldusrikas, aga siiski nii üksluine ajakirjanikupõli. Ma kirjutasin kriipsu peale, ma kirjutasin kriipsu alla; viis päeva nädalas sõnumitesongimist, jutujuperdamist, korrektuurituhnimist — kuuendal kliistripott ja pintsel, ristpaelad ja aadressid! Ma leidsin viimase töö sagedasti lõbusama olevat kui eelmised. Hiljemates toimetustes, kui ma juba selliks olin saanud, puudus paraku see meelelahutus mu töökavast. Aastal 1886 «Virulase» juurest lahkudes asusin järgmiseks aastaks Tartusse «Postimehe» juurde,[22] mille kergemeelne omandamine mul, sest et mind vastutajaks ei kinnitatud, õnneks luhta läks. Korraga torkas mulle pähe näitlejaks hakata. Mind võeti Tallinna saksa teatrisse palgata õpilaseks. Aga juba mõne nädala pärast pöörasin laudadest ja lõuendist maailmale selja, märgates, et mul kõigi hiilgavate näitlejaomaduste juures üks ometi puudub, nimelt anne. Ka hirmutas mind nähtus ära, kuidas üks noor näitleja iga päev tundide kaupa peegli ees istudes miimikat harjutas, see on kõiksugu kohutavaid nägusid kiskus; seks ei arvanud ma endal küllalt püsivust olevat.

Niisket, lohakat, lõbunäljast ulaelu elades, eesti kirjastajatele väikseid juturaamatuid kirjutades[23] ja Tallinnas ning pärast Riias saksa lehtedele eesti ajakirjandusest sõnumeid ja oma novellikesi tõlkides[24] lõin ligi kaks aastat armuta surnuks. Siis andsin oma rändamisehimule järele ja läksin 1890, 40 rubla taskus, Saksamaale. Berliinis algas mul aineliselt kibe, vaimliselt aga mitutpidi huvitav vaese sulemehe elu. Vähe lehetoimetusi, mille ukse ees ma mitte väriseva südamega võimumehe otsust ja honorari poleks oodanud, vahel saades, vahel ka tühjalt koju minnes, aga selle eest elavalt tuksuv poliitiline elu, parteide koosolekud, riigipäev, Venemaal keelatud raamatud ja ajalehed, kunstikogud, teaduslikud kõned.

Ma peatan siin silmapilguks oma poliitilise meelsuse, oma ilmavaate juures. Mis mul sellesarnast seni olnud, oli instinktlikult demokraatlik, aga udune, korratu. «Virulase» poolsotsialism, mis sedasama häda põdenud, oli minu peale ilma juurduva mõjuta jäänud, niisama

nagu mu šovinismi õletuli varsti ära oli põlenud. Saksamaal tõmbas mind kõigepealt natsionaal-liberaalidest lahku löönud endine edupartei, selleaegne «Saksa vabameelne erakond»,[25] vägevasti ligi. Eugen Richter[26] ja Rickert[27] olid minu mehed. Kui Richter riigipäeval riigi kulude-tulude eelarvet vitsutas või sotsialistlikku «tulevikuriiki» hävitas, siis olin mina tingimata tribüüni peal. Ma lugesin kodanlik-radikaalset ajakirjandust, kodanlik-ideoloogilist teadust. Mulle imponeeris erakond, kes kõigi klasside tulude eest korraga ütles võitlevat, kes sotsiaalset maailma ilma sotsialismita lubas päästa, kapitalistlikku korralagedust ilma kapitalismi eneseta tõotas hävitada — tasa ja targu, ilma tuntavate põrutusteta. Aga ma tahtsin ka vastast tundma õppida — seda pahempoolset vastast, keda Eugen Richter hoopis suurematest suurtükkidest pommitas kui kõiki parempoolseid vastaseid kokku. Ma kuulasin Liebknechti,[28] kuulasin Bebelit,[29] lugesin Marxi,[30] lugesin Engelsit.[31] Need kõnelesid ja kirjutasid ka nii, nagu oleks neil õigus: uskumist nõudes ja — uskuma pannes! Minu vaeses peas hakkasid vurrluud vihisema. Õigus Richteril, õigus Bebelil! Usu ühte, usu teist! Ja ometi võib ainult ühte uskuda, sest nad on tuli ja vesi. Selle kihava peaga ja rahutu rinnaga tulin Berliinist 1892 ära, et kodumaal alles aastate pärast otsusele ja selgusele jõuda. Tartus, 1893—1896 «Postimehe» toimetuses ajakirjanduslikku käsitööd tehes, sattusin sotsiaaldemokraatlikkude läti üliõpilastega ja mõnede sellesamamõtteliste suguvendadega elavasse läbikäimisesse ja mõttevahetusse, mis mu meelsuslikku edukäiku hoopsasti kiirendas.[32] Veel mõni aeg skeptilist arupidamist, elu tähelepanemist, lugemist — ja ma tõmbasin kergemalt hinge: ma tundsin oma peas korda, põues rahu aset võtvat. Nüüd teadsin ja tean ma, missugune ainus seltskonnaklass ja partei oma tulude ja tuleviku eest võideldes kõigi rõhutute tulude ja tuleviku eest võitleb ja üksnes õiglaselt ja sihikindlalt võidelda võib, sest et tal, nagu kõigil teistel, midagi kaotada pole, aga kõik võita. Ma tean nüüd ka, kelle «tulevikuriik» ajaloovastane, pettuse peal põhjenev utoopia on ja kelle oma ajaloost loodusliku

jõu ja matemaatilise kindlusega välja on kasvamas. Ma ei usu mitte, et ma selle teadmise kohta kunagi kahtlema löön.

Et minu ilukirjanduslikud tööd seda mu poliitilise ja ühiselulise meelsuse järgulist edukäiku läbi lasevad paista, on iseenesest mõista. Kõige esiteks hall kaos: kerge, pealiskaudne, kõditav ajaviitelugemine ilma sideme ja pidemeta; mõni aeg hiljem nõrk hoovõtmine seltskonna ja tema tegelaste arvustamiseks kodanlikedumeelselt seisupaigalt («Karikas kihvti»[33] jt.); lõpuks — jutustusest «Külmale maale» peale[34] — kriitilised katsed, ühiseluliste nähtuste seletamise püüded sotsialistlikult vaatekohalt, niipalju kui seda keelatud vaatekohta tarvitada võimalik on olnud.

Lühidalt veel registreerides, et ma 1896. aastast peale mõne aja Moskvas elasin,[35] 1897 paar kuud Narvas «Virmalist» kirjutasin,[36] seepeale kuni 1901. a. lõpuni Tallinnas «Eesti Postimehe»[37] ning 1902—04 «Teataja»[38] toimetuse liige olin ja järgmised $1\frac{1}{2}$ aastat Tartus «Uudiste»[39] jutu- ja naljaosa toimetasin, kuni pärast — oktoobri sündmused lehe ära neelasid,[40] — ei tahaks ma lugejale kurtmata jätta, missugustes oludes ja tingimustes ma oma ilukirjanduslikud tööd olen pidanud tegema. Ma olen nad kõik nõnda ütelda sadulas kirjutanud. Sagedasti öösel, pärast päevatööd. Sissetuleku kindluse pärast toimetusekohta pidades ja sõnumikäsitööd tehes jäi belletristika enamasti mu kõrvaliseks, aga siiski sunduslikuks kasutööks, mida ma lehtedele, mida ma teenisin, number-numbrilt järgede kaupa pidin muretsema. Mureta rahus, valitud meeleolul, sündsal tujul pole ma oma jutustuste kallal kunagi tööd saanud teha. See minu ootus ja lootus ei taha ega taha täide minna. Ei ma leia maast ega kuku mulle taevast nii palju va nodikest kätte, et aastaks või paariks kõhumured nurka võiksin visata. Heameelega katsuksin siis ka mõne näitemängukese kallal õnne.

Või kes teab! Ehk leiaksin rahakesele ka mujalt augu. Lugeja ei tohi mitte kohe restorani peale mõelda — sellest olen ma turjalekippuva vanaduse ja valju naise mõjul juba ära võõrdunud —, aga vaat hulkuma, laia ilma luusima — see on võimalik! Minu

lõbusamate ja luulelisemate mälestuste liiki langevad ikka need, mis minu pikemate teekondadega ühenduses seisavad, reisidega, mis mind Euroopa maade suuremast ja ilusamast osast neljal-viiel puhul läbi on viinud.[41] Tabab mind see nõidus, siis ei vastuta ma ühegi raha eest, mis mulle pihku juhtub.

Kopenhaagenis, 26. (13.) jaan. 1907.

Eduard Vilde.

Eessõna teosele «Eduard Vilde kirjatööde kogu», I vihk. Tallinn 1907.

2

AUTORILT.

Mitte üksnes müügilt, vaid enamasti ka raamatukogudest on minu tööd palju aastaid juba otsas. Ebasoodsate aegade pärast pidi ammune kavatsus minu kirjanduslikku toodangut täieliku koguna välja anda teostamata jääma; mõni varasem, kirjastuslikult küündimata katse saavutas ainult osalise tagajärje — üksikute raamatute uuestitrükkimise. Nüüd viimaks näib ärikülgne olukord olevat sedavõrd lahenenud, et kavatsus teoks võib valmida: ühelt poolt leidus teguvõime ja juhatuse poolest usaldatav kirjastus, aktsiaselts «Varrak» Tallinnas,[1] kes minuga lepingusse astudes kogusa ettevõtte omaks võis teha; teiselt poolt tuli mulle minu sellekohast palvet täites vastu meie riigi Haridusministeerium,[2] võimaldades kirjastusele otsustavate valitsusvõimude nõusolekul riiklikku laenu seks otstarbeks, et minu teoste kogu, mille suurus ulatab peale kuuesaja trükipoogna, kiiremas tempos välja anda, kui seda kirjastus omast jõust üksi suudaks, sest viimasel puhul nihkuks ettevõtte lõpp liiga kaugesse tulevikku.

Sellega täitub siis niihästi nende soov, kes minu töid nende tervel arvul eneste koduses raamatukapis näeksid, kui ka nende oma, kes neid tahavad raamatukogudest laenata, ning ühtlasi kirjandushuviliselt huvitatute soov, kes ihaldavad autori arenemiskäiku tema koguloomingu najal jälgida ning ühes sellega, kuigi piiratud mõttes, tagasivaadet võita meie algupärase ilukirjanduse mineviku peale üldse — nende olude ja selle mentaliteedi peale, mis teatud määrani ühiselt minu kui ka minu kaasaeglaste loomingut aitasid müntida. Ulatab ju minu produktsiooni algus ligemale nelikümmend

aastat tagasi.[3] Kadule viiks minu tööde täiskogu ilmumine lõpuks veel selle pedagoogilise halbuse, et õppival noorsool autorilt, kellega teda koolis kirjandusloolisel tutvustatakse, pea midagi võimalik ep ole lugeda saada.

Minu kogutud teosed, mille esimene vihk lugejal praegusega käes, antakse kronoloogilises järjekorras välja. Et aga ülalmainitud koolivajadust ning Haridusministeeriumi sellesuhtelist nimeomast laenutingimust täita, peavad mitmed minu töist, nimelt need, mis Eesti koolidele tarvilikud, ajalisest järjekorrast väljaspool ilmuma. Nende teoste trükkimisega kohe peale hakata oli sellepärast võimata, et nende kui minu nooremate toodete trükiküpseks parandamine aega nõuab, kuna mul parandustöö vanemate tööde kallal kronoloogilises järjes juba valmis või teoksil oli, enne kui laenuleping Haridusministeeriumiga sõlmiti. Nõnda peab minu teoste kogust annet viis või kuus varemini ilmuma kui need raamatud, mida Haridusministeerium koolidele tarvilikuks on tunnistanud. Kuna aktsiaselts «Varrak» lepingupäraselt on kohustatud vähemalt kaheksakümmend trükipoognat minu teoseist esimesel aastal, kuni 26. märtsini 1924, välja andma, siis võib koolide vajatud raamatuist vähemasti kaks juba selleski ajapiiris müügile pääseda.

Ma jaotan oma kogutud teosed nende kirjanduselist laadi mööda viide liiki: 1. Novellid, 2. Romaanid, 3. Näidendid, 4. Nali ja pilge, 5. Vested. Iga liigi üksikud vihud, mis tehnilise vajaduse järgi mitmekesise suurusega, kannavad järjenumbrit, kuna iga anne peale selle üldise jooksva kogu-arvuga on märgitud. Et toodete vanus nende ilmumise järjekorra määrab, siis tulevad üksikud liigid muidugi paralleelselt välja: kõrvuti novellivihuga romaani- või humoreskivihk, kuni iga liik oma mahutusega täiuseni on jõudnud. Kategooriasse «Vested» mõtlen paigutada peale tavaliste följetonide ja kavandite ka reisikirjeldused, arvustused ning mõnesugused artiklid, niipalju kui neil alalhoidmiseks väärilist tähendust. Kategooria «Nali ja pilge» toob pikemate humoreskide (naljajuttude, naljandite) kõrval ka valiku vormi poolest vähe-

maid ja väikseid palasid huumori ja satiiri alalt. Mis mul lugejale üksikute annete sisu või üksikute teoste kohta ühes või teises suhtes on seletada, seda kavatsen lühikeste sissejuhatuste näol raamatute etteotsa asetada.

Oma tööd vaatan enne trükkiandmist muidugi parandava sulega läbi. Suuremaid, põhja küündivaid muutusi ei tihka ma nende kallal ette võtta, ei sisu ega kuju poolest, välja arvatud mõned üksikud teosed, nagu «Prohvet Maltsvet», mis üleliigse ballasti pärast nõuavad kärpimist ning paiguti kompositsioonilist kohendust.[4] Eriti minu noorpõlised tooted kaotaksid ümbertöötuse kaudu asjata oma naiivsest lihtsusest ja «süütusest» ning omandaksid selle asemele aina iseloomutust. Minu parandused piirduvad peaasjalikult keelega, niipalju kui see arendavast ajast on maha jäänud või stiililisi vääratusi sisaldab. Nende keeleliste parandustega ei mõtle ma aga mitte ära eksida selle haiglase radikalismi sisse, mis meil keeleuuenduse nime all praegu kohrab.[5] Ma ei näe vajadust alaväärtusliku kunstliku surrogaadi vastu vahetada oma emakeele karakterlikku omapärasust, omandatud pika ajaloolise arenemiskäigu mõjutusel, — ma ei näe vajadust moonutada eesti põlist kirjakeelt, mille olemuseks õigusega nii tõsine, auline, sonoorne Tallinnamaa murre, tema loomusele v õ õ r a s t e grammatiliste ollustega, mis teda veidra, naerule kõditava nätskusega täidavad. Nii õiglase rõõmuga kui ma iga tarbesündsat uut sõna ning iga teaduslikult põhjendatud grammatilist puhastust alati olen teretanud, nii otsustavalt lükkan tagasi keeleuuendusliku akrobaatluse, mis ennast elatab vaimsest küpsematusest ja otsusvõimetust edevusest — loodetavasti mööduva nähtusena. —

Tavapäraseks võrdunud kombe järgi peaks teoste kogu esimene anne ka autori eluloo tooma. Mul on teine kavatsus. Väljast pole mulle biograafi ilmunud ja niisuguse e n d a kirjutatud eluloo vastu, millega kord ennemalt nõude sunnil katset tegin, on sulg mul tõrges.[6] Autobiograafia harilikul kujul ja piiratud ruumis, arvkond ritta seatud andmeid — see ei rahulda mind. Meel käib millegi vormiliselt elavama ja nõt-

kema poole. Mõtlen seepärast teoste kogu lõpuande tarvis pikema palana oma mälestusi kirja panna,[7] nendega biograafilisi sugemeid sündsal sidemel liites. Säärane memuaarlik käsitlus eelistub tavalisele biograafiavormile kahtlemata ka minu lugejate silmis.

*

Minu teoste kogu käesolev alguvihk, Novellid I, sisaldab jutustusega «Kurjal teel» minu esimese luulekirjandusliku katse. Novell on kirjutatud aastal 1882, seega minu 17. eluaastal, nüüd 39 aasta eest.[8] Elasin tol ajal, koolist parajasti vabanenud, vanemate juures Karjaküla mõisas, mühav poisikesepea täis romantilis-klassikalist traagikat. Shakespeare,[9] Schiller,[10] Kleist,[11] Hebbel,[12] Grabbe,[13] kes mind Tallinna Saksa teatris juba kooliajal oma tragöödiatega vägevasti vapustanud, olid siin minu õhinaga loetud ja imetegijatena austatud sütitajad. Kui kaugele ma neid mõistsin, jääb muidugi küsitavaks, igatahes ulatavad tugevad efektid, rasked deliktid*, äärmistraagilised konfliktid novellis «Kurjal teel» ja minu järgnevates noorpõlistes töödes, nagu «Musta mantliga mehes», nende dramaatiliste autorite mõjuni tagasi. Võib olla, et minu esimesed katsed tragöödiatena oleksid esinenud, tumedate, õudsete kurbmängudena täis kuradilisi intrigante ja inglisüütuid kannatajaid, kui Eestis tol ajal säärasele teosele honoreeriv kirjastaja või lavastav teater oleks leidunud. Nii aga kirjutas poisike jutustuse ja viis selle tuksuval südamel linna, raamatukaupleja A. E. Brandt'i kätte,[14] kes talle käsikirja eest peale raamatu ilmumist 10 või 15 rubla tõotas maksta. Ta võis õnne tänada. Oli ta ju kartuses värisenud, et tema esimene suleharjutus muigaval mokal tagasi tõugatakse, sest ta pidas kirjastajat teatava määrani ikkagi ka asjatundjaks. Eesti kirjakeelt oli noor autor nimelt aina ajalehest õppinud ja tolleaegse eesti ilukirjanduse väetimatest idukestest ep olnud õppust ega ergutust ammutada: saksa keele kaisus kasvanu ei võinud endale seepärast tead-

* Süüteod, kuriteod.

vuse ette toomata jätta oma töö kujulist küündimatust, sisulisest üsna kõnelemata. Ent kirjastaja, hea mees, oli nõus, ning noormees tõttas rõõmuäreval hingel koju, et esimesele proovile teist lasta järgneda.

Aga «Kurjal teel» ei ilmunud. Brandt'i äri hakkas lonkama ja logisema, minu toote kirjastus lükati kord-korralt edasi, ja kui ma teda viimaks tagasi nõudsin, sain vaheajal pankrotti jäänud kirjastajalt vastuse, käsikiri olevat raamatukaupluses olnud tulekahju puhul ära põlenud. Seal aga ilmub «Kurjal teel» aastal 1898, see on aastat neliteistkümmend hiljem, korraga Tartus Schnakenburgi kirjastusel![15] Kuidas ja kunas käsikiri sinna sattunud, seda ei võidud mulle seletada, kirjastus pidanud teda aga *bona fide** omaks. Minu nõude peale aga maksti mulle mõõdukalt määratud honorar siiski välja.

Kui selle kõiki noorusnõrkusi põdeva novelli tegutsuspaigaks Peterburi on valitud, siis mitte muil põhjustel, kui et noor sulemees lühikest aega enne töölehakkamist paar nädalat seal oli viibinud, esimest korda kihavat miljonilinna nähes, ning oma naiivsuses arvamisele jõudis, et tema jutustuse tume kriminaalsus ainult seesuguse suurlinnalise õhkkonna ja tagaseinaga loogilisel kokkukõlal võib seista. Tsaari-Venemaa pealinna imponeerivat mõju on mõnes teiseski minu noorpõlises teoses märgata.[16] —

Teine pikem novell praeguses andes, «Musta mantliga mees», sündis paberile 1883. aastal, ilmus aga mõnesugustel põhjustel, millest üks oli kauane kinnipidamine tsensuuri poolt, alles kolm aastat hiljem trükist (K. Buschi kirjastusel Tallinnas). Eesti arvustus, niipalju kui sellest tol ajal võis kõnelda, teretas toodet sõbralikult; autori kasuks aitas kaalu vajutada seejuures kahtlemata väike poliitiline moment: jutustuses markeeritud sotsiaalne ning eetiline vahekord feodaalse balti junkru ja talupojasoost pärit oleva vabamõttelise eesti haritlase vahel — elasime ju parajasti ärkamisaja mahlakuul! Aga veel keegi «teretas» jutustust, pealegi kõige pikema kriitikaga: «Tallinna Sõbra»

---

* Heas usus (lad. k.).

toimetaja Eichhorn.[17] Ja see teretus oli ainult pooleldi negatiivne — mõisnikkude eesti häälekandja tüseda sõnaga juhtija leidis muuseas sootuks võõriti olevat, et talupojasoost tõusnud akadeemilise haridusega isikut, nagu see minu novellis doktor Medingiga sünnib, krahvlikus salongis seltskondlikult alaväärtuslikumaks peetakse; seesugust kõrkust meie aristokraatial ei olevat, ka ülikooliharidusega talupoeg nautida temaga läbi käies üsna omasuguse õigusi. Kuid hoolimata sihilikest vääratustest pidada selle jutustuse ilmumise puhul ometi tunnistama, et eesti algupärane ilukirjandus juba kuju on võtmas ja tõsiasjaks tõotab tärgata. Siin olevat juba tegu tootega, millest peatamata mööda ei võivat minna. —

Teadagi, et autori kui ka meie tolleaegse üldise vaimuelu nooruslik küpsematus «Musta mantliga mehegi» kirjanduslikku primitiivsust peavad seletama ja vabandama. Kui ma oma loomingu nooremate järkude tooted nüüd, kus meie ilukirjandus ja lugeva publiku nõuded teatud eduastmeni on jõudnud, uuesti ilma saadan, siis rahustab minu kirjanikusüdant seejuures peale üleval ettetoodud põhjuse, hõlbustada kirjandusloolastele ja kirjandussõpradele autori kunstilise arenemiskäigu juurdlust, veel midagi muud: minu kogutud teoste müügist peab mulle edasitöötamiseks aineline võimalus võrsuma, sest ma ei mõtle sulge veel mitte käest panna,[18] — see müük peab mind minu eluõhtulgi nii kaugele aitama, et ma vähema leivamurega võiksin töölauas istuda. Usaldan loota, et lugev rahvas, kellelt ma oma pikal kirjanikupõlvel nii ohtrat poolehoidu olen leidnud, mulle ihatud eesmärgile jõudmiseks toetava käe ulatab.

Eduard Vilde.

Kogutud Teosed I, 1923.

3

AUTORILT.

Minu viljakus algab 1885. aastaga. Peale romaani «Teravad nooled»[1] ning mitme humoreski ja veste ilmusid sel aastal ka mõlemad praeguses väljaandes äratrükitud novellid «L e e n i»[2] ja «M ä g e d e p o e g»[3] — esimene, nagu eelmised teisedki, «Virulase» veergudel, viimane nime all «Norra rannas» mainitud lehe toimetuse poolt väljaantavas «Rahva Kirjakogus» nr. 7 brošüüripalana muu sisu hulgas.

Minu viljakus ei olnud aga mitte täiesti vabatahtlik. Küll ergutas noormehe loomislusti ja töötõttu nähtus, et teda tähele pandi ja tema järele isu tunti, küll virgutas ka saksa koolist tulnut tavalises toimetustöös aegamööda saavutatud keeleline vilumus;[4] ent needsamad ajurid andsid autori palgamaksjalegi asja temalt igapäevase leheorjuse kõrval veel võimalikult ohtrasti ilukirjanduslikku «abitegu» nõuda. Selle kohustuse alla ei painutatud mind mitte ainult «Virulase», vaid hiljem ka teistes toimetustes, kus teenistust võtsin — see sai nagu enesestmõistetavaks lepingutingimuseks. Et niisugune sunduslik üliviljakus tuluks oli enam vastava lehe minekule kui minu toodangule, eriti vormi suhtes, on seletamatagi selge.

Peale novellide «Leeni» ja «Mägede poeg» asetsevad käesolevas vihus veel pikem jutustus «J o b u»[5] ning lühem «L i n a - M a i»,[6] mõlemad pärit aastast 1886 ning ilmunud «Virulase» följetonis.[7] Kompositsiooni poolest olen ühes kui teises väikseid kohendusi teinud, mõlemas viimases töös iseäranis lõppu psühholoogilise loogika sihis teisendanud.

Alles ladumise lõpu poole selgus, et selle ande jaoks määratud väga mitmekesised käsikirjad, mille voodavust võimalik ei olnud lähemalt ette arvestada, kavatsetud kümnepoognaliseks raamatuks ei küüni, mispärast pidin tagantjärele veel ühe jutustuse lisaks valima.

Romantiline novell «K ö i e p e a l t»,[8] mis leidus suuruselt seks umbkaudu sündsana, ilmus a. 1888 «Postimehes». Ta seisab eelmisest neljast teosest kronoloogiliselt seega pisut lahus, kuna viimastele ajaliselt järgnev novellitöö, «Töömehe tütar»,[9] temast aasta varem on kirjutatud.

E. V.

Kogutud Teosed III, 1923.

4

AUTORILT.

Selles andes esineb minu varemast noorpõlisest tootejärgust (1885—1889) arvkond kergeid groteske, k i r j u t a t u d karikatuure, süütuid naljandeid, nagu seesuguseid armastas tolleaegne lehelugeja, tolleaegne leheväljaandja ja tolleaegne tsensor...

Meie odavad mittepoliitilised ja poliitilised lehekesed põdesid tellijate kasinust; viimaste arv ulatas aina harukordadel paarist tuhandest üle kuni kolme tuhandeni, nii et leheomaniku härras püüe «rahvast lugema õpetada» riietas idealistliku kuuega üsna kibepraktilist vajadust. Kuidas aga rahvast lugema õpetada, lugema m e e l i t a d a, seks oli teatav traditsioon ja ärakatsutud eeskuju olemas: «isa Jannsen oma rahvapärase (õigem külapärase) n a l j a g a».[1] Nalja, võimalikult ohtrasti nalja oli lehte torgata! Igatahes ei tohtinud suuremad pühad naljata jääda: jõuluks, lihavõtteks, nelipühiks, jaanipäevaks pidi lehes vastavale pühale pihta õmmeldud naljajutt sees olema! See oli muidugi toimetuse ilukirjandusliku liikme hankida, nagu toimetuse riimikange liige pühadelaulu pidi higistama. Üks kui teine — kui nad mitte samane isik ei olnud — leidis oma kohustusliku ülesande teostuseks aega vahest alles päev või paar enne pühadenumbri ilmumist. Tuli siis horloppi luuletada, vagalt ja tihkelt improviseerida...

See oli lihtne, ent mitte nii kerge ega autorile tänulik. Nalja sool on pilge. Aga see sool polnud vabalt tarvitada. Naljakirjaniku ainevald oli äärmiselt piiratud. Sest tsarism pidas pühaks ja puutumatuks iga olevust ja iga asutust, mis teda kardetud Ahheroni vastu

otse või kaude vähegi võis toetada, ning just kõnesoleval ajajärgul ametles Eestis tsensor, kes valvas verise pliiatsiga selle pühadus- ja puutumatusseaduse täpset täitmist: dr. Eugen Jannsen,[2] eestlane, isa Jannseni poeg, Koidula vend ... Mäletan veel selgesti üht «Virulase» tsensuurpoognat,[3] mille veerele, ristamisi mahakriipsutatud artikli kõrvale, see rõhutud rahva prominentne* poeg tüsedate punaste tähtedega oli kirjutanud: «Vene riigis on vabadust küllalt, ei maksa Teil selle vähesuse pärast nii haledasti õhata!» ... Muidu kuulus seegi tsensor nende kilda, kes mõne purupõhjendamata kustutuse üle kurtvale toimetajale isalikult nõu andis edaspidi aina põllutööst ja karjakasvatusest kirjutada, siis jäävat lehes kõik ilusti kustutamata ...

Poliitilisel ja sotsiaalsel pilkel oli tol olukorral muidugi tsensorikriips juba enne kirjutamist peal. Pilgata, ironiseerida, karikeerida jäi see, mis oli maksvale korrale ja selle palgatud või vabatahtlikele tugedele kuidagi vaenulik või ebasoovilik. Kelle süda seda ei tihanud, see võis pilgata, mis üle jäi: riiakat ämma, tölpi külamatsi, kerglast rättseppa, häbelikku kosilast, vanapoissi ja vanapiigat. Seda siis tehtigi. Tegid teised, tegin mina. See vahest ei vabanda, kuid seletab. —

Käesolevasse andesse mahutatud humoreskidest ja jantidest, mille hulgast mõned samaaegsed l i i g a «juhuslikud» olen välja jätnud, ilmus kolm esimest aastal 1885 ja neljas, «Lihavõttemunad», a. 1887 «Virulases»[4] ning järgnevast neljast «Klamanni emanda kosilased» 1887, teised 1888 «Postimehes».[5] Neli järgmist töökest[6] on pärit raamatust «Kõdistamise kõrred» (K. Buschi kirjastus), mis välja tuli samal 1888. aastal ja teises trükis müügile läks 1911 G. Pihlaka kirjastusel. Kaks viimast neljateistkümne naljandi seast, «Laadalelled»[7] ja «Kuidas ma vanavara korjasin»,[8] kuuluvad autori 1889. a. toodangusse, ilmudes tolsamal aastal «Postimehe Lõbulisas», viimane järeltrükina ka veel «Tallinna Kajas» 1913.

Aastatel 1890—91 Berliinis elades[9] tõlkisin peale muude oma vähem kogusate tööde ka humoreski

---

* Väljapaistev.

«Laadalelled» saksa keelde ning müüsin Paul Grügeri kirjandusbüroole, mille kaudu toode aset leidis mitme Saksamaa ning ühtlasi Tartu saksa lehe «Nordlivländische Zeitungi» följetonis nime all «Die Rosstäuscher».[10]

E. V.

Kogutud Teosed V, 1923.

5

AUTORILT.

Ka jutustus «R a u d s e d k ä e d» kuulub nende minu tööde hulka, mida vajavad Haridusministeeriumi määrusel meie keskkoolid oma kirjandusloolise õppekava teostuseks.

Selle toote tekkimislugu on järgnev.

Aastal 1897, kui privatiseerisin vahelduseks Moskvas,[1] tuli mulle kellegi tundmata härra Renkvisti käest kutse astuda uueks toimetajaks Narva lehele «Virmaline»,[2] mille oli kutsuja vendadelt Reinvald[3] hiljuti ostnud. Kuigi mul polnud teadmata, et leht on endise alaväärtusliku, peaaegu kirjaoskamata toimetamise tõttu majanduslikult surma suhu viidud, võtsin kutse siiski vastu, sest uus, kuuldavasti jõukas väljaandja avaldas optimistlikke tulevikulootusi ning mind huvitas Narva kui kodumaa ilmekaim tööstus- ja töölislinn. Selle linna vabrikute foonil tema töötavate kihtide elust midagi eepilist luua, see kavatsus, mis küpses peagi otsuseks, oli minu esimesi uuel kohal.

Ei ma alustanud tööd ilma küündiva eelstuudiumita. Sissepääs vabrikuisse, nende kõrval-asutustesse ning tööliste elamuisse polnud kerge, haisteti ju tol ajal igaühelt, kes tegi vähegi tegemist töölistega, sotsialistlikku kihutust; ent see õnnestus mul siiski, olgu juhatustelt saavutatud vormiliste lubadega, olgu ilma nendeta — sõbralikkude soovikute, eriti vabrikute kooliõpetajate ergul kaasabil. Nõnda võisin oludele isiklikult silma vaadata nii tööruumes ja korterites kui ka tööliste ihuliseks ja hingeliseks hüveks määratud asutustes siin- ja sealpool jõge.

Ei pidanud minu töö, mis «Virmalise» joonealuses 1898. a. järgede kaupa ilmuma hakkas, tsensori relva all surema, siis tuli jutustusest hoolikalt eemale hoida iga värving, mida oleks võidud tõlgitseda tendentsiks — töölissõbralikuks tendentsiks. Olingi pedantlikult asjalik. Ainult ridade vahelt lasksin taoti lugeda, et tööline isegi võrdlemisi eeskujulikult korraldatud ja juhatatud vabrikuis ja tehaseis ei ole roosidele sängitatud, vaid elab põlve, mis nihutab teda päev-päevalt õudsel kindlusel enneaegsele hääbumisele nii füüsiliselt kui vaimselt.

Aga hoolimata kõigest minu objektiivsusest ei jätnud «Raudsed käed» sekeldusi põhjustamata. Tsensuur neid liiga ei küünistanud, küll aga hakkas kohalik sandarmivalitsus huvi tundma romaanist kui ka autori isikust. Panin nimelt tähele, et mind jälgiti ja mu korterit varitseti. Oletasin esiti, et vene poliitiline politsei ärritavalt torgatud on tähelepandavast menust, mida leidis minu toode ja teda sisaldav ajaleht Narva töörahva seas. Hiljem aga osutus veenvaks, et mind oli denuntseeritud. Ja nimelt sugu- ja ametivennalikult poolt. Pole meil poliitilist denuntseerimist ju kunagi peetud suuremaks häbiks, tsaristliku Vene ajal aga loeti seda meie kodanluses otse patrioötlikuks teoks ning avalikud tegelased tarvitasid seda lehkavat vahendit nii mõnigi kord võitluses üksteise vastu.

Tülitatud salapolitsei seiramisest, võtsin kätte ja läksin sandarmkonna ülema poole kuulama, milles mind peetakse kahtlaseks.

Ma kirjutavat naturalistlikku romaani kohalikust vabriku-elust, mis võivat töölisi ärritada rahulolematusele.

«Minu romaan on tsenseeritud.»

«Sellest hoolimata kuuldub hääli, ja e e s t i hääli, mis kardavad teie teosest paha.»

«Teie sõnust denuntsiatsiooni järeldada pole raske. Lubage küsida, kas pole denuntsiandi perekonnanimi mitte R.?»[4]

Ta vastas vaikimisega, suu ümber põgus muie.

«Tahaksin meelsasti ka teie enda arvamist kuulda oma jutustuse kardetavuse kohta, härra ülem.»

«Jaa, hm, — teie lasete vabrikutöö muuseas tööliste

tervisele nii kahjuliku olla. Kõigil neil on teie teoses kahvatud ja koltunud näod, eriti naistel ja lastel. Mina aga leian, et kollane ihukarv on lihtsalt eestlaste tõuline omapärasus, eesti naised ja tüdrukud on näolt enamasti kõik kollakad.»

«Siis te pole veel eesti k ü l a s käinud, härra ooberst... Aga kui pahe seisab selles, siis võin ju v e n e tüdrukuile vabrikutes hästi punased põsed jagada, sest romaan pole veel lõpul.»

«Jaa, tehke seda, tehke seda!» kiitis tema, nalja minu ütluses nähtavasti mitte taibates, ja sirutas mulle käe.

Seega oli asi, tänu jumalale, likvideeritud. Valve mu korteri ümber ja mu sabas sai varsti nägematuks. Ja ma tegingi mõnele kalevivabriku vene plikale romaanis punased põsed, et pidada sõna...

Kui «Raudsed käed» Narva lehes ometi mitte lõpuni ei saanud ilmuda, siis muul kui valitsuse valvevõimude keelu põhjusel. «Virmalise» uus väljaandja kui täieline võhik asjaomasel alal ei suutnud ajada närbinud ettevõtet äriliselt jalule. Kuna ta pea lugejateta lehe eest kuulmata kõrge ostuhinna, 10 000 rbl., oli maksnud, nappis tal tegevuskapital varsti ära ja Reinvaldide trükikojas, kus ta oli kohustatud lehte laskma trükkida, tekkis võlga. Arglik, äriliselt panetamata noormees Renkvist, keda selle võla pärast kõvasti pitsitati, sai valmis ennatusega, et ta kohustus Reinvaldidele lehe tasuta tagasi andma, kui ta trükikoja võlga, mis ei olnud kuigi suur, kaunis lühikesena määratud tähtajaks ei jõua õiendada.

Seda ta ei jõudnud. Ning leht sai uuesti müüjate omanduseks, mis tähendas minule lahkumist toimetaja kohalt ning romaani poolelijäämist. Juba sama aasta teisel poolel aga hakkasin Tallinnas «Eesti Postimehe» tegevaks toimetajaks, millise lehe ilukirjanduslikus lisalehes «Õhtused kõned» ilmusid seepeale «Raudsed käed» tervikuna.[5] Teine trükk, raamatuna, järgnes aastal 1910 G. Pihlaka kirjastusel.[6]

E. V.

Kogutud Teosed XV, 1928.

AUTORILT.

Minu teoste kogu XVI üldandena ja V romaanivihuna läheb siin kui kolmas koolitarviduseks määratud toode (vaata I ja XIV ande eelsõna) «Külmale maale» väljaspool ajalist järjekorda avalikkuse ette.[1] Jutustus esines pärast harilikku päevatööd kirjutatud ilukirjandusliku lisatööna 1896. aastal «Postimehes», mille toimetusliige tol ajal teist järku olin,[2] ning trükiti järgneval aastal ka raamatuks (K. A. Hermanni kirjastusel).

Kui «Külmale maale» oma ilmumisel ebatavalise tähelepaneku võitis, siis küll kõigepealt sellepärast, et temaga eesti belletristikas esimene katse tehti luulekirjanduselist ainevalda laiendada ka ühiselulisele alale, sotsiaalsele probleemile, proletaarsele miljööle. Tol ajal üllatas uudisena, et teadusliku sotsialismiga tutvunud autor selles maatamehe kurbloos — kehtiva üldise vaate vastu — omandivastase kuritegevuse viib kausaalsusse majandusliku hädapõlvega, väljendades ja tõestades seda eriti peategelase psühholoogilise arengu najal. Kiitlikku vastukõla leidis seejuures autori püüd kandvate tegelaste kujundamises kinni pidada kunstilisest erapooletusest ja asjalikkusest, misläbi muuseas sigis jõukast peretütrest Annist kui kõlbeliselt väärduva noore popsi vastandist lugejale nii sümpaatlik kuju. Kui teos mul vormiltki enam-vähem õnnestus, siis kuulub see valitud teema arvele, mis mulle väljatöötusel nii tänulikuks osutus, et sellest tekkiv õhin jutustuse välise kuju tabamise mulle kergeks tegi.

E. V.

Kogutud Teosed XVI, 1924 ja 1934.

7

AUTORILT.

Sesse andesse paigutatud humoreske, pilkepalasid ja ajanaljatusi sai, hoolimata ohtrast väljajättest, arvult siiski nii palju, et nende allikate loend autori eessõnas oleks selle liiga kirjuks teinud, mispärast arvasin omasemaks märkida sünniaeg ja esitrüki koht igale üksikule palale ja tiitli juurde. Erandlikult tuli käsitella arvkonda üsna väikesi asju, mis on ruumi säästmiseks koondatud ühise tiitli alla «P u d e m e i d»: nende, enamikus punaseilt aegadelt pärit olevate poliitiliste satiiride tootmis-aastad tähendasin üles ajastiku alg- ja lõpparvuga (1905—1917), kuna allikatena olgu siinkohal ilma üksikasjalise täpsuseta mainitud järgnevad väljaanded: «Uudiste Naljaosa»,[1] minu pilkeleht «Kaak»,[2] «Mõtte» kirjastuse lendlehed «Rooskaja» ning «Sarjaja»[3] ja päevaleht «Sotsiaaldemokraat».[4] Ei evi need laastud ja killud vahest mitte suuremat kirjanduslikku kaalu, siis annavad nad ometi tunnistust autori suhtumisest ajaloolisisse murranguisse ja tegelasisse.

Ühe raamatus sisalduva töö juures tahaksin seletavate sõnadega pisut peatuda. See on kirjandussatiiriline paroodia «U u e l t e e l»,[5] populaarseks saanud sõbra ja vastase pool nime all «Tokerjad», millise sõnaga teos algab.

See pilge on asja andnud neile, keda ta tukistab, mind süüdistada vaenulikkuses kirjanduskultuuriliste püüete vastu, nimelt k e e l e u u e n d u s e ja l u u l e u u e n d u s e vastu, mille oli endale ülesandeks teinud rühm noori kirjanikke, kes kuulusid 1905. a. ümber asu-

tatud «Noor-Eesti» lipu alla.[6] Et see süüdistus ei taba tõtt, oli minu lugejaskonnale selge algusest peale, nagu tõendasid mulle sellekohased tunnistused ja tunnustused. Seepärast olengi jätnud siiani erikordselt deklareerimata, mida tahan selle pilkega öelda, keda riivata — see tundus lihtsalt ülearusena. Et aga versioon minu uuendusevastasusest teatud tsirkleis edasi elab (loe näit. G. Suitsu kirjutist «L'Estonie Litteraire'is»* nr. 2, 1931),[7] siis osutub vajalikuks olla veelgi avameelsem kui avameelne.

«Uuel teel» on pilge edevusele. Ainult edevusele. Ta on pilge neile, kes tahtsid vaest lugejat jalust rabada u u d s u s e ja s ü g a v u s e kartetšidega. Neile, kes ladusid virna tundmatuid, vast ahjust võetud uusi sõnu, et demonstreerida eneste ületavat modernsust, — neile, kes haudusid apokalüptilisi arusaamatusi, et müstifitseerida lugejat näilise filosoofilise ülitarkusega. Seda edvistamist ja ebeldamist — aga ka üksnes seda — naerab heasüdamlikult minu satiiriline tööke. Ja mul on hea meel, et ta evib nüüdki veel aktuaalsust: pole meil lakanud need, kes kuulsate eeskujude järgi asendavad aateid ja mõtteid neologismide ja arhaismide ülikuhjamisega ning poeetilist sügavust paksusti tumedusse mähitud fraasidega. Oma aateid ja mõtteid loorida püüab vaid see, kel neid ei ole või kel nad on näitamiseks liiga nigelad. Tõsine poeet ja tõsine mõtleja aga ei tunne suuremat auahnust, kui olla mõistjaile mõistetav, ja seda ülima, hõngelisima subtiilsuse** juures. Seks ju luuakse. Muidu poleks loomingul tarvet.

Muide: mis puutub minu vahekorda omaaegse «Noor-Eestiga», siis mõtlen selle juurde natuke mahukamas ulatuses tagasi tulla oma memuaarides,[8] mis jõuavad teoksile, kui olen lõpetanud redigeerimistöö kogutud teoste kallal. Ergutust seks annab mulle muuseas Fr. Tuglase «Lahtine kiri Eduard Vildele» 1930. a. lõpul «Vabas Maas».[9] Vaieldes vastu minu avaldustele ühes selle lehe intervjuus «Noor-Eesti» juubeli puhul,[10] nihutab lugupeetud kolleeg tõevalguse m i n u väiteilt liiga

---

* Lugeda: *Lestonii Literääris* (prants. k. — «Kirjanduslikus Eestis»).
** Peenuse, teravmeelsuse.

väga e n d a väiteile, millega ei saa leppida. Otsustagu siis tsitaadid tema ja mõne teise «Noor-Eesti» liikumise kandvama jõu kihutuskirjust ja teoseist, kelle poole kaldub õigus ja kas oli mul muuseas asja lõbutsema kukkuda mõne nooreestilise uuendustoote puhul.

E. V.

Kogutud Teosed XVIII, 1933.

8

AUTORILT.

«1905» proloog ja epiloog ilma draama eneseta. Viimast nägin väikeses provintslikus Tartus, ja mida nägin, sel polnud ilukirjanduslikku veetlust. Proloogiks nimetan viit-kuut esimest novelletti ja novelli ses andes, kirjutatud sotsialistliku ühiskonna-arvustaja sulega, avaldatud enne revolutsiooni radikaalseis, poolsotsialistlikes väljaandeis. Epiloogiks loendan raamatu teise poole viit töökest, mis kuuluvad juba mu emigrandipõlve loomingusse, neli neist selle esimesse, 1906. aastasse.

Kolmest esimesest novelletist («Viimne öö», «Nende poeg» ja «Äi»)[1] hõngab Konstantin Päts'i noore «Teataja» ründamisõhin:[2] esimene väljus ses lehes a. 1901, teine «Teataja kalendris» 1903 ja viimane lisalehes «Kirjandus ja teadus» a. 1904. Selle aasta teisest poolest peale saab minu belletristika konsumendiks* «Teataja» asemel lühemaks ajaks Peeter Speegi salarevolutsionäärne kihutusleht «Uudised» Tartus.[3] Lehe vesteosas hakkab kohe ilmuma mu pikem novell «Koidu ajal», mille G. Pihlakas sedamaid kirjastab raamatuks.[4] Samuti «Uudistes» ning samal 1904. aastal on väljunud teine käesolevas andes asetleidnud väike mälestis «Kaks jõuluõhtut».[5] Siis tuli 1905 ning selle lõpp kägistas ära mu mahuka romaani «Prohvet Maltsvet», mis oli kevadest peale hakanud täitma kõneldava lehe följetoniveerge.[6]

Pääsedes Tartust raudteel Peterburisse — 24 tundi

* Tarbijaks, ostjaks.

enne «Uudiste» toimetuse läbiotsingut ja toimetajate vangistamist — ning sealt Soome ja Rootsi kaudu varsti välismaale, seisime naisega,[7] mu senise kolleegi ja truu kaaslasega 1906. a. algul hämara küsimuse ees: millest nüüd elada? Kodumaal tegutsesid veriselt karistuseväed, ühendus tema ja otsitavate pagulaste vahel oli katki ning võis seks jäädagi, ja meie kaukad varjasid vaid mõndakümmend vene rublakest. Appi tuli meile ses kitsikuses minu saksa keele oskus. Berliinis läksin Karl Kautsky juurde,[8] et saavutada tema nõusolekut kaastööks tema toimetusel ilmuvale teaduslikule ajakirjale «Die Neue Zeit»;[9] juhuslikult sain sideme luua ka Stuttgardi sotsialistliku päevalehe «Schwäbische Tagwacht'i»[10] följetonitoimetajaga ning kuulsin ühtlasi, et ka saksa sotsiaaldemokraatia suure peaorgani «Vorwärts'i» uks Berliinis tohiks minu kaastööle avatud olla.[11]

Saabunud Zürichi, meie pagureisi eesmärgile, andusingi varmalt saksakeelsele leivatööle. Eelkõige kirjutasin «Die Neue Zeit'ile» kaks pikemat artiklit:[12] «Die Aufstandsbewegung der Esten» ja «Die Agrarverhältnisse bei den Esten». Kautsky, see õilis idealist, saatis mulle ohtra honorari mõlema töö eest e t t e ära. Pea läks Berliini suunas teele ka «Nende poja» ja «Viimse öö» saksakeelne tõlge, mis ilmusid illustreeritud ajakirjas «Die Neue Welt»[13] — väljaandes, mis käis pühapäevalisana kaasas «Vorwärts'il» kui ka teistel sotsiaaldemokraatlikel päevalehtedel ning mida trükiti sadades tuhandeis eksemplarides. Järeltrükina tõid «Viimse öö» veel ära mõned saksa poliitilised organid. Stuttgardi lehele «Schwäbische Tagwacht» saatsin eeskätt järeltrükis «Paula pulma» tõlke (vt. Kogutud Teosed XVII anne),[14] esmakordselt ilmunud aastaid varemini ajakirjas «Aus fremden Zungen».[15]

Samal 1906. a. esimesel poolel tootsin Šveitsis ka kaks uut revolutsiooniainelist novelli saksa keeles «D e r W o h l g e s i n n t e» ja «G r i s c h a s T a u m». Nende jaoks oli vaheaegu leidunud kasutajana Berliinis väljuv sotsialistlik ajakiri «Die Neue Gesellschaft»,[16] mida toimetasid dr. Heinrich Braun ja tema abikaasa Lily Braun, tuntud romaanikirjanik. Järeltrükis ilmusid mõlemad

novellid pisut hiljemini «Schwäbische Tagwacht'is». Lugeja leiab nad käesolevast andest tiitlitega «Seadusemees» ja «Griša kummaline unelm».[17] Mõlemad novellid tõi, saksa keelest tõlgituna, 1906. aastal ära Soome tööliste ajakiri «Kanerva»[18] ning mõlemad avaldas järeltrükis 1910. aastal New Yorgi eesti leht «Uus Ilm».[19]

Havatsesime,* et revolutsioon Venes kõveneva käärimise ja perioodiliste tuksatuste näol üha jätkub, ning sellepärast tundus paos-olek meile argusena, ja ühel heal päeval juunis 1906 leidsime endid teel Soome poole. Ühel üksikul saarekesel Helsingi lahes hangiti meile seltsimehelikult poolt politseikindel konspiratiivne asupaik. Siit hakkasin kirjutama ja naise vahval kaasabil välja andma revolutsioonilist pilkelehte «Kaak»,[20] mille veo üle lahe Eestisse sooritasid eesti laevnikud. «Kaagist» pärit on sesse raamatusse mahutatud novellikesed «Nimekiri» ja «Liha».[21] Mõlemad ilmusid hiljemini mu enda saksakeelses tõlkes: esimene «Schwäbische Tagwacht'is» 1906, teine «Die Neue Gesellschaft'is» 1907, samal aastal ka Viini «Arbeiter-Zeitung'is»[22] ja teistes austro-saksa lehtedes. «Nimekiri» väljus ka veel soome tõlkena ühes tööväe albumis,[23] «Liha» taas «Kanerva's», mõlemad 1910. aastal «Uues Ilmas».

Praegu kõneldava Kogutud Teoste XIX ande viimase pala kohta, mille tiitel on «Tooma tohter» ja mis kuulub sisult samuti 1905. a. revolutsiooni finaalisse, keeldub mälu mulle nentimast, kas ta väljus raamatus «Jutustused» («Mõtte» kirjastus, Tallinnas) 1913. aastal esitrükis või oli ta näinud kuskil juba varemini trükimusta. Vist mitte.[24]

E. V.

Kogutud Teosed XIX, 1934.

---

* Märkasime, panime tähele, nägime ära.

9

AUTORILT.

Kui neljas koolidele vajatav teos minu kogutud toodangust esineb siin taas väljaspool kronoloogilist järge romaan «M a h t r a s õ d a», mida tema suuruse pärast tarvis oli kaheks köiteks poolitada.

Teose looming seisab ligidases ühenduses ajalehe «Teataja» asutamisega 1901. a. lõpul.[1] Astudes uue radikaalse häälekandja toimetusstaapi, tundus mulle soovitavana, et lehe opositsiooniline, feodalismi ja oligarhia vastu sihitud ilming kohe alguses ka «joone all» tuleks nähtavale — mõte, mida väljaandja ja peatoimetaja Konstantin Päts elavalt pooldas.[2] Nõndanimetatud Mahtra sõja ainestik oli mulle juba varem tuttav; otsekohe rahva seast oli mulle andmeid saadetud ning korduvalt nõu ja tõuget antud[3] seda suurt kurblugu eesti talupoja teoorjuse päevilt täiel ulatusel ilukirjanduslikult kasutada, ning mul oleks huvi küllalt olnud seda teha, kui minu heale tahtele mitte tsensuuri kategooriline *«non expedit»** vastu ei oleks seisnud. Õnneks läks aga «Teataja» väljaandja diplomaatial korda tolleaegset Tallinna tsensorit mag. Truusmanni minu ideele sallivaks võita[4] teda veendes, et poliitiliselt muidu nii hõrk ainestik romaani süütul kujul vaevalt «pahu tagajärgi» võiks anda. Tsensorihärra vahendusel avati mulle pealegi kubermanguarhiiv, nii et võisin tutvuneda kogu ametliku materjaliga Tallinnamaa talurahva rahutustest 1858. aastal, nõnda siis Mahtra mässu loo kõrval ka dokumentidega Anija meeste peksust Tallinna Vene tu-

* Ei lähe (lad. k.).

rul, aine, mida aasta hiljem teise jutustuse lõimeks tarvitasin.[5]

Autori seletav märkus romaani ehituslaadist koos ühe tema ajaloolise põhja kohta tähtsa andmega, mis oli «Mahtra sõjal» senistes väljaannetes kui ka lehes ilmudes eelsõnaks, leidku ka siin aset:[6]

Mul ei ole mitte nõu nõndanimetatud Mahtra sõda üksi kirjeldada, see on neid talurahva-rahutusi, mille peasündmuspaigaks 1858. aasta kevadel oli Mahtra vald Juuru kihelkonnas, Harjumaal, ja mis 2. juunil samal aastal Mahtra mõisas veriseks mässulahinguks paisusid, nii et kahetsemisväärt kurbmäng ligi 60 talupoja raske karistamisega lõpule jõudis. Kuigi ma neid sündmusi, mis oma jutustusele olen värvikaks tagaseinaks valinud, nii asjalikult kui ajalooliselt õieti ja võimalikult täielikus raamis lugejale püüan silma ette tuua, on minu peasihiks siiski midagi muud: ma tahan oma romaanis tähendatud ajajärgust, teoorjuse lõpust Tallinnamaal, enese nõrka jõudu mööda üldist pilti joonistada. Seepärast pole minu jutustuse tegutsuspaikadeks mitte ainult Mahtra ja need kohad, mis Mahtra rahutuste läbi ajalooliselt veel tuttavaks on saanud, vaid ma asetan teatava osa oma jutustuse sündmustikust vabalt valitud paikadesse, kuna ma jälle mõnda kohta tarvilikel põhjustel mitte õige nime kaudu ei kutsu.

Minu jutustuse tegelased jagunevad kolme liiki: 1) need, keda ma nende õige nimega selles tegevus-osas ette toon, mida nad Mahtra kurbmängus tõesti on mänginud, 2) need, kelle nimesid ma muudan või keda ma sündmustikuga vabalt ühendusse viin, ja 3) need, keda mul vaja oli kujutatava pildi elustuseks ja täienduseks luulelt laenata; kuid ka viimaste soetuseks olen püüdnud võimalikult elavaid eeskujusid tarvitada.

Niihästi mõnede tegelaste kui ka paikade nimede muutmist või iseloomist oli iseäranis sellepärast tarvis, et paljud kirjeldatavatest inimestest neis paikades veel kas ise elavad või elavad seal nende järeltulijad. Jutustuses võib aga ühte ja teist kas heal või halval mõttel ette tulla, mis neile vahest mitte meeltmööda ei oleks. Kustpoolt mul seda karta ei olnud, seal olen nimed muutmata jätnud.

Sündmustiku kohta olgu veel tähendada, et ka need juhtumused minu jutustuses, mis Mahtra rahutustega ainult kaudses ühenduses seisavad, osalt sündinud lugudel põhjenevad, kuigi nad kirjeldatud paikades ja otse samal aastal pole juhtunud. Mahtra sündmuste kirjeldus ise põhjeneb aga täiesti ajaloolisel alusel; selleks olen niihästi ametlikku materjali kui ka säherduste ustavate isikute suusõnalisi kirjeldusi ja paberisse pandud mälestusi tarvitanud, kes Mahtra mässust kas tegelikult osa võtsid või seda vähemasti pealt nägid. Muuseas on mulle kirjanik G. E. Luiga[7] Mahtra sõja peategelase, Mahtra valla tolleaegse talitaja Ants Tertsiuse[8] kirjalikud tähendused sõbralikult andnud tarvitada. (Tertsius suri 12. okt. 1900 Omi asunduses, Siberis, kus Luiga tol ajal köster-koolmeistriks oli.) Need allikad ei käi küll mitte igas punktis üksteisega täiesti kokku, peaasjus on nad aga ühised. Rahutuste sündmuspaikades, mida oma

silmaga käisin vaatamas, püüdsin erilise huviga teateid koguda neilt vanadelt inimestelt, kes seal kui Mahtra sõja nägijad veel elasid.

Romaanis on püütud olla võimalikult ajalooline. Vahest läksin ses suhtes kaugemale, kui teosele kunstiliselt kasulik oleks olnud. Aga ma olin kiusatuses. Kahju oli poliitiliselt nii tänulikku ainestikku, mille avalikkuse ette kandmiseks korraga võimalus avanenud, kärpida, painutada, vaba luulega liiasti katta, ning kahju neile paljudele, kes minu tootest kõige eel histoorialist tõepärasust ootasid, nende hulgas minu vabatahtlikud ja hangitud kaastöölised rahva seas, pettumust valmistada. Ei saanud teisiti — ajastiku poliitiline õhkkond oli niisugune.

Teos valmis muide ebalahedatel tingimustel — õhtuja öötööna pärast päevatööd toimetuses, kestes nõnda päevast päeva järjepannu umbes pool aastat.[9] Käsikirja lähema, õhtul ilmuva lehenumbri jaoks viis trükikoja käskjalg hommikul vara minult ära — viimased read olid sagedasti veel märjad.

«Mahtra sõda» trükiti esinemise aastal 1902 lehest ka raamatuks (J. H. Vahtriku kirjastusel) ning ta väljus raamatuna uuesti 1909. aastal G. Pihlaka kirjastusel. Vaheaegu, a. 1907, ilmus ta kaheköitelise väljaandena ka soomekeelses tõlkes Gummerus'e juures Jyväskyläs.[10]

E. V.

Kogutud Teosed XX, 1924.

10

AUTORILT.

Minu triloogia — «Mahtra sõda», «Kui Anija mehed käisid Tallinnas» ja «Prohvet Maltsvet» — on välispidiselt revolutsioonilise atmosfääri sünnitis. Feodalismi, autokraatia kandevõlvi, oli Venes teatavasti võimata juurelisemalt otsesihis arvustada, tema vastu oponeerida, liiati teda rünnata. See oli võimatu ka Baltimail, kus esindas seda keskaegset võimutüüpi saksa aadlus. Sest kuigi panslavistlikult orienteerunud Peterburi oma venestamistuhinas jämeda eraldusjoone tõmbas kõige vene ja kõige muulasliku — ka saksliku — vahele ning tšinovnikule voli jättis balti parunitki vahel näpistada, tuletades talle meelde Vene ülem valitsust, olid talle need parunid kui isevalitsuse hoone läänetiiva talad ja sambad ometi nii tarvilikud, et nad tehti politsei ja tsensuuri kaudu demokraatlik-sotsialistliku arvustuse ja paljastuse vastu niisama puutumatuks, nagu oli seda Venegi feodalism. Olevik eriti oli tulekardetavaks tunnistatud. Võis ju eesti lehes üksikust mõisnikust vahel ka halba teatada — et ta kuskil taas tõstnud talupoegade renti või võtnud mõnelt vallalt koolimaa ära jne. Kuid süsteemist ja institutsioonist sunniti täiesti vaikima.

Olevikku ei tohtinud paljastada, pidi siis katsuma minevikku paljastada, et kaudegi luua — õigemini kohendada ja korraldada — rõhutud massides vihkavat meeleolu kõige vastu, mida see ammuiganenud süsteem kurja ja kurba oli soetanud.

Esimene ilukirjanduslik katse ses suunas — «Mahtra sõjaga» — oli õnnestunud. Tulemus osutus nii tõhusaks,

et rahvas ise nõudis järge, saates autorile ergutuste ja sooviavalduste kõrval ka materjale uuteks töödeks samast ajajärgust. Toda ajajärku — 19. sajandi 50. aastate lõppu ja 60. aastate algust — mäletati sel ajal (1902) rahva seas veel erksalt, sest et oli elavate killas veel inimesi, kes mässulisest liikumisest kas isiklikult olid osa võtnud või rahutusi pealt näinud või keda oli kaasa kiskunud suur väljarändamislaine Krimmi poole (Maltsvet),[1] et pääseda mõisniku tagakiusamisest ja tapvast orjusest. Minu ettevõtet soodustas ühtlasi asjaolu, et sain asjaomase dokumentaalse materjali kogumiseks kasutada Eestimaa kubermanguarhiivi. Ainestiku enda agitatsiooniline väärtus ta eepilise väärtuse kõrval oli ohter: eks olnud tänulik näidata, millise jultunusega feodalism ja absolutism alal hoidis pärisorjuse veel ligemale 50 aastat peale seda, kui ta talupojale priiuse oli «kinkinud» — alistudes paratamatustele, mis tingitud ümberilma kultuurilisest arengust. Isikupriiuse algelisemgi alus, liikumisvabadus, puudus talupojal.

Käsitles romaan «Mahtra sõda» tervenisti feodaalhärra ja talupoja vahekordi, jäädes tegevustikuga mõisa ja külla, siis tahtsin triloogia teises lülis, romaanis «Kui Anija mehed käisid Tallinnas», vastata küsimustele: Kuidas oli tol ajal vahekord mõisniku ja linnakodaniku vahel? Kuidas suhtus viimane — käsitööline ja kaupmees — aadelkonna võimuvalitsusse täis omavoli ja ülemeelikust? Millist osa etendas tol ajal talupoegsusest põlvnev e e s t i ollus linnakodanluses, vähemasti käsitöölisena sakslastest koosnevates sumptides? Kuidas elati üldse tol ajal linnas, eriti Tallinnas? Anija valla peremeeste jäle peks, millega aadel oma kõikvõimu ka kodanlusele keset kubermangu pealinna suvatses *ad oculos** demonstreerida, võis järelikult minu linnaromaanis esineda ainult illustreeriva episoodina.

Triloogia kolmandale liikmele, «Prohvet Maltsvetile», jäi ülesandeks kirjeldada ja pildistada veel kaht teist sama ajastiku opositsioonilist liikumist, mis seisid kas otsekoheses või kaudses kausaalühenduses talurahva

* Silmanähtavalt, silmade ees.

majanduslikkude hädadega: üks oli sektantlik lahkulöök meil valitsevast luteri kirikust, mille papiskond kui aiva mõisniku ja iseenda maiseid huvisid kaitsev härrasseisus talurahva sümpaatiaid kunagi polnud nautinud, ning teine oli väljarändamistuhin, mis tekkis pettumusest, kui 1858. aastal väljaantud uus Talurahva Seadus loodetud ja tõotatud kergendusi mõisale tehtava teoorjuse suhtes talupojale kohe kätte ei andnud, vaid edasi lükkas määramata jäetud ajaks.

Käesolevat ja teist järgnevat annet täitev romaan «Kui Anija mehed käisid Tallinnas» — taas üks neist minu teoseist, mis on arvatud koolitarvilikuks — ilmus esmakordselt Konstantin Päts'i «Teatajas» aastal 1903[2] ning samal aastal raamatuna G. Pihlaka kirjastusel Tallinnas.[3]

E. V.

Kogutud Teosed XXII, 1929.

11

AUTORILT.

Lahkusuline liikumine, võrsuv hariduslikust madalpinnast, kõrvuti väljarändamisliikumisega, mis tekib majanduslikust hädapõlvest, — need kaks momenti Tallinnamaa talurahva elust 19. sajandi teise poole algusest moodustavad «Prohvet Maltsveti», minu triloogia viimase lüli ajaloolise sisu.

Mälestus Maltsvetist ja tema usulistest seiklustest oli rahva seas veerandsaja aasta eest, kui tärkas minus romaani kavatsus, veel niisama elav kui mälestus Mahtra sõjast ja Anija meeste verisest avantüürist Tallinnas. Seda teades tegin 1904. a. kevadel ringsõidu Järvamaal, et andmeid koguda ning sündmuste paiku vaadelda; sügisel järgnes retk samaks otstarbeks Krimmi ja Kaukaasiasse.[1] Nii siin kui seal, eriti aga Krimmis, kuhu oli maltsvetlasi tihedal arvul välja rännanud, leidus veel üksikuid isikuid, kes olid kui kaasaeglased või kui osavõtjad suurest unustamata rännakust selle algatajat ja juhti palgest palgesse näinud ning mulle mõndagi teadsid jutustada tema isikust ja ta tegudest.

Minu õnn oli veel eriti hea selle poolest, et leidsin ühest Krimmi eesti asundusest mehe, kes seisis Juhan Leinbergile veresidemelt lähedal,[2] tundis teda nii-öelda isa teisikuna ja oli oma mälestused temast, ta usust ja tema lavastatud ümberasumisest «soojale maale» pealegi kirja pannud, et neid hoida ununemast. See mees oli Kustav Malts, «prohveti» vennapoeg, üks väljarändamise tegelastest, õieti selle ideeline algataja.[3] Omandasin temalt käsikirja, mis kandis nime «Ajalugu Maltsveti usust ja Krimmi rändamisest», aja-

lehe «Uudiste» arvel, mille följetonis minu romaan esitrükina pidi ilmuma ja mille väljaandja, Peeter Speek, kandis ka minu teadusliku teekonna kulud.[4] Kirjalikku andmematerjali sain aga rahva seast veel muudki, enamasti mälestusi üksikuist legendaarseist episoodidest, muuseas J. Freymannilt käsikirja «Prohvet Maltsveti kolm viimast eluaastat».[5] Maltsveti ajastikku vaimselt valgustada, kuigi negatiivses suunas, aitas mulle veel J. V. Jannseni «Perno Postimees».[6]

Minu teos hakkas väljuma 1905. aasta kevadel kolm korda nädalas ilmuvas Tartu lehes,[7] ilma et mul temast rohkem oleks valmis olnud kui paari jooksva numbri jaoks. Vaevalt kolmas osa romaanist oli näinud trükimusta, kui puhkes mainitud aasta lõpul peatselt äparduv revolutsioon, millele järgnev valge terror tappis radikaalse lehe ja paiskas toimetuse ühes «Prohvet Maltsveti» autoriga Peterburi ja Soome kaudu piiri taha. Püüdsin küll juba mõne kuu pärast, juunis 1906, siirdudes Šveitsist Soome pinnale tagasi, sealt leida pelgupaika, elades naisega ühel üksikul saarekesel Helsingi läheduses. Kuid sügiseks oli meie aadress Peterburi sandarmivalitsusel ometi juba teada ning Soome politseile järgnes käsk mind sedamaid vangistada. Seda aga ei tehtud. Tänu Helsingi tolleaegsele idealistlikule politseiülemale, kes informeeris mind isiklikult Peterburi ülemuse käsust, õnnestus mul juba järgneval päeval pääseda laevale, mis viis mu vaba mehena Taani pealinna, kuhu naine tuli mulle paar kuud hiljemini niisama õnnelikult järele.

Kopenhaagenis valmis siis «Prohvet Maltsvet» peale aastast tööseisakut. Olin sõlminud G. Pihlaka kirjastusega lepingu trükkida romaan raamatuks.[8] «Uudistes» ilmunud osa võis kirjastaja kohe trükikotta anda; mis puudus, selle saatsin talle poognate kaupa järele, töötades otse tuljakutaktis. Mitte üksnes sellepärast, et järjest kestvale ladumisele trükikojas vahet ei tuleks, vaid ka igapäevase leiva pärast, sest kirjastaja saatis mulle lepingut mööda iga valminud trükipoogna eest 40 rubla honorari, ilma milleta oleksin jäänud nälga. Nõnda teostus 740-leheküljeline romaan — esimene nii suur algupärand Eestis.

Teadagi, et püüan praeguses uues väljaandes kohendada, mis on ülearusest tõttamisest väärratanud, kahandades peamiselt teose liigliha vähem kujukate ja vähem iseloomustavate detailide näol. Ühtlasi jaotan raamatu praktilistel põhjustel k o l m e k s köiteks.

Ka «Prohvet Maltsvet» on minu toodangust arvatud nende teoste hulka, mida vajab kirjandusloolisеks otstarbeks meie keskkoolide õpilaskond.

E. V.

Kogutud Teosed XXIV, 1929.

12

AUTORILT.

Ilma nelja viimase novellita kuuluvad kõik ses andes asetleidnud tööd mu põgenikupõlve toodangusse.[1] Välja arvatud «Tooma tohter», mis ilmus juba XIX andes (Novellid X),[2] leiduvad siin need lühiteosed, mis moodustasid 1912. a. lõpul ilmunud raamatu «Jutustused» («Mõtte» kirjastus) — kogu novelle, mida loeb kirjanduslugu mu kõige küpsemate hulka: «Kupja-Kaarli adjustaadid»,[3] «Kuival»,[4] «Leib»,[5] «Viaburi»,[6] «Võitja»,[7] «Loojak»,[8] «Surnute pidu»[9] ja «Sõber».[10] Kaks neist olid esmatrükis mujal ilmunud — «Kupja-Kaarel» koguteoses «Ääsi tuli» I, Peterburis 1908, «Kuival» Noor-Eesti III albumis 1909 — ning kaks teist, «Leib» ja «Viaburi», väljusid järeltrükina J. Lilienbachi kirjastuse «Üleüldises Raamatukogus» a. 1913. Varsti peale «Jutustuste» ilmumist tõlkis Aladár Bán novelli «Leib» ungari keelde[11] ning avaldas ta ühes autori eluloo ja pildiga Budapesti ajakirjas «Élet» a. 1913.[12] Neli aastat hiljemini tõi teine ungari ajakiri, «Budapesti Szemle»,[13] sama tõlkija ümberpanekus ära «Kupja-Kaarli adjustaadid». Viimast toodet on meie koolilugemikud mitmeti kasutanud.

Ei tohiks olla ülearune kavandi «Viaburi» kohta tähendada, et selle aine on pärit revolutsiooniaastast 1906, mille kesksuvel autor Helveetsiast parajasti Soome tagasi oli saabunud. Viaburi merekindlus Helsingi vastas, ehitatud tuttavasti mitmele kaljulaiule, tõstis mässu ja tõmbas punase lipu üles. Teda vallutama saatis tsaarivõim mõned sõjalaevad. Algas vastastikune pommitamine, mis vältas ligemale kolm päeva. Kaevupuiestikust võis dramaatilist etendust ihusilmi jälgida

otsekui näidendit vabaõhuteatris. Pool Helsingit käis vaatemängu «nautimas» — ükskõiksete uudishimuliste seas nii revolutsiooni pooldajaid kui vastaseid, esimeses liigis eriti palju poliitilisi pagulasi Eestist, Lätist ja Venest, nende hulgas minagi. Võitluse otsustas valitsuse kasuks kolmanda päeva õhtupoolikul see juhuslik katastroof, et kindluse sõjamoonaladu lendas teda tabanud pommi süütel õhku. Kindluse kaitsjaskond oli sunnitud alistuma. Ilmus valge lipp. Sensuaalsed ja psüühilised elamused selle sündmuse puhul moodustavad minu «Viaburi» sisu.

Satiiriline jutuke «Naisõiguslased» käesoleva 27. ande esikohal trükiti a. 1908 ajalehest «Õigus» G. Pihlaka kirjastusel raamatukeseks.[14] Kopenhaageni novell «Asta ohver» ja ookeanireisi mälestis «Punane viir» ilmusid esmakordselt raamatukesena Lilienbachi odavas väljaandes «Üleüldine Raamatukogu».[15] Neile järgnevaist paladest on esitrüki suhtes pärit: «Kui tuli tähendus» — päevalehest «Sotsiaaldemokraat» 1917;[16] «Joost ja Needu» — «Pealinna Teatajast» 1917;[17] ilmus järeltrükina ka «Tallinna Teatajas» 1918; «Kannataja» — ajakirjast «Kodu» 1921;[18] «Asunik Woltershausen» — «Loomingust» 1925;[19] «Kolmkümmend aastat armastust» — albumist «Õitsituled» 6 [1927].[20]

Novell «Asunik Woltershausen», kirjutatud meie liiduorganile «Looming»[21] minu kuuekümnenda sünnipäeva puhuks, tõlgiti 1932. aastal läti keelde.

Käesolev anne oli sisult juba määratud ja redigeeritud, kui ilmus 1932. a. suvel «Loomingus» minu uusim novell «Casanova jätab jumalaga»,[22] mis lisandub tagantjärele mu viimasele novelliköitele.

E. V.

Kogutud Teosed XXVII, 1934.

13

AUTORILT.

Nägin neid väikesi inimesi aknast ja kirjutasin neist väikese romaani. Nägin neid kõiki, mitte üksnes väikest Jenssi ja ta ema. Mõnda nägin iga päev, mõnda sageli. Elasin tol ajal Nörrebros, Kopenhaageni tööliskvartaalis, ühe üürikasarmu kolmandal korral,[1] aknaga Griffenfeldt'i tänavale, mis suubub paari minuti pärast linnajao perekasse peauulitsasse, Nörrebrogadesse. Seal nad sadrisid ja sibasid ja rühkisid mu all kõnniteil, hall kandam muret kukil, hinges palju vaeva ja vähe rõõmu — puhast, mürgitamata rõõmu. Mõistsin neid, tundsin või tajusin nende hingust ja hakkasin neid joonestama. Kuni sai raamat.

«Lunastus» ilmus 1909. aastal uuendatud «Virulase» joone all ja laoti sedamaid ka raamatuks, kuid J. Reevitsa kirjastusel Tartus.[2]

E. V.

Kogutud Teosed XXX, 1934.

14

AUTORILT.

«T a b a m a t a i m e», oma dramaatilise esikteose, kirjutasin Kopenhaagenis 1912. a. esimesel poolel, raamatuks valmis ta sama aasta novembriks Tallinnas «Maa» kirjastusel.[1] Näidendi idee pookis mulle ajavaim pähe, asjaomane miljööline ainestik oli ideele immanentne*. See on lugu, traagiline lugu kunstidesperaadost, milline tüüp meil uue sajandi algusest peale arvukamalt hakkas esinema. Piirdus kunstidele andujate kuulsuseiha enne seda vaid tunnustusega kodumaal, isegi kodulinnas, siis hakati nüüd kirglikult kippuma «Euroopasse»; alles s e a l n e loorber tundus küllalt kohasena geeniustele, kelle surematuse avastajad nad olid peamiselt ise. Ükski kahtlus, ükski hoiatus ega õpetus ei leia teed säherduse esteetilise ristisõitja teadvusse, äparduvad esinemised teda ei heiduta, arenemisaja ülemäärane pikkus tema kannatust ei katkesta, sest tema fanaatiline usk enda suurusesse on hävinemata. Kuna aga see usk tavaliselt on ebausk — parimal puhul võib ehk juttu olla andelisest keskpärasusest, nagu Leo Saalepil —, siis saab sellest ainult enda ja kunstisõgedate teiste tunnustatud geeniusest vaene hukkuv kunstimärter, kelle saatus võib olla traagiline, ent ka tragikoomiline.

Seesugused desperaadod saavad sageli ergutust ja õhutust võhikuliselt, kuid indleva rahvusliku kuulsuseihaga täidetud seltskonnalt, mis moodustab nende tooniandva ümbruse. O o d a t a k s e geeniust, oodatakse neid pikisilmi, et niisuguse kaudu tunduda ka enda

* Sisemiselt omane.

väärtuses tõstetuna, ja kui siis keegi ilmub, kes toob ühistatud «Euroopast» kaasa valjusti helisevaid reklaamikelli, siis on hurmus suur ja — kukutakse sisse, sest geenius, kes lubatuks peab endale valimata vahenditega teid tasandada, on need kiidukellad ise teinud. Ainult üksikud tõelised asjatundjad märkavad tõtt ja on sunnitud kahetsemisväärilist enese ja teiste petjat paljastama. Leo Saalep, ihuterviselt, eriti närvidelt läbipõlenud isik, kaotab selle tõttu mõistuse, teised temataolised, kes on tarvitanud samu võtteid eesmärgi kiirendatud saavutuseks, resigneeruvad tasahiljukesi ja vegeteerivad meie keskel tosinakunstnikkudena edasi, meid aegamööda unustama pannes, et välisilm neile nende kaasatoodud kriitikakatkendite järgi ennustas ja pakkus kord kõige kõrgemat. —

Minu näidend võeti kodanliku intelligentsi poolt, eriti väikelinnas Tartus, kus elati tol ajal sirgejoonelisest, ent seda kitsamast aiva-rahvusluse ideoloogiast, üpris vaenulikult vastu. Vaatamata sellele, et positiivsed, sümpaatlikud iseloomud minu draama otsustavate tegelaste hulgas on ülekaalus negatiivsete vastu ning ühiskonnakriitiline ollus leiab kõigiti tagasihoidlikku käsitlust, peeti minu tööd siiski tigedaks rünnakuks seltskonnale, mida oli vaja jõudsasti tagasi lüüa. Seda tehti muidugi kaude: minu tükk laideti k u n s t i l i s e s t küljest kirglikult maha.[2] Nüüdsuses ei ole säherdune vihastus ühe kirjandusliku toote üle enam hästi mõistetav, kuigi autor on sotsialist, ent tolleaegne mentaliteet, eriti väikekodanlikus Tartus, oli teine: sotsialisti vihati niisuguse naiivse, ürgtundelise vihaga, otsekui oleks senini ustud, et väike vaikne Eesti jääb «sotsialismi pahest» igavesti puutumata. Kes mäletab Vene esimese revolutsiooni päevi Tartus, teab, mäherduse üleoleva põlgusega maha muiati nende põrunud väetikeste peale, kes tahtsid Vene despotismikolossi jalult paisata. Tegelikult oli meie kodanlik rahvuslus revolutsiooni v a s t u, ehk küll temagi vajas hädasti teatud vabadusi; sümpatiseeriti platooniliselt üksnes selle ideed ning õpetati ta teostamist «kultuuriliste abinõudega», see on tsaarivalitsusele esitatavate palve- ja märgukirjadega ...

Seda meeleolu peab teadma, et taibata, miks Eesti Kirjanduse Selts, meie vaimne kese vene ajal, meie «akadeemia», endale minu teose kaudu raske pahanduse kaela tõmbas.[3] Selts taotses iga uue aasta algul auhindu jagada eelaastal ilmunud paremate ilukirjanduslikkude toodete eest. See sündis ka 1912. a. ilukirjandusega veebruaris 1913. Hindamiskomisjoni kolmest liikmest soovitas üks «Tabamata imele» auhinda, teised kaks olid vastu. Nähtavasti tundus aga hinnamõistjaile kui ka eestseisusele ülekohtuna jätta minu töö, millele juba Eestimaa Rahvahariduse Seltsi kirjanduse-osakonna kõrgeim auhind osaks oli saanud,[4] sootuks tunnustamata, ja nad otsustasid teise selle aasta kõrgeima auhinna määrata ühele minu raamatule («Jutustused»), mis ei kuulunudki hindamisaasta toodangusse, sest et ta hiljemini, 1913. a. algul, oli ilmunud. See väärsamm osutus veel eriliselt vääraks seltsi tolleaegse esimehe, pastor Villem R e i m a n i meelest, kes ähvardas ametist taganemisega, kui minule mingi auhind määratakse.[5] Selle härra kristlik tolerants ei küündinud nii kaugele, et ta ilukirjanduslikus autoris oleks võinud unustada poliitilise ja ilmavaatelise vastase, tema kristlik moraal ei pidanud paljuks mõjutada hinnamõistjaid ja seltsi juhatust toimingus, mis pidi sündima täielikul südametunnistuse-vabadusel.

Kimbatusest, millesse ähvardava presidendikriisi tõttu kukutud, püüti seeläbi pääseda, et «Jutustustele» määratud auhinnast kriips läbi tõmmati — hoolimata sellest, et otsus oli mulle juba ametlikult teatatud ning sõnum sellest ajalehes seisnud[6] — ning mulle auhinna asemel summalt niisama suur «t o e t u s r a h a» mõisteti nimepidi mainimata jäetud kirjanduslikkude teenete eest . . .

Sellele kilplusele reageeris «Tabamata ime» autor sellega, et ta temale kiimeldamisi kättesaadetud raha tagasi läkitas ning avalikult protesti tõstis.* Seltsi asemikkudekogu, läbi arutanud minu ka seltsile saadetud protesti, tunnistas selle lihtsalt põhjendamatuks —

* Brošüüris «A v a l i k k i r i E e s t i K i r j a n d u s e S e l t s i l e. Seletus ja protest «toetusraha» asjus.» «Mõtte» kirjastus, Tallinn 1913.

taas tüse jooneke iseloomustust selles esteetilises asutises valitsenud vaimu- ja meelsusesuunast ning eetikast.

Tallinnas oldi minu teose vastu asjalikum ning õiglasem. Mitte ainult ei olnud arvustus kodanlikus ajakirjanduses minule üldiselt soodus, vaid Eestimaa Rahvahariduse Selts hindas minu tööd, nagu mainitud, oma kõrgeima auhinnaga ning «Estonia» seltsi ja teatri juhatus kaalutlesid tõsiselt võimalust valida minu draama 1913. a. sügisel pidulikult avatava uue teatri esimeseks tükiks.[7]

Seks ta nüüd küll ei kõlvanud — tragöödiaga kunstilisest fiaskost ei sünni kunstiasutist avada, seda tunnetas autor ise kõige eel. Valiti siis «Hamlet»[8] ja «Tabamata ime» esietendus järgnes teise premjäärina 3. oktoobril Teodor Altermanni tublil lavastusel.[9] Peaosade jaotus oli järgnev: Leo Saalep — Altermann ise, Lilli Ellert — pr. Pinna[10], Eeva Marland — pr. Vilmer,[11] Gustav Laurits — hr. Jungholz,[12] pr. Laurits — pr. Kuuskmann,[13] dr. Vaik — hr. Pinna,[14] Magnus Kull — hr. Trilljärv,[15] Juta — prl. Tetzki.[16]

Esietendus kujunes õnnelikuks, tänu peaosade sooritajaile, eriti Teodor Altermannile, kes tõlgitses Saalepi hinge geniaalse peenusega. Kahjuks olid aga mõned näitlejad endile vembu lubanud, milleks näidend asja ei andnud ja mida autor kaugusest keelata ei saanud: nad esinesid mõne Tallinnas tuntud isiku umbkaudseis maskides ning üks neist, Paul Pinna, kopeeris — muide meisterlikult — pealegi kedagi siinset arsti kõnelemises ja ilmemängus.[17] Muidugi laitsin vallatuse näitlejaile sedamaid ära, kui mulle sellest oli kirjutatud, ent pahandus oli sündinud ning puudutatud isikud nurisesid.

«Tabamata ime» esietenduse kohta on mul alaldunud Teodor Altermannilt, sellelt vara manalasse lahkunud prominentselt lavatalendilt, kiri, mis sisaldab mõndagi huvitavat ja säilitatavat märkust minu tol ajal nii irriteeriva teose lavaletoomisest. Altermann kirjutab 29. okt. (11. nov.) 1913:[18]

«V. a. hr. V.! Olen südamest rõõmus, et Teie mu nõrga tööga rahule jääte; ma tegin, mis suutsin, ja

nähtavasti ollakse siin ettekande kui ka lavale-seadmisega õige rahul.

Leo Saalepi kui ka terve näidendi hinge leidmine ei teinud mulle õieti mingit raskust; vaja ju ainult seda t u n d a, mida Teie töö tegelased kõnelevad, ja terve näidend muutub nii koduseks, nii arusaadavaks. Kodune ja siiski nii euroopaline on Teie töö — esimene eesti näitemäng, millest mulle Õhtu-Euroopa kultuuri õhk vastu lehvis, esimene, mis mu peale oma hingeelulise peensusega suurt mõju avaldas. See Teie hingeelu tundmine, Teie keel ja sorav konversatsioon tegidki Teie töö mu meelest nii armsaks, seadsid ta kõrgemale kõigist senistest eesti algupärastest...

Siinsete seltskonnategelaste kopeerimise vastu olin mina kohe alguses ja see sündis ka ainult nii-ütelda «näitlejate koerustükina», kuid juba teistkordsel ettekandel jäid «maskid» ära.

Lõpuks võin juurde lisada, et «Tabamata ime» publiku poolt suure soojusega vastu võeti; kiiduavaldustel ei olnud lõppu ja eesriie pidi — meie põhimõtte vastu — lõpul mitmel ja mitmel korral kerkima, ning ma julgen loota, et «Tabamata ime» meile veel mõnegi ilusa «majakese teeb...»*

Möönan meelsasti, et minu draamal on nõrkusi. Kõigepealt: ta on liiga pikk. Alles tugeval, kuid mõistlikul kärpimisel saab tast nüüdisaja närvlik-kärsitule publikule nauditav õhtutäide. Teiseks: ta on konversatsioonitükk; teda on täiel pikkusel parem lugeda, kui laval näha. Ka nõuab ta konversatsioonitükina näitlejailt, isegi kõrvaltegelastelt, ülipeent, hoolsasti stiliseeritud ja nüansseeritud tõlgitsemist — kammermängu sõna intiimsemas mõttes. Ei ole siis ime, et nõrgemad või koguni puhtdiletantlikud näitelavad «Tabamata imega» menu ei saavutanud — nad peaksid temast edaspidigi hoiduma. See nõuanne on seda enam põhjendatud, et — nagu kogemused mind õpetavad — tüki ideest ja tegelaste ning miljöö iseloomustamisest asjaomase konversatsiooni kaudu sageli aru ei saada või vääriti aru saadakse. See osutus mulle nii mõnestki

* S. o. toob saali publikut täis, toob «täismaja».

arvustusest — laitvast kui ka kiitvast — ning mõnegi lavastaja ja üksiku näitleja käsitusest.

Kui «Tabamata imet» kaksteistkümmend aastat pärast tema ilmumist «Estonia» näitelaval korrati — iseseisvas Eestis, kus asetseb sotsiaaldemokraat riigisepana ja seaduseandjana kodanliku ametivennaga kõrvuti —, ei tulnud minu draama kohta enam ainustki vaenulikku häält avalikult kuuldavale. Nüüd vaatas teda sõber ja vastane kui seda, mis ta algusest peale oli — kui kunstitoodet. See kordamine sündis märtsis 1925, minu 60 aasta sünnipäeva puhul. Aeg oli poliitilist mõtlemist ja mõistmist kasvatanud, ta oli ka kunstilist arusaamist arendanud. Kriitikaline otsus tüki kohta kodanlikus ajakirjanduses oli eranditult jaatav, eriti tunnustav aga konservatiivse s a k s a lehe oma.[19]

Ja Eesti Kirjanduse Selts, kes poja surma mõistnud, valis isa — a u l i i k m e k s! *Tempora mutantur, et nos mutamur in illis.**

E. V.

Kogutud Teosed XXXI, 1929.

---

* Lugeda: *Témpora mutántur, et nos mutaamur in illis* (lad. k.). Täh.: Ajad muutuvad ning meie muutume ühes nendega.

III

KIRJU

1

J. H. Vahtrikule.[1]

Karjakülas, 21. sept. 1883.

Sõber!

Põletan praegu eht mahorkat ühe piibu seest, mis oma noore ea sees rasvaküünla lühtri toru oli ja millele ma kukepuust varre taha tegin. (Mul puudub niihästi parem tubakas kui postpaber. Ajad halvad!) Tuba on väga kahtlase haisuga suitsu täis ja seejuures mõtlen ma meie rõõmsa pidu peale «Lootuses».[2] Ma ei ole oma ülespidamisega sel pidul mitte hästi rahul. Ma sõitsin kodunt selle nõuga välja «Lootuses» hästi palju noorte plikadega juttu ajada ja nalja teha, aga tulin tagasi, ilma et ma ühe naisterahva käest oleksin küsinud: «Kas teie armastate mind?» Ma mõtlesin pidul: mis ma lähen plikat narrima: naist võtta ma ei taha, plika ennast maitseda ei anna ja vaimurikas ta ei ole. Viimases tükis ma ei eksinud: tead isegi, kuida kaks paleust habemeajajaga ja kingsepaga juttu vestsid. — Siiski kahetsen ma vähe, et ma mõne hanekesega juttu ei teinud, kuna mul siin maal mitte sedagi pole. —

Lõbusamate tundmustega mõtlen ma Sinu peale. Sinu armas nägu tõusis nagu pomerantsikarva kuu teiste seast ülesse ja heitis oma pehmeid kiiri minu tinaraskesse südamesse. Uus elu tuli saali, sest üks vaimukangelane oli teise leidnud. Sul on ju tuttav, kui targad meie mõlemad kokku oleme! — Peame sest suud! — Selle õhtu tagajärg oli, et ma maal kohe mitu kena salmikut vabritsesin. Üks õrnem kui teine — aga ka sest oleme vait! — Räägime peaasjast: Mina, sinu sõber E. Vilde, tulen 27. sept. linna ja jään sinna kuni päev pärast mihklipäeva, see on tahan 27., 28., 29., 30. selle

kuu päeval Tallinnas viibida ja palun Sind tungivalt sel ajal linnas olla. Iseäranis 28-ndal ja 29-ndal on minu linnas olemine kindel. Kallis sõber, kui Sa veel mõne kõliseva kulli pühapäeva pükste taskust leiad, siis tule, tule, tule! Ma vajutan Su pudruks! Ilma Sinuta pole mul mingit lusti, seda teab jumal ja mina ise. Aamen! —

Mina lähen mihklipäeval just Niguliste kirikusse armulauale. Ja teisel päeval võime siis Keilasse sõita, kus laat on, ja sealt Karjakülasse, kus Sa minu juures võõrusel oled. Mina ja mu vanemad võtavad Sind rõõmuga vastu. Nii sündigu! Kui Sa aga meile tulla ei taha, siis oleme ometi linnaski õndsad. —

Ma ei tea praegu, kuidas meie ühenduse kirjadega lugu on, sest mul pole sugugi aega olnud Augustiga[3] kirju vahetada, sest et ma ühe kirjatöö kallal töös olen, mida ma müümiseks linna tuua tahan. See on üks algupärane novell.[4]

Vastust ma Sinult ei oota, et ma Sind linnas ees leian, kus meie õige jumalikku elu elada tahame.

Seniks head tervist!

Sinu sõber

Eduard Vilde.

2

J. H. Vahtrikule.

Karjakülas, 21. okt. 1887.

Armas Hermann!

Palun mitmekandilist vabandust, et reedeks Teile ei saanud sõita. Ma jõudsin Tallinnast alles eile koju ja pean homme pika sõidu raha laenamise otstarbeks ette võtma.[1] Mul läheb vähemast 600 kuni 800 pulka vaja, ja isa, kes mulle juba hulga muretsenud, ei või praegu mulle enam kuigi palju anda. Aga kuule uudist! Ma üürisin Tallinnas raamatukaupluse ja Sinu elamise jaoks kena korteri valmis; nimelt Harju väravas Tesloni majas. Raamatupoeks ja lehetalituseks on «Virulase» endine kontor.[2] Selle vaheseinast tehakse uks läbi, ja siis on inimene kopsti Sinu toas. Viimane oli enne Tesloni enese käes. Ta on kaunis ruumikas, puhas, värvitud põrandaga ilus kamber. Sinna pääseb suurest

kojast ka veel teise ukse läbi. Õige kena köök ja väikene eeskojakene on kah — ning kõik see Sinu korteri ja poeruumiga ühes! On Sul ka hea meel? Hind on kaunis soolane — 250 rubla aastas. Kui palju Sa oma korteri-osa eest palgast tahad maha lasta tõmmata, sellest kõneleme edaspidi. — Palvekirjad tunnistustega läksid kuberneri kätte, s. o. ma viisin nad ise Šahhovskoi kantseleisse.[3] Peaks aga luba ruttu tulema, sest ma olen korteri 1. novembriks ära üürinud. Sinu kasuks tuleb ka see, et ahju suu Tesloni ruumidesse jääb ja tema poolt köetud saab. Raudahju kaupluses pean mina kütma. Pea korteri lugu Järve sõprade vastu esiotsa saladuses.[4] Oi, küll kohkub mees, kui kuuleb, et «Postimehe» kontor just tema vastas! — Lehe asjus on mul nii palju teatada, et meie haagikohtuniku kätte kuberneri poolt minu kohta järeleküsimine on tulnud. See on näide, et Trükivalitsuses minu asja kallal tegev ollakse. Hipp, hipp! hurraa! —

— Mul oli Keilasse sõites õnn Tallinna vaksalis neiu Valteriga Paldiskist tuttavaks saada.[5] Neiu Weidenadler,[6] kes teda saatma tulnud, esitles mind. Sõitsime Valteriga ühes kuni Keilasse, kus talle juua ostsin. Õige lõbus neiu. Oli pahane, miks Sa teda pulma ei olla kutsunud. Lubas minuga ja Elsaga varsti Peningile sõita.[7] Hakkame kirju vahetama. —

Issand jumal, kui palju mul praegu muret ja vaeva on! Raha, raha, kust saab raha! Aga saama peab. Kas Sa tõesti sarnast meest ei tea, kes mulle vähemalt 100 rublagi jaanuarini annaks. Mul on lootust paarikümne versta tagant mõni sada saada, aga rohkem, rohkem on vaja.

Seda päeva, mil Sinu juurde tulen, ei tea praegu ütelda, aga tuleval nädalal tõesti. Jääd Sa rahaga hädasse? Püüa lahkesti läbi saada. Väga, väga kahju, et ma sõna ei saanud pidada! Kui Sina ehk keegi teistest linna juhtub tulema, siis võib ta Su uuri ära tuua; selleks pilet siin ligi.

Kirjuta mulle s i l m a p i l k, mis Sa tahad ja arvad!

Sinu Eduard.

Kõigile teistele terviseid!

Minnakesele Sinu läbi minu poolt musu![8]

J. H. Vahtrikule.

Tartus, 10. jaan. 1888.

Hea sõber!

Kui minu kiri veidi terav on, siis vabanda, ma olen sarnases tujus, mil üleliigsetele noomimistele, mis pealegi veel põhjuseta on, liig hellalt vastu ei astuta. Mul ei tule meeldegi Sinu aupuutuvate noomituste peale, millede laimusegast allikat ma ei tunne, ennast kaitsedes vabandama hakata. Ma olen o m a vastutamise peale suure ettevõtte juhatada võtnud,[1] olen suurte rahasummadega, mida ainult m i n a oma naha peale ettevõtte sisse pannud, selle asjaga ühenduses. Selle järgi ei astu minu eest keegi teine välja, ja nii loll ma ka ei ole, et ma enese tulevikule otsa peale teen. Kes ütles Sulle, mina purjutada![2] Kes ütles, mina osta enesele toredaid ehteid, elada uhkesti? Nii palju kui mina purjutanud ja elanud, seda v õ i n ma sõna täies mõttes, sest seda elamist ja purjutamist on ainult seal ette tulnud, kus minusugused teised ühes on olnud, nimelt ameti ja hariduse poolest, — ja need on enestele niisama palju lubanud kui mina. Et ma klassikatükkides paar korda ligi mänginud,[3] seda on Tartu ajalehtede toimetajad kiitnud, minu peale mängu headuse pärast koguni kadedad olnud, ja nad ise — dr. Hermann,[4] «Oleviku» mehed,[5] üliõppijad — on ise kõik sedasama teinud. Oma tööd ei ole ma hooletusse jätnud, ja kui leht nii hea ei ole, kui ma ise tahaksin, siis tuli see sellest, et mu kaastöölised osavuseta on ja et ma nende osad ka veel enda kätte pean võtma. Ma ei jõua aga tervet lehte kirjutada, nõnda jäävad siis jutud mõnikord vahele.

Ma paluksin ainult sind, et Sa oma kohust, mille Sa nüüd kord enese peale võtnud, ikka ka edas-[*]loota, et Sina kui toimetuse liige sarnase häbematuse vastu ka kui mees välja astud. Mis Sinu tulevikusse puutub, siis tahan juba mina selle eest hoolt kanda, et see kindel

---

* Siit puudub originaalis vähemalt üks leht. — *Koostaja.*

oleks. Või arvad Sa, et Sinu koha kaotamine minu ja mu suure ettevõtte nurjamineku kohta tasakaalus seisab?

Ma palun veel kord, vabanda minu karedaid sõnu; sinu noomitus — ehk küll sõbralik — mõjus ärritavalt minu kohta, seda enam, et ma Sinu kahtlusi tagasi võin lükata. Inetu on Sinu poolt see asi, et Sa minu alaealisele õele käsu annad mind, kui ma «kaines olekus» — ka veel noomida ja valvata.[6]

Tervitades

Sinu

Eduard.

4

A. Buschile.*[1]

Tallinnas, 7. veebr. 1889.[2]

Armas sõber!

Andesta, kui ma Sind uuesti tülitan, kuid pole midagi parata. Anna kaart edasi hr. doktorile[3] ja saada siis käsikiri,[4] mis Sulle seejärel tõenäoliselt antakse, k o h e lahkesti mulle.

Väga austatud härra doktor!

Mina pean Teie ja enda kasu pärast selle juurde jääma, et Teie novelli korrektuuriks ja osaliseks ümbertöötamiseks tagasi annaksite. Ma tean selles olevat tõelisi puudusi, mida peab tingimata kõrvaldama, kui ma ei taha saksa kriitika ränkade löökide ohvriks langeda.[5] Väga kergesti võib see minu esimene samm võõral alal minu tulevikule otsustavaks saada, seda ettevaatlikumalt peab asja juurde asuma. Ma olen tüdinud olemast eesti kirjanik, seejuures veel vilets paljukirjutaja, alatasa näljakäppa imema — ehk õnnestub mul pärast sooritatud katset saksa keeles üht tagasihoidlikumat, kuid siiski tasuvamat tegevust leida. Ma loodan kindlasti, et Te minu palvet heasoovlikult täidate.

Tervitades Vilde.

Homme saadan ühe algupärase jutustuse.

---

* Kirja originaal saksa keeles.

5

A. Buschile.

Tallinnas, 26. jaan. 1889.

Armas August!

Kuule mu südamepalvet ja täida ta kohe ära — siis õnnistagu Sind Issand Seebaot! Vii ligiolev kiri silmapilk hr. dr. Hermanni kätte ja palu temalt voli välja mulle reedel — see on laupäevaks — 15 rubla Tallinnas «anweisida»*; ma olen muidu väga hädas. Tee seda ja ma tahan Su pruutidele terviseid viia! Loodan, et minu palve mitte täitmata ei jää. —

Kas minu isale sai «Postimees» läkitatud? Kui mitte, siis pean küll raha eest tellima, mis mitte kerge ei ole, nagu tead.

Aita muretseda, et minu Tallinna tähelepanekud ilmuma hakkavad, nad saavad vististi meeldima ja mul on edasikirjutamiseks palju head materjali käes.[1] Ühte asja tahtsin Teile seal meelde tuletada: ärge jurkeldage lühikeste jupikestega — seda rahvas ei salli. Vaadake ka ikka, et ainult head tööd lehte tulevad, santidest ei ole niigi palju kasu, kui et leht nende asemel paljas on.

Südamest tervitades

Sinu Vilde.

6

A. Buschile.

Karjakülas, 8. juunil 1889.

Armas August!

Lubatud naljajutt «Postimehe» jaoks jõudis täna Teile kätte.[1] Ta on «komisch-phantastisch»** ja saab kindla lootuse järgi iseäranis oma põnevuse läbi lugejatele meeldima. Kui hakatus nagu veidi «abenteuerlich»*** lugeda, siis selgub lõpul kõik ära, kõik sõlmed pääse-

* Üle kanda (moonutatud saksa keeles).

** Koomilis-fantastiline (saksa k.).

*** Seikluslik (saksa k.).

vad loomulikult ja uskumisevääriliselt lahti. Tsensori eest olen ma kui tule eest igas sõnas hoidnud, seal' ei ole midagi kustutada. Jutt mängib pealegi välismaal lihtsate erainimeste keskel. Anna seda kirja dr-i härrale lugeda,[2] aga kohe! Minu tingimused maksu kohta on järgmised:

1) Jutt on raamatu mõõdu järgi 5 poognat suur, ta tuleks, 8 rbl. poogen, 40 rubla maksma. «Eksivate südamete» kahju tasumiseks lasen ma aga 5 rubla maha tõmmata,[3] kuna edaspidiste tööde pealt veel 5 rubla langeb. Nädala jooksul saadan Teile suurema töö Vene ajaloost[4] — langegu 5 rbl. selle hinnast.

2) Minu töö maksab siis 35 rubla. See hind on kindel. Reaviisi maksu ei võta ma edaspidi enam pikemate juttude eest mitte vastu, sest meil tuleb poolte ridade pärast Vahtrikuga tihti nägelemist ette, mida ma mitte ei taha. Ma müün juttusid nüüd ainult poognaviisi. Et käesolevast tööst 5 poognat välja tuleb, seda tean ma endiste tööde järgi, seda tead ka Sina, August!

3) Minu jutt peab kohe tulevanädalases lisalehes Kannikese jutu kõrval ilmuma hakkama.[5]

4) Niipea kui «Ameerika kosjavennad»[6] lisalehes 14. juunil alanud, on mul õigus «Postimehe» Tallinna kontorist väikeste summakeste kaupa raha hakata saama — kuni 35 rublani, ilma ootamata, kuni jutt lõppenud, mis ju jõuluni võib kesta, kui nii vähehaaval trükitakse, nagu Teil tihti moeks.

5) Rahasaamise volikiri peab kohe Vahtrikule kätte saadetama, kui Teie minu tingimused vastu võtnud.

Nagu näha, on minu tingimused nii kerged ja iseenesest mõistetavad, et ma kindlasti nende vastuvõtmise peale lootma jään. Peaks tsensor juttu puutuma, siis olen ma igaks kahjutasumiseks valmis. Jään Sinu sõbralikku vastust Keilasse ootama. Palun kohe kirjutada.

Südamlikult tervitades

Sinu

Eduard Vilde.

N. B. Juhtkirja palun kohe lehte võtta, mille eest reaviisi maksu võtan. Ta kardab sellepärast vana-

nemist, et ta hiljuti olnud keisri tervisejoogiga algab. Ta on ajakohane, nagu teilt nõutakse.[7]

Seesama.

P. S. Mul on seal üks jutukene, nimega «Kus on kapral?»[8]. — Ole hea mees, pane see «Seda ja teist» alla ning kanna hoolt, et ta varsti lehesse tuleb. Ta on rohkem ilmumise väärt kui mõni teine kuivem «seda ja teist». Ega ma tööd sinna magamiseks saada, vaid äratrükkimiseks!

Lõpuks veel üks palve, mille täitmist õige ruttu palun. Ole va kallis sõber ja läkita mulle Chr. Beermanni praegune aadress k o h e kätte![9] Sa saad vististi proua dr-i käest[10] või mõnelt teiselt eesti studendilt. Palun, palun väga!

Edi.

7

J. H. Vahtrikule.

[Riias, 26. jaan. 1890]

Hea Hermann! Ma tahaksin heameelega teada saada, kas Sa minu «Mulki» oled hakanud ümber panema[1] või teeb Sulle lehtede puudumine takistust? Ole hea mees, kosta mulle küsimine peatselt ära. Luba on tõlkimiseks Teie toimetusele antud. Veel suurema heameelega himustaksin teada saada, kus meie noor härra Busch praegu elutseb, kelle nime ma lehtedest ja Konversations-Lexikon'ist ikka veel asjata otsin. Ta oli mulle nii lõbus sõber, et ma tema saatusest väga osa võtan. Ega ta ometi soldatiks läinud? «Postimees» kõhn ja trükivigane, olen tast aga sõnumite poolest oma lehele õige tihti materjali saanud,[2] isegi kaheks juhtkirjaks — muidugi sepitsen mõtted mõistlikumaks. Kalendris hirmus kentsakas jutt![3] Läti lehed kõdistavad mind kõiksugu aunimedega. Kriitika «Korneville kellade» üle[4] tõi «Baltijas Wehstnesis»[5] täiel pikkusel, sest tal on eesti keele mõistja toimetuseliige. Minu eluseis on väga rõõmustavalt muutunud.

Tervitades Sinu Ed. Vilde.

N. B. Vastust ootan harjunud kombel Sinult ruttu.

8

J. H. Vahtrikule.

Riias, 4. mail 1890.

Armas Vahtrik ja «Linda» seltsi kõrgeauline revidendihärra![1] (*Vide** «Postimees» nr. 49!) Ole va lahke isand ja läkita mulle need numbrid «Revalsche Zeitungit» kohe kätte,[2] kust Sa «Punase mulgi» ümber panid.[3] Ma arvan, et nad Sul alles on. Ära mu alandlikku palvet tüliks võta. Minu juttu tahab läti kirjanik Rudolf Blaumann[4] oma keelde ümber panna ja minu enese eksemplarid on, nagu teada, Saksamaal. Loodan, et mu palvet mitte mihestki täitmata ei jäta. — Miks Sa mulle ka kord ei kirjuta? Kes on Tallinnas «Oleviku» talituse eluküünla hoidja? Kuidas Järve raamatute kirjastus läheb? «Joomise katku» võtan oma lehes varsti arvustusele.[5] Mida Aug. Busch päevakorral hoiab? Mis mu ristipoeg teeb?[6] Kas õde on juba? Kuida «Mustad leegid» lähevad?[7] Miks kuskil veel kriitikat ei ilmu? Tee Sinagi «Postimehes». Üks minu naljajutt saab pea meie lehes ilmuma. «Postimehele» saadan neil päevil ühe Rudolf Blaumanni jutu läti keelest.[8] Elu on mul kaunis lõbus, muudkui tööd liiga palju. Riia linn on kõige kenamas kevade ehtes, täis muusikat, laulu, juute, ilusaid tütarlapsi ja kõiksugu muud pahma.

Sellega adjee!

Sinu

Eduard Vilde.

9

A. Buschile.

Berliinis, 7. nov. 1890.

Kallis sõber! Raha ilusasti käes ja mu tänu Su vastu lõpmata! Päästsid mind suurest kitsikusest. Ma sain küll kaks päeva hiljemini «Lustige Blätter'i» toimetusest ka ühe jutu honorari kätte,[1] aga üüriga oleks Nigula päevi tulnud, kui esmaspäeval ei oleks anda olnud. Veel kord minu südamlikum tänu. Ma ei unusta Su sõprust. — Täna läks tore kriitika Tartusse. «Villu võitlu-

* *Vide* (lad. k.) — vaata.

sed» on mulle väga meele järgi; ma pean seda raamatut eesti jutukirjanduse pärliks.[2] Ütle mu tädipojale, et ma tema ees mütsi maha võtan, kui ta mulle vastu juhtub tulema.[3] Sinule aga kuulutan, et see raamat vähemast 2 trükki ära näeb. Ole lahke ja läkita mulle Brunbergi nüüdne aadress, mul on talle kibedasti vaja kirjutada. — Jumal nuhtleb mind Saksamaal kibedasti mu abielu pärast: naine, väetikene, jäi haigeks,[4] mu hirm on suur, et haigus väga raskeks läheb, nagu arstki arvab. Rohud võtavad hirmsat raha.

Südamlikult tervitades Sinu Vilde.

10

A. Buschile.

Berliinis, 17. (5.) apr. 1891.

Kulla veli!

Spiegelberg, ick kenne Dir — aber dadrum kenne Feendschaft nicht!* Kust otsast pean ma nüüd algama Sinu arutusi, arvamisi ja tõendusi vapustama ja ümber lükkama? Enne kalendritöö algamist[1] panin Sulle veel korra selge tingimuste-plaani ette ja küsisin, kas Sa seda vastu võtad, muidu ei taha ma tööd sugugi ettegi võtta. Minu tubli kirjastaja kostis 9/20. III 91 sõnasõnalt: «võtan Su tingimused käsikirjade maksu asjus vastu, nõnda siis ka kalendrite kohta!» Hinnaks olin Sinu e n e s e tellitud 2 poogna eest 25 rbl. määranud — see oli Sinu vastuvõtte seas. Et terve töö Sinu poolt a i n u l t minu kätte oli usaldatud, siis ei muuda asjas midagi, et Br.[2] m i t t e osa ei võtnud, sest seda osa ei olnud Sina sugugi nõudnud. — Missugusest Sinu kirjast ma välja olla lugenud, et Sa monopoli-kontrahist taganenud? Ma pole kirja nimetanud, aga ka kusagilt kirjast ei loe ma seda välja, va vennas! Kui Sina Laurmanni rahaga koos väikese kalendri maksu ära saatsid, nimetasid seda paberilehekese peal — nimelt, et raha Laurmanniga ühes läkitad.[3] Sest on ju küllalt! Sa teadsid,

---

* Tõlkes: «Spiegelberg, ma tunnen sind — aga ega me sellepärast vaenlased ole.» Lendsõna J. Angely lustmängust «Käsitööliste pidu».

mille eest Laurmann mulle raha saadab, ja et mul tema käes tsenseeritud käsikiri oli, mille eest Sina, oleks ta Sinule jäänud, kontrahi järgi maksu oleksid pidanud saatma. Aga Sa ei olla mingisugust märku annud, et sarnane kontraht meie vahel «eksisteerib». Isand Martna Tartust[4] oli selle käsikirja, minu nõude peale Hermanni käest välja võttes, Tallinna Järve kätte saatnud,[5] et see teda S i n u l e ära annaks. Järv ei võinud meie mahategemisest muidugi põrmu teada, ta pidas töö Laurmannile kuuluvaks. Ma kirjutasin talle küll rutulise kirja, et käsikiri S i n u l e on ära anda, aga juba enne oli Laurmann raha tulema saatnud. Ja et Sinu raha sõbralikult tema omaga koos oli — noh, mida pidin ma siis muud arvama, kui et Sa kontrahist taganenud ja käsikirja vabatahtlikult Laurmannile jätnud? Ma usun, see seletus on liiga selge. Ma saan asjast nii aru, et Sul väikene rahakitsikus oli ja t s e n s e e r i t u d käsikiri Sulle ootamata kombel ning sital silmapilgul kätte tuli. Minu poolt ei ole siis kontrahi lõhkumist olnud, sest nimetatud käsikiri oli e n n e selle tegemist t e i s t e l e antud, mida Sulle ka lepingu tegemise juures teada andsin. — Armas sõber, kõneleme ilma ärrituseta ja otsekohesel kombel eestivennalikult edasi. Ma olen, jumal tänatud, niisugusele elujärjele jõudnud, et leivapuudus ja võlauskujate pitsitamine mind enam ei sunni oma tööde tarvitajatega hädа- ja nututingimusi tegema. Mul on nüüd kaunisti võimalik «korraarmastaja» olla, nagu Sa tähendad. Ma kahetsen siis väga, et meie maksumahategemine kalendrite asjus nõrgestatud on saanud. 12 päeva nihkub sellest ajast edasi, mil viimase töö maks «fällig» oli.* Suuremat pahandust mul sellepärast ei ole, aga Sa näed isegi ära, et meievaheline k i n d l u s selle läbi nõrkeb. Sa oled mind sagedasti aidanud ja selle eest olen ma suusõnal ja hinna alandamisega tänulik olnud. Aga kui meie eneste vahel i s e ä r a l i s e d k õ i k u m a t a t i n g i m u s e d maha teeme ja Sa nendest, ehk küll häil põhjustel, mööda lähed, siis saab ju kõik lapsemänguks, mis meie teineteise vastu mehesõnaga tõotame. Selle läbi teed Sa mulle siis ka liiga raskeks seda

* mil töö maks «fällig» oli — mil maksu tähtpäev oli.

kontrahti uuendada, mille järgi ma kõik tööd Sinule pean saatma. Mulle ei jää mingisugust südidust üle. Ma tean väga hästi, et Sina maksu asjus üks kõige paremat-est sehvtimeestest oled, kelle kohta u s a l d u s iialgi kaduda ei või, — aga minu rahanäljane karakter nõuab selle kõrval ka veel tingimuste tipp-tipult-täitmist. Midagi ei või mul selle vastu olla kõiki oma töid Sulle anda. Aga niisama sehvtimees kui Sina, on meie päevil iga inimene, kes oma tegevusest elab: kust rohkem kasu tuleb, sinna poole pööran. Seda ei pane ma Sulle pahaks, ei või Sa ka mulle pahaks panna. Mul on praegu teise kirjastaja poolt tellitud töö käsil — 3 naljajuttu ühes raamatus — pealkirjaga «Vana sarviku sõrad».[6] Ehk mulle küll kõige tulusamad tingimused on pakutud — kõrge maks ja enne tsenseerimist! —, siis ei ole ma ennast veel sugugi nii kaugele sidunud, et ma just s e l l e töö tahtjale pean andma. Saan ma ta'ga teisal paremat kasu, siis annan ära ja kirjutan tellijale t e i s e töö. Sellega tahan Sulle öelda, et mul enam nõu ei ole ennast kellegi külge köita, kui mulle kindlust ei anta, et sarnane monopoli-kontraht igas tükis kõikumata põhjal ja julgel ustavusel seisab. Mul võib siin mõni maks kindlal päeval olla; ma loodan oma töötarvitajatelt ka sõnapidamist — aga võta näpust — raha tuleb viimaselt 8 päeva hiljemini ja ma olen hädas. Seda ma ei taha — siis juba ennemini täielik vabadus. — Kalendri asjus jääb asi minu poolt nii. Esmaspäev on see kiri Sinu käes. Kui sa raha siis ära saadad, saan ta neljapäeval siin kätte. Seda jään ma kindlasti lootma. Hind jääb 25 rublaks, maha arvatud 20 kop. ristimisetähe markide eest või kui Sul lahkes toimetuses muud kulu on. A r v a d S a a g a, e t 20 r b l. k ü l l a l t s e l l e t ö ö e e s t o n, s i i s l e p i n k a s e l l e g a, k u i d p e a n s ü d a m e s t k a h e t s e m a, e t m e i e l e p i n g u t e l n i i v ä h e v ä ä r t u s t o l n u d. Edaspidi jätame aga siis kõik lepingute-tegemised kõrvale, ja kui me ehk veel kaubitsemisel kokku juhtume, siis teeme nagu turul kapsaste ja naeristega: Sina pakud, mina nõuan — kui kaupa saame, on hea, kui mitte, noh, eks liigud jää ostmata! Mu aeg saab nüüd ka terve aasta vist teiste tööde kohta ära kuluma, nii et

ma Sind palju tülitama ei saa tulla. Mul on kolm eestikeelset tööd tonkida ja saksa keelt ei taha ka ära unustada. Hermannile ei kirjuta ma enam[7] ja sõbrale Martsonile[8] palun Sind lahkesti juba nüüd öelda, et ma tema tellimist mitte vastu ei jõua võtta, sest teiselt poolt tungitakse liiga palju mu aja peale. Martsonile kirjutan oma elust pikema kirja, kui vähegi mahti saan — ärgu pahandagu! — Sina aga, armas veli issanda sees, tee, kuida Su hea süda ja mehelik meel arvab. Sõpradeks jääme ikka, kui ka sehvt meie vahel saatuse nõudel seisma jääb.

Ja nüüd poeg Juku![9] Suur tarkus paistab Sinu teost välja! Sa ei aimagi, kui lõbus ja pehme on naisterahva õrnate sõrgade all siin tahmases ilmas elutseda! Sellest võin mina Sulle juba nüüd pika aukiituse laulu oreli saatel ette kanda. Sa supled nagu sulavõi ja poslamasla sees. Õnn Siionist Sinu ettevõttele ja vägede Jehoova aidaku, et ilus Netikene[10] Sinu üle nõnda valitseb, nagu Su hingekasule tarvilik on. Minu kõige südamlikumad õnnesoovid olgu siin kirja pandud.

Teile mõlemale, kõigepealt Gustile[11] armast rahu soovides

Eduard Vilde.

P. S. Teisipäeval ei olnud päevapildid veel valmis — mõne päeva pärast!

P. S. Praegu saan konsuli käest kirja, milles ta 2 rubla ristitähe kinnituse eest nõuab. Ole nii lahke ja maksa see raha minu kontost ära! Et ma Sinu jalatäisi mitte muidu ei tohi nõuda, siis teeme nii: Sa saadad mulle kalendri hinnast 20 rbl. esmaspäev ära, 2 rbl. annad konsulile, 3 rbl. jäta kassasse minu lepliku meele märguks seisma, kuni Sul kord Krimmi veini järele jänu tuleb. Olgu nii!

Sinu Edi.

Armas Johann!

Et Vilde seda kirja just minu juures juhtub lõpetama, siis lisan siia kohe oma palavad õnnesoovid Sinu tulevase abielu kohta juurde. Mis enne ei ole siginenud, see siginegu nüüd!

Vanapoisiliku kadedusega
Sinu E. Brunberg.[12]

J. H. Vahtrikule.

«Vanemate patud.»[1]

Eduard Vilde romaan.

Seletus[2]

eesseisva raamatu asjus jutu kirjutaja poolt kirjastajale, J. H. Vahtrikule. — Olin sunnitud oma tõotusest taganema ja I ande alles täna, laupäeval, Sulle näha saatma. See tuli sellest, et jutule täiesti kolm hakatust tegin, mis kõik üle kümne lehekülje läksid, aga paberikorvi (laua alla, sest korvi mul ei ole) pidid marssima. Ma ei olnud ühega rahul ega teisega. Ühe leidsin liiga taltsa ja põnevuseta olevat, teise liiga ülepiirilise kirju, kolmanda pidin ümber tegema, parandama ja nudiks viilima. Ma olin kui tuliste süte peal. Kole on sarnane sünnitamise valu, millest ükski ämmaemand midagi ei tea. Püüe juttu i g a s tükis a l g u s e s t saadik põnevaks teha teeb kirjutaja iseenese vastu päris türanniks. Praeguse algusega olen rahul ja loodan, et ta ka Sinu meelest tingimusi täidab, mida kolportaaž-romaanil * täita tuleb, see on: lugejat esimesest peatükist saadik keset põnevaid juhtumisi istutada. Kaante väljamõtlemine võttis ka aega. Õigusepärast on kirjutatud lehekülgi siin 34, mitte 32, sest kaks tiitlilehte jäid lugemata. Paberipoognad on seekord suuremad, kui mul enne olnud. Anne tuleb siis ohtralt välja, kui Sul ehk nõu oleks seda algust kohe tsensuuri saata. — Kõige muu üle kõneleme tuleval laupäeval suusõnal, sest ma tulen tingimata linna. Loodan $1^1/_2$ või 2 täit annet siis kaasa tuua. Kui dr. Hermann Sulle minu kohta midagi kirjutab, palun mulle teada anda.

E d u a r d V i l d e,
«Vanemate patud» kirjutaja.

Karjakülas,
25. juulil 1892.

---

* Ajaviite-, põnevusromaanil.

12

J. H. Vahtrikule.

Karjakülas, 4. aug. 1892.

Armas Hermann!

Minu linnatulek jäi takistuste pärast katki. Paraku ei jõua ka töö nii jõudsal sammul edasi, nagu ma muidu harjunud nägema.[1] Mineval nädalal oli meie külaliste arv kolm päeva veel suurem kui muidu — pr. Mick tütrega —,[2] mis ka minu aega viitis; peale selle on eksitav ja tülitav, et nii suure romaani kallal kohe tööle hakkasin, ilma et plaan ta üksikutes jagudes peas valmis oleks olnud. Nõnda tuleb palju kirjutamise ajal juurde mõtelda, palju muuta ja parandada. See sünnitab paha tuju, nii et himu tihti otsa saab, enne kui päeva pensum* valmis. — Noh, küllap siiski läbi saame, sest töö läheb edasi, ehk küll veidi pikaldasemalt. Aega ju ka on, sest tänavune sügis on pikk, talurahval kestab töö kauemini ja praegune tsensor ei pea käsikirja kaua kinni. Septembriks ikka võivad kaks annet ilmuda. Tean jutu põnevaks ja heaks minevat. Ma tulen küll neil päevil kord linna, ei tea aga, millal. Naine reisib Berliini tagasi. Siis arutame suusõnal. Kui neid 70 lehekülge tsensuuri tahad saata, siis tee seda, kuid parem oleks vist, kui vähemast kolm annet saadaksime. Kas Hermann minu kohta Sulle midagi on kirjutanud?[3] Miks Sa mulle ka kord paari sõnaga ei vasta?

Tervitades Sinu

Ed. Vilde.

N. B. Kallis Hermann, anna mulle postkaardiga lahkesti teada, mis päevadel a u r u l a e v a d T a l l i n n a s t R i i g a l ä h e v a d!

---

* Päeva töönorm.

J. H. Vahtrikule.

[Karjakülas, sept. 1892][1]

Märkuseks
jutu väljaandjale härra J. H. Vahtrikule
Tallinnas.

Surmavalus olen Sulle jutu lõpu pidanud kirjutama ja mitte laua taga, vaid sängis. Mul on jooksva jalas, mis sellest tuli, et ma linna minnes ja nüüd tulles jala läbi soo jääkülma vee käisin. Esmaspäev lõuna heitsin varsti sängi, kui 1 lehekülje olin kirjutanud. Kaks ööd pole valu pärast magada saanud. Täna on sugu parem, nii et töö sugugi edasi läks.[2] Ma loodan sel lool, kui Sa mitte seitsmesarviline saatan ei ole, vabandad, et saatmisega päeva jälle viibisin ja pliiatsiga olen kirjutanud, sest sulega voodis ei saa. Kui Su süda liiga väga neid va muresid täis on, siis kirjuta minu kulul ümber — ei võta ju kuigi kaua aega. Palun Sind ka, oma allaheitmisest hoolimata, meeles pidada, et meie vahel hakatusel kindlat Lieferungsterminit* maha ei saanud tehtud. Vaese sandi peale heidab aga kuratki armu. — Titelblatt** jäägu seks-samaks — ma ei oska temast midagi paremat teha. Esimese peatüki pealkirjaks pane kas «Õnne-narruses», «Õnnelik perupea»,[3] «Õnn pilvest», «Koera kaelas vorst» või mis Sa ise leiad. Palun veel kord — vabanda; ma saan oma lolluse pärast kannatada küllalt. Jalg paistetanud kui pakk ja tekkide sees kui küpsetatud kaal. — Kirjutus annab just 16 lk. välja, sest pliiatsikiri läheb kokku.

Raamatu kirjutaja.

---

* [Teose] loovutamise tähtaega (saksa k.).
** Tiitelleht (saksa k.).

J. H. Vahtrikule.*

Karjakülas, 23. [sept.] 1892.[1]

Armas Hermann! Sinu Tartu ajalehetoimetuse karukoopast ei saa ma, hoolimata m i n u poolsest tungivast kirjavahetusest, mingit elumärki. Ma palun Sind ühele oma järgmistest kirjadest juurde lisada märkus, et ma enesele julguse olen võtnud Sinult minu kontosse mõni rubla raha «norida», nimelt vähemalt ü h e osa «Nähtuste» honorarist,[2] kuna ma üleantud tööde eest olen õigustatud kolmandikku kätte saama, siin aga ainult 10 rbl. olen saanud, mille vastu «Uued naljajutud»[3] ja «Linkvesti papa»[4] üksi juba u. 30 rbl. välja teevad. N i m e t a seda ainult möödaminnes ja lühidalt, sest pealetükkiv ei taha ma koguni mitte olla. Mul tuleb Tallinnas Kluge & Strömi juures[5] oma ajalehe eest tasuda, mida Sa siis lahkesti teha võtaksid. Pärast saavutatud edu palun kiiresti teatust. Parajal juhul võid III köitekese saada. Sinu

Ed. Vilde.

N. B. Loe «nalju» «P[ostimehes]» nr. 214.[6] Ptüi! Häbenema peaks doktor!

Armas Hermann! Kui Sa «Kändude» üle selgusele oled saanud, kirjuta mulle kohe.[7] Tagasilükkamise korral saadan Sulle kaaskirja Ernale ja Sina lisad selle käsikirjasaadetusele juurde.[8] «Röövitud tiibade» lõpp saab Sulle loodetavasti meeldima. Mina ise olen sellega rahul. Sest peakatastroofi järel nõrgeneb ju lugeja huvi edaspidiste sündmuste vastu ja ta on täiesti rahuldatud, kui ta sellele järgnevast saab teada lühikeste vihjete kaudu. Alvini vastu ei saanud ma julmem olla, kui et lasksin ta kirjutajaks ja oma vennast ärarippuvaks saada.[9] — Teatava äparduse suhtes pea rangeimat saladust!

Tervitusega Sinu

Vilde.

---

* Kirja originaal saksa keeles.

15

J. H. Vahtrikule.*

Karjakülas, 30. okt. 1892.

Kõikide kirjastajate valguseallikas!

Miks ei saa ma veel mitte II vihukest?[1] Kas oled esimese vihu teise trüki valmis seadnud? Imestama ei paneks see mind mitte. Sest vaatamata t r ü k i v i g a d e kohutavale hulgale — neid on kui liiva mere ääres — on I vihuke juba nii haarav, et ma salaja hirmu tunnen — vaimustus võib su poe lammutada. Kas elad veel Tesloni majas? Kas ei ole see juba Vahtriku maja? Palun Sinu praegust aadressi!

Nii et, nagu öeldud, trükivigu tohutu hulk. Ainult «Postimees» lööb Sind selles üle. Oleks võib-olla siiski kõige kohasem olnud mulle revisjonipoognaid saata. Imestan väga, et Sa mulle menust midagi pole teatanud. Ole hea, anna härra Karotomi kätte[2] II vihuke ja teisipäevane 27. okt. «Postimehe» nr. (viimane pole mulle tulnud). Kui härra Karotom e i peaks pühapäeval Karjaküla sõitma, siis saada mulle mõlemad viivitamatult postiga. Ühtlasi palun teadet, missuguse hinnaga dr. H.[3] «Kännud»[4] sai? Nii palju aega leiad Sa ikkagi, et mulle kirjalikult kõigest kenasti teatada.

Olen kehaliselt murtud mees. Haigus ei taha taganeda. Laua ääres võin istuda, aga kõndimine on seotud paljude takistustega. On väga võimalik, et ma tulevikus auväärsesse rätsepate tsunfti olen sunnitud astuma. See on mulle nii konti mööda. Olen vist küll oma elukutses algusest peale eksinud. Minu naine rõõmustab meie tuleviku üle: ta eelistab kõndimisvõimetut meest. Ratastooli ja kargud tahab ta mulle jõuluks heameelega kinkida ja puujalgu peab mul alati suures valikus kodus leiduma.

Vaesed Tallinna kõrtsid!

Sinu

Ed. Vilde.

---

* Kirja originaal saksa keeles.

16

J. H. Vahtrikule.

Karjakülas, 10. jaan. 1893.

Armas Hermann!

Ma arvan, et Sul asja ei ole oma «pildiettevõtte» pärast väriseda: «Postimehe» albumis olev Vilde on njam-njam-neegrite suguvõsast ja sööb misjonärisid.[1] Meie kuulutame S i n u pilti: Vilde nägu on üksi selles õige ja loomulik. Kuulutuses ei pruugi seejuures Hermanni oma puudutatud saada, kui öelda võib, et Sinu pilt sarnane ning kõige uuema ülesvõtte järele on tehtud. Peame ka ikka meeles, et kõik minu raamatute lugejad «Postimehe» lugejad ei ole. Raamat edeneb! Vastust.

Vilde.

17

J. H. Vahtrikule.

Karjakülas, 14. jaan. 1893.

Armas Hermann!

Läkita ligiolev töö ja kiri lahkesti Tartu poole. Kirjast «Rahu» on nad terve keskkoha välja jätnud[1] — selle osa, mis Tallinnast saatsin. Toimetuses pole vähematki korda. — Kas «Postimehel» mineval reedel lisalehte ei olnud? Kui oli, läkita mulle postiga. «Vilde pildi» asjus palusin Hermanni, et ta lehes s a r n a d u s e p u u d u s t nimetaks ja ka seda, et pilt mind «noores eas» näitab.[2] See vabandus tuleb Sinu kasuks. — Aga kuhu siis lubatud proovipilt jääb? Ootan teda ammugi. Läkita ometi!

— Uus jututöö läheb seekord iseäranis pikkamisi: ma tahan teda hästi heaks teha, mõtlen iga lause, iga sõna juures.[3] Kuid hiljaks jäämist pole veel karta — eespool tuleb kohtasid, mis libedamalt lähevad. Kui end vaevanud ja vihastanud olen, siis kogun mõtteid «Postimehele» «seda ja teist» ümber pannes. Kuradi asi on, et Sa kirjutamises nii laisk oled: ootasin teateid pildi edenemise kohta, pilti ennast ka, aga ikka veel ei

tule. Loodan, et «Postimehe» seletus Sinu kasušansid jälle endisele kõrgusele tõstab.

Sinu

Ed. Vilde.

18

J. H. Vahtrikule.

Karjakülas, 22. jaan. 1893.[1]

Kulla kirjastaja! Vist hoiad jälle kord postmarkisid, et mulle paari sõnagagi ei teata, kuida sinupoolsed eeltööd uue ettevõtte asjus seisavad. Kas «Postimehe» «vabandamisega» oled rahul?[2] Ma arvan, et see reklaamiks väga tulus oli. Va doktor on ikka tubli mees! (Muuseas: kui vaimurikas jutt[3] tal jälle kord kalendri sabas ei ole!) — Mul ei ole ühegi jututööga nii piinavaid raskusi olnud kui praegusega.[4] See tuleb sellest, et «toff»* hirmus siiruviiruline on. Peatüki kirjutan, teise kustutan, ja jälle uuesti peale! Meel on vahel nii haige, et ei tahaks iseennast näha. See kõik tuleb muidugi ka enesepiinavast püüdest kõik võimalikult «originell» ja uudislik teha, igapäistest romaanifraasidest eemal hoida. Pean tunnistama — töö läheb pikkamisi, nii et endalgi igav, ja ka kaunikene hirm Sinu pedanterie** eest. — Vasta ometi, miks Sa mulle proovipilti ei saada? Sa lubasid ju. Täitsa arusaamata! **Ootan kohe!** — Doktorile teata, et ma «Rahu maa peal» väljajäänud osa eest[5] Sinu käest 150 kop. (150 rida) hinda välja pärin! Ma pole koerapoiss. Ega?

Sinu Eduard Vilde.

Kuida «Kaks abielu» Sulle ja lugejatele meeldib?[6] Vastust!

---

* Saksa *Stoff* — aine, teema.

** Pedantsus, tähenärimine (saksa k.).

19

J. H. Vahtrikule.

Karjakülas, 5. veebr. 1893.

Aulik norija! Miks Sa mind nii kimbutad? Ma ei laiskle ju mitte, vaid olen ausasti tööl. Umbes 25-kopikane raamat on juba valmis,[1] ja kui just tungid, teen lihtsa punktiga lõpu; aga ega sellepärast jutt otsas ole! Rikkuma ma ei taha hakata. Tooni tuli sõnumiga, Sa olla otsuseks teinud trükkimist sügiseks jätta.[2] Isa teatab aga, et siiski kevade juurde jääd. Mul ükskõik, kui Sa aga mu töö omandad ja maksad. Sulle aga ütlen: kõik tühi ebausk aastaaegade vahel vahet teha — nii s u u r t vahet. Minu lugejad loevad igal ajal, sest nad on kaugelt suuremalt jaolt linnalased. Busch käsib mind just s u v e k s temale midagi teha.[3] Kui teised suvel vähem trükivad, siis ju konkurents vähem. Aga suvest ei või ju meie asja kohta juttugi olla. Sa saad raamatu märtsi esimesteks päevadeks valmis — märts, aprill ja mai on Venemaal veel talvekuud. Tuleva nädala jooksul olen tööga linnas. Raamatut, mis keset suve ilmub, tehakse lähemal sügisel kuulutuste läbi ikka veel «uudiseks». — Brunberg ütleb,[4] et «R. t.» üle hea kriitika pidada tulema.[5] «Olevikule» pakutud kiitvat kriitikat — pole vastu võetud. — Anna Haava laulda: «Kõik konnad tiigist tulevad — neil saapakontsad kõverad.»[6] Lori! Adjöö!

Vilde.

Kas teatasid Tartusse, et ma 150 kop. nõuan? Tee seda!

20

J. H. Vahtrikule.

[Veebruaris-märtsis 1893][1]

Tere!

Võtsin eile Laurmannilt[2] «Lendlehe meie luulekirjanduse parandamiseks»[3] ja läkitan selle ka Sulle lugeda.

Raamatukene on lugemise ja tõsise tähelepanemise väärt; ta on ainus sellesarnane eesti keeles ja ma kohkusin ära teda sorides: tundmata mehel, nimega Pert, on kapsanuia asemel midagi õlgade vahel, mida juba peaks võib nimetada — päris jumala ime meie kirjanikkude ja kriitikute kohta. Mõni passus* ja palju arvamisi on küll vigased ja võõriti, aga üleüldine sisu, tuum ja toon on õpetlik. — Ära raamatut Laurmannile veel ära anna, ma ehk tahaksin ta üle «Postimehes» midagi kirjutada.[4]

Kui Sa igavest kahju ei taha saada, siis reflekteeri juba nüüd minu uuema töö peale, mida täna tahan alustada: liigutavad ja naljatavad jutud (mitu tükki 20-kopikases andes) rahva elust ühise pealkirja all — hm, seda veel ei ole — õigemini: neid on liiga palju, ei tea valida, näiteks: «Tahm ja toss» — «Palaval parsil» — «Parsilt ja keriselt» jne.[5]

Esimest lugu tahan täna alustada — kõik elu järele — kõik uudislikud. — Kas tahad? Muidu trükin ise!

Moen ja jumalaga!

Sinu

Medveesi Eedi.[6]

21

J. H. Vahtrikule.

Tartus, 27. okt. 1893.

Armas Hermann!

Minu tuju on siiamaani nii rõhutud olnud, et ma Sulle kirjutada ei tihanud ega ka mahti ei leidnud. Mind piinasid kahtlused, et kas ma targasti olen teinud — nii suurt vaeva ja kulu enda peale võtta ja perekonnaga teise kaugesse linna kolida.[1] Siis tuli vaev korteriotsimisega ja nähtus, et üürihinnad siin veel kõrgemad on kui Tallinnas, odavamad mitte koleerajaoskonnaski, kuna pealegi korteritest suur puudus on. Ühtlasi nägin, et Buschi kuulutus vähe muudetud kujul tsensuurist läbi tuli ja leht vististi ilmuma hakkab.[2]

* Asjaolu.

Ning kõige tipuks: mind võttis siin toimetuses päris Soodom ja Komorra vastu. Kõik töö ja tegevus on plaanita ja sihita. Tõnissoni[3] ja minu kõnelemised viisid küll läbi, et dr.[4] Micha[5] elutoa toimetuseruumiks laskis sisse seada, aga nii kaugele ei ole meie veel jõudnud, et töö plaanilikult saaks ära jaotatud. See maksab veel palju suupruukimist. Kõige imelikum on, et härra cand. Tõnisson nüüd ise ühisest toimetusest eemale hoiab — mispärast, on teadmata. Vist peab ta ennast rohkemaks, et end meiesuguste sekka anda. Tal näib enesest ja oma võimistest väga elav lugupidamine olevat. Võimalik, et ma tema kohta eksin, aga see on minu esimene «sisselitsumine» (Eindruck*). Mul oleks küll vast võimalik oma mõju ka veidi maksvaks teha, aga ettetoppimine ei ole minu viis ja pealegi on raskused nii väga suured seda mõju maksma panna, et ma esiotsa veel tagasihoidlikuks tahan jääda. Ärgu võõrastagu Sind siis ka, kui Sa lehest ikka veel puudusi, vigu, «prommukeid»** leiad. Viimaste kohta pean õiglaselt veel tähendama, et nad asjast enesest niisama lopsakalt välja kasvavad kui toimetuse tegelaste nõrkustest: päevalehte on hirmus raske sisukaks ja veatuks teha, kui tehniline personal täielik ei ole: trükikojal on liiga vähe osavaid, haritud, asjatundjaid ladujaid. Päris korrektor puudub täiesti. Lehe kirjutamiseks jääb läbistikku ainult 3 tundi aega — millal siis kirjutada ning ühtlasi arutuid trükivigu parandada? Kui mina tervet korrektuuri üksinda loeksin, siis ei jääks mul kirjutamiseks aega sugugi. Pärast lõunat on meil i g a toimetuseliige prii, mina ei või oma pisikese palgaga seda prii-aega ka ära anda.

Nii seisavad lood. Rõõmu pole mul sugugi. Ära minu rõhutud meelest Toonile midagi ütle,[6] ma ei taha tema rahutust näha. Aga ka kõigi teiste vastu ole sellest kirjast vait. Palu oma abikaasat, et minu omakseid lahkesti aitaks. Ma pidin väga kalli korteri võtma, teisi ei olnud. Saab näha, kuidas mu tulevik kujuneb. Enne aastat ma siit küll liikuda ei tahaks, aga ega tea, kui elu-

---

* Mulje (saksa k.).

** Vene промахи — eksisammud.

lained üle pea löövad. Ehk avaldad mulle oma arvamisi ka.

Tervitades Sinu Eduard Vilde.

N. B. Loodan, et mu naised neljapäeva hommikul ära sõidavad.[7] Tartu on Tallinna kõrval sula sitt. — Lehte püüan pikemaid huvitavaid artikleid mahutada, aga Tõnisson potsib oma vallavanemate-kirja täis. Lasen aga lorada! «Langsam fahren die Seligen und den Friedfertigen hat Gott lieb.»* —

Toosama.

22

J. H. Vahtrikule.

Tartus, 1. nov. 1893.

Armas Vahtrik!

Novembriks ei või ma Vagurile raha tõotada,[1] küll aga detsembri hakatuseks. Küll ma talle varsti kirjutan. Kolimine on mulle suurt kulu teinud. Ta peab kannatama. — Et ma ennast Buschile olla pakkunud,[2] on **sula vale;** et teda kahju pärast trööstida, lisasin ma muu jutu sees küll juurde, et meie **ehk** t u l e v i k u s korra uut kaupa võiksime saada, aga ennast temale pakkunud ei ole ma p o o l e s i l b i g a g i mitte. Ma oleksin ju hullumeelne, kui ma kolimise koledusi veel kord enda peale võtaksin. Et ma siinsete olekutega esiotsa rahul ei ole, on asi, mis igaühele i s e e n e s e s t tuttav, sest Busch ise kui «Postimehe» endine kontorist tunneb neid olusid nii hästi, et mul põhjust ei olnud tema küsimiste peale luiskama hakata. Aga mis hea ei ole, võib paraneda. Ma tahan Buschiga tema luuletuse üle kõnelda. Mu süda on juba rahulikumaks jäänud ning dr.[3] tõotab tuleviku kohta mitmesugust head, nii et mul kauemini nuriseda ei maksa. Vaigista vana Vagurit, keda vast vana Busch turul on üles ässitanud, sest see mees olla minu peale väga vihane olnud. Vanema-

---

* Aegamisi sõidavad õndsad ja rahumeelset armastab jumal (saksa k.).

tele kirjutan varsti. Võlga püüan tasuda, aga pealetungimist ma ei armasta.

Pane sõnumite kirjutamise juures reeglit tähele: kõik kuiv materjal lühidalt, iga asi aga vabalt, mitte originaali küljes rippuvalt. Loe tükk läbi ja kirjuta peast! — Grünfeldt lahkus täna,[4] Tõnisson tahab ka minna,[5] sest ta nõuded on liiga suured, kuida kuulen. Saab näha, kuida jääb. Edaspidi rohkem. — Nööri toob Busch kaasa.

Tervitades Sinu

Ed. Vilde.

(Vanematele kiri juures, saada lahkesti ära.)

23

J. H. Vahtrikule.

[Tartus, enne 10. nov. 1893][1]

Armas Vahtrik!

Sa laulad ka ikka, kuida Sul nokk kasvanud. «Postimehe» toimetuses on tähtsam ja tarvilikum lolluste eest hoida, kui neid teha, ja ma hoidsin ainult lolluse eest, kui viimasel minutil ühe igavese plära lõbunurgast välja võtsin ning tühja ruumi «rahukogu»-asjaga täitsin, sest muud parajat (suuruse poolest) tükki polnud olemas. Plära oli ilma minu teadmata sisse saanud. «Lollus» polegi ka kuigi suur: on ju tegelaste elukohad nimetatud, mis Tallinna kubermangus. Nõnda saab targem aru, mis rahukogu on mõeldud. — Mis tapamaja «huvitavate» paragrahvide kohta käib, siis on ju meie lugejatele kui välistele inimestele kaunis ükskõik, mis eeskirju tapamaja sees tegutsevatele linna lihunikkudele ja tapamaja ametnikkudele antakse. Meie ruum on liiga vähene, meie lugejate suurem hulk asjast nii kaugel seisev, et eeskirju, mis tapamaja seinte peal ka lugeda on, nii pikalt arutada ei maksa. Et lehesse siiski nii palju tühist kraami tuleb, pole minu süü, ma vaatan seda isegi kõhuvalu ja pistjatega: mul on otse võimata kõike materjali enda käest läbi lasta käia. Ma olen

praegu Brunbergiga[2] peaaegu üksinda ja see — vaikime. Ma näen, et siinsed härrad ei teagi, kuida h e a d ajalehte tehakse; siin leiab iga viga, iga lollus vabandust.

Sa võtad vahel «Seda ja teiseks» liiga tühiseid asju, nagu Ameerikas surnud mehe ringreisipilet jne. Tean aga ka, et Sul materjali pole. Saadan Sulle täna «Heroldi» lisasid,[3] kus osalt märgukriipsud juures. Võta sealtki **kõige** huvitavamad ja seda nendegi seast, kus kriipsud. Meil on «Seda-teist» hädasti vaja, aga kirjutajat ei ole. Ma teen kaugelt rohkem tööd, kui vast teine «leivanorija» teeks, aga üksinda ei jõua ma ka mitte lehe külma perssesse hinge puhuda. Tee vabalt, lihtsalt, arusaadavalt, igale lollile mõistetavalt oma tõlked; hoia keeruliste lausete ja liiga sagedate uute sõnade eest. Kui asi lühikese lause läbi tumedaks jääks, ise aga tähtsat mõtet ütleb, siis umschreibe*! Brunbergil just Sinu puudused.

Ma kardan Buschi konkurentsi kaunisti.[4] Seepärast katsume kõik tööd teha. Kirjuta ka pikkamööda teaduslikke kirju, aga huvitavaid, ja hästi vabalt.

Muretse postiljon Sklei läbi s a l a m a h t i «Valguse» aadressid meile[5] ja saada ülepea kõik aadressid, mis iganes saad; meie tahame ka proovilehti saata. Võid Skleile mõne rubla ohverdada — ta olla Buschile oma «kaastööd» pakkunud. Ka võiksid P o m a n n i läbi Mathieseni trükikojast neid aadresse vast saada.[6] Kirjuta omast peast ja sõprade käest saadavad aadressid üles!

Meie kardame, et Tallinna kuulutused, mis muidugi vähesed, hoopis kaduma lähevad ja nendega lugejad. Võta Tallinna saksa ja eesti lehtedest kuulutusi, mis linna- ja maarahvale tähtsad, ning saada tarviliku märkusega (vast tähega «G» (gratis**)) meile kätte. Nii palju, kui aga võid; korja kuulutusi raha eest ja kiida, et lehte jõulu eel proovinumbriteks väga suurel hulgal trükitakse.

«Seda ja teist» läkita peatselt. Mis hea, pikemalt, mis vähe tähtis, lühemalt.

---

* S. o. kirjelda oma sõnadega (saksa k.).
** Tasuta, ilma honorarita (lad. k.).

See on ju Sinu kasu, kui Busch Tallinnas «Postimehele» häda ei suuda teha.

Grünfeldt ära, Tõnisson minekul — uut tublit kaastöölist vaja, aga a i n u l t tublit! Kust saaks? Vaatame ringi.

Sinu

Ed. Vilde.

Majaperemehe köis täna kaasas. Ole lahke, anna talle kätte.

N. B.

Juhtkirja asi mõjus minu ässitusel siiski vanamehesse — Sind võtsin appi, kuna Tõnisson Sinu read enne oli kõrvale toimetanud (kaasa viinud), kui dr.[7] trükikotta tuli. Tarvita oma kirjades ikka seda hirmusõna, et lugejad kaovad — see näikse mõjuvat. Meil puudub ikka veel kaastööline sõnumite tarvis, muidu saaksin ma rohkem mahti teiste lollusi parandada ja läbi vaadata.

24

J. H. Vahtrikule.

[Tartus, 1893. a. lõpu poole][1]

Armas Vahtrik!

Sul on juhtkirja asjus sula õigus. Ma vaidlesin Tõnissoniga asja üle; ta ütleb enese juhtmõtteks olevat: mitte seda kirjutada, mis rahvale meeldib, vaid seda, mis talle enesele lõbu teeb. Ta ei küsivat seejärele sugugi, mis otsust tema kirjutuse kohta mõistetakse. Sinu laituste kohta ütles: «See on ü h e inimese arvamine.» Mine tee siis. Meie toimetajatel on kõigil o m a pea, kes teise pea valitsemist ega juhtimist ei salli. Dr.[2] on «Dickhäuter»*, kes iga asja vabandab ja sallib ja kes mulle mu noomimiste, jõrisemiste ja irisemiste peale kostis: «So ideal, wie Sie meinen, kann man eine Zeitung überhaupt nicht gestalten»** — ideaal nimelt

* Paksu nahaga (saksa k.).

** Nii ideaalseks, nagu teie arvate, ei saa ajalehte üldse muuta (saksa k.).

h e a d u s e ja h e a k o r r a poolest! Tee siis, mis tahad! Ma ei jõua üht osagi sellest materjalist üle valvata, mis lehte läheb, sest kui tööd tahan teha, siis pole aega teiste töid tuhnida. Meil puudub trükikojas faktor ja korrektor. Brunberg[3] teeb korrektuuri, aga ta on harjumata, vist ka hooletu — sest palk pisike — ning pealegi on ta pea sagedasti haige ... Kui minul vast sama viga on, aga korrektuur ei puutu mu kättegi, vaid enne trükkimist saan aga korraks silmad üle lüüa, kas Pariis mitte Siberisse ja Peterburi hotentotlaste maale pole pandud. Kokkupanemist toimetavad paar poissi, mitte Michagi![4] Oo, jeerum, jeerum! Ma sööksin vahel oma t. ära, aga mis parata!

Vilde.

25

J. H. Vahtrikule.

[Tartus, 1893. a. lõpu poole][1]

Armas Vahtrik!

Ehk oleksid nii lahke ja püüaksid sealse uue kaastöölise sõnumites keelt siluda ja õigekirjutust korraldada.[2] Usu mind, et meil selleks mitte aega ei ole, ja kui nad nii ladumisele lähevad, nagu nad on, siis jälle läheb korrektuur hirmus kirjuks ja nõuab palju ajaviitmist. Ridade algamist sõnumites on ikka kohasem nii seada, et kuupäevad, numbrid ja lehe nimed ette-otsa ei pääse. Ka ei maksa sõnumeid, mida küll Tallinna lehed toovad, Tallinna rubriigi alla tähendada, kui asi Peterburi, Riia või mõne maal oleva paiga kohta puutub. — Uuest kaastöölisest, keda tervitada palun, võib veel tubli sulemees saada, muudkui harjumist ja karvaheitmist vaja! Taevast ei lange peale «langenud inglite» ükski osav elukas.

Ja sellega jumalaga!

Edi.

J. H. Vahtrikule.

Tartus, 7. jaan. 1894.[1]

Vertraulich!*

Armas Hermann!

Meil on jällegi kibedad lood käes, sest Prants pani, kui ta enne ja pärast pühi ligi nädala aega oli ära viitnud, nüüd meilt hoopis minema[2] — nimelt Pärnu «Linda» juurde, kus talle head palka lubatud.[3] Meie oleme Brunbergiga jälle üksinda, kuna Tõnisson ridade hinna eest vahel, kui lusti on, mõne soniva kuutõveartikli lahti laseb ja doktor ise väga vähe tongib.[4] Mis peab meist sel viisil saama? Tellimise-aeg ei luba Sind muidugi ka mitte palju teha. Ja uut abilist pole meil teadagi. Mina oma kehva palga eest ei või ega tohi ka mitte ööd-päevad tööl olla, ehk ma nüüdki vahel rohkem teen, kui kontraht seda nõuab — viimastel aegadel paljugi rohkem. Ja siiski on leht halb ja seda just tellimise ajal! Pole ka ime — nii väheste ning suurelt osalt nõrkade jõududega ei anta head päevalehte välja. Meil peaks toimetuses vähemalt kolm igapidi tublit, osavat, harjunud toimetajat iga päev koos istuma, siis ei pruugiks «Postimehel» uue päevalehe võistlust nii karta,[5] nagu nüüd tal selleks põhjuseid küllalt on. Et aga niisugused toimetajad rohkem palka nõuavad, kui meil tahetakse maksta, siis on asjal tõke ees. Dr. maksab «tudeeritud» mehele palka küllalt, näit. olla Tõnisson viimasel ajal 75 rbl. kuus saanud ning ta nõudnud 100 rbl. ja — 30% tellimistest, aga ega iga akadeemilise haridusega mees seda ei jõua kirjutada, mida näit. A. Järv «Valgusele» 25 rbl. eest teeb.[6] Meil pannakse rõhku ainult hariduse nime peale, mitte tööjõu headuse peale. Tõnissoni nõue oli doktorile muidugi liig, aga ega ta mittestudeeritud mehele üle 25 rbl. vist ei taha maksta ja selle eest ei saa head kaastöölist.

Ma kõnelen selle üle, et Sina ka teaksid, kuida lood siinpool seisavad ja tuuled puhuvad. Ma kirjutasin ka

---

* Salajane, omavaheline (saksa k.).

kord juba Andresele koha pärast,[6] aga ta ei võtnud teda vastu. Prants läks parema palga tõttu tulitse-jalu minema. Tõnisson ei anna oma nõuetest alla ja s u u r t kasu ma tema sulelt ei looda, ehk ma küll temaga isiklikult hea tuttav olen ja oma arvamist ka ta enese vastu olen avaldanud. Ametivend Brunberg on veel harjumata,[7] iseäranis kirjutatavate asjadega vilumata ja keele poolest kehv. Mina ei jõua seda tööpõldu kätte saada, mis mulle määrati, nimelt följetonistlik kraam, vaid vahetööd viidavad ennelõuna ära. Lühidalt:

ploho deela!

Mul tuli eile mõte, et kas Karotomist asja ei saaks?[8] Ehk kõneled Sa temaga eraviisil, et kuulda saada, mis ta arvab. Suuri lootusi ei tohi meie tema nupu peale ka mitte panna — ta on meele ja keele poolest kaunis suur käperdaja veel —, aga ehk ta harjub, sest ta tunneb vähemast poliitika asju kaunisti ja keel läheb ehk pikkamisi siledamaks. Meie mehed on ju kõik ainult enne lõunat ametis, nii et Karotom pärast lõunat oma tööd võiks edasi teha. Püüa teada saada, mis palka ta nõuaks.

Kui Sul Tallinna sõnumite kirjutamiseks aega ei jää, siis võiksid ehk tellimise ajaks abi otsida, või saada lehed, kus sõnumid tegemata jäänud, samal õhtul siia. Ka on soovitav, et Tallinna lehtede Peterburi korrespondentsid saaksid tähele pandud, sest meil jäävad nad kirjutamata, kui Tallinna leht allikaks on. Ka saame need sõnumid teistest lehtedest liiga hilja, kuna nad enamasti kaunis tähtsad on. See oli peremehepoolne soov. Ei jõua Sa neid kirjutada, siis saada lehed või ka väljalõiked tellimise-ajal siia, ehk küll meiegi ei tea, kuidas tööga valmis saada.

Tervitades Sinu
Edi.

27

J. H. Vahtrikule.

[Tartus, 1894. a. algupoolel][1]

Armas Vahtrik!

Räägin praegu hr. doktoriga raha-asjust.[2] Dr-il on praegu vekslid lunastada, aga ta andis oma kindla lubaduse, et Vaguri raha nädala jooksul Sinu käes on. Kui Vagur tuleb,[3] ütle talle seda. Olgu täiesti julge. Muidu oleksime Sinu kontori peale tähe saatnud, aga Sa kaebad ju, et puudust kardad. Ehk on Sul siiski võimalik üht osa summast sealt välja maksta, siis teata seda doktorile.

«Beobachter'id» lähevad,[4] ka Mahtra sõda,[5] aga enne luba, et viimase ära kirjutan.

«Kohtukojast» jätame maha, mis liiga tähtsuseta.

Tervitades

Vilde.

28

J. H. Vahtrikule.

[Tartus, 1894. a. algupoolel][1]

Härra Vahtrik!

Haista s....!

Kes kurat Sinu ekspediitor siin on! Kas arvad, et mul muud tegemist ei ole! Mis Sa oma «Beobachteriga» jönnid?[2] Mis Sa nende sisse tahad mähkida? Ärasaatmine pole ülepea minu asi, ka see mitte, et «Beobachter» **Sinu** on, ja mitte toimetuse. Osta toimetuse kulul puuduvad numbrid asemele ja jäta mind rahule! Ära neid siia jumalapärast enam saada, kui nad toimetuse omad pole. Micha[3] passija on nende sisse vist vorsti mässinud, sest ma ei leia neid enam — ma pole ju üksi toimetusetoas, vaid seal on teisi suuri vaimusid ka, kes Sinu «Beobachterit» pühaks ei pea. — Mahtra sõja saadan ära kirjutamata, sest mul pole aega. Selle nõudjal näikse ka peakruvid

lahti olema — mõtleb ta siis, et ma ta paberitüki ära söön. — Kirjuta Sina ära, kui minu romaani tahad saada, ja hoia alal.

Lakutades Sinu
Edi.

29

J. H. Vahtrikule.

Tartus, 13. sept. 1895.

Armas Vahtrik!

Hakka siis nüüd tööle ja pane seejuures järgmist tähele. Juttusid ära enam saada, neid on meil omajagu ja nende eest ei arva peremees kopikat reast maksta võivat. Need, mis siin on, ilmuvad omal ajal, kui järg lubab. «Looduse evangeelium» on pealehes ilmumiseks liiga pikk — ehk mahutame ta kord lõbulisasse. Millal hakatus ilmus? Ilma alguseta on avaldamine veidi «kena». Aga edasi. Mis meie ainult iseäranis soovime, on: Tallinna sõnumid, algupärased ja tõlked; kirjuta meile koosolekute, näitemängude, kontsertide jne. kirjeldusi ja siis Tallinna lehtedest neid sõnumeid, mida hr. Tammeri oma puuduliku kirjakeele või ajapuuduse pärast mitte tõlkida ei või;[1] see ei tee midagi, kui need sõnumid päev või kaks hiljemini siia jõuavad. Pane iseäranis tähele mõlema lehe Peterburi kirjasaatjate ja «Beobachteri» soome teataja sõnumeid. Lase ka «Ревельские Известия» toimetuse nimel oma korterisse saata,[2] võta sealt kõik Tallinna ja muud meie kodumaa kohta käivad algupärased sõnumid ja kirjad tõlkimisele, muuseas ka tähtsamad tähendused «Eesti ajakirjanduse» peatükis jne. Ikka kaalu aga ära, mis tähtis, huvitav, mis mitte. Heameelega võtame vastu ka lühemaid teaduslikke tükkisid, mida lehes kriipsu all 1—2 numbrisse võime ära mahutada. Ka «Seda ja teist» on vaja, kuid vali ikka värskeid (actuell) ja maitsvaid. Tallinna saksa lehed võta päev hiljemini, järgmisel hommikul hr. Tammerilt ja lase endale ära tähendada, mis kirjutatud, mis mitte. Koosolekute jne. teated saada

hästi värskelt, lühem eelteade pane võimalikult sellesama päeva õhtul tulema.

Tervitades seks korraks!

Peremehe nimel

Sinu E. Vilde.

30

J. H. Vahtrikule.

Tartus, 2. okt. 1895.

Armas Vahtrik!

Sinu Kalja-Pärt on «lõpu-otsuslikult» mokas: tsensor murdis ta kaelaluu.

Viibimine tuli esiotsa sellest, et Micha teda laduda ei andnud;[1] meil kardetakse viimasel ajal iga tsuskamist. Õigust öelda, ei nuta Sinu Mardile-Pärdile ainust pisarat järele: oli kaunis p..... läinud sünnitus; nali puudus hoopis, kaugemal seisjal terve lugu pilkane pime. — Mis pergel see on, et Sa germanismidest ikka veel vabaks ei saa! «Sai etendatud», «sai ette võetud» jne. — «etendati», «võeti ette» jne. asemel. Ka ei kirjuta meie enam sõnu nagu *kokku heitma*, *kaasa minema* jne. ühendatult («kokkuheitma», «kaasaminema»), vaid lahus; esimene viis on suur lollus, sest muidu peaks ju ka «likkupanema», «kojuminema», «jõkkehüppama» «kokkukirjutama». Kirjuta mulle lahkesti, kuidas Perdi rahaliste ja kombeliste oludega lugu on. Ta nõutab minu käest oma pühadelehe jaoks juttu;[2] kas maksab talle tööd teha? Kas ta honorari iganes tasub? Kas ei ole parem valmis töö eest kohe maksu nõuda ja ilma selleta mitte kätte anda? Muidu ei täi mul aega mitte raisata, olgu küll, et ma ainult laisklen.

Ma olen praegu kaunis haiglane. Jooksva piinab mind jälle, sest toimetus on niiske. Teinepool pole ka veel täitsa terve, aga minust kõbusam. Muidu on meil Tartus eraringkondades väga elav vaimline elu; ma olen hoopis teise silmaringi ja mõttevalla leidnud. Siin on üks läti üliõpilaste teaduslik selts, kes suure agarusega rahvamajanduslikul põllul töötab. Selts on m i t t e-rahvuslik. Umbes 6—7 eesti üliõpilast, siis ka mõned

venelased, kellel niisamasugused püüded, hoiavad nendega kokku ja käivad läbi. Ka mina olen selles ringkonnas õpilane. Ma olen viimasel ajal teaduslikku kirjandust lugenud, mis inimest tõesti alles mõtlevaks inimeseks teeb. Ajalugu, rahva-ökonoomia, sotsiaalpoliitika, mõttetarkus — kõik seisab hoopis uues valgustuses mu ees. Ma arvan, et ka Sinagi veel mõtlejaks inimeseks võiksid saada, kui Sul mahti oleks õppida — õige metoodi järgi õppida. Kui Sa va Braueriga kokku saad,[3] siis küsi temalt nõu — ta ehk võib Sulle mõne raamatu laenata, ehk ma küll ei tea, kui hea tema kirjandusekogu on.

Tervitades
Sinu
Vilde.

31

J. Jõgeverile.[1]

Narvas, 5. märtsil 1898.

Väga austatud härra!

«Virmalise» 9. numbri tsensuuripoognast[2] leiate ühe seletuse minu poolt, milles ma teada annan, et minu jutustus «Raudsed käed» tähendatud lehes enam edasi ei ilmu jne. Sellele seletusele[3] olla «Virmalise» vastutav toimetaja Jaan Reinvald tähenduse juurde kirjutanud, mida ta mulle ei näita. Ma palun nüüd Teid, väga austatud tsensorihärra, mind põhjuseta ja põhjendamata puutumiste eest, kui neid Reinvaldi «tähenduses» peaks ette tulema, võimalikult kaitsta, seda enam, et tähendatud isik minu vastu vägivalda tarvitab ning minu vastuseid tema külgepuutumiste kohta lehes ära ei trüki. — Lähemaks arusaamiseks tähendan Teile, et vennaste Reinvaldide vaen minu vastu sellest tekkis, et mina nende vastu kohaliku «Eesti seltsi» asjus viimasel peakoosolekul julgesin välja astuda. Hoopis kõrvaliste teede kaudu makstakse mulle nüüd selle eest kätte.

Alandlikult Teie
Eduard Vilde.

32

L. Jürmannile.[1]

Tarhani asunduses, 3. okt. [1904]

Minu kallim!

Redaktor, kelle rahasaadetuse alles eile lõuna kätte sain,[2] tähendab oma kaaskirjas, Sa olevat kurb, ma pidada Sulle sagedamini kirjutama ja Sind tröösti ma. Sinu kirjas seisab aga, et Sa igatsust mitte ei tunne, vaid et meie lahusolek Sind huvitab. Nüüd on mu süda raske Sinu kurbuse põhjuse pärast. Kas on midagi paha sündinud või on meie lahusolek oma huvitavuse Sinu kohta kaotanud? Ma olen Sulle enda arvates üsna sagedasti kirjutanud, ja vist oled Sa kõik kätte saanud. Või oled Sa selle üle tusane, et minu Moskva käigul positiivset tagajärge polnud?

Ma arvan, viimase asja pärast võiksid Sa ometi täiesti mureta olla. Küll ma oma «eluõnnetuse» üles leian[3] — ta pole ju mitte kadunud. Ma telegrafeerisin ja kirjutasin tema pärast Bõkovosse, kus ta viimati дача peal* oli (Kaasani raudtee ääres, Moskvast mõni jaam), ja palusin majaomanikku mulle tema üle Sevastoopolisse teatust anda. Ühtlasi kirjutasin vanematele Tallinna, et nad sealt tema praeguse aadressi järele kuulaksid. Kui ma soovitud vastust juba siia ei saa, siis leian ma räägitava Peterburis, koduteel, julgesti üles ning saan sealt vähemast tema aadressi. Lahutuseks ei või ma enne kodu poole tulekut ju muidugi mitte sammusid astuda. Et ta enam Moskvas ei ela, seda kuulsin ametlikust allikast — адресный стол.** Ja et tema ema Peterburis on, siis on väga tõenäoline, et ta sinna tagasi läks. Üleüldse võid Sa julge olla, et ma selles asjas oma egoismi pärast kõik saan tegema, mis iganes võimalik, sest ma tahan Sind — Sind — Sind omandada! Ma ei tunne enam muud soovi, mul pole enam muud mõtet. Ma armastan Sind, minu Linda! —

Jõudsin eile õhtuks esimesse Krimmi asundusse.[4]

---

* Suvitamas.
** Aadresslaud.

Nagu Simferoopolis, nii võeti mind ka siin väga lahkesti vastu. Täna — pühapäeval — pidin kannatama, et mind palvetunnil nagu kurjategijat — kes ma ju ka olen — altkulmu ja muidu vargsi vahiti: inimesed olid «Mahtra sõda» lugenud. Koolmeistrid on siin «Postimehe»[5] sõbrad ja suured «Teataja»[6] ja «Uudiste»[7] vastased, mida nad mind aga mitte suurt maitsta ei lase. Üks tõotas mulle koguni, kui ma «Uudised» rendiksin, Krimmis 300 ja Kaukaasias 200 lugejat muretseda. «Mahtra sõja» pärast näikse nad minule mu «kahjuliku sihi» andeks andvat. «Prohveti» jaoks leidsin kaunis head materjali.[8] Ülehomme sõidan Samruki asunduse poole edasi.

Saadan Sulle Muthmanni vaimustatud kirja ajaviiteks lugeda.[9] Loodan, et mulle Peterburisse vastu sõidad, siis läheme vanapoissi rõõmustama. Kirjutasin talle.

Adresseeri oma lähemad kirjad, nagu öeldud, Sevastoopolisse ja Jaltasse — hilisemad viimasesse paika.

Sind suudleb Sinu Edi.

P. S. Tuletasin Speek'ile meelde, et ta Sulle raha annaks. Üüriga pole häda.

33

L. Jürmannile.

Kurman-Kemeltšis, 12. okt. [1904]

Armas naine! Kurat võtku kõik Maltsvetid ja nende suguvõsa! Niisugust hirmust reisi pole mul veel olnud. Siin istun nüüd üksikus jaama-alevis ja ootan päeva otsa eestlasi — uneta, nälgas ja külma pärast lõdisedes. Simferoopolis olin juba kolm päeva sängis, sest stepi vihm ja torm tõid mulle külma- või soojatõve. Haigelt läksin uuesti teele. On mul ju alles kolm asundust läbi käidud ja mitu veel nägemata. Simferoopolisse pean üleüldse kolm korda edasi-tagasi käima, sest kolooniad pole ridamisi. Terve teekond on hiljaks jäänud, sest vihm ja külm ei lase sõita — vihmaga ei saa siin üleüldse küüti. Rahakulu kõigiti suur. Ei tea, kas tervisega koju saan. Sinu käest olen üheainsa kirja saanud — tei-

sed vist Sevastoopolis ja Jaltas. Jõuan vahest alles nädala pärast sinna. Oh, et ma oma väikeses toas Sinu lähedal võiksin olla! Tee pealt lehele kirjutada on võimata, sest mulle ei anta rahu ega aega. Räägi seda kõik redaktorile (loe ette!).[1] Eestlased võtavad mind ju suure lahkusega vastu, aga see võõrustamine riisub ainult mu aega, ja edasiküüti saab ainult hea teega. Kui ma ometi teaksin, mis Sina teed, mõtled ja tunned! Ma olen nagu kotis. — Tervet teekonda ei saa mina ka oma praeguse rahaga ära teha; ma palun mulle mu oktoobrikuu palgast ühte summat — vahest 40 rbl. — Suhhum-Kaleesse saata. Kirjutan sellest redaktorile varsti. Ma ei tea isegi, mis mul Sulle on ütelda. Mul pole ju enam närvisid. Vene olud, võõrastemajad, toit — kõik on hiinlasele vahest kohane. Kas Sa minule ülepea veel sõpruses mõtled — kes sedagi teab. See mure rõhub mu täiesti maha. Ma pole nii õnnetu veel olnudki. Lähemad kirjad Suhhum-Kaleesse (до востр.)*.

Sinu Eduard.

Kirjade vaheaeg tuli sellest, et asundustes olin.

34

L. Jürmannile.

Džurtši asunduses (Perekopi kreisis), 15. okt. [1904].

Kallis naine!

Sa vist pead mind juba vanaks piripotiks minu kaeblikke kirju lugedes. Võib olla, et Sul õigus on, aga ma ei või teisiti, sest minu süda pole rahul, ja siis on iga vähem kui raskus väljakannatamatu. Mõtle ometi, et ma Sinult ligi kuu jooksul ainult ü h e kirja olen saanud! Ma ei tea, kas sa veel eladki. Ja sel kombel pean ma rahuga võõral maal ümber rändama! Sinu kirju leian ma muidugi Sevastoopolist ja Jaltast eest, ja Sa

* До востребования — nõudmiseni.

ei võinud teada, et ma nii kauaks Põhja-Krimmi jään. Mispärast ma siit rutemini edasi ei saanud, seda Sa tead juba: asundusest asundusse reisimine on vihma, pori, tuulte ja asunikkude kinnipidamise pärast tihti takistatud, kuna materjali korjamine eestlase kinnise loomuse pärast ainult pikkamisi edeneb. Homme sõidan siit raudtee poole edasi ja algan vahest 20. oktoobril teekonda lõunaranna ja Kaukaasia poole. Täna sõidan tatari pulma, mis väga algupäraline olla. Kas tohin ühte tatari neidu Tartusse kaasa tuua?

Täna oli ilm hea, minu tervis jälle kosunud ning tuju seepärast parem. Mineval öösel püüdsin endale sajas pildis silma ette moondada, kuidas Sina kodus elad — kuidas Sa sööd, töötad, istud, seisad, magad, aknast välja vaatad... Oli lõbus ajaviide. Elan ma ju nüüd veel ainult illusioonidest. Igatsus Sinu järele on vähenenud ja tumedale rahule maad andnud. Näen ma ju, kui pikk minu teekond veel on, ja heidan saatusele kui «juhtumiste tagajärjele» alla. Ma ei tea praegu veel sugugi ära määrata, millal ma tagasi hakkan pöörama. Mida ma küll eest leian? Kas mul naist on veel või mitte? Kas mu Linda oma pea veel kord mulle sülle paneb, mulle naerdes silma vahib ja mind nii armsasti sõimab? Kirjuta mulle Suhuumi ometi mõnigi oma «jaunamistest», mille järele ma nüüd otse nälgin! Kirjuta mulle kõigest, mis kodus on juhtunud, kõigepealt sellest, kas Sa veel m i n u Linda oled!

Raha pärast kirjutasin redaktorile.[1] Ma palusin teda asja Sinu toimetada anda, see on ustavam. Ta andku Sulle 50 rbl., mis mulle telegraafi teel (до востребования) Сухум-Кале'sse (postkontorisse) palun saata, ja nimelt varsti või kohe pärast minu kirja kättesaamist.

Sinu vanamees.

35

J. Muthmannile.*[1]

Pühajärvel, 22. sept. 1905.

Armas Hannes!

Tänu teile mõlemale meilt mõlemalt lahke õnnesoovi eest! Minu olukord on järgmine. Minu abielu Tooniga on senati otsuse põhjal maksvuseta, kuna kiriklikku laulatust ei olnud.[2] Tooni endaga jõudsin heaga kokkuleppele: ma maksan talle osakaupa 300-rublase summa, mille vastu ta mulle dokumendi annaks, et temal minu vastu enam mingisuguseid nõudmisi ei ole. Loomulikult kustutatakse ta nüüd minu passilt ja peab end Tooni Gronau nime all kuhugi sisse laskma kirjutada — Venemaal või mujal. Ta elab Riias ja tahab ämmaemanda kutseks ette valmistuda. Oleme teineteisele juba päris võõraks jäänud.

Vastastikusel kokkuleppel ei ole ma end oma praeguse suurepärase naisega, nagu Sa päris õieti oletad, mitte kiriklikult laulatada lasknud.[3] See oleks meie mõlema südametunnistuse ja maailmavaate vastu olnud. Sellevastu oleme notariaalses lepingus kindlaks määranud meie võimalike järeltulijate õigused. Mina võtan üle isaduse ja kõik isa kohustused — kasvatuse, koolitamise, toitmise jne. Kuni meil tsiviilabielu sisse seatakse, võib veel mõnigi vabamõtteline pea halliks minna ja minul võivad kõik juuksed «maha langeda».

Meie elame alates juunist s. a. maal, Pühajärvel, Otepää kihelkonnas, 40 versta Tartust. Ümbruskond, kuhu suvitama tulime, meeldis meile nii väga, et ma ajalehega kokkuleppe sõlmisin, mille järgi ma oma kaastöö maalt saadan, ja nii jääme arvatavasti terveks talveks siia. Meil on siin kasutamiseks terve maja 4 toa ja köögiga koos mööbliga 3 rbl. eest kuus. Maja on järve kaldal ilusal kohal — ümberringi mäed ja metsad.

Ootan luba suure pilkelehe, nimega «Reinuvader», väljaandmiseks Tallinnas.[4] Kui see saabub, mis veel

---

* Kirja originaal saksa keeles.

kahtlane on, siis asume Tallinna. Minu joonistaja-kaastööline ja nimeline kaasvastutaja on kunstnik Laipman.[5] Minu kompanjon on mu tark naine, kellele ma ms. tema teatavate heldekäeliste kalduvuste tõttu usaldan kassa.

Seega olen andnud Sulle väikese pildi oma praegusest elust ja olust. Sellele lisan veel täiuslikkuse mõttes juurde oma naise ja tema nõrgema poole fotograafilise pildi. Ja nüüd ole rahul ja ela oma abielulise sõbrannaga niisama õnnelikult kui mina omaga.

Sinu Eduard.

P. S. Kirjuta mulle võimaluse korral jälle — see rõõmustaks mind.

36

Laius-Tähkvere õnnesoovijatele.

Pühajärvel, 4. okt. 1905.

Õiglaselt austatud õnnesoovijatele Laius-Tähkveres.[1]

Teie kiri tegi meile tõsist rõõmu, ja mitte ainult sellepärast, et Teie tundmata inimestena meie isiklikust õnnest osa võtate, vaid kõigepealt sellepärast, et Teie read meie südames usku eesti seltskonna vaimlise edu ja küpsenud meelsuse sisse nii julgustavalt kinnitavad. Meie näeme Teie kirjast, et neil mitte õigus ei ole, kes arvavad, et meie seltskond veel ikka sammaldunud eelarvamiste ja kaine ning tõeka inimesemõistuse vastu käivate kombeveidruste vaiba all tardunud und magab, vaid et värske, elustav õhk, mis üle riikide ja rahvaste puhub, ka meid virgumisele, arupidamisele, arvustamisele on toibutamas.

Meie rajasime oma abielulise ühenduse selle meie arvates üksnes loomuliku ja kombelise aluse peale, mida hingeliseks ja vaimliseks kokkukõlaks kutsutakse. Seejuures ei salga meie mitte, et abielul teatav seadusevõimuline korraldus peab olema, ja nimelt temast tekkiva järeltuleva soo tulul, kes oma õiguste eest ise pikal ajal välja ei suuda astuda. Et aga meie riik haritud

ilmas veel ainus on, kus abielu loomulikul, mõtleva inimese väärilisel kombel korraldatud ei ole, siis võisime oma ühendust ainult selle kaudse sidemega kinnitada, et omavahel notaariuse juures kinnitatud lepingu tegime, milles meie ühendusest võimalikul puhul tekkivate laste õigused ja meie kohused nende kohta ära on määratud.

Teie meeleavalduse eest aga, mille väärtusest meie praegusel virgumiseajal vaimlise vabastuse mõttes mitmekordselt lugu oskame pidada, võtke, austatud õnnesoovijad, meie kõige südamlikum tänu vastu.

Eduard Vilde,
Linda Jürman.

37

G. Pihlakale.

Zürichis [1906. a. algul][1]

Armas härra Pihlakas![2]

Teie vastuse sain kätte. Vaheajal olen Berliinist edasi sõitnud ja asun nüüd Šveitsis, Zürichi linnas, kuhu vist pikemalt peatuma jään. Ma võtan siis kauba räägitud kaunis täbara honorari-tingimusega vastu, olen aga sunnitud sellest kinni pidama, et Teie mulle märtsikuul vähemalt 100 rbl. annaksite, mille vastuvõtmiseks oma ema või oma õe volitan. Ma ei saa nimelt «Maltsveti» kallale asudagi,[3] kui mul mitte vähegi rahalist alust pole, sest kitsikus on juba praegu valus. Ma pean, kui Teilt raha ei saa, väikseid saksa keeli töid tegema, mille eest ruttu palka saan, et igapäevaseid tarvidusi katta. Olge siis nii lahke ja tehke mulle varsti võimalikuks «Maltsvetti» jälle ette võtta. Minu õde või ema saavad märtsikuu sees väikese volitähega Teie poole ilmuma ja nemad saadavad mulle ka raha siia. Laenasin nendelt ka juba raha, sest ma jäin Tartus heast palgasummast jumalailma.

Teie sõna peale lootes Teie
Eduard Vilde.

G. Pihlakale.

Zürichis, 3. apr. 1906.

Austatud härra Pihlakas!

Suur tänu kättesaadud tröösti eest! Jään lubatud lisa edaspidi ootama. Minu rahaline seisukord on üleüldse nii, et ma Teilt töötegemise jooksul ikka sel määral honorari pean kätte paluma, et ma mitte nälga ei jää, sest siis oleks ka tööl enneaegne lõpp. Palun Teid seda võimalikuks teha — ehk muutuvad ajad, nii et ma Teie lahkuse eest siis ka edaspidi tänulik võiksin olla. Igatahes saab «Maltsveti» järele rohkesti nõudmist olema, sest et lehel, kui jutt pooleli jäi, 10 000 lugejat oli,[1] kes raamatut saaksid ostma, et jutu lõppu kätte saada.

Nüüd palun järgmist toimetust enda peale võtta ja viibimata korda saata. Kirjutage kohe Andresenile Tartu,[2] et ta politsei või sandarmivalitsuse käest selle osa «Maltsveti» käsikirja, mis toimetuse lauasahtlis seisis, püüaks kätte saada. Seda oli õige palju (ladumata) ja ma peaksin, kui seda kätte ei saa, tehtud töö uuesti tegema. Andresenil on politseiga vististi nii palju sõbralikku ühendust, et ta selle ilmsüüta, hakatuseta ja lõpetuseta käsikirja kätte saaks. See on vist siis ära võetud, kui toimetus läbi otsiti. Võib aga ka olla, et see toimetuse liikme Kotsari kätte sai; kui see Tartus on, siis nõudku sellelt.[3] Mina ise ei tahaks oma aadressi esiotsa Andresenile teatada, sest see pole usaldatav mees. Käsikirja saadan temale vahest mõne Tartu isiku kaudu kätte. Ei saa tema käsikirja mitte tagasi, siis muidugi pean umbes poole poognat (18 lk.) otse uuesti kirjutama. Sel puhul laske endale Tartust äratõmme lao lõpust saata, sest kohast, kuhumaani Schnackenburgil laotud on,[4] või viimane poogen, kui tal lao lõpp ei seisa. See saatke siis kohe mulle kätte, sest ma ei mäleta, kuhu järg jäi.

Lõpuks korrektuuri küsimus. Kui Schnackenburgil võimalik on teist korrektuuri minu kätte saata, siis oleks ju hea, aga kes teeb esimese? Tartus mul oskajat meest praegu teada ei ole, kui Kotsarit seal ei ole. Vist

on kõige parem, kui Teie laseksite korrektuurid Tallinnas teha. Väga hea oleks, kui hr. Veski selle enda peale võtaks.[5] Ma usun, ta on nüüd Järve juures.[6] Teda võiks usaldada, teised jätavad liiga palju mõttevigu sisse. Või sobitate Rahamäega[7] (Perdi juures[8]) kaupa; ma loodan, et ta asja oskab. Olge hea, võtke ka see asi enda hooleks — ma olen praegu ilma ühenduseta kodumaa inimestega. Ja ma palun Teid kõik ruttu toimetada, et ma töösse võiksin asuda. Kirjutage mulle nüüd ikka järgmise aadressi all:

Schweiz, Zürich V,
Ottenweg 16
Herrn Schaffner.[9]

P. S. Kui teist korrektuuri võimalik minu juurde saata on, siis tehke seda enese kaudu.

[Allkirjata]

39

G. Pihlakale.

Helsingis, 13. sept. 1906.

Armas härra Pihlakas!

Juba ammugi panin ma Teile küsimuse ette, kas Teie valmis oleksite mulle «Prohvet Maltsveti» eest nõnda honorari maksma, et ma seda tööd edasi tehes sealjuures nälga ei jääks. Et ma Teie käest vastust ei saanud, siis oli mul võimata nimetatud tööd nõnda käsile võtta, nagu ma tahtsin, ja ma hakkasin naljalehte välja andma.[1] Et aga lehe ärakorjamine ja kõrged kulud mulle võimatuks teevad teda edasi välja anda, siis on minu aeg jälle vaba ja ma võiksin täie jõuga «Maltsveti» kallale töösse asuda, kui Teie mulle palga saamise poolest soovitud kindlust annaksite. Kas võiksite mulle iga laotud ja trükitud poogna hinna ära maksta? Palun Teid tungivalt vastust selle küsimuse peale mitte andmata jätta. Kui mul raha iga kord tarvis pole, siis ei hakka ma Teie peale käima; aga et ma tühja kõhuga tööd ei saa teha, siis olen ma sunnitud selgust pärima, et töö juures mitte hädasse jääda. Tööd lõpetada on ka selle-

pärast minu õiglane soov, et väga paljud minu käest järele pärivad, kuda «Maltsvetiga» lugu jääb; mul on päris südamevalu, et töö nii kaua pooleli on seisnud. Ma asun maale elama, et rahus oma kohust lugejate ja Teie vastu täita; päästke Teie mind siis leivamurest natukenegi.

Meie senine arve seisab nõnda:

Trükitud on 20 poognat (16-lk.) à 10 rbl. — kokku 200 rbl. eest. Sellest olen 2 korda 50 rbl. — kokku 100 rbl. kätte saanud. Jääb mul veel 100 rbl. «Uudiste»-aegset honorari saada. Maha tulevad siit lehtede tellimised arvata. Meie lepingu järgi saaksin ma siis edaspidise töö eest 20 rbl. 16-lk. poogna eest.

Praegu olen juba töö kallal, lootes, et Teie vastus mind vaigistab. Ühes oma vastusega andke selle kirja toojale, minu abikaasale, «Maltsveti» 1.—15. poognast 1 eksemplar, mida mul töö juures tarvis on. Andreseni käest sain viimased poognad.[2]

Tervitades

Teie

Eduard Vilde.

40

G. Pihlakale.

Kopenhaagenis, 29. (16.) dets. [1906]

Austatud härra Pihlakas!

Ma panen imeks, missuguse südamerahuga Teie mind otsekohe nälja kätte olete jätnud. Teie teadsite, et mul praegu Teie töö ainumaks sissetuleku-allikaks on,[1] Teie kuulsite minu viimasest kirjast, et mul raha otsas on, Teie olite oma s õ n a andnud mulle iga tehtud poogna eest honorari kohe ära maksta. Kõigest hoolimata ei võta Teie vaevaks mulle vähemalt viibimata kirjutadagi, et Teie raha ei saada, vaid lasete mind kaks nädalat asjata oodata ja teatate siis, kus ma raha mujalt nõutamata olen jätnud, et Teie mind ilma jätate. Minu kiri käsikirjaga jõudis 3. dets. Teie kätte ja alles 15. dets. tuleb mulle Teie eitav vastus!

Dr. Hellati kiri ei võinud Teile põhjust anda mind

Teile tehtud töö honorarist ilma jätta.[2] «Kiire» toimetusega «Prohvet Maltsveti» asjus lepingut teha oli täiesti Teie asi.[3] Tahtsid nad Teie nõusolemisega juttu edasi trükkima hakata, siis polnud Teil muud teha, kui käsikirja eest seda honorari kätte nõuda, mis Teie mulle oleksite maksnud. Käsikiri on ju Teie meelevalla all. Ja meie vahel tehtud leping maksis edasi, sest et mina seda mingil viisil muutnud ei olnud. Ma juhatasin «Kiire» mehed just Teie juurde, sest et ma Teiega tehtud lepingut omalt poolt muuta ei tahtnud, vaid otsuse Teie kätte andsin, ehk ma küll nõus olen, et jutt «Kiirtes» edasi hakkab ilmuma. Nüüd on aga ka dr. Hellat ilma vastuseta, kuna leht sel nädalal juba pidi ilmuma!

Teie vabandate ennast ka sellega, et Teie Tartust järele tahtnud kuulata, kas ma sinna käsikirja üleüldse olla saatnud! Ma küsin Teilt, mis annab Teile põhjust arvata, et ma Teie käest valega raha tahan välja petta? Missuguse kelmuse olen ma Teie vastu juba ära teinud? Pealegi oli Teil Tartust Teie oma üteluse järgi juba ammugi teada, et sinna käsikirja on saadetud ja viimane saadetus tuli Teie enda kätte. Ka pole ma Teie käest raha ette võtnud, vaid Teil on mulle varema tööosa eest veel summa maksta ja töö pidi ju edasi kestma! Kahju eest olite siis igapidi kaitstud. Kui Teie oma sõna vähegi oleksite tahtnud pidada, siis oleksite mulle vähemalt selle poogna eest, mis Teie enda kätte tuli, raha kohe ära pidanud saatma.

Imelik on Teie kirjas lause, et «Maltsveti» trükkimine sellepärast seista, et «Kiire» toimetusel selle kohta eesõigus olla. Ma saatsin Schnakenburgile juba 26. oktoobril esimese poogna ja 4. novembril teise poogna käsikirja laduda ning dr. Hellati kiri tuli Teile alles 6. detsembril! Ma ei saa aru, mida Teie selle tõendusega tahate ära ütelda.

Lugu on nüüd järgmine. Ma kirjutasin dr. Hellatile, et ma «Prohvet Maltsveti» ajalehe «Kiirele» edasitrükkimiseks annan ja et Teie, nagu mulle kirjutate, sellega ka nõus olete. Aga ma kardan, et «Kiire» toimetus vaheajal — sest et nad Teie käest vastust ei saanud — teise otsuse on teinud. Sel puhul peaks siis jutt Teie

kirjastusel edasi ilmuma. Mina võin aga tööd Teile ainult siis edasi teha, kui Teie need 70 rbl., mis Teil mulle siit saadetud töö eest veel maksta on, viibimata ära saadate ja ka edaspidi iga poogna honorari kohe ära õiendate, nagu meie leping oli. Ei või Teie seda mitte teha, see on, ei taha Teie meie mahategemist mitte pidada, siis olen ma sunnitud «Prohvet Maltsveti» edasikirjutamist kõrvale jätma ning töid käsile võtma, millede eest ma kohe ja takistamata palka saan. Niisugustest töödest pole mul puudust.

Eduard Vilde.

P. S. Niipea kui Teile dr. Hellati või «Kiire» toimetuse poolt teade tuleb, et nemad «Maltsvetti» trükkima hakkavad, palun Schnakenburgile kohe kirjutada, et ta kõik käsikirja Peterburisse dr. Hellatile (Улица Гоголя 16) ära saadab. Sel puhul jääb meie endine leping maksma.

41

G. Pihlakale.

Kopenhaagenis, 4. mail 1907.

Austatud härra Pihlakas!

Teie soovi peale saadan Teile seega «Prohvet Maltsveti» kohta kirjaliku lepingu-tunnistuse ja loodan, et nüüd mulle võimalikuks teete tööd edasi jätkata. Lepingusse pandud tingimustest, mis meil suusõnaliselt juba ennegi tehtud oli, pean ma igatahes kõvasti kinni, nagu seda minu elukord nõuab.

Tartust tuli mulle teade, et viimased kolm poognat «Maltsvetist» M. Hermanni juures juba trükitud on; ka viimane poogen saadeti mulle kätte. Et ma mitte enam ei mäleta, mis vahepealsetes poognates kirjutatud on, siis palun mulle 19., 20., 21., 22., 23. ja 24. poolpoogen kätte saata või Tartust saata lasta, mis Teil endal veel ei ole.

Tartust saadetud 25. poolpoogen on trükivigu täis. Sel kombel ei taha ma oma tööd mitte ära rikkuda lasta.

Miks ei lasknud Teie esimest või teistki korrektuuri minu kätte saata, nagu meie maha olime teinud? Ma võtan selle töö maksuta enda peale; väikeseks tasuks soovin endale raamatust mõned priieksemplarid. Teie oma tulul oleks kohane, et Teie edaspidi ühegi korrektuuri minu kätte laseksite saata.

Jään Teie vastust ootama, milles minu lepingutähe kättesaamist ja sellega rahulolemist kui ka viimase kolme poogna puuduva honorarisumma, 70 rbl., ärasaatmist kinnitate.

Aupaklikult
Eduard Vilde.

Lepingu-tunnistus.

Tunnistan seeläbi, et mina oma romaani «Prohvet Maltsvet» raamatukaupmehele härra Gustav Pihlakale, Tallinnas, raamatuna avaldamiseks ära olen müünud, ilma et mul õigust oleks jutustust enne G. Pihlaka kirjastatud raamatu ilmumist kusagil mujal ilmuda lasta, kui härra G. Pihlakas alamal seisvaid tingimusi minu vastu täidab:

1. Härra Gustav Pihlakas maksab mulle minu töö eest järgmisel määral honorari: esimese osa, 9½ trükipoogna eest, 20 (kakskümmend) rbl. trükipoogna (32 lk.) pealt, kokku 190 rbl., järgneva osa eest, 10. trükipoogna viimasest poolest peale kuni jutustuse lõpuni aga 40 (nelikümmend) rbl. poogna pealt.

2. Romaani esimese osa eest olen mina hr. Pihlakalt 100 (sada) rbl. honorari juba kätte saanud; veel saadava osa, 90 rbl., maksab hr. Pihlakas minule kõige hiljem 7 (seitse) päeva pärast seda ära, kui ta raamatu eelviimase poogna käsikirja minult kätte on saanud.

Sellest honorari-osast võib hr. Pihlakas ajalehtede hinna, mis mina tema kaudu 1906. aastal tellisin, maha arvata.

3. Romaani teise osa eest, 10. trükipoogna viimasest poolest kuni jutustuse lõpuni, on hr. G. Pihlakas kohustatud iga trükipoogna tarvis temale ärasaadetud käsikirja eest minule minu elukohta honorari ära saatma, ja nimelt peab see kõige hiljem 7 (seitse) päeva peale seda sündima, mil käsikiri temale kätte jõudis.

Kuni tänase päevani on G. Pihlakas «Prohvet Maltsveti» teisest osast kolme trükipoogna käsikirja juba kätte saanud ja mulle honorarist 50 (viiskümmend) rbl. ära maksnud. Veel puuduvad 70 (seitsekümmend) rbl. saadab G. Pihlakas minule minu elukohta ära kõige hiljem 3 päeva peale selle dokumendi kättesaamist.

4. Härra G. Pihlakal on minu romaani «Prohvet Maltsvet» kirjastamiseks ainult ü h e trüki kohta õigus.

Eduard Vilde.

Kopenhaagenis,
4. mail (21. apr.) 1907.

42

G. Pihlakale.

Kopenhaagenis, 8. okt. (25. sept.) 1907.

Austatud härra Pihlakas!

Minu õde kirjutab mulle, Teie olevat minult jälle teada soovinud saada, kas «Maltsveti» lõpp varsti tulevat. Ehk ma selle küsimuse peale Teile küll juba vastasin, püüan seda siin siiski veel kord teha ning Teile oma tööjärje kohta seletust anda.

Ma kujutan oma romaanis iseäranis kahte asja, mis üksteisega ühenduses seisavad: 1) Maltsveti usuliikumist ja 2) suurt eesti talupoegade Krimmi rändamist 1861. ja 1862. aastal. Esimene, suurem jagu on juba täiesti valmis ja laotud, teine, väiksem, aga praegu sule all. See teine osa on terve jutu kõige tähtsam ja põnevam osa, ja minu korjatud ajalooline materjal väga rohke ja sisukas. Ma solgiksin oma terve ülesande ära, kui ma jutulõnga äkitselt nagu kääridega maha lõikaksin. See viimane osa saab esimesest juba muidugi palju lühem, sest et seletavad kirjeldused, igavamad kohad, juba eest ära on. Ma võin Teile öelda, et lõpp v a r s t i tuleb, kui sõna «varsti» nõnda on mõista, et ma sulge lähema poogna järel maha ei pruugi panna. Raamatust on nüüd 528 lk. trükitud ja kuni 560. lehekülgeni on laotud. See on $17^1/_2$ poognat.* Ma loodan, et

* Praeguse mõiste järgi 35 trükipoognat (à 16 lk.). — *Toim.*

kui jutt mitte 20. poognaga ei lõpe, mis raske näib olevat, siis vist paari järgmisega. Karvapealt seda ette rehkendada on ju võimata. Ma püüan juba isegi kokkuhoidlik oma sõnadega olla, selle peale võite julge olla, ja ma näeksin isegi, et töö, mis mul juba kolmat aastat sule all vindub, kord valmis saaks. Mitte vähem pole ma tüdinenud kõigest sellest palgasaamise-sekeldusest, mis lõppeda ei taha. Ma panen imeks, miks Teie juttu «Sõnumetele» ei lasknud minna,[1] siis oleks raamat Teil juba käes ja kulud poole vähemad. Olete ta esimeseks trükiks endale võtnud, siis peate juba kannatama, et ma ta valmis teen.

Ma palun aga Teie käest nüüd kohe ligemat seletust, kuida Teie soovid jutu lõpetamise kohta õieti on; võib olla, et Teie sugugi kannatamata ei olegi, vaid ainult teada tahate saada, kui kaua aega veel töö valmissaamiseks kulub. Õde kirjutas väga lühidalt. Ma tahaksin Teie arvamist selgemalt teada saada. «Mahtra sõda» on ka peale 20 poogna suur — tema müüki see ei takistanud. Need 2000 eksemplari, mis Teie trükkida lasete, lähevad minu arust raamatukogudele ja neile ostjatele, keda Maltsveti ja Krimmi asi huvitab, kergesti ära, ka kõrge raamatuhinna eest. Igal pool oodatakse raamatu ilmumist. Igatahes saab töö, kui mitte varem, siis väga aegsasti enne jõulut valmis. Minu tööd edendaks see väga, kui ma honorari alati korrapäraselt kätte saaksin, nii et mure mu tööjõudu ei kurnaks.

Kui Teie mulle veel mitte raha pole saatnud, siis palun seda minu sugulasele hr. Villem Sventerile, kes volitähe ette näitab, välja maksta.[2] Neljapäeval Teile kätte tulnud käsikirjaga ühes on mul veel 60 rbl. saada (20 rbl. endist).

Teie vastust oodates

Ed. Vilde.

43

G. Pihlakale.

Nürnbergis, 11. dets. (28. nov.) 1907.

Austatud härra Pihlakas!

20. ja 27. novembril s. a. saatsin Teile jälle $1^1/_2$ suurt poognat «Maltsveti» käsikirja, see on 60 rbl. eest. See saadetus oli e e l v i i m a n e. Meie lepingu 2. punkti järgi saan ma nüüd Teie käest ka need 90 rbl. kätte, mis mul «Maltsveti» äratrüki eest veel saada on. Kokku teevad mõlemad summad siis 150 (s a d a v i i s k ü m m e n d) r u b l a välja.

Ma olin 1906. aastal Teie kaudu paar korda «Postimeest» (vist $^1/_4$ a. peale) tellinud, mille hind sellest summast maha läheks. Et mul aga korrektuuride tagasisaatmisega rohkesti postikulu on olnud, sest et Hermann seda 8 ja 16 lehekülje kaupa saadab, ja et minu honorarisummad kõik m i n u kulul mulle kätte on saadetud, kuna Teie lepingu 3. punkti järgi ise saatja pidite olema, siis on vist kirik keset küla, kui Teie selle väikese summakese m a h a t õ m b a m a t a jätate, seda enam, et ma korrektuuri ilma maksuta loen.

Volitan jälle hra V. Sventerit ülemal nimetatud raha vastu võtma. Jutu lõpp läheb Teile k o h e kätte, kui raha õiendatud.

Eduard Vilde.

44

G. Pihlakale.

Münchenis, 20. (7.) jaan. 1908.

Austatud härra Pihlakas!

Mõne nädala eest saatsin ma Teile $1^1/_2$ poognat (60 rbl. eest) «Prohvet Maltsveti» käsikirja. Ma teatasin Teile, et see e e l v i i m a n e saadetus on. Meie kirjaliku lepingu 2. punkti järgi pidite Teie mulle nüüd kõige hiljem 7 päeva pärast ühes nimetatud 60 rublaga ka need 90 rbl. ära maksma, mis mul endise ä r a t r ü k i eest aastast 1904 Teie käest veel saada oli —

kokku siis 150 rbl. Vaheajal olen ma sellest summast 100 rbl. kätte saanud, 50 rbl. on aga veel praegu saada.

Nüüd tuleb mulle aga minu rahatoimetaja ja voliniku käest teade, Teie olevat raha andmise asemel temale vastanud, «mis tema rahaga nõnda kiirustada — saatku mina raamatu lõpp ära, küll Teie **siis** maksta!»

Sellest näen mina, et Teie meie lepingu tingimustest kuni lõpuni midagi hoolida ei taha. Nagu Teie mulle honorari mitte ühtegi korda äramääratud ajal — kõige hiljem 7 päeva peale käsikirjade kättesaamist — ise ära pole saatnud, nõnda viivitate nüüd ka selle summa maksmisega, mis juba 3 aastat ilma intressita Teie käes seisab, ja nõuate pealegi, et ma töö lõpu Teile enne seda maksu ära saadan! Seejuures on minu volinikud mitu korda iga summakese järele Teie poe vahet pidanud jooksma.

Mul on au Teile teatada, et «Prohvet Maltsveti» lõpp tänase postiga minu vanemate kätte läheb, kust Teie tema honorari ja nimetatud võla summa eest kohe kätte võite saada. Käsikirja on veel 1¼ poognat. Veerandpoogna jätan ma rehkendamata, sest et ma selle hinna eest Teilt oma materjalisaatjatele mõned eksemplarid raamatut tahan saada. Maksta on Teil mulle siis veel 50 rbl. ja 40 rbl. — kokku 90 (üheksakümmend) rbl. Sellega oleme tasa. Kui selle summa minu emale või isale olete ära saatnud, siis saate nendelt minu allkirjaga kviitungi vastu ja raamatu lõpu (56 lk.) kätte. Mul ei ole enam võimalik teisi inimesi oma raha järele nii palju joosta lasta. Need inimesed pole mitte minu teenijad.

Aupaklikult

Ed. Vilde.

Minu vanemate aadress: Tallinn, Vaksali uul. nr. 12 hoovi peal,
hr. J. Vilde.

45

B. Lindele.[1]

[22. (9.) juunil 1908][2]

Austatud seltsimees!

Siit juurest leiate «Noor-Eesti» aastaraamatu jaoks[3] minu kaastöökese. Ehk võiksite teda varasemalt laduda anda, nii et aega jääb üht korrektuuri minule endale saata, mida väga palun. Läkitan tuleku päeval kohe tagasi. Teie sõbralikkude raamatukingituste eest saadan Teile oma «Koidu ajal» soome tõlke[4] väikeseks vastuandeks. Lähemal ajal — vist jõuluks — ilmub ka minu «Mahtra sõda» soome keeles[5] raamatuna, mida ma Teile kui arvustajale saatmata ei jäta.

Palun lahkesti pahandamata heaks võtta, kui Teid nüüd järgnevate ridadega raskesti tülitan ja ekspluateerida püüan.

Minu aineline seisukord on korratu. Mured rõhuvad vaimu maha, närvid on otsas. Mul kui naisemehel pole mitte üksnes iseenda elukorra eest hoolitseda, vaid ka elatanud isa ja ema kodumaal toetada. Eesti ja saksa töökeste najal olen siiamaani läbi ajanud, aga eksistentsi kindlusetus kipub tööjõu hoopis ära kurnama. «Betriebskapitali»* puudusel ei või ühes ega teises keeles suuremat ja paremat tööd, mis ohtramat honorari tooks, sugugi ette võtta, sest millest elada, kuni säherdune töö valmis saab ja trükist ilmub? Saksa toimetused peavad vähemaidki asjakesi kuude kaupa läbi lugemata ning ilmumiseni läheb veel veerand ja pool aastat mööda. Välismaa üleproduktsioon!

Sel lool hakkasin mõtet veeretama, kuida mõneks kuukski pisut elamiseraha nõutada, et vähema mure tõttu puretud närvisid kosutada. Ainus abinõu oleks kirjastajat leida, kes kogukese minu p a r e m a i d, e l u v ä ä r i l i s e m a i d endisi töid välja annaks ja mulle natuke honorari maksaks. «Päevalehe» Pert[6] hakkas 1906. aastal minu vanu asju oma lugejatele maksuta kaasanneteks andma, aga sellest ei tulnud midagi

* Tegevuskapitali (saksa k.).

välja, sest selle mehe lugejad kahanevad aasta-aastalt ja ta on oma trükikojaga rahalises hädas. Ta ilmutas 12 poognat minu noorpõlist põhku, mis ma oma tööde «väljavalitud kogust» tingimata kõrvale oleksin jätnud, ja siis tuli jõu puudusel lõpp. Tänavu tahtis Valga kirjastaja Karlson[7] minu töid välja andma hakata, lootes, et ta kodumaale tagasi võib asuda — ta elab põgenejana välismaal. Aga see lootus läks nurja, sest tagasiminek on võimatu, nagu ta mulle kirjutab. Veel ühe raamatukauplejaga astusin mõttevahetusse, kuid sellel (Reevits)[8] pole nähtavasti tahtmist honorari maksta, mis nimetamisväärt oleks.

Ettevõtet kujutan ma enesele umbes järgmiselt ette. Väljaandmisele tuleks kogu minu väljavalitud töid, mida ma enne parandaksin, siluksin, ning kus tarvis, paiguti ümber töötaksin. On kirjastajal rohkem jõudu ja tõotab ettevõte vähegi tulu, siis võiks kogu suurem saada, vastasel korral vähem. Ilmuda võiks kogu kas vähemate annete või pisut paksemate köidete kujul, pildikaunistustega või ilma nendeta. Ajalehtedes siin ja seal ilmunud asjadest on paljud publikule laialisemal määral tundmata, sest lehtedel oli tol ajal veel vähe lugejaid ning terve põlv noori lugejaid on vaheajal juurde tekkinud; raamatutrükkidest on mitmed ammu otsas. Kui teisiti kuidagi ei lähe, siis lepiksin sellegagi, et minu romaan Narva vabriku tööliste elust «Raudsed käed»,[9] milleks ma paigapeal hoolsasti materjali korjasin ja mida ma oma silmanägemise järgi, vabrikutes ja tööliste kasarmutes käies, kujutada püüdsin, uuesti trükki läheks (ta ilmus 10 või 11 aasta eest «Eesti Postimehe» lisalehes), ning selle kõrval paar köidet novellisid, skitsisid, humoreskisid, ja lõpuks vahest «Mahtra sõda», mille trükk minu teada juba paari aasta eest otsas oli.

Väline põhjus niisuguse kogukese väljaandmiseks jooksval aastal oleks vast seega antud, et tänavu sügisel, septembrikuus, 25 aastat täis saab, kus ma eesti sulemeheks hakkasin; nimetatud kuul 1883 astusin «Virulase» toimetuse liikmeks, kuna ma mõned suleproovid juba varemalt olin teinud, millest üks väga nõrgake alles hilisematel aastatel ilmus.[10]

Teie poole pööran selles asjas küsimusega: Kas jõuaks ja tahaks «Noor-Eesti» ettevõttest kuidagi kinni hakata? Ja nimelt peatselt? Või võiksite mulle kedagi teist kirjastajat soovitada, keda asjatundmise, maitse ja ainelise jõu poolest usaldada tohiks? Ma oleksin ka valmis töid väljaandmises lahutama, nii et üks kirjastaja selle, teine teise osa välja annaks. Ma võiksin ka, kui kauba parem minek seda nõuaks, vanade tööde sekka mõne uue, enne ilmumata lisada, nimelt novellide andekestesse. Ma oleksin Teile südamest tänulik, kui Teil lahkust ja aega jätkuks Teile lähedal seisvatele kirjastustele sellekohaseid ettepanekuid teha — oma ümbruses muidugi —, kui nimelt «Noor-Eesti» rahaline jõud või liikmete vastuolek minu püüet täide ei lase minna. Minu enese ühendused kodumaaga on katkestatud. «Noor-Eestile» ei pane ma kindlasti formuleeritud honorarinõudeid ette, teades, et ta selle poolest teistest ees püüab olla; küsimus jääks ü h i s u s e e n e s e ära vastata. Aga ka teistele ei julge ma kindlat normi nimetada, kartes, et kaup luhta läheb, kuna minu kitsikus mu sunniolekusse rõhub. «Päevaleht»[11] maksis mulle 25 rbl. 32-leheküljelise poogna pealt, tähendatud kergete aganate eest; ma nimetan seda üksnes asjana, mis uue kauba kohta sugugi siduvalt ei pea mõjuma. Heameelega kuuleksin kirjastaja pakkumist ilma omapoolse nõudmiseta, kui säherdune leiduks.

Kui koorma, mis Teile peale ajan, raske ja tüütu tunnete olevat — visake maha! Ainult vastust oma arvamisega paluksin sel juhul Teilt. Tervitades Teie

Eduard Vilde.

*JK.** Kuida finantsiline kalamiteet** mulle pussi teeb, selgub ka sellest, et ma «Noor-Eestile» määratud novellidekogu kirjutamist seni pole saanud alatagi. Mul oli $1^1/_2$-poognaline töö seks juba valmis, aga et varemini honorari saada, pidin ta nüüd «Õigusele» saatma.[12] Läheks mul korda paarigi endist tööd nüüd varsti ära müüa, siis võidaksin aega niihästi novellidekogu sule

---

* Järelkiri (postskriptum).
** Viletsus (prantsuse keelest).

alla võtta kui ka, mis minu ammune igatsus on olnud, mõnda näitemängu eesti näitelava jaoks kirjutada katsuda. Leiduks keegi, kes mulle vahest kõigi minu siiamaani ilmunud asjade eest paušaalsumma maksaks — minupärast osade kaupa —, heameelega võtaksin ka üsna madala hinna vastu. Mure kõrval tüütab ka igav ja maotu leivatöö — artiklikesed, följetonikesed — vaimu ära, millest paariks kuukski osalt lahti sooviksin saada. —

Praegu tuleb Teie postkaart aadressi muutusega. Nõnda ei saa Teie siis Tartus isiklikult minu heaks midagi teha. Pole midagi parata. Jään Teie arvamist «Noor-Eesti» kohta ja Teie sõbralikke nõuandeid ootama. Aadress endine. Terviseid!

46

G. Pihlakale.

Stuttgardis, 24. (11.) juunil 1908.

Austatud härra Pihlakas!

Nagu minule üks eesti kirjastaja teatab,[1] olevat Teie tema vastu seletanud, et Teil kõigi minu endiste ja ka edaspidiste kirjatööde kohta äratrükkimise õigus olla omandatud. See pole muidugi mitte õige, sest meie pole niisugust kaupa teineteisega veel mitte teinud. Aga mul pole midagi selle vastu, kui niisugusele lepingule jõuaksime. Mul on nimelt oma endiste kirjatööde edasimüümise asi praegu käsil, ning Teist kui ühest minu tähtsamast kirjastajast ei taha ma seejuures mööda minna. Saame kaupa — hüva!

Minu endiste kirjatööde uuesti-ilmutamiseks täieliku koguna on väike põhjus olemas, mis praeguse aja seks kohaseks teeb. Tänavu septembrikuus saab nimelt 25 aastat täis, kus ma eesti sulemeheks hakkasin, 1883. aastal «Virulase» toimetuse liikmeks heites. Minu kirjatööde väljaandmine oleks siis minu «jubileum», sest «pidululli» lüües ei mõtle ma seda mälestust mitte pühitseda, nagu harilikult viisiks on.

Ma arvan, et see ettevõte kirjastajat ilma ärateenitud

tuluta ei jäta, kui ta asja õieti ette võtab. Suur osa minu töödest on paljude aastate jooksul ajalehtedes ilmunud, kui eesti lehtedel veel 2000 kuni 3000 lugejat oli. Vaheajal on pealegi noored põlved lugejaid üles kasvanud, kellele minu vanemad tööd üleüldse tundmata on. Ühtlasi näib eesti lugejate arv ühtelugu kasvavat, ja senine käärimiseaeg, kus juttusid ei loetud, läheb mööda. Kas kirjastaja minu töid väiksemate annete või paksemate köidete kujul peaks välja andma, seda jätan muidugi tema enese otsustada; teada on aga, et raamatute nägus välimus ostjaid ligi meelitab, mispärast kirjastaja seda ei tohiks unustada.

Nüüd äriliste tingimuste juurde, mis mul Teile omalt poolt ette on panna:

1. Teie võite kõik minu 25 aasta jooksul ilmunud kirjatööd — kuni lepingu allakirjutamise päevani — ühise summa eest ära osta, või

2. Teie ostate nad poognate viisi (32 lk., «Prohvet Maltsveti» kaust, ridade arv ja ridade pikkus); kuid 100 trükipoognat oleks kõige vähem arv, mis tuleks välja anda.

3. Valite ühise ostusumma, siis rehkendaksin poogna hinna 20 rbl., mis 2000 rbl. välja teeks; selle summa tahaksin Teilt 2 aasta jooksul kätte saada, lepingu allakirjutamise päevast peale hakates, ja nõnda, et Teie mulle iga veerandaasta kohta 250 rbl. maksaksite.

4. Valite aga poogna hinna, siis tahan 25 rbl. poognast saada, ja nimelt iga kuu kohta 50 rbl. (ehk 2 poogna hinna) kätte, kuna Teie kohustatud oleksite 100 poognat välja andma või vastasel korral mulle nende poognate hinda maksma, kui ka ilmumise varem seisma jätate. Üleüldine summa oleks sel viisil 2500 rbl., mis Teil 4 aastat ja 2 kuud tuleks maksta. Maksmine algaks lepingu tegemise kuust peale.

5. Kõigi minu uute tööde kohta, mis selle 4 aasta 2 kuu jooksul ilmuvad, annan Teile teise trüki kohta kaubategemisel eesõiguse; selle eesõiguse saate ka siis, kui minu endiste tööde eest ühise ostusumma maksate, nimetatud aja kohta.

6. Kõik minu senised tööd tulevad kirjaviisi poolest

ühtlustada, sisu poolest mitmed parandada ja paiguti ümber töötada; selle töö võtan ma maksuta enda peale. Kulud aga, mis nende tööde kogumine ja muretsemine teeb, mida rahva käest peab nõudma, jääksid kirjastaja kanda. Seda kulu ei või palju olla, sest laenajad lepivad vist mõne uue andega. Kõik minu tööd on Tartu Eesti Üliõpilaste Seltsi raamatukogus olemas,[2] kust niisuguseid, mida mujalt ei saa, laenata võib. Üleskutse minu tööde kogumiseks võtavad lehed vist kõik maksuta vastu.

7. Tööde väljavalik jääb minu hooleks; korraldamisetöö võib kohe alata, sest et mul mitmed tööd juba käepärast on. «Päevalehe» kaasas läinud aastal ilmunud 12 poognat jäävad välja.

Palun mulle võimalikult varsti oma arvamist minu ettepaneku kohta avaldada, sest kui meie kaupa ei saa, siis teen seda teise kirjastajaga. Iseenesest mõista, et ma «Prohvet Maltsvetti» mitte kaasa ei müü.

Miks ei ilmu aga see raamat ikka veel müügile? Mulle teatati, Teie kartvat teda välja anda. Minu meelest olete ehk pisut liiga arg. Praegu ilmub ju palju «kardetavamaid» asju, milledele midagi häda ei tehta. Et mina ajaloolisi sündmusi, millede peal terve romaan põhjeneb, välja ei võinud jätta, on Teile vist isegi selge; pealegi oli tsensor niisamasugused kohad jutu esimeses pooles läbi lasknud ja raamatu peal seisab ju ka tsensori luba.

Kaua ei või ma Teie vastust mitte ootama jääda, sest ma ei taha suvist lahedamat trükkimiseaega mööda lasta minna.

Tervitades

Eduard Vilde.

47

G. Pihlakale.

Stuttgardis, 5. juulil (22. juunil) 1908.

Austatud härra Pihlakas!

Saadetused käes. Tänan «Maltsveti» eest. Raamatu iluköide meeldib mulle väga. Brošüüri kaas oleks ka

hea, kui seda musta võru prohveti pea ümber ei oleks; ja see võru sünnitab teise maitsevea: minu nimi üleval otsas on kaheks poolitatud, mis nägus pole. Lugeja silma köitmiseks poe vaateakna peal täidab aga ka see kaas oma otstarvet, mida «kirjatööde kogu» kaanest mitte just öelda ei või. See pole mitte just halb, aga ta oleks võinud pisut lihtsam ja moodsam (vähem kirju) olla. «Koidu ajal» soome tõlkel on niisugune lihtne, aga väga maitserikas kaas: tulipunane tõusev päike pikkade punaste jämedate kiirtega. Aga eks me pea mõlemad sellega leppima, mis Eestis on: soome kunstnikke meil ei ole. Ka minu «Mahtra sõda», mida Soomes praegu tõlgitakse, saab lootuse järgi nägusas mundris ilmuma, nagu kirjastuseselts seda lubas.—

Mis minu kirjatööde kogu väljaandmisesse puutub, siis oleks mul honorariküsimuse kohta järgmist tähendada, mida Teid palun silmas pidada. Et minu varasemad tööd kõigiti ajakohases kuues ilma ette astuksid, mis niihästi Teie kui minu tuluks oleks, pean ma nende kallal enne veel tööd tegema. Nad meeldisid küll nõnda, nagu nad on, lugejale peaaegu rohkem kui minu hilisemad tööd, aga kriitika peale peame ka vaatama. Mõnel tahaksin ma keelt siluda, teistel ühte ja teist peatükki või lõppu muuta ning meeldivamaks, küpsemaks teha, mis ka lugeja peale mõjuta ei jää, ja kirjaviis tuleb ühesuguseks parandada. See töö nõuab muidugi minu a e g a, ja aeg on mul raha, seda enam, et honorarid Eestis viimastel aastatel rohkesti on tõusnud. Nõnda maksab mulle «Õigus» r e a eest 4 kop.,[1] Reevits 5 kop.,[2] «Noor-Eesti» ligi 6 kop. (50 rbl. pisike poogen),[3] saksa lehed pisut veel rohkem, ning Eesti Kirjanduse Selts annab t õ l k e g i poognast 40 rbl.[4] Sellest näete isegi, et aeg, mis mul kirjatööde kogu peale ära kulub, otsekohe r a h a l i n e kulu on. Pert maksis mulle 25 rbl. poognast,[5] ilma et ma tema väljaannete kallal tööd tegin.

Aga ma ei taha ka kirjastaja kasu kahe silma vahele jätta. Sellest rääkides tuletan Teile kõigepealt meelde, et suur hulk minu endisi töid üleüldse mitte müügil ei ole olnud, sest et nad ainult ajalehtedes on ilmunud, ja need pole mitte kõige pahemad minu tööde seast.

Nad on Hermanni «Postimehes», «Virulases», «Eesti Postimehes» jne. ilmunud, sinna jäänud, unustatud, ja kui nad nüüd ilmuvad, on nad kõigile noorematele lugejatele üsna uued. (Teie kirjas sellevastu on ainult raamatutena ilmunud töödest jutt.) Üks niisugustest töödest, mis lugejaid väga köitis, on minu romaan Narva tööliste elust «Raudsed käed», ja mitmed teised selle kõrval. Kirjastaja, kes seda kõik silmas peab, ei võiks nõutud honorari, 25 rbl. poogen, mille maksmine pealegi 4 pika aasta peale jaguneb, liiaks pidada.

Aga Teie võite ka 20-rublase poognahinna juurde jõuda: laske ridade vahele kiilud panna ja read lühemad laduda, nii et lehekülje peale 37 rea asemel 27—29 lühemat rida tuleks. Nõnda saaks 100 poognast, mis ma kõige vähemaks määraks olen arvanud, 120—125 poognat. Ladumine oleks Teil pisut odavam ja andeid saaksite rohkem, minule tuleks aga 20-rublase poognahinna juures seesama summa honorari mis 25-rublase juureski. Uuemoelised raamatud ongi kõik nõnda laotud ja seejuures jääks formaat sekssamaks. Ainus viga oleks, et Perdi käest ostetud jagu siis teist kuju kannaks. Ma annan ettepaneku, mis mulle teiselt poolt tehti, ka Teile läbi mõtelda.

Et aga, kui kauplemine just käsile on võetud, omalt poolt ka järeleandmist üles näidata ja et üksikud jaosummad ümmargused oleksid, jätan ma üleüldisest summast 100 rbl. maha. Meie kaup kujuneks siis lõplikult nõnda:

1) Teie ostate kõik minu kirjatööd, mis 25 aasta sees kuni lepingu allakirjutamise päevani on ilmunud, 2400 rbl. eest ära.

2) Selle summa maksate mulle 4 aasta jooksul kätte, igas veerandaastas 150 rbl.

3) Need tööd annavad minu rehkenduse järgi kõige vähemalt 100 poognat «Maltsveti» suurusel ja 120 poognat sel suurusel välja, mis eespool ütlesin. Selle osa, mis nad rohkem välja annavad, võite maksuta ära trükkida. Tuleb — mida ma ei usu — vähem välja, siis annan mina oma vaheajal ja edaspidi ilmuvatest töödest nii palju lisa, et 100 (või 120) poognat välja tuleb, see on, ma garanteerin kontrahis

seda, et poognate arv täis saab. Kogust välja arvan seejuures «Prohvet Maltsveti» ja Perdile müüdud tööd. Peale võite hakata töödega, milledega ise tahate.

4) Parandamisetöö võtan kohe ette, kui leping tehtud, nii et ladumine sedamaid võib alata, kui mul tarvilik osa materjali — kodus on mul mõned asjad — kätte on tulnud.

5) Honorari esimene osa tuleb lepingu allakirjutamise puhul maksta, teiste osade peale annate mulle vekslid, mis lepingusse on tähendatud. Sel viisil on lahedam Teile kui ka mulle. Lepingus tunnistan mina, et kõik minu senised tööd Teie omandus on järgmiseks trükiks ja et ma Teilt honorarisumma peale vekslid olen saanud, tärminite peale välja antud, mis 4 aasta peale jagunevad.

6) Paranduse- ja muutmisetöö teen, nagu öeldud, hinnata, kokkukogumise kulud jäävad Teie kanda, milleks ju ka 100 rbl. maha jätsin.

Kui meie sel alusel kokku lepime, siis poleks Teie väljaandmise aja poolest kuidagi seotud — andke kogu 4 või 10 aasta jooksul välja —, ja mina poleks honorari saamise poolest seotud; mõlemad oleksime vabad mehed. Nagu Teie, nii soovin ka mina, et kumbki meist selle ettevõtte läbi haiget ei saaks, ja just sellepärast pöörasin ma oma ettepanekuga Teie poole, teades, et Teil palju minu töid laos seisab, millede müük veel edasi kestab. Teie kahju ei soovi ma mitte, vaid annan Teile kauba kohta eesõiguse.

Oma lõpuotsust teatage mulle võimalikult varsti, sest minult oodatakse seda ka, ja kirjade käik on pikaline.

Tervitades

Eduard Vilde.

N. B. Kuuviisilise honorarimaksmise jätsin sellepärast hoopis kõrvale, et raha saatmine sel viisil väga tülikas ja ka kulukas on, kuna ka vekslite arv asjata rohkeks läheks.

B. Lindele.

Stuttgardis, 16. (3.) juulil 1908.

Austatud ametivend!

Tänan Teid seltsimeheliku agaruse eest, millega minu äriasjast kinni olete hakanud. Nii põhjalikku hoolitsemist ma ei lootnudki. Vaheajal sattusin ise juba Pihlakaga kauplemisse. See tuli nõnda. Nagu mulle kirjutati, seletanud Pihlakas hiljuti Reevitsa vastu,[1] tema olevat minult kõigi minu endiste ja ka veel tulevaste kirjatööde teise trüki ainuõiguse omandanud. See andis mulle asja temalt järele küsida, kas ta luisatud õiguse asemele minult mu endiste tööde kohta tõsist õigust ei tahaks omandada. Tema vastas, et tema valmis olevat täielikumat kogu minu senistest töödest välja andma, umbes 100 poognat, ja pakkus mulle 20 rbl. poognast (32 lk. «Prohvet Maltsveti» formaadis), mis 2000 rbl. välja teeks. Väljaandmine ja honorari maksmine tuleks 4 aasta peale ära jagada. Ma vastasin temale 24-rublase honorari nõudmisega (kokku 2400 rbl.), 4 aastat aktsepteerides. Selle minu nõude peale pole ta veel mitte vastanud. Niipea kui ta seda on teinud, kirjutan Teile kohe. Igatahes pole Teil tarvis Pihlakaga kaupa sobitama minna, kui Tallinna sõidate, sel katsel poleks nüüd enam mõtet. Buschiga võiksite ju rääkida,[2] aga suurt lootust mul selle poolvaimuliku kirjastaja peale ei ole, nii väga kui ma tema ärimehelikust «korrektsusest» ka lugu pean. Nõnda jääks, kui kaup Pihlakaga toime ei lähe, ainult veel «Noor-Eesti» ise järele.

Et ma oma töökesed viimasele ennemini annaksin kui Pihlakale, on iseenesest mõista, ja mitte ainult sellepärast, et minu usaldus «Noor-Eesti» vastu, hoolimata tema kehvusest, suurem on kui Pihlaka vastu, kelle maksuvisaduse all ma rohkesti kannatada olen saanud, vaid ka sellepärast, et ma väljaantavast kogust viimasel puhul nõrgemaid asju palju rohkem välja võiksin jätta, kuna annete välimus ka hoopis maitserikkam saaks. Aga mul pole ju palju valida! Paraku, paraku! 2400 rbl. on tükk raha. Ma saaksin 50 rbl. kuus kindlat sisse-

tulekut. See tähendaks minu kohta kõik, mis ma igatsen. Ma võiksin alles sel teel sulemeheks h a k a t a. Siiamaani pole ma seda veel olnudki. Minu sule all sai 25 aastat järjestikku kõik l e i v a k s — mustaks, kibedaks igapäevaseks leivaks. Ma olen lehetoimetuste ori olnud, ja see olukord oli ka üks põhjus — ja mitte kõige viimane —, mis mu ajuti väga hävitavalt alkoholi sisse vajutas — tuttav venemaalik nähtus. Mis mul 25 aasta sees veel tegemata jäi, seda tahaksin nüüd teha: õ p p i d a. Tervise kosutamine tuleb alles teises reas — vähe muretum põli ja meeldivam töö — ainult seda mõtlen ma tervisekohendamisega. Ma tahaksin siin Stuttgardis, kus väga hea riigibiblioteek on, süstemaatilisemalt kirjandust, ajalugu ja sotsioloogiat tuhnida. Selle kõrval püüaksin ilukirjanduslikku tööd teha — novelli ja draamat — ideaalide järgi, mis mul ammu üles seatud, aga millele ma seni läheneda pole saanud, pole j u l g e n u d. Ma olen alles 43 aastat vana, seega kõige paremas meheeas ja kehaliselt kõigiti terve, või r a h u läbi kergesti terveks t e h t a v. Et sellele eesmärgile, mis minu inimlikku ja sulemehelikku pääsemist tähendaks, kuidagi jõuda, ei või ma abinõude valimises oma südametunnistusele seda voli anda, mis ma temale teistel oludel annaksin. Tahab Pihlakas honorari eest, mis minu nõudele läheneb, peaaegu k õ i k i minu seniseid töid välja anda — muidugi silun ja parandan ma neid enne —, siis müün ma nad temale, ehk olgu siis, et «Noor-Eesti» oma kogusse umbes nii palju töid võiks võtta, et Pihlaka üleüldine honorarisumma «Noor-Eesti» omast mitte liiga väga üle ei käi. Ma trööstisin ennast peale muu ka selle argumendiga, et minu varemadki tööd «Irmgardi», Sherlok Holmes'e, Pinkertoni jne. sarnastest pahnatöödest ometi pisut kõrgemal nivool seisavad,[3] kuna säärane täielikum kogu ühtlasi ka minu sulemehelise tegevuse peale nagu histoorialiseks tagasivaateks oleks. On ju ka Marlitt'i «Sämtliche Werke»* olemas[4] ... Mul oli juba kord nõu ka Pihlaka 2000-rublast pakkumist vastu võtta, kui ta mulle selle summa peale vekslid annaks; praegu ei tea ma aga,

* Kogutud teosed (saksa k.).

mis teha, sest mul pole aimugi, kui paljusid «Noor-Eesti» mehed minu töödest kogusse tahaksid valida, ja pikemaks ootamiseks puudub mul võimalus. Kui Teie vaheajal otsustavaid vastuseid olete saanud, siis palun neid mulle lahkesti k o h e t e a d a a n d a! Suurema rahasumma rutuline kättesaamine pole mul mitte peaasi, vaid kindlama sissetuleku soetamine korrapäraste osamaksude näol — kuu- või veerandaastate kaupa. Pihlaka asjal oleks veel see heaks küljeks, et «Noor-Eesti» läegas minu endiste tööde läbi koormamata jääks — uute tööde tuluks.

Nüüd ka minu poolt paar kirjanduslikku riivamist. Õiglane ja otsekohene arvustusesõna ei ole mind iganes pahandanud, vaid mulle rõõmu teinud. Mis mind aga alati vihastab, on see, et meil arvustust e i o l e. Sest see, mis meil on — ka praegu —, seisab tõsisest, läbitungivast, läbi v a i m n e n u d kriitikast ikka veel hea tüki madalamal. Niisugust kriitikalist k i t s u s t, nagu see m e i l nähtavale tuleb, ei leidu naljalt kusagil — ka kõige kaugemas buržualises-ideoloogilises sumpti-ilmas mitte. Meie kriitika on veel täiesti vabadiku- ja moonamehe-kriitika. See võrsub meie põialpoisi-oludest. Järgmine juurpõhjus on see, et meie arvustajate suurem osa — pidagu nad endid ise küll materialistliku seltskonnamõistmisega «modern»-inimesteks — veel väga visalt ideoloogilise tupe ja kesta sees kinni on — neil puudub silmaselgus, vaimline vabadus, et nähtustest õieti aru saada, neid analüseerida, nende juuri ja võrsumistendentse kätte saada. Ma loen vahel «Õigusest», kuida meie arvustajad, nende seas mõned suurusedki, kirjanduslikke tooteid kritiseerivad: nagu külamehed uut rege või vankrit. See pulk on õieti pandud, see mitte. See kodar või jalas on nõnda tehtud, nagu meie küla sepad ikka on teinud, aga vaat see hoopis arust ja seadusest ära, sest et ta pisut teisiti on tehtud ... või hoopis tegemata jäetud ... Ma mõtlen siin iseäranis neid kirjanduslikke arvustuse-õhtuid, mis Tallinna seltsides toime pannakse[5] ja kus tegelikud kirjanikud (E. Peterson,[6] M. Metsanurk,[7] J. Mändmets[8] jne.) ise arvustajateks heidavad, et ka suusõnal seda dokumenteerida, mis nende eneste töödest nii selgesti

välja paistab: ideoloogiline Verständnislosigkeit*, ühendatud kitsa balti «popsismiga». Aga ka nooreestilise intelligentsi seas ajab ideoloogiline tüüritus ja Haltlosigkeit** õisi, arvustuses niihästi kui selle objektides. Mida peab näiteks literaarhistoorikust mõtlema, kes, nagu J. Aavik,[9] tõenduse üles seab, «kultuurkirjanduse tundemärk olevat see,[10] kui kirjanikud ka antiikmaailmast oma aineid võtavad!!» Ei tee nad seda mitte, siis pole nende soetatud kirjandus kultuurkirjandus! (Loe «Õigusest», lisaleht nr. 7, 1908.) Seesama literaarhistoorik seisab nähtuse ees, et naisterahvas vaimlisel põllul sedasama pole korda saatnud mis meesterahvas, kui täieliku, ilmuurimata mõistatuse ees — ei oska enesele seda määratut probleemi kuidagi seletada!! — «Noor-Eesti» albumist 1907 loen E. Mihkelsoni kriitikat Petersoni «Rahvavalgustaja» üle.[11] Missuguse revolutsioonilise vägiteo see arvustaja romaanist välja loeb, milles üks vabameelne kodanlane tagurlikke või vähem vabameelseid alevikuhonoratsioorisid*** kaunis terase tähelepanemise järgi lihtsalt kujutab! Sellest romaanist pole tulegagi midagi ühiskondlik-revolutsioonilist leida, seal räägib radikaalne väikekodanlane konservatiivsetest väike-(maa-)buržuadest.

Seega jõuan pisut kirjanikkude juurde. (Pardon — Jürgensteini kui arvustaja kohta tahaksin tähendada, et tal rohkesti nuppu ja teadmist on,[12] aga objektiivselt, äramõistvalt arvustada ei suuda ka tema iga toodet, ja nimelt oma õnnetu ilmavaate pärast. Ideoloog**** ei ole 20. aastasajal enam usutav, mõõduandev kriitik.)

Minule täiesti arusaamata viisil annate teie «noored» — (kellede sekka mina ennast edaspidi ka tahaksin lugeda) — Ernst Petersonile kirjanduses paiga, mida tema pooltki ära ei täida — ei kunstnikuna, ei ühiskondliku uuendajana-«loojana». Kunstnikkudena seisavad Juh. Liiv, Bornhöhe, iseäranis aga Fr. Mihkelson temast palju kõrgemal, «revolutsionäärina» jääb

* Mõistmatus (saksa k.).
** Tühisus, sisutus, alusetus (saksa k.).
*** Auväärsemaid, lugupeetavamaid isikuid.
**** On mõeldud idealisti.

tema kui puhastverd buržua igast meie sotsialistlikust sulemehest, nagu iseenesest selge, maha; selle poolest on Karl Rumorgi rohkem teinud,[13] Mihkelsonist rääkimata. Petersoni töödes valitseb ideeline konfusioon*, millest ainult veel tema mõttelised eksitused ja stiili-lapsused üle ulatavad. Tema «Elsa» on ideeliselt absurd, stiililt ja mõttekäigult otse seedimatu. «Rahvavalgustajas» teeb tema meie alevite resp. külade laulu-, lõbu- ja lulliseltsisid faktoriteks, milledest seltskondlik Umwälzung** (või midagi sellesarnast muutuslikku) välja võiks või peaks kasvama. See arvamine on jätis meie rahvuslikust kepsulöömise-ajast. Ei kasva neist seltsidest midagi välja ega võigi kasvada. Lääne-Euroopa alevid ja külad on säherdusi klim-bim-seltsisid täis, aga maarahvas ja maaburžuaasia ei seisa vaimliselt meie alevi- ja külaelanikkudest karvaväärtki kõrgemal, vaid katolikumaadel madalamalgi. Diletantide näitemängust, koorilaulust ja mõne külaharitlase kõnekesest ei vii publik midagi «revolutsioonilist» koju kaasa, palju enam aitavad säärased seltsid inimesi sagedasti buržualiselt versimpeldada***. Nende pisut parem tähendus seisab ainult selles, et inimesed neis üksteisega kokku puutuvad. See ei tee aga seltsi veel kes teab kui tähtsaks hariduse- ja valguse-allikaks. Meie maarahva kultuur — ja see on võrdlemisi hästi kõrge — põhjeneb lugeda-oskamise, mitte laulu- ja «karskuse»-seltside vedela «hariduse» lakke peal. Petersoni meelest aga võiksid need seltsid, kui nad liberaalsete buržuade juhatuse ja mõju all seisaksid, vägevaid ülesandeid korda saata — ka isevalitsuse all! Ja seda «loojat» kiidetakse «Noor-Eestis» bramarbaseerivalt**** uute radade raiujaks! No ne! —

Fr. Mihkelsoni kohta olen ma oma arvamist vaheajal natuke pidanud revideerima. Tema põeb müstitsismi-sümbolismi peataudi, mis talle iseenda rasva sisse läm-

---

* Segadus.
** Pööre; revolutsioon (saksa k.).
*** Lihtsustada (saksa keelest).
**** Suurustavalt, kiitlevalt, hooplevalt.

buva kodanluse poolhaiglastest moekirjanikkudest paraku külge on hakanud. Kui see tema «uue tee» otsimine on, siis on ta kahekordselt vanadele radadele sattunud. See müstiline sümbolism pole ju muud midagi kui ülessoendatud romantika-leem, natuke uue aja vürtsi «modern»-ainete näol sisse riputatud.* Mul pole sümbolismi kui kunstivormi vastu mitte midagi; on aineid, mis seda kuju nõuavad, milledele ta sünnis on. Aga kui kirjanik seda mantlit selleks tarvitab, et oma ideeketrust ja mõttekäiku kontroleerimatuks teha — seda arvamist lugejale sugereerida püüdes, et see, millest «profaan» mõistus aru ei saa, kirjaniku vaimusügavus ja mõttekõrgus on, siis on see publiku tüssamine. Selge vaim on ka varjatud kunstivormis selge kui kristall. Ainult udune mõte peidab ennast udu taha. Mul on aga Mihkelsoni ande sisse nii suur usk, et ma seda peataudi möödaminevaks pean. Tema kui proletaarselt mõtleja kirjanik peab varsti ära nägema, missugusesse võõrasse seltskonda ta on sattunud. Ta peab eneselt küsima: Kellele ma õieti kirjutan? Kas terve mõistusega rahvale või perversiteetidesse uppunud džokiklubile? Ei need ole «uued teed», mis närvideta ülemise seltskonna kirjanduslikkude massööride poolt tulevad. Meie ees seisab grandioosne ülesanne: uue ilma gigantne võitlus vana vastu. Missugune aine- ja aaterikkus, ja kui selgel valgusepaistel! Müstitsismi, pessimismi, perversiteedid igast liigist jätame neile, kes surmakrampides meie ees siputavad ja haisupudeli järele karjuvad. —

Teie tähendused minu «Naisõiguslaste» ja «Maltsveti» kohta on jaolt õiged.[14] Esimese aine tuubiti mulle omal ajal «Uudiste» toimetuse poolt peale — oli aktuaalne — ja ma tegin ta ilma armastuseta hiljem lõpu poolest valmis. Aga viga ei ole minu arvates mitte selles, et ma seal tuntud isikuid kujutan (mis patt see siis on? Ibseni ja Kiellandi tegelased[15] olid suuremalt osalt ka tuntud elavad inimesed nende ligikonnast), vaid selles, et ma kui autor liiga pealetikkuvalt

* Ja teiseks pole ta Mihkelsoni ja konsortide leidus, vaid võõrsilt laenatud. — *Autori märkus.*

välja astun, hurjutan, moraliseerin. See on suur viga, mis terve asja ära rikub. — «Maltsvet» sellevastu sai kirjastaja ja minu vaesuse ohvriks. Ma pidin ta leivatööna tulist-ruttu valmis treima (sain iga valmiskirjutatud poogna pealt palka, kuna trükikojas järjest laoti), ja teiseks käis kirjastaja ühtelugu kurjalt peale, et ruttu lõpp tuleks — minna liiga suureks. Mul oli aga määratu rohke ja hea materjal, mida ma ei raatsinud kõrvale jätta. Nõnda pidin ta raamatu teise poole sisse vägivaldselt ära tuupima, kuna romaan 1/2 või vähemast 1/3 võrra suurem oleks pidanud saama, kui ma terve ainevara tegelaste najal oleksin välja töötanud. Sel lool ei seisa romaani esimene ja teine pool sugugi kokkukõlas — esimene on eeposlik kujutus, teine juhtkirjalik kokkuvõte. Kui see töö kord teises trükis peaks ilmuma, siis tuleks teine köide veel juurde.

Mis vareste kraaksumise peatükisse puutub,[16] siis on teine kriitiline suu, mille otsusest ma ka lugu pean, selles asjas teisel arvamisel kui Teie. Ka poleemikat isa Jannseni vastu ei kahetse ma — miks ei või niisugune poliitiline romaan, nagu «Maltsvet», poleemikat pidada, pealegi nii üleüldise tähtsusega asjas? Minu plaan oli «Maltsvetist» «mosaiikromaani» teha: sinna sisse lüürilist luulet, dramaatilist paatost, tantsivat följetoni, poliitilist-sotsiaalset kainust, nalja jne. läbisegi panna — ikka seejärele, kuidas peatüki aine seda nõuab või välja kannatab. Mina ei pea seesugust käsitlemist sugugi «keelatuks», nagu ma üleüldse iga skolastilise kitsenduse vastane olen. Es kommt immer nur darauf an, wie man es macht.* Et minu nõu osalt nurja läks, seda tegid räägitud olud. Teie, «Noor-Eesti» mehed, olete kirjanduslikkude vormide orjuses nähtavasti väga kinni, mina pean sisu palju tähtsamaks. Aga imelik — Teie tooted lasevad ka vormi poolest väga mõndagi soovida.

Vast edaspidi rohkem.

Tervitades

Ed. Vilde.

---

* Oleneb ikka sellest, kuidas seda tehakse (saksa k.).

B. Lindele.

Stuttgardis, 20. (7.) juulil 1908.

Austatud ametivend!

Pommitan Teid juba jälle ühe kirjaga — vabandage! Ei ole midagi parata. Teatav äriasi pureb mu närvisid, tahaksin võimalikult ruttu lõpuotsusele saada. Kõigepealt vastan aga mõned Teie küsimused, mis minevasse kirja ei mahtunud, lühidalt ära.

«Koidu ajal» soome tõlke kohta pole mul mingit otsust, sest et ma soome keelt ei oska. Tõlkijat ei tunne ma ka mitte lähemalt, vaid tean ainult, et ta Helsingi üliõpilane (soomlane) on.[1] Kui ma 1906 Helsingis elasin, tuli ta ühel päeval (eestlaste juhatusel) minu juurde ja küsis tõlkimise luba, mille ma andsin. «Mahtra sõja» tõlkimiseks küsis tänavu kevade kirjalikult luba keegi mag. phil. Kaarlo Österbladh. Raamat peab K. J. Gummeruse kirjastuseühisuse kirjastusel Jyväskylas ilmuma.[2] Autori honorari lubas ühisus mulle 75 penni iga eksemplari pealt, mis peale esimese tuhande ära müüakse. Sellest ühisusest olen ma kui jõukast ja soliidsest ettevõttest kõige paremat kuulnud, kuid mag. Österbladh on mulle isiklikult täiesti tundmatu. Tema kiri tuli mulle «Elu»[3] ja «Õiguse»[4] toimetuste kaudu «tapiviisi» kätte.

Õiendan ühtlasi oma tähendusi «Rahvavalgustaja» kohta pisut.[5] Ma lugesin seda romaani viie aasta eest, kui ta «Uudistes» ilmus,[6] järgede kaupa, mispärast mõndagi on ununenud. Minu eit aitas mu õigesse roopasse. Peterson vitsutab teatavaid seltsisid kui mitte rahva tarvidustest tekkinud tühiseid asutusi, ilma nende asemele teisi paremaid soovitamata. Kuid neil seltsidel ei ole rahva elus seda t ä h t s u s t, kui et aktsioon nende vastu sotsiaalse Umwälzungi* «loova lõhkumise» püüet tähendaks. See on umbes seesama, nagu peaks keegi muusikamees lõõtsapilli vastu sõda ja keegi muusikakriitik tõendaks, see tähendavat muusikapõllul revolutsioonilist aktsiooni. Seda teeb aga E. Mihkelson «Noor-

* Pöörde, revolutsiooni (saksa k.).

Eestis». Pealegi on niisugused seltsid üleüldiselt ometi rahva tarvidusest tekkinud — kooskäimise, lõbutsemise tarvidusest. Seda tarvidust ei saa kuidagi eitada. Ka välismaa organiseeritud, klassivõitluse tules seisval proletariaadil on säherdused ajaviiteseltsid, sest inimene ei ela mitte üksnes poliitikast, vaid ka meelelahutusest. Kui keegi niisuguste seltside tühjuse vastu võitlusse astub, siis on ta esteetiline või ka eetiline arvustaja, aga mitte ühiskondlik «hävitaja-looja». Ma ei salli ekstreemlikke* liialdusi arvustuses, see jäägu meie «erelaste» asjaks.[7] Mul on vahel iseenese kohta liialdatud kiitust lugedes süda täis saanud. Ma sooviksin, et meie ikka meeles peaksime, et meie kõik veel nõrgad, jõuetud õppijad oleme tõsiste literaarsete tähtsustega võrreldes.

Nüüd paar sõna äriasjast. Pihlaka käest pole mul ikka veel vastust, kas ta minu 2400 rbl. nõude vastu võtab või oma pakkumise juurde (2000 rbl.) jääb või sellestki koguni taganeb. Ma telegrafeerisin temale vastuse pärast ja ootan seda nüüd. Et minu kiri selle vastuse üle Teile maale vist enam õigeks ajaks — enne Teie Tallinna minekut — kätte ei jõuaks, siis läkitan Teile kirja Pihlaka vastusega Tallinna, «Õiguse» toimetusse. Loodan, et Teie kirja sealt vististi 14. (27.) juulil kõige hiljem eest leiate. Pihlakaga minu asjast enne selle kirja tulekut rääkida ei maksa, juba sellepärast, et tema kui «üdistatud» ärimees vaheltkauplejaid vist ei salli, ning Teie olete pealegi konkurents-ettevõtte esindaja. Pihlakas on visa maksja, aga mitte just kelm. Ploompuu[8] sellevastu on «aateline» kaabakas, kelle ärides käsk maksab: ilma temata ei tohi keegi sell arveid ära maksta, ja teda ennast pole äris naljalt tabada.

Küll oleks hea, kui «Noor-Eesti» juhtivad isikud Teile oma arvamise seks ajaks kätte oleksid saatnud, kui Tallinnas olete. Siis võiksite juba kindlalt otsustada, mis minul teha tuleks. Teie sooja osavõtmise eest minu kohta tänan Teid veel kord südamlikult.

Teie

Ed. Vilde.

* Äärmuslikke.

50

B. Lindele.

Stuttgardis, 21. (8.) juulil 1908.

Austatud ametivend!

Ma näen, et Teil idealismi küllalt on mind minu kitsikuses aidata tahta, seepärast jätan iga vabandamise tülitamise ja koormamise pärast seekord kõrvale ja ei lisa kirjale ka uusi palveid juurde. Ärimehed tahavad mind kotti ajada. Mis Teie minu tuluks selle vastu võite teha, seda teete vististi ka ilma palumata. Et terve situatsioon Teile selge oleks, püüan teda siin natuke skitseerida.

Pihlaka käest tuli täna vastus. Selles ei lükka ta mitte ainult minu nõuet (2400 rbl. 100 poogna eest 4 aasta sees) tagasi, vaid halvendab ka veel oma esimest vastuvõtmist (2000 rbl. 100 poogna pealt 4 aasta sees) nõnda: 2000 rbl. küll, aga alles 1. jaan. 1909 peale hakates, ja mitte nüüd k o h e ning mitte 1. maksuosa ette makstes, nagu minu tingimus oli.

Kust tuli see tingimuste halvendus aja edasilükkamise poolest?

Reevits oli Pihlakale mõne nädala eest rääkinud, et mina oma tööde kogu tahaksin ära müüa. Nüüd on Pihlakas aastate jooksul kõigi minu endiste kirjastajate käest (dr. Hermann, Vahtrik, Pert)[1] minu töid hulgakaupa odavasti oma ladusse ostnud, kus neist veel mõnda alles on. Et uus ja ilusam trükk temale kahju ei teeks, valetas see minu «monopolist» Reevitsale, keda ta ostjaks pidas, näosse, tema olevat kõik minu endised ja edaspidised tööd uueks trükiks juba enesele ostnud; tal olla koguni nõu kõiki neid, kes minu töid e s i m e s e s trükis ilmutavad, seeläbi surnuks teha, et tema sedamaid teise trüki «lahti laseb», nii et esimese trüki omanik kahju sisse peab jääma. See sõnum ärritas mind temale oma kogu müüa pakkuma. Ta vastas mulle, nagu eespool seisab. Ühtlasi tähendas ta oma esimeses vastuses, tema olevat «Päevalehe» Perdi käest ühes 12 andega ka minu kirjatööde väljaandmise edasijätkamise õiguse omandanud, «millel aga vist midagi tähendust ei olla».

Ma ei pannud esiotsa tähele, et tema kaardisõber Pert salaja asja taga seisab. Pihlaka tänasest vastusest näen seda. Lugu Perdiga on järgmine.

Ma andsin Perdile omal ajal luba minu ilmunud kirjatöödest 1907. ja 1908. aasta jooksul oma valiku järgi mõnda uuesti trükkida. Mulle jäi aga kirjaliku lepingutunnistuse järgi õigus neid töid, «millede kohta hra Pert mulle seletuse annab, et ta neid lepingus määratud aja jooksul mitte ise ei ilmuta, juba enne 1908. aasta lõppu teistele edasi müüa» (sõna-sõnalt).

Pert ei jõudnud juba esimesel aastal andeid korralikult ilmutada: süü lükkas ta oma ladujate peale, keda «Uudised» sotsiaaldemokraatlasteks olla teinud ja kes sellepärast — laisad ja hooletud olla! (Nii seisis ühes tema kirjas.) 1908. aastaks ei kuulutanud ta andeid enam ette, vaid pettis oma lugejaid sellega, et ta nad umbkaudse usu sisse jättis, et kaasanded kõik vana viisi edasi ilmuvad. Mina küsisin järele, kas ta mitte minu töid täiesti vabaks ei anna, kuna tema neid ometi edasi ei ilmuta. Midagi skandaalisarnast oma lugejate ees kartes ja oma asja tagurpidiminekut minu ees häbenedes luiskas mulle see üdini rikutud inimene, tema tahtvat oma lugejatele minu töödest mõnda 1908. aastal kingitusena edasi annetada, aga (sõna-sõnalt): «Et Teie sissetuleku allikat seeläbi ka mitte kinni sulgeda, siis ei ole mul midagi selle vastu, kui oma töid ka teistele veel edasi annate . . .»

Pool aastat on mööda läinud, ilma et Pert oma lugejatele poolt poognatki «kingituseks» oleks teinud. Nüüd, kus ma oma töid tahtsin edasi müüma hakata, panin Perdile meie lepingu 4. punkti põhjal ette mulle üles anda, missuguseid minu töid ta lepingu-aasta viimasel poolel veel ise mõtleb ilmutada, sest et ma, oma õigust tarvitades, sel poolaastal ka ise mõnda tööd tahan trükki anda. (Rohkem kui «mõnda romaani» ei jõuagi ju mõne kuu jooksul välja anda, kui kogumine ja parandamine juurde tuleb.) Perdi-isand vastas, tema ei teadvat, kas ta minu töid «üleüldse veel tarvitada», aga augusti lõpuks või septembri alguks saavat tema «ladumisemasina ja veel uue kiirpressi», siis ehk

võiks asjast veel midagi tulla, aga «millas see sündida võiks», seda ei teadvat ta siiski mitte, ja — mina võivat «oma töödest küll seda või teist kellelegi teisele ära anda».

See lällutav soga pidi vastus olema minu kontrahilise küsimise peale: andke teada, mida Teie minu töödest enne lepingu lõppu (31. dets. 1908) veel trükite, et minu uue ostjaga kollisiooni ei tuleks!

Perdi kirjas ei seisa sõnagi, et tema Pihlakale mingit õigust oleks müünud, seda polnud tal ka müüagi, sest temal polnud minu käest muud omandatud, kui kaheks aastaks luba minu tööde east midagi ära trükkida. Selle luba teise kätte edasiandmisest ei seisa lepingus midagi. Pihlakas püüdis mind siis selle õiguse omandamise valega lapsikul viisil suruda, minu rahapuudust silmas pidades. Ja seda taktikat peab ta nüüd edasi ning selles näib Pert teda kinnitavat. Ta kalkuleerib: Vilde on lepingu külge osalt veel aasta lõpuni seotud, teist ostjat tal vist ei ole — muudkui surun! Surun seda enam, et «Maltsvet» praegu ilmus, mille sügisene müük kahju saaks, kui mingi uus Vilde raamat ilmuks. Karjapoisi viisil tõmbab ta siis oma esimese pakkumise osalt tagasi.

Asja õiguseline külg on nüüd järgmine:

1. Minul on lepingu järgi luba üht osa oma töödest juba sel aastal ära müüa ja ilmuda lasta, terve kogu ei või aga sel aastal mitte ilmuda.

2. Perdil on luba kuni 31. dets. 1908 veel midagi minu töödest trükkida; Pihlakal ega kellelgi teisel ei ole seda luba mitte.

Et Pert seda luba tarvitama ei saa, on täiesti kindel, sest tal puudub seks jõud ja lugejate vastu iga vormiline kohustus, sest ta pole neile säherdusi kaasandeid tänavuseks aastaks lubanud.

Ma seisan siis nüüd alternatiivi ees: Kas Pihlaka pitsitusekaupa vastu võtta või teist ostjat nõutada, kes mulle varsti raha võiks anda. See teine ostja võiks ainult «Noor-Eesti» olla, sest Buschi kohta, kes pappidega heal jalal tahab seista, mul lootust ei ole. Teie ja Teie seltsimehed peate aga teadma, kuida «Noor-Eesti» rahalise jõuga ja terve tulevikuga lugu on. Kui ettevõte

Teile liiga raske, kõikuva alusega, äranägemata lõpuga on, siis on õigem mind Pihlaka küüsi jätta. Ma ei karda, et minu paremad tööd, kui nad ilusal kujul, osalt sisukohaste pildikestega ilmuksid, rahaliselt «krahhi» tooksid, sest rumalate käes on publikus enamus. Aga kas jätkub Teil ka väljaandmiseks kapitali ja krediiti, ja võin ma honorari korralikuma saamise peale vähegi julge olla? Ma lepiksin 50—60 rbl. kuus, misjuures üleüldine summa muidugi Pihlaka poolt pakutud 2000 rublani peaks tõusta võima. See sünniks, kui Teie järgmised tööd kogusse vastu võiksite võtta:

«Raudsed käed»	—	7	poognat (à 32 lk., kiilutud
«Mahtra sõda»	—	22	„ read, umbes 30—32 lk.
«Anija mehed»	—	13	„ peal ja mitte liiga
«Külmale maale»	—	6	„ lühikesed)
«Astla vastu»	—	4	„
«Koidu ajal»	—	5	„

Väiksemad novellid, väga kitsendatud valiku järgi arvatud. . . . . 5 poognat

Paremad naljajutud, skitsid jne.
. . . . . 3 poognat

Kokku: 65 poognat
à 32 rbl.
2080 rbl.

Kui Teie aastas 20 poognat (640 lk.) välja annaksite — ja nii palju peaksite jõudma —, siis teeks see raha järgi umbes minu 50-rublase kuuraha tasa = 640 rbl. Kas aga ei paneks minu endiste tööde väljaandmine uute tööde ilmutamist osalt kinni? (Ma rehkendan muidugi kõige halvema seisukorraga — kui uut põhikirja ka ei kinnitata.) Teil on album ilmumas, käsikirju järge ootamas, minu novellide kogu tuleks ka veel — kas suudate sellest kõigest võitu saada?

Kui Teie mulle kindluse võiksite anda, et «Noor-Eesti» sel puhul, kui minu kaup Pihlakaga katki jääks, ettevõtte ülemal tähendatud tingimustel omaks teeb, siis võiksin ma sellega Pihlakat niivõrd vastu rõhuda, et ta vähemalt omaenese esimese pakkumise juurde jääks. Seeläbi pääseks «Noor-Eesti»

ettevõttest, kui see talle koormav on, ja mina oleksin ka päästetud.

Selles seisab nüüd terve asi. Minu nõuanne ja palve Teie aktsiooni kohta oleks järgmine:

On Teil oma seltsimeestelt juba nüüd jaatavad otsused käes või olete nende ning terve ettevõtte kohta ise julge küllalt, siis läheksite kohe Pihlaka juurde ja ütleksite temale: Vilde on Teile kauba tegemise eesõiguse jätnud. Kui Teie temaga kaupa ei saa, siis ostab «Noor-Eesti» tema väljavalitud tööd ära. Vilde tingimuste miinimum Teile kui ka meile on järgmine:

1. Hind 2000 rbl.
2. Maksuaeg 4 aastat.
3. Maksmine algab lepingu allakirjutamise päevast peale, veerand aasta või poole aasta kaupa. («Noor-Eestile» ka kuuviisi.)

Need on tingimused, mis Pihlakas juba vastu võttis; tema edasilükkamist 1. jaan. 1909. a. peale ei võta Vilde mitte vastu.

See aktsioon seisaks täiesti tõe ja õiguse põhjal ja Teie võite temaga minu nimel ka kõik muud asjasse puutuvad punktid (Perdi leping jne.) läbi rääkida, milleks dokumendid siia juurde lisan.

Nüüd on aga tarvilik, et Teie minu õega kohe ühendusse astute. Tema on see, kes minu rahaasju Tallinnas ajab ja kelle nime peale Pihlakas vekslid peab välja andma, sest et ma ise oma õiguste eest ei saa seista. Tema peab ka minu poolt allakirjutatud lepingu Pihlakale ära andma, kui kaup küpseks saab. Minu õde, kes Tallinna lähedal elab, tuleb esmaspäevaks, 14. juuliks, linna. Temale läheb täna ka kiri, et ta Teiega kokku püüaks, kui Teie sel päeval Tallinnas olete. Ei ole Teid sel päeval mitte Tallinnas ja ei või minu õde Teid Teie ilmumiseni oodata, siis võite temaga igal ajal telefoniga kõnelda. Tema nimi on Auguste Landberg, ta elab Harku mõisas (Harck), 12 versta Tallinnast, ja on seal valitseja abikaasa.[2] Nõudke teda ennast telefoni juurde, sest tema mehega kui tagurlasega ei seisa ma heal jalal. Tallinnas käies on ta vanemate juures: Vaksali

uul. 12, hoovipealne maja, J. Vilde. (See uulits algab vaksali ligidalt ja läheb Toompea alevi poole.) Minu õde käib 14. juulil «Õiguse» toimetuses järele kuulamas, kas Teie minu kirja sealt kätte olete saanud; ehk jätate sinna sedeli, kus ja millal ta Teiega kokku võib saada. Ei ole tema toimetuses veel käinud, siis ehk olete nii lahke ja lähete minu vanemate poole.

22. (9.) juulil.

Öösise järelemõtlemise tõttu tahan Pihlakale veelgi pisut järele anda. Ma nõuan 100 rbl. 2000 rublast kohe kätte, muude osade maksmine alaku pealegi 1. jaanuarist 1909, nagu ta tahab. Mul on nimelt raha kohe tarvis. Kui Teie nüüd minu õele Pihlaka poolt teate viite, et Pihlakas minu kõige viimase miinimumi vastu võtab, siis läheks õde ja teeks kauba ära. Selleks saadan temale allakirjutatud lepingu täna kätte ja tema võtaks Pihlakalt vekslid vastu. Ei ole Teil «Noor-Eesti» meeste poolt veel mingit kindlamat teada ja olete ise ka kahevahel, siis palun seda minu õele niisamuti teada anda — ja siis pole õel asja selle lepinguga Pihlaka juurde minna. Teie oma asjaks jääb sel puhul Pihlakaga tegemist teha või mitte — tehke, mida kasulikumaks arvate.

Perdi dokumendid palun minu õele või vanematele ära anda. Jään Teie sõbralikke sõnumeid ootama.

Tervitades Teie

Eduard Vilde.

Leping.

Annan seega härra A. Pert'ile õiguse minu kirjatöid, mis kuni lepingupäevani trükis täielikult ilmunud on, tema oma valiku järgi 1907. ja 1908. aasta jooksul uuesti trükkida järgmistel tingimustel:

1. Trükipoogna eest maksab härra A. Pert minule 25 (kakskümmend viis) rbl. honorari.

2. Honorarist maksab hra A. Pert minule 1. (14.) jaan. 1907 nelja trükipoogna hinna, 100 rbl., ette, muu osa kohe iga ande ilmumise järel.

3. Härra A. Pert'il on väljavalitud tööde kohta ainult ühe trüki jaoks omanduseõigus.

4. Minul ei ole õigust oma töid, mis lepingupäevani täielikult ilmunud, enne 1908. aasta lõppu, mil A. Pert'ile antud trükkimiseõigus lõpeb, ei üksikult ega koguna kellelegi teisele edasi müüa, välja arvatud tööd, millede kohta hra A. Pert tarbe korral seletuse annab, et ta neid lepingus määratud aja jooksul mitte ise ei ilmuta.

5. Trükkimiseõigust ei ole hra A. Pert'il minu tööde kohta, mis varemalt kõigi õigustega kellelegi muule kirjastajale on müüdud.

Eduard Vilde.

Kopenhaagenis,
27. (14.) novembril 1906.

51

G. Pihlakale.

Stuttgardis, 3. aug. (21. juulil) 1908.

Austatud hra Pihlakas!

Teie muudate oma tingimusi iga kirjaga, ja mitte paremaks, vaid halvemaks. See tähendab: Teie peate minu kahju silmas, nõuate aga minult ühtelugu, et mina Teie kasu silmas peaksin. Ma andsin Teile kaubategemiseks eesõiguse, aga ega ma sellepärast ometi pahemaid tingimusi hakka vastu võtma, kui teine ostja mulle pakub![1] «Noor-Eesti» maksab mulle 65 poogna eest 2000 rbl.; mis mõte on Teil siis mulle 75 poogna eest 1500 rbl. pakkuda, ja mis mõte on Teie kahtlustusel, et mul Teile 100 poognat anda pole? Pealegi kus ma valmis olen selle arvu eest oma edaspidiste töödega vastutama! Ma annaksin Teile kõik oma senised tööd 2000 rbl. eest ära, sest kui «Noor-Eesti» suuremad ja paremad hulgast välja valib, siis pole ülejäävatel enam palju väärtust; aga honorari summa peab ometi ühesuuruseks jääma ja maksutingimused vähemalt ühetaolisteks. Teiega kaupa tehes pean ma ainult seda silmas, et raha saamine Tallinnast mulle

sündsam on kui Tartust, sest Tallinnas elavad minu vanemad, kelledele ma ühe osa sellest rahast tahan anda. Aga selle väikese põhjuse pärast ei hakka ma ometi odavamat hinda vastu võtma!

Minu tingimusi kuulsite juba hr. Linde suust. Need on needsamad, mis Teie mulle ise oma esimeses kirjas pakkusite ja mis ma siis ka «Noor-Eestile» ette panin. Nendest alamale minna pole mul mingit põhjust. Nõnda siis: 2000 rbl. 4 aasta sees ära maksta ja Teile 100 poognat; 100 rbl. tahan kohe kätte saada, 150 rbl. 2. jaanuaril 1909, siis 250 rbl. iga poole aasta takka. Edaspidiste summade peale (1900 rbl.) annate minu õe ja voliniku pr. Landbergi nime peale sooloveksid, mis kontrahti üles on tähendatud. Annan mina Teile oma allkirja, et kõik minu tööd Teie omandus on, siis peavad mul ka Teie käest vekslite näol allkirjad olema, et ma hinna korralikult kätte saan.

Minu õde tuleb neil päevil linna ja paneb Teile minu müügitunnistuse nende tingimustega ette. Tema võtab ka raha ja vekslid Teie käest vastu, kui lepinguga nõus olete. Ei ole Teie mitte nõus, siis jääb meie kaup sedamaid katki ja minu tööd lähevad «Noor-Eestile».

Tervitades

Eduard Vilde.

N. B. Väljaandmise aeg ei ole mulle tähtis, seda võin 8 aasta peale pikendada. — Tartu Eesti Üliõpilaste Seltsi raamatukogus on kõik ajalehed ja raamatud, kus minu tööd sees. Seal tuleb nimekiri teha lasta, missuguseid ajalehtede aastakäikusid rahva käest nõuda. Üleskutse, mille loetavamatesse lehtedesse panete, kirjutan, kui vaja, mina. Ma sain niisuguse üleskutse läbi «Maltsveti» jaoks kõik 50-aastased Jannseni «Postimehedki»,[2] mis mul tarvis olid. Kui mõnda juttu ei saa, siis peab Üliõpilaste Seltsi aastakäikudest ladumiseks ära kirjutama. Kõige selle juures tahan Teile abiks olla. Raamatud, mis Teil endal saadaval on ja mida nõutakse, saadate parandamiseks minu kätte. See kõik oli minu esimeses kirjas juba seletatud.

52

B. Lindele.

Stuttgardis, 13. aug. 1908.

Austatud ametivend!

Ma seisan nagu läbitungimata mõistatuse ees, et Teie mulle paari reagagi teada ei anna, mis sammusid Teie minu asjus olete astunud ning mis tagajärjed neil olid. Minu õde teatas mulle enam kui kahe nädala eest k u u l u järgi, Teie olevat Pihlaka juures käinud ning ühe «Õiguse» toimetuse liikme vastu öelnud, et Teie minu eest tahtvat teha, mis võimalik. See on kõik, mis ma tean. Pihlaka kohta mõjus Teie käik nõnda, et ta mulle veel halvemad tingimused tegi kui ennem: ta hakkas 100 poogna asemel nüüd 75 poognast ja ainult 1500 rublast sonima. Seepeale panin ma, «Noor-Eesti» najale umbkaudselt toetudes, temale ultimaatumi nende tingimuste kujul ette, mida Teile olin teatanud. Täna sain õe käest kirja, et Pihlakal ikka veel üks tingimus olla, mis kaupa ei lase küpseks saada. Nõnda vinnutab see kelm inimene asja nädalast nädalani edasi, vist aimates või teades, et mul mujalt abi ei ole oodata. Ja selle all kannatab minu tervis nii väga, et ma enam sulgegi ei või kätte võtta.

Ma palun Teilt nüüd sedamaid otsust, kas ma Pihlaka tingimustele lihtsalt alla pean heitma, või on «Noor-Eesti» vastasel puhul valmis minu töid ülesantud hinna eest — 2000 rbl. 4 aasta jooksul, 500 rbl. aastas — omaks võtma. Muidugi tarvitan ma «Noor-Eesti» vastuvõttu ainult sel puhul, kui Pihlaka uus tingimus, mida ma veel ei tunne, liiga rõhuv on või kui ta mind nii kauaks üleüldse ilma vastuseta jätab, et minu kannatus ja hingejõud katkevad. Vastust palun mulle, kui see ühel või teisel kombel kindel on, t e l e g r a a f i t e e l kohe selle kirja kättesaamise päeval läkitada. Võib «Noor-Eesti» minu töid tarvitada ja korrapäraselt honorari tasuda, siis palun telegrafeerida: «A n g e n o m m e n»,* vastasel puhul «A b g e l e h n t».** All-

* Vastu võetud (saksa k.).
** Tagasi lükatud (saksa k.).

kirja pole vaja. Aadress: Stuttgart, Böheimstrasse 9, Gylling. Telegrammi hinda palun minu kaastöö kontosse panna. Edaspidi ehk olete nii lahke ja saadate mulle Perdi mõlemad kirjad tagasi.

Tervitades

Ed. Vilde.

53

G. Pihlakale.

Stuttgardis, 14. (1.) aug. 1908.

Härra G. Pihlakas,

Tallinnas.

Minu õde teatab mulle, Teie olevat kauba vastu võtnud, kuid soovida veel üht «väikest punkti» juurde lisada. Et Teie mulle aga seda «väikest punkti» teada ei anna ja kontrahti muutmiseks tagasi ei saada, siis näen ma selles ainult tühja jändamist, millele ma nüüd lõpu peale teen. Kui Teie selle tähe ettenäitajale meie lepingu järgi mitte 100 (sada) rbl. raha ning 1900 rbl. sooloveksleid ära ei anna, siis palun minu müügitunnistus tagasi anda, ja meie kaup on otsas.

Eduard Vilde.

54

B. Lindele.

Stuttgardis, 23. (10.) aug. 1908.

Austatud ametivend!

Minu «lehmakaup» Pihlakaga edenes vaheajal ometi nii kaugele, et temale kontrahi paari päeva eest allakirjutamiseks kätte saatsin.[1] Loodan, et ta enam uusi konksusid välja ei mõtle; mõned temapoolsed uued tingimused võtsin vastu. Hind ja poognate arv jäid endisteks — 2000 ja 100. Maks 4 aasta jooksul. Minu tööd annavad aga nähtavasti kaugelt üle 100 poogna välja, nii et nõrgemad asjad nüüdki kõrvale võivad jääda, kui parandusetöö neid kohendada ei suuda.

Ma pean aga sellessamas asjas Teid veelgi tülitama. Ehk vabandate ka seda. Vaja on Tartu Eesti Üliõpilaste

Seltsi raamatukogus[2] kõigi minu tööde kohta täielik nimekiri valmistada, et selle järgi rahva käest neid ajalehtesid ja raamatuid, mida mujalt saada pole, avaliku üleskutse kaudu omandada. Teil on Tartus vanemate kooliõpilaste ja nooremate üliõpilaste seas vististi küllalt tutvusi, et mulle kedagi neist võiksite juhatada, kes selle töö enda peale võtaks. Muidugi maksu eest. Lepingu järgi kannab Pihlakas niisugused kulud. Mina garanteerin honorari kättesaamise. Mõni vanem ja terasem Treffneri õpilane saaks tööga, milleks ma temale skeem-formulari kätte saadan, täiesti toime. Sellekohase palve Üliõpilaste Seltsile ja volituse annan kaasa. Ka ärakirjutamisetööd on mul hiljem ära anda, sest jutud, mida rahva käest ei saa, tuleb Üliõpilaste Seltsist laenatavatest väljaannetest ladumiseks ära kirjutada. Nõnda saaks mõni kehvem õpilane pisut kõrvalist teenistust. Ehk olete siis nii lahke ja annate mulle mõned aadressid üles. Muidugi peaks isik niisugune olema, kellele Üliõpilaste Seltsi härrad töötamist nende biblioteegis ühel või teisel põhjusel ei keela. —

Mis nüüd minu nõndanimetatud «jubileumisse» puutub,[3] mille ma igast tavalisest «pühitsemisest» ja «pidustamisest» puhta tahaksin hoida, siis ei ole mul muidugi midagi selle vastu, kui mind kui avalikku inimest sel puhul minu töö asjaliku väärtuse järgi meelde tuletatakse, aga ise ei tahaks ma seejuures ühel ega teisel viisil tegev olla. Osalt ka sellepärast, et ma oma «Kirjatööde kogu I» vihule (Perdi väljaanne, Pihlaka ära ostetud)[4] säherduse «iseeneseskitsi» juba olen kirjutanud, ja kordamine on mulle vastik. Kui siis «Noor-Eesti» III-le midagi sellesarnast tarvis arvate olevat, siis ehk sepitseb seda keegi Teie arvustuslikkudest jõududest, vahest Teie ise. Päevapildi lasen tarbe korral muidugi valmistada. Rahapunkt on praegu küll kibe, ja piinlik ühtlasi.

Niipea kui ma nüüd natuke hingeliselt rahu saan, hakkan «Noor-Eestile» midagi pusima. Närvid on praegu veel viletsal korral, aga kosumine Švaabimaa terves õhus pole raske, kui aga mured kahanevad.

«Pikad sammud» võtan varsti lugemisele.[5] Minu eit, kellel kirjanduse kohta kaunis terve otsus on, kiidab

tööd ka palju paremaks kui Mihkelsoni «Kahekesi» on.[6] Kui Mihkelson arvab, et temal juba nüüd kirjanduslik «tõde» ja «tarkus» nagu nairis taskus on, siis ei julge ma oma lootusi tema kohta edasi jätkata. Ma olin varem ainult tema «Hingemaad» ja paari pisikest skitsi lugenud; need olid küll tugeva võõra (vene) mõju all tehtud, aga et kirjanik nii n o o r oli ja teatavat mõttemeisterdamist ja kujutuseladusust ilmutas, siis tärkas eesti kirjanduslikus kõrbes mulle rõõmlik lootus. Kuid «Jumala saar» ja «Kahekesi» peidavad järeletehtud dekadentliku müstitsismi all nii palju banaalset labasust, et see külma vihmana mu peale mõjus.

Mait Metsanurka tunnen ma ainult tema «Mere ääres» järgi («Noor-Eesti» II).[7] See joonistus on tugeva vaimlise kehvuse dokument. Lintrop kirjutab paremini.[8] Udu ja aur silmaringi asemel.

Seltsimeheliku tervitusega

Eduard Vilde.

P. S. Teie meeste potentseeritud iseteadvus ajab ka meie emigrantlikkude iseteadvuslaste juures lopsakaid õisi, mis sagedasti «sibulismuseks»[9] seemenevad. Igaüks tahab kodus «juhtivat osa» mänginud ja suur kangelane olla, keda välismaa imestagu! Siinsete parteiolude peale vaadatakse kaastundliku naeratamisega — ei midagi m e i e o m a d e vastu!! — Martna tegi «proletaarliku kunstniku» Sõrmuse «Õiguses» osalt võltsitud reklaamkriitikate najal ilmakuulsaks.[10] Berliinis ja Zürichis kukkus mees, kes suurusehullust põeb, haledasti läbi, kuna ta Skandinaaviasse 2000 krooni võlga maha jättis! Kui ta mõistust pähe ei võta ja enne väljaastumist ei õpi, siis on ta kadunud inimene. Õppimine ei ole aga meie geeniuste asi.

55

B. Lindele.

Stuttgardis, 11. sept. (29. aug.) 1908.

Austatud ametivend!

Suur tänu Teile nimekirja kokkuseadmise ja muretsemise eest! Et viimane «korralikumast soost» on, siis

olen julge, et töö hoolsuse poolest midagi soovida ei jäta. Tervitage neiu Tartot minu poolt ja kinnitage talle, et ma temale vaeva enda peale võtmise eest väga tänulik olen.[1] Ligiolev juhatus on veidi tõntsilt kokku seatud, aga ehk saab austatud tarvitaja temast siiski aru. —

Enne peaasja paar sõna «Kuival» kohta. Nähtavasti olete jutukest pealiskaudselt lugenud, muidu oleksite tema ideest põhjalikumalt aru saanud, iseäranis, mis lõpusse puutub.

«1900» pealkirja all tähendab aega, mil jutuke «mängib». Sellega tahan öelda, et ta enne ajaloolist ärkamisepõrutust aastal 1905 mängib, sest muidu ei saaks lugeja kaabaka Martinsoni karakterist hästi aru. See isik oleks 1905 ja hiljem teine mees olnud, kui ta mitte varem viina ära poleks surnud — ta oleks türmis istunud, Siberis olnud või võllas kõlkunud — mõne «lollusega» ta neil aastatel ikka valmis oleks saanud.

Jutu lõpp seisab käsiteldava ideega täiesti loomulikus, konsekventses ühenduses — juba sellepärast, et minu töökene s ü n d i n u d l u g u kujutab, milles lõpusündmus kõigest kõige histoorilisem on. Lillack ja Martinson[2] — mõlemad e l a v a d, nende tüüpilistele karakteritele ei olnud mul omalt poolt midagi juurde lisada — ma tõstsin nad kui kirjanik ainult seltskonna hallist massist nähtavale.

Minu arust peavad mõlemad psühholoogiliselt lugejale, kes sotsiaalselt teritatud silmaga nende miljöö peale vaatab, nii tuttavad, vähemasti aga nii mõistetavad olema, et jutu lõpp kui ka vaba fantaasia loomulikkuse ja tõelikkuse mõjundi annab.

Lillack on täisverd balti-vene buržua kõigi tema omaduste, arvamiste ja moraaliga — meie olude tüüpiline võsu. Martinson on nendesamade olude, sellesama moraali ja mõtteilma kasvandik, aga ühtlasi nende o h v e r. Tema hinge viimastes soppides löövad paremad instinktid unbewusst* salasädemeid, sest tal on n u p p u, kriitikat, geeniust. Aga ta on juba liiga ära kihvtitatud ning loomuse poolest liiga lõtv, kui et ta selgusele

---

* Ebateadlikult, vaistlikult (saksa k.).

jõuaks rübelda, kui et ta rabast, kuhu valitsev seltskond ja üleüldised olud ta vajutanud, välja suudaks roomata. Kui blaseeritud «Protz»* Lillack talle palja tüdruku koerapiitsa laksutusel ette toob, siis mõtleb ta seega vaesele tiirasele kaabakale iseäranis imponeerida. Selle inimlik-revolutsionäärlik instinkt ärkab aga silmapilguks sõbra toore brutaliteedi tõttu, ja ta sõimab teda. Mida võiks rahajõmm Lillack, kes tänu ja imestuse asemel sõimu saab kuulda, küll paremat teha, kui et ta tänamata kontvõõra uksest välja viskab? —

Paari paranduse pärast palun mulle «Kuival» k o r r e k t u u r i tingimata kätte saata. —

Nüüd seekordne peaasi. Oma kirjades ähvardasite mulle korda kaks või kolm raha saata lasta, mis mind seda head asja kindlasti ootama pani. Siiamaani näikse aga Teie laekahoidja kurdiks jäänud olevat. Mul oli piinlik Teie lubaduste peale selgema sõnaga toetades reageerida, aga nüüd pean seda ometi tegema. Minu kaup Pihlakaga sai küll valmis ja 100 rbl. käsiraha sain ka. Aga see läks kohe Tallinnas suuremalt osalt võlgade peale ära, nii et ma praegu täiesti kuival olen. Olge siis nii lahke ja tehke võimalikuks, et ma oma töökese peale n ü ü d k o h e midagi saaksin, nagu Teie tõotused loota lubasid. Muidugi puudub mul ka soovitud päevapildi tarvis kopik. Mida varem mu palve täidate, seda tänulikum olen Teile.

Töö «Noor-Eesti» jaoks on mul juba sule all. Ta saab vist nii suur, et üksi ühe novelli-köite ära täidab. Tegevusepaik on Kopenhaagen, pealkiri «Lunastus», tegelased — töölised. Kui ta liiga pikk ei saa, siis võin paar lühemat juurde teha. Jõuluks võib ilmuda, kui Teie poolt takistusi ei tule.

Nervus rerum'i** asjas kindlat lootust Teie seltsimeheliku hoolsuse peale pannes tervitab Teid

Eduard Vilde.

Aadress ka rahasaadetusele seesama.

N. B. Hindrey läheb oma kaanepiltidega juba igavaks.[3] «Pikkade sammude» pildi motiiv seesama mis

* Jõmm (saksa k.).

** Sõna-sõnalt: asjade närv (lad. k.), täh. raha.

«Kahekesi» omal. Ausführung* mõlemal kaunis jõuetu. «Kahekesi» naisterahvas nagu piima seest väljatõmmatud surnud hiir. Hindrey kunst näib ainult karikatuuris seisma, millest ma lugu pean.

56

B. Lindele.

Stuttgardis, 24. (11.) nov. 1908.

Armas sms! Nähtavasti kannatab «Noor-Eesti» äri rasket kriisi. Põhjused on mulle selged. Kui Teie V. Grünthali lauludest ainelist upitust ootasite, siis oli see imelik illusioon.[1] Minul on meie lugemisepubliku maitselise tervise kohta parem arvamine. Poeesiaga pole neil lauludel midagi tegemist, ja mustatähnilise paberi eest 60 kop. ja enam välja anda oleks abderiitlik.** Minu seisukord on niisugune, et ma «Noor-Eesti» kriisi läbi kahju e i s u u d a kannatada. Ma olen päeviline, kes oma tööpalka igapäevaseks leivaks tarvitab. Pealegi langesid uued rasked kohustused minu peale: minu isa kodus on parandamata haigeks (vaimuhaigeks) jäänud. Sel lool palun Teid: Kui Teie mitte t ä i e s t i k i n d e l ei ole, et mina honorari oma töökese «Kuival» eest varsti kätte saan, siis saatke mulle käsikiri sedamaid tagasi, et ma teda mujal võiksin kirjastada lasta. Laotud ta vist veel ei ole, sest ma pole korrektuuri saanud. Sel nõudel ei ole mingit muud põhjust, kui et ma oma tööpalgast nii kaua ilma ei suuda olla, veel vähem ilma jääda. Paraneb minu olukord tulevikus, siis pakun Teile midagi uut. Palun käsikirja k i n n i t a t u l t saata. Minu eide töö jäägu.[2]

Julgen ka nimekirja järele küsida, ilma neiu Tartole pakitsust tegemata. Aadress senine: St. Gylling, Böheim-Str. 9. II.

Seltsimeheliku tervitusega

V.

---

* Teostus (saksa k.).

** Kilplaslik.

57

B. Lindele.

Stuttgardis, 4. dets. (21. nov.) [1908].

Austatud seltsimees!

Suur tänu neiu Tartole kui ka Teile nimekirja eest! Ma ei kahtle, et töö igav ja raske oli. Paraku on aga ligi pool tööd asjata tehtud. Armas vend issandas — milleks on mul t õ l k e i d vaja? Ega mina o m a kirjatööde kogusse võõraid kirjanikke või võtta! Oma juhatuskirjas rääkisin ma üksnes «o m a töödest», mis täie autori nime all on ilmunud (maha arvatud seega need, mis šifrite all on avaldatud). Kogemata on siis preili Tarto oma luid-liikmeid ja silmi rohkem vaevanud, kui tarvis oli. Kuid sinna pole nüüd enam midagi parata, ja minu tänu Teie mõlema vastu see ei vähenda. Arve võtan kirjastajaga vist pooleks, sest arvata on, et see ärimees soovimata kauba eest hinda ei maksa.[1] Neiu Tartot palun aga nii lahke olla ja mulle pisut «ametlikumat» arvet läkitada, nimelt olgu seal öeldud: «Ed. Vilde kirjatööde kogu nimekirja kokkuseadmise arve» — siis aeg ja hind, ning lõpuks prl. Tarto aadress ja kuupäev. Selle saadan siis Pihlakale ühes tehtud tööga kätte ja annan talle tarvilikud seletused. Mine niisuguseid kopikamehi tea — viimaks ei usu nii «sõnavaest» arvet. Muidugi kannan ma selle eest hoolt, et terve praegune arve 23 rbl. 40 kop. — vaevanägijale kätte saab, sest töö on ju tehtud. Ärge tema tuju asjata tööosast rääkides parem rikkugegi! Schwamm drüber!* Kuida ma Teie avitamisevaeva tasa saan, seda ma tõesti ei tea. —

Vaheajal saite vist minu postkaardi kätte. Raske oli mul seda kirjutada — see näib nagu norimine välja, aga kõht kõneleb karmi keelt. Ühtlasi on «Noor-Eesti» äriline asi nii kõikuv ja veniv, nii ilma usutava reelliteedita, et mul midagi ei ole, millest kinni hoida. Mitte üksnes, et Teie priitahtlikud tõotused mitu korda luhta on läinud, vaid väljaanne, milles mu töökene pidi ilmuma, jäi septembris tulemata ja nüüdki veel pole

* Las seenetab! (saksa k.).

näha, millal ja kas ta ülepea tuleb.[2] Ka oma viimases kirjas ei räägi Teie «Noor-Eesti» III midagi. Sel lool ei tohi Teie mulle pahaks panna, kui ma antud garantiide kohta kahtlaseks olen saanud ja uusi igatsen. Teie ei teeks teisiti, kui Teie minu naha sees oleksite. Teil kõigil, teie kodumaa ametivennad, on suletöö k õ r v a l i n e amet, minul on ta mõru l e i v a t ö ö. Seda paluksin meeles pidada! Uuest koormast, mis mu peale langes, kirjutasin Teile juba: minu õnnetu isa on vaimuhaigete majas, ja see nõuab suurendatud kulu. On siis «Noor-Eesti» III lugu nii, et ta peatselt ei ilmu, ja «Noor-Eesti» laekaseis nõnda, et ma honorari lähemal ajal saama ei hakka, siis palun käsikirja tagasi saata, et ma teda mujale võiksin müüa. Ma lootsin siiamaani paarikümne rublagi peale, aga kui nii pisikestki summat kassas ei leidu, siis peab asi täbar olema. —

Kitsikuse põhjuseid näen ma osalt ettevõtte v a i m l i s e s küljes. Kes peab luuletusi, nagu Grünthali laulud, Haljangu Lembitu tükid,[3] osalt ka Mihkelsoni ekstravagantsid,[4] ostma? Meil ei ole kirjanduslikkude perversiteetide jaoks publikumi. Meil puudub dekadentlik suur-buržuaasia, kes välismaal mõnda säärast voolu aastat neli-viis alal aitab hoida, et oma halvatud närvisüsteemi nendega kõditada. Ärge ometigi eksige — mitte kirjanikud ei tee kapitalistlikus ilmas uusi voolusid, vaid nende käsuandjad, nende ülevalpidajad, ja nimelt seeläbi, et nad uut, ikka jälle uut nõuavad! Buržuaasia t u j u d ajavad kirjanikke ja kunstnikke nagu piitsaga «uusi teesid», uusi «voolusid» otsima, välja mõtlema, poolvägise konstrueerima. Seda tunnistavad kodanlikud kriitikud isegi tõeks, nagu alles hiljuti lugesin. Kes kirjanduslikkude voolude loomuvastast hüppamist viimastel aastakümnetel vähegi tähele on pannud, see peab tunnistama, et tal siin närviliste tujudega tegemist on, mitte aga suurte, eluvõimeliste, kestvate karaktervooludega. Kõik jääb p o o l e l i, poole tee peale seisma, et uuele kapriisile maad anda. Nõnda käis ka realismi ja naturalismi käsi; see polnud veel oma tõsise väärtuse poolest pooltki välja kujunenud, kui ta juba uue maroti* jalge alla jäi. Väljakujuta-

* Narruse (prants. k.).

mine, küpsusele viimine jäi proletaarsete talentide, ajalugu ja seltskonda teaduslikult mõistvate kirjanikkude hooleks, kelle arvukam tekkimine aga veel aega nõuab. Tõsine eluluule — sest ainult reaalne elu oma kirjus otsatuses on luule ainus tõsine allikas — see on tulevikuluule, ja sellel saab pikem iga olema.

Osa, mis nüüd mõned m e i e kirjanikud selle tujuluule juures mängivad, on naljakas. N e i d ei sunni tõesti mitte närvipõdura suurburžuaasia piits o t s i t u d, k i s t u d algupärasuse saltomortalesid hüppama, sest meil ei ole säärast buržuaasiat — meil valitseb maa ja linna väikekodanlus ja proletariaat. Kui meie luuletajad aga siiski moodi kaasa teevad, siis pole see muud kui j ä r e l e a i m a m i n e, kriitikata üheshüppamine, pealegi selle petliku arvamise varjul, et see n e n d e leitud uus kirjanduslik gümnastika on. S u u r e d t a l e n d i d võivad ka ekstravagantsustes pilku köita, meeli mõlkuma panna, aga kui väikesed talendid selsamal tantsuköiel sedasama Erfolg'i* püüavad kätte saada, «dann merkt man die Absicht und wird verstimmt»** — siis tuleb algupärasuse o t s i m i n e, «klaperjahtimine» välja.

Grünthali lauludes tuleb see ainult k u j u poolest nähtavale, kuna sisu igapäevane — paraku väga igapäevane on. Ma kujutan enesele Grünthali luuletamist nõnda ette: Ta teeb enesele kõigepealt s õ n a s t i k u valmis, sest — «alguses oli sõna». Siis võtab ta esimese parema kuupaiste või merekohina ainepaelaks ja hakkab sõnu, sõnu, sõnu paela lükkima! Grünthal tahab oma sõna-helmeid näidata, imestada anda, nendega algupärane olla! Lugeja nõuab aga luulelt rohkem kui sõnaraamatust vaevata nopitud uusi sõnu — ta nõuab tundmusi, Stimmungit***, impressiooni, vaimusädemeid. Grünthalil teenib luule sõna, kuna sõna luulet peaks teenima. Keele rikastamist uute sõnadega võib luules ainult intiimselt toimetada, mitte türgi trummiga — see on sisu surm. —

Tammsaare «Pikad sammud» olen nüüd läbi lugenud.

---

* Edu (saksa k.).

** Siis märgatakse kavatsust ja langetakse tujust ära (saksa k.).

*** Meeleolu (saksa k.).

Muidugi meeldib töö mulle paremini kui Mihkelsoni forsseeritud udustamine ja originaalitsemine «Kahekesi». Autor teab, mis ta tahab ja mis ta võib. Efekti kahmamisele ei anna ta maad. Selle eest hoiab teda ta pingule kruvimata kirjaniku iseteadvus ja ta hea maitse. Tööl on nõrkusi ja kergusi, aga tuum on terve ja värske. Selle vastu on Aaviku arvustus «Pikkade sammude» üle vedel nagu söögimaja supp.[5] Ühe käega antakse, teisega võetakse — siu ja säu — siu ja säu! —

Lõpuks Teie tähendused minusse puutuvate asjade kohta. Tsiteerige minu pealiskaudsetest, ainult kriipsutatud erakirjadest, mida soovite, ja ärge mulle enam sellest nõndanimetatud «jubileumist» rääkige, mis mulle mingit kõdi ei suuda teha! Kui mina Teile oma 25-aastasest suleorjusest rääkisin, siis sündis see lihtsalt äri pärast: ma leidsin aja kohase olevat oma endistest töödest igapäevaseks leivaks kapitali lüüa — nii jämemateriaalne oli minu rääkimise põhjus! Nüüd olen ma vaheajal eesmärgile jõudnud — muu pole enam mulle tähtis. Ma ei teadnudki, et kirjastajal ostunõu enne minu pakkumist juba kaalumisel oli.

«Anija meestel» puudub tsentrum — ütlete. See on teataval mõttel õige. Ma pean nimelt Zola sõna õigeks, kes ütleb: «Romaan olgu tükk elu, vaadatud ühe temperamendi läbi.» Mul oli selles romaanis ülesandeks Tallinna tolleaegset kodanluse elu kujutada — selle kõrval kodanluse vahekorda talupoegade ja mõisnikkudega. Minu materjal on histooriline ka kõrvalistes partiides — isegi pea-naistegelase lugu on suuremalt jaolt sündinud. Kuida ma oma ülesandest, 1858. a. Tallinnast pilti anda, jagu olen saanud, see on muidugi teine küsimus — selle üle otsustagu arvustaja. Kui kirjanik teatavast ajaloolisest epohhist väljalõike annab, siis pole minu arust igakord iseäralist tegevustiku-tsentrumit vaja. Mõtelge Gogoli «Surnud hingede»,[6] Zola «Germinali»[7] jne. peale. «Anija meeste» nõrkused on mul teada — need seisavad liiga kahvatanud karakterites — histoorilise kujutuse all on elavad tegelased psühholoogiliselt kannatanud.

Meie kirjandusliku «tindikalatamise» peale reageerin

mina väikese heasüdamliku groteski-satiiriga.[8] Ma ei suutnud kiusatusele vastu panna.

Palun Teilt, ehk ma Teid küll vist juba ära olen tüüdanud, kaastöö asjus p e a t s e t otsustavat vastust. Minu olukord on seda halvem, et töö närvide pärast sugugi ei taha sigida ja et ka teised kirjastajad meie vastu sõnapidamata on. Neiu Tartole kui ka Teile endale kõige paremaid terviseid.

Teie

Eduard Vilde.

58

G. Pihlakale.

Stuttgardis, 18. (5.) dets. 1908.

Austatud härra Pihlakas!

Alles neil päevil sain nimekirja Tartust kätte. Töö on palju aega ja vaeva nõudnud. Kokkuseadja oli preili E. Tarto, keda üks minu tuttav toetas.[1] Nagu poognate arvust näete, olen mina kaubaga tugevasti sisse kukkunud. Kokku rehkendatud poognate arv on 165; väga mitmete juttude suurust pole nimekirja üles tähendatud, nii et veel umbes 20 poognat juurde tuleb, mis kokku 185 poognat välja teeb. Et ajalehtede read osalt lühemad on kui Teie kogu omad, kuna vahest mõnda juttu rahva käest enam saada pole — siiski olen Teile k õ i g e v ä h e m a l t 50 trükipoognat vähem ära müünud, kui mul oleks müüa olnud, ja see teeb 1000 rbl. välja! Rõõmus mu meel ei ole.

Saadan Teile nimekirja kahes eksemplaris; teises (heftis) on ka minu tõlketööd üles antud, kuna poogna peal ainult algupärased tööd ülevaatlikult seisavad. (Tõlked pole muidugi mitte poognate arvusse üles võetud.) Tõlgitud tööd on preili Tarto ilma minu käsuta üles tähendanud, arvates, et Teie neid ehk ka trükkida tahate. Selle läbi on nimekiri rohkem maksma tulnud. Nagu ligipandud arve näitab, nõuab prl. Tarto oma töö eest 23 rbl. 40 kop. See oleks siis esimene kulu minu tööde kokkukorjamise eest, sest ilma selle nimekirjata pole võimalik rahva käest üleskutse läbi neid töid

nõuda, mis meil puuduvad; alles nimekirja järgi saab üleskutset teha. Tõlgitud tööde ülesotsimine ja ülestähendamine teeb umbes 1/3 tervest nimekirja-tööst välja. Arvate Teie selle töö-osa asjatuks — ega siis ole muud parata, kui et ma pean selle osa eest oma taskust maksma, nii raske kui see mul ka on. Ennem aga juba maksta, kui kopikakröönijaks hakata. Prl. Tarto saadab mulle neil päevil oma uue aadressi, mille Teile postkaardiga järele läkitan. Vaja oleks temale siis vaevapalka ära saata.

Teid palun nüüd mulle hoolsasti need raamatud üles kirjutada, mis Teil endal veel on ja mida Teie teistest kauplustest võite saada. Sest üleskutses tuleb ainult neid asju nõuda, mida saada pole, et asjata kulu eest hoida. Kui Teie nimekiri mul käes, siis teen kohe üleskutse. Talvel on inimestel aega saata.

Lõpuks teatan Teile, et mul uuel aastal nõu oleks uusi naljajuttusid kirjutama hakata. Ma tahaksin neid väikeste ühepoognaliste raamatukeste kujul välja anda, igaühel kirju naljapilt kaane peal. Sisu poolest täidaksid nad umbes naljalehe aset. Iga raamatukene tooks ühe või kaks naljalugu meie kodumaa elust. Kas Teil oleks himu neid kirjastada? Nali leiab minu arust alati kõige rohkem ostjaid. Honorari tahaksin 50 rbl. 32-lk. poogna eest. Palun peatselt vastust.

Tervitades
Ed. Vilde.

Aadress nüüd:
Herrn M. Wagner, Stuttgart, *poste restante** (ilma minu nimeta)

59

G. Pihlakale.

Stuttgardis, 26. (13.) dets. [1908].

Austatud hr. Pihlakas!

Kui mulle saadaval olevate raamatute nimekirja saadate, siis palun ka üleskutse kohta oma soovisid ja

* Nõudmiseni.

arvamisi avaldada.[1] Ma mõtlen üleskutset Teie nimel kirjutada, sest inimestel on Teile kergem ja odavam vastust anda ja materjali ära saata kui minule. Mina võtan aga neile vastamise ja juhatuse andmise hea meelega enda peale, kui mulle kirjad banderolli all kätte saadate, kui neid juba rohkem on kogunenud. Pakutakse nimelt mitmelt poolt ühte ja sedasama ajalehe-aastakäiku, siis peab sellelt küsima, kes odavamalt ära annab või ligemal on. Tasuks tuleb minu arvates raamatuid («Kirjatööde kogu» andeid või teisi Teie väljaandeid) kui ka raha pakkuda: igaüks andku teada, mis ta nõuab. Selle kohta avaldage oma nõusolemist. Üleskutse laske enne «Virulases» lehe sisu sees ära trükkida ja võtke Schifferi juurest teiste lehtede tarvis äratõmbed.[2] Nõnda ei maksa üleskutse ilmumine midagi. Üleskutset võib tulevikus korrata, kui kõiki asju kätte ei saa. Et töid nii rohkesti on, siis valime ikka kõige paremad välja, et hakatus hea oleks, ja tuleme kergematega paremate seas hiljem. Saadaval olevate raamatute nimekirjaga teeksite kõige paremini, kui teises nimekirja eksemplaris, mis Teile saatsin, need tööd ära märgite, mida otsida ei ole, ja selle nimekirja mulle siis tagasi saadate. Tehke seda, nagu Teie aeg annab, sest minul pole mingit ruttu. Mul enesel on siin ainult mõned raamatud («Mahtra sõda», «Kippari unerohi», «Astla vastu»), mida Teie esiotsa veel võtta ei taha.

Preili Tarto ei ole mulle oma aadressi veel üles andnud, nõnda et nimekirja hinda veel maksta ei saa.

Minu uute naljajuttude või naljalehe plaani kohta võite oma arvamist selle kirja toojale suusõnal avaldada, kui seda kohaseks arvate. Ma tahaksin selle väikese ettevõtte kohta peatselt selgusele jõuda.[3]

Soovin Teile ja Teie ärile kõige paremat uut aastat!

Tervitades

Ed. Vilde.

Tarvitage aadressi, mis nimekirjale juurde panin.

B. Lindele.

Stuttgardis, 15. (2.) jaan. 1909.

Aulik ametivend!

«Raudsete käte» kohta olete täiesti eksituses. «Virmalises» seisab ainult selle romaani väikene algus — leht jäi kinni ja töö ilmus täielikult alles paar aastat hiljem (1898 või 1899) «Eesti Postimehe» «Õhtustes kõnedes».[1] Nimekirjas puudub see töö, nagu seal ka muid puudusi on (näit. pole novelli «Punane Mulk» ka üles antud, mis «Postimehes» on ilmunud, jne.); kuid seejuures võis raamatukogu süüdi olla. Teie võite «Õhtuste kõnede» aastakäigu, kus «Raudsed käed» täielikult sees, Aug. Buschi käest saada[2] — mina ise laenasin temalt selle mõne aasta eest ajutiselt. Ma usun, et aastakäik 1899 õige on. Enne kõnet peaksite küll jutu läbi sorima, muidu jõuate ehk vildakale otsusele. Edaspidi ehk annaksite siis ka mulle lahkesti teada, missuguses aastakäigus töö seisab, et ma seda üleskutses teaksin taga nõuda.

Et Teie käest neiu Tarto täiendatud ja aadressiga arvet tulla ei tahtnud, siis saatsin Pihlakale juba paari nädala eest pooliku arve ära ja lubasin talle neiu Tarto aadressi raha ärasaatmise otstarbeks järele läkitada. Ühtlasi seletasin talle ettetulnud eksitust ja lubasin ühe osa honorari oma taskust maksta, kui tema seda mitte teha ei taha. Kui tema gentleman oleks, siis peaks ta küll terve summa välja maksma, sest nimekirjast selgus, et tema 100 poogna asemel 180 — kõige vähemalt aga 150 poognat minu töid saab, seega vähemalt 1000 rbl. eest rohkem, kui kontrahti üles on pandud! Kauba tegemise puhul ei teadnud ma nimelt, kui palju minu endisi trükikõlvulisi töid õieti on. Ma kardan aga, et tema kui eesti ärimees gentleman ei ole, ja siis võtan ühe osa — $^1/_3$ — enese kanda; sel puhul peaks tema Teile 15 rbl. 60 kop. välja maksma ja minu honorarist «Noor-Eesti» juures annaksite neiu Tartole veel 7 rbl. 80 kop. Kõnelge temaga, kui volikirjaga ette astute, ise selle asja üle lähemalt, muidu ei saa ta ehk

aru, kuida töö nii palju aega nõudis. Võib olla, et ta neiu Tarto esimest arvet küllalt usutavaks ei pea; selleks saadan täielikuma arve siin Teile tagasi, mida talle, kui ta seda soovib, ette võite näidata. Meie kontrahis seisab punkt, mille järgi «kõik kulud, mis minu tööde kokkukogumisega ühenduses seisavad», Pihlaka kanda on. Tõlgete eest pole ta muidugi mitte kohustatud kulusid tegema. Nii palju Teile asja selgituseks temaga rääkides. Et neiu Tarto ühest honorariosast ilma jääks, seda ma ei sooviks; ma olen alles rahustatud, kui arve täielikult õiendatud on, hoolimata eksitusest, mis minu kontosse ei lange. Ehk annate mulle varsti postkaardil teada, kuida Pihlakas tegi. Teid tänan veel kord südamest lahke kaasabi eest.

Rõõmustan, et «Noor-Eesti» kriisist varsti arvab pääseda ja soovin uutele ettevõtetele, kui nad tervislikul alusel on, kordaminekut. Minule näib, et Teie natuke luksust taga ajate — näit. nende paljude tulekul olevate esseedega — kuna rahva tõsised tarvidused selle all kannatama kipuvad. Enne rohkem h ä i d kirjanikke — s i i s esseed!* Esseede asemel on meie rahval midagi t o i t v a m a t tarvis; saiast pole nii väga häda, kui rukkileivast puudus on. Mis minule «Noor-Eesti» kohta algselt sümpaatiat tõi, oli reakene teaduslikke töid, millede kuulutusi lehtedest lugesin. Tema ilukirjandust ma siis veel ei tundnud. Muidugi pole mul esseede, nagu kriitiliste tööde vastu üleüldse, midagi meelepaha, aga kui kirjastusel liiga vähe rahalist jõudu on, siis peaks v ä h e m tarvilikke asju v ä g a tarvilikkudest lahutama. Teadus ja ilukirjandus — esimene võimalikult rahvalik — on kirjastuseobjektid, mis oma kulusid tasumata ei jäta. Et Köstneri «Majanduseõpetus» keeleliselt seedimata on, seda ma usun.[3]

Teie kõne kohta minu tööde üle pole ma «Virulasest» veel referaati leidnud — vist ilmub hiljem.[4]

Seltsimehelikult tervitades

Ed. Vilde.

---

* Ma mõtlen iseseisvate raamatutena trükitavaid esseesid. — *Autori märkus.*

G. Suitsule.[1]

Stuttgardis, 18. (5.) dets. 1909.

Austatud härra!

Aprillikuu lõpul 1908 pöörasin ma «Noor-Eesti» kirjastuse Tartu asjatoimetaja härra Bernhard Linde poole kirjaliku küsimusega, missugused honorari- ja muud ärilised tingimused nimetatud kirjastusel ilukirjanduslikkude väljaannete kohta olevat; tähendasin ühtlasi, et mul mõned lühemad novellid sule all on, mida ma «Noor-Eestile» ühise köitekesena kirjastada annaksin, kui küsitavad tingimused mulle vastuvõetavad oleksid.

Selle kirja peale vastas mulle hr. B. Linde 29. aprillil 1908 sõna-sõnalt (mõned asjasse puutumata laused välja jäetud):

«Sain eile Teie kirja kätte. Võin Teile siis «Noor-Eesti» nimel järgmist teatada. Teie novellide kirjastamiseks oleks «Noor-Eesti» igatahes valmis, kui Teie aga nende tingimustega nõus olete, mis «Noor-Eesti» pakkuda suudab... Trükipoogna (16 lk.) pealt võiksime Teile 25 rbl. maksta, muidugi ainult esimese trüki õiguse eest... Formaat, tähtede arv reas ja ridade arv leheküljel oleks seesama, mis «Kahekesi» väljaandel...»

Sellessamas kirjas tellib hr. Linde minult «Noor-Eesti» albumi jaoks järgmiselt kaastööd:

«Sel aastal ilmub ka «Noor-Eesti» III. Tulen jällegi sooviavaldusega, kas ei annaks Teie ka albumi jaoks mõne väikese novelli või skitsi? Ehk leiate võimaliku olevat...»

Oma vastuses seletasin ma, et ma iseraamatuks kavatsetud novellidest ühe juba valmis oleva albumisse võin anda, kuna ma raamatut otsast peale uuesti võin kirjutama hakata; palusin ainult vastust, kas pakutud töö, «Kuival», albumi tarvis liig pikk ei ole (umbes 48 lk.).

10. mail 1908 kostis mulle hr. B. Linde:

«Albumisse võtan Teie töö, millest kirjas jutt on, heameelega vastu. Küll ruumi juba Teie jaoks leiame... Honorari tingimused albumis needsa-

mad, mis kogugi asjus. See honorar ei ole ju muidugi mitte nii suur, et ta kirjanikule tõsiseks tööpalgaks võiks olla, aga meie kirjanduse turu olud on ju ka nii viletsad... Mis honorari asjus teha võimalik on, seda katsun juba korda saata. Tingimused, mis Teile teatasin, on minimaalsed, millede täitmise eest ma «Noor-Eesti» nimel vastutan.»

Kuna ma oma töö «Kuival» hr. Lindele ära saatsin, tegin «Noor-Eesti» kirjastusele juunikuus 1908 uue ettepaneku: nimelt minu endisi ilukirjanduslikke tooteid valitud koguna välja anda, s. o. peale kavatsetud uute novellikeste köite.

Hr. B. Linde vastas minu ettepaneku peale 27. juunil 1908, et «Noor-Eesti» juhtivad inimesed praegu laiali olevat, mispärast ta nende arvamist veel teatada ei või. Siis sõna-sõnalt:

«Siin aga avaldan oma arvamist ja ka umbes teiste arvamist, nagu ta olla võiks. Olen täiesti Teie tööde väljavaliku kirjastamisega päri ja arvan, et sellega ka teised «Noor-Eesti» inimesed nõus on... Honorari asjus katsume meie Eesti olude järgi maksimumi juurde jääda. Omalt poolt arvan, et see vähemalt 1 rbl. lk. peaks olema...»

Austatud härra! Nagu eelseisvast leiate, on hr. Bernhard Linde «Noor-Eesti» nimel mulle honorari minu uudisjutu «Kuival» eest, mis «Noor-Eesti» III albumis ilmus, miinimumi poolest kindlasti ära määranud, nimelt 25 rbl. 16-lk. trükipoogna eest «Kahekesi» formaadis. Tema poolt mitte ära määratud, vaid ainult «arvatud» honorar — 1 rbl. lk. pealt — käib selgel sõnal minu endiste tööde uuestitrükkimise kohta. Aga seesama hr. B. Linde võtab endale julguse mind raha väljapitsitajaks (Erpresser) teha, kuna ta mulle minu hiljutise kirja peale, milles ma «Kuival» eest määratud miinimumi põhjal honorari kätte nõudsin, postkaardil 2. dets. 1909 järgmise vastuse annab:

«Austatud härra! Teie kaardi peale on mul au teatada, et ma Teile omal ajal kirjas Teie tööde kogu honorari teatasin. Ainult selles asjas oli mul volitus teatada (!?) ja teatud honorari ülemmäära lubada (!).

Albumite väljaandmine on isekomisjoni käes, kellel ise omad volitused on ja kus minul midagi lubada ei olnud (!) ega ole. Sellepärast annan Teie kaardi albumit väljaandva komisjoni juhataja hr. G. Suitsu kätte, kellelt sellekohase kaastöö arve saate, mille järgi mina honorari välja maksan. Tähendaksin ainult möödaminnes, et «Kuival» juba enne kogu üle läbirääkimiste algust minule saatsite — albumi jaoks ilma tingimusi ära määramata (!!!). Aup. B. Linde.»

Mispärast ma selle asja pärast Teile, hr. Suits, kirjutan, selgub hr. Linde ülemal seisvatest ridadest. Ühtlasi tahan võimaluse eest hoida, et hr. Linde mind Teie ühisuse teistele liikmetele k e l m i n a üles ei anna. Ma olen valmis Teile hr. B. Linde kirjade originaalid kätte saatma, kui seda tarvilikuks leitakse, kuid garantii vastu, et ma nad jälle tagasi saan, sest võimalikul viisil on mul neid veel edaspidi tarvis.

Tähendan ainult veel juurde, et ma ühtegi oma tööd ühelegi kirjastajale «auf Gnade oder Ungnade»* ära pole visanud, mispärast ma hr. Lindega tehtud kaupa kaubaks pean. Et minu töö juba r o h k e m k u i $1^1/_2$ a a s t a t «Noor-Eesti» käes on seisnud, kuna minu abikaasa töö «Karl Marxi mälestuseks» albumi mitteilmumise pärast 1908. aastal pealegi laua alla pidi langema, siis polnud minu poolt vististi mitte hoolimata, kui ma nüüd ometi kord oma tööpalga suurema osa järele igatsust tundsin. Et mulle säherduste ärimehelikkude «takistustega» ühe kirjastuse poolt vastu tullakse, mille asemik kaks korda a v a l i k u l t on kinnitanud,[2] et eesti kirjanik oma honorarist ära saavat elada (iseäranis «Noor-Eesti» honorarist), see iroonia teeb mulle nalja.

Aupaklikult

Eduard Vilde.

---

* Tingimusteta alla andes (saksa k.).

62

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 24. (11.) juulil 1912.[1]

Austatud härra Virgo![2]

Ma kuulen, et Teie «Maa» kirjastuseühisuse eesotsas seisate, ja küsin seepärast Teie kaudu järele, kas ühisusel mitte tahtmist ei oleks minu varsti lõpule jõudvat draamat «Tabamata ime» kirjastada, kui see temale kirjanduslikust küljest meeldib.[3] Tükk on õhtut-täitev (4 vaatusega), annab siis umbes 3½ trükipoognat välja ja tohiks sisuliselt ka lugemisele meelitav olla, mis raamatu ostmist etendamise otstarbeks toetaks. Näidendi tegevustik on eesti intelligentsi-ilmast võetud, aine ja käsitletava probleemi poolest arvan ma uut toovat. Minu soov oleks, et raamat, kui ühisus tema kirjastamisega päri on, ruttu ilmuks, sest minule on tähtis, et töö enne lampide ette ilmumist laialisema kriitika kätte läheks. Nagu Teie ehk teate, on mulle hr. G. Luiga poolt ette pandud[4] seda draamat Tallinna uue eesti teatri avamise puhuks etendada anda.[5] Kui kaup selles asjas sobib, siis on iseenesestki mõista, et ma tüki premjääri varemalt mitte mujale ei luba. Näidendi näitelavaline ekspluateerimine jääks ka edaspidi minule, mitte kirjastusele.

Honoraritingimusi ei maksa mul Teile enne ette panna, kui kuulen, kas kirjastus põhimõtteliselt üleüldse nõus on näitemängu kirjastama. Selle kohta jään Teilt varstist vastust ootama. On Teil jaataval puhul võimalik o m a poolset honorarimäära umbkaudugi ära tähendada, kui objekt Teie nõudeid peaks täitma — seda parem.

Tervitades

Ed. Vilde.

Jk. Mul on praegu viimane vaatus mustalt sule all. Ümberkirjutamine palju aega ei nõua. Teie peatset vastust on mul muu seas sellepärast vaja, et ma eitava otsuse korral kohe mõne teise kirjastuse poole võiksin pöörata.

V.

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 10. juulil 1912.

V. a. härra Virgo!

Draama eest ei nõua ma, ehk küll töö märksa raskem, mitte rohkemat hinda, kui Teie mulle romaani eest pakute, s. o. 30 rbl. 16-lk. poogna eest.[1] Kui sellega nõus olete, siis võiks näidendi kaup tahe olla. Ainult honorari kättesaamise kohta kuuleksin Teilt veel seda head, et ma peale raamatu ilmumist varsti raha võiksin saama hakata, kuigi osade kaupa, sest umbes 8-kuune töö tüki kallal on kõik mu ainelise jõu ära imenud.

Pakutud honorar jutustuse eest ei ole mitte nii kõrge, kui ma ajalehelt viimastel aegadel olen saanud (6 kop. lühikese rea eest, kuna Teie hind pikema rea eest alla 5 kop. välja teeb), aga et ma ennast ennem raamatus kui ajalehes näen, siis võiksin Teie soovile vastu tulla. Kas läheks ehk juttude kogu puhul nõnda, et ma mõne neist enne ajalehes avaldan? Sellest saaksin honorarile lisa. Lihtsam oleks muidugi Teilt endilt kõrgemat hinda pärida, aga ma pean Teie raamatuturu konjunktuuri silmas, mis kuuldamisi mitte kõige parem ei olla. Võite aga rohkem maksta — seda parem: siis saaks kogu sisu tervena uus. Igatahes olen ma Teie ettepanekuga päri ja hakkan midagi kavatsema.

Südames kõpitseb veel küsimus: kuidas on omaaegse «Sõnumete» likvidatsiooni-asjaga lugu?[2] Kas minu võlg on korstnasse või äraandlikult kuhugi raamatusse kirjutatud? Kas olete Teie selle võla sissenõudja ja tahate mulle ehk nüüd kurja tähte presenteerima hakata, või on see südameta varitseja mõni teine? Muidugi olen ma valmis maksma, kui nuga kurgu all on, ning sooviksin siis üksnes lahedaid tärmineid. Veel parem oleks, kui ma seda Lilienbachi kaudu võiksin teha,[3] nagu see jaolt juba ennemalt sündis, sest mul on temalt ühe veel ilmumata novelliraamatu eest (lehtedes viimastel aastatel ilmunud asjakesed) edaspidi raha saada.[4] Ehk annate mulle küsimuse kohta sinnapoole vaigistavat seletust.

Miks Teie oma paremad näitlejad kõik punuma lasete panna? Kes Teie uut teatrit sel kombel elatab? Altermann,[5] Pinna,[6] Saks[7] — kes Teile siis üleüldse veel järele jääb? Viimaks seisab teatrikomisjon uue dramaturgiga üksinda näitelaval, et publikule näitlejate tänamatusest ja ahnusest midagi ette nutta. Või läksid need näitlejad enesele välismaa proovitemplit tooma, et kodus lugupidamist omandada, mida neile ilma selleta keelati? Selle leiaksin üsna mõistetava olevat.

Tervitades Ed. Vilde.

Jk. Draama rutulise ilmumise tingimusest olen sunnitud kõvasti kinni pidama, sest muidu jään raha poolest, kui honorari *post-numerando** maksate, suurde hädasse. Ma lõpetan viimase akti umbes 8—10 päeva jooksul, siis järgneb ümberkirjutamine, nii et käsikirja Teie kalendri järgi juulikuu lõpu poole kätte saate.

V.

64

«Estonia» teatrikomisjonile.

Kopenhaagenis, 12. juulil 1912.

«Estonia» teatrikomisjonile,
Tallinnas.

Väga austatud komisjon! Minu õde kirjutab mulle, et tema kaudu komisjonile lähedal seisvalt poolt minu praegu teoksil oleva näidendi valmimise kohta teatust olevat küsitud, sest et komisjon minu tööd Tallinna uue eesti teatri avamise puhul etendusele kavatsevat võtta, nagu mulle seda teatri-ehituse ringkondadest ka ennemalt soovi näol märgata on antud. Astun siis komisjoniga tähendatud asjas siin otsekohesesse ühendusse ja annan mõne sõnaga soovitud seletust.

Minu 4 vaatusega draama «Tabamata ime», mille eventuaalse** etendusega Teie uues teatris ma põhimõtteliselt nõus olen, saab umbes 4–5 nädala pärast

* Tagantjärele (lad. k.).
** Võimaliku.

valmis. Tema sisu kohta, mis mingisuguseid tsensuuritakistusi ei karda, olgu ainult tähendada, et see Eesti intelligentsi-ilmast ning kunsti-õhkkonnast on võetud: tegevustiku tuumaks on ühe helikunstniku isiklik tragöödia. Näitelavalise ehtevärgi poolest ei nõua tükk mitte iseäralist: 1 uhkem elutuba (saal), 1 verandaga tuba suvemaja-taolises hoones ja 1 seltsimaja-ruum (vähem saal). Kandvaid osasid ei ole näidendis mitte palju (5 kuni 6), kaunis rohkesti aga kõrvalisi ja tummasid tegelasi. Peaosade peenema psühholoogilise läbiviimise puhul ei arva ma töö kunstilise ega ainelise tagajärje eest karta tarvitsevat.

Mul oli nõu oma draamat kohe peale valmissaamist trükki anda, kuna kirjastaja varstist ilmumist tõotab (septembris v. kal. j.). Peab aga komisjon mingisugusel põhjusel tarvilikuks, et tükk mitte enne esimest etendust avaldatud ei ole, siis lepin ka sellega, kui kindlaks on saanud, et minu töö kokkulepitud ainelistel tingimustel nimetatud otstarbeks lõplikult vastu on võetud.

Komisjonilt palun siis vastust, kas ma käsikirja kohe temale või kirjastajale kätte pean saatma, kuna mul teise eksemplari kirjutamine tülikas on. Ühtlasi oleks hea, kui komisjon mulle honorari asjus antud võimalust mööda ettepaneku teeks, sest minule on Teie olud tundmatud. Teie poolt saadud aluse järgi võiksin mina siis oma soovisid formuleerida.

Austusega
Eduard Vilde.

65

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 25. aug. 1912.

V. a. härra Virgo!

Töö venis pikemale, kui ette teadsin arvata, ja jõuab kolme päeva jooksul lõpule.[1] Vaheajal on aga «Estonia» selts mulle tema pärast kirjutanud[2] ning järele küsinud, kas ma näidendit eventuaalselt k õ i g i õigustega temale ei taha müüa — eeldatud muidugi, et see seltsile sedavõrd meeldib, milleks käsikiri neile kätte oleks

saata. On selts valmis minu tingimusi säherduseks müügiks vastu võtma ja on ta k õ i g i õigustega ka trükkimiseõigust mõelnud (kirjas pole seda lähemalt öeldud), siis oleks mulle see kaup tulusam. Seltsi kirjas on aga veel teine eventualiteet* puudutatud: see, et mina tüki neile ja pärast ka teistele teatritele lihtsalt tarvitada annan. Kaldub selts madalama hinnasumma tõttu selle punkti poole, siis pole näidendi trükkimisel minu poolt takistust ees. Et ma oma töö trükis ilmumist endiselt väga soovin, siis tahan ma hinna vahe nii märgatavaks määrata, et seltsil maksaks selle teise punkti poole lüüa.

Igatahes nõuan ma temalt, et nad oma otsuse r u t t u teeksid; siis teatan Teile seda kohe ja saadan Teile siit teise eksemplari käsikirja — lasen ära kirjutada — viibimata kätte, kui trükkimiseõigus mulle jäeti. Ehk leiab trükikoda paar nädalat hiljem kah veel aega.

Honorari määramises teen Teie ettepaneku järgi. Käsikiri annab jutu formaadis (32 rida lk.) $8^1/_2$ poognat (16-lk.) välja: ma teen paušaalsumma** 250 rbl. peale ümmarguseks. Teil on lahedasti võimalik temast kallima hinna kohast suurt raamatut teha, sest tal on rohkesti «valgeid kohtasid», mida tehniliselt veelgi rohkendada saab.

Kui Teie ühisus honorari maksmisega sõnapidaja on, siis pööraksin, Teile lubatud teist tööd tegema hakates, žurnalistikale suure meeleheaga kestvamalt selja, et seejuures ühtlasi vaimliselt kosuda. Oma näitemängu kirjutasin hoopis teisel elevusel kui kõike seda, millega ma viimastel aastatel olen patustanud. Kas ma Teile mõne pikema romaani või juttude kogu munen, seda ma praegu veel ei tea. Võla tasumisega jagude kaupa olen kõigiti nõus.[3]

Mõlemalt tervitusi.

Ed. Vilde.

---

* Võimalus.

** Kogusumma, terviksumma.

«Estonia» seltsile.

Kopenhaagenis, 29. (16.) aug. 1912.

«Estonia» seltsile, Tallinnas.

Tänase postiga läks minu näitemäng «Tabamata ime» kinnitatult kahes eksemplaris Teie poole teele. Teise eksemplari saadan sellepärast, et teatrikomisjon läbilugemisega kärmemini valmis võiks saada. Ma palun lugemist kui ka vastuvõtu üle otsustamist võimalikult ruttu toimetada ning hallide kaantega käsikirja sel puhul, kui selts trükkimiseluba minule jätab, kirjastuseühisusele «Maa», Tallinnas (hr. E. Virgo kaudu, «Päevalehe» toim.) kätte saata või anda.

Et Teie mulle oma kirjas 9. juulil s. a. palutud märguannet honorari asjus mitte ei annud, siis võtan oma sellekohaste tingimuste umbkaudseks aluseks ühe Tallinna avaliku tegelase käest saadud andmed,[1] kes arvab, et näidend, mida 4—5 korda hooaja jooksul ette kanda saab, esimesel aastal viie suurema eesti teatri pealt kokku 700—1000 rubla sisse võiks tuua. Minu selle miinimumimäära poole kalduvad ettepanekud Teile oleksid siis järgmised:

1. Kõigi õigustega (välja arvatud teistesse keeltesse tõlkimise õigus) ja 10 aastaks müüksin ma «Tabamata ime» 2000 rbl. eest Teile.

2. See summa alaneks 1700 rbl. peale, kui Teie trükkimiseõiguse minule jätate ja ma seda õigust kohe tarvitada võin. Raamatu peale tuleks siis märkus, et etenduseluba ainult Teie käest on saada.

3. Hind oleks 1000 rbl. sellesama aja (10 aasta) eest, kui mina näidendit, peale esimest etendust Teie teatris, omalt poolt ka teistele näitelavadele tarvitada edasi võin anda. Ka trükiõigus jääks sel puhul minule.

Honorarist oleks Teil ühel kui teisel korral kohe peale näidendi vastuvõtmist osa ära maksta, muist aga 6 kuu jooksul, vastuvõtmise päevast peale arvatud.

Tükki määramata aja peale müüa ma heameelega ei sooviks.

Austusega

Eduard Vilde.

67

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 29. aug. 1912.

V. a. härra Virgo!

Täna läks minu draama «Estoniale» ära,[1] ja nimelt 2 eksemplari, et komisjon lugemisega rutemini valmis saaks. Kaaskirjas palusin teist eksemplari Teile kohe ära saata või kätte anda, kui selts otsusele jõuab trükkimiseõigust mulle vabaks anda. Loodan, et komisjon minu soovi täidab ja käsikirja lugemisega ei viivita. Võiksite härradelt ka korraks ise järele küsida, kui pikale kipub venima.

Hea oleks, kui mulle trükkimise puhul teist korrektuuri võiksite saata. Sünnib aga korrektuuri lugemine hoolsasti käsikirja järele, siis pole seda hädasti vaja. Kirjaviisi teistsusi võite muuta, kui Teie väljaannetel kindel ühine ortograafia on. Võõrsõnade kirjutamisega olen kimbus nagu iga eesti sulemees: pole kõige vähematki reeglit.

Teie raamatuid peale «Sääsed tormis» mul ei ole.[2]

Tervitades

Ed. Vilde.

68

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 10. sept. 1912.

V. a. härra Virgo!

Loen Teie kirjast teatava imekspanemisega, et minu nõuded «Estonia» härrasid üllatanud olla.[1] (Et ma 5 etenduse eest 1000 rbl. küsinud, pole pealegi õige: selle summa nõudsin ma 10 a a s t a eest — ringreisid kaasa arvatud —, kui ma tükki pärast ka teistele teatritele võin anda.) Et «Estonia» mulle minu järelepärimise peale oma maksuvõimalusi mitte ei ilmutanud, siis panin ma oma tingimuste aluseks Teie peatoimetaja hr. G. Luiga andmed, kes mulle omal ajal mu järelekuulamise peale vastas, et tükk, mida hooaja jooksul

4—5 korda võib mängida, viie suurema eesti näitelava pealt kokku esimesel aastal üksi 700—1000 rbl. tohiks sisse tuua. Ja ma formuleerisin oma hinnad selle baasi miinimumi järgi.

Et «Tabamata ime» teine eksemplar Teile kätte toodi, siis on see mulle märgiks, et selts trükkimiseõiguse mulle jätab, ja nõnda võite ladumisega kohe alata. Ma kirjutan aga täna ühtlasi «Estoniale», et nad otsustamisega, kas tükk neile saab või mulle jääb, ruttaksid, nii et raamatu sisemise tiitlilehe teisele küljele etenduseloa saamise kohta käiv märkus võiks tulla.

See loaküsimus sünnitab mulle, kui näidend mitte «Estoniale» ei saa — ma oleksin ju valmis nendega pisut tingima —, kaunisti muret. Mina ise ei saa välismaalt asja küllalt lahedasti ajada ja kodus pole mul sündsat asemikku. Küsin seepärast Teilt: kas oleks Teie kirjastus valmis loaküsimusi õiendama ja rahasid sisse ja edasi toimetama — muidugi tasu eest? Või võtaksite koorma isiklikult enda peale? Mõtlen, et ma 10% selle eest ära võiksin anda. Sel puhul tuleks raamatu peale sellekohane märkus trükkida: «Etenduseluba annab kirjastuseühisus «Maa» Tallinnas» või «selle ühisuse asemik E. Virgo». Ei ole Teie päri, siis pole muud parata, kui annan iseenese üles: «Etenduseluba on autorilt küsida: Дания, Kopenhagen, Vesterbrogade 128. Eduard Vilde.» Võtab «Estonia» tüki omaks, siis peab ta Teile seda peatselt teatama, ning märkus oleks, kui nad seda ise ei formuleeri, vast see — —, kuid seda tehke nende uue firma järgi lahkesti ise!

Kuidas on korrektuuri saamisega? Poogna edasi-tagasi käimine vältaks 7 päeva (saadan selsamal päeval tagasi). Ei lähe see kuidagi, siis palun hoolsa töö eest muretseda ning ühtlasi järgmisi väikseid muutmisi ette võtta:

1. III vaatuse 3. etteastes (Lilli—Vaik) on üks klambritähendus Lilli nime all «erutava ilmega»; peab seisma «ärritava ilmega».

2. «järeldama» asemele igal pool «järjeldama» («järjeldus») jne. panna!

3. «kumbagi», «kumbagile» jne. asemele kummagi, kummagile jne.

4. Vist on veel mõned -vad-lõpud sisse jäänud — palun need ära võtta.

5. Kui «summutatud» Teile õigem näib kui «sumbutatud» (rahvas kõneleb mõlemat viisi), siis tehke ka see heaks.

Lõpuks: ma olen murdesõnu tarvitanud, mis trükikojas kergesti teise kuju saavad, näit.: «umbus»— «umbuses» (Verwirrung), millest «umbusus» välja võib tulla; ehk hoiate selle eest; kohtlane võiks kahtlaseks saada jne.

Kui Teie raamatut kaunisti suurendada tahate, siis võiksite need sulgude vahel olevad pikemad märkused, mis dialoogi absatside kohal on, ka i s e r i d a d e k s laduda lasta.

Loodan muidu veel, et raamat ka kauni välimuse saab.

«Rahva raamatukogu» asjus pean eitava vastuse andma:[2] k õ i k minu endised tööd kuni 1908. a. juunikuuni on kindla lepingu põhjal Pihlakale müüdud ning uuemad lühikesed asjakesed olen «Mõttele» müünud. Peale mõne pilke-asjakese (näit. «Uuel teel» (Tokerjad),[3] «President Narodnõi»[4] jne.), mida kord edaspidi ühes u u t e pilgetega välja tahaksin anda, pole mul midagi enam müüa.

Oma võla — seda on 105 rbl., sest 45 sai tasa — maksan Teile novellitöö honorarist, osalt ka näitemängu näitelavalisest sissetulekust ära[5] — see ei tee mulle liiga muret ega tarvitse ka Teile teha. (Ah jaa: «Prohvet Maltsveti» teine trükk on veel prii, kuid seda raamatut on veel vist palju müügil.) Novelliga teen hakatust, kui idee käes ja pea natuke puhanud on. Arvan, et kogu asemel midagi pikemat ühist sule alla võtan.

Lubatud rahale «Tabamata ime» kontost jään vastu vaatama.

Tervitame mõlemad!

Ed. Vilde.

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 21. (8.) sept. 1912.

V. austatud härra Virgo!

Rõõmustan, et Teie ühisus näidendi teenima-panemise enda hoolele tahab võtta,[1] ja olen Teile tänulik Teie sõbralikkude sammude eest Helsingis, kust nüüd vist juba tagasi olete, ning loodetavasti heade sõnumitega.[2] «Estonia» asjus mõtlen ma Teie nõuande järgi teha, kui teine kaup katki peab jääma; paraku pole sealtpoolt ikka veel midagi otsusetaolist kuulda, ehk olgu siis, et teade Teie kätte varemalt läheb, mis vaheajal võib sündinud olla. Jään seepärast Teie poolt mõlema kaalul oleva küsimuse kohta teatust ootama. Korrektuuris panen Teie näpunäiteid heameelega tähele; ka vad-lõpu vastu pole mul midagi, sest ma hakkasin teist lõppu ainult sel arvamisel tarvitama, et esimene ü l e ü l d i s e l t tarvitusele on võetud.

Tüki üleliigse pikkuse kohta lubage tähendada, et see ainult nõnda p a i s t a b. Seda teevad rohked juhatused ja kirjeldused sulgude vahel, mida näidendi laad, osalt ka eesti näitlejate enamuse diletantlik oskus nõudsid. Ka on käsikirjas kaunis ohtrasti kustutusi: ärakiri sai ainult 148 lk. pikk. Dialoog üksi ei anna rohkem välja kui tavalised paremat liiki draamad, näit. Ibseni «Metspart»,[3] Björnsoni «Fallissement»,[4] Sudermanni «Jaanituli»[5] jne. — kahest esimesest on ta pealegi vist lühem. Kui Teie käsikirja 5 tundi lugesite, siis pole see käsikirja kohta mitte palju, sest minu eit luges proovi pärast ühte t r ü k i t u d näidendit (keskmise pikkusega) 6 tundi. Näitelaval läheb asi nobedamalt, kui vähegi k u n s t i tempost kinni peetakse, sest kõik juhuslik ballast jääb ju maha. Ma ei usu seepärast mitte, et pikemaid kärpimisi vaja on, või kui, siis ainult soome tõlkes, ja nimelt sellepärast, et soome publikule ehk mitmed «Anspielungid»* eesti eriliste olude peale arusaamatuks jäävad. (Juba see, et iga tegelase nime all

* Vihjed (saksa k.).

olev juhatus käsikirjas isereaks on, aitab teda pikaks venitada; enamasti seisab see juhatus kohe nime taga sulgudes.)

Nüüd aga asja juurde, mis minule isiklikult praegusel silmapilgul kõige tähtsam on. Asja nimi on paraku: raha! Ma olen lage, ja üürimaksmise päev seisab mul ähvardavalt lävel. Ootasin Teie saadetust juba tänaseks, ja et ei tulnud, lõi kartus südamesse, nii et sule järele haarasin. Võib ju olla, et Teie saadetus juba teel on — seda parem! Kui mitte, siis palun asja kohe toimetada. Teie poolt määratud summa — 150 rbl. — läheks mul ohupärast tarvis, sest kõiksugu hädalised vajadused on sissetulekuta aja jooksul virna kogunenud.

Tervitades
Ed. Vilde.

70

G. Pihlakale.

(Koopia järgi)

[Kopenhaagenis, 1912][1]

Austatud härra Pihlakas.

Nagu näha, ei ole Teil mitte võimalik minu kirjatöid sel määral kokku koguda ja mulle parandada saata, et mina oma honorari lõpu-osa, 150 rbl., Teilt kätte võiksin saada, kuna meie lepingu 2. punkti järgi terve honorarisumma juba 2. juulil 1912 makstud pidi olema. Nii seisab minu raha ilma protsendita Teie käes, kuna mina siin kibedat puudust kannatan ja praegusel silmapilgul ei tea, kust ma nädala pärast üüriraha pean võtma.

Nõnda ei lähe enam. Ma panen Teile ette mulle nimetatud lõpusumma sõbralikult ära maksta. Ma ei paranda oma töid ju mitte Teie, vaid iseenese pärast — oma kirjanikunime tulul. Teil pole siin sugugi karta, et ma parandusetöö tegemata jätan. Minu tervis on praegu parem kui kunagi enne, nii et ka peatset surma karta ei ole. Ja kuigi ma sureksin, siis poleks see, mis parandamise poolest tegemata jääks, mitte Teie äriline kahju,

vaid minu kui kirjaniku kunstiline kahju. Nii ei võiks Teid midagi takistada minu soovi täitmast ja minu saatust kergendamast.

Kuid ma ei nõuagi seda tasuta. Meie lepingu 1. punkti põhjal jääb Teil tänavusest 21. juulist ainult kolm aastat aega minu töid välja anda, siis kustub Teie õigus. Teil on kahtlemata raske selle aja jooksul peale 50 suure trükipoogna minu töid kokku koguda ja välja anda, kuna Teil senise osa väljaandmiseks viis aastat ära kulus. Ma olen aga valmis seda lepingupunkti muutma, kui Teie mulle viimased 150 rbl. nüüd kohe välja maksate: ma määraksin Teile piiramata aja minu tööde väljaandmiseks, kuni mahatehtud 100 trükipoognat täis saab. Selle lepingu muutuse saadan oma õe kätte Teile edasiandmiseks, kui ta Teilt raha vastu võtab. Ma loodan, et Teie sel teel minu soovile kergesti vastu võite tulla.

Austades

Eduard Vilde.

(Koopia järgi)

Lepingu muutus.

Härra G. Pihlaka ja minu vahel 21. juulil 1908 tehtud lepingus minu kirjatööde kogu väljaandmise kohta muudan mina punkti 1 all seisvat määrust, mille järgi hr. G. Pihlakas minu tööd kaheksa aasta jooksul peab välja andnud olema, järgmiselt, et hr. G. Pihlakal on minu tööde väljaandmiseks, lepingus äramääratud trükipoognate arvul, piiramata aeg. Ühtlasi kohustan ennast kõiki parandusetöid, mis enne trükkiandmist tarvis lähevad, ka edaspidi maksuta ja korralikult tegema.

Selle muutuse põhjal maksab hr. G. Pihlakas honorarisumma, mis mul temalt veel saada on, 150 (sada viiskümmend) rbl., hr. H. Landbergi või proua A. Landbergi kätte kohe ära.

Eduard Vilde.

Kopenhaagenis, 1913.

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 2. okt. (19. sept.) 1912.

Austatud härra Virgo!

Rahasaatmise asjas ei olnud mul raske Teid teisiti mõista, sest mõlemas kirjas, milles sellest kõnelete, seisab «kohe» ilma trükkimise lõpu poole sihtiva märkuseta, ning esimesest kirjast (17. VII) loen: «Käsikirja anname peale ta kättesaamist kohe trükki,[1] niisama kohustame endid Teile honorarist ühe osa kohe välja maksma ja lõpu osade kaupa 6 kuu jooksul.» Et mina Teile oma ainelisest seisukorrast juba esimeses kirjas märku olin annud, siis kõlas mulle Teie kohemaksmise määrus üsna tõenäolisena. Ma peatun asja juures ainult sellepärast, et Teie ei oletaks, kui püüaksin ma räägitavat tingimust kunstlikult konstrueerida. — Teie viimase kaardi sain kätte, raha aga, mille ärasaatmise järgmiseks päevaks jätate, senini veel mitte. Loodan, et ta tänase lõunapostiga tuleb, ja lisan sellekohase tähenduse siis kirja lõppu. Transferdi-saadetus käib 6 päeva teed — täna on juba 9. päev. —

Teie ääremärkuse kohta korrektuuris (Vaigu teretus) on mul tähendada: Vist ei pea Teie näidendi miljöökujutuse satiirilist põhitooni küllalt silmas, kui Teie Vaigu teretuse-kõnekese ebasündsa leiate olevat. «Nagu ajalehe kriipsualune» — õige! Aga just see oli minu intentsioon*. Vaik[2] — see on kehastatud «kriipsualune»! Vaik ja Kõrend[2] on ju frasöörid ja posöörid. Kas Teie neid ei tunne? Minule on nad väga tuttavad, ilma et ma nende loomiseks kindlaid elavaid mudeleid oleksin tarvitanud. Ka Laurits[2] on frasöör, aga aus frasöör — tema vähemalt usub kõik, mida ta ütleb, sest et ta nõnda ka mõtleb. Vaigu ja Kõrendi kõned viimases vaatuses heidavad ju täit valgust nende tegelaste iseloomude peale, ja seal tuleb näidendi satiiriline lõim kõige selgusega nähtavale. Teie kriitikast tahab mulle järgneda, et mul korda on läinud sulge

---

* Kavatsus, eesmärk.

maitseta karikeerimise eest hoida. Olgu tükis halba või head — läbimõeldud ja ärakaalutud on seal iga ehituse-osake, nii et ma vähegi olulisi muudatusi ette võtta tarvilikuks ei pea.

Teie keelelisi ja kirjaviisilisi kohendusi olen enamasti tähele pannud, vahel ka siis, kui nende kohta kahevahele jäin. Teie lauseline sõnadesead mõnes kohas on see, mida ma enne isegi tarvitasin ja mille juurest mind hiljem uuema kirjanduse lektüür ära on eksitanud. Ka «kudas» asemel «kuidas» on mulle sel kombel külge hakanud. Võõrsõnade kirjutamises ei ole ka Teil konsekventsi; kui «muusa», «kriitika», «veeto» jne. kahe vokaaliga on kirjutatud, siis ei või «stiimulus», «paatos», «geenius» jne. ühe täishäälikuga olla. Parandasin ja parandan säärased sõnad siis nõnda, nagu konsekvents nõuab, greeka «th» kah ilma «h»-ta jättes.

Kuidas on aga lugu «Estoniaga»? Ehk olete kuulnud, mis nemad mõtlevad ja teha tahavad? Minu olukord nõuab, et tükk varsti teenima hakkaks, ja aust, et teda «Estonia» avamisel etendatakse, ei oska ma ülemääraselt lugu pidada. Ainult lugu, et tema suurel, moodsalt sisseseatud näitelaval paremini maksvusele tuleks, võiks mind vast mõttega lepitada uue teatri valmissaamist ootama jääda, aga siis ainult sel tingimusel, et «Estonia» kauba küpseks teeb ja osa honorari käsirahaks annab. Muidu võiks tükki ehk «Vanemuisele» pakkuma hakata? Kui Teie kõigiti kindel oleksite, et näidend Helsingis vastu võetakse ja veel käesoleval hooajal laudadele pääseb, siis oleks mul kergem ennast rahustada, aga mis siis, kui lootus luhta läheb ja asi pikale venib? Tüki äriline saatus on nüüd Teie meelevalla all — tehke, mida tulusaks arvate! Kui minu volinik võite ju «Estoniaga» ofitsiaalselt sobitusse astuda. Ma ei looda sealt palju head, sest teatrikomisjonis istuvad kolm minu — mittesõpra,[3] ja see on enamus. Hm! See asjalugu kõditab mind algusest saadik juba sisemisele muigamisele. Arusaamatuks jääb mulle, miks hr. Olak «Tallinna Teataja» juurest[4] toona minu õe käest järele on käinud küsimas, kas tükk varsti valmis saavat; «vist töötada ma selle kallal ikka, sest et

«Päevalehes» enam minu kaastöid ei ilmuda.»[5] Lisan juurde, et see hr. Olak minule ja minu õele isiklikult täiesti tundmata on ja et ta ennast n i i u m b e s teatrikomisjoni saadikuna on esitlenud. Что такое? Suvel suur rutt — nüüd aega küllalt! — Või oli sel käigul teine eesmärk?

Muidugi jääb edaspidine honoraritingimuste määramine teatritele peaasjalikult Teie kui olude tundja hoolele. See maksab viimases joones ka «Estonia» kohta. Et Teie ühisuse õigus protsentide kohta «Estoniast» ja Helsingist peale k o h e maksma hakkab, on niisamuti iseenesest mõistetav.

Lõpuks puudutan üht küsimust, mis mulle u u e t ö ö aine otsimisel pähe tärkas. Mis oleks, kui ma Teie kirjastusele novelli või novellide asemel vahest uue näidendi kirjutaksin — nimelt, kui leitav idee seks sündsam on? Kui ühisus etendamise pealt osa saab — kas ei ole temale siis ükskõik, kas jutt või näitemäng, kuna Teil pealegi Rumori ja Metsanurga jutustused tulekul on. Ma ei usu, et ma n i i halva näidendiga maha saan, et seda sugugi või l i i g a vähe võib etendada, liiategi, kus eesti teatritel tükke tarvis on. Peab ühisus aga jututööst kinni, siis muidugi p e a n s õ n a ja otsin niisuguse tarvis igal puhul aine, ehk mulle näitemängutöö küll armsam oleks. Mina arvan, kui Teie kirjastusele aegamööda teatav arv paremaid draamasid «ladusse» kogub, mille pealt näitelavalist kasu saate, et see Teile sugugi halb äri ei oleks. Ehk tähendate lähemas kirjas, kuidas asja kohta mõtlete.

Pärast lõunat.

K a t ä n a e i t u l n u d r a h a, vaid ainult korrektuur. See on enam kui võõrastav! Ma lootsin nii kindlasti Teie lubamise peale, et kõik abiotsimise-sammud astumata jätsin. Kui saadetus lähema paari päeva pärast pärale ei jõua, siis olen püsti hädas. Üheksa päeva pärast, 11. okt. (28. sept.) pean pealegi korterit vahetama, kus kuu-üür ette on maksta. Kui Teie selle kirja kättesaamise päeval raha veel mitte ära pole saatnud ega ka saata ei saa, siis palun seda viibimata minu õele või õemehele teatada — ma pean neilt siis raha laenama, kuigi väga raske südamega. Kirjutan neile täna

kaardi. Jääb Teie saatmine esmaspäevaks, siis palun seda p a n g a kaudu teha, post toimetab seda kaks päeva kauemini ja siis jääb hiljaks.

Tervitades Ed. Vilde.

Jk. Minu äraoleku ajal on kirjakandja transferdiga mind küsimas käinud — juba see Teie rahasaadetus oli. Homme hommiku saan kätte. O l g e m e h e k s! Minu ärevus oli mõistetav — võõras linn, pole kellegi käest abi loota.

Korrektuur läks tagasi. Õele ma veel ei kirjutanud.

72

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 14. okt. 1912.

V. a. härra Virgo!

Ka teine rahasaadetus nüüd käes — tänan! Teie pika ja mitmeti huvitava kirja kohta paar tähendust.

Esmalt raha. Ma ei ole nii õrn, et ma ennast iga tühja asjakese pärast «haavatud» tunnen olevat, kuid ma armastan s e l g e t v a h e k o r d a, ja ainult sellepärast nimetasin pretsiseerides kohemaksmise punkti oma viimases kirjas.[1] (Ka Teie kriitiline ääremärkus jättis mu täiesti «haavamata»[2] — ka siin tahtsin ainult seletada ja selgitada.)

Kõige peale, mida Teie «Tabamata ime» asjus teete ja veel teha lubate, vaatan tänulikult ja võtan ka Teie nõuande, kõigega sedapuhku veel oodata, heameelega vastu. Nüüd kirjutab aga härra G. Luiga mulle täna «Estonia» kohta midagi kentsakat:[3] Teie olevat arvanud, et tüki etendamine 5 t u n d i kestab, ja see määratu pikkus ü k s i olla süüdi, et «Estonia» minuga kaupa ei sobita — honorariküsimus ei teha m i t t e takistust! Ma ei tahtnud oma silmi uskuda, kui seda lugesin, sest ma seletasin Teile juba ammugi ära, et raamatust lugedes i g a näidend pikem näib, kui ta etendades on, ja arvasin, et Teie seda Linnamäele või mõnele teisele teatrikomisjoni mehele tähendamata ei jätnud. Luiga

kardab, et etendus kella 2- v õ i 3-n i ö ö s e l kestab! See on otsekohe valearvamine. Minu draama üleliigne pikkus ei ulata k õ i g e p a h e m a l p u h u l üle 5 kuni 8 trükitud lehekülje, ja selle võrd on teda kerge näitelava tarvis kärpida; kuid seegi pikkus on veel ainult paljas oletus! Ma ei kirjutanud tükki pikkuse poolest mitte uisapäisa, vaid kindlasti mõõtes, mille tõttu ma ümberkirjutamisel juba kärpimisi ette võtsingi. —

Siis Olaki asi. Ma kuulasin seda õe käest veel kord järele ja võin Teile nüüd kaunis kindlasti väita: Kui mina «Tallinna Teataja» kaastööliseks oleksin heitnud,[4] siis oleks Pätsi ja tema konventikli* seisukoht minu draama vastuvõtmise poolest praegu t e i n e. Hr. Olak olla märgata annud, et Päts teatrikomisjonis istub,[5] teda huvitanud minu majanduslik elujärg ja lugu, et ma «Päevalehele» kaua enam kaastööd ei olla teinud. Mina lõin «Tallinna Teatajast» tüseda lahkumiseteatega pärast seda lahti, kui nad Tallinna laulupeo puhul politsei ees olid «kõtutanud».[6] Reinthal püüdis lehte igal viisil vabandada ja mind lepitada[7] — ma ei vastanud talle. Pätsi meelepahal on vist veel see põhjus, et ma tema Ameerika avantüüri «Kaagis» omal ajal vitsutasin.[8] —

Tänase korrektuuri saadan Teie kätte palvega, et järele valvaksite, et üks väljajäetud koht tõesti sisse tuleb, kuna ma selle eest ühe niisama suure koha, mida hädasti tarvis pole, maha kustutasin.

Kahju oleks mul, kui eelmises poognas sõna «turnee» asemel «ringreis» tuleks: see ei ole seal kohal mitte seesama. Eespool võtsin Teie sellekohase paranduse vastu — seal läks. Mulle näib, et ka Teile l i i a l d a t u d vaen võõrsõnade vastu külge on hakanud. Neid on t a r v i s, kui oma sõna küllalt täpipealne ei ole.

Tervitades

Ed. Vilde.

Jk. «Tabamata ime» tõlgin saksa keelde; see nõu oli mul endalgi juba kohe. — Ligioleva kirja palun hr. G. Luigale ära anda.

---

* Salakoosoleku.

73

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 18. (5.) okt. 1912.

Austatud härra Virgo!

Ma mõõtsin «Tabamata ime» pikkuse — niihästi tüpograafiliselt kui ka võrdleva proovilugemisega — veel kord üle ning jõudsin resultaadile, et minu tükk õhtut-täitvate näidendite seast mitte pikemategi liiki ei kuulu, vaid veel keskmistegi hulgas üks lühematest on. Ma lugesin üht Strindbergi tükki trükituna just nii kaua, kui Teie minu näidendit käsikirjas lugesite, ja võtan iga kihlveo Teilt vastu, et Teie v ä h e m a l t 5 tundi i g a õhtupikkust draamat loete. Kui Reclami Univ.-Bibl. tükkidest ühe 100-leheküljelise keskmiseks mõõduks võtame,[1] siis võib «Tabamata ime» v ä h e m a l t 250 lk. pikk saada; ta saab aga ainult umbes 235 lk. pikk. Loodetavasti vaikib pikkusejutt nüüd ometi kord. Mingit kärpimist pole vaja.

Tervitades Ed. V.

74

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 12. nov. 1912.

Austatud härra Virgo!

Sain täna «Tabamata ime» eksemplarid ja ehmatasin ära: tiitellehel k a r i k a t u u r! Kuidas tuleb see sinna ja pealegi Leo Saalepi, minu draama ü l i t r a a g i l i s e peategelase näol või vähemalt tema nimel! See on õnnetus, mida ma küllalt ei jõua kahetseda. See rikub iga lugeja, iseäranis aga vähemkriitilise lugeja elevust lugemisel ning veab ta eksieeldustele ja valejäreldustele. Teie toonasest kavandikesest kirjas ei saanud ma pooltki märku, et kaanepildiks pilkelehe karikatuur saab. Kui veel vähegi läheb, siis laske muist eksemplare i l m a selle kaaneta teha; vähemalt palun a j a k i r j a n d u s e l e saadetavad eksemplarid sellest kaanest v a b a s t a d a, ja seda osalt ka ärilisel tulul![1]

Tervitades Ed. Vilde.

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 18. (5.) nov. 1912.

V. a. härra Virgo!

Suur tänu Teile pika ja ülilõbusa kirja eest! Mida Teie kõigest sellest teadlikust ja ebateadlikust, intriigilisest ja «loomusunnilisest» opositsioonist minu töö vastu jutustate, käib minu aimdustest märksa üle: n i i pisitillukesteks inimesteks ei julgenud ma neid härraseid ometi mitte pidada!

Minu postkaardi kaanepildi asjus saite vaheajal muidugi kätte.[1] Nägin hiljem kainenedes ära, et Teil minu soovi — osakestki eksemplare ilma selle kaaneta köita lasta vist mitte võimalik ei ole täita, ja sellepärast matame asjakese maha! Pilt on minu arust ideeliselt nurja läinud, aga ma loodan, et vaimline ja äriline kahju nii suureks ei lähe, kui ma esimeses ehmatuses kartsin. Vabandage, kui Teie tuju rikkusin.

Nüüd tähtsama juurde. Linnamägi kirjutas mulle mõne päeva eest,[2] et nüüd, kus tükki «mitmed lugeda ja arvustada» saavad,[3] «vist tõesti otsustatud saab teda avamisepäevade etenduseks võtta, kui minuga lõplikult kaubaga kokku saame» ... Nemad võivat «ainult esimese korra eest vähe suuremat honorari maksta, pärast aga ainult protsentide järgi». Ta jätab seejuures maksude suuruse nimetamata ja küsib minult «lõplikke nõudmisi» teada.

Ma pole temale veel mitte vastanud, sest et ma, nagu loomulik, Teie seletusi ootasin. Täna vastan ma ka temale, ja nimelt seda, et terve äriline asjaajamine «Maa» kirjastusühisuse kui minu voliniku käes on ja et mina oma kätt sinna vahele enam ei pista.

Teie ettepanekuga «Estoniale» olen nõus,[4] ja palun Teid teatavaks võtta, et ma ainelise tulu pärast midagi alandavat kaubasse võtta ei mõtle. Teine lugu aga on tingimusega, et nemad mind e n n e Shakespeare'i etendaksid.[5] Minu kui kirjaniku seisupaigast see ei lähe — Shakespeare käib, kui asja peale k i r j a n d u s l i k u s t küljest vaadata t a h e t a k s e, tingimata minu eel. Ei

või ju mitte minu ülesanne olla eesti rahvus teatri asutajatele peale käia, et nad oma asutust eesti draamaga avaksid, ja mitte inglise draamaga. Kui neil, ükskõik mis põhjusel, tahe on oma rahvuseideed siin maha salata — jumal nendega! Mina muigan seeüle ainult ja näen, et ma neid õieti olen hinnanud. Mujal kui Eestis sellesarnast teatriavamist küll ei oleks — see on kindel.

Lõpuks nõuab Linnamägi ainult, et «Tabamata ime», kui see uuele «Estoniale» mängida läheb, Tallinnas mitte enne etendatud ei oleks — see tähendab muude kodumaa linnade tarvis oleks tükk vaba. Kui nad Teiega kaupa tehes selle punkti maksma jätavad, siis pole ju muud, kui tükki «Vanemuisele» ja teistele eesti teatritele pakkuda. Mul pole kõige vähematki kahjutunnet, kui minu töö «Vanemuises» esimest korda lampisid näeks, kui soome ja saksa tõlked viibivad, mida ma pealegi väga kardan. Hea oleks vist, kui Teie Menningu silmi avaksite Tallinna intriigide kohta, kui temaga tüki pärast ühendusse astute.[6]

Et pr. Rantanen tükki tõlkida ei saanud, seda kahetsen:[7] arvan nimelt, et soomlane, ja pealegi näitleja, parem tõlkija on kui eestlane, sest võõras ei suuda kunagi teise keele sisse põhjani tungida, ja ma kardan, et dialoogi peensustest nüüd ehk mõndagi kaotsi läheb. Oma saksa keelde tõlkimisele vaatan seepärast väga tõsise südamega vastu ning tean, et hea tõlge kõigepealt rohkesti aega nõuab, nii et töö vististi kauemini kestab kui paar kuud. Mul oli mõttes saksa tõlget Riia Saksa teatrile pakkuda, sest seal on head jõud ning honorar tohiks ka ohtram olla. Sealt võiks siis tükk ka Tallinna tulla, kui õnne on. Kuid võib ka ümberpöördult teha — see jäägu lahtiseks. Prl. Ploompuu kirjanduslikke osavusi ma ei tunne.[8] Kui Teie tema kohta ehk ka ise kahevahel olete — kas ei leiduks siis soomlasi-tõlkijaid? Minu «Mahtran sota» tõlkija oli keegi Lilli Rainio — kas Teie teda tunnete? «Päivän koittaessa»[9] pani hr. Ape Laitio ümber. Olete aga Ploompuu kohta julge — siis edasi!

Ma saan rahaga veel mõne nädala läbi, nii et ma Teie näpunäite järgi alles siis teen, kui nuga kõri küljes.

Lõpuks tungiv palve: Olge nii lahke ja saatke mulle kõik kriitikad ja notiitsid, mis «Tabamata ime» kohta eesti ajakirjanduses nüüd ilmuma hakkavad, võimalikult värskelt kätte. Mulle ei käi peale «Päevalehe» ja «Viljandi Teataja»[10] mingit muud eesti ajalehte. Kui sellega kulu on, siis pange minu arvesse.

Teine palve oleks veel see, et Teie Eesti Kirjanduse Seltsile Tartu ühe arvustus-eksemplari saadaksite.[11] Seal olla ju dramaatilisi auhindasid saada — mulle teeks lõbu oma töökesega žüriid natuke õrritada — juba ette teades, et minul temalt midagi loota ei ole. See vihkamine, mis minule teatavalt poolt varjatult ja varjamatult vastu irvitab, on mulle tõsiseks hingekosutuseks: ma ei tunne end kadunud olevat. Veel üht eksemplari — kui heaks arvate, minu arvel — palun minu omastele saata: Landberg, Raua uul. nr. 10, Tallinn.

Vastuseismata suur on minus tung näitekirjanikuks hakata ja selleks võimalikult suurt küpsust koguda, sest dramaatiline töö sai mulle imearmsaks ja raputas mu nagu letargiast üles. Niipea kui mul majanduslikult võimalik on, lähen ma ühte Saksa kunstilinna (näit. Münchenisse), et oma kunstilisi õppimisi, millega Viinis algust tegin, jätkata. Seda tahan kõigist raskustest hoolimata teoks teha, kui kohustused Teie ja teiste vastu täidetud. Ma aiman, et ma draamas enamat pakkuda suudan kui romaanis, ja seda pean vähemalt läbi katsuma. Ma ei ole veel mitte vana.

Teie sõbraliku agaruse eest minu asja juhtimises ütlen Teile palju tänu!

Tervitades

Eduard Vilde.

76

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 30. (17.) nov. 1912.

V. a. härra Virgo!

Kauba-asi «Estoniaga» ei ole mulle päris selge,[1] ka Teie tänase kirja järgi mitte. «Päevalehes» seisis teade,[2] «Estonia» olla tüki «autori poolt ettepandud tin-

gimustel» vastu võtnud; missugused need «minu tingimused» olid? Kas need, mis ma neile ise esialgu ette panin, või need, mis Teie hiljuti proponeerisite (250 rbl. premjäär*, siis 10 ja 5%)? Linnamägi nõudis oma kirjas ainult T a l l i n n a kohta esimese etenduse õigust;[3] nüüd kuulen Teilt, et selts absoluutselt esiõigust endale tahab jätta. Mina vaatan asja peale järgmiselt: Et etenduseluba veel käes pole ja et selle tulek ehk veel mõne hea nädala aega võtab, siis nihkubki lugu nähtavasti nõnda, et tükki ka mujal palju varemini etendada ei jõuta kui uue aasta algukuudel, sest ka tüki äraõppimine ja tehniline varustus nõuab aega. Võttis «Estonia» Teie poolt ettepandud tingimused vastu, kuigi ü l e ü l d i s e premjääri-õigusega, siis võiks vist selle kauba juurde jääda, mis ju oluliselt meie võitu tähendab. Küll oli üks minu tingimine, nagu teate, veel see, et a b s o l u u t s e esiõiguse puhul muist põhihonorari kohe peab välja makstama — ütleme pool. Aga kui Teie seda tingimust neile teistega ühes mitte ei ilmutanud, siis oleks ehk natuke närune seda tagajärel tõstma minna — mis Te arvate? Ainult siis oleks lugu teine, kui teater märtsikuuks veel m i t t e piduvalmis ei saa, kui avamine ehk vahest mitu kuud hiljemaks jääb. Siis teadke ise, mis tulus teha oleks.

Mina kui eemalseisja ja kui tüki autor suudan — niihästi kui ma Teie seisukohta ka mõistan ja õigeks pean — avamisevaidluse peale veel ühest mulle ja ka Teile üsna tulusast, aga senini tähele panemata jäänud vaatenurgast pilku heita. Kui tõesti «Hamlet» esimeseks võetakse ning pealegi puudulikult mängitakse — tüki sisu jätab publiku isegi külmaks —, siis tähendab see, oletades, et «Tabamata ime» läbi lööb, isegi selle erakonna võitu, kes eesti näidendit esimeseks soovitas. Niisugune klassikatükk pääseb olevikupubliku ees ainult k l a s s i k a l i s e ettekande tõttu soendavale mõjule — muidu on ta vintske ja külm, iseäranis veel, kui tõlge täiesti eeskujulik pole. See moraalne võit, mida ma loodan, teeb mulle nüüd, kui ainelised tingimused võidule on pääsenud, üsna soovitavaks, et «Ta-

* Esietendus.

bamata ime» «Estoniale» läheks. Veel suurem oleks tagajärg, kui «Hamleti» asemele mõni nõrk eesti tükk esimeseks võetaks («Leokese repertuaarist»)[4] — siis oleks nali täielik!

Teie asjalikus ja rahulikus vastuses «Tallinna Teatajas»[5] näis mulle üks tarvilik moment puuduvat — argument, et rahvuslik šovinism ja seega demagoogia otsekohe vastase pool on. Sest ainult šovinistidel ei ole nii palju sallivust, et nad ühes kunstitöös seltskonda tema õigel näol, tema puuduste ja nõrkustega lubaksid kujutada, kartes, et võõrad seda paha näevad. Just šovinistid nõuavad ju «meelitatud päevapilti» endist, et siis seejuures hurraatada! Ja ainult šovinistid võivad minu tükis midagi aina «mahategevat» näha, kuna seal meeldimata tüüpide kõrval ju ka meeldivad seisavad, ja pealegi kaunis rohkel arvul. Aga ma näen ju lehest isegi, et Teie sulg vaba ei ole: «Päevaleht» ei julge «Tallinna Teataja» nimegi suhu võtta! Ma mõistan ka, miks.

Vististi on Teile isegi selge, et terve sõjakäik minu tüki vastu muud ei ole kui sõjakäik minu e n e s e vastu. Isiklik vaen, ametivennalik kadedus ning vihkamine minu meelsuse vastu — see kolmik-ühendus on tööl. Ega Teie ometi ei mõtle, et Teie dr. Luiga Hamletivaimustus puhtasjalik on?[6] Siis eksiksite. Sel härral on minu vastu 1905. aastast saadik salavimm sees. Et asjad avalikud on, siis võin Teile neid ilmutada resp. meelde tuletada. Dr. Luiga laotas Tartus tol ajal minu praeguse naise ja veel mõne noore mittekodanliku neiu peale laimujuttu laiali, nad elada meestega (Linda Jürmann minuga) kokku. Minu naine kaebas kohtusse, kus arstlikul tunnistusel laim selgeks tehti, kuid dr. Luiga pääses karistusest, sest et aineliselt tema mõju all seisev peatunnistaja ja selle tütar kohtu ees «ümber kukkusid» ning Luiga ennast seega vabandada sai, et ta «kuuldud juttu» edasi kannud. Mina tarvitasin ühe teise dr. Luiga poolt niisama põhjuseta laimatud neiu lugu ühe satiirilise novelli aineks,[7] milles dr. Luiga tegelasena välja astub. *Hinc illae lacrimae!** Seda pole dr. Luiga mulle andeks annud ega unustanud — see kipitab (ja veel

* Siit need pisarad, see ongi nutu põhjus (lad. k.).

midagi — hm — muud) tal salaja südames. Vaene Maltsvetki peab selle all kriipimist kannatama![8]

Mis Te mulle E. Petersonist kirjutate,[9] on naljaks liiga tõsine, sest see on patoloogiline. Tema ligikonnast on mulle juba ammugi ilmutatud, et see mees sulemeeste vastu, kes midagi oskavad, otse kadeduse h a i g u s t põdeda. Sellest taudist pole, nagu kuulen, ka Hubel mitte vaba,[10] ja kuis ta võikski — see on ju eestlik. Kõige demagoogilisem on muidugi Päts.[11] Ei tal siis olnud šovinismi juttu ühtigi, kui tema käskjalg Olak[12] minu tüki järele kuulamas käies mu õe vastu lausunud: «Saagu draama kuidas saab — Vilde paljas nimi on juba pandiks, et tükk tõmbab! Spiegelberg, ich kenne dich!»* Siis oli Pätsil e e s t i tükk avamiseks silmaspeetav.

Teie ettepanek «Imemata taba»[13] asjus on nii-nii. Mul liiguvad ainekiukesed ühe satiirilise naljamängu jaoks eesti intelligentsist küll peas,[14] ning kirjanduslik ja ajakirjanduslik ilm seisaks selles esimesel õrrel. Aga ma ei tihkaks mitte ühepäeva-kärbest luua, milleks Teie poolt ettepandud töö juba aja lühiduse pärast tingimata saaks. Ma tahaksin midagi toekamat ja sügavamale-lõikavat teha. Ma ei tööta ülepea mitte väga ruttu, veel vähem võin ma rutuga head luua. Ma tahaksin komöödiat luua, mis raamatuna ja näitelaval kestvama eaga oleks, ja ainult niisugune võib ka kirjastusele tulusaks saada.

Teie kirjad teevad meile mõlemale meie hallis üksilduses kosutavat lõbu ja üsna kurb oleks, kui asjad nii joonde saavad, et Teil meile enam midagi simplitsissimuslikku teatada ei ole.[15]

Lõpuks veel: Kas K i r j a n d u s e S e l t s ja minu õde (Raua uul. 10) said «Tabamata ime»? Kui mitte, siis palun saata.

Loodan, et kauba lõpliku lõpu kohta mulle edaspidi midagi lõplikku teatate. «Päevalehe» teate järgi, et kaup küps, hakkasin juba kergemalt hinge tõmbama.

Tervitame mõlemad.

Teie Eduard Vilde.

---

* Spiegelberg, ma tunnen sind (vrd. kiri 10).

77

«Estonia» eestseisusele.

Kopenhaagenis, 2. dets. (19. nov.) 1912.

«Estonia» austatud eestseisusele,

Tallinnas.

Niikaua kui uue «Estonia» avamisepeo toimkond avamisenäidendi valimist puht-k u n s t i seisupaigalt näis toimetavat ning Shakespeare'i «Hamleti» minu draama «Tabamata ime» kõrval avamisetükiks määras, ei võinud minul selle valiku vastu midagi olla. Et aga nimetatud toimkond vaheajal uue otsuse on teinud, mis tema endist muudab ja peo avamise tipuks ühe v e e l k i r j u t a m a t a toote on valinud — ühe proloogi, mille kunstiväärtust ta v e e l e i t u n n e g i,[1] ja et ta selle töö autori pealegi S h a k e s p e a r e'i e t t e tahab seada, siis selgub mulle sellest, et komisjoni selle uue otsuse tegemisel sihid on juhtinud, milledel k u n s t i g a m i d a g i ü h i s t e i o l e. See aga teeb minule võimatuks oma näitemängu uuele «Estoniale» etendada anda, mispärast ma oma volinikule täna telegraafi teel ülesandeks tegin kaupa «Tabamata ime» pärast «Estoniaga» katki jätta.

Tähendan lõpuks, et mina oma näidendit «Estoniale» kunagi a v a m i s e tükiks pole pakkunud, ma ütlesin oma toonases kirjas «Estonia» teatrikomisjonile ainult, et mul midagi selle v a s t u ei ole, kui minu draama seks valitakse. Nüüd aga, kus minu tööd k õ r v a l i s t e p ü ü e t e läbiviimise tarvis[2] katseobjektiks tahetakse teha, olin ma sunnitud avamisetoodete valiku asjas seisupaika võtma, et neid püüdeid tagasi tõrjuda. Seda pole ma mitte ainult iseenesele kui kirjanikule, vaid ka sellele osale seltskonnast võlgu, kes kunsti üle v a b a l t j a a s j a l i k u l t suudab otsustada.

Aupaklikult

Eduard Vilde.

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 11. dets. 1912.

V. a. härra Virgo!

Kui komisjoni tema uue otsuse tegemisel mingi tendents ei juhtinud, vaid ainult asjalikkus ja tarbekohasus, nagu mulle kirjutate, siis muidugi võtan ma oma nõude tagasi ja asi on «erledigt»*. Ma ei suuda variserlust kannatada. See ajab mu närvid märatsema. Niisugune variserlus oli terve «Hamleti» jant.[1] Pidage silmas, et teatri avamist esialgu kõigelt poolt vastuvaidlemata eesti oopusega mõeldi pühitseda: Tobiase[2] «Kalevipoja»-ooperiga[3]; «Tallinna Teataja» kuulutas ka veel Tombachi «Kaupot» ette;[4] mina mõtlesin, nagu hr. G. Luigale kirjutasin, Tobiase eest kohe taganeda, kui valik selle ooperi poole peaks kalduma. Seal kerkib korraga, kui minu tükk juba komisjonil käes on, «Hamlet» põranda alt üles ning temaga ühes eesti oopuse maharaiumine šovinismi, hurraa-patriotismi ning «humanismi» (!!) maski all! Midagi ei seisnud mulle nüüd, kus «Hamletti» mängida ei saadud ja kus minu draamat kui järgmist kandidaati ometi mitte tema asemele ei pandud, lähemal, kui sellest tendentsi minu kui kirjandusliku isiku vastu välja järeldada — pealegi, kuna ma ju teadsin, kuidas minu vastu altkäe oli kihutatud. Teadagi, et mul Suitsu või mõne muu sulemehelise ametivenna vastu kõige vähematki ei ole[5] — «Tabamata ime» ette oleks pool tosinat proloogi võidud panna, kui kõik koos ühel päeval ette oleks kantud. Ainult ülekohtu ja vägistamise eest ei taha ma taganeda — nõnda palun mind mõista.

Oma ärevuses kirjutasin ma asjast ka hr. G. Luigale,[6] kes üks minu käest avamisetüki soovija oli. Palun temale kohe lahkesti ütelda, et minu kiri nüüd, Teie seletuse järel, maksvuse on kaotanud.

Tervitades

Ed. Vilde.

---

* Lahendatud (saksa k.).

79

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 14. (1.) dets. 1912.

V. austatud härra Virgo!

Ma revideerisin oma tükki s o o m e t õ l k e tarvis pisut ja palun Teid väga ligiolevaid parandusi ümberpanijale kohe edasi läkitada[1] — neil on teatav tähtsus. Kuuleksin ka heameelega, kuidas tõlkimisetööga lugu nüüd üleüldse on. Loodetavasti ei tee minu väikesed muudatused tõlkijale tüli, kuigi ta mõnest parandatud kohast ehk juba möödas on. Välja jätta neid küll ei või.

Saksa tõlget teen, niipalju kui meie hirmsas talvekliimas (igavene pimedus udu ja vihma pärast) selleks meeleolu jätkub. Ma ei salga endale neid määratuid raskusi, mis saksa näitelavale pääsemisel ees on (Ernst von Wildenbruch'ki pidi aastat 12 oma draamade tagasilükkamisega leppima[2]), ja ma ei salga ka oma töö nõrku külgi, mis sulgudeks võivad saada — aga katset tahan teha, tulgu, mis tuleb. Selle töö kõrval hakkan uut tööd kavatsema, mida ma «Maale» pakkumata ei jäta. Leivamure rõhub küll meelt, aga või ma sellest painajast kunagi lahti saan.

Minu laupäevase kirja, kus ma kisklemise «Estoniaga» lõpetan, saite vististi kätte. Lugu, et teater ametliku tseremooniaga «sisse» pühitsetakse, polnud mul sugugi meeles — juba see oleks mind sundinud paremaks pidama, et minu näidend teiseks päevaks jääb. Loodan, et nüüd kõik jälle roopas on ja et Teie «Estoniaga» lepingu lõplikult maha teete, ja nimelt, nagu kavatsete, kirjalikult.

Saadetud rahatähe sain kätte ja tänan. Kas võiksite mulle minu arvel «O r j a d»[3] ja «T a l u l a p s e d»[4] saata lasta?

«Tabamata imet» tahan teise trüki tarvis — kui see teoks peaks saama — niisamuti parandada nagu soome tõlget, ning peale selle veel mõnest kohast pisut keelt viilida — ärge seda unustage, kui kord laduda-andmise ees seisate!

Jään teadet ootama, kui leping Tallinnas valmis.

Tervitades Ed. Vilde.

80

M. Kampmannile.

Kopenhaagenis, 25. (12.) dets. 1912.

Väga austatud härra Kampmann![1]

Teie kaardi sain kätte. Kriipseldan praegu ühte ja teist oma patusest sulemehe-elust Teie tarvis paberile ja saadan mõne päeva pärast teele.

Mis on siis hr. Jürgensteiniga? Ta olla ju Tallinna koosolekul,[2] nagu «Päevalehest» loen, minu «Tabamata ime» põhi-idee kohta umbes seda kõnelnud, mida Teie hr. Menningu arvamise ütlete olevat![3] Kui see nimetatud lehe referaadis õige on, et hr. Jürgenstein minu Leo Saalepit geeniuseks peab, kelle Lilli Ellert «leidnud»,[4] siis on see minu draama otsekohene pea peale seadmine! Meie kriitika heidab eesti kirjanikkudele sagedasti hooletust ja lohakust töös ette; ma olen ammugi näinud, et ta oma ukse-esine selle poolest sugugi puhas pole. Kui hr. Jürgenstein minu näidendist seda välja on lugenud, mida «Päevaleht» teatab, siis peab selle «alusmüürilise» eksituse juures ainult raamatu hooletu lugemine süüdi olema, ning seesama põhjus eksitab muidugi ka hr. Menningut. «Naisterahva mõjust kunsti arenemise peale» ei leidu minu draamas lõhnagi. Tallinna kriitika (mõlemas lehes) on minu juhtmõtetest ja intentsioonidest* üleüldiselt tabava seletuse annud,[5] üksikasjades aga kah siin ja seal märgist mööda lasknud, ning silmapaistvalt niisamuti liiga pealiskaudse lugemise tõttu. Ma julgen tõendada, et «Tabamata ime» liikmed selgrooga täiesti orgaanilises ühenduses seisavad, et hr. Jürgensteini arvamine, kui oleks minu draama kümneks sidemeta jutuks äralahutatav, ainult tema eksieelduse loomulik eksijäreldus on. Ma pean hr. Jürgensteinist kui arvustajast muidu rohkesti lugu, seepärast ei ole mul mitte kerge uskuda, et tema seekord hobuse tagurpidi ree ette rakendas. Ma ei kahtle, et minu tükk näitelavalt ka kriitikale õige ja ühise valemina silma paistab.

---

* Kavatsustest, eesmärkidest.

Lõpuks pean Teid järgmise palvega tülitama. Ma tahaksin «Tabamata ime» teisele trükile, mis minu kirjastaja arvamise järgi varsti tarvilikuks saavat, eessõna kirjutada, milles ma draama kriitikalist vastuvõtmist tahaksin valgustada.[6] Kas Teie võiksite nii lahke olla ning mulle Tartu lehtedes ilmunud või ilmuvaid arvustusi näidendi kohta kätte saata? Ka «Eesti Kirjandus» oleks soovitav, kui see tüki kohta midagi toob. Tekkiva kulu tasun Teile muidugi ära. Loodan, et Teie minu palvet liiaks ei pane.

Austava tervitusega

Ed. Vilde.

81

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 26. (13.) dets. 1912.

Väga austatud härra Virgo!

Ma olen vaheajal Tallinna lehtede kriitikat «Tabamata ime» kohta lugenud. Üleüldiselt interpreteerivad mõlemad arvustajad tüki ideelist tuuma õieti, üksikasjades lasevad nad aga märgist sagedasti ja kaugelt mööda.[1] Seda ei või neile suurt pahaks panna — nad on ju «orjad», kellel aega ei ole raamatut hoolega ja mõteldes läbi lugeda. Et mina oma töös publikule nagu lapsele puru ei tahtnud teha, et ma temale orgiga ette ja taha ei näita: see tähendab seda, see seda, vaid sagedasti ainult külgepuutumisi (Anspielungen) stiili peensuse tulul tarvitan, siis oli eksimine pealiskaudsel lugemisel seda kergem. Nüüd lööb aga mulle kartus südamesse: mis siis, kui soome tõlkija ühte ja teist minu «puruks närimata» kohtadest kah valesti mõistab ja tõlke seeläbi vigaseks teeb?[2] Et Teie tõlget selle poolest paremini võiksite kontrollida — Teie lubasite seda teha —, siis märgin siia mõned tüsedamad vääratused, mis härradele Raudsepale ja Hubelile on juhtunud, paranduste valgustusel üles. Muidugi loodan ma, et need härrad oma faktilisi eksitusi näidendi etendamise järel uutes arvustustes õiendavad, resp. et nad neid ei korda, sest muidu peaksin neid — kui mitte mujal, siis «Tabamata ime» uue trüki eeskõnes — ise kohendama.

1. Fataalne äpardus juhtub hr. Raudsepale «kuljustega». Kui Eeva 1. vaatuses oma kosilaste «k ü b a r a t e s t» näljatab, millel «k u l j u s e d» küljes, siis mõtleb ta muidugi rahvusvaheliselt tuntud «Schellenkappe't», «Narrenkappe't,* «fool's cap with bells» inglise keeli, ning Kulli ilmutusest Saalepile (2. vaatuses) selgub, et E i t e l k e i t** see «rahvuslik kühm» on, mis Eeva kosilastele selle kuljustekübara pähe vajutab ja seega nad talle vastikuks on teinud. Kull näit. kelkis parunipreilidega kui oma õpilastega seltskondades, mis Eeva temast tagasi tõukas. Kui Kull seda Leole jutustab, mõistab viimane kohe, mis Eeva 1. vaatuses «kuljustega» mõtles, sest ta hüüab spontaalselt: «Kuljused!» Ja kui ta viimases vaatuses Lilli kõne järel kui paljastatud reklaamivigurdaja Eeva ees seisab, kui kinninaelutatud kelm ja narr, siis on tema esimene impulss väljamurdunud vaimuhaiguses — oma peas kõlisevaid kuljuseid kuulda. Et hr. Raudsepale kuljuste tähendus leidmatuks jääb, siis satub ta veel sellesse galimatiasesse***, et ta narrikuljuseid nende k r i i t i k a - k e l l u k e s t e g a identifitseerib, milledest Lilli oma tasumisekõnes räägib. Nõnda on k õ i k kuljuste-järeldused Leo isiku ja tegevustiku käigu kohta e k s l i k u d.

2. Hr. Raudsepp ei leia kätte, et Saalep draama lõpul v a i m u h a i g u s e s maha murdub. Eeva tahab tema peast a r m a s t u s e sunnil küll veel kuljuseid maha võtta aidata, see on, tema kelmuste peale «kunstipoliitikas» kriipsu tõmmata, aga see on juba h i l j a. Saalepi vigane aju lõpetab ärevuse põrutusel tegevuse, kui ta Eeva silmast oma «kunstipoliitika» h u k k a m õ i s t m i s t on lugenud. Sulgude vahel on mul ka selge sõnaga öeldud, et Leol «v a i m u h a i g u s e ilme näos ja pilgus» seisab, ning laudkonna hirmunud segadus sihib selgesti sellesama poole. Leo vaimuhaigus ei tule ka sugugi ootamatult, selle peale valmistatakse lugejat-kuulajat 1. vaatusest peale ette, näidatakse, et Leo aju kallal uss närib, kelle läbi sünnitatud

---

* Kuljustega narrimüts (saksa k.).
** Edevus, tühisus (saksa k.).
*** Pahupidi pööratud kõne või mõte.

«rikkeid ja tõrkeid» aga võhik harilikult närvide arvesse paneb. Leo talupoja-konstitutsioon, mis «kultuuritaudidele» vastu ei seisa (2. v.), tema eluaegne nälgimine, tema määratu töö oma ja Lilli piitsa all, tema naise seksuaalne täitmatus (Lilli on «piiramata määrani naine», 2. v.), tema leivamured, rahutu kihutamine mööda ilma jne. — kõik see on tema vaimutervisele hukatuseks saanud. Ilma põrutatud ajuta ei oleks ju sugugi arusaadav, miks Leo esimeses vaatuses jutu hulka lause pillab: «Kas Liisi leidis küüdiku krapi padrikust üles», niisama 2. v. lause «musta ussi materdamisest» ning Lauritsa vastu (3. v.) «mõtuste laulmisest». Ma olen Leo haigusesümptoomid elavalt eeskujult laenanud, niisama ka tema «hirmulinnu», mida hr. Hubel täiesti ekslikult seletab. Leo on ju ühtlasi närvipõdur (neurasteeniline), ja tema hirmulind pole midagi muud kui neurasteenikute üleüldiselt tuttav hirmutunne, mis muuseas nikotiini ärritusel, aga ka ärevusepilkudel üleüldse esile tuleb. Mina ise kui närvinõrk tunnen seda asjata hirmu kaunis sagedasti.

3. Nõnda pole sel «hirmulinnul», nagu Hubel arvab, Leo «kahtlemistega» midagi tegemist. Ka ei kahtle Leo oma geeniuse kohta tavaliselt mitte, muidu ei oleks tal ju «fanaatilist usku» (2. v.), ning Kulli vastu ütleb ta ise (sealsamas), et teda kahtlemine hoopis vähe on piinanud. Ainult Eevat esimest korda jälle nähes ning selle «kahtlemist» meelde tuletades satub ta (1. v. lõpp) silmapilguks ebamäärase kartuse küüsi oma võimise kohta, mis teda Lillilt abi ja usku ajab paluma.

4. Et hr. Hubel Leo hirmulindu ei mõista, siis järeldab ta Eeva hüüdest (2. v. lõpul): «Päästa ennast! Iga päev, iga tund on kallis!» seda veidrust, Eeva nõuda, et Leo «usust oma suureandelisuse sisse ja selle usu üleval hoidjast Lillist» end päästaks! Eeva hirmuhüüde pitsitab välja tema äratunne, et Leo vaimutervis sedavõrd viga on saanud, et ta kõne juba sassi läheb («must madu») ja et tal hallutsinatsioonid peal käivad («aknast sisse vahtija» 2. v. lõpul). See kõik on selgesti ära tähendatud. Eeva kuulis ju ka praegu just Leo suust, missugust piinaelu ta Lilli piitsutusel ja

«imemisel» päeval ja öösel elab — sellest peab ta end viibimata päästma.

5. Hr. Hubel on eksituses, kui ta dualismi Leo kunstnikusaatuse ja selle seltskonna iseloomu vahel leiab, millest Leo võrsunud. Leo on üks neist «kunstidesperaadodest» ja «enesevägistajatest» (Heinmann 4. v.), kes endale «krooni» ja seltskonnale oodatud «kuningat» (4. v. lõpp, Leo kõne) läks tooma, ja nimelt «ruttu» (Lilli kõne) ning «kunstlikult» (Eeva 4. v.). Et seltskond oma kärsitu ootamisega noori, endid ülehindavaid kunstnikke sellele teele animeerib, see selgub muuseas Vaigu teretuskõnest 1. v., kus ta «avaliku arvamise virgast tahinuuskamisest» räägib, siis neiu Pedaka kurtmisest (2. v.), et teda siis «hõiskehääled hellitanud, kui teda veel tõusvaks täheks peeti», nüüd aga, kus ta paremini laulvat, *ad acta** pandavat; siis veel Kulli kirumisest, et väikeste peadest üle aina suurusi oodatavat, siis Eeva tähendusest, kuidas see ootamine «valemessiaid sünnitada, kes kõiksugu vägihüppeid tegevat», siis adv. Kure teretusest 1. v., siis Lilli lõpukõnest, kus ta näitab, et Leo kindel oli kodus teda ootava «südantkosutava ja julgust-karastava kiituse» peale, kui ta sinna oma välismaa kiidukellade helinal ilmub. Leo Saalep võis oma võltsitud kuulsusega ainult kodumaal furoori teha, mitte mujal, sest mujal oli ta läbi kukkunud, kuigi ta ise ühes Lilliga, kes kunstis täiesti otsusevõimetu, seda uskuda ei suutnud, vaid edasi lootis, nagu kõik «verkannte Genies»**, kelle «enesekriitika minestuses magab» (Heinmann). Nõnda seisab Saalep oma koduse seltskonnaga orgaanilises ühenduses, hoolimata sellest traagika osast, mis tema isiku arvesse langeb. «Ebageeniusi leidub küll iga rahva juures» (Hubel), aga tõsise geeniuse osa, kuigi vast möödaminevalt, saavad nad ikka ainult madalal kultuuripinnal mängida — kultuuri eesrinnas kõndivate rahvaste juures aga mitte. Täiesti ekslik on ka Hubeli arvamine, et

---

* Aktidesse, s. o. kõrvale, käibelt ära (lad. k.).

** Tunnustamatud geeniused (saksa k.).

k õ i k kunstnikud Saalepi trikkisid edasisaamiseks tarvitada. Nad tarvitavad küll harilikke reklaami-abinõusid, kuid v õ l t s i m i s e n i võib ikka ainult kunstnik minna, kellel enda esilepääsemisega iseäraline, haiglane «r u t t» on. Nõnda ei «tutvusta» Lilli oma kõnes siis mitte laudkonda «lääneilmas maksvusele jne. pääsenud helikunstniku i g a p ä e v a s t, t a v a l i s t tõusmiseprotsessi», vaid midagi e r a n d l i k k u selles tükis, ja nimelt, e t L e o d E e v a a r m a s t u s e s t i l m a j ä t t a, teades, et Eeva Marland kelmust, iseäranis k u l j u s t e g a kelmust, loomusunniliselt vihkab. Seepärast ka Lilli kirglik võiduhüüe üle laua, kui Eeva näos hukkamõistmine ilmub: «S e d a häält ma ootasin!» Sest Lilli kättemaksmine on õnnestunud — nähtavalt — ta ei tea, et Eeva ka andeks anda suudab sellele, keda ta t õ e s t i armastab.

6. Mõlemad arvustajad peavad minu Eevat «i d e a l i s e e r i t u k s». Miks? Eeva ei kõnele ainust sõna ega tee ainust tegu, mida iga teine t e r v e a r u g a inimene kah ei kõneleks või ei teeks. Et kahesilmaline ühesilmaliste ja pimedate seas kuningas on, see on ju labatõde, Eeval ei ole muud kui t e r v e i n i m e s e a r u, just nii nagu pr. Lauritsal, Heinmannil, Jutal, Kullil. Geenius pole ta mingil kombel — oma teadusliku töögi juures pole ta kindel, kas ta «küsimused ära jõuab vastata» (2. v.), luuletajana kukkus ta iseenese ees läbi (2. v.), ta peab ka täiesti võimalikuks, et ta Leo annet eitades e k s i s. Mis asi teeb siis Eeva «eksimatuks» (Hubel)? Borneeritud* ümbruses on i g a tervearuline väljapaistev, kuid see on borneeritud ümbruse süü. Ning lõpuks: mul oli Eeva tarvis elav eesti modell. Kas Tallinnas siis nüüd h a n e d nii kohutavalt enamuses on, et meie ajakirjanikud mõistlikke ei tunnegi? Ka minu Juta kannab ühe Tartu gümnasistka karakterijoontest nii palju enda küljes, et ma tema naiivset vanatarkust ennem kasvataksin, kui kahandaksin. Tema kohta on tükis pealegi öeldud, et ta oma vanadusest ü l e on edenenud. Kui neiu, kes aasta pärast mehele võib minna, öelda ei oska, et «kunstnik kõigi mees on», siis loeksin teda lollikeste hulka. —

* Valmselt piiratud.

Kuid saagu sellest, kuigi mõndagi veel jääks ütelda. Kahandage minu kartust soome tõlke pärast, sest ma olen nii rohkete ja suurte eksimiste pärast araks läinud. Jürgenstein pealegi on Tallinnas («Päevalehe» järgi) minu draama ideeliselt otsekohe p e a p e a l e seadnud. Asi on imelik. Kampmann kirjutas mulle enne koosolekut, kui oleks see arvamine, mis Jürgenstein Tallinnas ette kandis, M e n n i n g u oma, Jürgenstein ise aga näha minu miljöökujutuses sihti «Noor-Eesti» vastu. Aga mine tea — mõistatusi on eesti intelligentsi esitus üleüldse täis. Ka Teie J. Luiga kõneleb täna nii, homme nii — kord must, siis valge, siis sinine jne.

Siit juurest leiate veel parandusi soome tõlke tarvis — kustutusi. Loodan, et muudatused ikka veel võimalikud. Ma olen valmis ka ainelist ohvrit kandma (uus ärakirjutus), kui aga s o o m e t õ l g e h e a s a a k s. Tüki enda eest ma enam ei karda — õigel ettekandmisel p e a b ta mõjuda võima.

Tervitades

[Allkiri puudub]

Jk. Palun seda kirja lahkesti a l a l h o i d a. E n a m m u u t m i s i e i t u l e!

82

M. Kampmannile.

[Kopenhaagenis, 1912. a. lõpul][1]

Katked minu elust.

Vanemad. Ma olen iseloomu ja vaimulaadi poolest oma ema universaalpärija, isalt ei ole ma peaaegu midagi saanud. Ema kergesti süttiv temperament, tema impulsiivsus, rahutus ja püsimatus — need omadused on ka minul veres; praktiline meel puudub aga minul veel suuremal määral kui mu emal. Kui viimane nooremal eal sagedasti ägedalt minu isa peale käis, et see teenistusekohta vahetaks, siis ei olnud selle nõude sisemine, ainelise tulu alla peidetud vedru midagi muud, kui iha elukohta vahetada, et meeltele ja vaimule uusi värskeid muljeid muretseda. Seesama paigalpüsimatus,

seesama janu uute nähtuste, sündmuste, tunnete ja maitsete järele lennutab ka mind terve eluaja ringi; ma ei mäleta üheski paigas järgemööda kauemini elanud olevat kui aastat kolm, ja ma ei usu, et ma nüüdki, vanaduse lähenemisel, kuskil juuri ja sammalt suudan kasvatada. Teatava määrani ema pärandus on ka minu elulust, mis küll ajuti raugeb, aga ei kustu. Ma armastan suurt karikat ja seda armastan põhjani tühjendada. Seda ei kiida minu ema heaks — isa ei mõistnud seda kunagi —, aga hinge teadvusetuse all saab esimene sellest ometi aru.

Niisama selgesti äratuntav on mulle ka emalt saadud vaimuandeline teepaluke: minu luulesoon, minu fabuleerimisevõime. Minu ema toitis end oma noorematel aastatel, kui meil veel kunstluulet peaaegu ei olnud, kõige suurema isuga vanast rahvaluulest. Tal oli nii palju rahvalaulusid peas, et tal ühel või teisel välisel tõukel — mõne päevajuhtumuse või kellegi jutuajamise puhul — ikka mõni käsil oleva aine pihta sihtiv meelde tuli, mille ta siis suure sisemise lõbuhooga ette kandis. Isa, kellel luulemeel täiesti puudus, pahandas alati niisuguse «halbi kõõrutamise» üle, ja ma märkasin, et ta peaaegu nagu häbi tundis, iseäranis, kui võõraid kuulamas nägi olevat. Aga ka hiljem ilmuva kunstluule poole oli minu emal — ja seda on tal praegu veel — võimas tung: ajalehest otsis ta ikka kõigepealt mõnda riimitud pala, siis järgnes jutt — kõik muu oleks tema pärast lehest välja võinud jääda; muidugi oli talle raamatutäis riimitud ja riimimata «kõõrutust» v e e l suurem asi — see ei saanud «nii ruttu otsa». — Külast oli minu ema noorena mõisa saanud — esmalt Väike-Maarja kirikumõisa toatüdrukuks ning hiljem Pudivere mõisa[2] sellessesamasse teenistusse; mõisas õppis ta lugemisele kirjutamise juurde ning omandas enesele ka teatava välise sileduse ühes silmateritusega parema maitse kohta asjades, mis inimese elu kaunistavad. Nii vigane kui tema kiri ka on — ma märkan selles siiski mõttelist järjekindlust ja tabavat kujutusevõimet — omadused, mis minu isa kirjutuses — ka tema oli selle kunsti täisealisena mõisas ise ära õppinud — ikka puudusid. Aga ka kirjanduslikku arvustusetunnet — primi-

tiivsel määral muidugi — ilmutab mu emake: nii mõnegi minu töö kohta on ta peaväristamisega eitava otsuse annud, ja see polnud igakord pooltki mitte põhjendamata. Vanake elab, 75 aastat vana, Tallinnas minu õe ja õemehe juures. Isa suri 1908 ja puhkab Tallinna Rahumäel, ilma et ta mind, keda ta oma imelikul kinnisel, tummal, põue põhja maetud kombel sügavasti armastas, enne veel oleks näha saanud, nagu ta väga igatsenud. Tema haigus oli vaimlise ööga, mõistuse kaoga, ühendatud, ja ma ei järelda vist mitte võõriti, kui oletan, et selle juures näriv kahju minu järele ühes näriva murega minu tuleviku pärast kaasmõjudeks olid. Minu põgenemine aitas teda maha murda.

Ta oli mees, kes mõisasundijaks hästi ei kõlvanud: tema pehmus oli tema alatine pahe leivaisade silmas. Ma ei mäleta iialgi kuulnud olevat, et tema kedagi lõi — seks puudus tal juba äkiline vihagi —, küll aga on mul praegu veel selgesti silma ees, kuidas ta ühel päeval — ma võisin kuue aastane olla — koju tuli, suur sinine muna otsaees: üks Muuga mõisa moonamees oli piitsavarrega t e d a löönud. Sellele vaiksele, rahulikule, sõnakehvale, «seespool elavale» mehele oli iga elavam, vahutavam tundeavaldus võõras ning teiste poolt vastumeelne — tä kõneles säärasel puhul «lõõpimisest» ja «ehakusest». Aga oma sumedal, kaanealusel, vaibatud viisil võis ta ometi rõõmu ja kurbust sügavasti maitsta: ma lugesin seda tema silmast. Mõni tarbeasi võis teda oma iluga üksipäini kaua ja võimsalt rõõmustada. Kuigi tema huvid ja isiklikud oskused praktilist laadi olid — ta mõistis ilma õppuseta näit. üsna ilusasti kingsepa-, tisleri- ja maalritöid enese tarbeks teha —, ei olnud ta vaimlistest huvidest siiski mitte täiesti ilma. Kui eluaegne ajalehelugeja (Jannsenist peale)[3] oli ta endale riikidevahelise poliitikakäigu kohta — ta luges lehest peaaegu ainult «Poliitilist ringvaadet» — õige ohtrad teadmised kogunud, millega ta minu mu koolipoisi-eas sagedasti kitsikusse ajas. Vanaduse-aastatel aga kustus tema huvitus ka selle ala vastu ja mälu ajalooliste arvude ja sündmuste kohta jättis ta maha. Tema elu Äntu teopoisist, Pudivere kupjast, Muuga aidamehest peale kuni Karjaküla ja Viti mõisa (mõlemad Keila kihelkon-

nas) valitsejapõlveni ning hiljem Kochi kontori aidameheametini (Tallinnas) oli aina liialdatud-murelik, truu ja ennastsalgav töö ilma millegi meelelise ja vaimlise lõbuta. Et ta enese käed piinlikult puhtad hoidis, siis jäi ta vaeseks surmatunnini — mõisa «varahoidja» kohta vististi haruldane nähtus. Tal oli ainult nii palju korjandust, et matusekulu tasutud sai ja emale paarsada rubla jäi. Nüüd toetan mina ema juba kauemat aega oma piskust.

Varasem lapsepõli. Kuni 10. eluaastani oli minu alatine kodu Muuga mõisas, kus ma oma õemehe Hermann Landbergiga ja tema õega (nende isa oli mõisa «junkur») ühes üles kasvasin; minu ainus õde Auguste Marie[4] — vanem õde suri rinnalapsena — on minust 8 aastat noorem. Kahe toaga lihtne korter «alt-toas» (Landberg'idega kõrvuti), vastas vana lagunenud viinaköök loomalautadega, selle taga mudane tiik täis kaanisid, kõrval puiestik vanade pärnade ja vahtratega, kaugemal lilledega ülekülvatud roheline aas heinaküüniga ning sepapajaga, milles suure punase habemega tahmane sepp hobuseraudu tagus, kuna mina teda ukse vahelt aukartusega vaatlesin, ja kõige selle ümber kaugemas ringis metsad — otsatud metsad, kus meie marjul käisime ja mis mulle igakord saladuslikmagusa õudusega hinge peale rõhusid: see on paari jämeda joonega mälestusepilt, mis mul nüüd veel meeles mõlgub. Vististi istutas see mühav laaneümbrus mulle mu senini alale jäänud metsaarmastuse põue, kuna meri, millega Tallinn mind hiljem tutvustas, mulle kõrbeigavuse, mahajäetuse sümbolina tundub ning mind tagasi tõukab. Iseäralist himukat huvitust aga tundsin ma juba lapsena i n i m e s t e kohta, kellest suur mõis ja tema laialine krunt alati kihisesid: mõisa-ümmardajad, teomehed ja päevilised, meie maja eest metsa ja metsast tagasi voorivad heinalised küladest, Peipsi kiisamüüjad-venelased, Avinurme mehed puunõudega, Mustvee ja Räpina kausikaupmehed, kaubajuudid ja harjukad, kõiksugu käsitöölised, vene müüritöölised jne. See oli midagi m i n u l e — see oli teater! Ma ei väsinud nende talitamist, liikumist, kõnelemist, näomuuteid, söömist ja joomist jne. vahtimast ning nende üle

emalt ikka jälle seletust pärimast. Nähtuste mitmekesidust rohkendasid siis veel mõisa härrased oma külalistega naabrusest ja linnast, kuna mõisas ajuti kaks pesakonda saksu asus: rendihärra vanas ning pärishärra suures toredas uues mõisas (tuttava Peterburi maalija von Neff'i poeg). Kunstnik Neff oli selle uue, palee-sarnase maja seestpidi kunsti-ehteliselt suure toredusega ära kaunistanud,[5] ning praegu veel on mul see tugev mõjund meeles, mida ma lõvide kujudest valge marmortrepi kõrval, suurest Miilo Veenusest saalis,[6] Laokoonigrupist ühe marmorkamina peal[7] ning tubade lae- ja seinafreskodest sain, kui ma valmissaanud mõisa esimest korda seestpidi vaatamas käisin: siin avanes mulle hoopis uus, muinaslooline ilm; mu jalad olid läikiva põrandaparketi külge esiotsa nagu kinni naelutatud.

Teist liiki on teine sügav impressioon — ma võisin 6 aastat vana olla — sellest ajast. Ühel hommikul põristati meie elumaja ees trummisid, ja kui ma aknast välja vaatasin, nägin seal ridamisi hulka mehi tundmata riides ja ehtes seisvat, kõigil püssid ühtemoodi käes ja püsside otsas pikad tikud. Ema ütles, need olla — s o l d a t i d. Neid olla mõisahärra «külarahva vastu sõtta» kutsunud. Isa ja ema jutuajamisest selgus mulle siis, et see «sõda» külameeste peksmises seisvat. Ma peksetute kisa ise ei kuulnud, aga kui sellest kuuljad päeva jooksul kõnelesid, siis jooksis mul külmavärin selgroogu mööda alla, ning püssimeeste eest jäi mulle aastateks veider jääkülm hirm südamesse. Talupoegade karistamiseks asja oli rendihärrale see annud, et esimesed ühele mõisa määrusele vastu olid pannud. Asjal oli ainult kohalik tähendus.

Kui ma Muugas aastat kaks mõne kaas-ealisega koos metsaülema Treubergi proua juures esimest kooliõpetust olin saanud, panid vanemad mu Tallinna kooli ning minu tädipoja Eduard Brunbergi (kirjaniku Bornhöhe) vanemate juurde kosti peale.[8] Siit käisin ainult kooli vaheaegadel veel Muugas, niikaua kui minu vanemad veel seal elasid — umbes 3 aastat.

Vist olin ma juba kreiskooli kõige alamas klassis, kui minu tädipoeg minust midagi sule poole kalduvat märkas. Ta leidis minu laua pealt paberilehekese, mille

peale ma saksa keeli midagi olin kirjutanud: mõned laused, dialoogi kujul, mis nagu katkend mõnest novellist kõlas — mitte algus, mitte lõpp — midagi «keskpaigast». Ja ma mäletan, et ma seda tõepoolest ilma kindlama ideeta üles olin tähendanud, ainult tumeda sisemise sunni tõukel ebamäärasele mõttele sõnalist kuju anda — himus teda paberi peal näha. Brunberg — ta on mõne aasta minust vanem ja tegi tol ajal juba kirjanduslikke katseid —, Brunberg luges, naeratas ja tähendas siis tõsisemalt: «Sa luuletad ju, poiss, ja nii väga halb see ei olegi.» Mina aga häbenesin — võib olla pool rõõmu pärast kiituse üle — ning jätsin sedapuhku sellesarnased ekstravagantsid maha, et oma ärganud iha ainult kooli-kirjatööde kallal ülesantud ainete raamis edasi teenida. Selle juhtumise puhul olin ma arvata 13 aastat vana.

Hilisem noorpõli. Sellele esimesele kobamisele järgnes aga varsti antud puhu tõukel teine: üks impromptu* eesti keeles, mille ma oma vanematele pühendasin. See oli riimitud ning kujutas minu rõõmusõitu semestri lõpul vanemate juurde Muuka. Ema luges naeruga võideldes minu hõiskehümni ja vajutas mulle loorberipärja asemel uue sooja talvemütsi pähe — oli just jõululaupäeva õhtu ja puu põles. Minu laulu aga õppis ta pähe, et sellega oma repertuaari täiendada. Ma ei märganud, et isa selle «kõõrutuse» ettekandmist pahaks oleks pannud.

Mida ma tol ajal lugesin? Saksa noorsookirjanikke Franz Hoffmanni[9] ja Gustav Nieritzit[10] kooli raamatukogust ning Marlitti[11] «Gartenlaubest».[12] Nende juurde tulid veel tuttavad kirjukaanelised indiaanlaste- ja mereröövlite-jutud, millega koolipoisid kui kooli poolt keelatud konterbandiga sahkerdasid; seda kirglikku õhinat ei olnud mul aga nende vastu mitte nagu paljudel teistel — hoopis enam huvitasid mind reisikirjeldused kaugetest maadest, geograafilised, etnograafilised ja ajaloolised kujutused ilma jutustusevormita, mida niisamuti koolibiblioteegis kui ka minu tädipoja raamatute hulgas leidus. Õ r n e m a l lapse-eal ei mäleta ma

* Juhu-, hetkelooming.

midagi iseäralise isuga ise lugenud olevat, küll aga kuulasin ma suure härdusega pealt, kuidas ema või üks jutuarmastaja toapoiss mõisast «Jenoveevat»,[13] «Hirlandat», «Kriseldist», «Mai Roosi», «Türgi hobuse muna» jne. jne. õhtuti väikesele kuulajate-ringile (toatüdrukud, teenrid jne.) ette lugesid. Mõlemad olid osavad lugejad. Ka Jannseni «Postimehe» «Jututoa»-jutud said mulle sel kombel tuttavaks, Koidula «Ojamöldrit» kuulsin,[14] kui õieti mäletan, kah niisuguses lugemiseringis. Hiljem, kui mul juba saksa keel suus oli, oleksin heameelega raamatuid ostnud, kuid seks puudus mul raha. Isa sai esmalt alla saja, siis sada rbl. a a s t a s palka, millest mulle nimetamiseväärt taskuraha ei jätkunud; minu kosti maksis ta oma moonast tervena naturaaliate näol ära. Kui minu kirjanduslikku maitset 13.—16. eluaastani midagi aitas harida, siis ainult saksa klassikud kreiskooli õppeainetena (Schilleri,[15] Goethe,[16] Herderi,[17] Uhlandi,[18] Bürgeri[19] jne. laulud, Goethe «Hermann und Dorothea»,[20] mõned Schilleri draamad jne.), kõige ülemas klassis järgnes veel «Nibelungide» eepos,[21] ning vene keeles Krõlov,[22] Lomonossov,[23] Puškin,[24] Lermontov[25] jne. vene keele õppetundidel, kellest ma aga vene keele nõrgal mõistmisel* suuremat maiku ei võinud saada. Üleüldse ei soendanud mind ükski neist koolis käsitletavatest kirjanikkudest sügavamalt — nad olid ju kui õppeained sunduslikud, neid «drilliti» meile masinlikult sisse, kõik oli kõrbekuiv, igav, pedantlik pedagoogika — see tõukas hinge tagasi.

Hoopis midagi muud oli see, mis minu põues arvata 14. eluaastal esteetilise armastuse korraga lõkkele puhus: t e a t e r. Ma käisin kingitud piletiga sugulaste seltsis ühel õhtul Tallinna Saksa teatris ja tulin sealt otse nõiutult tagasi. Ma olin imederiiki näinud. Näitlejad, isegi orkestri liikmed — need jäid mulle jumalatena meelde, peade ümber aupaistuse virvendus. Kui mul kunagi 25 kop. juhtus olema, siis istusin selle õnnepäeva õhtul julgesti Saksa teatri «kanadepööningul» (galerii peal), ning kui etendus mu joovastanud silmade ja kõrvade eest mööda käinud, siis

* Õppekavas oli tundisid ulatamata arvul. — *Autori märkus.*

ootasin teatri tagauksel nii kaua, kui jumalikud aktöörid* sealt välja tulid, et koju minna — ma tahtsin neid imetegijaid üsna ligidalt palest palesse näha saada! Et aga päevi, mil ma 25 kop. välja võisin anda, minu kire kohta liiga vähe oli, siis tänasin taevast, kui mulle ühe endise algkooli õppevenna poolt ootamata abi tuli. Tema töötas õpilasena ühes saksa trükikojas, kus teater oma sedelid laskis trükkida. Õpipoisid said iga päev teatrikassast mõne priipileti. Et nüüd minu sõber ise suurem teatriarmastaja ei olnud, aga seda aplam röövlijuttude õgija, siis sobis meie vahel järgmine äri: mina muretsesin temale kas või vanasarviku biblioteegist nurudes ja nuiates sääraseid raamatuid — tema andis mulle paar korda nädalas oma teatripileti. Et see kaup ligemale kolm aastat kestis, siis sain ma hea hulga draamasid, oopereid, operette, farsse, vodeville ära neelata, ja see avas mulle luuleilmasse pääsemiseks laiema värava kui kõik raamatud kokku, mis ma kooliskäimise ajal lugesin.

Minu armastus teatri vastu on mulle tänini alles jäänud; pärast kooli oli ta kord nii tugev, et ta mind katset sundis tegema saksa näitlejaks hakata, mis aga luhta pidi minema, sest et mul selleks kunstiks vähematki annet ei ole. Ma arvan aga, et ma kohe hakatusel näitekirjanikuks oleksin hakanud, kui see töö tol ajal tegijat vähegi tasuda oleks suutnud, kui meil üksainuski kunstikõrgune ja aineliselt paremini fundeeritud eesti teater oleks olnud.

Kreiskooli õppeainetest oli mulle kirjatöö, mille kohta nõuded kõige kõrgemas klassis võrdlemisi kõrged olid, kõige armsam. Ajaloo ja geograafiaga leppisin ka kokku — kõik muu, iseäranis terve matemaatiline õppevald, oli mulle kas ükskõikne või otse vastik. Oma kirjatööga, mis järjest kiitust leidis, parandasin ma mankod** teistes õppeasjades ja upitasin enese klassist klassi. Saksa keele õpetajatele olin ma kui kaasõpilaste kirjalikkude tööde salasepp tuttav — ma inspireerisin abipalujaid, parandasin nende töid ning

---

* Näitlejad.
** Puudujäägid.

tegin neile sagedasti ka terve töö ära, nii et kooliõpetajad «Vilde firmast» kõnelesid, kui mõne tuntud nõrgakese sulest midagi paremat leidus. Kõrvalt öelda: sellessamas koolis oli pisut enne mind minu tädipoeg Brunberg just sedasama osa etendanud; ka tema kirjanikusoon tuli niisugusel kombel nähtavale, ainult tüsedamalt kui minu oma. Kahju, et see mees enesekahtlust iialgi ära ei suutnud võita, ja kahju, et ta kirjanduslikkudele eksiradadele sattus — tema talent, iseäranis satiiri peale, on väljapaistev.

Kreiskooli esimeses klassis olin ma juba hõõguv eesti rahvuslane. Ma lugesin vahel «Sakalat»,[26] muidu veel «Kalevipoega», Koidulat, rahvalaulusid* ning püüdsin saksikuid kooliõpetajaid sellega õrritada, et «Kalevipoja» kooli kaasa viisin ja neile silma lasksin torgata. Mulle keelati ära «tarbeta raamatuid kooli kaasa vedada», ja see keeld meelitas mind aina — «kannatasin» ju oma rahvuse eest nagu märter muistegi! Kuidas ma saksa rahvuseepose «Nibelungen» ühes *extemporale*-kirjatöös** haledasti maha arvustasin, sellest vägitükist jutustasin vist juba oma eluloo-kavandis, mis Teil käepärast. See töö konfiskeeriti ära — otsus tema üle oli: «dumm».*** Mul on meeles, et minu kooliõpetajad mulle vähema kui sõnaga märku ei püüdnud anda, et mul sulega pisut erakorralisemat ühendust on kui paljudel muudel; koolist ei saanud ma siis oma tulevasele teele mingit ergutust kaasa. Kooliõpetajate seas polnud ainust, kellele ma lähemale oleksin võinud nihkuda. Ma ei tunne ülepea inimest, kes kui minu ümbruses või ligikonnas elav isik oma iseloomu tõttu i s e ä r a l i s t ja k e s t v a t m õ j u m i n u p e a l e oleks avaldanud, kes mulle midagi omapärast sisse või külge oleks nõidunud — välja arvatud sel määral ja mõttel minu praegune naine, et meie teineteist väga ligidalt mõistame ja seega s õ b r a d võime olla. Tema on terve eluaja kohta minu ainus sõber selle sõna tõsises mõistes.

---

* Neusi väljaannet mäletan veel.[27] — *Autori märkus.*

** Improviseeritud, ette valmistamata kirjatöös.

*** Rumal (saksa k.).

Kirjanikuks saamine. Vaheajal olid minu vanemad Muugast ära tulnud ja elasid aasta Tallinnas, sest et isa maale uut meeldivat kohta ei leidnud. Tema hool ja mure perekonna eest — nüüd käis ka minu õde juba Tallinnas koolis — sundis teda, et rahakopik ei lõpeks, vabrikutööliseks hakkama. Ta palkas enese Tallinna raudteevabrikusse 90 kop. eest päevas mustatöömeheks, ja meil kodus pitsitas haledus südame kokku, kui ta õhtul tahmaselt ja puruväsinult koju tuli. Õnneks leidis ta lähemal aastal väikesesse Karjaküla mõisa valitseja koha, kus ta ainus sundija ja ühtlasi «ainuvalitseja» oli, sest omanik von Klugen elas enamasti teises mõisas.

Siia tulin ka mina, kui kool ja leer seljataga olid. Vanemate soovil pidi minust põllumees, mõisavalitseja saama, ja ma käisin, ehk mind see kutse küll suurt ei vaimustanud, ligikonna suuremates mõisades õpikohta kuulamas, ilma et oleksin leidnud, sest enamasti nõuti eleevidelt* õpi- või kostiraha, mida mul maksta ei olnud: ma tahtsin kohe palka saada. Nõnda jäin ligemale kaheks aastaks koju, kus ma raamatute ja ajalehtedega liialist vaba aega viitsin. Endal käis meil «Olevik»,[28] lähedalt Keilast (4—5 versta) sain teisi eesti lehti lugeda. Alles siin õppisin eesti ortograafia ja kirjakeele — ajalehtede järgi, ilma grammatikata — täielikumalt ära, see on: nad hakkasid mulle lugedes ise pähe, ma leidsin ühel heal päeval lihtsalt, et ma eesti keeli kirjutada oskasin. Shakespeare'i,[29] Heine[30] ja mitme saksa näitekirjaniku (Grabbe,[31] Hebbel,[32] Raupach,[33] Birch-Pfeiffer[34] jne.) kõrval lugesin ka — paraku liiga palju! — saksa perekonna-ajakirju, mis minu kirjanduslikku maitset arendada ei lasknud, nagu minul lugemise juures üleüldse mitte teadlikku esteetikasihti ei olnud. Nii palju aga saatis see metoodita ja süsteemita lugemine siiski korda, et ma ise jutustavaid sulekatseid hakkasin tegema — tung selleks oli võimsalt ärganud. Ma kirjutasin kaunis pika novelli nimega «Kurjal teel»[35] ja saatsin ta Tallinna Brandt'i raamatukauplusele[36] kirjastada; seda ei

* Prantsuse *élève* — õpilane.

sündinud aga, ja Brandt ütles hiljem, käsikiri olla tema kaupluse või elukorteri põlemisel otsa saanud. Umbes 10 aastat hiljem ilmus see *minu esimene kirjanduslik katse* aga üsna ootamatult Tartus Schnakenburgi kirjastusel: vaheajal pankrotti jäänud Brandt oli käsikirja sinna annud või müünud, nii et ärapõlemine luisatud oli. Teise jutustuse — ma usun see oli «Musta mantliga mees» — saatsin Tallinna ühele oma sõbrale lugeda. See andis ta «Virulase» toimetajale J. Järvele edasi[37] ning teatas mulle varsti peale seda, jutustus huvitada Järve ning temal olla toimetuses abilist vaja — kas ei tahtvat ma ennast selleks pakkuda. Tegin seda suure rõõmuga, ning sügisel 1883 astusin «Virulase» toimetuse liikmeks — 15 rbl. kuupalka, prii korter ja kost Järve perekonnas.

Nõnda algas minu **ajakirjaniku-põli.** Sortsisin sõnumeid kirjutada, juttusid tõlkida, lugesin korrektuuri, toimetasin talituse- ja ekspeditsiooniasju ning kirjutasin aeg-ajalt algupäraseid jutustusi lehe kriipsu alla. (Ma ei mäleta enam, miks «Musta mantliga mees» raamatuna ilmus, ja mitte «Virulases».) Hakatuses ei olnud Järv minu sõnumitega sugugi rahul — olevat liiga «kainelt ja külmalt» kirjutatud, ta armastas sentimentaalset ehtimist — ning pidi mu korra juba lahti laskma. Aga ma vilusin mõne nädalaga ning nõnda jäin kolmeks aastaks tema juurde, hoolimata sellest, et ma pooltki hoolas ega ustav tööline ei olnud: kui tuju tuli, pistsin toimetusest minema ja lõin vastas olevas «Lootuse» seltsis[38] või mujal niiskes kohas lulli. Ajakirjanduslik käsitöö — pealegi kõige primitiivsemat liiki — oli mulle liiga igav. Paar viimast aastat elasin oma kostil ja korteril ja sain siis 40 rbl. palka. Töö oli nii rohke, et ma enam peaaegu midagi lugeda ei saanud. Viimaks tüdinesin nii ära, et iga hoole töö vastu kaotasin, mis jälle peremehele ei meeldinud. Nõnda tegin lõpu, taganesin kohast ja läksin jälle vanemate juurde Karjakülasse, et vaba sulemehena õnne katsuda, kuigi ainult ajutiselt.

Nüüd muretsesin endale paremat lugemisevara. Ma tutvustasin ennast Gogoli, Dostojevski, Turgenevi töö-

dega[39] (paraku saksa tõlkes), lugesin selle kõrval aga ka banaalseid ja konventsionaalseid asju edasi — r a h a puudus heade ja kallite väljaannete ostmiseks. Teenistuseks oli mulle jutustuste kirjutamine ja tõlkimine «Virulasele» ja dr. Hermanni «Postimehele», niisamuti saatsin neile korrespondentsi ja artikleid — 1—1½ kop. rida. Korraga tuli mulle hulljulge mõte pähe ennast iseseisvaks teha ja uue lehe luba nõutada. Kui palvet ei täidetud, laenasin isa vastutusel summa raha ning ostsin Hermannilt nädalalehekese «Postimehe» ära.[40] Aga ka see katse ei õnnestunud — mind ei kinnitatud väljaandjaks ega vastutavaks toimetajaks ning kaup läks tagasi. Nõnda jäin Hermanni juurde palga eest kaastööliseks edasi, kuna leht kolm korda nädalas ilmuma oli hakanud. Kuid ka siin lõppes minu püsivus töö üksluise kuivuse pärast varsti, ma hakkasin jälle reapalgaliseks. Maal suvitades (Luunja külas) panin siis ka oma esimese novellikatse s a k s a keeles kirja — «Der rote Mulk». Sellega läksin Tallinna ja andsin töö «Revalsche Zeitungi» toimetusele sisse.[41] Et mul oma ande kohta kunagi liialdatud arvamist pole olnud, siis oli minu lootus töö vastuvõtmise peale hoopis vähene, seda suurem aga minu rõõmlik üllatus, kui toimetaja Chr. Mickwitz mulle kirjutas, ta trükkivat minu jutustuse juba lähematel päevadel ära, mis ka sündis. Hiljem ilmus see novell, mille iseloomud ja tegevustiku ma Muuga mõisast ja laanest olin võtnud, H. Vahtriku tõlkes ka «Postimehes». «Punane mulk» tõi mulle peale 30-rublase honorari veel teise tulu: mulle anti «Revalsche Zeitungi» juures kohtukoja-referendi ja lokaalreporteri koht — 25 rbl. kindlat palka kuus. «Mulgi» tagajärg erutas mind nüüd mõne oma eesti novelli ümberpanemisele, mille seas ka «Rõugearmid» olid. Selle saatsin Riiga «Zeitung für Stadt und Land'ile»,[42] sest juba oli mu himu Tallinnast jälle täis ja mõte mõlkus peas endale suuremasse linna asupaika nõutada. Katse saksa näitlejaks hakata oli parajasti nurja läinud: kui ma Wilhelm Telli suurt monoloogi prooviks deklameerisin,[43] lugesin näitejuhi ja näitlejate nägudelt vaimustuse asemel saatanlikku muigamist... Kahetsesin kahte proovikuud, mis ma

teatris palgata õpilasena ära olin raisanud, lõin käega ja läksin. —

Riiga jõudsin laevaga, ainult 3 rbl. taskus. Kõik minu lootus oli «Rõugearmide» peale pandud. Hirm eitava otsuse eest hoidis mu esimesel päeval toimetusse minemast tagasi. Lähen teisel päeval väriseva südamega, sest nälg seisab mul silma ees, kui töö veel lugemata või kui ta ei kõlba. Aga toimetaja R. Ruetz seletab lahkesti: loetud — vastu võetud; honorar pärast ilmumist. — «Aga — aga — ma olen paraku ilma rahata võõras linnas!» — «Soo? See on teine asi — siis maksan ette!» Ja kirjutab 25 rbl. peale kassatähe. Nüüd hüppas süda mul rõõmu pärast, kui alt kontorist raha vastu võtsin ja uulitsale tormasin. Päästetud! Kohe üürisin odava korteri, ja kui raha kuu jooksul lõppema hakkas, läksin sellesama lehe juurest kindlamat teenistust otsima, mida ka sain. Mind võeti osalt toimetuse, osalt talituse tegelaseks: kirjutasin lehele eesti ajakirjandusest sõnumeid ja artikleid, lugesin korrektuuri ja võtsin kuulutusi vastu. See kestis 1889 kuni 1890 — peale aasta. «Rõugearmid» ilmusid lehes suvel 1889.

Esimene elujärk välismaal. Äratunne, et saksa keeles sulge jõuan liigutada, tegi mu ettevõtlikuks. Ammu juba kandsin igatsust piiritaguseid maid näha saada magusa unistusena põues — nüüd pidi see tõelikkuseks saama. Rublat 40 taskus, sõitsin sügisel 1890 Berliini. Lootust siin suureks kirjanikuks saada mul ei olnud — ma tahtsin siin miljonipesas *ainult elada*, kõike näha, ilmalinna kihavust maitsta, ennast kord elu *ookeanis* õõtsutada lasta. Ma kahetsen, et mul liiga nõrk auahnus on, muidu oleksin vist paar sammu kaugemale saanud, kui praegu olen; ka teiste poolt on mulle seda ette heidetud, minu püüde-energia vähesust kahetsetud. Aga — ma olen, nagu ma olen. Minu püüdlikud jõukoondused on lühikese kestusega — ma katsun kergemalt läbi saada. Võib aga olla, et see enesehoidmine minu jõudu seda paremini konserveerib — ehk ma jõuan oma elulusti ja töörõõmu värskust vanaduses seda kauemini alal hoida.

Nagu kodumaal, nii elasin ka Berliinis aineliselt

väga kitsikut elu. Tööd leidsin, aga selle eest maksti näljahinda. Paul Grügeri «Litrarisches Bureau'le»* kirjutasin iga nädal ühe följetoni pealinna elust, mida provintsilehed kui büroo abonendid ära trükkisid. Naljalehtedele «Humoristische Blätter» ja «Der Dorfbarbier» nokitsesin naljajutukesi teha; eesti keelest ümber panin oma «Kännud ja käbid»[44] ja naljajutu «Laadalelled»,[45] mis Grügeri kaudu provintsilehtedesse läksid.** «Berliner Tageblatt'i» följetonis ilmus Peterburi novellike «Der Osterkuss»[46] jne. Ühtlasi olin aga ka Hermanni «Postimehe» kaastööline (korrespondentsid ja jutustused). Berliini honorarid polnud paremad kui kodumaal: 10 kuni 15 marka följetoni ja humoreski eest, 35 kuni 50 marka pikema novelli eest. Vaesus oli suur.

Berliinis tegin ka oma terve eluaja kohta kõige rasvasema rumaluse ära:[47] heitsin ühel nõrkusetujul naisega abielusse, kes minu hingele, minu vaimlistele huvidele, minu iseloomule võhivõõras oli ja kes mu elu seitsmeks aastaks niisama ära mürgitas, nagu mina tema oma. Sellele piinale tegin mõlema tulul 7 aasta pärast lõpu, kuigi see minu lõtvuse tõttu natuke hilja sündis. Berliinist ajas mu see abielu varemini ära, kui ma oleksin soovinud — juba aasta pärast.

Varandusena kaasa võtsin Berliinist peale p o l i i t i k a vastu ärganud huvituse veel kopsaka tüki head teatrit: ma olin saksa esimestel näitelavadel Gerhart Hauptmanni,[48] Sudermanni,[49] Ibsenit[50] jne. näinud. Mõnda modernset romaanirealisti olin värskelt lugeda saanud.

Jälle kodumaal. Kui ma mõne aja vanemate juures Karjakülas olin peatanud, oli mul kaks kindlat kohta valida: Hermanni «Postimehe»[51] ja Buschi «Eesti Postimehe»[52] juures Tallinnas. Ma valisin esimese — seal pidi tõotuse järgi vähem tööd olema. Palk oli ikka veel 40 rbl. kuus. Selle eest pidin peale hariliku toimetusetöö veel neli määratud pikkusega algupärast jutustust aastas lehesse kirjutama. Sellest tingimusest ei

* Kirjanduslik büroo, vahetalituskontor (saksa k.).

** Viimane ilmus pärast ka «Neue Dörptsche Zeitung'is. — *Autori märkus.*

pääsenud ma hiljem ka teiste lehtede juures, kus järgneva 13 aasta jooksul teenisin, kuigi mulle «Teataja»[53] ja «Uudiste»[54] juures jutustuste eest osalt erihonorari maksti. Lehed, mille toimetustes ma peale seda, kui ma «Postimehe» juurest 1896 lahkusin ja umbes aasta Moskvas vabalt olin elanud,[55] olid: «Virmaline» Narvas (ainult $^1/_2$ aastat),[56] «Eesti Postimees» Tallinnas, «Teataja» sealsamas ja «Uudised» Tartus. Aastaarvud leiate «Kirjatööde kogu» eessõnast.[57]

Töötingimused. Viimastel aastatel, «Noor-Eesti ajajärgul», olen ma selle «rühma» ja temale ligidal seisvast publitsistikast sagedasti väidet lugenud, halvad elutingimused pooltki ei keelata talenti maksvusele pääsemast, ei keelata teda kõrge kunstiväärtusega teoseid loomast, ning üks Tallinna följetonist,[58] kes oma hüsteeriliste targutuste poolest tuttav on, kinnitas kord koguni, et ihuline nälg just suřemata töid tegema sundivatki! Ma naersin niisuguse lobina üle ainult ja jäin «Noor-Eesti» näljageeniusi ootama. Aga ennäe! Seitse aastat on mööda läinud, geeniused on tulemata jäänud, ning tänavu tõstab «Noor-Eesti» oma juhtide kaudu (Suits ja Mihkelson-Tuglas) meeleheitlikku kaebekisa eesti seltskonna peale, kes oma kunstnikke nälga ja külma laskvat kannatada, mis neile (Pariisis ja mujal) «t ö ö t a m i s e v õ i m a t u k s t e g e v a t»! Suits ähvardab koguni («Päevalehes», tänavu suvel),[59] et hädakannatajad oma r a h v u s e s t taganevad, kui eesti seltskond neid ei aita! M i n u töökesi arvustades öeldi selge sõnaga (Mihkelson «Noor-Eesti» albumis),[60] et halvad elu- ja töötingimused nende nõrkusi ei vabandavat, neist hoolimata oleksin ma head ja paremat võinud pakkuda, kui mul aga talenti, maitset jne. oleks.

See kõik on absurdne kelkimine iseenese ülistamiseks. Kui mõni üksik talent või geenius näljast ja külmast hoolimata esile pääseb, siis ei selgu sellest ammugi veel mitte, et see k õ i g i l õnnestub, et see tavaline nähtus on, vaid neil üksikutel seisab sadade ja tuhandete kaupa teisi vastas, kes kängu jäävad või ülepea nähtavale ei pääsegi. Mina ei pea ennast jumal teab kui õnnistatud andemeheks, aga seda võin ma

öelda: Kui ma normaaloludes oleksin võinud töötada, siis oleks kõigil minu töödel hoopis teine nägu ja tegu, siis ei seisaks nad selle loomisejõuga, mis mina enesel tean olevat, mitte nii suures ebavõrrandis, nad ulataksid selle jõu tasapinnani, kuna nad nüüd, mõnede eranditega, sellest alamal seisavad. Mis minu töödest paremad on, need on kõik pisut lahedamatel välistel oludel ja minu vähestel vaba-aegadel kirjutatud.

Mõeldagu, mäherdustel tingimustel ma olen pidanud töötama: Suurem osa minu romaane ja novelle on öösiti kirjutatud, ja pealegi nõnda, et täna öösel kirjutatud järk homme ilmuva lehe joonealust pidi täitma; hommikul kell 3/47 seisis poiss trükikojast minu ukse taga, et jutu päevajärge vastu võtta ja ladumisele viia. Kõik oli ainult mustalt kirjutatud, olulisemate paranduste ettevõtmine korrektuuris oli, nagu kerge mõista, võimatu. Leheladu jälle läks, sest et kiri kinni ei võinud seista, kohe raamatu tarvis masina alla. Nõnda on minu «Külmale maale», minu «Mahtra sõda», minu «Anija mehed», minu «Prohvet Maltsvet» ning hulk vähemaid töid, mis enne lehtedes ilmusid, päevavalget näinud. «Maltsvet» seisab selle poolest veidi erandlikumal paigal, et «Uudised» ainult 2 korda nädalas ilmusid ja et kaugelt suurem osa (umbes 4/5)* temast hiljem üksnes raamatuks on kirjutatud, kuid missugustel oludel siiski! Kirjastaja,[61] kelle raha trükitud osa sees juba kaua kinni seisis — leht pandi 1905 seisma ja mina olin põgenemisel —, nõudis minult sel määral käsikirja, et ladumine trükikojas vahetpidamata edasi kestaks. Minul enesel jälle oli elamiseks niisama päevapealt honorari vaja — Pihlakas maksis iga täie trükipoogna (32 lk.) eest käsikirja näol 40 rbl.—, muidu oleksin nälga jäänud. Nõnda pidin Pihlakale just niisama tuhatnelja käsikirja saatma nagu enne lehtedele, ja seda romaani pikkuse pärast umbes 3/4 aastat päev päeva kõrva, ilma puhkuseta, ilma küpsema kavatsemiseta, ilma parandamise võimaluseta! Et see romaan mul ilukirjanduslikult peaaegu

* Täpsemalt 3/5 (vt. teose uustrükkide järelsõnu 1951 ja 1954).

luhta on läinud, seda tean ma ise väga hästi, kuid mul oli halva töö või näljasurma vahel valida. Raske silmahaigus, mis 2 kuud kestis, oli mu aineliselt ja vaimliselt ka veel viimase piirini ära kurnanud.

Öösiti pidin ma lehtede juures olles juttusid kirjutama, sest et ma päevasest toimetusetööst nii väsinud ja tüdinenud olin, et ma pärast lõunat ja õhtul sulepea ja paberi vastu otse jälkust tundsin. Sel meeleolul läksin, kui paar tundi olin maganud, vahel lõbu- ja joogikohtadest otse tuju ja elevust öösise töö tarvis tooma, et see mitte liiga tuim ja tahe ei saaks. Hermanni päevalehte kirjutasime kahe, ainult ajuti möödaminevalt kolme mehega[62] (Hermann ise ilmus ikka toimetusse, kui kõik juba valmis oli: kell 12—1 lõuna); «Virmalist» ja «Eesti Postimeest» kirjutasin mina jumalaüksi, viimase juurde võeti alles lõpu poole (mõni kuu enne minu lahkumist) noormees Rahamägi,[63] kelle käes aga ka ekspeditsioon ja talitus seisid. «Teataja» juures oli mul iga päev «Poliitiline ringvaade» ja välismaa telegrammid kirjutada, aga ka juhtkirju, poleemikat, arvustusi jne. tuli sagedasti pensumile* juurde. Osa «Anija mehi» kirjutasin küll, kui jõud viimaks raugema lõi, kodus päevatöö asemel, kuid ikka järg lähema päeva jaoks — olgu tuju ja tervist või mitte. «Uudiste» juures oli mul kõige lahedam.

Töötamiseviis. Ma kahtlen, et minu kirjanduslikud kohtumõistjad, kes mulle iga «süüpehmendust» on keelanud, niisugustel tingimustel ise paremat oleksid suutnud pakkuda. Ka kui vabale sulemehele oli mulle iga käsil olev töö ikka sedavõrd kibe ja kiire leivatöö, et ma ta kohe «trükivalmilt» — ilma ümberkirjutamiseta — paberisse panin. Minu esimene ja ainus teos, mille ma enne tervena mustalt üles kirjutasin, on minu tänavune draama «T a b a m a t a i m e», mida ma kõigi oma tööde seast kõige küpsemaks pean. Rahul olen ma veel «Astla vastu'ga», «Mahtra sõjaga», «Külmale maale'ga», «Koidu ajal'ga» ning nende novellidega, mis praegu pealkirja all «J u t u s t u s e d» «Mõtte» kirjastusel ilmumas on (jõuluks). Need on minu 7-aas-

* Normile.

tase eksiili-aja* jooksul kirjutatud ja nende kirjutamiseks võtsin endale rohkem aega, kuna minu endiste tööde müük kirjastajale Pihlakale (väike osa enne Perdile) mulle kokku 2200 rbl. sisse tõi, millest ma ligi 6 aasta jooksul suurema osa jagude kaupa kätte olen saanud.

Muidu ei paku minu töötamiseviis iseärasusi. Kui mul aine käes, põhi-idee leitud, siis töötan toote «luukere» kallal peaga nii kaua, kui see mul kujukalt silma ees seisab. Minu vaimline-fantaasialine kavatsus saab nii täielik, et ma endale paberi peale ainult vähe ülestähendusi teen, ja needki käivad ainult töö üksikosade, liikmete kohta — mälule abiks. Pikka põhjalikku kontsepti ei kirjuta ma kunagi. Sulega hakkan alles töösse, kui karakterid ja tegevustik mul rahuldava selgusega peas valmis on, milleks mul aga kaunis rohkesti aega kulub. Ained annab mulle sest saadik, kui ma varematele ajaviite-novellidele selga mõistsin pöörata, elu ise — kas minevikust või olevikust. Mõni sõlm, mõni lips, mõni kühm ja käsn hakkab ühiskondlikust elust silma, tegelased ilmuvad probleemi enese rüpest juurde, tegevustiku loob, kui see mitte kohe antud pole, fantaasia. Juhtub aga ka, et üks primitiivne, aga iseloomulik konkreetne s ü n d m u s mulle esimese tõuke annab; siis otsin tegelased, iseloomud oma ümbrusest või oma mälust. Kuid ma ei püüa fotografeerida — see ei huvita mind. Ma annan nende väljatöötamise juures fantaasiale, kombineerivale vaimule, selle mänguvoli, mis tal luules minu arvates olema p e a b. Ma ehitan ja ehin oma tegelastekujud nõnda, et nad mulle l o o m u l i k u d t u n d u v a d, ilma et ma tõelikkuse orjaks heidaksin, pedantlikuks registreerijaks saaksin. Loodust ei suuda kunst kunagi viimase täpini jäljendada, imiteerida, see pole siis ka mitte tema ülesanne; ulatab täiesti, kui kunstnik oma kujudele nii palju iseloomulikke jooni, nii palju sooja verd suudab anda, et nad lugeja peale e l a v a t e isikute kindla impressiooni avaldavad.

Sel lool ei näi mulle tarvilik olevat, et ma oma

* Maapao-aja.

romaanide ja novellide üksikute tegelaste juurde seletades seisatama jään, et neid selle järgi klassifitseerida, mäherdune otsekohe konkreetse eeskuju järgi on loodud ja mäherdune mitte. Mul on kõigi jaoks teatud mõttes «mudelid» olnud ja sagedasti mitu mudelit ühe jaoks; ühel kujul on oma eeskujult rohkem, teisel vähem laenu, selle eest aga jälle teiselt ja kolmandalt täiendavat lisa. Ma teen nagu jaapani «mälujoonistajad» (Gedächtniszeichner), kes objekti tema tõelikkuses ja loomulikkuses ära vaatavad, siis koju lähevad ning ta mälu järgi üles joonistavad: paberi peale ilmub nüüd järelkujutatud objekt nõnda, nagu joonistaja k u n s t n i k u v a i m ta endasse on vastu võtnud ja teda on mõistnud. Ja see ongi minu arust kunst.

Materjali oma ajalooliste romaanide tarvis olen rahva käest ise kogumas käinud — peale selle osa, mis mulle kirjalikult kätte on saadetud. Et ma neil teekondadel (Mahtras ja terves Juuru kihelkonnas, siis Järvamaal, Harjumaal, Krimmis jne.) kohe ka endale «tegelasi» kogusin, et ma nende ärakujusid* endale mälusse liita ja paberi peale märkida püüdsin, on iseenesest mõista. Tuli mul kirjutades nendest siiski puudus, siis otsisin oma noorpõlise ja hilisema mineviku läbi ning lasksin silmad ka oma ümbruses ringi käia. Paljusid oma eeskujusid olen ma ligidalt tundnud, paljusid aga elus ainult riivanud, kuid selle kasuga, et ma neilt karakterlikke jooni endale tallele võisin panna.

Realismist ja romantismist. Ma olen realist vaimulaadi ja ilmavaate pärast. Mind h u v i t a b elu, sellepärast püüan teda kujutada, ja kujutada püüan teda, sest et ma teda m õ i s t a püüan — ka k u n s t i k a u d u mõista. Kunst on üks elu mõistmise vormidest — ta püüab t e i s e l t e e l sellelesamale eesmärgile nagu teaduski. Kunst tahab t u n d e kaudu sedasama kätte saada, mida teadus m õ i s t u s e kaudu. Isu kunsti järele on hinge isu teadmise, arusaamise järele.

Tahan ma kui kirjanik inimest kujutada, siis pean

* Koopiaid.

ma teadma, et inimene oma juurtega ühiskonna mullas kinni seisab. Sellest mullast saab ta — kõige individuaalse iseärasuse juures — oma vaimlise mahla, oma «tõulise», miljöölise laadi. Seepärast ei mõista ega usu ma neid, kes inimest ilma tema juurteta ja ilma tema mullata tahavad kujutada, tõendades, et see alles inimene olevatki — «üleüldis-inimlik inimene», nagu nende löögisõnaline nimetus on. Minule on kõik üleüldis-inimlik, mis inimlik on, ja inimlik on kõik, mis inimeste-ilmas ette tuleb. Mis aga inimeste-ilmas ette tuleb — põlatud ja vihatud poliitika kaasa arvatud —, see kõik on kunstnikule kujutamisevääart, kui ta sellest kunstniku käega iseloomulikult tabavat lõiget välja oskab võtta. Labast ja lapergust tendentsi tarvitab ainult ebakunstnik — selle kaitseks ei kuluta ma ainust sõna; niisuguse tendentsi ülevõimu all saab luuletootest juhtkiri, artikkel, inimestest temas marionetid, skeemjoonistused, ja see ei ole enam kunst.

Minule kui sotsialistile, s. o. kui kirjaniku-isikule, kes ühiskondlikult vananenut ühiskondlikult uuemale ja paremale näeb aset andvat, kelle silma ees kaks ilma vaenulikult võitluses seisavad, kuna mul kahtlust ei ole, kumma poole võit jääb — mulle on realistlik kunst veel sellepärast omane, et ainult tema, nagu loomulik, esteetilist seltskonnakriitikat võib tarvitada. Ainult kunst, mis elu allikast aineid hoovab, võib ju elu ning seega ühiskondlikkude vahekordade ja vastuolude loovat mängu kriitiliselt tabada, see on, mõista ja mõistmist neile edasi anda, kelle hinged selle tõe järele janunevad — neile, kes tulevat uut ja paremat igatsevad. Realistliku luule ainetevald on just tema kriitilise soone tõttu ilmotsata lai ning täis tüsedaid ja võimsaid varandusi.

Uuendatud romantika ja kõik, mis voolutujukestena praegu selle kõrval jookseb — see on seljapööramine reaalsele elule, see on põgenemine tõelikkusest. Mäherdused sügavamad ühiselulised põhjused sel nähtusel on, miks kapitalistliku ilma ülemkihtide luuletajad praegu tarvidust tunnevad oma publiku silma eest olevat elu kinni loorida ja teda

kuhugi fantastilisse, luulelikult luisatud «teise ilma» tõsta, selle asja seletamine viiks mu liiga kaugele, ja mul pole enam aega, kuna käsikiri muidugi juba pikaks on veninud. Ma tähendan ainult veel seda, et niisuguse dekadentsi Eestisse istutada püüdmine minu arust anakronism on: meie alles tekkiva, veel kõiksugu väliste ja sisemiste survete all kiratseva eesti kodanliku klassi ühishinges ei ole resonantsi sellele elust põgenemise muusikale, tema hinges mõlguvad praegu veel tunded, mis reaalse eluga ühenduses seisavad. Meie kodanlusele läheks tuliseid r a h v u s l i k k e luuletajaid vaja. «Noor-Eesti» liikumine on siis k u n s t l i k, ta on salgakese noorte inimeste isiklik passioon — välismaalt importeeritud sport.

Romantika endised peapuudused korduvad ka tema uues «laaris», need on: ideedevaesus, ideedetühisus ning palja mängimiseni ulatuv steriilne vormikultus. Kuid mina ei ole mitte fanaatiline doktrinäär. Ma leian, et tõsised talendid i g a s kunstivoolus suuri kunstiväärtusi võivad luua, ma loen ise heameelega mõnda vana ja uut romantikut, kes tõsised kunstnikud on, ja ma tean ka, et isikuid on, kes vaimlise laadi, temperamendi, «hingelise ehituse» tõttu romantilisi kalduvusi ilmutavad. Minule on see võõras, aga mõistetav, ja seepärast võin salliv olla.

Realistlikkudest kirjanikkudest, kes minu peale ergutades ja teed näidates on mõjunud, nimetan muude seas järgmisi: Turgenev ja Alphonse Daudet[64] varemal järgul, Kielland,[65] Ibsen, Zola,[66] Gerhart Hauptmann[67] hilisemalt.

Reisid ja nüüdne elu välismaal. Kui ajakirjanik tegin ma aastatel 1900 «Eesti Postimehe» ning 1903 «Teataja» ülesandel kaks pikemat teekonda Lääne-Euroopasse, mille üle ma neis lehtedes kirjeldused avaldasin. Esimene teekond viis mu Saksamaa kaudu Pariisi maailmanäitusele ning sealt Šveitsi, Tirooli, Viini ja Budapesti ning jälle Saksamaa kaudu Tallinna tagasi. Teisel reisil õppisin Böömimaad (Praha), Ungarit (Budapest), Balkani maid (Belgrad, Sofia, Konstantinoopol), Väike-Aasiat (Smürna), Kreekamaad (Pireus), Itaaliat (Napoli, Rooma, Firenze, Bologna, Milaano

jne.) pisut tundma, kuna ma jälle Šveitsi ning Lõuna-Saksamaa tähtsamate kohtade ning Berliini kaudu koju tagasi sõitsin.

Kui mind Tartus 1905. a. lõpul kinnivõtmine ähvardas, siis läksin esmalt Peterburisse; et mulle seal aga seesama saatus lähenes, siis sõitsin Helsingi ja Turu kaudu Stokholmi ning sealt varsti Kopenhaageni ja Berliini kaudu Šveitsi (Zürichisse). Kuid juba paari kuu pärast pöörasin isamaa poole tagasi ja võtsin Helsingis asukohta, kus ma pilkelehte «Kaak» hakkasin välja andma. Sügisel 1906 anti mulle seal «esimesest käest» salamahti märku, et Peterburist minu vangivõtmiseks käsk olla tulnud, kuna päev ennemalt minu elukoht (ühel saarekesel, «Lammassaari», karskuseseltsi suvituspaik) Soome salapolitsei poolt üles oli otsitud. Ma istusin laevale ja sõitsin Kopenhaagenisse, kuhu minu naine, ka minu senine reisikaaslane, mulle hiljem järele tuli. Siin elasime aasta paigal, siis asusime lühikeseks ajaks Nürnberg'i ja Münchenisse ning 2 aastaks Stuttgarti elama. 1910. a. kevadel võttis minu naine toimetajakoha New Yorgis («Uue Ilma» juures) vastu ja mina läksin Brüsselisse, kus ilmanäitus algas. Põdura tervise tulul elasin seepeale paar kuud Tiroolis (Innsbruckis), et talveks Viini asuda, kuhu ma kevadeni jäin. Siit ujusin Vahemere kaudu naisele Ameerikasse järele; New Yorgi poolbarbaarne elu aga kohutas mu nõnda ära, et viie kuu pärast naisega ühes Euroopasse tagasi tulin ja odavamasse Taanisse telgi üles lõin. Kõik need seitse põgenemiseaastat olen aina oma suletööst, mida ma osalt saksa keeles tegin, elanud — kitsikult, aga ilma otsekohese näljata. Ma olen vist ainus eesti sulemees, kes ka ilma kindla kohata üksnes oma tinditööst elab. Lääne-Euroopa on mulle nii armsaks saanud, et ma kodumaale, mille olud mulle hirmu peale ajavad, enam kunagi tagasi ei tuleks, kui mind mu emake enne surma veel näha ei igatseks ja mu õde mulle nii armas ei oleks. Kuid mul ei ole palju lootust, et tagasitulek nii pea võimalikuks saab.

Minu tööd teistes keeltes. Ma tähendan järgmised oma tööd — kõiki ma ei mäleta —, mis teistesse keeltesse on läinud, siia üles. Kui Mihkelson oma auhin-

naga kroonitud kriitikas tõendab,[68] minu töödest ei olla midagi ümber pandud, siis luiskab ta meelega. Ilmunud on:

Soome keeles:

«Mihkli vurrud» («Lappeenrannan Uutiset» sees), «Mahtra sõda» ja «Koidu ajal» (raamatutena), «Griša unenägu» ja «Nimekiri» (ajakirjas «Kanerva»), «Liha» («Työväe» albumis). (Kolm viimast saksa originaalist tõlgitud.)

Saksa keeles:

«Punane mulk» («Revalsche Zeitung»), «Rõugearmid» («Zeitung für Stadt und Land»), «Laadalelled» (Saksamaa lehtedes ja «Neue Dörptsche Zeitung'is»), «Kännud ja käbid» (Saksamaa lehtedes), «Paula pulmad» (ajakirjas «Aus fremden Zungen»), «Nende poeg» (ajakirjas «Die Neue Welt»), «Der Wohlgesinnte», «Fleisch» ja «Grischas Traum»* (saksa keeles ajakirjas «Die Neue Gesellschaft»), «Die Liste» (Viini «Arbeiter-Zeitungis» ja mitmes Saksamaa lehes), «Viimane öö» (ajakirjas «Die Neue Welt» ja mitmes poliitilises lehes); peale nende naljajutukesi «Dorfbarbier'is» ja «Humoristische Blätter'is», millede nimesid ma enam ei mäleta. Ameerikas on minu saksa töid lehtedes järele trükitud. Lõpuks veel: «Der Osterkuss» («Berliner Tageblatt'is»).

Vene keeles:

«Peiu käsiraha» (ajakirjas «Слово») ja paar väikest lookest «Рижский Вестник'us».

Läti keeles:

«Kännud ja käbid» (ajakirjas «Austrums») ja mõned vähemad asjad «Baltijas Wehstnesis» ja «Deenas Lapa's».

Prantsuse keeles:

«Manni jõulupuu» (kirjanduslikus ajakirjas «La Sylphide»).

---

* «Seadusemees», «Liha» ja «Griša kummaline unelm».

Meie arvustusest. Meie kriitika on šabloonikriitika. Seda oli ta enne ja seda on ta veel nüüd. Vahe on ainult selles, et arvustajal enne tosin, nüüd aga paar tosinat kriitilist fraasi vestitaskus on — muidugi laenatud. Need fraasid pannakse iga toote kohta mehele, vahetatakse ainult järjekorda; kas nad pihta käivad või mitte — selle peale vilistab arvustaja. Kui ma veel triviaalseid ajaviitejuttusid kirjutasin, siis oli arvustus ülisõbralik; polnud ka viga, kui ma talupoja ja mõisniku vahekorda kriitiliselt kujutasin. Aga ma langesin kohe andeta ja maitseta käpardiks alla, kui mu sulg arvustavalt eesti kodanlust hakkas puudutama. Meie kodanlus elab veel tikutoosis. Meie olud teevad ta väiklaseks, kitsarinnaliseks. Taanimaal töötavad praegu kaks sotsialistlikku ilukirjanikku suure kunstilise tagajärjega: Skjoldborg[69] ja Andersen-Nexö.[70] Siinsele kodanlikule kriitikale ei tule meeldegi neid nende ilmavaate ja esteetilise sihi (ühiskonna-arvustuse) pärast maha teha. Ta jätab kunsti kunstiks, sest ta vaatab asja peale kõrgemalt ja vabamalt seisupaigalt.

Meie hr. Jürgensteinil[71] on rohkem kriitilist pead kui Bernhard Lindel,[72] Jaan Oksal,[73] Jõgeveril,[74] Mihkelsonil[75] ja mõnel muul. Aga ta on sedavõrd ärakivinenud vilistlik kodanlane, iseäranis sest saadik, kui ta Tõnissoni halvava mõju alla sai,[76] et tal võimata on asjalikuks ja eelarvamiseta arvustajaks jääda, kui ta ühe toote seest midagi haistab, mis kodanlust ei silita, vaid selle näo pealt iludusevigu leiab, iseäranis, kui see veel e e s t i kodanluse kohta käib. Siis kaotab hr. Jürgenstein korraga kõik arusaamise, siis hüppab ta arvustaja puhtalt istmelt parteimehe madalusse alla ning põristab, kui muidu ei aita, kõige banaalsemat kõlblusetrummi. Nõnda ei leidnud ta minu «Kuival» küljest ainust head täppi,[77] luuletas talle aga s a d i s m i külge, mis mulle näitab, et ta ülekohtu eest tagasi ei põrka, kui see tema vilistlikku kribu-krabusse sünnib. Ja sel kombel on ta ka «Noor-Eestile» vahel külge tikkunud, muuseas «Ruthile».[78]

Kui Eesti Kirjanduse Selts Mihkelsonile tema arvustuse eest «Ed. Vilde ja E. Peterson» auhinna andis,[79]

siis selgus mulle kohe, et see auhind mitte arvustajale polnud antud, vaid kahe vihatud seltskonnakriitiku mahategijale. Sest keegi asjalik ja õiglane inimene ei või selle metoodi kohta kahevahele jääda, mille järgi see arvustus on kirjutatud. Ma kõnelen ainult endast edasi, sest Petersoni töid ei tunne ma kõiki. Mihkelson vaikib terve rea minu paremaid töid kas surnuks või hüppab neist mõne lühikese, banaalse, eimidagiütleva kõlksuga üle, et seda matsuvama lõbuga ja seda kauemini kõigi minu nõrgemate toodete juures viibida ja neist määratu jõupingutusega kõik välja pigistada, mis laituseks asja annab või andvat näib. Ja nende nooremate ja nõrgemategi tööde juures jääb ta oma metoodile — kõike positiivset surnuks vaikida või sellest kirbu kombel kähku üle hüpata — lõpuni truuks. Et Kirjanduse Selts sellele demagoogilisele pamfletile auhinna määras, et ta arvustajale ja tema seltsimeestele peale selle veel kosivat armastust avaldas — see ei olnud enam kirjanduslik, see oli poliitiline tegu.

Meie arvustajad unustavad eneste kahjuks ühe asja ära — selle, et kui mitte nende kõrvalt, siis ometi pärast neid literaarhistoorikuid tekib, kes meie kirjanduse üle vabalt, asjalikult, ilma eelarvamisteta suudavad otsustada. Need, kelle kübarate küljes siis kuljused kõlisevad, on meie klassivaenulised, otsusevõimetud, demagoogilised arvustajad. See on mujal sündinud, see ei jää ka meil mitte tulemata. Homme on ka veel päev!

Lõpusõna.

Praegu sain väljalõiked «Postimehest».[80] Tänan rohke lõbu eest! Sest kui kriitika kirglikuks mahakraaksumiseks muutub, siis on ta oma tõsise mõju kaotanud ja saab koomiliseks. Osalt ei mõista hr-d Jürgenstein ja Menning minu draamat, osalt ei taha nad teda mõista. Hr. Menning näitab peale selle veel,[81] et ta täiesti võimetu on Ibsenit mõistma. Kui õnnis norra meister kuuleks, et Hedda Gabler,[82] see tema psühholoogiline meistrikuju, «ammugi moest läinud deemonlik Salonschlan-

ge» olevat, ja et seda üks teatrijuhataja tõendab — ta hakkaks hauas suure häälega naerma! See väide tähendab Ibsenist kõige labasemal ja dilletantlikumal viisil arusaamist! — Minu Lilli tahaks vahest heameelega «deemonlik» ja ka «Salondame» olla, aga ta ei ole seda, ta on ainult näitleja. Kes «Tabamata ime» tegelasi Lillit, Vaiku ja Kõrendit iroonia ja satiiri põhja peal ei näe, kes ei näe, et nad frasöörid ja posöörid on, kes kõigest hingest suure ilma inimesed himustavad olla, seda aga mitte ei ole, vaid ainult koomilised imitatsioonid, kelle jalad eesti väikekodanlik-talupoegliku pinna küljes kinni on, — see ei või minu näidendit üleüldse mitte mõista.

Isegi tüki tegevustikku ei analüüsi mõlemad arvustajad nii kaugele, et üks neist ei tõendaks, et Lilli Ellert Saalepit armastab — otsekohe vastupidiselt on õige: ta armastab ainult tema «tulevast loorberit» —, ja et teine ei tõendaks, et Lilli Saalepi heategija olla, kuna ta tema otsekohene õnnetus on. Kõigest muust ei maksa kõneldagi — siin pole mul kriitikaga tegemist, vaid jälle kord — pamfletiga!

Teile terviseid ja jõudu tööle. Loodan, et mind veel Tartu kriitikatega võite delekteerida. Tänan juba ette.

Eduard Vilde.

83

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 31. (18.) XII 1912.

V. austatud härra Virgo!

Siit juurest leiate kviitungi Kirjanduse Haruseltsile auhinna summa eest.[1] Seltsi otsus kinnitab minu usaldust edasitöötamise võimaluse sisse ning aitab neid tumedaid pilvi lahku ajada, millega ma kunsti vabaduse taeva nägin kaetud olevat. See annab julgust.

Minu protest «Sarjaja» naljatuse vastu plagieerimise asjus on teile muidugi tuttav.[2] Kui ma selle juba posti olin pannud ja «Sarjaja» kirjutuse veel kord läbi lugenud, tärkas mulle veel teine võimalus nõrgalt

teadvusesse — see, et pilkaja selle plagiaadilooga mõnda Tallinnas kuritahtlikult liikuma pandud juttu on tahtnud puudutada. Siis kaotaks minu õiendus temale antud vormil õigustuse, kuid toimetus peaks siis omalt poolt reaga seletama, mis t ä h e n d u s naljatusel peab olema, mis selleks asja andis. Kõnes olevatel lõpuridadel pole t e r v e kirjatükiga nähtavalt mingit ideelist ühendust, nad on sidemeta artikli sabasse pistetud. Vähemalt ei või kõik need Teie Tallinna ja kõik välised lugejad, kes Teie kirjandusliku ringikese kulissitaguseid jagelemisi ei tunne, nimetatud plagiaadilausetest muud välja lugeda kui seda, mis mina lugesin. Avalikus organis ei või ometi asjade üle nalja heita, milledest lugejate määratul enamusel aimugi ei ole, pealegi sel kombel, et hoopis teine mõiste välja jääb paistma. Ainuma sõnaga pole naljatuses sinna poole sihitud, et see mõni kuulujutt või mõne mehe mind kahtlustav väide on. Asjatundmata lugejale ei jää midagi muud üle, kui uskuda, et mina Gustav Wied'i[3] sedavõrd p õ h j a l i k u l t l a a s t a n, et ma tema ideed ja mõtted juba ta «silmist» ära näppan.

Et Teie toimetuses[4] «mitmed voolud» olla, nagu mulle kirjutati, ja et toimetuseliikmed üksteisega alatiselt polemiseerivad, kusjuures minagi vahel lauaaluseid nöögatseid saan, siis polnud sugugi ime, et ma «Sarjaja» ridadest seekord enda kohta a v a l i k u võmaku välja lugesin. Mul ei ole ju avaliku külgetikkumise vastu midagi, kui seda põhjendusega tehakse, ja mitte nurgataguse valega, ehk küll ajakirjanduse ilmas muidu mitte kombeks ei ole iseenese kaastöölisi kui toimetuse usaldusmehi vemmeldada. — —

Tänu Teile vaevanägemise eest minu asjas, vabandage mind rohkete tülitamiste pärast ja rõõmsaid pühi! Minu igatsus rahu järele on suur — peaks Teie jõulud mulle andma, mida siinsed mulle veel mitte ei andnud.

Ed. Vilde.

Jk. Teie võiksite toimetust minu nimel selle minu teisendliku arvamise kohta lahkesti instrueerida.

84

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 31. (18.) I 1913.

Austatud härra Virgo!

Näen Teie tänasest kaardist, et veel kodus olete, ja saadan jällegi soome tõlke tarvis pisukese paranduse: kui veel võimalik, siis palun ka seda tähele panna lasta. Loodan, et Teil minu endised paranduse-saadetused kõik alles on ning soome tõlkele tuluks lähevad.

Näidendi eesti etenduse pärast tunnen ma otse muret:[1] mis siis, kui näitlejad minu ideedest ja tegelaste iseloomudest niisama võõriti aru saavad, nagu kogu senine kriitika![2] Ma hoidsin kujutamises meelega labase laiuse eest, ma püüdsin peensuse tulul intiimne olla ja näen nüüd, et see mind mõistmast takistab, et vähegi komplitseeritud iseloomud, nagu Leo Saalep, ja isegi sisemiselt nii kergesti üleserutatav olevus, nagu Eeva Marland, kõigile tumedaks on jäänud. Minu tükil on nõrkusi, aga mitte seal, kust neid senini on leitud. Küll nägin ma omal ajal, et meie arvustajad Ibseni «Metspardist» aru ei saanud,[3] aga see polnud n i i suur ime, sest see geniaalne tragikomöödia ongi mongoli ajule veidi tugev prooviülesanne, ja ma olen julge, et ka lätlane Gailit temaga midagi peale ei oska hakata.[4]

Kui mulle jälle kord kirjutate, siis ehk võtate vaevaks nimetada, kas Altermann ikka tõesti «Estoniasse» tagasi tuleb[5] ning kes arvatavasti minu tüki peaosasid kord mängivad. Kui Jungholz minu vastane on,[6] nagu kuuldub, ja draama sisse-«paukimine» temast ära oleneb, siis — hm — siis võiks üllatusi tulla ...

Ma saatsin toimetaja Luiga vastu väikese poleemikapala[7] ja kirjutasin täna õele, et ta selle, kui G. Luiga seda lehte ei võta, «Tallinna Teatajale» viiks. Kui Teil minu õele selles asjas nõu on anda, siis tehke seda. Aadress: Raua uul. 10.

Jään Teie kirja ootama. Loodan, et lepingutegemine lahedasti läheb.

Tervitades

Ed. Vilde.

M. Kampmannile.

Kopenhaagenis, 14. (1.) veebr. 1913.

Minu vaimlise arenemise käik.

Kuna minu vaimline kalduvus mu küpsemas koolieas võimsalt luule ja näitekunsti poole oli sihitud, mille kõrvale veel ärganud rahvustunne kui poliitikast osavõtmise idu seltsis, hakkas selsamal ajal ka üks kolmas asi vaimlisest huvikonnast mu mõtteilmasse teed leidma: usuküsimus, jumalaprobleem. Minu vanemad olid mõlemad usklikud ja jumalakartlikud inimesed, isa nähtavasti enam vormilik-traditsionaalse «vajaduse»-sunni juhil, ilma sügavama sisemise õhinatuleta, ema teatava luulega segatud magusa, ilutseva härdusega; mõte armastava, aitava, head tegeva, armu ja õnnistust jagava ning kõige üle suveräänselt valitseva olevuse sisse oli temale kõigepealt k a u n i s, ülevkaunis, ning palvetamine selle olevuse poole a r m a s, magus-armas. Mina mõistsin ning tundsin seda kaunidust ja armsust ka, kuid vähemal määral, sest et minu hing müstikale kunagi liiga palju ulualust pole annud. Selle tõttu polnud minu religioonitunne ka iialgi iseäranis intensiivne, liiategi kirglik, ning koolil oli kerge seda «miinitama» ja vapustama hakata.

Meie kool oma visalt kinnipeetava formaalse usuõpetuse ja selle koormava liialdusega on kõige parem teetasandaja ateismi poole. Esimene jaam sel teel vaimliselt vähegi ärksale noorele isikule on leigus ja loidus tüdimuse tagajärjel: ehita endale surnud sõnadest aastate kaupa hoonet pähe, mille otstarvet sa ära ei näe ja mis kunagi valmis ei saa. Järgmine jaam on kahtlemine. Aukartus, tumm respekt jumalusemõiste ja selle luule kohta on igava tuupimise tõttu sedavõrd kahanenud, et sa õpetuse loogika kallal hakkad urgitsema. Minu, nagu vist paljude teiste esimene kahtlev eneseküsimine oli: Kuidas? Kui jumal see kõige vägevam olevus on, kes kõik võib, kõik teab, kõik näeb, kelle ees ajal ega ruumil piirisid pole — milleks lõi ta siis inimese, kes tema vägevuse, tarkuse

ja headuse otsekohene vastand on? Teda luues teadis ta ju ette, mis temast ta väetimas nõrkuses saab! Milleks üks eksperiment, mille nurjamineku kohta ette kahtlust pole? Milleks see frivoolne mäng? Inimese «vaba tahtmise» argumendil ei või pidet olla, sest selle tahtmise kurja poole kaldumist pidi e t t e n ä g e v looja ju ka ette nägema! Võrgutava kuradi võim aga ei või jumala omast suurem olla, sest jumal kui k õ i g e vägevam pidi ju ka selle looja ning isand olema; teda luues või sündida lastes pidi ta kindlasti teadma, mäherdune paha poiss temast saab ja mis koerustükid ta ilmas korda saadab. — Selle juurde astus siis muidugi veel kolmainsuse ülesarutamata mõistatus, Jeesuse jumalapoegsus, Maria neitsidus, imed jne. Ma ütlesin enesele juba kreiskooli keskmises klassis: Kas üks või teine, aga mitte mõlemad — kas on usk nõnda, et ma temast m õ i s t u s e g a aru saan, et ta mulle päikeseselge on; või ta on asi, mida ma t e r v e n a pimesi kui midagi e i - i i a l g i - m õ i s t e t a v a t vastu pean võtta suutma. Usk aga, mis mõistusele naiivsete, puru-inimlikkude s e l e t u s t e g a läheneb ning ühtlasi kui ülemõistuslik asi s e l e t a m a t u k s tahab jääda — see usk on igatahes kahtlane, seda kahtlasem, et ta oma õpetuste ja dogmade poolest iseeneses juba haledal määral lahku läheb.

Loodusteadus tuli kahtlemisele appi. Geoloogia lõi Moosese ilmaloomise legendi surnuks. Lugu oli seda naljakam, et loodusteadust seesama kooliõpetaja õpetas, kes usuõpetustki: mis ta eelmisel tunnil n õ n d a üles ehitas, selle kiskus ta järgmisel tunnil maha, et seda hoopis t e i s i t i üles ehitada. Meid oli 1. klassis väike sõpruskond vaimliste huvidega poisse, kes isekeskes muuseas ka vahel usu- ja loodusteaduslikke küsimusi arutas ning Ludwig Büchneri najal («Kraft und Stoff») esimesed kobavad sammud materialismi poole astus.[1] Ühtlasi puutusid meile selsamal ajal Lessingi teoloogilised vaidlusekirjad kätte.[2] Koolist väljas olin aga juba, kui ma Renani «Jeesuse elu» lugesin;[3] siis järgnesid populariseeritult või algupäraselt Darwini põhjapanevad õpetused, mõnda Haeckeli sulest[4] jne., kuna ma «Virulase» toimetuses Järve kui

«vabavaimu» eest leidsin[5] ja oma tutvuskonnas veel mõne ateistiga või selleks saajaga kokku puutusin. Nõnda loobusin — valuta ja ägeduseta, kuigi mitte ilma ajuti uuesti pealetikkuva skeptitsismita — juba nooremate aastate jooksul religioonist, et küpsemas mehe-eas oma saavutatud vabadusele ka teadusliku sotsialismi poolt teatava määrani kinnitust leida. Muidugi olen ma oma poolehoidmises monistlikule materialismile teaduse mõttes ainult võhik;[6] aga seda tean ma ometi selgesti, et mul teed teismi poole tagasi enam ei ole,[7] hoolimata kõigest, mis materialismi kui teaduse vastu teaduslikult veel ütelda võib olla. Oma vanematele valmistasin säärase mõttelise pööranguga paraku palju hingehärma, seda enam, et ma ka väliselt kirikust lahku lõin, armulaual käimata jätsin, Saksamaal üksnes tsiviil-abielusse heitsin[8] ning oma teise abielu, sest et Venemaal kodanlikku abielu ei ole, ilma kirikliku legalisatsioonita liitsin.[9] Viimast sammu ei kiidaks ma heaks, kui mul l a p s i oleks; nende õiguste tulul laseksin ma kui Vene riigi alam kirikliku laulatuse formaliteedi enesest siiski üle käia, sest et teist teed valida ei jää. Niikaua kui üks riiklik korraldus oma seadustega veel maksvusel seisab, peab üksik, iseäranis kui ta t e i s t e l e kahju ei taha teha, sellele korraldusele alla heitma. Vaba abielu ei või siis üleüldiselt enne maksvusele pääseda, kui terve praegune seltskondlik [=ühiskondlik] korraldus, mis eraomanduse alusel põhjeneb ja mille seaduseandmine ainult selle aluse juriidiline väljendus on, eraomanduse vastandlikult ümber pole muudetud, niikaua kui seltskond oma liikmete ja nende sugulise juurdekasvu (laste) eest aineliselt ise ei vastuta.

*

Kui Teie minu noorpõlve-tööd läbi vaatate, siis leiate nad sisulikult umbkaudu kahte liiki jagunevat. Ühed on silmatorkava tegevustikupõnevusega ning kahvatute iseloomudega perekonnalehe jutustused; teistes kerkib juba midagi probleemitaolist primitiivselt nähtavale, olgu et see hingeeluliselt iseäralikkude või tüü-

piliste karakterite, olgu et see seltskonda ja selle vahekordasid kriitiliselt riivavate tegude ning sündmuste näol esile tuleb. Esimesse liiki kuulub näit. minu esimene novellikatse «Kurjal teel», aga juba järgmine, «Musta mantliga mees», esindab teist liiki. Selle peategelane on üks eesti rahvusest haritlane, arst,* kes kui talupojaseisusest pärit olev isik meie mõisa-aristokraatia kõrkuse ja põlguse all kannatada saab, iseäranis kui ta südame sunnil käe ühe aadliseisusest neiu järele välja sirutab.

See on juba tendents ja nimelt kodanlik-vabameelne, demokraatlik tendents; see on juba seltskonnakriitika, ja nimelt feodaalse aristokraatia vastu sihitud seltskonnakriitika.

Ka edaspidi näete mõlemat liiki kõrvuti jooksvat. «Mustad leegid», «Kuhu päikene ei paista», «Röövitud tiivad» jne. on jällegi lihtsad kerged põnevusromaanid; sellevastu tärkab aga teravam iseloomudekujutus, karakteriseeriv miljöökujutus ning seltskondlik [=ühiskondlik] sihilikkus muude seas näit. «Kändudes ja käbides» jälle üles, ning see sihilikkus on jällegi kodanlik-demokraatlik ja kui niisugune aadli feodaalse vaimu ja võimu vastu pööratud. Kus säherdune tendents puudub, kuna tööl siiski ajaviitejutust üle ulatav väärtus on («Punane mulk», «Rõugearmid», «Jobu», «Västriku Aadu», «Mihkli vurrud», «Peiu käsiraha», «Kippari unerohi», «Minu postipoiss», «Laadalelled» jpm.), seal on mind iseloomud, tüübid oma hingeeluliste või saatuslikkude iseärasustega huvitanud.

Millest see dualism? Meie oludest. Kui mõisades üleskasvanud inimesel, kes balti aadlit tema kõrgis eksklusiivsuses, tema valitseja-ülemeelikuses iga päev ligidalt oli näinud, polnud mul, rõhutud talurahvaja mõisateenijate võsukesel, raske rahvameelsetele mõttekäikudele sattuda, iseäranis tol rahvuslikul ärkuse-ajal, kus Jakobsoni hääl veel üle maa kajas, kuna mulle ka välismaa demokraatlikku kirjandust

---

* Pean siin paraku kõigist oma töödest, ainult mõni kõige uuem välja arvatud, ainult mälu järgi kõnelema, sest et mul neid siin ei ole. — *Autori märkus.*

pihku puutus. Minu poliitiline huvisoon oli avatud. See sooneke aga imbus hingest, millele instinktiivne vabadusetung, vastupanek rõhuvatele ja kitsendavatele survevõimudele omaduseks on antud. Minu opositsioonivaim oli see, mis mind koolis kooliõpetajate saksuse ja pedagoogilise pedantsuse vastu, kuigi lapsikul vormil, vaenulist tõrkumist sundis näitama, seesama vaim aitas mind kirikust lahkuda ning juhtis mu hiljem, minu tahtejõudu ja julgust karastades, erakonda, kes igasuguse vägivalla ja kõigepidise surve vastu kõige radikaalsemat võitlust peab. Ma mäletan, et tol ajal, kui teater minu vaimu vangistas, Schilleri vabadusedraamad («Die Räuber», «Fiesco», «Wilhelm Tell»), siis Gutzkowi «Uriel Acosta»[10] jmm., minul hingeliselt kõige sügavamale küündisid, mind pool-ebateadlikult kütkestasid. Minu kirjanduslik opositsioon pöördus sel kombel nende vastu, kes mulle tol ajal kui rahva valjud valitsejad kõige lähemalt näha olid. Aga ühelt poolt puudus mul, iseäranis esialgu, sügavam kirjanduslik teadmine ja oskus, teiselt poolt hoidis mind tsensuur kammitsas. Ainult kogemata, õnnekaupa, pääses mõni aadlit puudutav toode läbi, kiriku vastu polnud üleüldse võimalik kirjutada. See kohutas töötamast tagasi. Ja kolmandaks tuli juurde ajalehtede ja kirjastajate nõue «p õ n e v u s e» järele. Tahtsin ma oma jutustavast sulest elada — ja muud leiba mul ei olnud —, siis pidin sellele nõudele alla painduma. H e a jutt oli tol ajal veel i g a v jutt. Omajagu kõditas mind muidugi ka ülilahke vastuvõtmine, mis minu põnevusromaanidele ja jandijuttudele (naljale) publiku poolt osaks sai. Need minu vanemad «rahvameelsed» tööd kannavad «heroismi», idealiseeriva romantika pitserit otsaees; nende kujudel puudub reaalsuse veri ja liha. «Musta mantliga mehe» peategelane on tumeduse ja paatose sisse mähitud. See on nii-öelda teatripaatos, mis mulle teatris nähtud (või loetud) klassikutest külge hakkas, iseäranis Shakespeare'ist ja Schillerist. Aga ma võõrdun aegamööda romantikast, kõigest tumedusest, saladuslikkusest, paatoslikust, mida enam ma mahti saan end vene, prantsuse ja skandinaavia realistidega tutvustada, kuigi romantiline noot vahel sekka

ikka veel kuuldavale tuleb. Mõned iseloomud, iseäranis minu väiksemates jutustustes, on juba elavate algkujude järgi joonistatud ja astuvad realistliku plastikaga raamist välja. —

Eesti kodanlikku seltskonda hakkasin «Virulase» toimetuse liikmena lähemalt tundma õppima, ja mida kaugemale see õppimine edenes, seda enam kahanesid põhjused kokku tema üle vaimustust tunda. J. Järve primitiivne tundmusesotsialism, igast teoreetilisest teadmisest lage, oli nii väga aineliste huvidega ühendatud, et see mind soendada ei võinud. Ka mõlkus mul meeles tuttav noapiste-atentaadike,[11] mis «Virulase» jalule oli aidanud ja mille romantiline saladuslikkus, kõiksugu arvamistele maad andvat, selgumata jäi. «Virulase» kõrval elas «Valgus» Tallinnas avantüürlikku elu võlauskujate kulul, kuna toimetaja enese rikka naise abil silmusest välja päästis ning oma tulevikku veel sellega sai kinnitada, et võistlev naaber arvatavasti denuntsiatsioonide abil surnuks tehti. Kuna Järv kodumaalt välja oli aetud, lehe kontsessioon aga alles seisis ja ainult uue toimetaja kinnitamist vaja oli, laskis Hugo Treffner,[12] kes enese toimetuse ette pidi panema, et lehte päästa, seadusliku aja mööda minna, nii et kontsessioon kustus. Ta oli ennast Järve abikaasa vastu «u n u s t a m i s e g a» vabandanud!! Aga et ta Kõrviga[13] hea sõber oli ning alati rahapuudust kannatas, siis tehti sellest ligidalseisvaid järeldusi.

Eesti Kirjameeste Selts,[14] noore rahvuse vaimline keskkoht, oli sõpruskondlikkude kisklemiste kurb tallermaa. Teadusliku ja kirjandusliku diskussiooni asemel riiud sõpruskondade hegemoonia pärast, ja riidude taga peidus sagedasti veel lehetoimetajate kui sõpruskondade peade ainelised tulud. Madalam ei või ühe teadusliku seltsi vaimline tasapind enam ollagi, kui et mehed, nagu H. Treffner ja J. Kõrv, seal juhtivat osa võisid mängida, mehed, kelle päid vähem kui teaduslik või kirjandus-kunstiline teadmiseaimdus ei koormanud. Isegi üks vana kellategija Bleyer, kes seltsile paarirublase seinakella kinkis, võis seal kõnetooli astuda, pealegi kui luuletaja, kes seltsile laulu oli pühendanud, mis sõnadega algas:

«Mingem Kirja-Seltsi,
kõik, kel eesti vaim;
jätkem maha kõrtsi,
see on kahju taim.»

Laul ilmus trükist (vist Kirjameeste Seltsi kulul) ja teda laotati välja. Ainumad, kellel kõnetoolist midagi teaduslikku ütelda oli, kuigi ainult keele kohta ja võrdlemisi harva, olid doktor Veske[15] ja dr. Hurt;[16] Hermanni diletantlikkus, osalt isegi keele alal, on ju üleüldiselt tuttav.[17] Treffner-Kõrvi valitsuse ajal astusin ma Kirjameeste Seltsist välja.

Minu rahvuslust peale kõige selle aitas veel summutada see lai vahe, mis meie juhtivate rahvuslaste teooria ja praktika vahel haigutas. Dr. Hermanni majas õppisin ma neid isikuid rohkel arvul tundma. Väljapoole jutlustasid nad rahvust ja «kallist emakeelt» ja piitsutasid kadakaid; kodus valitses saksa keel nii võimsalt, et abikaasad ja lapsed eesti keelt ei mõistnudki või selle kõnelemisest punastavat häbi tundsid.

Grenzstein tõukas mind oma igavese fraasitamisega, oma näruse väiklusega võitluses, oma tüürita loovimisega poliitikas tagasi.[18] Sel mehel oli teadmisi ja andeid, aga tal ei olnud kunagi meelsust, sest et tal karakterit ei ole. Ja roomama, roomama oli ta mees! Kõrv Tallinnas käis vähemalt avalikult sandarmiülemaga ja tsensoriga läbi ega jätnud seega kahtlust selle kohta, mis vaimu laps ta on. Grenzstein aga püüdis oma roomamist alati kõrgemate aadete ja otstarvete taha peita — variserlus oli tema teine mina.

Kas arvate, et niisugused nähtused — neid kõiki ei jõua ma Teile üles lugeda — noore hinge kohta mõjumata võisid jääda? See mõju oli minu kohta, kui ma ülendavaid eeskujusid asjata olin otsinud, viimaks see, et ma peaaegu terve vaimlise avalikkuse peale käega lõin, oma töö toimetuses käsitöölisena ja palgalisena ära tegin ning õhtul kõrtsi või tantsusaali läksin. Toimetuses oli meile peatoimetaja dr. Hermann ainult koomiline figuur. Teda kui ajakirjanikku karakteriseerib kõige paremini järgmine tema vaimuavaldus. Ühel päeval soris ta Brockhausi konversatsioonileksi-

koni[19] ja hüüdis: «Missugune kasulik raamat! Kust sa ta iganes lahti lööd, sealt paistab sulle juhtkiri vastu!» Oma juhtkirjad pumpas see ajakirjanik ka tõesti konversatsioonileksikonist, kui tal Grenzsteiniga vaielda ei olnud — õigemini lapsikult näägelda.

Et meie kodanlik intelligents tol ajal alles pihu peal ära oli lugeda, siis ei võinud ma tema seast oma ilukirjanduslikkudele töödele tegelasi ja sisu laenata. Aga ometi leiate minu varema perioodi toodetest ka juba eesti «alama» kodanliku seltskonna kujutamise katseid ning mõnest isegi midagi pealiskaudse, poolebamäärase arvustuse taolist. «Salasidemetes» (peategelane elust võetud) näit. joonistan ma irooniliselt spiissbürgerlikku* miljööd, «Kuul pähe» ja «Karikas kihvti» sees ärielu muhkusid, «Suguvend Johannes» on juba satiiriline tootekene, milles ma tolleaegsete eesti lüürikute, Koidula epigoonide imarat magusust ja pseudoromantikat torgin.[1] (Juhan Liiv arvas selle pilke isiklikult enda pihta sihitud olevat,[20] sest et peategelase nimi tema oma meelde tuletas, eksis aga: ma mõtlesin paljusid mesiluuletajaid nende võipehmes sentimentaalsuse-õndsuses.) «Linda aktsiad» sihivad muidugi selle korruptsiooni vastu, mis rahvusluse maski all toime saadeti — üksikute «rahvameeste» tasku tuluks, laiade ringkondade kröönimiseks. «Linda» asja nägin ma Tallinnas üsna ligidalt;[21] tema groteskhalenaljakatel peakoosolekutel käisin kui ajakirjanik, keda ka vahel protokollitoimetajaks valiti. Nõnda hakkas minu opositsioon kodanliku seltskonna enese vastu pead tõstma, muidugi ainult kodanlik-ideoloogiliselt aluselt ja eetilisel püüdesihil. Luuletaja kui «nägija», kui lahtiharutaja ja seletaja seisab ju enamasti ikka opositsioonis, kui ta mitte madal roomaja või argpükslik oportunist ei ole. Suurte romantikute ja klassikute, veel enam aga suurte realistide ja naturalistide teosed on ühel või teisel viisil ikka rebellilised**, see just teeb nende vaimlise peaväärtuse välja.

*

* Väikekodanlikku.
** Mässulised.

Nüüd ei võinud aga minu eest pikapeale üks sõlm varjule jääda, mis valitsevat kodanlikku seltskonda kriitiliselt kujutavas realistlikus luulekirjanduses kas meelega lahti tegemata jäeti või mida nõnda püüti lahti teha, et ma kordaminekut uskuda ei suutnud: mõne abstraktse käändega, millest empiiriliselt teada oli, et seda ammugi enne oli tarvitatud, ilma et sel konkreetset tagajärge oleks olnud. Need seltskonnakujutajad (Balzac,[22] Flaubert,[23] Daudet,[24] algul ka Zola, Maupassant,[25] Gogol, Dostojevski, Turgenev, Tšehhov, Kielland,[26] Strindberg[27] jne.) olid kas pessimistid tolmuhallidest kuni süsimustadeni, kes küll sotsiaalseid taudisid, isegi surmahaigusi mõistsid leida, kirjeldada ja hukka mõista, kes aga nende vastu mingit parandust tõotavat rohtu ei teadnud üles anda; või nad olid optimistid, nagu Björnstjerne,[28] Ibsen,[29] Tolstoi jne., kes rohuks vanu aitamata abinõusid soovitasid: demokratismi, individuaalset sisemist vabanemist, puhast algristiinimsust jne. Ibsen opereeris oma «vabaduse ja tõega» kui seltskonnatugedega ning unistas «suurtsugu inimesest», «aadli-inimesest», milleks k õ i k i tulla kasvatada, ilma näitamata, kuidas seda indiviidist indiviidini praktiliselt läbi oleks viia; Tolstoi lubas seltskonda kirikust vabastatud evangeeliumiga kõigest ühiselulisest hädast päästa, ilma ära seletamata, miks see evangeelium oma imeväge aastasadasid üheski ilmanurgas sel sihil rahuldavalt polnud mõjuda lasknud.

Sellest sõlmest ei saanud ma kuidagi mööda. Arvustati seltskondlikku kuristikku, aga ei näidatud väljapääsemise-teed; ja kui seda näidati, siis selgus lähemal järelevaatamisel, et see umbtee oli, kust ennegi asjata tagasi oli pööratud. Viljakas, põhjalik arvustus p e a b aga väljamineku-avaust juhatada võima, muidu on ta objektiivselt tühine, ta peab vähemalt väljavaadetki sinnapoole avama, muidugi niipalju kui see ilukirjandusliku ülesandega kokku sünnib. Ma ei tarvitsenud aasialist Venemaad kui seltskondlikku organisatsiooni silmas pidada, et lootusetusse sattuda, ma võisin demokraatlikkude vabariikide peale näidata ja eneselt küsida: Kas seal siis sotsiaalne õiguse- ja õig-

lusekord sedavõrd jalul on, et seltskonna [=ühiskonna] kannatavad kihid ainelist ja aatelist vabanemist endi ees näevad? Kust võib see vabanemine tulla, niikaua kui meelevald nende üle, kellel e i o l e, *de facto* nende käes seisab, kellel o n, ja niikaua kui see «on»-meelevald kui seltskondlik-kõlbeline alusmüür pühaduses seisab? Mul oli võimata neid «on»-kihtisid niisugusteks lasteks või ingliteks pidada, et nad oma magusa meelevalla mõne sulemeheliku ilmaparandaja manitseva soovi mõjul käest ära annavad, liiategi, kus «ametlikult» maksev üleüldine moraal nende poolt räägib, kus postulaat eraomanduse ja selle kasvatamise pühadusest sellel moraalil selgrooks on.

Ma tulin Berliinist 1891 veel kõdanliku vabameelsena ära, aga k a h t l e v a vabameelsena.[30] Ma olin seal demokraatliku kirjanduse kõrval ka sotsiaaldemokraatlikku lugenud, demokraatlikkude kõnede kõrval (parlamendis ja rahvakoosolekutel) ka sotsiaaldemokraatlikke. Sisemine käärimine oli minus alanud. Ma leidsin oma laeva korraga tüürita ja seepärast kursita olevat. Mõne ainult-luuletaja arvamist, et ilukirjanikul poliitilist vaadet ei pea olema või ei tarvitse olla, ei suutnud ma omandada, sest ilma poliitilise vaateta, ilma arusaamiseta seltskondlikkudest vahekordadest ning neist tekkivast tegemisest ja sündimisest, ei või inimesel ilmavaadet üleüldse olla, vähemalt mitte laia ja selget.

Tartus, kuhu ma varsti seepeale elama asusin, juhtusin ma marksistlikkude läti üliõpilaste ringkonda,[31] kuhu veel mõni eestlane ja üks intelligentne välismaa sakslane seltsisid. Selles ringkonnas valitses agar sotsiaalse ja sotsialistliku teaduse lugemine ja ergutav mõttevahetus ühiskondlikkude probleemide üle. Siin panin ka mina oma «revideeritud» ilmavaatele aluse, et seda edaspidi Moskvas, kus ma jälle säärase läti ringkonnakese eest leidsin, ning pärast kodumaal kindlustada ja täiendada.

Ma olin oma laevukesele kindla, julgesti pärale viiva kursi leidnud. Mäherdune võit — ajaloolist edukäiku tema s e a d u s l i k k u s e s ära tunda! Teada, et ajalugu ja ajaloos mõjuvad inimlikud ideed ja ideaalid,

nende õnnestuvad ja ikalduvad tagajärjed klassivõitluse resultaat on! Ja teada, et klassivahed ja klassivõitlused mitte rumaluse ja tigeduse sünnitus ühelt poolt, tarkuse ja helduse sünnitus teiselt poolt ei ole, vaid et nad majanduslikkude vahekordadega, mille seaduslikkus äratuntav on, tarvilikus sidemes seisavad, kuna need vahekorrad ise jälle viimases joones selle peal põhjenevad, mil määral ja viisil inimene looduse üle valitseb! Ma mõistsin korraga, miks üks inimlik seltskond oma nägu muutma peab, kui tema produtseerimise ja produktide jaotuse viis teisenenud tingimuste mõjul muutunud on, ma mõistsin, miks üks seltskondlik vorm kui majanduslikkude vahekordade väljendus teise «välja lunastas» — kõrgem madalama. Mis ei ole primitiivsest algkommunismist peale kuni oleviku modernse kapitalismini niisuguse muutumise poolest kõik juba sündinud, ning äratuntavalt ikka käsikäes seltskondliku produtseerimise, selle abinõude ja tingimuste muutumisega! Inimlik idee on seejuures tegev olnud, aga ikka ainult selles piirkonnas, selles tingituses, mille antud aeg, s. o. seltskonna aineliselt määratud arenemisejärg, temale ette rajas. Kõige targemad kreeklased ja roomlased, kelle aju iseenesest võimetum polnud, ei leidnud püssirohtu, trükikunsti, aurumasinat — need leiti alles siis, kui neid «tarvis» oli. Ajalugu, mida «idee» sünnitab, on sellevastu ülesharutamata, lootuseta kaos.

Kuidas taganev seltskondlik [=ühiskondlik] kord oma kukutaja ise soetab, kuidas ta uue korra idu juba iseenda rüpes kannab — selle nägemiseks pole inimesel, kes modernsetes tööstusemaades elab, kuigi terast silma vaja. Venemaal muidugi ei paista see nõnda selgelt välja. Tarvitseb ainult Saksamaa proletaarse liikumise ja selle vaimliste ning aineliste tagajärgede peale pilku heita, et tulekul olevat uut kõige selgusega ära tunda. Riigis on riik tekkinud. Ei ole enam maad ega maakest, linna ega linnakest Saksa ühisriigis, kus mitte sihikindel proletariaat tegur ei oleks, kellega igas asjas peab arvestama, kellega iga võimutolli pärast peab võitlema — hoolimata riigi, s. o. valitsevate klasside välispidisest võimuküllast. Kui Saksa

riigis viis aastat varem alles iga neljas täiskasvanud elanik sotsialistlikult valis, siis tegi seda läinud aastal juba iga k o l m a s. Aasta 50 eest alles väike rühmake, nüüd aga, vahetpidamata kasvamisel, kaugelt kõige suurem partei riigis, ning partei, kelle edenemise seisakut enam vastasedki ei julge ette kuulutada![32] Aga lugu on ju oluliselt võrdlemisi seesama ka mujal. Meie Kopenhaagenis, kus enam kui viies osa riigi elanikkudest elab, valib kogukonnas juba iga t e i n e täiskasvanu proletaarselt. Soome olukord on Teile tuttav. Inglismaal ja Ameerikas, kus suured kodanlikud vabadused liikumise varemalt loiduses hoidsid, kuna ka tööliste eksistentsi-miinimum kõrgem oli kui mujal, võtab see liikumine nüüd, kus majanduslikud ja õiguslikud olud ühtelugu halvenevad, seda hoogsamalt maad.

See määratu edu oleks muidugi võimatu, kui sotsialistlik tulevik see lastetuba või narrimaja oleks, millena b o r n e e r i t u d vastased teda püüavad paista lasta — seltskondlik organisatsioon, mille juba küsimus ümber lükkab, kes riigikantsleri saapaid peab viksima! M õ i s t l i k u d vastased on juba ammugi ära näidanud — kui nad seda ka igakord avalikult üles ei tunnista —, et asjal utoopiaga midagi tegemist ei ole, et see midagi muud ei tähenda kui edasiehitamist vundamendil, mis osalt juba nüüd valmis on, ja edasiehitamist mitte ühe päevaga, vaid orgaaniliselt edeneva aeglusega. «Schlaraffiat»* mehaanilise ühetasasusega [=võrdsusega] jne. jne. ei looda sellest tulevikust ükski täie aruga inimene. —

*

Ma tähendasin Teile juba oma esimeses käsikirjas, et mina kui ilukirjanik lamedat tendentsi ei salli. Ka siis, kui meie tsensuuriolud lahedamad oleksid, ei teeks ma sotsialismile kui sellele oma töödes propagandat selle sõna otsekoheses mõttes. Ma olen oma teostes «Külmale maale'st» peale ainult seda seltskonnast ja

* Laiskaderiiki.

tema vahekordadest arusaamist, mis histooriline materialism mulle andis, läbikatsumise-instrumendina tarvitanud, niipalju kui see minu esteetilise ülesandega kokku sündis.

Oma «K ü l m a l e m a a l e» sees näitan ma tegevustiku põhjas, et see mitte kõlbeline moment ei ole, millest kuritegevus omanduse vastu välja kasvab, vaid juurest võtta majanduslik moment. Ühtlasi heidan ma helki seltskonna majanduslikust ebakorrast tekkinud moraalikorratuse peale. Seltskond on nõnda korraldatud, et suurel osal temast inimeseväärilist eluvõimalust pole. Seda nähakse kahe silmaga. Aga kui säärane nälgija käe võõra vara järele välja sirutab, siis on selle isiku i s i k l i k ebamoraal seejuures süüdi, ja mitte s e l t s k o n n a ebamoraal, mis lubab, et tema seas nälgijaid on. Sümboolne sündmus jutustuse lõpul ei jäta kahevahele, et ma niisugust seltskonnakorda mitte jäädavaks ei pea.

Seltskonna kõlblusevariserlust käsitlen «A s t l a v a s t u» sees paari teise probleemi najal. Seal seisab naisterahvas, kellele petis võrgutaja lapse muretses, ühes oma süüta lapsega seltskondliku põlguse all, mitte aga truuduseta mees, kes ta maha jättis. See moraalivariserlus saadab ühtlasi korda, et armastus kahe noore hinge vahel avalikule arvamisele ja ainelisele tulule ohvriks langeb. Jutustuse lõpulaused sihivad jällegi sümboolselt parema tuleviku poole.

«M a h t r a s õ j a s» näitan ma, kuidas isegi heade, humaansete kalduvustega üksikisik oma klassinahast täiesti välja ei saa, kuidas ta klassi tahtmisele viimaks ikka alla peab painduma. Noorel parun Heideggil on isiklikku püüet talupoegade hirmupõlvest aru saada ja parandusi kavatsemisele võtta, aga sest ei tule nimetatud põhjustel ometi midagi välja. Talupoeg peab ennast võitluse läbi ise aitama.

«A n i j a m e h e d» kujutavad histooriliste sündmuste põhjal eesti linnakodanluse algavat väljaarenemist talupojaseisusest ning linnakodanluse vahekorda feodaalse aadli vastu.

«P r o h v e t M a l t s v e t i» kohta leian ma «Tallinna Teataja»[33] 1912. a. lisalehest «Kirjandus jõulu-

laual» huvitava tsitaadi ühest Jürgensteini kriitikast,[34] mida ma ei ole lugenud (Kirjanduse Seltsi aastaraamat). See tsitaat käib: «Maltsveti juures taheti terve seltskonna väljaarenemist sotsialismi poole näidata.» Neid sõnu võis ainult isik kirjutada, kellel sotsialismist kahmetut aimugi ei ole! Ma oleksin ju peast hull olnud, kui ma 1860. aastal elanud eesti usuliialdaja ning tolleaegsete eesti talupoegade pähe sotsialistlikke aimeid oleksin pannud või nende inimeste majandusliku liikumisega (muuseas väljarändamisega) midagi sotsialismi poole püüdvat oleksin tahtnud näidata. See on ju seesama teo-orjade liikumine rõhuva feodalismi vastu, mis «Mahtra sõda» ja osalt «Anija mehi» täidab. Hoopis vastupidi: «Maltsveti» lõpul näeme, et endised feodaalsed orjad Krimmis talupoeglikkudeks (maa-)kodanlasteks välja arenevad, osalt ka (need, kes käsitööd mõistavad) linnakodanlasteks. Mitte midagi sotsialismi poole sihtivat ei tule «Maltsvetis» ette. On ainult näidatud, kuidas usulise ülemehituse all majanduslik rattavärk kaasa töötab, kuidas orjatalupoegade ühishing usuliste ihade all, kas teadvusega või ilma teadvuseta, ikkagi (põhjast võttes) majandusliku vabanemise järele ihkab. See selgus mulle kõige kindlusega rahva käest kogutud materjalist, ja ma tarvitasin seda materjali histoorilise tõetruuduse tulul paraku nii piinliku täpipealsusega, et ma oma romaani ilukirjanduslikus mõttes suurelt osalt ka just sellepärast ära rikkusin. Krimmi rahvas jäi minu kujutust kui puhast ajalugu ootama: see ootus ei jäänud minu peale kahjuks mitte mõjumata. Ma mõtlen «Maltsvetti» edaspidi ümber töötada ja teda uuel kujul saksa keeles välja anda — aine on seda väärt.

«Raudsetes kätes» ja «Lunastuses» kujutan ma moodsate tööliste kannatamisi raudse kapitalismi armuta surve all. Aga lootus uue päästva tuleviku peale heidab sellele hädapõlvele juba nüüd helki: minu peategelane viimases novellis tunneb enese «lunastatud» olevat, kuigi ta kui surmalaps ise seda tulevikku enam maitsta ei saa, vaid tema klass.

Satiiris «Surnute pidu» («Jutustused») annan ma sümboolselt märku, miks kodanliku seltskonna suur-

kapitalistlik ülemkiht esteetilisele reaalsusele selja on pööranud ning romantilis-müstilist kunsti protežeerib.

Novellis «K u i v a l» («Jutustused») sümboliseerin ma Roman Martinsoni näol Venemaa poliitilist ja ühiselulist troostitust — seda traagilist mädanemist, millesse elu siin on rõhutud. Ka siin vilgub helgike tulevikulootust Martinsoni «nägemise» kaudu. —

Minu «T a b a m a t a i m e s» langeb rusudeks ebakunst, mis kuulsuse järele sõgedalt välja läheb ning kirglikult igatsetud eesmärgile jõudmiseks odavaid abinõusid ning kõveraid teid ei põlga, ja seisma jääb seal nõue kunsti järele, mida ainult armastus loob, see armastus, mis kõlava tasu järele ei küsi, «nagu peig armastatud mõrsja kaasavara järele ei päri». Eesti noor kodanlik seltskond püüab teiste rahvuste seas maksvusele ja väljapaistvusele pääseda — seda nõuab rahvuslik «Eitelkeit».* Et selleks muud teed kinni on, siis peab kunst (kirjandus juurde arvatud) aitama. Ei panda tähele, et kunst mitte üleöö «t e h a» ei ole, vaid et ta üleüldisest kultuurilisest arenemisest orgaaniliselt välja kasvab. Isegi üksikute e r a n d l i k k u d e geeniuste ilmumine on teatava määrani tema rahvuse kultuurinivoo külge köidetud, vähemalt on säärane geenius tavaliselt oma rahvuse põliselt kultiveeritud ü l e m-kihtidest pärit. Aga kuigi niisuguse geeniuse tulekuks iga võimalus ei puudu: tema tulekut ei saa ometi k u n s t l i k u l t mitte teostada ega kiirendada! Seda püütakse aga meil teha. Et seltskond suuruste järele, kes teda Euroopale tutvustaksid, kirglikku igatsust tunneb, siis hakkab meil ikka enam desperaadosid leiduma, väikseid või keskpäraseid talente, kes kalli saagi peale jahti lähevad pidama, ilma tähele panemata, et nende jõud sihile pääsemiseks vastu ei löö. Niikaua kui nad veel jahil on, suitsetab seltskond neile viirukit, iga tühine hüppeke helistatakse lootusrikkaks teoks, misläbi püüdja ennast ikka enam ülemäära harjub hindama. Näeb aga seltskond aastate pärast ära, et jahimehest oodatud suurust ei saa, siis on see vaene lihtsalt «erledigt»,** nagu minu Magnus Kull ja Salme

* Edevus (saksa k.).

** Lõpetatud, kõrvaldatud (saksa k.).

Pedak, olgugi et nad oma võimise piirides rahvuslikku kunsti soetavad; siis peavad nad nälgima ja oma kunstile külast tahtjaid nõutama.

On püütud maha salata, et meie kodanlikul seltskonnal suuruste ootamist on. See on asjata katse. Juba Grenzstein kirjutas omal ajal niisuguste hiilguseihade vastu. 1908 tarvitan mina geeniuste-ootamise ainet oma pilkes «Minu audients president Ivan Narodnõi juures» («Õigus»).[35] Kui mina oma draama kallal juba töötasin, lugesin oma suureks lõbuks «Päevalehest» järgmisi ridasid (nr. 64, 1912) märguandva pealkirja all: «Juhtkiri suurest vaimust»:[36] «Lääget joru» aetakse meil viimasel ajal oodatavast suurest kirjanikust. «Päevalehes» käsitleti hiljuti ainet, kuidas saaks «suurt vaimu».[37] J. Aavik õhkab «Noor-Eesti» viimases vihus:[38] «Miks ei sünni midagi suuremat ja täielikumat? Miks on meie kirjanduses kõik nii väeti, poolik ja väike?» Ühe sõnaga: oodatakse messiat ja palvetatakse tema tulemise pärast!»

Aga veel enam. Umbes 12 aasta eest tuli üks meie lauljanna Euroopa ilmalinnadest kui euroopaline kuulsus, kui 1. liiki täht kodumaale tagasi.[39] Ma olin Tallinnas ajakirjanik. Sealses suuremas saksa saalis oli esimene kontsert. Lehed trükkisid pika rodu välismaa kriitikakatkeid ära, mis kõik suurepärasest kiitusest kumisesid. Üks Riia saksa lehtki, mis eesti lehtede kiidukaja uskus, tähendas ühes õienduses: «Meie arvasime kohe, dass eine Sängerin von dem Ruf einer (nimi)* mitte selles tillukeses pesas (üks Liivimaa linnake) kontserti ei anna.» Kuhu on see kuulsus jäänud? Ta andis nii kaua suurtes saalides kontsertisid, kui enam publik ei tulnud, siis läks ta alevitesse ja ununes. Nüüd püüab ta välismaal uut sära omandada, aga kes ei teaks, et see traagiline katse juba luhta on läinud — et meil ühe õnnetuga kunsti mõttes tegemist on, ja selle juures pole meie seltskond mitte süüta.

Aastal 1908 kuulsime ajalehe «Õiguse» kaudu jälle ühest eesti geeniusest välismaal.[40] See — teda nimetati

* Et üks hea nimega lauljanna (saksa k.).

otsekohe geeniuseks — oli Skandinaavia tormiga ära võitnud. Nüüd, 5 aastakest hiljem, pole temast enam kõppugi kuulda. Geenius ei või sel kombel põranda alla kaduda — 5-aastane täiendamine peab v i l j a kandma. Ka selle suurvaimu kohta ilmusid katked välismaa kiidukriitikatest. Ma usun, et ta tubli ja anderikas kunstnik on, kes oma võimise piirides palju kaunist pakub, kes geeniuseteele mitte poleks sattunud, kui ta seltskonna sugereerival õhutusel oma jõudu mitte võõriti poleks hinnanud.

Kuidas oli siis «Noor-Eesti» ilmumisega?[41] See rühm lubas eesti kirjandust ja kunsti jalateed Euroopasse viia. Seltskond uskus ja lootis. Kirjanduse Selts rahetles tõotajaile esimesel aastal rohkesti auhindasid kaela. Ja nüüd? Tuul on täiesti ümber löönud! Ei ole enam naljalt kirjanduslikku koosolekut, kus «Noor-Eestile» kibedat laitust, mõnitust, halvakspanemist ei avaldata. Nähti ära, et härrad sõna ei pea, et nad Eesti nime mitte Euroopasse ei vii. Nad olid oma jõu kohta, seltskond oma lootuste kohta eksinud. Pariisi «Noor-Eesti» pööras seltskonna poole läinud aastal toetuse-üleskutsega[42] (seltsi asutamine): see jäi hääleks kõrbes. Ja ometi peaks seltskond, kes endale hiilguse asemel k u n s t i soovib, neid kunstnikke, nagu teisigi, toetada püüdma, nad on ju need väikesed, kellede kaudu tee viimaks suurte juurde viib.

Selle haiglase olukorra peale heidab minu «Tabamata ime» helki, ning paraku pean ma eeldama, et minu tükk veel pikemaks ajaks aktuaalseks jääb. Kujutatud mõttel on minu Leo Saalep tõesti sümboolne kuju, kellena teda ka mõnelt poolt ära on tuntud.[43]

Sellega lõpetan. Ei ole leivatöö pärast enam tundigi aega, mispärast nii mõnegi sõna, mida ehk veel tarvis oleks, ütlemata jätan. Kõik on rutuga kriipseldatud — eks näe, kas tulu saate.

Tervitades

Eduard Vilde.

Jk. Päevapildid palun pärast tarvitamist minu õele tagasi saata. Aadress: Tallinn, Raua uul. 10, proua A. Landberg. Minu saadetud pildist pole häda — võib jääda.

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 3. märtsil 1913.

Väga austatud härra Virgo!

Kui «Päevalehe» sõnum õige on,[1] et Eesti Kirjanduse Selts minu 1913. aastal ilmunud «Jutustustele» auhinna on määranud, kuna ta 1912. aasta toote «Tabamata ime» sootuks tähele panemata jättis, siis on mul nõu seda auhinda tagasi lükata, ja nimelt kui katset üht minu tööd, mille a i n e t ei sallita, teisega ära nokitseda, kuna mõlema raamatu kirjanduslik väärtus nii laia vahetegemist kuidagi ei õigusta. Enne kui ma tähendatud sammu astun, tahan muidugi auhinnakomisjoni põhjendust kuulda saada. Oma tagasilükkamise motiveerimiseks läheks mul aga järgmisi teateid tarvis, mida Teid palun saata, ja võimalikult peatselt:

1. Kui suurearvuline oli Tallinna Rahvahariduse Seltsi kirjanduse osakond ja kui suurearvuline sellesama seltsi eestseisus, kes «Päevalehe» järgi ühiselt ja ühehääleliselt «Tabamata imele» detsembris auhinna mõistsid?[2]
2. Ehk võiksite mulle mõlema kogu liikmed nimepidi üles anda.
3. Kas oli doktor J. Luiga ühes või teises kogus kaasa hääletamas?
4. Kas on teil teada, kuidas Tartu komisjonis üks ja teine liige on hääletanud? —[3]

Vabandage kristlikult, et ma Teid jällegi tülitan, aga mul ei ole Tallinnas teist, keda võiksin koormata.

Kui «Maa» Lihavõtte-albumit ühel või teisel põhjusel vast mitte välja ei saa anda, siis teatage mulle lahkesti ka seda, sest töötuju pole mul praegu mitte kõige parem ja ma ei tarvitseks pealehakatud palakesega siis rutata.

Tervitades
Ed. Vilde.

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 29. (16.) märtsil 1913.

Austatud härra Virgo!

Teid kui toimetuse liiget huvitab ehk, miks ja kuidas mina oma ühenduse «Päevalehega» lõpetasin; annan Teile seepärast asjast aru. 14. (1.) III kirjutasin ma «Päevalehe» t o i m e t a j a l e sõna-sõnalt:

«Teie keerulisest ja mähitud kirjavastusest minule («Päevaleht» 41) dr. J. Luiga protsessi asjus selgub mulle ainult, et Teie minu vastast kui lehe aktsionääri ja «nimelist» väljaandjat kitsikusest iga hinna eest välja püüate raiuda — ka tõe hinna eest. Kuna mina kui lehe kaastööline toimetusega ametivennalises vahekorras seisin, oleks Teie kohus pidanud olema protsessiakti ärakirja kontrollimiseks minule kätte saata. Et Teie seda mitte ei teinud, siis ei või sellest muud järeldada, kui et Teie seda teha ei j u l g e n u d. Ainult väikest last võite uskuma panna, et kaebaja ja tunnistaja kohtu ees i s e e n n a s t laimamises süüdistas. — Aga kuigi Teil kohtuakti järgi õigus oleks olnud minu protestist hr. G. E. Luiga moonutavate märkuste vastu (minu poleemika-kirja juurde) dr. Luiga protsessi kohta käivat osa lehest välja jätta, siis puudus Teil ometi igasugune õigus ka minu protesti e s i m e s t punkti, mis hr. G. E. Luiga võltsimise vastu käis, trükkimata jätta. Esitasid hr. G. E. Luiga märkusedki juba minu enesekaitse vägivaldset kitsendamist, siis on nüüd minu protesti t ä i e l i k avaldamatajätmine selle kitsenduse jäme jätkamine — praktika, mille sarnast ainult revolvrilehtede juures on harjutud nägema. Sel põhjusel lõpetan mina iga ühenduse Teie lehega.»

Kirjale juurde oli pandud avaldamisesooviga järgmine teatus: «Annan seeläbi teada, et mina «Päevalehe» väliste kaastööliste hulgast olen taganenud.»

See teade ilmus lehes v õ l t s i t u l t mitte minu sõnade ja allkirjaga, vaid toimetuse poolt sel näol, et välja võidi lugeda, kui oleks toimetus minu l a h t i l a s k n u d, ja peale selle peidetud kohas.

Sellest näen, et Teie uus peatoimetaja just niisamasugune ajakirjanduslik kaabakas on kui tema eelkäija. Teie võite julge olla, et protsessiakt minu poolt kõneleb, ja mitte Hanko-Luigade komploti poolt. Ma kahtlen, et neil akti ärakirja üleüldse on, ja arvan, et selle aset Oleski paljas kiri täidab; Olesk on aga selles asjas partei. Kui neil akti järgi õigus oleks olnud, siis oleksid nad seda toimetusele, minule ja avalikkusele triumfeerides näidanud ning oma uduse kirjavastuse kirjutamata jätnud. Ma tahan nüüd katset teha kohtuaktist endale ise ärakirja muretseda.

Eesti Kirjanduse Seltsi vaheajal «toetusrahaks» muutunud auhinda pole ma veel mitte vastu võtnud ega vormiliselt tagasi lükanud,[1] vaid ma pöörasin eestseisuse poole küsimusega, mis selle «toetusrahaga» õieti mõeldakse: kas see redigeerimise vääratus on või tahetakse mind sellega avalikult alandada; viimasel puhul läheb neile mulle juba kätte topitud pangatšekk tagasi. Ma tahan neid härrasid nimelt värvi tunnistama avatleda. Joh. Aavik kirjutab mulle Tartust,[2] et V. Reiman kui seltsi esimees «Jutustustele» määratud auhinna vastu protesti tõstnud ning ameti mahapanemisega ähvardanud, kui see sünnib![3] Sellest endise otsuse ümbermuutmine. Nagu näete, irvitab ka siit korruptsioon välja. Naljakas on Kitzbergi mänguosa selles komöödias.[4] Esmalt teatas ta mulle ametlikult, et «Jutustustele» auhind mõistetud, ning avaldas mulle sügavat ühistunnet minu emigrandisaatuse kohta. Nüüd — rahatähte saates, ehk mina küll otsuse auhinna vastuvõtmise üle kuni komisjoni põhjenduse ilmumiseni tegemata ütlesin jätvat — käib ta mulle rebaseliku libedusega peale, et ma raha vastu võtaksin, sest et mul nüüd enam tõrkumiseks mingit põhjust «ei tohiks olla». Selle rahasaatmisega enne minu otsuse äraootamist spekuleeriti muidugi nõiduse peale, mis rahatähel minu hinge kohta peaks olema! — Kui nemad endil õiguse arvavad olevat minule minu üleüldise edenemise eest auhinda mõista, siis ei ole mul käepidet seda tagasi lükata, sest et mina neile

ette ei või kirjutada, mil vormil nemad auhindasid välja peavad jagama; tahavad nad mind aga oma «toetusrahaga» alamale astmele vajutada kui mõlemat auhinna-saajat,[5] siis lükkan raha tagasi ja põhjendan seda avalikult ajakirjanduses. Esimesel puhul avaldan nende vastuse.

Teilt palun järgnevas asjas teatust: Mulle teatatakse, et Hindrey[6] paari aasta eest Menningu käest[7] 3 rbl. välja püüdnud pressida selle ähvardusega, et tema vastasel puhul «Vanemuise» etendusi «Postimehes» maha hakkab tegema. See sündinud «Vanemuise» näitelaval pärast etendust. Teisel päeval kaevanud Menning seda Tõnissonile; tekkinud tüli tagajärjel lahkunud Hindrey «Postimehe» juurest ja tulnud «Päevalehe» juurde. Mida teate Teie sellest loost? Mil aastal see oli? Kui asi õige on, siis oleks tarbe puhul huvitav kinni naelutada, et see ostetav arvustaja Eesti Kirjanduse Seltsi auhinnakomisjoni liige on! Inimene, kes lugu mulle teatab, on ise eduerakonna liige, aga et ta kuulu järele kõneleb, siis tahaksin tõendusi saada.

Lõpuks on mul «Tabamata ime» etenduse asi südame peal. Teie pole mulle veel mitte vastanud, mida Teie Jungholzi instseneerimisest arvate ja loodate,[8] ja kas Leo Saalepi osa vahest Altermann mängib.[9]

Nagu näete, fabuleerib ka Jürgenstein «Eesti Kirjanduses» minu draamast kõiksugu rumalusi kokku.[10] Muuseas luuletab ta Eeva Marlandi mõneks uduseks «emakujuks», kelle ette Leo tüki lõpul palvetades põlvili langeb!! Ka tema ei märka, et Leo haige vaim oma lihaliku ema juures viibib, ja nii täiesti, et ta Eevat enam ära ei tunne. Tema haige aju vääratab tükis juba kolm korda ennemalt kaugesse minevikku — lapsepõlve. Et seda kätte ei leita, on mulle tunnistuseks, et niisugune eesti arvustaja arvustuse objekti üle sugugi järele ei mõtle.

Mida arvate sel lool heaks: Kas pean ma Jungholzi kui näitejuhi poole seletava kirjaga pöörama? Või pean ma ajalehtedes etenduse eel eksitusi mingil sündsal vormil õiendada püüdma, et publiku eksimõistmist ära

hoida? Või võtate Teie ise vaevaks niisugust seletust lehes (hariliku eelkirjutusena) avaldada? Minu intentsioonid* ja «auffassung»** on Teil toona saadetud õienduskirja järgi teada — oma seletused lisage juurde. Teil oleks seda sündsam teha kui minul endal.

Kui Jürgenstein ja Karlson seletavad,[11] et Leo Lillile temast taganedes ü l e k o h u t tegevat, siis on seejuures nende härrade talupojalik eetika süüdi. Talupoja meelest on r a h a kõige ülem asi maa peal, ja Lilli andis Leole raha, raha, raha!! Et see läbi ja läbi rikutud naine oma meest ei armasta, et ta temale raha ainult puruegoistlikul püüdesihil — et kuulsuse kaasaks tõusta — andis, et ta selsamal püüdesihil teda tööga piitsutab, ilma tema tervise lagunemisest välja tegemata, et ta Leod kelmustele avatleb, et ta valmis on teda teise naisega jagama, et aga o m a positsiooni tema kõrval alal hoida — see ja palju muud ei maksa meie talupoegadest moralistide silmas midagi! Põhimõte, et abielu o t s a s on, kui tema alus mitte enam a r m a s t u s ei ole, ja et säärase abielu alalejääk v ä l i s t e l põhjustel traagilist õnnetust osalistele tähendab — see on meie eetikutele tundmatu!

Ma ei tea tõesti mitte, mis ma pean niisuguse hingelise nüriduse kohta ütlema! Ma lasen Lillit kui sõnakat ja kavalat inimest ennast osavasti kaitsta; nähtavasti mõjub see rabulistlik-valelik kaitsekõne nii «überzeugend»*** minu naiivsete arvustajate peale, et nad kõik — oma tähendatud moraalialusel seistes — vagadusega t õ e k s võtavad! *O sancta simplicitas!*** Ma sooviksin Lillit Karlsonile ja Jürgensteinile kaasaks — ehk hakkaksid siis Leo Saalepi «ülekohut» pisut teisiti hindama! Muidugi on ju terve seisukoht — ühe kirjandusliku teose tegelasi m o r a a l i küünarpuuga mõõta, absurd. Ma tahtsin aga ainult näidata, et nad ka s e l l e l t vaatesihilt täiesti eksivad.

Nähtavasti ei saa teater ka sellekski tärminiks

---

* Kavatsused, eesmärk.
** Käsitus, arusaamine (saksa k.).
*** Veenvalt (saksa k.).
**** Oo, püha lihtsameelsus! (lad. k.).

(30. III) valmis. Kas on teada, millal avamine järgmise tähtaja järgi umbes võiks olla?

Vahetan ülehomme korterit; uus aadress: ...

Tervitades Ed. Vilde.

Järelkiri.

Ligiolevat sedelit palun lahkesti talituse käskjalaga «Päevalehe» kontorisse saata!

Minu kojutulekust ei tule midagi välja. Küsisin Jaaksoni käest[12] Riiast nõu ja juriidilist seletust: ta andis mulle vastuse, mis mind paigale sunnib jääma. Jumalale tänu — kõigest kitsikusest hoolimata! Siin elan puhtuses.

88

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 23. (10.) apr. 1913.

Väga austatud härra Virgo!

Vist ei ole Teil aega olnud minu viimaste kirjade peale vastata, kuna teatri mittevalmissaamine ennemalt kavatsetud tähtajaks[1] Teile ka asja annab «Tabamata imesse» puutuvaid küsimusi mitte väga pakilisteks pidada.[2] Hüva! Mul enesel on praegu ka midagi muud enam südame peal kui draama instseneerimine, ja nimelt honorari saamata osa. Ma saan seitsme päeva pärast (1. mail) oma üüri hädavaevalt makstud, siis on «dalles»* majas. Palun Teid seepärast väga nimetatud puuduvat summat sisse kasseerida. «Estonia» härrad ei tohiks seda tõesti mitte liiaks pidada, kuna teatri avamise edasilükkamise läbi minu näidendil terve tänavune hooaeg kaotsi läks, ja kui neil kassas raha ei ole, siis leiavad nemad kahtlemata ennem nõu kui mina siin võõrsil. Ma jään lootma, et Teie mulle teatud summa varsti pärast pühi tulema võite saata. Arvake «Orjade» ja «Talulaste» hind maha.

«Maale» kirjutan kevade ja suve jooksul novelliraamatu, mille peale seda julgem võite olla, et mul nüüd enam ajalehti ei ole teenida. Tervis kosub õhurikka-

* Vaesus (heebrea k.).

mas, päikesepaistega uues korteris hästi ja meeleolu tõuseb, nii et töötamine jälle ladusamalt läheb.

Kirjanduse Seltsi «toetusraha» kui niisuguse lükkasin tagasi,[3] sest Jürgensteini seletus minu küsimuse peale oli puiklev ja käis Kitzbergi omadega armsasti vastamisi. Väga viisakas püüdis temagi olla, minu talent leiab temagi silmas armu ning «Tabamata imele» juhtunud ainult see äpardus, et enamus «küllalt ühehääleline» ei olla saanud. Ma seletasin temale, et ma mulle määratud raha «ainult kui täieväärilise a u h i n n a nimepidi avalikult nimetatud teose või teoste eest vastu võin võtta». Kui nemad oma armuanni laadi toetusraha otsust selle nõude kohaselt ei taha muuta, siis pidagu hinda tagasilükatuks. Ühes kirjaga saatsin neile pangatšeki jälle kätte ning jätsin nende asjaks minu tagasilükkamist ajakirjanduses teada anda. Arvatavasti ei tihka nad oma muudetud otsust veel kord muuta ning nõnda jääb siis tagasilükkamine maksma. Pärast nende teatust, või kui nad selle avaldamisega liiga kaua viivitavad, tahan mina asja nendelt saadud dokumentide najal avalikult kõnesse võtta, kus ma siis ka Reimani survet auhinnakomisjoni peale ning selle sõnakuulelikku allapaindumist puudutamata ei jäta. Ma ei pea seda mitte ainult oma isiklikuks asjaks, vaid ühtlasi üleüldiseks, sest mis täna minule juhtus, seda võib homme teisele mitte küllalt «truualamlikule» sulemehele juhtuda. Teie eksite, kui mind säärastes asjades liiga «närviliseks» (minu õe kirja järgi) peate; minu deviis on: «Ülekohut kannatada ei ole mitte parem kui ülekohut teha.» Võib olla, et tung ülekohtule vastu panna minus välismaa tervema õhu mõjul tugevamaks on kasvanud.

Loodan kindlasti, et Teie mulle selle kirja peale, kõigest koormatusest hoolimata, vastust liiga kauaks võlgu ei jää ning «Estoniaga» raha asjus ilusti toime saate.

Kuidas on soome tõlkega?

Saksa tõlge veel pooleli — vaja vahepeal jälle tööd teha, mis kindlamat palka lubab.

Tervitades

Ed. Vilde.

Eesti Kirjanduse Seltsile.

Kopenhaagenis, 18. (5.) aug. 1913.

Eesti Kirjanduse Seltsi üleüldisele koosolekule.[1]

Eesti Kirjanduse Seltsi auhinnakomisjonis oli aasta algul muude ilukirjanduslikkude teoste seas hindamisel ka minu 1912. aastal ilmunud draama «Tabamata ime».[2] Minu töö otsustati auhinnast ilma jätta. Imelikul kombel ei olnud aga asi sellega mitte lõpetatud. Ei, vaid komisjon tundis vastuseismata tungi minule siiski auhinda mõista. Küll oli ta tema enda sõnade järgi («Eesti Kirjandus» nr. 2, aruanne) «valitud 1912. a. ilmunud algupärase ilukirjanduse eest auhindasid määrama», aga et minule rõõmu teha, astus ta sellest piirist julgesti üle. Komisjon võttis minu raamatu «Jutustused», mille kaanel ilmumise-aasta «1913» suurelt ja selgelt üleval seisab, otsis selle sisemistelt lehekülgedelt ühe märksa väiksema arvu «1912» vaevaga üles ning määras mulle «Jutustuste» eest 150 rbl. korrapäralist auhinda.

Sõnum sellest seisis 11. veebr. «Päevalehes», mille kaastööline ja väljaandja dr. J. Luiga auhinnakomisjoni liige oli, ning 19. veebr. teatati seda mulle seltsi eestseisuse liikme hr. A. Kitzbergi kaudu ametlikult järgmiste ridadega:

> «Väga a. härra! Nagu Teie ehk ajalehtedest juba lugenud olete, määras E. Kirjanduse Selts Teile raamatu «Jutustused» eest 150-rublalise auhinna ja mul kui s. a. Seltsi kassahoidjal on au küsida, kas saab sellesama aadressi järgi, millega see kiri Teile tuleb, rahajuhatust (ühe sealse panga peale) Teile kätte saata. Teie lahke vastuse järel saadan raha kohe teele.»

Millest tuli nüüd auhinnakomisjoni ja tema kontroll-instantsi, eestseisuse sõbralik õhin minule igal tingimusel auhinda anda, pealegi kõrget auhinda? See küsimus on otsustava tähendusega kogu komöödia kohta, mis minuga on mängitud ja mille ma siin E. K. S.

liikmetekogule — ning avalikule arvamisele üleüldse — hinnata annan.

Komisjonile ja eestseisusele oleks muidugi armas, kui uskujaid leiduks, et neile aasta-arvudega e k s i t u s juhtus. Seda usku püüti kunstlikult soetada. Aga see on lihtsalt võimatu. Iga kahtluse, milleks kahesugune aasta-arv* vahest asja andis, oleks kolmekopikaline postkaart raamatu kirjastusele paari päevaga lõpu teinud. Pealegi oli «Postimehes», kelle talust või selle lähedalt auhindade määrajad ja kinnitajad enamasti pärit on, juba 2. veebr. — s. o. e n n e auhindade jagamist — minu «Jutustuste» arvustuse algul selge sõnaga öeldud, et raamat «t ä n a v u s e l kirjanduslikul aastal» on ilmunud. Lõpuks lükkas eksimise võimaluse täiesti kõrvale üks märkus eestseisuse koosoleku protokollis 21. veebr. — sellest alamal rohkem —, kus konstateeritakse, et ««Jutustuste» välimiste kaante peal küll 1913 seisab, trükipoognate peal aga 1912 on, n i i e t s e d a r a a m a t u t 1912. a. r a a m a t u t e h u l k a p e a b a r v a m a». Ilma kirjastajalt või autorilt järele küsimata d e k r e t e e r i v a d auhinnakomisjon ja eestseisus siin lihtsalt, et raamat 1912 on ilmunud, et tema eest auhinda anda võida!

Millest see kirglik andmise-õhin? — küsin veel kord. Kas ehk taheti minu emigrandipõlve kibedust kõliseva heateoga pisut suhkurdada? Aga see kibedus kestab juba kaheksandat aastat, ilma et E. K. S. juhatuses kellegi meel härdaks oleks läinud, ning mingi asi ei anna märku, et üheksas aasta minu põlve parandaks. Viie aasta eest, 1908, sai minu kirjanikukutse 25 aastat vanaks; see oli üleüldiselt teada, aga E. K. S. ülemus ei arvanud tarvilikuks seda platooniliseltki meelde tuletada, ammuks siis aineliselt. Ja nüüd korraga säärane pealetikkuv heldus!

Ainus õige vastus küsimuse peale, miks «Jutustustele» enneaegselt kõrge auhind määrati, võib siis see olla: Otsus minu «Tabamata imet» auhinnast ilma jätta t õ u k a s õ i g u s e l e j a õ i g l u s e l e v a s t u

* Raamatu esimese kaane peal seisab märkus: *«Mõtte» kirjastus, Tallinnas, 1913*, ja alles mitu lehekülge seespool varjatult: «J. Topmanni trükk, Tall. 1912.» — *Autori märkus.*

p e a d. Minu näidend ei ole mitte töö, mida võidi nende toodete kõrval, milledele auhinnad anti, sootuks tähele panemata jätta. Seda teati, seda nähti. Sest mitte üksnes ei võtnud meie lugemisepublik minu teost näidendi kohta enneolemata elavusega vastu, mitte ainult ei kõnelnud kriitika mõjuval rohkusel ja raskusel minu töö poolt, mitte ainult ei tunnistanud üks «Postimehegi» ilukirjanduslik arvustaja minu draamat «meie kirjanduslikus elus s ü n d m u s e k s», vaid «Tabamata imele» oli ka Eestimaa Rahvahariduse Seltsi kirjanduse osakonna tänavune kõige kõrgem auhind osaks saanud. Sel määral tähelepandud kirjatööd maha matta — see tundus E. K. S. hinnajagajatele avaliku arvamise ees muidugi riskandina. Aga maha matta t a h e t i teda, tema seltskonnakriitiline laad ei meeldinud hindajatele ja nende selja taga seisvale rühmale.

Ent kuidas nüüd asja toimetada, nii et välja ei paistaks, kui hindaks E. Kirjanduse Selts, kes ju eesti vaimlise elu erapooletu keskkoht ja juht tahab olla, ilukirjandust p o l i i t i l i s e l t seisupaigalt, ja mitte ilukirjanduslikult? Kuidas m õ t t e v a b a d u s e põhimõtet väliselt ausse jätta ja teda otstarbe tuluks siiski painutada? Kuidas paiste eest hoida, kui mõõdaks E. K. S. vihatud ilmavaatega autorit teise mõõdupuuga kui «oma mehi»? Sellest kitsikusest püüti «Jutustuste» kaudu välja pääseda. Küll ei puudu ka selles tootes kriitiline noot, aga see on teist liiki kui «Tabamata imes» — see ei lõika neile, kes endid meie seltskonna kandvateks jõududeks, tema patenteeritud esindajateks peavad, nii otsekohe närvidesse, ja — mis mitte vähem tähtis — novellisid l o e t a k s e ainult, nad ei kõnele näitelavalt hulkadele sel mõjusal erikeelel nagu näitemäng. Ja nõnda pisteti siis «Jutustustele» aupärg pähe, et autori vastu «erapooletust» üles näidata ja avalikku südametunnistust rahustada: eks läinud raha ning au ju sellelesamale mehele! —

Tol ajal polnud mul aimugi, et «Jutustuste» 6. leheküljel trükikoja aasta-arvuke «1912» seisab. Raamat p i d i vanal aastal ilmuma, oli jõuluks kuulutatudki, ilmus aga tõepoolest uuel aastal. Kui nüüd auhinnamõistjad endil õiguse teadsid olevat 1912. aastat ilmu-

mise-aastaks võtta — ma oleksin, et mitte formalist olla, sellega pidanud leppima. Kuna see silmapaistmata seesmine aasta-arv mulle aga teadmata oli, siis vastasin seltsi auhinnateate peale järgmise kirjaga 26. veebr. laekahoidja hr. Kitzbergi kaudu:

«V. a. hr.! Teie lahke kirja 19. veebr. sain kätte. Enne kui ma selle üle otsuse teen, kas ma E. K. S. poolt minu «Jutustustele» määratud auhinda vastu võin võtta, tahan kuulda saada, kuidas nimetatud seltsi auhinnamõistjad oma tänavust hindamist, niipalju kui see minusse puutub, põhjendavad. On nimelt võõrastust äratav — ja seda võõrastust on ajakirjanduses ka juba avaldatud —, et auhinnakomisjon, kellel 1912. aastal ilmunud ilukirjanduslikkude toodete üle oli otsustada, minu 1913. aastal ilmunud «Jutustustele» auhinna mõistis. Arvatavasti ilmub hindajate põhjendus seltsi häälekandja «Eesti Kirjanduse» lähemas numbris.»

Minu kiri on alles teel, kui mulle Kirjanduse Seltsi ülemuse ligikonnast ja kõigiti ustavast käest teade tuleb, ka minu novelliraamatust olevat vaheajal kurja leitud ja seeläbi uude kimbatusse satutud!

Kirjas 28. veebr. ilmutatakse:[3]

«See [minu raamat] pidi Eesti Kirjanduse Seltsis peaaegu ministeeriumi kriisi tekitama. Sest niipea kui hr. Reiman teada saanud, et Teie «Jutustustele» Kirjanduse Seltsi auhind määratud, ähvardanud ta esimehe-ametist taganemisega. Selle tagajärjel olla komisjon oma otsuse teisiti formuleerinud, nimelt selles mõttes, et Teile auhind antakse mitte üksiku töö eest, vaid üleüldse Teie kirjanduslikku edenemist viimasel ajal (iseäranis stiili poolest) silmas pidades . . .»

Teie võite arvata, et ma seda lugedes kulmud kaunis kõrgele ajasin. Eestis on küll mõndagi võimalik, mis kultuurmail mitte võimalik ei oleks, aga et ühe kirjanduseseltsi president oma isiklikku võimu selleks tarvitab, et ilukirjandusliku auhinnakomisjoni peale, kes ainult oma esteetilise südametunnistuse järgi kohut

peab mõistma, mõju avaldada — see on Eestiski liig! Kui see teade tõeks läheb, siis on seesama hr. V. Reiman, kes nii palju kõlblusest armastab kõnelda ja kirjutada, oma kõlblusetundega vägivalda suutnud ühendada, et mittepoliitilises seltsis poliitilisele vastasele selja tagant aatelist ja ainelist hoopi anda! Ning auhinnakomisjon, kelle iseenesest mõistetav eeltingimine piiramata otsuse-vabadus on, paindus esimehe võimule ja mõjule alla! Ja eestseisus, kes mulle «Jutustuste» auhindamise ametlikult juba teada andis, täitis presidentliku isevalitseja käsku ning kirjutas krabinal ka muudetud otsusele alla! See on ju üpris armas metood rühmapoliitiliselt vastumeelseid raamatuid ära nottida. Sest niisuguse auhinna peaväärtus ei sisaldu ju mitte autorile antavas taskurahas, vaid selles, et lugeva rahva tähelepanekut mõne headuslikult väljaulatuva teose peale juhtida — kirjanduse ja selle tarvitajate ideaalseks tuluks.

11. märtsil jõudis mulle «Eesti Kirjanduse» 2. nr. auhinnakomisjoni aruandega kätte. Õige! Minu «Jutustused» on maha maetud; nad on «Tabamata imele» orkusesse* järele saadetud! Aga veel midagi on kadunud: auhind! Tema asemel ulatatakse mulle kahe auhinnasaaja selja tagant üks senini tundmata «toetusraha» nimeta tööde eest armulikult pihku! Ma loen seltsi häälekandjast:

«Auhinnakomisjon, kes Eesti Kirjanduse Seltsi poolt oli valitud 1912. aastal ilmunud algupärase ilukirjanduse eest auhindasid määrama, on kokkutulnud rahad, 350 rbl., järgmisel moel ära jaotanud:

150 rbl. kirjanik A. Kitzbergile draama «Libahundi» eest.

50 rbl. ergutus-auhinnaks kirjanik O. Lutsule jutustuse «Kevade» eest.

Peale selle kirjanik Eduard Vildele toetusrahaks 150 rbl.

«Libahundis» on komisjon iseäranis tahtnud tähendada väga õnnelikult ja tõsise luuletaja instink-

* Surnuteriiki (lad. k.).

tiga leitud aine peale, mille käsitlemine harilikust reaalelu järeleaimamisest kõrgemal seisab ja mis kirjanikule võimalikuks on teinud üht külge rahva psüühest, nimelt selle painajalikku, salapärastest võimudest piiratud ja luuleliku ebausuga põimitud osa selgitada, olgugi et teos mitte küllalt jõurikkalt läbi viidud ei ole, vaid hõrepoolne tundub.

«Kevadele» auhinda andes on komisjon tahtnud kõigepealt selle autori õige algupärast ja rohkel mõõdul produktiivset, olgugi veel peenenemata ja kirjanduslikult harimata annet edasitöötamiseks ergutada.

Ed. Vildele toetusraha määrates on komisjon selle kirjaniku viimasel ajal silmanähtava edenemise peale tähelepanemist tahtnud pöörata, edenemise, mis iseäranis kompositsiooni ja stilistilise külje hoolsamas väljatöötamises ning keele rikkamas arenemises end avaldab.

Auhinnakomisjoni liikmed:
Aino Kallas, J. Luiga, K. A. Hindrey.»

Vaevalt olen selle barbaarses stiilis kirjutatud aruande salapärased sügavused läbi uurinud, kui sellesama päeva järgmine post mulle kinnitatud kirja toob, millelt ma hr. Kitzbergi käekirja ära tunnen. Ahaa — mõtlen oma naiivsuses — ametivend Kitzberg, kes kogu seda janti tunneb, kes sinu ärakägistamist ise pealt nägi, annab sulle vististi nüüd ametivennalikult nõu seda «toetusrahaks» ristitud ülbet aupuutumist energiliselt tagasi lükata. Ta lükkas ehk omagi nii kidasel olukorral saadud auhinna tagasi, et ennast oletuse varju eest hoida, kui mängiks siin kirjanduslik-poliitiline nepotism* osa, kui võlgneks ta oma auhinna eest sellele juhtumisele tänu, et ta «oma mees» ja seltsi eestseisuse liige on. Kultuurmail tõstetakse peale selle veel ametivennale tehtud ülekohtu vastu tüsedat protesti.

Ma avan kirja ja ei suuda oma silmi uskuda. Ametivenna Kitzbergi ainus mure on, et mina armuanni

* Onupoja-poliitika.

vastu võtaksin! Ta seob seda mulle soojalt südame peale. Tema meelest on kõigiti korras, et mulle auhinna asemel ebamääraste teenuste eest pisut ebamäärast «toetust» antakse. Ja et kauka jumal vaesuses vireleva sulemehe peale oma nõidusega mõjuks, lisab hr. Kitzberg oma kirjale 150-rublase pangatšeki juurde — hoolimata sellest, et mina temale teada andsin, ma tahtvat raha vastuvõtmise kohta alles siis otsust teha, kui ma auhinnakomisjoni hindamise põhjendust olen lugenud! Lõpuks üllatab mind hr. Kitzberg veel sellega, et ta oma endise ametliku teate, mille järgi «Jutustustele» 150 rbl. auhinda mõisteti, nüüd maha salgab! Ta püüab mind uskuma panna, et mulle auhinna asemel kohe «toetusraha» mõisteti. Hr. Kitzberg kirjutab:

«V. a. hr.! Teie lahke kirja sain. Eile ilmus «Eesti Kirjanduse» nr. 2 auhinnamõistjate otsusega, mille sõnasõnaline sisu mulle sel ajal, kui Teile kirjutasin, tuttav ei olnud. Saatsin Teile selle numbri ja siia juurde panen ärakirja eestseisuse protokollist. Loodan kindlasti, et Teil mitte põhjust ei tohiks olla summakest vastu võtmata jätta, ja panen siia juurde rahajuhatuse, — väikest kviitungit palun vastu saata.»

Nagu neist ridadest selgub, püüti minu ja ilma ees asjalugu kinni katta, et komisjon eestseisuse nõusolemisel oma endise otsuse minu kohta esimehe rõhumisel ümber muutis. 19. veebr. teatas mulle selts, et minu «Jutustustele» auhind on mõistetud, kuni 21. veebr. oli siis auhinnast juba «toetusraha» tehtud, kuigi «Jutustusi» «muu seas» veel nimepidi nimetati, sest hr. Kitzbergi poolt mulle kättesaadetud eestseisuse koosoleku protokollis nimetatud päevast on öeldud:

«Auhinnamõistjate otsus pandi ette, kus A. Kitzbergile «Libahundi» eest 150 rbl., O. Lutsule ergutusauhinnaks 50 rbl. ja E. Vildele toetusrahaks 150 rbl. on määratud. Vilde tööde ärahindamise seas on ka [?!] tema «Jutustused...»

7. märtsil aga, mil «Eesti Kirjandus» auhinnakomisjoni otsustega ilmus, oli ka «Jutustuste» nimigi hoolega maha kraabitud. Paraku ei tulnud hr. Kitzbergil meelde selle eest muret kanda, et seltsi kirjatoimetaja hr. A. Jürgenstein temaga «ühed sõnad» peab. Nagu selle härra alamal äratrükitud kirjast näha, tunnistab hr. Jürgenstein ilusti üles, et «auhinnamõistjad olid nimelt esiti selle peale kokku leppinud, et Teile «Jutustuste» eest auhinnaks 150 rubla määrata». — Ma tahtsin nüüd kuulda saada, mis E. K. S. eestseisuse täiskogul keerulise loo kohta on öelda ja kas ehk sõna «toetusraha» viletsalt kirjutatud auhinnaaruandes vast selle kirjatüki autori oskamatuse arvesse ei kuulu. Seepärast pöörasin nimetatud eestseisuse poole järgnevate ridadega:

«E. K. S. austatud eestseisusele, Tartus.

19. veebr. s. a. andis E. K. S. oma laekahoidja hr. A. Kitzbergi kaudu minule teada, et tema minu raamatule «Jutustused» 150-rublase auhinna on määranud, kuna see teade selsamal sisul «Päevalehes» juba 11. veebr. seisis. E. K. S. auhinnakomisjoni aruandest («E. Kirj.» nr. 2) näen mina nüüd, et nimetatud komisjon oma endist otsust on muutnud; muudetud otsus ei määra minule mitte enam nimepidi nimetatud teose eest auhinda, vaid mulle määratakse minu üleüldise edenemise eest tähendatud summa «toetusrahaks», ja nimelt «peale» auhindasid, mis kahele teisele kirjanikule on mõistetud.

«Auhinna» ja «toetusraha» vahel tehakse aruandes nähtavasti vahet. Niisugusele vahetegemisele kõneleb aga komisjoni põhjendus, mille eest ta ühele ja teisele autorile hinna on määranud, vastu. Komisjon honoreerib oma põhjenduse järgi kõigi kolme kirjaniku teostes viimaste üksikuid omadusi, mitte neid teoseid nende täiuses: ühes «õnnelikult leitud ainet», kuna «teos mitte küllalt jõurikkalt läbi viidud ei ole, vaid hõrepoolne tundub»; teises «autori õige algupärast ja rohkel mõõdul produktiivset annet», kuna see «veel peenenemata ja kirjanduslikult harimata» on, ning minu «viimase aja»

töödes muuseas «iseäranis» minu «silmanähtavalt edenenud kompositsiooni, stiili ja keelt».

(Tõepoolest on minu positsioon auhinnakomisjoni kriitika järgi veelgi parem: sõnaga «iseäranis» antakse märku, et minu viimastes töödes peale kiidetud kompositsiooni, stiili ja keele veel midagi head on — kahtlemata siis nende ained. Või ehk meeldis komisjonile nende tendentski? Seda parem mulle, seda pahem aga komisjonile, kes minu laituseta tööd auhinnast ilma jättis ja puudulikkudele auhinnad määras!)

Et nüüd kirjanduslikus kunstis kiiduväärt kompositsioon, stiil ja keel mitte vähem ei kaalu kui puudulikult käsitletud õnnelik aine ja et säherdune kompositsioon, stiil ja keel ühtlasi autori annet eeldavad, siis puudub auhinnakomisjoni põhjenduses asjalik alus väljajaotatud summadest kahte «auhindadeks» ja ühte «toetusrahaks» nimetada. Ma pööran seepärast E. K. S. eestseisuse poole, kes komisjoni aruande on kinnitanud, küsimusega: Kas on minule määratud auhinna «toetusrahaks» ümbernimetamine lihtne redigeerimisevääratus, või aga on mind sellega mõlema teise kirjaniku kõrval tahetud alandada? Kui lugu viimane on, siis saadan mulle kätte tulnud panga-rahajuhatuse ülemal nimetatud summa peale E. K. Seltsile tagasi.»

Minu kirja peale andis E. K. S. kirjatoimetaja hr. A. Jürgenstein mulle 20. märtsil järgmise rabulistliku* vastuse:

«V. a. hr. Vilde! Teie kirja 26. (13.) märtsist sain täna kätte ja võin Teile, ilma et eestseisuse koosolekut oodates asjaga viivitada, kohe vastata, kuidas lugu auhinnamõistjate otsuse motiveerimise muutmisega oli.

Auhinnamõistjad olid nimelt esiti selle peale kokku leppinud, et Teile «Jutustuste» eest auhinnaks 150 rbl. määrata. Siis, kui üks auhinnamõistja selle

* Õigust väänava.

teate liiga kiiresti, enne kui eestseisusel korda läks hinnamõistmist heaks kiita, «Päevalehte» oli juhtinud,* tuli eestseisusele mitmelt poolt sellel formaalsel põhjusel protestisid, et «Jutustused» alles 1913 ilmunud olla, kuna hindamise alla ainult 1912. a. raamatud olid määratud. Lähemal järelevaatamisel leidis eestseisus, et selleks formaalprotestiks ka asja oli, sest raamatu välimisel kaanelehel seisis tõesti 1913, sisemisel 1912. Ka «Tallinna Teataja» tegi selle kohta märkusi. Nii siis pani eestseisus selle protesti ka auhinnamõistjatele ette ja palus otsust, mis juba kord väljaspool tuttavaks oli saanud, niiviisi formuleerida, et protesteerijatel põhjus protestiks ära kaoks. Ja seal olid nad siis arvanud selle tee kõige õigemaks mitte raamatu nime nimetada, vaid hind nii määrata, nagu ta põhjendatud on.

(Hr. Jürgenstein ei tunnista siin midagi vähemat, kui et eestseisus komisjonile ette pani asjalugu avalikkuse ees võltsida, et auhindadeks määratud avalikku raha ühe raamatu peale välja anda, mis sugugi hindamise alla ei käinud! Ja sellega oli komisjon nõus!)

Et aga jälle ilma kindla raamatuta auhinnanimetus vast [!] kohane ei oleks olnud, siis sai auhinnast toetusraha. Et viimane tähendus Teie kohta alandust ei pea tähendama, näete juba sellest, et Teie summa teistest suurem [?] on. «Tabamata ime» ei leidnud kui draama** hindajate seas kui auhinnatöö küllalt [?] ühehäälelist poolehoidmist, sellepärast ei aidanud ka see kitsikusest välja. Kord kuulutatud auhinda aga üsna tagasi võtta ei arvatud sugugi kohaseks, seda enam, et meil teada oli, et Teil elu emigrandina kerge ei ole ja vast juba hinna rahaline väärtus praegusel seisukorral Teile mitte ükskõik ei

* Aga sedasama teatas mulle 9 päeva hiljem ka eestseisuse liige hr. Kitzberg. — *Autori märkus.*

** Komisjon oleks teda ju lüüriliseks lauluks võinud tunnistada. — *Autori märkus.*

ole, kas Teie ta aasta varem või hiljem kätte saate. — Nii siis, austatud härra Vilde, mitte alandada ei ole Teid tahetud, vaid otsiti vormi, kuidas sellest õnnetust kahekordsest aastanumbrist mööda saada.»

Hr. Jürgenstein kõneleb palju, aga ei seleta midagi. Ta ei v õ i midagi seletada, sest et ta sunnitud on t õ s i a s j u v a r j a m a. Ta peab maha salgama tõsiasja, et «kahekordse aastanumbriga» («Jutustustega») ainult sellepärast «kitsikusse» satuti, et ühekordne aastanumber («Tabamata ime») m i t t e - kunstilistel põhjustel auhinnast ilma jäeti. Ta peab maha salgama tõsiasja, et «Jutustuste» auhind ainult sellepärast «toetusrahaks» ümber ristiti ja raamat ise avalikult nimetamata jäeti, et seltsi vaimulik president e i s a l l i n u d, et Eesti Kirjanduse Selts minule kui tema mõtteilma vastasele autorile auhinna annab ja seega minu tööd rahvale lugemiseks soovitab. Komisjon ja eestseisus valisid «Jutustuste» ilmumise-aastaks t ä i e t e a d v u s e g a 1912 — «väliste protestide» vastu pidid nad siis p õ h j u s t e g a varustatud olema ja nende kohus oli nendega oma valikut kaitsta.

Hr. Jürgenstein tuletab lõpuks minu emigrandi-elu meelde. Just see minu h ä d a p õ l v oleks härrasid ja prouasid pidanud teo eest hoidma, mida teisiti ei saa mõista, k u i e t m i n d m i n u v a e s u s e a b i l s e d a k e r g e m i n i a r v a t i a l a n d a d a v õ i v a t. —

Hr. Jürgensteini «seletuse» peale reageerisin mina 27. märtsil «toetusraha» tagasilükkamisega, mida ma järgnevalt põhjendasin:

«V. a. hr.! Teie seletus 20. III s. a. Eesti Kirjanduse Seltsi poolt minule määratud «toetusraha» asjus lonkab. Nimetatud seltsi eestseisuse protokollis 21. veebr., millest laekahoidja hr. Kitzberg mulle väljavõtte saatis, on nimelt lugeda:

«Auhinnamõistjate otsus pandi ette, kus A. Kitzbergile «Libahundi» eest 150 rbl., O. Lutsule ergutusauhinnaks 50 rbl. ja E. Vildele toetusrahaks 150 rbl. on määratud. V i l d e t ö ö d e ä r a h i n d a m i s e

seas on ka tema «Jutustused»,* mille välimiste kaante peal küll 1913 seisab, mille trükipoognate peal aga 1912 on, nii et seda raamatut 1912 a. raamatute hulka peab arvama. — Eestseisus kinnitab need otsused ja annab kirjatoimetaja hooleks seda otsust seltsi ja komisjoni nimel «Eesti Kirjanduse» lähemas numbris avaldada.»

Sellest protokollist järgneb:

1. E. K. S. auhinnakomisjon ja eestseisus teadsid endid õigustatud olevat minu «Jutustusi» 1912. aastal ilmunud raamatute hulka lugeda.

2. Komisjon leidis niihästi sellest raamatust kui ka minu «Tabamata imest» (muid ilukirjanduslikke tooteid pole minu sulest viimasel ajal ilmunud) auhinnaväärilisi omadusi.

Et aga komisjon eestseisuse heakskiitmisel minule tähendatud tööde eest siiski mitte auhinda ei mõistnud, vaid selle asemel armuanni laadi «toetusraha», ja et komisjon oma otsuste põhjenduses («E. Kirj.» nr. 2) minu tööd nimepidi avalikult nimetamata jättis, siis ei luba see teguviis muud järeldada, kui et komisjon eestseisuse nõusolemisel minu raamatuid avalikkuse eest varju püüdis poetada ning rahasumma mulle ainult selleks määras, et minule tehtud haavavat ülekohut väliselt veidi kinni katta.

Nõnda on asja üleüldiselt mõistetud, nagu mulle kodumaalt tulnud teated tunnistavad.

Sel lool on mul au Teile seletada, et mina endale määratud raha ainult kui täieväärilise auhinna nime kaudu avalikult nimetatud teose või teoste eest vastu võin võtta. Kui komisjon ja eestseisus oma otsust selle nõude kohaselt muuta ei taha, siis palun

---

* Pandagu tähele seda piinlikku hoolt, millega «Tabamata ime» nimetamise eest hoitakse! Räägitakse minu «töödest», mille «seas ka» «Jutustused» olevat, nagu oleks neid peale viimase raamatu veel lugemata hulk, ja mitte «Tabamata ime» ainuüksi, sest muidu poleks ju ära näha, miks komisjon neid mõlemat ei võinud nimetada, kui seda auhinna mõistmiseks tarvis läks. — *Autori märkus.*

mulle määratud «toetusraha» minu poolt tagasilükatuks pidada ja seda ajakirjanduses teada anda.

Kirja juures on panga rahajuhatus.»

Nagu siit näha, jätsin mina auhinna-andjatele veelgi tee lahti minule tehtud ülekohut heaks teha: «toetusraha» auhinnaks tagasi tunnistada ja minu raamatut või raamatuid avalikult nimetada. Nemad ei teinud seda. Nad jätsid ülekohtu rahuliku südamega ülekohtuks ja püüdsid järgmise lakoonilise «Teatusega» «Eesti Kirjanduse» 4/5. nr-s asja tuumast mööda hiilida:

«Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisus annab sellega teada, et kirjanik Eduard Vilde temale E. K. S. poolt määratud 150 rbl. sellepärast on tagasi lükanud, et see summa temale «toetusrahaks» on määratud «kirjaniku viimasel ajal silmanähtava edenemise eest, mis ennast iseäranis kompositsiooni ja stilistilise külje hoolsamas väljatöötamises ning keele rikkamas arenemises avaldab», ja mitte auhinnaks avalikult nimetatud teose või teoste eest.

Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisus.»

Selles «Teatuses» lastakse läbi paista, kui oleksin mina tühise vormi-asjakese pärast raha tagasi lükanud. Minu põhjendused, milledest selgub, et mina kui inimene ja kirjanik ennast v a i m l i s e v ä g i s t a m i s e j a ä r a t e e n i m a t a a l a n d a m i s e v a s t u k a i t s e n, vaikitakse lihtsalt surnuks.

Eestseisusel on seltsi liikmetekogu ja meie avalikkuse vastu pealegi nii vähe lugupidamist, et ta ainust sõna seletuseks ei kuluta, kust tema ja auhinnakomisjon volituse võtsid seltsi nimel ja avalikkude rahadega äkki üht t ä i e s t i u u t a s u t u s t elule kutsuda: k i r j a n i k k u d e r a h a l i s t t o e t a m i s t. Komisjoni enda tunnistust mööda oli tal ainult voli tema meelevallale usaldatud võõrastest rahadest ilukirjanduslikke a u h i n d a s i d m ä ä r a t a. —

Oletades, et Eesti Kirjanduse Selts seda tõesti tahab olla, millena ta avalikkuse ees tänini on püüdnud esineda — nimelt Eesti kirjandusliku elu üleüldine kesk-

koht, mille ees kõik meie vaimlised tööjõud, nende ilmavaatest ja esteetilistest püüetest hoolimata, üheõiguslikud peavad olema — tõstan mina kui eesti kirjanik seega E. K. S. üleüldise liikmetekogu ees protesti seltsi auhinnakomisjoni ja eestseisuse vastu, kes seda üheõigusluse põhimõtet minu kohta kõige jämedamal kombel on rikkunud ja kelle teguviisi järgi Eesti Kirjanduse Seltsi muuks ei või pidada, kui ühe poliitilise rühma kirjanduslikuks komisjoniks, kellel mitte meie kirjandusekunsti vaba edenemine südame peal ei seisa, vaid üksnes oma eripüüete vägivaldne läbiviimine. Niisuguse seltsi kirjanduslikud auhinnad ei oleks midagi muud kui meelehea-rahad «poliitilise ustavuse» eest, see on rahad, mille eest nende eesti kirjanikkude käed, kes vaimlise vabaduse aadet ka tegelikult kõrgeks suudavad pidada, kinni peaksid jääma.

Lootes, et Eesti Kirjanduse Seltsi liikmete täiskogul seltsi iseloomust ja sihtidest teine arvamine on kui tema auhinnakomisjonil ja eestseisusel, jään ootama, et koosoleku *votum** minu rikutud õiguse jälle jalule seab.

Austades

Eduard Vilde.

90

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 19. (6.) aug. 1913.

Austatud härra Virgo!

Neiu Holmberg tõi Teie kirja.[1] Rõõmustan, et tõlge pr. Rantaneni kätte läks.[2] Uuele kuukirjale teen hea meelega kaastööd.[3] Kuid Teie toimetate ju nüüd Tartu «Oma Maad»?[4] Jään uue ettevõtte kohta lähemat ootama. «Estonia» tohuvabohu on lõbus — nagu operetis! Ma arvasin ammugi juba ette, et pr. Rantanen Eestile selja pöörab — ta oli kunstnik, aga temaga käidi ümber — ka kriitikas — nagu karjatüdrukuga,

* Otsus (lad. k.).

sest et tema kunsti kätte ei leitud. Prl. Holmbergi järgi on ta üks soome tähtsamatest näitejõududest ja ma leian tema honorari-nõude nüüd, kus teda ometi leitakse tarvis olevat, üsna mõistliku olevat. — Minu «Pisuhännast» on praegu $^2/_3$ mustalt valmis; püüan viimase kolmandikuga rutata, kui rahu antakse.

Nüüd üks eventuaalpalve. Ma seadsin Eesti Kirjanduse Seltsi «toetusraha» asjus dokumentide najal, mis *in extenso** juurde on lisatud, seletus- ja protestikirja kokku,[5] mille ma eile seltsi eestseisusele kätte saatsin nõudega, et teda seltsi üleüldisele koosolekule (20. aug. Tartus) ette loetaks ja arutamisele võetaks. Ühtlasi saatsin aga selle kirja (kah eile) «Mõtte» kirjastusele l e n d l e h e n a trükis avaldamiseks kätte, et temale laialisemat tutvustust muretseda, kui ka kartes, et eestseisus teda koosolekule kas ette ei panegi või seda küllalt asjalikult ei tee. Asjal on nii tähtis põhimõtteline külg, et tema avaldamine mulle meie kirjanduslikkude olude valgustamiseks väga tarvilik tundus olevat. Et aga aeg väga napp on ja ma mitte ei tea, kas Lilienbachil[6] — tema lubamisest hoolimata — ühel või teisel põhjusel võimalik on trükkimist k a h e - k o l m e p ä e v a g a teoks teha, siis tahtsin nimetatud puhul lendlehte «Maale» kirjastada pakkuda. Tema pealkiri on: «Avalik kiri Eesti Kirjanduse Seltsile» — a l a t i i t e l: «Seletus ja protest «toetusraha» asjus.» Lilienbachile kirjutasin, et ta Teie poole pööraks, kui tema nõu ei aita. Muidugi peaks trükitud lendleht k o h e Tartusse müügile minema, aga ka muudesse linnadesse; ka võiks teda *gratis* Teile tuntud kirjanduslikkudele isikutele kätte saata, milleks «Mõtegi» Teile eksemplare annaks, kui «Maa» mitte kirjastajaks ei hakka. Kui heaks arvate, võiksite «Päevalehes» ka eelteate tuua, kuna **kõigi** lehtede toimetused valmis eksemplarid peaksid nii ruttu kätte saama, et nad sisu üle võiksid refereerida. Ehk olete nii lahke ja otsite Lilienbachi (ta elab vist Nolte hotellis Ritteri uul.) üles ning küsite järele, kuidas lugu on. Mis müügihinnasse puutub, siis peaks see odav olema, kuid, nii, et kulud tasa saa-

* Täielikult (lad. k.).

vad. Välimus pole tähtis, võiks ilma heftimata jääda, ainult valtsimist oleks vaja.

Olen Teile tänulik, kui mind selles asjas tarbe korral võiksite toetada. Lendlehe sisu peaks publikut huvitama.

Rutulise tervitusega

E. Vilde.

91

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 8. sept. 1913.

Austatud härra Virgo!

Nagu lehtedest lugesin, ei olla «Estonial» «Tabamata ime» etendamiseks küllalt naisnäitlejaid, kuna pr. Rantanen tema liiaks peetavate honorarinõuete pärast kõrvale pidavat jääma. See asjalugu teeb mulle muret, sest nõndaviisi võib ju ka see hooaeg minu tükile kaotsi minna. Ma ei saa aru, kust siis neid naisnäitlejaid edaspidi peaks võetama, kui neid uue teatri alanud hooajaks ei ole muretsetud. Paluksin seepärast Teilt asja kohta seletust ning teadet, mida mõtlete ette võtta, et minu draama ka teistele näitelavadele vabaks saaks. Omal ajal kirjutasite mulle, et Teie «Estoniaga» kirjaliku lepingu teete. Kas see on sündinud ja kas lepingus ka praegune eventualiteet* — teatri mängimise võimetus — vast ette on nähtud? Muidugi poleks tüki vabanemisega siis suurt pakki, kui teised näitelavad teda pole küsinud — ühe Teie teate järgi oli seda Peterburist tehtud. On aga lugu teine, siis peaksite küll nõu leidma ja sammusid astuma, et meid kahju eest hoida. Minu elujärg on niisugune, et ma sunnitud olen k õ i g i oma tööde rahalise tuluga õige piinlikult rehkendama. Väga võimalik pealegi, et nüüd, kus pr. Rantanen Lilli rasket ja otsustavat osa ei ole mängimas, näidendi laekaline tõmbejõud väga kahaneb; see tuleks siis tüki kesas-seismisele veel juurde. Kas ei ole «Estonia» mitte prl. Mieleri angažeerimise peale mõelnud?[1] See tuleks ehk nüüd, kus suur eesti näitelava olemas, Moskvast

* Võimalus.

ära. Mulle ei mahu ülepea mitte hästi pähe, kuidas üks nii monumentaalne kunstitempel arvab oma hiiglaruumi täita võivat, kui tal näitelavalt näitlejate puudusel, mis hulga tükkisid tarvituselt kõrvaldab, midagi pole pakkuda. Viit näitlejannat nõuab iga teine tükk näitekirjanduses!

Lõpuks ehk võite mulle veel teatada, kas pr. Rantanen «Tabamata ime» soome tõlke kallal ikka tõesti töötab. Võiksite mulle tema aadressi saata — ehk kirjutan talle tarbe korral ise. Vabandage seegikord jälle koormamist — ei saa teisiti kuidagi läbi! Märkan küll, et Teie mulle enam selle sõbraliku nobedusega ei vasta kui ennemalt, teen selle üle endale ka mõtteid, aga loodan siiski, et seekord palvet täidate, kuigi ehk veidi vastumeelselt.

Tervitades
Ed. Vilde.

92

M. Kampmannile.

Kopenhaagenis, 22. (9.) sept. 1913.

Väga austatud härra!

Tänan Teid kõigepealt saadetud lehtede eest. «Postimees» on mul endal, «Meie Aastasada» läks aga tarvis.[1]

Et Teie minu ema oma kirjandusloos mõtlesite nimetada, siis teatan Teile, et teda enam ei ole. Ta suri 31. aug. vkj. Tallinnas peaaju-rabandusse. Tema suur igatsus poega enne surma veel kord näha saada jäi täide minemata. Kuni viimase õhtuni on ta veel mõlemad Tallinna päevalehed hakatusest otsani läbi lugenud, nagu tal harjunud viisiks olnud, ning minu «Jutustused» ja «Avalik kiri», mis teda ärevuseni huvitanud, olnud tal sängis, kui suur külaline ukse pihta koputanud, et tema vaimuaparaati äkki seisma panna.

Lõpuks jälle üks palveke — heas lootuses Teie sõbraliku lahkuse peale. Mul oleks Eesti Kirjanduse Seltsi põhikirja vaja. Kasvatage minu tänuvõlga ja saatke mulle see! Nähtavasti sunnivad mind vastased protesti asjas veel kord sulge pihku võtma[2] — mitte minu asja kaitseks, sest see põhjeneb ümberlükkamata tõsiasja-

del ja kaitseb end ise, küll aga nende ilmkuulmata valede kinninaelutamiseks, millega härrad oma väljapääsemata kitsikuses opereerivad. Nii paksu ja ühtlasi nii tõntsi valet poleks ma siiski mitte võimalikuks pidanud! Iseäranis groteskne on lugu veel seeläbi, et needsamad isikud hirmsal mürinal eneste aumehelikkust kinnitavad ja neid «vurledeks» ja «huliganideks» sõimavad, kes 2×2= viis ei lase teha[3] («Postimees» 199, Tõnisson)! Ma mõtlesin vaiki jääda võivat, nähes, et tõde seal, kus teda mõista taheti, läbi lõi. Et aga «Postimees» publikule kõiksugu jalutute «seletustega»[4] (Aino Kallas, Hindrey) süstemaatiliselt tolmu silma püüab paisata, siis pole mul teist teed valida, kui jälle kõnelda. Esiotsa jään veel «seletuste» järge ootama, sest mida rohkem neid koguneb, seda paremini löövad nad üksteist vastastikku surnuks. Põhikirja oleks mul teatava diktatuuri-paragrahvi tundmaõppimiseks tarvis. Tänan Teid ette tema muretsemise eest!

Viisakalt tervitades

Ed. Vilde.

93

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 25. (12.) okt. 1913.

V. a. härra Virgo!

Kõigepealt õiendan paar ekslikku oletust Teie kirjas ära, teades, et minu naise kiri nendeks asja ei annud.[1] Mul pole uneski meelde tulnud «Pisuhända» enampakkumise-objektiks «Maa» ja «Mõtte» vahel teha ja Teid sundida Lilienbachist «üle pakkuma»; ma andsin Teile lihtsalt teada, missugune honoraripakkumine mulle teise kirjastuse poolt sule all oleva töö kohta on tulnud, mille omandamiseks ma Teile eesõiguse olin määranud, mille kohta meil aga kaup veel tegemata oli. See asjaolu selgub juba sellest, et ma «Maale» hinda lubasin alandada selle loodetava tulu tõttu, et Teie vahetalitus teatritega vast kräbedam ja nobedam on kui töödega koormatud üksiklase Lilien-

bachi oma, misjuurde veel see tuleb, et minu vanem näidend juba enne Teie käes ekspluateerida on. Honorari tõsta tahtsin aga juba enne Lilienbachi pakkumist, ja nimelt sel möödapääsemata põhjusel, et ma senise palgamäära juures nälga jääksin: ma jõuan vaevalt poole sellest teenida, mis mul ülespidamiseks tarvis läheb!

Teiseks ei pakkunud ma «Pisuhända» Teile ega anna teda ka Lilienbachile ühes etenduse-õigusega, nii et Teie arvamine, kui peaks «Maa» end minu pärast Leokeseks spetsialiseerima,[2] täiesti aluseta on. Lilienbach pakub mulle 50 rbl. 16-lk. trükipoogna eest (ükskõik missugune kaust) lihtsalt k i r j a s t u s e honorari, ei midagi muud.

Teie ostu-eesõigust silmas pidades saadan «Pisuhänna» Teile täna kätte. Käsikiri annab «Tabamata ime» formaadis 8 poognat (128 lk.) välja — kui 4 tiitlilehekülge juurde arvata, siis on käsikirja 140 lk. — ning läheks «Mõtte» pakkumist mööda 400 rbl. maksma. Eelnimetatud põhjustel alandan seda hinda «Maale» 50 rbl. võrra. Meie kaup kujuneks siis ühes teiste tingimustega nõnda:

1) Käsikirja paušaalhind — 350 rbl.
2) Sellest summast maha arvata minu «Sõnumete»-aegse võla jääk 105 rbl.
3) Ära maksate mulle 1. (14.) nov. 1913 — 100 rbl., kohe peale raamatu ilmumist, kõige hiljem aga 1. (14.) dets. 1913, 145 rbl.
4) Etenduse hinnast saate nagu ennegi 10%.
5) Uue trükiga uus kaup.

Kui need tingimused Teile juba iseenesest vastuvõetavad ei ole, siis palun käsikirja viibimata Lilienbachile ära anda; seks puhuks aga, kui läbilugemise järel tahate otsustada, pean tungivalt paluma, et käsikirja kinnipidamine 3 päevast üle ei ulataks.

Näen võõrastusega, et «Tabamata ime» «Estonias» ometi mitte etendusele ei tule, ehk küll Altermann juba terve on. Mis see tähendab? Igatahes peab Peterburi etendus määratud tärminil teoks saama[3] — olgu

«Estonia» oma premjääri-õigust tarvitanud või mitte. Et «Estonia» näitlejad kohalikke tegelasi «kopeerivad»,[4] selle asemel, et minu tegelasi nõnda kehastada, nagu mina neid olen kujutanud — näitekunstniku interpretatsiooni-vabadusel on ju kunstilised piirid —, see ei meeldi mulle sugugi. Et mul aga näitelavadele ettekirjutusi pole anda, siis ei või ma sinna midagi parata, seda vähem, et ma e n d a silma järgi ei tea, mis laadi see «kopeerimine» õieti on.

Sel puhul, kui «Pisuhänd» Lilienbachile läheb, jätke Tabamata ime» etenduserahad kõik minu võla tasuks enda kätte, kuni summa täis saab. See ei või arvatavasti kaua kesta, kui Peterburist üksi 3. nov. 50 rbl. saate. Ei tule summa kuni 1. jaanuarini 1914 mitte kokku, siis maksab Teile Lilienbach puuduva osa 2. jaanuaril ära, milleks teda oma lepingus temaga kohustan. Tahate aga võlga v e e l g i varem kätte, siis andke seda mulle teada — see punkt ei tohi meile kellelegi äriliseks takistuseks saada.

«Ahneks» minema olen, nagu öeldud, sunnitud. Ma seisan lihtsalt alternatiivi ees: olla või mitte olla. Leib on kasin, riideid ei saa selga, vanadus ähvardab eemalt tööjõu kahandamisega ning süda ihkab mõnda vana võlga (muuseas rätsep Medelmannile) enne surma ära tasuda. Eesti jõukama seltskonna poolt pole m i n u l jõuetuse- ja õnnetusepäevadel midagi oodata ega lubaks mind jälkusetunne temalt midagi vastu võtta. Kui poliitikamees olen ma muidugi üsna rahul, et ma kodanlust ka s ä ä r a s e l astmel näen, sest sel on määratu agitatsioonivõim ideede eest, mida mina õigeks pean — see on tõendus pimedatele! —

Loodan, et meie mõlema vahekord ka sel puhul, kui teisele kirjastusele töötan, ei teisene, ning tänan Teid Teie senise vaevanägemise eest sõbralikult.

Ed. Vilde.

Jk. Kui «Pisuhänd» Teile peaks jääma, siis soovin jällegi üht korrektuuri endale lugeda. Keeles olen lühendatud ajasõna mineviku vastu võtnud — on meel-

divam kõrvale — ja palun seda muutmata jätta, niisamati *-sti* (kenasti) lõppu. Piibelehe osa peaks keegi Tartu murde tundja läbi vaatama — seal võib mõni veake ajasõna tarvitamises olla; ehk leiate nõu. Võite ka jälle mulle korrektuuris oma soovitusi ilmutada.

94

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 13. nov. 1913.

Väga austatud härra Virgo!

Loen lehtedest, et «Pisuhänd» «Maale» on saanud, ja ootan pikisilmi korrektuuri, mis aga veel siia ei taha jõuda. Saata palun tingimata! Tagasi läheb selsamal päeval. Siit juurest leiate paar väikest täiendust ja ühe muudatuse, mida juba käsikirjale vahele palun paigutada, et ajaviitmise eest hoida. Hea oleks, kui Veski[1] või keegi teine Tartu murde tundja Piibelehe osa ka juba e n n e ladumist lahkesti läbi vaataks — oleksin väga tänulik; või saate ehk isegi sellega toime? Murret rohkendada ei ole mitte vaja, ainult vaadata, kas ma mõne murdesõna tarvitamisega mitte ei ole vääratanud. Piibelehe keel on umbes nii, nagu Peeter Speek'i,[2] Rütli[3] ja mõne muu murdemaa haritlase oma; ta annab minu komöödiategelasele teatavat «gemütlich»* värvi.

Rahast olen lage, nii et Teie lepingukohast saatmist tingimata ootan. Muidugi nõuab minu huvi ühtlasi Teie omaga, et raamat õige p e a t s e l t ilmuks.

Kopeerimise-afääris ootasin Teilt lähemaid seletusi;[4] et ei tulnud, siis kirjutasin Laipmanile[5] ilma nendeta vastuse «Tallinna Teatajale», mis loodetavasti laupäeval ilmub. Tulus ei ole see kopeerimine minu tükile Tallinnas mitte, aga traagiline ka mitte; enam kahetseksin, kui minu draamat laiemates rahvakihtides ideeliselt küllalt hästi ei mõisteta, mida arvan märkavat. Ka kirjutatakse mulle, et publik dialoogi väga viletsalt kuuleb — juba 4. real olla kuulmine vaevaline! See võib ainult a k u s t i k a süü olla, nagu vene

* Mõnusat (saksa k.).

lehtki kurtis. Ma olen Berliini, Viini, Brüsseli jne. suurtes teatrites viimastel platsidel istunud ja sinna näitlejate sosistatud lauseid kõige selgusega kuulnud: kuidas võivad Teie arvustajad aina diktsiooni süüdistada! Teie lehes sooviti akustika asjas tundjate otsust kuulda saada. Miks ei lasta läbikatsumist ette võtta? Halb akustika on ju teatrile määratu rist ja ainelise kahju sünnitaja. Ma kardan väga, et «Estonia» oma teatri varsti ümber peab ehitama. Seda sündis Stuttgardis ühe suure kontserdisaaliga. Halb akustika esineb vahel nõnda, et ruumis üksikuid kohti on, kuhu ei kuule, kuna säärasest kohast ees- ja tagapool üsna hästi kuuldakse. New Yorgis oli ühel näitelaval niisugune «surnud koht»: sattus näitleja selle paigakese peale, siis oli vaateruumi ainult tema suumaigutamist näha; astus ta sealt paar sammu teisale, siis tuli jälle sõna kuuldavale. Stuttgardis aitas mõne samba teise kohta paigutamine. —

Lõpuks palveke: Olge nii lahke ja saatke mulle «Peterburi Teatajast» see nr. kätte, milles sealse «Tabamata ime» etenduse arvustus sees on.[6] Palun seda mitte unustada! Meeleolu üle Tallinnas[7] kirjutate ehk ilma minu meeldetuletuseta.

[Allkirjata]

95

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 19. nov. 1913.

Austatud härra Virgo!

Raha ja kiri käes; «ametlikud» kviitungid «Pisuhänna» ja «Tabamata ime» «Estonia» tantjeemide* kohta saadan edaspidi — siis, kui arved teatavale lõpule on jõudnud.[1]

Paari päeva pärast saadan Teile «Tabamata ime» läti tõlke tarvis mõned lühendused ja muutused. Kui nimi «Tabamata ime» läti ja ka soome keeles võõrana või veidrana peaks kõlama, siis palun mõlemat tõlkijat nimeks panna: «Oodatu» («Der Erwartete»); selle

* Etenduse tuludest autorile makstavad tasuosad.

nime annan tükile ka saksa keeles, sest et «Tabamata ime» sõnasõnaline ümberpanek kõlata on ja mitte küllalt «einleuchtend»* ei ole.[2] Kui läti teatrid mulle % tahavad maksta, siis on ju hea, kuid sellest tingimusest ei võiks tõlkimisele tõket teha; jätan seda Teie ärimeheliku geeniuse otsustada ja korraldada. Niisama annan Teile täieliku vabaduse «Pisuhänna» mehelepanemises: mida rohkem saate, seda rõõmsam olen, minu jonnakust aga ärge kartke.

«Tabamata ime» 1. vaatust märksa lühendada ei saa; see pikkus saab ka ainult sellepärast tuntavaks, et mitte k õ i k näitlejad küllalt osavasti ei mängi, kujudele elu sisse ei puhu. Minu 1. vaatus on dramaatiliselt kõige parem terves tükis. Tema pikkus ei ulata lubatud määrast üle: Björnsoni «Fallissement'i», Ibseni «Hedda Gableri» jpt. 1. vaatused on veel pisut pikemadki. Viimast vaatust perekonda paigutada, see ei lähe: see oleks patustus tüki idee ja kogu vaimu vastu, sellega oleks 4. akt ka puht-tehniliselt mokas: Saalepi nõdrameelseks minemine kahvataks ilma suurema ümbruseta täitsa ära. Ainus muutmisvõimalus ringreisi jaoks oleks vast see, et terve S a l m e P e d a k tükist kaob — see lühendaks ka 1. ja 2. akti — ja et lauavõõraid viimases vaatuses vähem on: dialoogi võiks sealt osalt ühtedele ja neilesamadele tegelastele suhu panna, osalt hoopis välja jätta, ning tummasid külalisi peaks kohalikkude isikute hulgast juurde võtma. Ma tahan järele vaadata, mida 4. aktis nende kahanduste poolest ette võiks võtta. Olge nii lahke ja saatke mulle seks p a a r e k s e m p l a r i «T a b a m a t a i m e» raamatut minu arvel lahkesti kohe kätte, mul endal enam ei ole kui üks.

Kui Teie «Pisuhännale» t i i t l i p i l d i lasete teha, siis kõlbaks selleks kõige paremini üks p i s u h ä n d. Joonistaja peab muidugi teadma, kuidas säärast «teha». Ühes vanemas «Eesti Kirjanduse» aastakäigus püüab Eisen neid elukaid (pisuhändu, tulihändu, kratte) kirjeldada.[3] Ehk saaks kunstnik sealt idee. Loom peaks humoristlikku maiku olema.

---

* Selge, arusaadav (saksa k.).

Loodan, et «Pisuhänna» parandused kätte saite ja käsikirja muutsite ning jään «Tabamata ime» eksemplare ootama, niisamuti edaspidi korrektuuri.

Et Teie Pinna karutükist rõõmu tundsite, seda tean juba;[4] minu õde kirjutas mulle: «Hr. Virgo silmad särasid.» Olla aga ka tigedaid silmi näha olnud. Õe kirjeldus tervest jandist ajas mind ja minu eite vastu tahtmist mitmel päeval veel naerma. Pinna olla «tema mis tema» olnud, nii et mu õde ehmatuse pärast keeletu olnud.

Tänan ja tervitan!

Ed. Vilde.

Jk. Kas pr. Rantanen parandused kätte sai?

96

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 20. (7.) dets. 1913.

Austatud härra Virgo!

Raha tuli — olge terve! Kuid Peterburi summakese puudumine ei meeldi mulle sugugi.[1] See tõmbab mul ühest käsil olevast ettevõttest paiguti kriipsu läbi. Ma üürisin endale nimelt, et kallist ja kidurast elust mööblitubades kord pääseda, iseseisva korteri, kuhu juba 29. (16.) dets. sisse pean kolima. Sinna on mööblid ja kõik muud tarbenõud sisse osta ning selleks kulub mul palju raha ära. Seepärast rehkendasin k õ i g i oma saada olevate honorarisummadega. Mida vähem mul sularaha on mööblite eest välja maksta, seda enam satun, neid järelmaksu peale võttes, kõrilõikajate küüsi. Olge seepärast nii lahke ja käige Peterburi inimestele tugevasti peale, et nad võla viibimata ära tasuksid. Neil ei või teadmata olla, missugustes oludes mina elan: seda ülbem minu kirjanikupalka kinni pidada, pealegi, kus nende sissetulek etenduseõhtust õige hea olevat olnud. Kirjutage neile minu nimel varsti veel kord, muidu satun, kui mitte mööbliostuga, siis ometi üüriga hädasse, mida mul poolteist kuud ette on maksta. Siinsed maja-agraarlased ei tunne armu. Raha palun

seekord võimalikult postiga saata, siis saan paar krooni rohkem.

«Pisuhända» palun, kui see mitte juba pole sündinud, viibimata lubaküsimisele saata.[2] Kui 10 poognat välja lõite, siis saite ta tervelt 150 rbl. odavamalt, kui Lilienbach mulle pakkus. Loodan, et Teie agar agenditalitus vähemalt poole sellest diferentsist mulle tagasi toob. Jään raamatuid ootama.

Lilienbachiga on mul leping teoksil.[3] Ma vaatan asja peale nii kaua skeptiliselt, kui mul tegelikke tõendusi ei ole tema pidamise kohta teise kontrahendi poolt. Lepingus olen mina iga mõeldava riisiko eest kaitstud. Murdub leping, siis murdub ta minu arust juba käesoleva aasta jooksul, millega mu sulg jälle täiesti vaba oleks. Ma arvan, et ma Teile ühte või teist eventualiteeti juba mõne kuu pärast võin teatada. Sedapuhku lükkasin ka «Vaba Sõna» kaastöösoovi tagasi. Võib olla, et ma lepingus endale poliitiliste artiklite ja perioodilises kirjanduses ilmuvate följetonide kohta vaba käe jätan, mil puhul «Meie Aastasajale», kes ka kaastööd küsib, ühte ja teist võiksin kriipseldada.

Kohtuprotokolli saadan täna.[4] Vabandage viibimist — olin teise üsna ära unustanud. Võtsin temast ärakirja.

Siinjuures tuleb mul üks asjake meelde, mis mind psühholoogiliselt huvitab ja mille kohta Teilt ammugi seletust tahtsin küsida. 11. novembril 1911 kirjutas G. E. Luiga mulle, Tallinnamaa Rahvahariduse Seltsil[5] olnud minu «aineliste olude ja vahepealse haiguse pärast nõu käimas» üht «Eduard Vilde õhtut» toime panna, kuhu cand. Leetberg'i kõnet pidama tahetud kutsuda[6] ja mille sissetulek minule pidanud minema. (Ettekanded minu töödest jne.) Õhtu olnud juba 21. nov. peale määratud, kuid «täna kuulsin, et seks päevaks vist saali ei saa»; pidi siis paar nädalat hiljem olema.

Seda kirjutas G. E. Luiga mulle siis, kui ta väga soojalt soovis, et ma «Estoniale» avamisetüki kirjutaksin, juurde lisades, et honorar kindel on: «üksainus isik on 100 rbl. algupärase tüki eest lubanud, teiste poolt tuleb muidugi rohkem.

Teie ei tarvitse mulle selle asja kohta, mis mind

ainult G. E. Luiga karakterisse puutuvalt huvitab, muud teatada kui seda, et kas niisugune kavatsus Teie seltsis kunagi käimas on olnud — kas see fakt on.[7] —

Oma uuest korterist tunnen sooja meelehead: esimene oma kodu 8-aastase mustlase-elu järel! Peaks mul jõudu olema teda pidada! Pärast 29. (16.) dets. adresseerige siis: ...

Tänan ja tervitan

E. Vilde.

Üleüldise kviitungi saadan, kui ka Peterburi raha käes.

Loen suure võõrastusega Metsanurga imelikku märkust minu seletuse alt (Eesti Kirjanduse Seltsi asjus).[8] See mees näib mind ju üsna mürgiselt vihkavat! Hm, hm!

97

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 21. dets. 1913.

Austatud hr. Virgo!

«Pisuhänd» jõudis pärale. Raamat on nägus, aga mõned jämedad ja rumalad trükivead rikuvad nii väga tema sisu, et Teie mulle nende eest tingimata satisfaktsiooni peate andma. Kõik minu palved ja hoiatused pole mõjunud — nüüd kandke kulu (või veeretage see trükikoja peale) ja laske paranduse-sedelikesed trükkida ning kõigile veel müümata eksemplaridele laos ja kauplustes juurde kleepida. Ka teistesse linnadesse peaksite neid sissepanemiseks saatma. Muidu ei lähe milgi kombel!

Raskemad vead on:

Lk. 41 (Sander) «omandatud paelus» asemele tuleb: «oma pandud paelus».
(Linnupüüdmiseks «pannakse» paelad.)

Lk. 56 (Laura) «Ja, mina armastan noid» asemele tuleb: «Teie armastate neid?»

Lk. 81 (Vestmann) «õhtuse rongaga» asemele: «rongiga».

Lk. 90 (Piibeleht) «ustavat i n i m e s t» asemele «i s a m e e s t».

Väikseid sõnu nagu «ju» ja «ka» puudub vahelt, kuid neid ei jõua parandada; ka olete sõna «dräneritud» t-ga (träneritud) parandanud (Piibeleht lk. 116), mis ju võõriti on, nagu te kui prantslane peaksite teadma;[1] korrektuuris oli see minu teada õieti. Ülemised vead on osalt juurde tehtud, osalt välja tõstmata jäetud. Ilma nende parandamiseta ei saa näitlejad sisust aru, ka lugejad mitte.

Lk. 160 (lõpp) on veel «l i i a t e g i» asemel «l i i a t a g i».

Kurat võtku, et eesti raamat kunagi ilma trükivigade sõnnikuta ei või ilmuda — välismaa raamatust võid tulega viga otsida.

Jään lootma, et minu palvet viibimata täidate. Paranduseribake võib esimese või viimase kaane küljes olla.

Neava tervitusega

Ed. Vilde.

98

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 24. (11.) dets. 1913.

Austatud härra Virgo!

Palun mulle «Pisuhännast», millele trükivigade õiendus sisse on kleebitud, üks eksemplar näha saata. Meelemõrudus ei taha minust lahkuda. Raamat on rikutud. Need kolm hullu moonutust («rongiga» asemel «rongaga» pole tähtis) poleks hoolsamal korrektuuri ja revisjoni lugemisel võimalikud tohtinud olla, kuna Teie aega leidsite ajasõna minevikku ja muid tühiseid asju muuta.

Tervitades

Ed. Vilde.

E. Virgole.

Kopenhaagen—Valby's, 5. jaan. 1914.

Austatud härra Virgo!

Kirja ja raamatu sain.[1] Trükivigade asi on siis nüüd tahe. Aga kas poleks selle eest hoida saanud, et Menning «Tabamata imet» ära ei vussiks?[2] Ja pealegi nii barbaarselt, otse lihuniklikult! Ammu enne «Estonia» esietendust palusin Teid näitelavadele minu tingimust teatada, et kärpimisi ja muid olulisi muudatusi ainult minu nõusolekul võidakse ette võtta. Nii armas kui raha mulle ka on — oma töö äranarrimise hinna eest ei tahaks ma teda siiski mitte teenida. Just Menningu poolt oli hädaohtu karta, sest et tema, nagu omaaegne kriitika näitas, minu tüki ideelisest alusest ja mõttenöörist aru ei saa. Ma ei pea juhtumist iseenesest ju mitte liiga traagiliseks, ei tee Teid tema eest ka mitte täiel määral vastutavaks — nähtavasti ei võinud Teie Menningu ümberkäperdamist sel määral ette aimata —, aga korduda ei tohi lugu mitte enam, ei «Tabamata imega» teistel näitelavadel, ei «Pisuhännaga» ühelgi. Ma palun Teid seepärast mõlema näidendi mängida andmisel ikka tingimust juurde lisada, et tükkide lühendamiseks ja muuks muutmiseks minu nõusolemist vaja on. Kes sellega ei taha leppida, jätku tükk mängimata. Kas ma Menningule, kelle teguviis lihtsalt häbemata on, «Pisuhända» üleüldse etendada annan, see jääb mul veel kaaluda. Mis Teie selle kohta arvate? Igatahes jätke «Pisuhänd» «Vanemuisele» pakkumata, ning hea oleks, kui Teie «Tabamata imet» temale ka mitte ei oleks pakkunud, mida ma ei tea; ma olen senini oletanud, et Menning seda Teilt mängida küsis. —

Kuidas on aga lugu «Pisuhänna» etenduseloaga? Mulle tuleb Peterburist Otto Petersoni käest äge kiri,[3] milles kaevatakse, et tükk dramaatilisse tsensuuri veel sissegi pole antud,[4] kuna Teie ühele sealsele seltsile[5] esietenduse tingimused telegraafi teel teada olevat annud — seega luba müünud, mida Teil ei ole.

Seltsil olla eriliselt selle näidendi ettekande tarvis juba saal üüritud ja nüüd minna sissemakstud käsiraha vett vedama. Kes maksvat seda? küsib kaebaja.

Mis on sellega? Ma ei suuda uskuda, et Teie tüki saatmise tsensuuri, mida Teile trükkimise ajal meelde tuletasin, ära unustasite. See oleks paha lops! Teie kirjast loen, et tükki ka Viljandisse küsitud, kus teda juba j õ u l u p ü h i l tahetavat etendada. Sellest arvasin võivat eeldada, et Teil luba juba käes, kuigi haruldaselt ruttu. Petersoni kirja tõttu seisan nüüd mõistatuse ees. Lubamata tükki ei saa ju Viljandis ega Peterburis etendada! Ainus võimalik oletus on see, et dramaatilise tsensuuri ametnik Petersonile vastates eksituses oli. Olge nii lahke ja õiendage Peterburi asi kohe ära, sest püstihull oleks ju, kui sealse saali käsiraha pärast veel protsess tuleks. Ma vastan täna Petersonile, mis mõistan, ja nimetan ka Naisteseltsi võlga.[6]

Kui minu õde — Teilt kuuldes, et ma Teie käest veel mitte raha ei saa — mulle räägitud 100 rbl. saatis, siis palun Teid veel kord seda võlga temale minu teatrihonoraridest ära tasuda. Teatage temale postkaardil, kui summa Teil käes, ja ta viib raha Teilt ära. Seda võlga kanda pole mul mitte lõbus. Kirjutage ise kviitung valmis, et tema minu volitusel selle raha Teilt vastu on võtnud; küll ma selle summa siis ka oma üleüldisesse kviitungi üles tähendan, kui Teiega arvet õiendan.

Soovime mõlemad Teile head uut aastat ja täname Teie soovi eest.

Ed. Vilde.

100

M. Kampmannile.

Kopenhaagen—Valby's, 12. jaan. 1914.

Väga austatud härra!

Leian alles täna mahti Teid kirjandusloo kingituse eest viisakalt tänada.[1] Lugeda pole teda aja puudusel veel mitte saanud, vaid ainult lehitseda. Nähtavasti on ained, napist kujutuse stiilist hoolimata, nii oht-

raks kuhinenud, et uuema kirjanduse tarvis uus kõide peab järgnema. Teie kogumiseusinus on respektaabel*, see paistab kohe silma.

Teie viimase kirja kohta Eesti Kirjanduse Seltsi ja minu asjus lubage tähendada, et meie mõlema mõisted tõest ja õigusest sedavõrd lahku lähevad, et mul raske on Teie vahemehelikust seisupaigast lugu pidada. Kas ei ole Eesti Kirjanduse Seltsi au rahva ees kõige paremini kaitstud, kui ta õigust teeb? Õigust teha oli tal nüüdki veel võimalik, tehtud ülekohut parandades. Mida tehti aga selle asemel? Auku püüti vale ja ikka jälle valega kinni toppida! Lubage küsida: Milles näete «satisfaktsiooni»**, mille mina «täiel mõõdul» kätte olevat saanud? Kas selles, et minu kaebus «põhjendamatuks» ja auhinnakomisjoni, esimehe ning eestseisuse tegevus «õigeks» mõisteti? Et seesama komisjon ostentatiivselt*** uuesti ametisse määrati? Et esimees nüüd «haiguse pärast» ametist lahkub,[2] kuna ta enda eest pool aastat valetada on lasknud, ilma suud lahti tegemata, ja kuna ta nüüd sallib, et tema lahkumiselegi teine põhjus antakse kui see, mis õige on? Minu loogika ütleb mulle, et minule ja seltsi aule kõige vähematki satisfaktsiooni ei ole antud, ja minu moraal õpetab, et aumees mitte nõnda ei talita, nagu härra V. Reiman. Aumehel on julgust ja jõudu avalikult tunnistada: «Ma olen eksinud; seda eksitust ei lase ma maha valetada; ma lähen selle avalikuks saanud eksituse moraalsel surmel!»

Minult «Nachsichti»**** soovides teete Teie seltsi ja tema juhtivate tegelaste vahel eraldavat vahet. See on ebaõige. Need juhtivad jõud ongi praegu selts. Nad on seda nii väga, et nad seltsi põhikirjagi ei tarvitse silmas pidada — nad on endile seltsi üle diktatuurivõimu usurpeerinud*****, nagu minu asja käsitlemisel nähtavaks sai. Niisuguse «seltsi» vastu oleks aga iga hoolimine seesama patt nagu silmade kinnipigista-

* Aukartust äratav, lugupeetav.
** Rahuldamist, rahulduse andmist.
*** Hooplevalt, demonstratiivselt.
**** Kannatlikkust, leebust (saksa k.).
***** Vägivaldselt enda kätte kiskunud.

mine mõne muu korruptsiooni eest. Sellelt seisupaigalt avaldasin oma viimase seletuse ja ütlesin oma tööd Eesti Kirjanduse Seltsi hindamise alt lahti.[3] E. K. Seltsi kui rahvaliku asutuse vastu, milles kolgapoliitikat ei aeta, mõistaksin minagi kõike tarvilikku lugupidamist üles näidata — võite seepeale üsna julge olla!

Terviseid ja õnnelikku uut aastat!

Kõige austusega

Ed. Vilde.

Jk. Tegin «Maa» kirjastusele ülesandeks Teile «Pisuhända» kätte saata osalisekski revanšiks* Teie kingituste eest.

101.

E. Virgole.

Valby's, 12. jaan. 1914.

V. austatud härra Virgo!

Loen Tallinna lehtedest elava meeleheaga,[1] et «Estonia» repertuaarikomisjon tükkide esietenduse honorari üleüldise fiksumi** näol kindlaks on määranud, ja mitte liiga madalalt. See annab autoritele jala-alust ning seega ettevõttejulgust. Vist ei seisa Teie isiklikult sellest mõistlikust otsusest mitte kaugel, ja soovida jääb ainult, et osaühisus ta vastu võtaks. Samuti rõõmustan, et «Pisuhänd» «Estonias» — vist ka *algpremjäärina* — lambivalgust näeb,[2] sest selle näitelava kohta on mul, hoolimata kõigist ta nõrkustest, ometi kõige rohkem usaldust. Seal on diletantlikkude algajate hulgas *mõnigi* tõesti loomisvõimeline talent, kelle kunstniku-instinkt režiilegi*** tuluks tuleb, kuna «Vanemuises» peale Simmi[3] aina marionetid ageerivad****, kelle tantsitaja aina pealiskaudset, hingetut «drilli» kultiveerib. Selle kohta on mulle isikud Menningu ligikonnast — ma puutun siin eesti üliõpilastega kokku — mõndagi jutustanud, kuna ma Men-

* Vastutasuks.
** Kindla summa.
*** Näitejuhatuselegi.
**** Toimivad.

ningut tema vaimlise väärtuse poolest ka isiklikult kaunikesti tunnen. Peale korporaali «Schneidigkeit'i»* läheb näitejuhil veel palju muud ja kaugelt tähtsamat tarvis — kõigepealt loomuandelist kunsti m õ i s t m i s t. Kui Teil siis korda läks minu «Pisuhända» «Estoniale» esietenduseks kaubelda — lehtede teatest pole seda kõige kindlusega näha —, siis olen Teile õiglaselt tänulik.

Ühtlasi loodan, et Peterburi konflikt hea lõpu leidis,[4] sest Narva «Rahvalehest» loen,[5] et «Ustavuses» «Tabamata imet» pidi mängitama:[6] vist võeti see «Pisuhänna» asemele, ja nõnda pole saali käsiraha mitte kaotsi läinud. (Petersoni kirjas ei seisnud, missugune selts Teiega «Pisuhänna» pärast kaupa tegi.) Näen muidugi, et agendikohused Teilt vaeva ja kulu nõuavad — olge terveks, mõistan igast heasoovi-tähisest lugu pidada! Olen ühtlasi peaaegu kindel, et «Pisuhänd» juba ammugi tsensuuris on — vastupidist on raske oletada. —

Lõbu teevad mulle «Tallinna Teataja» kriitilised märkused «Pisuhänna» kohta.[7] Või juba «pamfletid» platsis! Sa jumal seda väiklust! Ja Kirjanduse Seltsi kaitstakse! Oo, oo! — Ma ei tea, kas Teie järgmist iseloomulikku nähtusekest suvel tähele panite: Tartu lehed ja «Päevaleht» tõid sõnumi,[8] et minu novell «Leib» («Jutustuste» seest) ühes ungari ajakirjas ilmunud ühes minu pildi ja meelitavate kriitiliste märkustega minu kirjandusliku tegevuse kohta.[9] Selle teate jättis «Tallinna Teataja» t o o m a t a; silmade vahele jäämine oli võimatu, sest sellestsamast rubriigist võttis leht teise kirjandusliku notiitsi («Postimehest») kohe üles.[10] Mõni aeg peale seda toob Hubel «Jutustuste» kohta arvustuse[11] ja kuulutab nüüd tõsise ja targa näoga «ette», minu novellide-kogust võivat «Leib», justament «Leib», küll «ilmakirjandusse pääseda»! — —

Amüsant** on ka Reimani taganemise lugu.[12] «Haiguse pärast» — nagu riigikantslerid, ministrid ja kubernerid! Kampmann kirjutab mulle 12. s e p t e m b r i l

* Kaprali agarus, südidus (saksa k.).
** Lõbus, huvitav.

sõna-sõnalt: «Mis nüüd Teie satisfaktsioonisse puutub, siis olete Teie seda täiel mõõdul saanud. Auhinnamõistjad on isiklikud seletused ära andnud, rohkem ei või neilt nõuda. Seltsi president on ametist ära astumisega näidanud, et temalgi tõsi taga oli. Tema vaadete ja maitse üle võiks vaielda ja tulevik peab ta üle kohut mõistma, kuid ei või ütelda, et tema omalt seisukohalt vaadates mitte kui aumees ei oleks talitanud» ...

Aga see «aumees» laskis enda nimel kuu ja tähed taevast maha valetada, ilma suud lahti tegemata, ja nüüd laseb ta rahuga edasi luisata, et tema «haiguse» pärast ametist taganenud, ja mitte sellepärast, et minu «toetusraha» olude pitsitusel ometi «aupalgaks» tunnistati, kuigi aupalgaks ei millegi eest. (Kampmanni papilik-keeruline kiri oli minule seks otstarbeks kirjutatud, et mina asemikkudekogu otsusega rahule jääksin ja Kirjanduse Seltsi vastu mitte enam uute seletustega välja ei astuks.) Kurat teab! Eestis näikse arvamine lihas ja luus olevat, et poliitikat ainult vale ja pettusega saab ajada ja et viimased seepärast täiesti legaalsed abinõud on!

Kui odav oleks ometi olnud asemikkudekogus tõeja õigusearmastajaid aumehi markeerida ja öelda: siin on eksitus juhtunud — teeme selle heaks! Kuid see samm oleks ju nuppu, poliitilist nuppu nõudnud, ning see puudub härradel. «Die Dummheit ist des armen Esten Feind.»*

Ma ei ole endale «Voogu» veel mitte lasknud saata.[13] Mis Teil tema sisu vastu oli? Kas tahetakse temaga jälle üht uut kirjandusevoolu inaugureerida** — «suurlinna» Tallinna ühiskondlik-filosoofilist-realistlik-individualistlikku? Tasakaaluks «Noor-Eestile», kes omakorda sotsialismiga õnne tahab katsuda, nagu mulle tulnud kaastöö-kutsest loen. «Vaba Sõna» tahab täie tõega sotsialistlik olla?[14] Olen uudishimulik Suitsu[15] ja Lindet,[16] Semperit[17] ja Marie Heiberg'i[18] sotsialistidena tundma õppida. Karneval ongi käes. —

---

* Rumalus on vaese eestlase vaenlane (saksa k.).

** Pidulikult pühitseda, pidulikult ametisse või jalule seada.

Lõpuks paar ärilist märkust. Palun Kampmannile (Maarjamõisa uul. nr. 6, Tartus) ning minu õele (Raua uul. 10, Tallinnas) kummagile 1 eks. «Pisuhända» saata. Loodan, et need veel minule määratud autori-eksemplaride arvu kuuluvad — olete senini lahtise käega olnud. Teie kirjastuse muid tooteid pean küll osta laskma, millega püüan valmis saada.

Õemehelt tuli täna laenatud 100 rbl., mille tasumine, nagu teate, Teie hooleks jääb. Leping Lilienbachiga on senini veel «viigi» peal.

Viljakat uut aastat ja terviseid mõlemalt abielu-poolelt! Oma uue kodukesega olen rahul.

Ed. Vilde.

102

E. Virgole.

Valby's, 20. (7.) jaan. 1914.

V. austatud härra Virgo!

Teie kiri käes. Rõõmustan elavalt, et estoonlased «Tabamata imet» Tartusse tahavad viia.[1] Meelehead tunneksin ka, kui minu õe teade tõeks läheks, et pr. Rantanen «Estonias» külalisena Lillit etendab.[2] Mulle tunduski juba, kui oleks tükk veidike liiga vara «Estonia» repertuaarist välja heidetud: protsendi järgi ei võinud osavõtmine (liiategi pühade eel) mitte vähem olla kui mõne teise praeguse noviteedi* kordamiste puhul, kui lehti võib uskuda. «Pisuhänna» kauba eest «Estoniaga» ütlen Teile tänu ja rõõmustan, et esietendus lähedal.[3]

Õemehe väljapaneku asjas arvan paremaks, et Teie need 100 rbl. temale ära maksaksite; loodan sedapuhku läbi saavat, kui mulle ülejäägi kätte saadate, ning häda puhul võin temalt jälle küsida. Telefoneerige mu õele, kui maksta võite, küll ta viib Teilt ära. Peterson teatab,[4] Naisteselts, kus tema säru teinud, ollagi võla vaheajal juba teele saatnud — s. t. kui temale mitte ei luisatud —, nii et siit lisa saite või lähemal ajal vähemalt saate. Saali käsiraha asja õiendab Peterson: olevat veel maksmata olnud. — Kas ei võiks «Pisuhänna» luba

* Uudise.

Pukitsa kaudu varemalt kätte saada?[5] Ehk olete temaga tuttav? Kuid asjata ei taha ma Teid koormata. Peterson nimetab teda umbkaudu sel mõttel, kui oleks nemad «Tabamata ime» loa tähendatud teel ise kätte saanud. —

Nüüd natuke instruktsiooni «Vanemuise» kohta. Pärast Menningu kohitsemist ja vussimist «Tabamata ime» kallal[6] — ta olevat peale kärpimise ka dialoogi mõtteliselt muutnud — ei ole mul asja «Vanemuise» vastu iseäranis *coulant** olla. Kui Teie praegu Tartus käies temaga «Pisuhänna» kaupa mitte juba maha ei teinud, siis palun Teid seda edaspidi tehes järgmised tingimused stipuleerida**:

1. Esietenduse eest 50 rbl. põhimaksu.
2. Kõigi järgnevate eest 10% brutost.
3. Igaks sisu muudatuseks on minu nõusolemist vaja.

Rikun ma seega oma vahekorra Menninguga ära — ei ole midagi parata. Ennast kui autor linnupriiks teha ma ei lase. Ehk meeldib tükk «Estonias» sedavõrd, et estoonlased ta oma kevadiseks külaskäigu-näidendiks valivad — siis saavad tartlased teda muidugi näha. Jään huviga ootama, kuidas näiteosad «Estonias» ära jaotatakse. —

Mida Teie Gailiti tõlkest loodate?[7] Issand aitaks, et ta tükki Menningu kombel ümber ei hakka luuletama! Mul on küll läti peast parem arvamine kui eesti nupust, aga mine tea! Lasin endale toona «Helsingin Sanomat» saata[8] ja konstateerin, et soome arvustaja «Tabamata ime» sisust paremini aru saab kui kõik eesti kriitikud — niihästi kiitjad kui laitjad. (Minu naine saab soome keelest tarvilikul määral jagu.) Mida eesti arvustuse kohta veel öelda, kui Hindrey «Pisuhännagi» lihtsat ja lõimeni läbipaistvat kudet ei mõista![9] Tema arust on minu Piibeleht kah suur kelm — «kõlbeline» kaabakas,[10] nagu Laipman ütleks! Minu nina tõugatakse ühtelugu tõe peale, et meie paljupõlatud publik siiski palju arukam on kui meie arvustus — vähemalt lugemisepublik.

Tervitame Teid mõlemad!

Ed. Vilde.

---

* Lugeda: *kulaan* (prants. k.) — vastutulelik, lahke.

** Kindlaks määrata, (sääraselt) kokku leppida.

M. Kampmannile.

Valby's, 24. (11.) jaan. 1914.

Väga austatud härra!

Oma endistes kirjades mäletan tähendanud olevat, et ma 18. eluaastast (1883) peale tänapäevani ainuüksi ajakirjaniku- ja ilukirjaniku-ametist olen elanud. Aina sel mõttel kõnelesin oma tööst ja teenistusest. Mingit muud ametit pole ma õppinud ega kunagi pidanud, ka emigrandipõlves mitte.

Kui ma 1906. a. algul Peterburi ja Helsingi kaudu Zürichi põgenesin, siis oli minul pisut «Uudiste» toimetuses teenitud palgaraha taskus, minu naisel natuke emalt laenatud kopikaid. Berliinis saime kumbki 10 marka teeraha (edasisõitmiseks Šveitsi) ühest Saksa sotsiaaldemokraatliku partei emigratsioonikassast — ainus abi, mida ma olen tarvitanud. Zürichis kirjutasin sedamaid kaks artiklit («Die Agrarverhältnisse bei den Esten»* ja «Die Aufstandsbewegung der Esten»**) ajakirjale «Die Neue Zeit» (Berliinis),[1] kelle toimetaja Karl Kautsky,[2] minu olukorda tundes, mulle honorari (umbes 85 franki) juba enne tööde ilmumist kätte saatis. Pihlakalt oli mul «Prohvet Maltsveti» esimeste poognate järeltrüki honorari saada, mille kätte nõutasin, niisamuti maksis P. Speek,[3] kes meiega koos oli põgenenud, mulle osa veel saada jäänud palka välja. Nõnda näljutasime endid kevadeni läbi ja sõitsime Helsingisse tagasi, et Venemaa liikumisele, mis veel kustunud polnud, ligemal olla. Helsingis hakkasin mõnda oma novelli saksa keelde tõlkima, kuna mõte tuli pilkelehte «Kaaki» asutada, mille sissetulekust endile ülespidamist näpistasime. Tol ajal ilmus ka minu novell «Nende poeg» ajakirjas «Die Neue Welt» tõlgituna ja tõi mulle umbes 100 soome marka sisse.[4] Soome allikast saadud teade, et Peterburist minu kinnivõtmise-käsk tulnud, ajas mu sügisel Kopenhaagenisse, kuhu naine 6 nädala

---

* «Agraarolud eestlaste juures» (saksa k.).

** «Eestlaste ülestõusuliikumine» (saksa k.).

pärast järele tuli. Siin hakkasin «Prohvet Maltsvetti» edasi «vihtuma», iga valmiskirjutatud poogna eest Pihlakalt kohe honorari saades, mis umbes 1 aasta kestis. Vaheajal olid Berliinis, Stuttgardis, Viinis ja Karlsruhes mõned minu novellikesed («Versorgt»,[5] «Die Liste»,[6] «Fleisch»,[7] «Grischas Traum»,[8] «Der Wohlgesinnte»[9]) ja mõned artiklikesed ajalehtedes ja ajakirjades ilmunud, mille honorarid mulle Saksamaale ümberkolimiseks abi andsid. Nürnbergis ja Münchenis ainult mõnda kuud peatades, asusime talvel 1908 Stuttgarti jäädavamalt elama. Siit hakkasin kutse peale «Päevalehele» ja «Virulasele» kaastööd tegema (5, 6 ja 8 kop. rida), kirjutasin «Lunastuse» (ilmus «Virulases» ja raamatuna), müüsin Pihlakale oma endised tööd 2000 rbl. eest ära (250 rbl. eest oli Pert neid enne «Päevalehe» kaasannetena avaldanud) ja sain seega majanduslikult pisut paremale järjele. (Oma tööde soome tõlgete eest — peale «Mahtra sõja» ja «Koidu ajal» mitu vähemat, osalt saksa keelest — ma honorari ei saanud.) Et minu naine ühe aasta (1910/1911) Ameerikas endale ise leiba teenis («Uue Ilma» toimetajana[10]), kuigi oma närvide kahjuks, mis meie pikk kiratsemiseaeg isegi juba ära oli purenud, siis oli mul võimalik natuke raha koguda. Kuid ettevaatamata teekond Ameerikasse, mille barbaarseid olusid ma ei suutnud välja kannatada, nii et mõne kuu pärast juba tulitsejalu tagasi kolisime, sõi korjanduse kõik nahka. (Olin enne vaheajal Brüsselis ja Viinis a i n a ajakirjanikuna tegev olnud.) Kopenhaagenis elame nüüd kolmat aastat üksnes minu ilukirjanduslikkudest honoraridest, kuna ma «Päevalehele» kaastöö peatoimetaja ja väljaandja kaabakuse pärast 1912. a. algul üles ütlesin.* «Tabamata ime» on mulle siiamaani kirjastuse- ja teatrihonorari peale 600 rbl., «Pisuhänd» raamatuhonorari 350 rbl. sisse toonud. Lisaks tuli uuemate järeltrükkide hind 1913 a.: «Mõtte» kirjastuselt veel ilmumata töökeste eest 165 rbl. ja ühelt röövtrükkijalt 220 rbl.[11] Viimane, üks tähtis eesti seltskonnategelane, oli 1906. aastal minu

* Tegelikult seisis see «Tabamata ime» kirjutamise pärast juba $^{6}/_{4}$ aastat varemalt. — *Autori märkus.*

«maapaolase»-õnnetust tarvitanud, et trükikoja firma all minu novelli «Astla vastu» salaja järel trükkida — koguni kahes väljaandes korraga! Pihlakas andis mulle asja alles mullu üles. «Aumees» — jälle üks neist paljudest, kes kodumaa ja sugurahva saatust «palavas armastuses» juhivad — salgas ja puikles pool aastat, kuni ta viimaks kohtuprotsessi ähvardusel raha ära maksis...

Oma vanemate tööde järeltrükkide eest olen viimase kuue aasta jooksul kokku siis 2635 rbl. honorari saanud, mis jooksva teenistusega ühes mind kui naisemeest siiamaani on toitnud — muidugi välismaa kalliduse kohta a r m e t u l t, ainult vegeteerimist võimaldades, aga mitte elamist. (Sellest sissetulekust oli mul ka emale abi anda.) Ma olen aga läbi ajanud, iga lõbu oma elukavast maha kustutades ja üheksa aastat karskust pidades; minu ainus «asjata» rahakulu on suitsetamine, mille mahajätmisega kaks korda katset olen teinud, kolm kuud kummalgi korral vastu pidades, kuid nõrkus võitis: ei saanud ilma tööd teha, puudus midagi.

Kõik need pikad aastad oleme mööblitega kambrikestes elanud ja väljas söömas käinud, kuni aastavahetusel (praegu) igatsus o m a kodukese järele nii vastuseismatuks läks, et iseseisva korteri üürisime ning sisseseadesse kõik oma rahalise jõu ühes «Pisuhänna» honorariga matsime, osalt veel võlga tehes. Endistest töödest pole mul nüüd enam ainust rida müüa, oodata on ainult «Pisuhänna» ja «Tabamata ime» teatritantjeemid*; nõnda seisan tuleviku kohta aineliselt üsna teadmatuses, mis rõõmu «oma kodu» üle märksa aitab tumestada. Kui maksa ei jõua, viiakse võlgu võetud mööblid ära ja kaotan sissemaksu; kui üüri ei jõua tasuda, kaotan kuu jooksul peavarju, sest siin on kapitalism nõnda korraldatud, et ta eksimist enda vastu mitte kaua ei tarvitse kannatada — aktsiaseltside majad ja sisseseaded. Nii on korralik, aga selle korra tulu maitseb organiseeritud kapital lõviosalisena; vaesel inimesel murrab ta antud puhul kaela. Kuid elama p e a b

* Autori tasuosa etenduste tuludest.

ja läbi peab ka saama — rabelen siis edasi, kuni jõuan. Ja loen lõbuga kodumaa lehtede juhtkirju «aumeestest», kes valetades ja variseritades nii «palavasti» suudavad «armastada» — kui kristlased muidugi ka «oma vaenlasi»!

Tervitades Ed. Vilde.

104

B. Lindele.

Valby's, 3. veebr. 1914.

Austatud härra!

Teie lahked read 10. jaan. käes.[1] Osavõtmise-avaldus tarbeta. Mind kui sotsialisti ei võinud Eesti Kirjanduse Seltsi poolt mulle tehtud ülekohus sugugi kurvastada: läks mul ju seeläbi korda natuke kodanlikku korruptsiooni paljastada ja härraseid *in flagranti** tabada. Sellega võin aina rahul olla.

Vähem rahul peaksid endiga minu ametivennad olema. Minu isik ja minu teos hoopis kõrvale jätta: see paljas, alasti tõsiasi, et ühe meie kirjanduseseltsi esimees ilukirjanduslikku hindamisetoimkonda mõjutas, oleks eesti kirjanikke i g a s t leerist ja kõiki pidanud sundima minu protestiga ühel või teisel vormil ühinema. Seda aga, mis igal kultuurmaal tingimata oleks sündinud, ei sündinud meil mitte. Ei jäänud vaiki mitte ainult ametivennaliku ühistunde, vaid ka üleüldise õiguse- ja korratunde hääl just nende põues, kes meie seltskonnale alatasa närusust ette heidavad! Lugu on seda lõbusam, et selsamal ajal üht Saksamaa linnavalitsust, kes kroonprintsi mõjutusel ühe sealse kirjaniku näidendi pidukavast välja heitis, ka eesti ajakirjanduses leegitsevate hurjutustega nuheldi — s i i s jätkus ühistunnet ja jätkus moraalset viha mõttevabaduse selgroota äraandjate vastu!

Mind kui sotsiaaldemokraati ei või muidugi seegi nähtus pahandada: minu kodanlikud ametivennad on iseenestele mitteaustava märkuse ülespidamiseraamatusse kirjutanud. —

---

* Värskelt kuriteolt.

Mis minu «Tabamata imesse» puutub, siis ei mängitud Tartus mitte minu, vaid härra Menningu «Tabamata imet».[2] Selle härra omavoliline kohitsemisetöö minu tüki kallal — see on kah midagi puhteestilikku!

Austava tervitusega

Ed. Vilde.

105

B. Lindele.

Valby's, 14. (1.) veebr. 1914.

Austatud härra!

Teie kiri 26. I ja raamatud, mille eest viisakalt tänan, jõudsid pärale. Oma endistest novellitöödest pole mul enam midagi ära anda: kuni 1908. aastani ilmunud on Pihlaka päralt, hilisematest viimased (pilkelood) ilmusid praegu nime all «Muiged» «Mõtte» kirjastusel, kuna raamatus «Jutustused» kõik minu pärast 1908. aastat avaldatud tõsise sisuga novellid sisalduvad. Oma tulevaste uute tööde kirjastusliku ainuõiguse pärast teen juba mõnda aega ühe Tallinna kirjastajaga kaupa, mis veel mitte lepingu allakirjutamiseni pole arenenud.[1] Ma ei mõtle mitte «täiesti draamale anduda», nagu oletate, vaid tahan selle järgi, mäherdune aine mulle pihku kukub, üht-teist tööd teha. Draamatöö on mulle tasuliselt küll kasulikum kui romaanikirjutamine, ka kaldub minu armastus esimese poole, kuid otsustav on ikka leitud idee. —

Mis teie protestiküsimuse kohta seletate,[2] kinnitab ainult minu väiteid: eesti kirjanikud *in corpore** pole mitte häält tõstnud. Ja see ei kõnele mitte kultuurist, see ei kõnele mitte «närusest seltskonnast» kõrgemal seismisest. Kui mõne aja eest Berliinis üks teatrijuhatus sotsiaaldemokraatlikult teatriarvustajalt retsensendipileti ära võttis (karedavõitu kriitika pärast), siis boikoteerisid viimase ametivennad kodanlikust leerist kuni äärmise alalhoidluseni teatrit nii kaua, kui nende ametivennale satisfaktsiooni oli antud. See on kultuurmail enesest mõistetav põhimõtteline Anstandspflicht**. Praegu streigivad «Päevalehe» toimetuseliikmed au-

* Täies koosseisus (lad. k.).

** Viisakusenõue (saksa k.).

haavava ümberkäimise pärast peatoimetuse poolt.[3] Nende leppetingimuste arutamine lükatakse peatoimetuse poolt brüskilt* tagasi ja neile kuulutatakse lokaut**. Aga asjata otsin eesti lehtedest solidariteedi avaldust lehe väliste kaastööliste, vähemalt tähtsamate jõudude poolt; ainus on Jüri Vilms.[4] Teised, nende seas sotsialistegi, tahavad streigimurdjatega ühes töötada, isegi ühes Prantsu[5] ja Grünfeldt'iga[6]! Kui mitte — miks nad vaikivad? «Virulase» streigi puhul mõne aasta eest[7] olin mina ainus väline kaastööline, kes sule maha pani ja kohe avalikult oma ühistunnet tunnistas — teisiti oleks ju närune olnud.

Kirjanduse Seltsi asjas ei olnud ju sugugi minu isikut ja minu teoseid kaitsta, nagu Teie ekslikult mõistate, vaid mahamurtud üheõigusluse-printsiipi, mis ometi kõigile minu ametivendadele kallis ja kõrge peaks olema. Reimanil ei ole põhikirja järgi mingit veto-õigust, tema allkirja polnud eestseisuse enamuse otsuse alla sugugi tarvis — ta oli vähemuses. Tema mõjutus on seega puhas vägivald ja toimkonna ning eestseisuse paindumine selle alla puhas osavõtmine vägivallast. Ning selle vägivalla vastu oli minu ametivendadel välja astuda, mitte minu isiku ja tööde kaitseks. Ma ei näe seepärast ka mitte ära, miks «Noor-Eestil», Teie sõnade järgi, enam «kohustust» oleks protesteerida kui kõigil teistel.[8] Reimani kriitiline arvamine, tema kiriklik spiisserlik*** moraal ja maitse, millega ta üksi oli, ei tule ju asjas sugugi arvesse (in Betracht). — Kui Aino Kaldal midagi «ütlemata piinlik» oli,[9] siis kahtlemata see, et lugu ilmsiks sai, muidu pole ju mõista, miks temagi nii agarasti salgamisest ja summutamisest osa võttis. Poleks skandaal mitte skandaaliks saanud, siis oleks temagi vait ja rahul olnud nagu sukk. Mis keelas teda siis žüriist tagasi astumast, kui ta Reimani survet südames hukka mõistis? Need pisarad tulevad natuke *post festum*****! —

* Jämedalt, toorelt.
** Streikijate üldine vallandamine.
*** Väikekodanlik.
**** «Pärast pidu», s. o. tagantjärele, liiga hilja (lad. k.).

Tallinna Kirjanduse Seltsi tänavune «auhindamine»,[10] mille kohta pettumust ütlete tundvat, ei üllatanud mind mitte põrmu. Kui ma «Pisuhännale» lõpupunkti panin, ütlesin naerdes naisele: «Soo, nüüd olen kõik arvustajad ja auhindajad ära vihastanud — ei minu silmad kiitlikku kriitikat ega auhinda enam näe!» Varsti peale raamatu ilmumist tulevad Tallinna lehed ja annavad juba nuusutada, mis tulekul: Ühes ainult nohu, kuigi enam ridade vahel, teises aga lendavad «pamfletid» (!), «isiklikud arveõiendamised», «väljamõeldud iseloomud» jne. ringi! Kuid asja eellugu on vanem ja pikem. «Tabamata ime» Tallinna arvustajaile juhtus äpardus, et nad minu draama välist sündmustikkugi ei mõistnud, kuigi nende kriitikad kiitlikud olid.[11] Et nad tüki esietenduse eelsetes kirjutustes neid suuri ja osalt üsna veidraid eksitusi publiku segamiseks ei kordaks, tähendasin mina «lastud oinad» punktide kaupa üles ja palusin seda «Maa» kirjastuse (Virgo) kaudu eraviisil mõlemale kriitikule teatavaks teha. Kes e e s t l a n e tahab ennast aga eksimistelt lasta tabada! E e s t i arvustaja ei eksi kunagi — ka siis mitte, kui ta aru ei saa, et Leo Saalep draama lõpul nõdrameelseks läheb (Raudsepp) ja et tema neurasteeniline hirmutunne mitte ta «kahtlemist enda geeniuse kohta» ei tähenda (Hubel)! Ma lisan kohe juurde, et mõned teised eesti arvustajad (Jürgenstein, Hindrey, Menning jne. — Teie arvustust pole ma lugenud[12]) «Tabamata ime» probleemi, ideelisi sidemeid ja psühholoogilist kudet mitte õigemini pole tabanud; see, kes eesti seltskondliku draama sisu õieti «välja pumpab», on naljakal kombel — soomlane («Helsingin Sanomat»).[13] Kui nüüd «Pisuhännas», kuigi ü l e ü l d i s e s mõttes, arvustajaid torgitakse, kes arvustavad, ilma et nad objektist aru saaksid — neid tunneb meil ju iga loov kirjanik —, siis võite kergesti järeldada, et see selle järgi, mis eel käinud, Tallinna kriitikute kohta nagu «Hochverrat»* nende vastu pidi mõjuma — ikka e e s t l a s t neis silmas pidades. Nõnda ei olnud ma «Pisuhänna» saatuse kohta Tallinnas silmapilkugi kahevahel. O. Lutsu draamatöid ma isiklikult

* Riigireetmine (saksa k.).

veel ei tunne,[14] ma pean seda kirjanikku «Kevade» tõttu tugevaks talendiks, kuid kas on siis keegi Tallinna arvustajate juures kuni selle hinnamõistmiseni Lutsu näidendite vastu suurt vaimustust märganud? Huumorist ja satiirist ei mõista meie arvustajad ju üleüldse lugu pidada, iseäranis need mitte, kellel seda endil sugugi ei ole: nad loevad sääraseid töid alaväärtuslikuks, jandiliseks — jälle üks eesti «omapärasus»! —

Selgemat keelt Tallinna hinnamõistmise kohta kõneleb aga järgmine konks. Selle üle ei näi kodumaal veel keegi pead murdnud olevat, ehk küll veidrus käpuga katsutav on. Hindajad jätsid võistlusest välja raamatud, milles kui kogu-väljaannetes palasid leidus, mis ennemalt ajalehtedes, ajakirjades, albumites jne. üksikult on ilmunud. Pidage nüüd silmas: Meil ja mujal on traditsiooniks perioodilises kirjanduses ja antoloogilist laadi väljaannetes (albumites) ilmuvaid töid mitte premeerida. See on õige, sest muidu lööks ajaleht, ajakiri või albumi kirjastaja auhinnast enesele (ärilist) kapitali. Pannakse aga nüüd põhimõte maksma, et neis väljaannetes üksikult ilmunud tööd, kui nad koguna välja antakse, ka mitte võistluse alla ei käi, siis on üks kategooria meie kirjandust, ja õige arvurikas, *a priori** auhinnasaamisest ilma jäetud — ta on indeksi** peale pandud, tema autoreid on karistatud! Ja karistatud selle hirmsa süü eest, et nad eesti ajakirjandusele algupäralisi juttusid andsid ilmutada — sellele ajakirjandusele, keda muidu küllalt ei jõuta hurjutada, et ta aina tõlgetega oma lugejaid toidab! Mitte kirjandusliku väärtuse mõõdupuu järgi ei keelata siis nimetatud kirjanduse-kategooriale auhindasid, vaid selle eest, et muidu pahnaga toidetud ajalehelugeja neid enne raamatu ilmumist oma tuluks sai lugeda! Kas on rasvasem nonsenss veel mõeldav? Aga selleski rumaluses ei olda järjekindel: laulud võivad enne mujal ilmunud olla, ainult jutud mitte! Laulude eesõigust ei põhjendata poole sõnagagi — väga arusaadav: ei saa põhjendada.

---

* Kogemusel mittepõhjenevalt (lad. k.).
** Mõeldud raamatute keelunimestikku.

Minule isiklikult on ju selle kriuka motiivid selged: mind taheti «Pisuhänna» eest *põhjalikult* karistada. Jutukogude seas olid ju ka minu «Jutustused». Küll olid mõlemad otsustavad auhinnamõistjad minu raamatut mullu kevade oma kriitikates ohtrasti kiitnud ja Hubel tähendas (see oli enne «paljastust»): «Eesti Kirjanduse Selts oleks sellele raamatule *küll* 150 *rbl. auhinda võinud määrata*» («toetusraha» asemel). Kuid vaheajal olin mina härrade ilmeksimatuse kohta kahelnud, ja nüüd tuli nõu otsida, kuidas seda tasuda. Leiti siis väljaheitmise trikk. Suitsu «Tuulemaa» kõrvaldamine oleks liiga «krass»,* liiga «paljastav» olnud — tehti siis lauludega erand ja kasseeriti jutud... Tallinnas ei olda kriuka kohta kahel arvamisel. Minule annab lugu asja oma teoseid tuleval aastal vist ka Tallinna Kirjanduse Seltsi võistluselt lahti öelda. Ma annan Tammsaarele õiguse («Päevaleht»)[15]: «*kirjanduse-poliitik*» siin, seal ja igal pool — isiku-poliitik, sõberkonna-poliitik, erakonnapoliitik. Ja kuidas siis teisiti? Kodanlikus ilmas on terve elu ainult soe poliitika-rataste ümber. Ma ei tarvitse vist mitte iseäraliselt kinnitada, et mul kõige vähematki põhjust ei ole Suitsule määratud auhinda *mitte*-õigustatuks pidada. Suits on kahtlemata meie kõige tüsedam lüüriline talent ja tema luuletustekogu, mille sisu mulle küll üksnes üksikute enneloetud laulude järgi tuttav on, leiab loodetavasti ka Tartu Kirjanduse Seltsi poolt teenitud tähelepanemist. Kuid see ütlemata labane vigur, mida Tallinnas *jutukogude* kõrvaldamiseks tarvitati, tõukab igaühte ju ninaga nende järelduste peale, mis praegu tegin.

Lõpuks huvitab Teid ehk meie kõige uuem «tabamata ime». R. Tobias andis hiljuti Berliinis oma helitööde kontserti.[16] Toimepanekuks ohverdasid eesti rahvuslased (Jaan Tõnisson, Sööt, Linde Pärnust,[17] vist ka Luigad) ja üks Berliini börsimees (Mendelsohn), kelle palvel oli käidud, rohkesti raha, sest kulud ulatasid 4000 margani. Kontserdi tagajärg pidi «Päevalehe» eritelegrammi ja sellele järgnevat kriitikat mööda (algu-

* Jäme, karm (saksa k.).

pärane, tähega «y») «täiesti õnnestunud» olema; ettekanded võetud «suure vaimustusega vastu», komponisti kutsutud mitu korda välja jne. Ka olla kontsert «hulga kuulajaid suurde saali kokku meelitanud».[18]

Nüüd tuleb mulle Berliinist teadvalt ja ustavalt poolt kiri, milles kinnitatakse, et kontserdi tagajärg otsekohene fiasko olnud — aineliselt ja kunstiliselt. Müüdud pileteid olnud ainult u. 100 marga eest, saalis olev publik — 500—600 inimest — pidi siis priipiletitega sisse pääsenud olema. Ühtlasi avaldatakse tungivat kahtlust, et komponist ise telegrammi ja esimese kriitika «Päevalehele» saatnud, kuna Berliini lehtede arvustused «õnnestumisest», «läbilöömisest» jne. midagi ei tea. Mulle saadetud väljalõike järgi kirjutab näit. tuntud ja lugupeetud suur vabameelne organ «Vossische Zeitung» kontserdist sõna-sõnalt nõnda (Nr. 43 Abendausgabe):

«Einen Kompositions- und Orgelabend veranstaltete Rudolf Tobias im Konzertsaale der Königl. Hochschule. Das Blüthnerorchester, ein gemischter Chor und ein Soloquartett (Elisabeth Ohlshoff, Minna Tube, Erich Suckmann und Gottfried Krüger) waren herangezogen worden, ausserdem Herr Prof. Becker (Orgel). Zuerst spielte der Konzertgeber recht und schlecht auf der Orgel Bach's «Passacaglia», dann gab es ausschliesslich Kompositionen von ihm: zwei Episoden aus dem estnischen Nationalepos «Jung Kalew», zwei Fragmente aus der Kantate «Eulesia» und Fragmente aus dem ersten Teil des Oratoriums «Des Jona Sendung». In der «estnischen» Musik (Ballade für Sopran und Orchester und melodram. Epilog) sucht Tobias, technisch merkwürdig mangelhaft ausgerüstet, nach eigenen Ausdrucksformen. Er will das Besondere und das soll ihm bescheinigt werden. Aber zwischen Wollen und Können gähnt eine grosse Kluft, eine so grosse Kluft, dass ihm einstweilen nur angeraten werden kann, Kompositionsstudien zu treiben und seine Gestaltungskraft an alten und neuen Meistern weiter zu schulen. Ein wenig freundlichere Eindrücke gewann der Hörer im weiteren Verlauf des Abends, doch blieben Naivität und Unbeholfenheit Trumpf. In ungewöhnlich hohem Masse

zeigte sich Herr Tobias unbeholfen auch als Dirigent.»[19] —

Isegi «Allgemeine Musikzeitung» (Nr. 5), mille arvustajaga Tobias isiklikult (kui lehe gelegentlicher Mitarbeiter[20]) tuttav olla, ei võinud oma kriitikas lauseid ütlemata jätta nagu:

«Ueberzeugende Beweise einer ausgesprochen schöpferischen Potenz vermochte Tobias mit allen diesen Proben seines Könnens nicht zu erbringen... Es fehlt Herrn Tobias die Fähigkeit, seine Gedanken zu ordnen, seine Ideen zu formen, aus ihnen brauchbare, lebenskräftige Kunstgebilde zu prägen. Seine Art zu musizieren macht oftmals einen nahezu verworrenen Eindruck... die Zeichnung völlig verwischt und ausdruckslos, die musikalische Sprache eintönig, die Empfindung nichtig»[21]... jne.

«Päevalehes» ilmunud tõlgitud kriitika-passustes olevat eitavad laused välja jäetud, «Tartu Päevalehes» üks eitav lause otse jaatavaks pööratud[22] («Berliner Tageblatt'is»): «Aber es zeigte sich, dass er (Tobias) n o c h weniger Dirigent als Organist ist»[23] (Tartu lehes oli see n o c h (veel) välja jäetud. Nii tehakse kuulsusi ja rikutakse kunstnikke!

Vabandage, et pikale olen läinud: juhtus aega ja tuju olema.

Austava tervitusega
E. Vilde.

106

B. Lindele.

Valby's, 7. märtsil 1914.

Austatud härra Linde!

Kirjanduslik ainuõigus, millest kõnelesin, käib minu veel k i r j u t a m a t a tööde kohta. Teoksil oleva lepingu järgi maksab kirjastaja mulle kuuviisi, kindlaksmääratud summal, honorari e t t e[1] ja mina tasun selle töödega ära. Lepingu alla kuulub äramääratud poognahinna eest 1. ja 2. trükk — kõik muud õigused jäävad minu päralt. Enne ilmunud uuematest teostest läheksid

ka «Tabamata ime» järgmine trükk — esimene on otsas — ning «Pisuhänna» oma edaspidi minu kontrahendi kätte. Saab see leping teoks, siis ei oleks mul midagi enam ära anda. Kuid kaubal on veel konksusid, mis silendamist nõuavad, kuigi ta põhimõtteliselt sedavõrd maksvusesse on astunud, et vastaspool mulle senini ühe kuu honorari ette on maksnud. Ajaliselt pole ma aga lepingu külge rohkem seotud kui 1 aasta: ta on igal puhul ülesöeldav ja kustub ülesütlemise päevast 1 aasta pärast; muidugi on mul honorariosa, mis lepingu kestuse jooksul vast tasumata jäi, peale tema kustumist tasa töötada.

Oma kirjastajate vahel ei ole ma «põhimõtteliselt» — nende meelsuse jne. järgi — kunagi vahet teinud, ei tee seda siis ka «Noor-Eesti» osaühisuse kohta mitte. Otsustav on olnud lahe äriline läbisaamine. Ma ei salli honorarisekeldusi, sest et minu aineline olukord neid sallida ei l u b a. Selle poolest on mul «Noor-Eestist» natuke paha mälestus. Novelli «Kuival» pärast oli mul omal ajal Teiega kindel honorarikaup kokku lepitud, mille aga hiljem ära salgasite. Ma pöörasin kahe kirjaga hr. Suitsu poole,[2] kes aga vaevaks ei võtnud mulle vastatagi. Viimaks — kuid õige pika aja takka — sain tööpalga Buschi kaudu kätte. Kui «Noor-Eesti» äriolud vaheajal on paranenud, nagu märku annate, siis muidugi võime edaspidi antud puhul äriühendust sobitada. Lugesin lehtedest, et Teie honorarirekord 45 rbl. 16-lk. poogna eest (Suitsu «Tuulemaa») olevat; kas see ülemmäär ka proosa kohta maksab ja kuidas on «Noor-Eesti» arveõienduse praksis? Ehk nimetate seda lahkesti edaspidi kord. Tahaksin Teie tingimusi teiste kirjastuste omadega veidike võrrelda. —

«Teatri-raamatut», mille eest tänan, olen ainult pisut lehitseda saanud;[3] «Vaba Sõna» 2. nr. toodi praegu tuppa.[4] Teie kriitilistes avaldustes «Tabamata ime» kohta leian Jürgensteini ja Hubeli vildakuste kordamist, ja mida omast käest juurde lisate, pole mitte vähem ekslik. Minu 2. vaatusel ei või Knut Hamsuniga midagi ühist olla, sest et ma tema «Riigi väravatel» tänapäevani pole lugenud ega teatris näinud,[5] ning minu Eeva Marland peaks psühholoogiline monstrum

olema, kui ta tervelt k o l m e s t ja isekeskis äärmiselt d i f e r e n t s e e r i v a s t Ibseni kujust kokku oleks paigatud! Mina teen endale «inimeste-loomise» hoopis l i h t s a m a k s: ma tarvitan elus tundma õpitud «mudeleid»; psühholoogilised põhijooned «Tabamata ime» tegelastes on kõik sel o t s e k o h e s e l teel saavutatud, ja Eeva Marlandi mudelit tunnen muude seas iseäranis hästi. Kuid erakirjas ei maksa polemiseerida. Ma mõtlen «Tabamata ime» 2. trükile, mis ehk veel sel aastal ilmub, näidendi sisu selgituse sihil pikemat eessõna kirjutada, kus ma draama kohta ilmunud arvustustest kriitilise kokkuvõtte teen ja vääratused ning võltsimised tõenduste najal ära näitan. Ma pole mitte nii *suffisant**, et oma teost nõrkustest vabaks pean, kuid neid peab mulle võidama t õ e k s teha. —

Tallinna auhindamisest saan ehk varsti veelgi lähemat kuulda,[6] sest et sealt keegi kirjanduslik isik Kopenhaageni kaudu välismaale lubab sõita.[7] Eesti Kirjanduse Seltsi uut afääri panen teatavas «Ulkstimmungis»** tähele.[8] Mida Sõrmuse kohta tähendate, seda nägin ette.[9] Kas temalt keegi ei küsinud, kui v a n a d tema Lääne-Euroopa kriitikakellukesed on ja miks Berliini, Pariisi, Brüsseli ja teiste s u u r l i n n a d e omad puuduvad? Ma kuulsin teda Stuttgardis kaks korda 3 aasta eest; sealsete arvustustega (ainult mõned read) poleks küll mitte paradeerida olnud. Skandinaavia lehtede kriitika killud on juba eesti lehe «Õiguse» lisalehes nr. 16 aastal 1 9 0 8 ära trükitud. Kõigest muust aga väikime parem, sest lugu on iseenesest täis sügavat traagikat. Ja Tobiase oma mitte vähem.

Tänan Teid viimase pika ja huvitava vastuse eest.[10] Post tõi praegu mulle kogu uuema eesti ilukirjanduse — lõpetan seepärast ja hakkan seda sorima.

Tervitades

Ed. Vilde.

---

* Lugeda: *süffisaan* (prants. k.) — endaga rahul olev, ennast täis.
** Lõõpimis-, naljameeleolus (saksa k.).

E. Virgole.

Valby's, 18. (5.) märtsil 1914.

Austatud härra Virgo!

Mis Lilienbach Teile «Voo» meeste ettepanekust on kõnelnud, pole õige.[1] Ma pole neilt mingit ettepanekut saanud. Küll on «Noor-Eesti» osaühisus minult juba kaks korda töid kirjastada küsinud, kuid mitte Muni «Teadus» ega tema sulemehed.[2] Minu leping Lilienbachiga on veel alla kirjutamata. Ta saatis mulle küll ühe kuuraha (jaanuari kohta) juba ära, aga lepingus on punktisid, mis veel raskusi teevad, ja et ta veebruarisumma tärmini mööda laskis minna, siis pole võimata, et ma lepingust üleüldse taganen. Igatahes aga tuleb temasse määrus sisse, et ta igal ajal ülesöeldav on ning aasta pärast kustub; leping murdub aga juba 3 kuu pärast, kui selle aja jooksul raha pole saadetud. Ma hakkan Lilienbachi asja peale ikka skeptilisemalt vaatama, ning sel lool pole võimata, et minu ärihuvid «Maaga» varsti jälle ühte puutuvad, iseäranis kui mulle, nagu tõotate, tingimuste poolest vastu tullakse.

Honoraride tõusmine Eestis on, kui mitte «Voo», siis ometi «Noor-Eesti» läbi tõsiasjaks saanud. Suitsu honorar «Tuulemaa» eest, 45 rbl. väga pisukese 16-lk. poogna eest, on rekord. Kuigi laulusid «luuletehniliselt» erandlikuks pidada — äriliselt peab aga silmas pidama, et laulusid kuigi palju ei osteta («Tuulemaad» iseäranis vähe), ja nõnda on kaubal ikkagi rekordi tähendus. Iseenesest mõista, et mina, kes ma a i n u l t oma suletööst elan, sunnitud olen honorari maksimumide järele ringi vaatama. Auhindadest ma enam lisa ei saa, ka Tallinnas mitte, sest mul on nõu oma lähemaid töid ka Tallinna Kirjanduse Haruseltsi hindamise alt lahti öelda. Nagu Teil teadmata ei või olla, karistasid mind härrad Raudsepp ja Hubel hiljuti rahatrahviga[3] selle eest, et mina nende fraasitreimist geniaalseks, eruditsioonist nõretavaks arvustamiseks ei suuda pidada. (Minult päritakse järele, kas ma neile härradele peale «Pisuhänna» (!!) veel midagi kurja ole-

vat teinud!) Selles olukorras on ainult loogiline, et ma oma raamatud ka Tallinnas nende eest, kellele auhindasid anda t a h e t a k s e, ära koristan, kuigi s e e k o r d anda-tahtmine muudest oludest ära rippus — kõigepealt püüdest mulle m i t t e anda. —

Nagu öeldud, ei ole minu leping Lilienbachiga veel mitte lõplikult tehtud. Tema tahtis esialgset projekti muuta ja lubas need muudatused siis mulle näha saata, mis aga veel mitte pole sündinud. Selle esialgse projekti järgi pidid kõigi minu tööde järgmised trükid, nende seas ka «Tabamata ime» oma, Lilienbachile minema (muidugi hiljem ka «Pisuhänna» oma). Ma võin aga seda punkti veel muuta, kui «Maal» nimetatud kahe draama 2. trüki kohta omandamise tahtmist oleks. Nimelt annaksin «Tabamata ime» kohe sellele, kes ennast kohustaks teda veel jooksval aastal välja andma (kuigi lihtsamal ja seega odavamal välimusel). Ma tahaksin raamatule pikema eessõna kirjutada, milles ma sisu selgituse sihil tema kohta ilmunud arvustustest kriitilise kokkuvõtte teen ja nende vääratusi valgustan — asi, mis raamatule pisut uut juurde annaks ning müügi peale ehk tagatõukavalt mõjuks. Hinna poolest võin «Maale» eesõigustki anda, sest ma sooviksin mänguloa pärast, mis ühte paika jääks, raamatut ennem Teile kui muile. Igatahes palun mulle kohe teatada, kuidas Teie selle küsimuse peale vaatate ja kas Teie heameelega näeksite, et ma mõlemad draamad Lilienbachi lepingust igal tingimusel välja jätan. Poleks lõppude-lõpuks ka just häda, kui «Tabamata ime» 2. trükk sel aastal veel mitte ei tule, kuigi sooviksin. Kord kõnelesite sellest küll. —

Ma ei hakkaks ennast pikema kindla lepinguga mitte heal meelel siduma, kui mul tagatist oleks, et «Pisuhänd» mind teatrihonoraridega kuni uue suurema tööni veepeal hoiab. Mul on suurem mööbli-järelmaks kaelas, avalikud maksud lõppeva veerandaasta eest tulevad lisaks, ihukatteid on muretseda — kõik see mõjutab mind teatava määrani arakstegevalt. Palun mulle seepärast julgustuseks kõik nüüdsed ja edaspidised «Pisuhänna» rahad lahkesti, nagu lubategi, kätte saata. Teie korrektsus on kõige suurem, mis ma eesti kirjan-

duseäris senini olen näinud, ja ma mõistan sellest lugu pidada.

Kui Lilienbachi leping teostamata jääb või murdub, siis olen muuseas muidugi ka valmis Teie albumile kaastööd tegema, kui selles midagi kiriklik-tagurlikku sees ei ole.

Lõpuks: Kuidas on siis «Tabamata ime» soome tõlkega? Vist ei tule sest midagi välja — mis? Kas pr. Rantanen temast soome näitelaval endale palju ei arva tõotada võivat? Saksa tõlke kallal nokitsen ajuti pisut — tahan praegu veel puhkust pidada, et pead värskendada.

Tervitades Ed. Vilde.

Jk. Teile võetud korterist sain palja äraütlemisega lahti.[4] Polnud siis tüli suuremat.

108

E. Virgole.

Valby's, 24. (11.) märtsil 1914.

Austatud härra Virgo!

Kiri pangatähega käes. Tänan ja lisan vastusele kviitungi juurde. Teie reklamatsioon* «Tabamata ime» ja «Pisuhänna» teise trüki pärast annab mulle asja neid raamatuid Lilienbachi lepingust, kui viimasest üleüldse elulooma saab, välja jätta.[1] Küll oli meie kokkulepe mõlema toote kohta nõnda formuleeritud: «Uue trüki kohta uus kaup», mis mõlemale poolele minu mõistel vabaduse jättis; aga et Teie sellest kaubalise eesõiguse mõttes aru olete saanud, siis taganen enda eeldusest ja võtan eesõiguse tingimuse ka omaks. Teie peate siinjuures silmas pidama, et Lilienbach mulle nii-öelda eluaegset lepingut pakkus ja peale minu «tulevase» töö-jõu ka k õ i k i neid endisi töid, mille kohta veel kindlat lepingut pole, «summarisch»** endale soovis: sää-

* Vastulause, hagi.

** Kokku võttes, üheskoos (saksa k.).

rase kogumüügi puhul kustuvad minu teada seaduslikultki endistest kaupadest järgnevad õigused. Aga et ma hiljem paremaks arvasin projekteeritud lepingusse punkti panna, et see igal ajal ülesöeldav on, siis andsin Teile ka viimases kirjas teada, et ma eventuell valmis olen küsitud raamatu järgmise trüki pärast ka «Maaga» kaupa tegema. Ühtlasi olin arvamisel, et «Tabamata ime» müügilt niihästi kui otsas on, sest viimati kõnelesite ainult 12—15 eksemplarist, mis kusagil kaupluses järel olnud.

Honorari asjus tähendan, et kavatsetavas lepingus 16-lk. poogna hinnaks («Jutustuste» kaustas) 50 rbl. 1. trüki ning p o o l sellest 2. trüki eest on normeeritud. Formaat on, nagu näete, niihästi «Pisuhänna» kui ka «Tabamata ime» omast suurem, nii et hind viimaste kaustade kohta vastavalt väiksem tuleks. Vahe rehkendate ehk ise välja; minu umbkaudse rehkenduse järgi on nimetatud poognahind 1. trüki eest niisama suur kui see, mis «Maa» mulle «Pisuhänna» eest maksis. Sel honorari-alusel võiksime siis meiegi «Tabamata ime» järgmise trüki kohta kaupa saada.

Ma tähendasin Teile juba vanal aastal, et ma mõne kuu jooksul otsustust ootan, kas Lilienbach ennast ülepea lepinguvõimelisena üles näitab. Senine algus on nii vähetõotav, et mulle lepingu hääbumine enne maksmahakkamist võimalikuna näib. Kui ma nimelt lähemate nädalate jooksul näen, et minu peatingimine — rahade korralik sissejooks — täitmata jääb, nagu praegu näib, siis pole mul asja ennast aastakski siduda. Ettesaadud raha on tööga varsti tasa tehtud ja siis olen valmis «Maaga» ühendust jätkama. Palun seepärast veel natuke oodata.

Jutustuste eest meeldiks mulle reahind kõige enam — niihästi väikeste kui ka suurte kohta. Arvetegemine oleks lihtsam ja õiglasem — ka kirjastajale, kes tühjade ja poolikute lehekülgede kasu endale saaks. Kas albumi kaastöö eest pakutud hind, 10 kop. rida, ka pikemate jututööde kohta on mõeldud? Seda lubab nagu Teie tähendus järeldada (eelviimases kirjas), et pikemate tööde rea eest 20—25 kop. maksmine «v e e l mitte» võimalik ei olevat. Ma mõistan ju väga hästi,

et kirjastus k a h j u g a ei või töötada, sellele teele ei tohi teda ka võistlus mitte juhtida. Aga et minul võimalik on honoraride ülemmäärasid saada ja ma mitte ei tea, kus piir on, millest saadik kirjastaja kasu asemel kahju hakkab saama, siis peab kirjastaja hooleks jääma mulle oma maksuvõimalust fikseeritud pakkumise näol teada anda. Seejuures ei jäta mina vahet korraliku, soliidse kirjastuse ning tema vastandi vahel mitte tegemata: ma võtan ennem esimese m a d a l a m a, kui viimase k õ r g e m a pakkumise vastu. Välismaa soliidsetel kirjastustel on enamasti kindlad honoraritariifid, millega tülikas tingimine ja kauplemine ära jääb. —

«Vanemuise» kaubas olete mind pisut võõriti mõistnud: ma määrasin 10% pärastiste etenduste hinnaks, mitte 5%. Ma lootsin nimelt, et «Vanemuine» neil tingimustel «Pisuhända» mängida ei võtagi, nii et estoonlased teda kevadel Tartus v ä r s k e n a võiksid anda. Ma kardan, et Menning ka selle näidendi näitelavaliselt ära moonutab. Aga kui Teie kauba 5% põhjal tegite, siis jäägu — suurt häda sest ei ole.

Kas «Koidu» etendus mitte p ä r a s t «Estonia» esietendust ei olnud?[2] Ma lugesin kord lehest, et see 2. märtsil pidada olema, kuna «Estonia» premjäär 25. veebr. oli, ning nüüd nimetatakse etendust «Tallinna Teatajas» kui h i l j u t i olnut. Sel lool poleks ju «Estoniaga» konflikti, vaid jääks ainult lubata etendamise delikt* meie vastu. Ega Teil kohtuliku kaebuse puhul minult ametlikult kinnitatud volikirja tarvis lähe? Et mul siinsele Vene konsulile välismaa passi pole ette näidata, siis ei loe ta mind vist mitte legaalseks inimeseks ja ei anna mulle allkirja kinnitust.

Lõpuks väike palve: Kui Teil see kirjatükk alles on, milles ma omal ajal Raudsepa ja Hubeli kriitilisi eksitusi «Tabamata ime» kohta õiendasin, siis palun seda mulle lahkesti tagasi saata. Ma tahaksin teda materjaliks raamatu uuele trükile kord juurdelisatava eeskõne kirjutamisel tarvitada, et tööd endale nimetatud kahe arvustaja kohta kergendada, kuna Jürgensteini,

* Kuritegu.

Menningu, Hindrey, Linde ja teiste kriitikate läbivõtmine juba muidugi tuhnimist nõuab. —

«Estonia» näitlejad näivad «Pisuhännaga» rahul olevat; nad saatsid mulle esietenduse puhul väga sõbraliku õnnesoovi.[3] Kuidas raamat läheb?

Tervitades

Ed. Vilde.

109

E. Virgole.

Valby's, 8. apr. 1914.

Austatud härra Virgo!

Ettepandud alusel võime kaupa saada. Vist ei tee ma Lilienbachiga mingit ajalikult siduvat lepingut, sest et halvasti täidetud provisoorium* — mul oli 3 kuud «prooviaega» määratud — seks enam küllalt usaldust ei jäta. Ettesaadetud honorari töötan, nagu öeldud, tasa, ja siis võime endi vahekorda «Maaga» lähemalt korraldada — nimelt raamatute asjus. Mis aga Teie nädalakirjasse puutub,[1] mille asutamist ma sündsaks ja teatavatel eeltingimustel lootuslikuks pean, siis ei takista mind midagi sellele kohe alguses kaastööd lubamast. Kas ma just i g a l e numbrile midagi jõuan saata, seda ei tea praegu veel öelda, kuid kaunis sagedasti loodan seda ometi teha võivat. Mul mõlguvad iseäranis satiirilised vested ja vestekesed meeles, milleks eesti elu avaldused kirjanduses, ajakirjanduses, seltsielus jne. rohkesti aineid pakuvad, kuna välismaa nähtustest lisa tuleb. Sügise poole on mul nõu Saksamaa suurlinnadesse ekskursiooni teha, et sealsete teatrite uuemaid repertuaarisid tundma õppida (raha puudusel pidin selle plaani kahel eelaastal katki jätma), siit pudeneks siis kah mõnesuguseid veste-ideekesi. Niisamuti võiksin Malmö näitusest ühte ja teist paberisse panna, kui Teie mitte ise sinna ei tule. Arvan nimelt, et Teie teekond meie poole nüüd, kus lehe külge asute, ajapuudusel katki peab jääma.

* Esialgne, ajutine korraldus.

Minu arust võib Teie nädalarevüül* ainult siis tulevikku olla, kui ta, õiglaselt ja kindlalt demokraatlikul pinnal seistes, üheski asjas tõde ja jälle tõde ei karda ütlemast. Leigus, kikivarvul hiilimine, kahekeelsus — lühidalt lääge oportunism suigutaks ta varsti surmale, sest seda laket saab lugeja igast eesti lehest muidugi, ja ma märkan, et eesti kodanliku ajakirjanduse korruptsioon isegi meie unmündig** publikule juba liiaks hakkab minema. See arusaamine t u l e b — ta on olukorra loomulik tagajärg. Seltskonnakriitikas ei tohiks leht sotsiaaldemokraatiast taha jääda. Müncheni «Simplicissimusel» ei oleks mitte seda tähendust, mis tal on, kui ta mitte — mõned vankumised maha arvatud — demokratismi kuni viimaste konsekventsideni ei püüaks esitada ja sotsialismile lähemal ei seisaks kui «rahvameelsele» kodanlusele.[2] Vormis «viisakas» olla — see on iseenesest mõistetav, kui viisakus mitte pirtsakust ei pea tähendama.

Pakutud hinnaga, 10 kop. rida, olen rahul. Tähendab lehekülg on ometi k a h e veerulisena mõeldud? Ü h e-veerulise rea eest oleks hinda vähe.

«Pisuhänna» etendajate arvustuses on Teil vististi õigus;[3] Piibelehe ja Laura kohta kuulsin õelt umbes sedasama ja Parikate poolt[4] mulle saadetud ülesvõtetel näen ka mõndagi, mis minu intentsioonide vastu käib. Piibeleht pidi minu tahtmisel iseäranis oma suure r a h u ja vääramata t õ s i d u s e g a, mis tema kuiva huumori alles päriselt maksvusele toob, oma ümbrusest kujukalt erinema, ning Laurat lollakaks teha, kuna ta teksti järgi oma perekonnast just intellektuaalselt üle käib, see on suur vääratus. Või mängis ehk pr. Luiga k i u s t e halvasti?[5] Vast abikaasa mõjutusel?[6]

Kas maksab «Koidu» asjus poognat liiga pingule tõmmata?[7] Teate ise, mis teete. Kahju ju vist liiga suur ei ole.

Tervitades
Ed. Vilde.

---

* Nädalaringvaade, kirjandus-kriitiline ajakiri.
** Alaealisele (saksa k.).

110

E. Virgole.

[Kopenhaagenis, pärast 9. maid (26. aprilli) 1914][1]

Austatud härra Virgo!

Olge meheks sellegi saadetuse eest! Teie kinnitatud kirjad meeldivad mulle kõige enam. Kviitung siin kaasas.

Südamest heameelega täidaksin pr. Rantaneni soovi ja mul on tuline kahju, et seks võimalus näib puuduvat.[2] Nii lühikese ajaga õhtut täitvat tükki kirjutada on iseenesest juba raske, kuid mul puudub ka head tõotav idee. Mõne juhuslik-lohaka komöödiaga aga ei taha pr. Rantaneni, iseennast ega kirjastust blameerida. Ma olen neil päevil pead murdnud, et mõne aine jälile saada, kuid midagi rahuldavat ei tulnud välja. Ma katsun veelgi, palun aga minu peale mitte lootma jääda. Mõtelge, et tüki näiteloagi saamine mõne hea nädala võtab! Pagana kahju, et ma seda kaks-kolm kuud varemini ei teadnud! Põhimaks poleks tähtis.

Kinodraama peale püüan mõelda.[3] Olen selles töös täiesti vilumata. Liiga pea pole sedagi loota, sest ma kirjutan praegu üht juttu, milega Lilienbachilt ettesaadud raha tahan ära tasuda.[4] Nüüd võin Teile juba kindlasti teatada, et ma temaga mingit «tuleviku»-lepingut ei tee, vaid kõigiti vabaks produtsendiks tahan jääda. «Maa» äriline korralikkus, isegi Teie viimaste väljaannete tõesti maitsekas välimus (lasin nad endale saata) annavad mulle asja äriühendust Teiega jätkata püüda. Ehk annab Pinna või Altermann mulle soovitud tüki kohta ise lähemaid näpunäiteid, s. o. oma erisoovisid teada.

Hea, et olukord «Estonias» endiseks jääb. Siis võin ehk jälle mõne tükikese riskeerida. Menning ja Simm[5] pole minu sõbrad. Nagu kuulen, on «Pisuhända» «Vanemuises» õige magedalt mängitud: osalt rolle 2. järgu näitlejate käes ja Simm mitte hulgas. Igatahes ei kaota «Vanemuine» Menninguga midagi, võib olla, ehk võidab.[6] Peterburist kuulen, et seal «Simson ja Delila» nagu kerilaualt maha vuristatud.[7]

Mõne päeva eest käis mul kõrge külaline — kas teate, kes? — K. A. Hindrey![8] Ütles ennast teel Pariisi olevat. Mis ta minu juurest õieti tahtis, jäi mulle tumedaks. Sisemise ärevuse pärast jäi ta jutt segaseks. Teine kodumaa külaline oli mul eile: hr. H. Raudsepp.[9] See küsis «Voole» kaastööd. Eitavalt vastates nimetasin põhjuseks minule Haruseltsi auhinnamõistmisel tehtud ülekohut.[10] Mis see mees toimkonna vabandamiseks ette kandis, oli lihtsalt haletsemisväärt! Muuseas näitas ta, mullu ei olla nemad sugugi «Tabamata imele» auhinda mõistnud, vaid pidanud hindamise ajal v e e l i l m u m a t a «Jutustusi» silmas; hind antud «Tabamata ime» ilmumise «p u h u l» peaasjalikult «Jutustustele»!

Teie lubasite mulle teatada, kuidas lugu minu interpellatsiooni* vastamisega seisab, vaikite aga.[11] Ehk teete seda lähemal korral. Mul pole muidugi mingit ruttu vastusega, tahaks ainult situatsiooni tundma saada. Loodan, et Eesti Kirjanduse Seltsiga nüüd sekeldused igavesti lõppenud on, ja kui ma Tallinna seltsiga ka lõpuarve olen teinud, siis olen õnnelik: ära tüütab võitlus vastasega, kellest ta sõjariistade pärast lugu ei saa pidada.

Oma õele andsin nõu Teie käest Kopenhaageni reisi asjus tarbe puhul juhatusi paluda: ta mõtleb südasuvel siia sõita. Kuidas Teie teekonnaga jääb? Terviseid!

Ed. Vilde.

111

E. Virgole.

Valby's, 14. (1.) jaan. 1915.

Austatud härra Virgo!

Mul oleks raha tarvis. Lugesin mõlema «Tallinna Kajas» ilmunud töö read ära («Meeleolu Taanis» nr. 15 — 192 r. ja «Täbar leidus» nr. 18 — 185 rida) ning sain kokku (à 10 kop.) 37 rbl. 70 kop. Vaheajal olen Teile veel kolm asjakest saatnud («Kas paatos ja klassika?»,[1] «Ajakirjandus Taanis» ja «Taani potpurri»); kui nad

* Vastuvaidluse, arupärimise.

ilmunud, siis palun nendegi read kokku võtta ning kogusumma mulle võimalikult kohe tulema saata. Ehk läks Teil ka korda mõnelt võlgnevalt seltsilt «Pisuhänna» honorari sisse nõutada? Siis lisage manu! Vist peate raha jällegi panga kaudu kroonides saatma, sest õelt kuulen, et tšekki Vene raha peale ei antavat.

Teie ei ole mulle veel mitte nende teatriseltside nimekirja saatnud, kelledelt asjata mänguraha nõudsite. Või pole Teie neile kirjutanudki? Ehk vastate lahkesti, kuidas lood seisavad. Minu arust peaks ikka kuidagi katset tegema neilt raha heaga kätte saada, ja kui see ei aita, siis lehtepaneku *ultima ratio*'t* tarvitama.

«Tallinna Kaja» viimasest numbrist loen, et leht edaspidi Pihlaka kirjastusel ilmuvat.[2] Mind huvitab siinjuures küsimus: kelle kaudu ma sel puhul kaastöö eest raha saan? Kas vastutate Teie korraliku arveõienduse eest? Mul on Pihlakaga äriliselt nii palju tegemist olnud, et teda kui maksjat tunnen, kes kirjaliku nõude peale üleüldse ei reageeri, volinikku laseb ta enda juures aga otse kerjamas käia — lugemata kordasid teda tagasi saates. Minu õelt võite lähemat kuulda. Kui mul üksnes Teiega on tegemist, siis oleks korras.

Teie lehest kuulen, et «Pisuhänd» Helsingis laudadele pääseb, ka raamatuna ilmub.[3] Teatage parajal ajal sõbralikult, mis sest ärist autori tuluks jaguneb. Mul on «Työmiehe» trükikojale Helsingis vana võlga tasuda («Kaagi» ajast)[4] ning tahaksin osakese sealsest sissetulekust selleks määrata.

Kas võiksite, edasi, kuidagi võimalikuks teha, et ma Helsingi lehtede arvustused tüki kohta saaksin? Niisamuti «Otavalt» raamatu?[5] See teeb Teile küll tüli, kuid loodan, et vabandate. Kui soovite, siis võiksin Teile tasuks Taani pildi-ajakirjadest vahel mõne illustratsiooni «Tallinna Kajas» tarvitamiseks saata — neid ilmub siin hea rodu, ja kui mul raha jätkub, siis tahan neid ostma hakata. Sõda on mulle sedavõrd taani keelt õpetanud, et sisust juba üsna hästi aru saan. —

Eesti ajalehed tellis mulle siiamaani Lilienbach maksuta. Kas ta seda ka tänavu teeb, seda ma ei tea. Et

---

* Viimast abinõu (lad. k.).

paari lehte («Tartu Päevaleht»[6] ja «Tallinna Teataja»[7]) oma arvel maksuta saada, võtsin esimese kaastöökutse vastu ja lubasin talle natuke joonealuseid saata, mida siis ka «Tallinna Teatajal» õigus oleks järel trükkida: üks leht ei jõuaks minu honorarinõuet täita. Kui Lilienbach mulle teisi lehti ja Tartu ajakirju seekord mitte enam ei telli — meie vahekord tulevikus on veel selgitamata —, siis pean sellegi käigu eest lähemas kirjas Teid paluma.

«Tallinna Kajale» mõtlen edaspidi ka mõne jutujupikese saata. Palun puudutatud äriasjade kohta õige varstist vastust ning soovime Teile eidega head uut aastat!

Tervitades

Ed. Vilde.

112

B. Lindele.

Valby's, 15. (2.) märtsil 1915.

V. austatud härra Linde!

Hüva — ma tõmban «maha salgasite'le» kriipsu peale, kui lugu nii on! Ma ei võtnud asja üleüldse nii traagilisena. Teie küsisite minult, kas mul iseäralisi põhjuseid olevat «Noor-Eestiga» kirjastuslikku ühendusse astumast tagasi hoida, ja mina kostsin lihtsalt ja kohtlaselt, et ainus see oleks, kui ma honorarisekeldustega peaksin rehkendama, nagu toonase «Kuival» pärast.[1] Kogemata eksitust oletada ma kuni Teie tänase seletuseni ei võinud. Seega olgu siis asi maetud.

«Tartu Päevalehele» pidin mina erakirjade avaldamise puhul ü h e s asjas väikese deklaratsiooni saatma.[2] Teie kirjast loen, et ma Teile oma erakirjade avalikuks tsiteerimiseks omal ajal voli olevat annud. See peab siis õige olema, kuigi ma seda enam ei mäleta. Vististi eeldasin seda voli andes aga, et Teie neid tsitaatisid oma artiklites tarvitate, kus seletus ei puudu, mil p u h u l j a p õ h j u s e l nad on kirjutatud. Praegusel avaldusekujul on väetikesed omapead laia ilma saadetud, kus neid — vähemalt Petersoni asjus — ülekäte läinud jooksikuteks võidakse pidada. Pealegi kirjutan ma era-

kirju kaunis lohakalt ja jätan sõnade sisulise kandekauguse sagedasti kaalumata — lihtsalt arvates, et kiri ainult ühe ning tuttava isiku teada jääb. Avaldamisluba andes olin järelikult pisut ettevaatamata ning pean Teid korduvaks puhuks paluma, et mulle mõne tsitaadi avaldamise eel selle teksti lahkesti teada annaksite. Kuid ka see intsident pole pooltki traagiline — ei Teile ega minule. Mille poolest asja oli kohendada, see on minu seletuses sündinud — viga oli vormis, mitte sisus — ning hea oleks, kui toimetus minu ridadele omalt poolt midagi juurde ei lisaks. Minu kahetsus seletuse lõpul, et read lehte on läinud, ei puutu mitte toimetusse, vaid faktisse endasse, kuid rutulisel ja pealiskaudsel lugemisel võiks ehk toimetuses seda arvata.

Nüüd paar lauset äriasjust. Minu varemad tööd (kuni 1908. a. juulini), välja arvatud «Prohvet Maltsvet», on Pihlakale ainult üheks trükiks müüdud. Neist juba ilmunud on umbes 45 suurt trükipoognat, veel ilmumata (garanteeritud poognate arvust) siis veel umbes 55 poognat. Pärast seda oleksid nad jälle saadaval. Materjali kogumine jäi kirjastaja hooleks, kuid sel mehel on nii laialine äri, et ta asjaga hästi hakkama ei saa. Nüüd takistab kirjastamist ka veel sõda. Kui teisest trükist kord juttu võib teha, küll siis koputan «Noor-Eestigi» ukse pihta.

Minu kestvam leping «Mõtte» kirjastusega läks liimist, osalt sõja tõttu, ajutine maksab minu praegu sule all oleva pikema jutustuse kohta,[3] ja kui see osade kaupa ettesaadud honorarisummat tasa ei tee, siis on mul jääk mõne lisatööga tasa teha. Kuni suveni olen igatahes veel seotud. «Mõtte» kirjastus maksab mulle 50 rbl. 16-lk. poogna eest («Jutustuste» kaust), ning vabatahtlikult ei tahaks ma sellest rekordist alla minna — lihtsalt sel põhjusel, et ma vähemaga kuidagi ei saa ära elatud: elu Kopenhaagenis on rahuajal poole, sõjaajal üle poole kallim kui kodumaal ning Vene raha kurss pikemaks ajaks väga surutud (100 rbl. oli enne 192 krooni, nüüd 170).

Kestvast lepingust vabanedes andsin lehtedele, kes minult aasta varemalt kaastööd olid soovinud, varsti

teada, et nüüd kutset võiksin täita — ka «Vabale Sõnale» saatsin kaardi.[4] See näib aga kaotsi läinud olevat, kui Teie sellest midagi ei tea. Kordan siin siis lubadust, kuid saan seda vist alles aasta teisel poolel hakata täitma, sest «Mõtte» tööl, millega väga olen viibinud, on eesõigus.

Mulle maksab «Tallinna Kaja» ja «Tartu Päevaleht» kaastöö rea eest (följeton ja korrespondents) 10 kop. Et see hind «Vaba Sõna» honorarinormist liiga suure vahega üle ulatab, siis ei julge ma Teilt sedasama loota, vaid lepin vähemaga, et aga oma põhimõttelikku valmisolekut ka Teile kaastööd teha tegelikult üles näidata.

Lõpuks südamlik tänu Teie isikliku kui ka «Noor-Eesti» ühisuse austava õnnesoovi eest minu sünnipäeva puhul! Avalikult sõnake rohkem.

Austades ja tervitades

Ed. Vilde.

113

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 2. sept. (20. aug.) 1915.

Austatud härra Virgo!

Kuna mul «Mõtte» kirjastusele määratud romaan, mille eest juba mullu honorari ette sain, siiamaani sule all oli,[1] siis ei maksnud mul Teie uusi ettepanekuid «Tallinna Kajale» tehtava kaastöö asjus ennemalt kõnesse võtta.[2] Nüüd aga, kus «Mõtte» raamat varsti valmis saab, teeb lugu, et Teie mulle minu senise kaastöö honorari ära ei saada, kõnelemise niisamuti asjatuks. Oma kirjas 15. maist tähendasite, et räägitava honorariosa (67 rbl. 30 kop.) «mõne päeva jooksul» järele saadate, minu õele ütlesite 19. juunil, et seda paari päeva pärast teete — tänini, 20. augustini, olen ikka veel rahast ja igast seletusestki ilma! Ja seejuures teate, et mina pihust suhu elan ning väline olukord niisugune on, et minu ühendus kodumaaga iga silmapilk pikemaks ajaks võib katkeda.

Ma palun Teid nüüd veel kord tungivalt mulle

minu tööpalka mitte kauemini keelata, sest minu seisukord on äärmiselt tõsine. Vist on Teile ka teatrihonorarisid vaheajal sisse jooksnud; näiteks on «Pisuhända» 14. juunil Kaarli karskusseltsis «Säde» etendatud (seltsi juubeli puhul); teadagi, et neid rahasid juurde palun lisada.

Proua Rantanenilt tahtsin ainult järele küsida, miks tükk Soomes läinud hooajal mängimata jäi, kuna Teie leht[3] ja «Postimees» teatasid, et esietendus juba kevadel pidi olema.[4] Seni pole ma pr. Rantanenile kirjutanud, kuuldes, et näidend sel hooajal etendusele tulevat. Ma ei mäleta, kas meie soome etenduste honoraride asjus Teie provisiooni* küsimust oleme puudutanud. Iseenesest mõista saaksite nendegi rahade pealt 10% vaevatasu, kui nende sissenõudmise enda peale võtaksite, ja minu tänu korraliku toimetuse eest läheks pealekauba. Ei taha Teie aga sellega ning vahest minu asjadega üleüldse enam tegu teha — Teie olekut minu vastu ei või naljalt enam sõbralikuks nimetada —, siis tarvitsete seda mulle ainult seletada ja ma korraldan asja teisiti. Mina omalt poolt ei tea midagi teinud olevat, mis meie senist vahekorda sunniks muutuma.

Mis soome rahadesse puutub, siis on aeg nii ähvardav minu eksistentsile, et ma «Työmiehe» trükikojale sedapuhku oma sissetulekust midagi ei või ära anda.[5] Need härrad pole minult seda raha ka kunagi pärinud ning tasumine jäi selle peale, et kui see mul «k o r d» võimalik on.

Pihlakale saatsin täna «Külmale maale» ja «Koidu ajal» korrektuurid ära. Teie teatasite mulle, et tema neist peale kaasande «Tallinna Kajale» ka veel suure auflage** m ü ü g i tarvis laseb trükkida. Et aga Pihlakal meievahelise lepingu põhjal ainult ü h e auflage jaoks õigus on, kuna see k a h t tähendaks, siis palun temale hoiatuseks öelda, et ta ühte või teist võib teha, aga mitte mõlemat. Ma pole küll veel seadusetundjalt asja üle juriidilist seletust küsinud, usun aga, et minu arusaamine asjast õige on. Teiste meie lepingusse

---

* Vahendustasu.
** Trüki (saksa k.).

puutuvate punktide üle kirjutasin talle täna postkaardil.

Jään rahale ja Teie vastusele seekord kindlas lootuses vastu vaatama.

Tervitades ja nägemiseni omal ajal!

Ed. Vilde.

114

B. Lindele.

Valby's, 12. sept. (30. aug.) 1915.

Austatud härra!

Teie kiri 11. VII käes. Loodan, et need read Teid veel Järvakandist leiavad, vastasel puhul aga Teile järele lähevad.

Hr. Kampmannile saadetud andmetega on lugu järgmine.[1] Need puutuvad enamasti kõik minu eluloosse. Kampmann pani mulle korda kolm rea küsimusi ette asjade kohta, mis teda tema töö piirkonnas huvitasid, ja mina vastasin nende peale, mis meelde tuli. Õieti ei ole minul siis tema materjali lubada ega keelata, vaid voli seks on tema enda käes. Kuna aga Teie töö ehk tema omast varemini võiks ilmuda, siis tohiks kahtlane olla, kas ta Teile oma materjali heameelega tahab anda tarvitada, kuna minul, teadagi, selle vastu midagi ei oleks. Väga võimalik veel, et see materjal Teie essee tarvis küllalt kohanèdi ei ole, kuna selles minu biograafia arvatavasti kõrvaliseks küljeks jääb.

Kas ei oleks seepärast kõige parem, et Teiegi minult enda otstarbe kohaselt formuleeritud küsimustega seletust päriksite asjade kohta, mis minupoolset valgustust tarvitsevad? Mõne nädala pärast oleksin valmis säärast ülesannet täitma; sinnaajani peab mind sule all olev töö kinni, mille järele küsite.[2] Viimane edeneb nimelt väga aeglaselt, sest et tänavune külm ja märg suvi mulle mu vana sõbra reuma painajaks on pannud, kes töötuju rikkumiseks midagi tegemata ei jäta. Kui sügis parandust ei too, siis saan oma jutustusega vast alles paari kuu jooksul valmis. Kas see tänavu üleüldse veel ilmub, oleneb siis kirjastajast.

Pihlaka vastu olen sedapuhku täiesti võimetu. Tema-

mees teeb, mis ta kaukale tulus, ilma minu soovisid või lepingut tähele panemata. Ma ei teagi, mis tema minu naljajuttudega on teinud, sest autorieksemplarisid ta mulle ei saada. On tema neist kahekordsed väljaanded trükkinud, siis on ta kontrahi murdnud, mis temale ainult ü h e auflage* õiguse määrab. Ma panin kõigile kõnes olevaile naljajuttudele, mis koos pidid ilmuma, nime: «Naljajutud, I anne.» Muud nimed on ta omavoliliselt juurde lisanud ja otse minu soovi vastu neid käpardlikke karikatuure tarvitanud, mida mina — ta saatis nad mulle näha — maha olin laitnud. Mingit «süsteemi» Pihlakalt nõuda juba ei või.

Muidu tänan Teid väga, et minu tähelepaneku kahesuguste väljaannete peale juhtisite.[3] Tarbe korral võin temale lepingu murdmise pärast kohtu teelgi kraesse minna. Ma nõudsin temalt asjasse puutuvate eksemplaride saatmist, et kelmuse kohta selgusele jõuda. Kui mulle pärast sõda ehk võimalikuks saab kodumaale elama asuda, siis ei kohku ma protsessi eest tagasi. Nüüd on aga võimalik, et Pihlakas mulle nõutud raamatuid ei saada. Kas võiksin neid sel puhul Teie käest saada? Muidugi väärtuse tasu eest.

Pihlakale on lepingut mööda kõik minu kuni 1908. a. juulini ilmunud tööd (üheks trükiks) müüdud, aga kunas tema ilmumata osa välja viitsib anda, on teadmata. Et temalt ühte honorari-osa kätte saada, kui mul suur häda oli, määrasin talle väljaandmiseks piiramata aja, mis lepingus enne oli piiratud. Nüüd kahetsen seda, aga valida ei olnud, sest see mees oskab pitsitada. Nõnda ei oleks mulle sugugi vastumeelt, kui tema lepingu oleks murdnud ja veel ilmumata osa töid vabaneksid. Kui mul jõudu oleks, siis ostaksin vastasel puhul temalt selle jäägi tagasi ja müüksin «Noor-Eestile» edasi. Ma arvan nimelt, et tema nendega sel kombel, nagu ta neid praegu välja annab — juurde arvatud ka raamatute närune välimus —, suuremat äri ei tee. Selles inimeses elavad laadakaupmehe traditsioonid visalt edasi, ta ei näegi, et ajad on muutunud.

Kauni tervitusega

Ed. Vilde.

* Trüki (saksa k.).

115

E. Virgole.

Kopenhaagenis, 12. dets. 1915.

Austatud härra Virgo!

Lõpetasin üleeile oma romaani[1] ja saan sellepärast alles täna mahti Teile vastata. Ma ei tea, kas ma Teie kirja soome lepingute poolest õieti mõistan:[2] Teie endiste kirjade ja suusõnalise seletuse järgi pidid soome teatrid ju peale fiksumi ka veel protsente maksma. Sellest Teie nüüd enam ei kõnele. Kas unustasite? Kui tükk nende ühekordsete honorariide eest ehk ka tulevasteks hooaegadeks repertuaaridesse võetakse, siis tahab see küll natuke vähe olla. — Pr. Rantanen olla Soomes käinud, aga raha mulle veel ei tulnud; kirjutasin talle kohe, kui Teie kirja sain. Kui Teie vahest soome lehti ei saa muretseda, siis teatage lahkesti, ma katsun siis ise. Teie provisioonist lahtiütlemine on ju gentlemanlik[3] — aitäh —, aga minu kehva kukrut kergitab see vähe. Kui Teie seda kodumaa teatriraha Soome kaudu ära ei saanud saata, siis palun ikkagi õele ära anda — mul on seal võlg tasuda. — Püüan Teile alandatud hinna eest kaastööd teha,[4] et Teile isiklikult vastu tulla, aga ärge paljut oodake; praeguse kursi juures ei jää sest reahinnast 3 kopikatki järele, raamatutöö, iseäranis dramaatiline, on mulle siis kaugelt kasulikum. «Mõttelt» sain romaani 16-lk. poognast 50 rbl. (ohtrasti 10 kop. rida) ja näidend tantjeemidega toob veelgi enam. Praegune olukord ei kesta igavesti. — Teie lehe 37. nr.[5] jäi mulle tulemata; ehk saadate järele. Tänu vaeva eest ja häid pühi!

Ed. Vilde.

116

J. Linnamäele.

Kopenhaagenis, 14. (1.) sept. 1916.

Armas härra Linnamägi![1]

Teie kaart 9. aug. näitab mulle, et Teie minu vastust oma varema kirja peale mitte või veel mitte kätte pole

saanud. Kuna posti teed praegusel ajal imelikud on, siis kordan siin teatust oma käsil oleva uue näitemängu kohta. Sellest saab 4-vaatuseline draama linnaelust ja ärimiljööst (raamatukauplejad ja kirjastajad), huumori ja satiiriga läbi põimitud. Põhi-idee nõuab talle nimeks «Pärija».[2] Pool tööd on mustalt juba valmis, teine pool peaks sügise lõpuks nii kaugele saama, kui elutingimused päri.

Viimased sunnivad mind Teile järgmise ettepanekuga lähenema, mida «Estonia» teatriühisuses lahkesti palun kaalumisele võtta. Selle ühisuse poolt küsiti a. 1912 minu käest, kas ja missugustel tingimustel mina nõus oleksin oma esimest draamatööd (ja vast järgnevaid) k õ i g i õ i g u s t e g a «Estoniale» müüma. Mina andsin hr. G. E. Luiga andmete põhjal ühe hinnasumma üles, mis aga ühisusele vist liiga kõrge näis, sest kaubast ei saanud asja. Selle asja juurde tuleksin nüüd tagasi.

Ma tahaksin heameelega peaasjalikult näitekirjanik olla — osalt armastusest selle tööliigi vastu, osalt sellepärast, et ta paremini vaeva tasub kui jututöö. Mul puudub aga eksistentsikindlus; erakorraline aeg elukalliduse ja rublakursi madalusega on minu majandusliku jala-aluse täiesti ära õõnestanud. Ma kannatan puudust ja mure homse päeva eest halvab minu tööjõudu, tumestab minu töörõõmu. Valmissaanud uus näitemäng hakkab mulle küll sissetulekut andma, aga minu olude kohta liiga a e g a m i s i ja liiga v ä h e h a a v a l. Praegusel raskel ajal, mis ju veel kaua tõotab edasi kesta, on raamatu kirjastaminegi kahtlane, nii et ma sedagi honorari pean ootama jääma.

Sellest olukorrast pääseksin, kui «Estonia» teatriühisus mulle nüüd varemalt kõnes olnud kauba põhjal sõbralikult vastu tahaks tulla.[3] Vaheajal on minu mõlemad esimesed draamatööd praktilisi pidemeid annud, mis hinnakülge ja kõike muud paremini lubavad kaaluda kui enne. «Maa» kirjastuse arvete järgi tõi «Tabamata ime», mis 1913 näitelavale pääses, mulle umbes 800 rbl. sisse (sellest 250 rbl. raamatuhonorari) ning «Pisuhänd» on 1914. aastast siiamaani umbes 1100 rbl. teeninud (sellest 350 rbl. raamatuhonorari). See on siis

sissetulek 2 kuni 3 aasta pealt, «Pisuhänna» kohta muidugi i l m a soome tõlke kaasaarvamiseta.

Ilma ettepanekut omalt poolt üksikasjalikult formuleerimata, tähendan ainult, et «Estonia» ainuõigus minu tulevaste draamatööde kohta niihästi a j a l i n e kui ka i g a v e n e võiks olla (omal ajal oli 10 aastast jutt) ja et see kirjastuseõigust ühes võiks sisaldada. Ainult tõlkeõiguse ühes tõlgitud tüki teatrihonoraridega jätaksin enesele. Iga uue näidendi monopolihonorari peaks «Estonia» mulle t e r v e l t välja maksma. Selle honorari suuruse kohta jääksin ettepanekut ootama. Teadagi peaks see antud puhul ü h e s u g u n e olema.

Sel kombel majanduslikult kindlustatud, võiksin ma iga aasta, vähemalt aga $1^1/_2$ aasta takka, uue näidendi kirjutada. Tervist mul on. Ja vististi suudan ma ka nõrgemas töös — seesugune juhtub igale dramaatikule sekka lipsama — ikkagi teatavale pinnale ja astmele jääda.

Lootes, et Teie isiklikult minu kavatsuse peale hea silmaga vaatate ja selle eventuaalseks teostamiseks oma abi ei keela, jään tervitades sõbralikult vastust ootama.

Teie

Ed. Vilde.

KOMMENTAARID

I

KOMMENTAARID ARTIKLITE, VESTETE JA POLEEMIKA KOHTA.

1

1 Schnakenburg, Aleksander Samuel — vt. kiri 38, viide 4.
2 *«Kündja» toimetaja härra Nebocat* — eestikeelne ajaleht «Kündja» asutati Riias mõisnike toetusel kohalike sakslaste (J. A. Krögeri) poolt a. 1882. Ajalehe toimetajaks sai Jaan Nebocat (1844—1908), kes toimetas seda balti-saksa huve kaitsvat reaktsioonilise sisuga ajalehte kuni selle seismajäämiseni lugejate puudusel (1891).
3 *«Isamaa kalender»* — Schnakenburgi kirjastusel väljaantud kalender, hakkas ilmuma a. 1878.
4 *«Kündja» eesti keele õpetuse järgi* — vt. ««Kündja» Eesti keeleõpetus, nenda kui Eestikeelt Kesk-Eestimaal räägitakse. E. Ahrensi ja Dr. F. J. Wiedemann'i järele väljaannud J. Nebocat, «Kündja» toimetaja Rias. Teine trükk. Tartus ja Rias, Schnakenburg'i trükk ja kulu. 1884.» 1. trükk ilmus ajalehes «Kündja» 1884, nr. 39—292. Arvustuse poolt võeti õigustatult oma asjaarmastajaliku laadi tõttu vaenulikult vastu.
5 Lönnrot, Elias (1802—1884), soome folklorist ja keeleteadlane, soome rahvaeepose «Kalevala» koostaja.
6 Karotom, A. — vt. kiri 15, viide 2.
7 *«Püha õhtu-söömaaeg»* — Leonardo da Vinci (1452—1519), itaalia kunstniku, renessansiaja kunsti ja teaduse ühe silmapaistvama esindaja üldtuntud maal (umbes a. 1495—1498).
8 *ühes oma tellimise kuulutuses* — vt. «Kündja» 20. VI 1884, nr. 25, lk. 300.
9 *«St. Petersburger Ztgi» kriitika* — vt. Peterburis ilmunud saksakeelses ajalehes «St. Petersburger Zeitung» 1884, nr. 146 avaldatud kriitika, mille «Kündja» oma tõlgenduses ära tõi; vrd. «Kündja» 27. VI 1884, nr. 26, lk. 312.
10 *«Arajs»* — läti ajaleht, asutatud a. 1882 samade ringkondade poolt, kes asutasid «Kündja»; vt. siinsamas viide 2.
11 Jakobson, Peeter (1854—1899), eesti luuletaja.

2

1 Berent, Eduard Ferdinand (sünd. 1835), alates 1869. a. saksa linnateatri (asut. 1809) direktor Tallinnas.
2 *«Lootus»* — vt. kiri 1, viide 2.
3 *«Vanemuine»* — vt. kiri 3, viide 3.
4 *rahvuslikke... vaheseinu... kõrvale jätta* — Vilde ettepanekut unustada rahvuslikud vaheseinad ei võetud vastu (vrd. A. Nagelmaa, Vilde võitlejana kutselise teatri loomise eest. «Edasi» 1955, nr. 243).

3

1 *ühe «-o-i» sule läbi* — Vilde kirjutas selle artikli vastuseks Juhan Liivile (1864—1913), kes «-o-i» varjunime all halvustavalt sõna võttis artiklis «Mõni sõna seletuseks» («Valguse Lisalehes» 1887, nr. 2) Vilde «Virulase» toimetuses viibimise ajal (1883—1886) kirjutatud jutustuste kohta, mille hulgas leidus ka jantlikke naljajutte. Vilde artiklile kirjutas Liiv omakorda vastuse (vt. J. Liiv, Vastus, «Valgus» 11. VI 1887, nr. 24).
2 Jakob Kõrvi jutustus «Kindel eesmärk» (I trükk 1885—1886, II trükk 1888) sai ajakirjanduses ja ka Vilde terava kriitika osaliseks.
3 *dr. Hermanni kirjakeelest* — on mõeldud dr. K. A. Hermanni «Postimehe» keelt, mis «kubisevad vigadest» (vt. «Valguse Lisaleht» 1887, nr. 2).
4 *«Teravad nooled»* — ilmus «Virulases» 1885, nr. 28—52; *«Jobu»* — ilmus «Virulases» 1886, nr. 26—35.
5 Zola, Émile (1840—1902), suur prantsuse kirjanik, naturalismi algataja ning põhjendaja, eriti oma programmteoses «Eksperimentaalromaan» *(Le roman experimental,* 1880).
6 *«Kaks sõrme»* — Vilde jutustus, ilm. «Postimehes» 1887, nr. 6—50.

4

1 Sofokles (sündis umb. 496. a., suri 406. a. e. m. a.), suur antiikkreeka tragöödiakirjanik.
2 *Peloponnesose sõda* — toimus aastail 431—404 e. m. a. Sparta poolt juhitava Peloponnesose liidu ja anastuslikke eesmärke taotleva Ateena mereliidu vahel. Lõppes Ateena lüüasaamisega.
3 Schiller, Friedrich — vt. art. 6, viide 13.
4 *«Vanemuise» seltsi poole* — Vilde teadis hästi «Vanemuise» seltsi ja teadis tema võimeid, võttis ise seltsi tegevusest osa (vrd. kiri 3, viide 3).
5 *«Jenoveeva»* — kurbmäng lauludega, E. Raupachi (vt. kiri 82, viide 33) järgi eestistanud J. Ellerhein.
6 *Shakespeare'i «Venedigu linna kaupmees»* — draama «Veneetsia kaupmees» (1596—1597).
7 *Mosenthali «Debora»* — Mosenthal, Salomon Hermann (1821—1877), saksa draamakirjanik, tema rahvatükk «Debora» ilmus a. 1850.

8 «*Othello*» (1604—1605) — ei tulnud «Vanemuise» lavale.
9 «*Preciosa*» — K. M. v. Weberi ooper «Preciosa ehk mustlase tüdruk».
10 «*Corneville'i kellad*» — H. Planquette'i populaarne operett, mille etendust ka Vilde arvustas; vt. Riia kirjad, «Postimees» nr. 3 ja 6.
11 «*Ilumäe piimatüdruk*» — V. Mannstaedt'i rahvatükk.
12 *neiu Marie Tedder* — Vilde eksib eesnimes: Anna Tedder, «Vanemuise» näitleja.
13 Alt-Jakobson, Anna (1867—1895), «Vanemuise» näitleja.
14 «*Fatinitza*» — Franz von Suppé (1819—1895) operett, ilm. 1876.
15 «*Seisuste vaheseinad*» — «Seisuste vaheseinad e. August ja Klaara», J. Stinde ja G. Engelsi rahvatükk lauludega.
16 Birkhan-Lenau, Karl (1863—1896), asjaarmastaja-näitleja, trükitööline.
17 Nikolajev-Michaila, Konstantin, asjaarmastaja-näitleja, elukutselt kingsepp.
18 Pohl, Ernst, näitekirjanik, tõlkija ja näitleja.

5

1 *istusin «Postimehe» kontoris* — Vilde töötas aastail 1887—1888 Tallinnas «Postimehe» abitalituses ja avaldas pealkirja all «Ühe päevavarga kepijoonistused liiva peale» terve seeria vesteid.

6

1 Eesti Kirjanduse Esimese Võidupidu Raamat. Väljaannud Eesti Kirjameeste Selts. Tartus 1888.
2 *P. Jakobsoni «Udumäe kuningas»* — värssnäidend (1888).
3 *Orgusaare «Inimese hind ja väimehe väärtus»* — J. Orgusaare jutustus (1888).
4 *Üks «aiapidamise raamat» Danieli sulest* — G. Daniel, «Viljapuupidaja» (1888).
5 *Lepiku «Volapük'i» õpetus* — «Maailma keel Volapük». Kirjutanud J. Lepik (1888).
6 *J. M. Sommeri «Kihlasõrmus»* — jutustus (1888).
7 *E. Bornhöhe «Tasuja» teist trükki* — esimene trükk a. 1880, teine tr. a. 1888.
8 *Eduard Vilde «Töömehe tütar» teises trükis* — jutustus, esimene trükk a. 1887, teine tr. 1888.
9 *J. Kõrvi «Kindel eesmärk»* — ilmus «Valguses» 1885 ja 1886, eri raamatuna 1888.
10 *vihk Anna Haava laulusid* — «Luuletused» I (1888).
11 *nendest põhjustest... juba juttu olnud* — «Olevik» avaldas pikema kirjutise «Eesti ajakirjad 1888» («Olevik» 14. XII 1887, nr. 51), milles ta rõhutab, et ajakirjandus püüab kirjanduse ära lämmatada. Sellega ei nõustu «Virulane» oma juhtkirjas «Eesti ajakirjanduse surmast» («Virulane» 1. II 1888, nr. 6), leides, et ruumi on kõigil, heal ajakirjandusel ja heal kirjandusel. «Postimees» võttis poleemikast osa ja toetas «Virulase» seisukohta (vt. Kodumaa ajakirjandusest, «Postimees» 6. II 1888, nr. 16).

12 Puškin, A. S. (1799—1837), Lermontov, M. J. (1814—1841), Turgenev, I. S. (1818—1883), vene kirjanduse klassikud.
13 Goethe, Johann Wolfgang (1749—1832), Schiller, Joh. Christoph Friedrich (1759—1805), Lessing, Gotthold Ephraim (1729—1781), saksa kirjanduse klassikud.
14 Voltaire, François Marie (1694—1778), Hugo, Victor Marie (1802—1885), prantsuse kirjanduse klassikud; Scribe, Augustin Eugene (1791—1861), viljakas prantsuse näitekirjanik.
15 Byron, George Noel Gordon (1788—1824), Scott, Walter (1771—1832), Dickens, Charles (1812—1870), inglise kirjanduse klassikud.
16 Petöfi, Sándor (1823—1849), Jókai, Mór (Maurus) (1825—1904), ungari kirjanduse klassikud. Viimase teoseid tõlkis Vilde eesti keelde (jutustus «Feredsche», 1892; romaan «Kulda väärt mees», 1886).
17 Tolstoi, Leo (1828—1910), vene kirjanik-klassik.
18 Heyse, Paul (1830—1914), saksa kirjanik.
19 Ohnet, Georges (1848—1918), prantsuse ajaviiteromaanikirjanik.
20 Hoffmann von Fallersleben, August Heinrich (1798—1874), Bodenstedt, Friedrich (1819—1892), saksa kirjanikud.
21 Kreutzwald, Friedrich Reinhold (1803—1882), eesti rahvusliku liikumise aja silmapaistvaid tegelasi, eesti kirjanduse klassik, eepose «Kalevipoeg» koostaja.
22 Koidula, Lydia (1843—1886), eesti rahvusliku liikumise aja laulik ja eesti näitekirjanduse rajaja.
23 Haava, Anna, kodanikunimega Haavakivi (sünd. 1864), Aun, Elise Rosalie (1863—1932), eesti luuletajad.
24 *millest hiljemini pikemalt saame kõnelema* — Vilde ei teostanud oma kavatsust.
25 *Meie Kirjameeste Selts* — vt. kiri 85, viide 14.
26 Laakmann, Heinrich (1802—1891), kirjastaja Tartus, a. 1880 andis ettevõtted üle pojale (Carl Heinrich). Schnakenburg, A. S. — vt. kiri 38, viide 4.

7

1 Grenzstein, Ado — vt. kiri 85, viide 18.
2 *dr. Hermanni kolmekordne «Postimees»* — Hermanni (vt. kiri 4, viide 3) «Postimees» ilmus alates aastast 1887 kolm korda nädalas.
3 *«Valguse» toimetaja härra Kõrv* — vt. kiri 85, viide 13.

8

1 *«Villu võitlused»* — ilm. a. 1890.
2 *juturaamatuid «Eesti ajaloost»* — pärast E. Bornhöhe «Tasuja» ilmumist a. 1880 ilmus terve rida ajaloolisi jutustusi Jaak Järvelt, Jakob Kõrvilt, Andres Saalilt jt.
3 *tuntud kirjastuskauplus Tallinnast... saatis* — ilmselt K. Buschi raamatukauplus; Vilde viibis tollal (1890—1892) Berliinis.

4 Bornhöhe, E. — vt. kiri 9, viide 3.
5 *A. Saali «Vambola»* — ajalooline jutustus, ilm. a. 1889.
6 *tuttav õnnetu toomapäev* — mõeldud pärast 1343. aastal toimunud jüriöö ülestõusu mahasurumist saksa anastajate poolt toomapäeval toimunud ülestõusu Viljandis. Kaheldakse selle sündmuse ajaloolises tõepäras (vrd. E. Nirk, Eduard Bornhöhe ja tema ajaloolised jutustused. E. Bornhöhe, «Ajaloolised jutustused», Tallinn 1952, lk. 342).

9

1 *ise uhke tempiga «Eesti jutt» ära ristib* — «Valguse» toimetaja Jakob Kõrv, vt.: «Kindel eesmärk». Eesti jutt. Kirjutanud Jakob Kõrv, «Valgus» 1885; «Kiired kosjad». Eesti jutt — Lookene linnast. Kirjutanud Jakob Kõrv, «Valgus» 1887. Viimane osutus plagiaadiks — prantsuse kirjaniku André Theuriet' tööks, mis tõlgiti saksa keelde Natalie Rümelieu poolt «Gérards Heirat» nime all, samuti osutus plagiaadiks ka 1890. a. Eesti Kirjameeste Seltsi võidupeol algupärase romaani pähe esimese auhinnaga kroonitud «Luigemäe Olli». Kujutused Eesti minevikust, 1217—1224. a. Kirjutanud Jakob Kõrv. (Vrd. J. M-s. Jakob Kõrvi «Eesti jutud», «Eesti Postimees» 30. III 1896, nr. 13.)
2 *ühe eesti ajalehe toimetuses* — J. Kõrvi «Valguse» toimetuses.

10

1 *«Postimehe» 11-ndast numbrist* — vt. Teistest lehtedest, «Postimees» 26. I 1891, nr. 11.
2 *ajaleht «Valgus»* — vt. «Valgus» 1891, nr. 5.
3 *«Minu tänavune uue aasta öö»* — ilm. «Postimehes» 1891, nr. 6 ja 7.
4 dr. Hermann — vt. kiri 4, viide 3.
5 *pikema juhtkirja läbi Riia saksa lehes «Zeitung für Stadt und Land»* — Vilde töötas a. 1890 Riias nimetatud ajalehe toimetuses.
6 *kümmekond aastat* — J. Kõrv oli alates aastast 1882 «Valguse» toimetaja.

11

1 *ühe oma pilkenaljalise uudisjutu* — «Suguvend Johannes», ilm. «Postimehes» 1891, nr. 108—120.
2 *«Valgus»* — vt. kiri 23, viide 5; *«Virmaline»* — vt. kiri 31, viide 2.
3 *«Olevik»* — vt. kiri 82, viide 28.
4 *tõlgeteks nimetanud* — vt. Kirjanduslik küsimine, «Olevik» 30. XII 1891, nr. 52, lk. 1063.
5 *ühest reisikirjeldusest* — vt. Reisimehe ülestähendused, «Isamaa kalender» 1892. Tartus 1891, lk. 199—201 ja 210. Vilde artiklile vastab: «Isamaa kalendri tegija» [= Matthias Johann Eisen — vt. kiri 95, viide 3] — Kirjandusest, «Postimees» 1892, nr. 51.

6 *juba ennemalt avaldanud* — vt. Ilmar [= Jüri Reinvald — vt. art. 28, viide 4], Kirjapõllult, «Virmaline» 1881, nr. 38, 42, 46, 48; «Valgus» 1891, nr. 5 ja 40.
7 Hoffmann, Franz — vt. kiri 82, viide 9.
8 *Minu senised eesti kirjastajad* — K. Busch, G. Pihlakas, K. A. Hermann, K. Laurmann.

12

1 *Võidupidul kroonitud kirjatöö* — sai Eesti Kirjameeste Seltsi kirjanduse võidupeol 1891. a. auhinna.
2 Pert, A. — vt. kiri 20, viide 3.
3 *idealismist ja realismist* — tollal kasutati kirjanduse loominguliste meetodite märkimiseks praegustest mõnel määral erinevaid termineid. Sageli vastandati realismile idealismi («paleuslist»), mille all mõeldi aatelisust, ideelisust, ka romantismi.
4 *E. Vilde töösid* — Pert hindab Vilde töid nõrgalt ja juhib erilist tähelepanu nende keelele.
5 *A. Saali «Vambola»* — vt. art. 8, viide 5.
6 *J. Järve «Vallimäe neitsi»* — ajalooline jutustus, ilm. a. 1885.
7 *Eiseni «Kõu ja Pikker»* — kunsteepos, ilm. a. 1885.
8 *Piirikivi mõttesalmisid* — A. Piirikivi = A. Grenzstein (vt. kiri 85, viide 18). Avaldas mõttesalme kogus «Laulud ja salmid» (1888) ja ajakirjanduses.
9 Haava, Anna — vt. art. 6, viide 23. Ilmusid luuletuskogud «Luuletused» I (1888), II (1890).
10 Sööt, Karl Eduard (1862—1950), luuletaja, ilmunud olid luuletuskogud «Aasa õied» I (1890), II (1891).
11 Tamm, Jakob (1861—1907), eesti luuletaja, vene ja saksa kirjanduse tõlkija. Ilmusid tema luuletuskogud «Ärganud hääled» I ja II (1892).
12 *teises kohas lähemalt puudutada* — Vilde ei täitnud oma lubadust.

13

1 *teine uudis* — vt. Kirjandusest, «Postimees» 20. IV 1893, nr. 85, kus «esimeseks uudiseks» on M. J. Eiseni «Rahvaraamat», esimene anne, 1893.
2 Neufeldt, A. O. — on kirjutanud rahvusliku liikumise aja epigoonide maneeris paar luuletuskogu.

14

1 *kõnelesime hiljuti* — vt. «Postimees» 31. IV 1893, nr. 68.
2 *«Postimehe» seisukohta selgitades* — Vilde töötas «Postimehe» toimetuses aastail 1893—96.

15

1 Bornhöhe, Eduard — vt. kiri 9, viide 3; Saal, Andres (1861—1931), ajalooliste jutustuste autor; Järv, Jaak — vt. kiri 85, viide 5.

2 Kitzberg, August (1855—1927), kirjanik ja näitekirjanik, kirjutas ajaloolise jutustuse «Maimu» (1892), millele Vilde siinkohal viitab.
3 *laiemal ruumil teha püüda* — jäi tegemata.
4 *oma paari tööga* — Bornhöhe «Tasuja» (1880) ja «Villu võitlused» (1890); vt. Vilde märkmeid art. 8.
5 Kaupo, XIII saj. liivlaste vanem, feodaal Turaidast, sai saksa röövvallutajate käsilaseks; Imanta, XIII saj. liivlaste vanem.
6 Meinhard, Üksküla piiskop ja piiskop Berthold — esimesed ristiusu kuulutajad liivlaste juures, viimane langes võitluses liivlastega a. 1198.
7 Vladimir, Pihkva vürst XIII saj. algupoolel, alates aastast 1217 võttis osa võitlustest saksa röövrüütlite vastu.
8 Hauptmann, Gerhart — vt. kiri 82, viide 48.
9 Leonardo da Vinci — vt. art. 1, viide 7.
10 Scott, Walter — vt. art. 6, viide 15. Tuntud oma ajalooliste romaanide poolest.
11 Ebers, Georg (1837—1898), saksa egüptoloog ja romaanikirjanik, arheoloogiliste romaanide autor.
12 *Shakespeare on oma Hamletiga* — Shakespeare'i samanimelise tragöödia (1601) peategelane.
13 *idealist, romantik või realist* — vrd. art. 12, viide 3.

16

1 Reisson, M. (1849—1896), on kirjutanud mõned jutustused, nende hulgas ka ajaloolisi.
2 «*Kaitse-ingel*» — ilm. a. 1893, vt. -e., Kirjandusest, «Postimees» 9. VI 1893, nr. 124.
3 «*Inimene on oma tahtmise ori*» — ilm. a. 1893.

17

1 Saarlane = J. Rattur, kellelt on ilmunud mõned raamatud, sealhulgas ka «Looduse pildid» (1893).
2 Seidelberg, A. — kirjastaja Paides.
3 *regivärsi-riimi «peal-seal»* — «peal-seal» on vemmalvärsi, uuema, riimilise rahvalaulu, eriti aga rahvusliku liikumise aja luule-epigoonide kulutatud, mitte vanema rahvalaulu, regivärsi riim. Regivärss pole lõppriimiline, Vilde eksib selles küsimuses.

18

1 Sommer, J. M. (= J. Silla), kirjutas terve rea jutustusi ja lustmängusid, elukutselt oli kooliõpetaja. Tema «Eeva õun» ilmus a. 1893.
2 *ühe tema varema töö* — «Alide». J. M. Sommeri uudisjutt (1893), Vilde arvustas seda «Postimehes» 6. VII 1893, nr. 73.
3 «*Ristirahva pühap. lehe*» *arvustaja hiljuti laitis* — vt. H. L. M., «Alide». J. M. Sommeri uudisjutt. Tallinnas 1893. «Ristirahva pühapäevaleht» 11. VII 1893, nr. 28.

20

1 *«Vanemuise» seltsi teater* — vt. kiri 3, viide 3. Esimene teatrietendus (L. Koidula «Saaremaa onupoeg») anti «Vanemuises» 24. juunil (vkj.) 1870, mida tuleb lugeda eesti rahvusliku teatri sünnipäevaks.
2 *«Lootuse» selts* — vt. kiri 1, viide 2.
3 *ametist ära astunud* — juhtkonna ametist äraastumine on ilmne, sest peatselt, 1893. a. sügisel hakkas «Lootuses» tegutsema Andres Pert (vt. kiri 20, viide 3), kes aga töötas seal samuti lühikest aega.
4 *teisel kujul avalikkus tegi* — Vilde võttis korduvalt sõna näitekunsti arendamise ja kutselise teatri loomise küsimustes, vrd. art. 2 ja ka art. 4.
5 Berent, Eduard — vt. art. 2, viide 1.

21

1 Weizenberg, August (1837—1921), tuntud eesti skulptor.
2 Köler, Johann (1826—1899), tuntud eesti maalikunstnik ja rahvusliku liikumise silmapaistvaid tegelasi.
3 *Tulge Jurjevisse* — Tartu kandis venestusajal alates 1893 Jurjevi nime.

22

1 *«The Forum»* — ameerika ajakiri New Yorgis, asut. a. 1863.
2 Thackeray, William Makepeace (1811—1863), tuntud inglise realistlik kirjanik; silmapaistev on tema satiiriline romaan «Edevuse laat» («Vanity Fair», 1847—1848, mitte «Elu laat», nagu tõlgib Vilde) inglise kõrgema seltskonna elust.
3 Gibbon, Edward (1737—1794), inglise ajaloolane.
4 Emerson, Ralph Waldo (1803—1882), ameerika filosoof ja kirjanik.
5 Irving, Washington (1783—1859), ameerika kirjanik, lühiproosa autor.
6 Lowell, James Russell (1819—1891), ameerika kirjanik.
7 Milton, John (1608—1674), inglise luuletaja; tuntud on tema «Kaotatud paradiis» («Paradise Lost»), ilmunud 1667, mitte aga «Kadunud paradiis», nagu tõlgib Vilde.
8 Trollope, Anthony (1815—1882), inglise kirjanik.
9 *romaani «Trilby» kirjutajale* — Du Maurier, George (1834—1896), inglise karikaturist ja romaanikirjanik, kirjutas romaani «Trilby», ilm. 1894, milles jutustatakse näitleja elust Pariisi ladina linnaosas.

23

1 *ruunikirja mälestusi* — ruunikirjad, vanimad skandinaavlastelt pärinevad kirjamärgid.

2 *Taga-Pommeri maakonnas* — Ida-Saksamaal.

3 *Zola teeb seda ühe juudi pärast* — Émile Zola (vt. art. 3, viide 5) nõudis nn. Dreyfus'i afääris kohtuotsuse revideerimist oma kuulsas artiklis «Ma süüdistan» («J'accuse») a. 1898. Alfred Dreyfus (1859—1935) oli prantsuse ohvitser, rahvuselt juut. 1894. a. süüdistati teda salakuulamises Saksamaa kasuks, mõisteti eluaegsele sunnitööle. D. kaitseks astus välja rida pahempoolseid tegelasi, kes väitsid oma kirjutistes, et D. on süütu ja et tegemist on mõne kõrgema sõjaväelase kuritahtliku võltsimisega. Kohtuotsus võeti paaril korral revideerimisele ja alles 1906. a. mõisteti D. õigeks.

4 *järgmist muinasteaduslikku sõnumit* — vrd. Omalt maalt ja riigist, «Valgus» 6. VII 1889, nr. 28. Vilde on seda tsiteerinud täies ulatuses, täht-tähelt.

5 *leiduse üle teatab ka «Revalsche Zeitung»* — vrd. Tageschronik, «Revalsche Zeitung» 1. VII 1889, nr. 143.

6 *Meyeri teaduste-leksikonil* — Meyer, Joseph (1796—1856) ja tema poeg Hermann Julius (1826—1909) andsid välja entsüklopeediad «Das Grosse Conversations-Lexicon» (1840—1852) ja «Meyers Neues Konversations-Lexikon» (1857—1860).

7 *Rothschildi äritarkus* — Rothschild, Maier Amschel (1743—1812), osava ärimehena jõudis jõukale järjele, asutas poegadele pangamajad, ja XIX saj. I poolest alates on Rothschildidest pankurite ja ärimeeste suguvõsa Euroopa rahvusvahelises finantsmaailmas etendanud suurt osa.

8 *«Uus Aeg»* — ilm. aastail 1899—1905, enne seda aga «Virmalise» nime all (vrd. kiri 31, viide 2). Vastutavateks toimetajateks ja väljaandjateks olid J. Reinvald ja M. Neumann, 1899. a. 21. nr-st alates M. Neumann üksi.

9 *«Sakala»* — toimetaja tollal oli A. Peet. C. R. Jakobsoni poolt a. 1878 rajatud rahvusliku liikumise progressiivse suuna häälekandja läks pärast J. surma a. 1882 peatselt reaktsiooni sõiduvette ja käis alla.

10 *«Uus Aeg» seletab* — vt. Teised lehed, «Uus Aeg» 10. IX 1899, nr. 37.

11 *«Sakala» ütleb* — vt. Ajalehtede keskel, «Sakala» 12. X 1899, nr. 41.

12 Twain, Mark, kodanikunimega Samuel Langhorn Clemens (1835—1910), kuulus ameerika kirjanik, satiirik, kelle jutte Vilde eesti keelde tõlkis («Miljon vestitaskus» — 1893; «Kuda ma põllutöö-ajalehte toimetasin» ja «Ajalehe-kirjutamine Ameerikas», ilm. «Postimehes» 1896). Twaini mõju Vildele on ilmne nii vestete ainestiku valiku kui ka satiirikuks kujunemise suhtes.

13 *«Missioni-lehe»* — «Missioni-Leht», «Eesti Postimehe» kaasanne. Ilmus iga kahe nädala järel aastail 1896—1904.

14 Kallas, Rudolf Gottfried (1851—1913), eesti rahvusliku liikumise aja tegelane, kirikuõpetaja ja kirjanik. Kirjutas «Perekonnaraamatu», mis ilmus a. 1894.

15 *teatav üleaedne* — «Ревельские Известия» (vt. kiri 29, viide 2), tõi ära «Uue Aja» kirjutise, vrd. Из эстонской печати, «Ревельские Известия» 30. IX 1899, nr. 218.

16 *«Rižski Vestnik»* — «Рижский вестник», Riias ilmunud vene-

keelne ajaleht, asut. 1868. a., toimetaja L. N. Vitvitski, avaldas Vilde «Kirjute kirjade» ja «Uue Aja» artikli kohta kirjutise, vt. Разные известия. Какие требования предъявляют читатели эстских газет к редакции, «Рижский вестник» 5. X 1899, nr. 216.

17 *«Sakala»... vassib ja võltsib* — vt. viide 11.

18 *Manchester* — suur tööstuslinn Inglismaal.

19 *kuulsama nimega äri- ja rahamees* — Eugen Block, vt. lk. 136.

20 *lõbureisija äriosalist ja lihast venda* — on mõeldud E. Blocki äriosalisi vendi John ja Carl Elfenbeini pangast Baltische Handels- und Industrie-Bank.

21 *E.* — Elfenbein.

22 *Ladysmithi linn praeguses sõjas buuride läbi* — Inglise-Buuri sõjas (1899—1902), mille algatas Inglismaa Lõuna-Aafrikas asunud buuri vabariikide Transvaali ja Oranje vallutamiseks. Buurid kaitsesid vapralt oma kodumaad ja tegid vaenlasele suurt kahju, sealhulgas ka Ladysmithi linna piiramisel a. 1899.

23 *on juba tuttav* — vt. lk. 128—133.

24 Carr, I. — oli inglise alam.

25 Luther, Christian Wilhelm (1857—1914) ja eelmise vend Luther, Karl (1859—1903), töösturid.

26 Arnold, Engelbert (1856—1911), insener, Karlsruhe Kõrgema Tehnikakooli professor, alates 1899 Karlsruhe Elektrotehnika Instituudi direktor.

27 *vabriku hea nime kasuks kaoksid* — Vilde on väga ettevaatlik, arvestades tolleaegseid tsensuuriolusid, ja esitab oma ettepanekud diplomaatlikult.

28 *(? Toim.)* — Toimetus (=Vilde) pole nõus kirjas esitatud kergekäeliste üldistustega ja lätlastesse vaenuliku suhtumisega.

24

1 *Lãinud pühapäeval* — 16. XI 1903.

2 Maksim Gorki — vt. art. 28, viide 13. «Põhjas» (1902) esietendus «Estonias» 21. IX 1903, Villem Thali lavastuses.

3 *selle aasta märtsikuu lõpupäevadel* — see ei toimunud mitte märtsikuu lõpupäevadel, vaid Vilde enda andmetel «Kesknädalal, 15. (2.) apr., leidus kassas õnnekaupa veel üks odavam pilet. Õhtul olin varatselt platsis» (vt. Mööda maad ja merd. Eduard Vilde reisikirjeldused. «Teataja» 11. (24.) IV 1903).

4 *võrdlemine Tallinna saksa teatri etendusega juba on olnud* — vt. -a., «Maksim Gorki «Põhjas»...» (Tallinna uudised), «Teataja» 26. IX (9. X) 1903. Artiklis anti saksa teatri lavastusele negatiivne hinnang, «Estonia» lavastust aga kiideti.

5 *Berliini saksa kunstnikud* — «Põhjas» lavastas Berliini «Väikeses Teatris» väljapaistev näitejuht, näitleja ning teatritegelane Max Reinhardt (1873—1943), kelle lavastuses esines impressionistlikke ja sümbolistlikke jooni.

6 *Vaska Pepelist (hr. Kühnel) tähele* — ps., Aleksander Trilljärv (1871—1944), näitleja ning teatritegelane, «Estonia» näitleja alates a. 1903.

7 *Medvedev (?)* — Lillemägi.
8 *Klešš (hr. Põld)* — ps., Julius Rossfeldt.
9 *Nastja (pr. Org)* — ps., Pauline Thal (neiuna Vellmann).
10 *näitleja kohta (meil hr. Osten-Urv)* — ps., Paul Pinna (1884—1949), vt. kiri 63, viide 6.
11 Reicher, Emanuel (1849—1924), kuulus saksa näitleja.
12 *meie parunile* — Theodor Altermann, vt. kiri 63, viide 5.
13 *Lukaa (hr. Vaher)* — ps., J. Vahtrik.
14 *tatarlane (hr. Kallas)* — ps., Ufer.
15 *Saatin* — Julius Grünberg.
16 *Nataaša* — K. Ottenson.
17 *Bubnov* — A. Taft.
18 *Vassilissa* — Anna Markus (sünd. 1878).

25

1 *marseljees* — (prants. *marseillaise)*, Prantsuse rahvushümn, loodud ja komponeeritud Cl. J. Rouget de Lisle'i (1760—1836) poolt a. 1792. Meil tuntakse «Marseljeesi» eestikeelset tõlget Hans Pöögelmannilt a. 1905; õigemini on see «Marseljeesi» viisil lauldav tööliste revolutsiooniline laul, mille eestikeelne tekst algab sõnadega «Kauem raudu me kanda ei taha...»
2 *pärast ärevusepäevi* — 16.—18. okt. 1905. a. Tartus, millal siin algas tööliste üldstreik.
3 *avaldati... ässitav üleskutse* — vt. Lokales, An unsere Mitbürger! «Nordlivländische Zeitung» 24. X 1905, nr. 235, lk. 3.
4 *meie* — üleskutse tekstis ainult see sõna sõrendatud, kõik ülejäänud on Vilde sõrendus.
5 Witte, Sergei Juljevitš (1849—1915), peaminister tsaari-Venemaal aastail 1905—1906.
6 *eesti tagurlikku intelligentsi* — vt. kiri 21, viide 3.

26

1 *«Eestlaste ülestõusuliikumine»* — artikkel on kirjutatud Vilde emigratsioonipõlves ilmselt mälu järgi, ta on määratud Eestis toimunud revolutsiooniliste sündmuste tutvustamiseks sakslastele. «Die Neue Zeit», kus artikkel ilmus, oli saksa sotsiaaldemokraatlik ajakiri (asut. 1883).
2 *30. oktoobri eelseil päevil* — daatumid on esitatud ukj., seega on mõeldud: enne 17. okt. manifesti.
3 *Verise pühapäeva järel* — 9. jaanuaril 1905 käskis tsaar tulistada tööliste rahulikku demonstratsiooni, mille tagajärjel tapeti üle 1000 ja haavati üle 2000 inimese. See sai revolutsiooni alguseks.
4 *Raudteelaste streik* — Balti raudteelaste streik algas 13. oktoobril 1905 ja sai üldstreigi alguseks Eestis. 14. oktoobril ühinesid streigiga Tallinna töölised.
5 *koalitsiooninõukogu* — VSDTP Tallinna Komitee initsiatiivil kutsuti 15. oktoobril kokku koosolek, kus viibisid töölisvanemad jt.

See oli menševike kavatsetud üritus suruda streik «rahulikesse» raamidesse, kuid bolševikud esitasid oma nõudmised ja said need läbi viia. (Vrd. H. Moosberg, 1905.—1907. a. revolutsioon Eestis. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1955, lk. 75—76).

6 *29. oktoobri veresaun* — 16. okt. vkj. toimus Tallinnas Uuel turul tööliste tulistamine.

7 *ligikaudu 400 surnut ja haavatut* — tegelikult surnuid üle 90, haavatuid üle 200, vrd. H. Moosberg, 1905.—1907. a. revolutsioon Eestis, lk. 77.

8 *«Uudised»* — vt. kiri 32, viide 7.

9 *eesti rahva esindajate kongress* — 27. nov. vkj. algas üle-eestimaaline rahvaasemike koosolek.

10 *fraasikangelane Tõnisson* — vt. kiri 21, viide 3.

11 *kolm päeva eri kohtades* — reaktsiooniline vähemus «Bürgermusses», revolutsiooniline enamus ülikooli aulas. Vilde oli aula-koosolekul protokollija; ka tema ettepanekul võeti vastu rida tähtsaid otsuseid maaküsimuses jne. (Rahvaasemike koosolekust vt. lähemalt H. Moosberg, 1905.—1907. a. revolutsioon Eestis, lk. 91—96.)

12 *keskjuhatus* — 5-liikmeline keskbüroo.

13 *palve Wittele... otsustati eitavalt* — vt. lähemalt: Grahv Witte nöögats meie kodanlastele, «Uudised» 6. XII 1905, nr. 94. Witte — vt. art. 25, viide 5.

14 von Broeker, advokaat, reaktsioonilisi balti-saksa tegelasi.

15 Dehio, Karl Gottfried Konstantin (1851—1927), arstiteaduse prof., reaktsioonilise Saksa Seltsi tegelane, sisehaiguste kliiniku direktor Tartus aastail 1903—1918, Saksa okupatsiooni ajal Tartu saksa ülikooli rektor 1918. a. II poolel.

16 *üks sai surma* — 17. oktoobril varitsesid sõdurid töölisi ja tapsid reaalkooli valvuri Adamsoni ning haavasid mitut töölist.

17 *v. Baranov Peningilt... langes võitluses ülestõusnutega* — lasti tegelikult põgenemiskatsel maha, vt. H. Moosberg, 1905.—1907. a. revolutsioon Eestis, lk. 110.

18 *Witte ja Durnovo tasumisretk* — Witte, vt. art. 25, viide 5; Durnovo, Pjotr Nikolajevitš (1844—1915), üks Vene tsaaribürokraatia reaktsioonilisemaid esindajaid, oli 1905. a. oktoobrist alates Witte kabinetis siseasjade minister, revolutsiooni julm ja verine mahasuruja.

27

1 Katariina II, valitses aastail 1762—1796.

2 Aleksander I, valitses aastail 1801—1825.

3 Berg, Jakob Georg v. (1760—1844), oli Eestimaa rüütelkonna peamees aastail 1800—1803 ja 1812—1815.

4 *Uus sepitsus* — tuntud eestikeelse tõlke esimeste sõnade järgi nimetuse all «Igga üks».

5 *jällegi riigivalitsuse survel talupoegade mõõtmatu viletsuse tagajärjel* — Vilde püüab näidata tsaarivalitsust leebema ekspluateerijana kui balti-saksa mõisnikke. Õigemini võib järeldada suuremat ettenägelikkust seoses talurahva rahulolematuse kasvuga ja

arusaamist vajadusest ekspluateerimise uusi vorme otsida seoses kapitalismi arenguga.

6 *on julgenud piiksatada* — 1905. aastal puhkenud revolutsioon; Vilde vaatleb revolutsioonilisi sündmusi ainult eesti rahva seisukohalt, ei seosta neid kogu Venemaal tekkinud olukorra ja sündmustega.

28

1 *nimetasid mind mõned eesti ajalehed sopakirjanikuks* — 1887. a. võttis «Valguses» sõna Juhan Liiv Vilde jutustuste, muuhulgas ka «Teravate noolte» kohta; vrd. art. 3 algus ja sellesama viide 1.

2 *kes o m a mehe asemel teist armastas* — vt. art. 3, viide 1, J. Liiv, Vastus, «Valgus» 11. VI 1887, nr. 24, jutustuse «Teravad nooled» kohta.

3 *teisest jutustusest külatüdruku* — «Suguvend Johannes» (1891), mille kohta võtsid sõna «Valgus» ja «Virmaline»; eriti rõhutas viimane Vilde jutustuse moraalitust ja külatüdruku eluviisi kujutamisviisi sündsusetuks, nimetades jutustust sopaks. (Vrd. art. 11, viide 6.)

4 *Narva linna köstriemand «Virmalises»* — Vilde töötas lühemat aega Narvas «Virmalise» toimetuses. «Virmalise» toimetajaks oli Jaan Reinvald, tema lähemaks kaastööliseks aga tema vend Jüri, kes oli trükikoja omanik ja esines sageli «Virmalise» veergudel. Viimane leidis Vilde romaanis «Raudsed käed» (mis ilmus lehes) tugevat ühiskonnakriitikat ja ütles ennast avalikult lahti igasugusest seosest Vilde teose loomisega; vt. Jüri Reinvald, Seletus, «Virmaline» 28. II 1898, nr. 8. Seepeale esineb Vilde (Ed. Vilde. Teatan austatud lugejatele... (Vene riigist, Narvast) — «Virmaline» 9. III 1898, nr. 9) teadaandega, et tal võimata on praeguse vastutava toimetaja, s. o. Jaan Reinvaldi ametisoleku ajal jutustust «Virmalises» ilmuda lasta ja et ta katkestab selle. Nii ilmuski jutustusest «Virmalises» ainult kaks ja pool peatükki (vt. eessõna 5, viide 5). Koos Vilde teadaandega ilmuvad sealsamas ka Jaan Reinvaldi «Tähendus» ja Jüri Reinvaldi pikem «Veel seletuseks», milles viidatakse Vilde teravale ühiskonnakriitikale ja märgitakse, et selles jutustuses on öeldud nilbusi ja et nad leidsid, et ei saa teost avaldada. Täiendavalt selle tüli kohta vt. eessõna 5 ja Juhan Käosaare järelsõna «Eesti küla ja linna kapitalismi paljastavad romaanid «Külmale maale» ja «Raudsed käed»» teoses: Eduard Vilde. Külmale maale. Raudsed käed. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1954, lk. 323.

5 *«käed oma kõhumäe peale risti lõi»* — vt. Eduard Vilde, «Raudsed käed», «Virmaline» 8. I 1898, nr. 1.

6 *«Vaga Jenoveeva» ja «Kannatliku Hirlanda» ajajärk* — sentimentaalse jutukirjanduse ajajärk; vt. ka kiri 82, viide 13.

7 *Eesti-Eesti-Eesti ajajärk «Mustade kuubede» ja «Kindlate eesmärkidega»* — rahvusliku liikumise aja langusperioodi iseloomustav epigooniline kirjandus. Jakob Pärna romaan «Must kuub» (1883) ja Jakob Kõrvi jutustus «Kindel eesmärk» (1885—1886).

8 Peterson-Särgava, Ernst — vt. kiri 48, viide 6.

9 Mihkelson-Tuglas, Friedebert — vt. kiri 54, viide 6.
10 Tammsaare, A. H., pseudonüüm, kodanikunimega Anton Hansen (1878—1940), eesti kirjanduse klassik, kirjutas käesoleva sajandi esimesel kümnendil oma esimesed realistlikud jutustused.
11 *26. jaanuaril 1909* — vt. Ma, Eduard Vilde ja tema ajaloolised romaanid, «Päevaleht» 26. I 1909, nr. 20. Sellele järgnes Vilde käesolev sõnavõtt ja hiljem Ma vastus (vt. Ma, Veel nilbusele, «Päevaleht» 11. VI 1909, nr. 129 ja 12. VI 1909, nr. 130), milles ta püüab Vildele vastu väita ja oma seisukohti õigustada; sealsamas märgib ta, et B. Linde lähenes küsimusele «kunst kunsti pärast» positsioonilt, millega ei saa nõustuda. Linde vastas sellele omakorda artikliga; vt. Bernhard Linde, *L'art pour l'art!* (=Kunst kunsti pärast), «Päevaleht» 22. VII 1909, nr. 163 ja 23. VII 1909, nr. 164.
12 Zola, Émile — vt. art. 3, viide 5.
13 Gorki, Maksim, kirjanikunimi, kodanikunimega Aleksei Maksimovitš Peškov (1868—1936), kuulus vene nõukogude kirjanik, sotsialistliku realismi rajajaid, suur humanist ja revolutsiooniline võitleja.
14 *seltsimees «Ma»* — Martna, Mihkel (1860—1934), vt. kiri 10, viide 4. Vildel oli Martnaga kokkupuuteid juba möödunud sajandi 90-ndail aastail Tartus radikaalselt häälestatud ringkondades, hiljem aga «Uudiste» toimetuses 1903. aastal. Vilde vahekord Martnaga ei kujunenud aga kunagi lähedaseks.
15 *ühe arvustaja vigase kriitika-meetodi vastu* — mõeldud on Bernhard Linde kõnet «Pandorinis» 9. jaanuaril 1909 Vilde ajalooliste romaanide kohta; vt. art. 29, viide 3 ja 4.
16 *Simplicissimus»* — vt. kiri 109, viide 2.
17 Lindemann, Ferdinand (1852—1939), saksa matemaatik, professor Münchenis.
18 Fulda, Ludwig (1862—1939), saksa kirjanik, on avaldanud rea naljamänge, nagu «Talisman» («Der Talisman», 1893).
19 Heine, Heinrich — vt. kiri 82, viide 30.
20 Lange, Konrad von (1855—1921), saksa kunstiajaloolane, professor.
21 Linde, Bernhard — vt. kiri 45, viide 1.
22 *«ajaloolise romaani reeglid» üles seadnud* — sellest lähemalt vt. art. 29 ja selle viited 2, 3, 4.
23 *Waterloo lahingu üle* — W. lahing peeti 18. VI 1815. a. Prantsuse keisri Napoleon I ja liitlaste (Inglismaa, Preisimaa jt.) vahel. See oli Napoleon I viimane lahing ja sai talle saatuslikuks.
24 *Agnes Bernaueri armuloos* — Bernauer, Agnes oli ühe Augsburgi habemeajaja ilus tütar, kellega hertsog Albrecht a. 1432 salaja abiellus. Albrechti isa, valitsev hertsog Ernst, laskis Agnese kui nõia 12. okt. 1435 Doonausse uputada. Paljud autorid on selle loo oma teoste aineks võtnud — Törring (1780), Hebbel (1855), Otto Ludwig (1843), Martin Greif (1894). Vilde viitab viimasele.
25 *Ülem-Sileesia kangrute nälgimisest 19. aastasaja esimesel poolel* — Tollal suurtööstuse arengu tõttu tekkinud käsitööliste laostumine Sileesias Saksamaal jõudis äärmuseni. Töölisi kurnati kahekord-

selt, nad kannatasid mõisnike ja kapitalistide rõhumise all ning mõnedes Sileesia rajoonides suri isegi kuni pool elanikkonnast nälga. See kõik viis kangrute ülestõusuni a. 1844. Heinrich Heine pühendas sellele sündmusele oma kuulsa poeemi «Kangrud», sellest laulsid ka Weerth, Freiligrath ja paljud teised saksa revolutsioonilised luuletajad. Tuntud on samal ainestikul loodud Gerhart Hauptmanni (1862—1946) draama «Kangrud» («Die Weber», 1892, e. k. 1929).

26 *minu romaanisid* — ajalooline triloogia «Mahtra sõda» (1902), «Kui Anija mehed Tallinnas käisid» (1903), «Prohvet Maltsvet» (1905—1908).

29

1 *B. Linde oma... kõne trükis ütleb ilmuvat* — ei ilmunud.

2 *«Päevalehe» 42. nr-is* — õigemini nr. 43, sest trükivea tõttu ilmus «Päevaleht» kaks päeva järjest nr. 42 all (teisel päeval kaks esimest külge, teised nr. 43 all) ja sellele järgnes kohe nr. 44. Linde eitab Vilde ajalooliste romaanide puhul kindla kava rakendamist; vt. B. Linde, On see kava?, «Päevaleht» 23. II 1909, nr. 43.

3 *«Päevalehe» referaadi peale* — vt. Kirjandus. Kirjanduse õhtu, «Päevaleht» 12. I 1909, nr. 8.

4 *(«Virulane» nr. 8)* — lühiteade: Kirjandus. Kirjandusõhtu, «Virulane» 12. I 1909, nr. 8. «Reede õhtul [9. I] kõneles kirjanik B. Linde «Pandorinis» Ed. Vilde suurematest ajaloolistest romaanidest ja üleüldse viimaste aastate töödest...» Järgneb Vilde poolt tsiteeritu.

5 *(«Pvl.» nr. 14)* — Bernhard Linde (Kiri toimetusele, «Päevaleht» 19. I 1909, nr. 14) kirjutab, et: «Referaadis on öeldud: «Hr. Linde vastas selle peale, et ta rahvale kõrgema hariduse andmise keelus mingisugust tammi ilukirjanduse tõstmise takistamiseks ei näe...»,» ja lükkab selle «Päevalehe» väite ümber.

6 *«Teataja» «majandusemeeste t e l l i m i s e peale»* — tsiteeritud «Ma» (=Martna) artiklist.

7 *«Teataja» toimetuse liige tema sel ajal ei olnud* — Mihkel Martna (vt. kiri 32, viide 5) töötas kuni 1903. aastani Tartus «Postimehe» kaastöölisena ja võttis osa ka «Uudiste» (vt. kiri 32, viide 7) asutamisest ning siirdus alles siis Tallinna «Teataja» (vt. kiri 32, viide 6) toimetusse. «Mahtra sõda» aga ilmus a. 1902 «Uudiste» joone all ja eri raamatuna.

30

1 S t r i n d b e r g, August — vt. kiri 85, viide 27.

2 *«Isa»* — Strindbergi tragöödia «Isa» (1887).

3 *Taani Ksanthippe't* — Ksanthippe oli vana-kreeka filosoofi Sokratese naine, sai tujuka ja riiaka naise võrdkujuks.

4 *Kopenhaagenis olen elanud* — Vilde elas Kopenhaagenis aastail 1906—1907 (sügiseni) ja aastail 1911—1917.

5 B j ö r n s o n, Björnstjerne — vt. kiri 85, viide 28; kirjutas näidendi «Kui noor viin õitseb» («Nar den ny vin blomstier», 1909).

1 «*Uutmoodi seltskonnaarvustus*» — ilmus «Päevalehes» lehe vastutava toimetaja Georg Eduard Luiga (vt. kiri 62, viide 4) eessõnaga, milles ta märgib, et kiri on isiklikus laadis ja vaevalt seda «Päevaleht» avaldaks, kui mitte kirja teravik poleks suunatud «lehe nimelise väljaandja» Juhan Luiga (vt. kiri 76, viide 6) vastu, ja leiab avaldamist kärpimatult, et «kirjanikul mitte võimalik ei oleks ütelda, nagu oleksime erapoolikult tema mõtetele avaldamise teed tahtnud keelata . . .» Küll aga püütakse tagasi lükata Vilde väiteid J. Luiga sõnavõttude suhtes. Vilde artikkel oli kirjutatud J. Luiga artikli puhul «Kirjanikud ja seltskond Mait Metsanurga «Orjade» ja Vilde «Tabamata ime» valgustusel» («Päevaleht» 1913, nr. 4 ja 5). M. Metsanurga jutustus «Orjad» (vt. kiri 79, viide 3) ja E. Vilde näidend «Tabamata ime» ilmusid a. 1912.

2 Metsanurk, Mait — vt. kiri 48, viide 7.

3 Vuolijoki, Ella Marie (Hella Maria), neiuna Murrik (1886—1953), ps. Juhani Tervapää, eesti rahvusest soome näitekirjanik, tuntud oma «Niskamäe»-seeriaga, progressiivne ühiskonnategelane Soomes.

4 Peterson, Ernst — vt. kiri 48, viide 6.

5 Mõtslane, Mats, ps., kodanikunimega Mart Kiirats (sünd. 1884), eesti proosakirjanik käesoleva sajandi esimesel poolel.

6 Aristofanes (umb. 450—385 e. m. a.), suur antiik-kreeka draamakirjanik, satiiriliste komöödiate autor.

7 *õndsa Marliti «backfischromantik»* — Marlitt, vt. kiri 48, viide 4, «backfischromantik» (sks.) — plikaromantika. Viidatud on Marliti sentimentaalsetele, magusromantilistele ajaviiteromaanidele.

8 *«Vaestemaja ja popsid» («Pvl.» nr. 289 m. a.)* — J. L., Anekdoot. Vaestemajast ja popsist, «Päevaleht» 14. XII 1912, nr. 289. Saamatult kirjutatud lugu vaestemaja elanike ja popsi vahekordadest. Vaestemaja elanikud elavat rahva kulul, kuid nad klatšivat alatasa, laimavat ning arvustavat teisi inimesi ja ka popse, kes elavad iseseisvalt, näevad ise vaeva oma leivapalukese muretsemisel. Luiga lõpetab: «Mul sai selgeks, mispärast vaestemaja elanikud ja popsi omad üksteist ei sallinud: nad olid loomulikud vastased, nad pidid olema — vaenlased.» Vilde vaenulikku suhtumist sellesse kirjutisse ja Luigasse aitab selgitada selle ümber toimunud mõttevahetus; vt. Mitte vaestemaja elanik, Ühe «humaanliku» kahtluse vastu, «Tallinna Teataja» 28. XII 1912, nr. 296. Nimelt esitas Luiga selle anekdoodi ka Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul Tallinnas 6. XII 1912. Artiklis märgitakse, et Luiga «võrdles selle anekdoodi ettekandmisel kirjanikke, nimelt neid, kes tänavu aastal oma töödes meie seltskonda arvustavalt kirjeldanud (Ed. Vilde, M. Metsanurk ja Hella Vuolijoki, nendest oli nimelt seekord jutt), «vaestemaja» elanikkudega, popsideks muidugi neid pidades, keda nim. kirjanikkude töödes on kirjeldatud, kirjeldatava seltskonna hulka muidugi ka ennast arvates». Märgitakse, et Luiga järgi kirjanikud elavat rahva kulul ja irvitavat sellesama rahva üle. Samal koosolekul võttis Luiga

pamfleti vastu sõna Ed. Laaman; vt. Eesti Kirjanduse Seltsi keelekirjanduse koosolek Tallinnas, «Tallinna Teataja» erilisa 8. XII 1912, nr. 282.

9 *ühe poliitilise satiiri* — «Naisõiguslased» (1908), vt. kiri 48, viide 14.

10 *hr. F. Karlson oma referaadis Kirjanduse Seltsi koosolekul* — vt. Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekud Tartus, «Postimees» 7. I 1913, nr. 5. Koosolek toimus 4. I 1913, kusjuures «Postimehe» andmete alusel ei teinud ta seda mitte oma «ilu- ja näitekirjandust 1912. a.» valgustavas ettekandes, vaid pärast seda läbirääkimistel: «F. Karlson leiab, et «Tabamata imel» Vilde kohta autobiograafiline tähendus on, et Vilde Saalepis iseennast kujutab ja seega sellele kujule reaalse olemasolu annab.»

11 *«Tallinna Teataja» teda ühes humoristlikus koosolekukirjelduses doktor Vaiguks nimetab* — otseselt Luigat «Tallinna Teataja» doktor Vaiguks ei nimeta, küll aga kirjutatakse J. Luigast kui klatšijast, mis iseloomustab ka dr. Vaiku; vt. Ed. Laaman, Mõnda «klatšijatest» ja nende ohvritest («Tallinna Teataja» 16. I 1913, nr. 13), mis on kirjutatud J. Luiga artikli «Kirjanikud ja seltskond . . .» vastu.

12 *Et dr. Vaik dr. Luiga ei ole* — hoolimata Vilde eitusest, on siiski J. Luiga teda selle kuju loomisel inspireerinud.

13 *«Aforismides» («Pvl.» nr. 247)* — vt. J. L., Aforismid näidenditest ja näitlejatest, «Päevaleht» 23. X 1912, nr. 246 ja 24. X 1912, nr. 247, tsiteeritud on viimasest numbrist.

14 *«Talulapsed»* — vt. kiri 79, viide 4.

15 *4. ja 5. jaanuaril* — mitte 4. ja 5. jaanuaril, vaid 5. ja 7. jaanuaril.

16 *17. nov. m. a. («Pvl.» nr. 266)* — vt. J. L., Kultuuravõitluses, «Päevaleht» 17. XI 1912, nr. 266.

17 *14. dets. «Päevalehes»* — vt. viide 8.

18 *«Naisõiguslased»* — vt. kiri 48, viide 14.

19 *«Noor-Eesti» ajakiri (nr. 5—6, 1910/11)* — vt. Kui Paulus veel Saulus oli (Kroonika), «Noor-Eesti» ajakiri 1910/11, nr. 5—6, lk. 645—646.

20 *tunnistas hr. Luiga aastal 1901 «Postimehes»* — vt. Dr. Luiga, Vaimuhaiged. I. Sissejuhatuseks, «Postimees» 1. XII 1901, nr. 272.

21 Baudelaire, Charles Pierre (1821—1867), prantsuse luuletaja-dekadent.

22 Maeterlinck, Maurice (1862—1949), belgia-prantsuse näitekirjanik, sümbolist ja müstik.

23 *Sellesama ajakirja sellessamas väljaandes* — vt. Gustav Suits. Lõpusõna, «Noor-Eesti» ajakiri 1910/11, nr. 5—6, lk. 640—641.

24 *«Noor-Eesti»* — vt. kiri 45, viide 3.

25 *5. jaanuaril 1913 («Päeval.» nr. 4)* — siinkohal viitab Vilde õieti.

26 Tuglas, Friedebert — vt. kiri 54, viide 6.

27 Suits, Gustav — vt. kiri 61, viide 1.

28 *«eesti ooperi» eest agiteeris* — vt. Q (=J. Luiga), Uue Eesti ooperi asjus. Tingimata peaksime R. Tobiast tema töös rahaliselt toetama, «Päevaleht» 17. I 1912, nr. 13. Luiga artikkel oli kirjutatud seoses tuntud eesti helilooja R. Tobia (vt. kiri 78, viide 2 ja 3) (kes raskete olude tõttu oli kodumaalt sunnitud lahkuma) kirjutisega

«Meie kunst ja tema hindajad» («Päevaleht» 14. I 1912, nr. 11), milles Tobias käsitleb eesti kunsti viletsat majanduslikku alust ning publiku rumalat suhtumist kunstiloomingusse.

29 *«Kultuuravõitluses»* — vt. viide 16.

30 *«Estonia» avamise puhul* — avati 24. VIII 1913, vrd. kiri 62, viide 5. Vilde tsiteerib Luigat ebatäpselt, peab olema: ««Estonia» avamise puhul võitleb Eestis humanism — rahvuslusega, siin humanistid, seal rahvuslased» («Kultuuravõitlus»).

31 *vaimu arenemise kõrguse seisukohalt ...* — Vilde tsiteerib vabalt, täpne tsitaat on: «Eesti kunstikirjandus, niipalju kui ta seniste kirjanikkude läbi ilmutatud, ei ole mitte Eesti seltskonna kõrgematele nõuetele järele jõudnud, nii kunsti normaalse võimise küljest kui ka vaimse arenemise kõrguse seisukohalt...» Sõrendus on Vildelt.

32

1 Kallas, Aino — vt. kiri 105, viide 9. Kuulus «Postimehe» (vt. kiri 32, viide 5) ringkonda. Kirjutas I maailmasõja algpäevadel a. 1914 «Postimehes» seeria artikleid pealkirja all «Väikesed kirjad suurel ajal».

2 *kuulutab uut kirjanduskunsti ette* — vt. Aino Kallas, Väikesed kirjad suurel ajal, 7. Uus kunst, «Postimees» 10. XI 1914, nr. 258, milles ta hüüab pateetiliselt: «Paatos, niisama nagu kangelasmeelsus, tõuseb jälle moodi kunstis, sest et see on tõusnud moodi elus.» Ta leiab, et sõda peab tiivustama kirjandust.

3 *Tartu Püthia oraculum* — Tartu püütia ennustus. Püütia — ennustaja-naispreester Delfis vanas Kreekas. Vilde nimetab Kallast selliseks ennustajaks.

4 Aavik, Johannes — vt. kiri 48, viide 9.

5 *pr. Kaldale vastates konstateerib* — vt. Joh. Aavik, Kas avaldab sõda kirjanduse pääle mõju? «Postimees» 20. XI 1914, nr. 267, Lisaleht lk. 1. Aavik märgib oma artiklis, et sõja mõju kunstile pole nii suur, kui Kallas arvab, ja ainult selles osas toetab teda Vilde. Artiklis esitatud põhjendused selle teesi tõestamiseks aga on rajatud vildakale alusele, nagu väited «rahva tõulistest omadustest» jne.

6 Tõnisson, Jaan — vt. kiri 21, viide 3.

7 *tema manifestistiilis kirjutatud viimatisi artikleid* — vt. Tõnisson, Kui väliselt vaenlaselt hädaoht ähvardab, siis vaikib sisemine vaen, «Postimees» 4. VII 1914, nr. 174. Tõnissonil ilmus «Postimehes» terve rida artikleid, mis kutsusid üles klassivõitluse kinnimätsimisele, rindel viibijaid suuremeelselt abistama, nende perekondi toetama jne. Vilde viitab ilmselt siintoodule, sest ainult mainitud artikkel ilmus sel ajal allkirjaga «Tõnisson».

8 *(«Post.» nr. 180)* — vt. -n. [= Jaan Tõnisson], Liigutav eeskuju, «Postimees» 11. VIII 1914, nr. 180, milles ta kirjutab kellestki Anna Terpilovska'st, kes tegi annetuse sõja heaks, ja lisab omalt poolt, et ka tema sõbra kingitud Klondyke'i kullakaevanduse kullast valmistatud ehtenõela «ühisesse ohvrikaussi» viskab.

9 *hr. Tõnissoni Tartu koguduses* — reaktsiooniline, kadetlik Eesti Rahvameelne Eduerakond (asutatud 26. XI 1905), vrd. kiri 49, viide 7.
10 Roht, Richard (1891—1950), eesti kirjanik.
11 Sofokles — vt. art. 4, viide 1.
12 Shakespeare — vt. kiri 82, viide 29.
13 *(«Tall. Kaja» nr. 14)* — viibides tollal ohvitserina rindel, saadab Roht kirja; vt. Richard Roht, Üks sõjamärkus, «Tallinna Kaja» 22. XI 1914, nr. 14, milles ta märgib, et lehed kirjutavad ilusaid sõnu sõjast, ja paiskab sõjajutlustajaile teravalt näkku: «Igatahes sõja kui metsikuse tekitamises on ainult need süüdi, kes teda idealiseerivad ja teda õige nimega nimetada ei taha — ükskõik missuguste, ühiskondlike või isiklike kasude pärast. Sellest tekib väljakannatamata toon kirjanduses ja ajakirjanduses, nii et inimesed, kellel veel peale tapmiseromantika muid huvisid on, lihtsalt vastik on hingata säärases ühekülgse ülistusega täidetud õhus.»
14 *(loe «Vana Oru surma»)* — vt. «Vana Oru surm», ilm. kogus: Aino Kallas, Mere tagant. Eesti jutustused II. Soome keelest G. Suits. «Postimehe» kirjastus Tartus 1908, lk. 1—18. Kallas ei vaata selles jutustuses revolutsioonile kui rahva võitlusele oma vabaduse eest, vaid jälgib vana karjuse Oru meeleheitlikku katset päästa mõisa loomi 1905. a. revolutsioonitules süttinud laudast, ilma et Oru oleks taibanud, mis tegelikult tema ümber sünnib.
15 *sidemeid oma endise kodumaaga kaotas* — jutt on Aino Kaldast, kes leidis tegevusvälja Eestis.

33

1 Aavik, Joh. — vt. kiri 48, viide 9.
2 *poolteisel «Postimehe»-veerul (nr. 293 m. a.)* — vt. Joh. Aavik. Kas võib eesti kirjanik ainsa kirjandusliku tööga oma seisusekohase sissetuleku saada? «Postimees» 20. XII 1914, nr. 293. Sellest poleemikast võtab pärast Vildet osa ka G. E. Luiga; vt. Eesti kirjaniku elamisvõimalustest, «Päevaleht» 29. I 1915, nr. 23.
3 *«pessimistliku kirjandusesõbra»* — vt. Kirjanduse sõber, Eesti kirjanikkude seisukord, «Postimees» 16. XII 1914, nr. 289 (Lisaleht), kus kurdetakse eesti kirjanduslike olude kehvuse üle ja et enne pole loota nende paranemist, kui «meie kirjanikud ainsa kirjandusliku tööga saavad endile oma seisusekohase majandusliku ja seltskondliku seisukorra luua».
4 *musta isanda käsul toetusrahaks võib moonduda* — Vilde näidend «Tabamata ime» ei saanud reaktsioonilise Eesti Kirjanduse Seltsi žürii poolt auhinda, sest teos polnud oma ühiskonnakriitilise sisu poolest vastuvõetav. Et aga EKS-i avalikkuse ees päästa, selleks anti auhind Vilde «Jutustustele», kuid seegi otsus tühistati seltsi esimehe pastor V. Reimani (vt. kiri 100, viide 2) poolt ja asendati ebamäärase toetusrahaga Vildele; vt. lähemalt kirjad 87, 88, 89 ja Juhan Käosaar, Eduard Vilde näitekirjanikuna, teoses: Eduard Vilde, Näidendid, 1956, lk. 284—287.

5 Mendès, Catulle (1841—1909), prantsuse kirjanik.
6 *üsna Hekuba on* — Hekuba (lad.), Hekabe (kr.), kuju ühest antiikkreeka saagast, meieni säilinud Euripidese samanimelise tragöödia kaudu. Hekabe — Trooja kuninga Priamose naine, sattus vangi kreeka väejuhi Agamemnoni kätte. — Kasutatakse kõnefiguurina.

34

1 *Maksim Gorki «Põhjas»* — vt. art. 24.
2 *uues «Estonias»* — vt. kiri 62, viide 5.
3 *hõre kirjeldus* — oletatud tekst, trükivea tõttu poolkustunud.
4 *paljude aastate eest Berliini «Väikeses Teatris»* — vt. art. 24, viide 3.
5 Pinna, Paul — vt. kiri 63, viide 6.
6 Peetson, Salme — «Estonia» draamanäitleja.
7 Jungholz, Karl — vt. kiri 84, viide 6.
8 Sällik, Alfred (1890—1943), «Estonia» näitleja.
9 Tondu, Toomas, ps., kodanikunimega Jüri Koik (1888—1928), «Estonia» näitleja.
10 Türk, Eduard (sünd. 1888), näitleja ja näitejuht.
11 Kuuskmann, Marie Elisabeth (Betty), neiuna Jõggis, praegu Kuuskemaa (sünd. 1879), tegev «Estonia» laulukooris 1897. aastast, hakkas neiuna näitlejaks 1899. a.
12 Freimann, Jaan — «Estonia» näitleja.
13 Trilljärv, Aleksander — vt. art. 24, viide 6.
14 Karro, Voldemar — «Estonia» näitleja.
15 Nyman, Roman Stephan (sünd. 1881), maalikunstnik, «Estonia» teatri dekoraator 1913—1916.

36

1 Artikkel ilmus Vilde 60. sünnipäeva puhul 5. III 1925 ja meenutab kahte lahkunud kirjanikku — Juhan Liivi (surn. 1913) ja Eduard Bornhöhet (surn. 1923).
2 *Nelikümmend aastat tagasi* — Vilde töötas «Virulase» toimetuses aastail 1883—1886; vrd. kiri 2, viide 2 ja kiri 82.
3 *praegu Feischneri kohvik* — käesoleval ajal kohvik «Tallinn».
4 Järv, Jaak — vt. kiri 85, viide 5.
5 Liiv, Juhan — vt. art. 3, viide 1 ja kiri 85, viide 20.
6 Koidula — vt. art. 6, viide 22.
7 *«Suguvend Johannes»* — vt. art. 3, viide 1 ja kiri 85, viide 20.
8 *aasta Riias ja teise Berliinis* — Vilde viibis aastail 1889—1890 Riias ja aastail 1890—1892 Berliinis.
9 Brunberg, Oskar — vt. kiri 23, viide 2.
10 *«Postimees»* — vt. kiri 32, viide 5.
11 Bornhöhe, Eduard — vt. kiri 9, viide 3.
12 Fontane, Theodor (1819—1898), saksa kirjanik, tema romaan «Irrungen, Wirrungen» ilm. a. 1888.
13 *«Vürst Gabriel»* — E. Bornhöhe ajalooline jutustus, ilmus a. 1893. Vilde arvustust selle teose kohta aga ei ole õnnestunud leida.

1 «*Jenoveevasid*», «*Õnnetuid Hirlandasid*» ja «*Mai Roose*» — halemagusaid sentimentaalseid raamatuid, vrd. kiri 82, viide 13.
2 «*Rinaldiinid*», «*Marietad*» ja «*Prints Valdemarid*» *David Martsoni... tõlkes* — Martson, David, vt. kiri 10, viide 8, tõlkis eesti keelde rohkesti madalakvaliteedilist põnevuskirjandust.
3 «*Anzeiger*» — «Teataja», ajaleht.
4 *Tartus... saksa päevaleht* — «Neue Dörptsche Zeitung», asut. 1865, alates 1896 «Nordlivländische Zeitungi» nime all.
5 *Tallinnas koguni kaks päevalehte* — «Revalsche Zeitung», vt. kiri 8, viide 2, «Revaler Beobachter», vt. kiri 27, viide 4.
6 *Harry Jannseni «Die Heimat»* — Jannsen, Heinrich Voldemar Amandus (Harry) (1851—1913), ajakirjanik, andis alates a. 1882 välja saksakeelset päevalehte «Heimat» Tallinnas, mis ilmus lühikest aega. Aastail 1908—1913 oli Jannsen tsensoriks Tallinnas.
7 *kummaski meie perekaimas linnas... ühte... lehte* — «Revaler Bote», ilmus selle nime all aastail 1919—1930, varem «Revalsche Zeitung», asutatud a. 1860.
8 *Eduard Berent'i näitelava* — vt. art. 2, viide 1.
9 Moser, Gustav von (1825—1903), saksa komöödiakirjanik.
10 *mõlemad Schönthanid* — Schönthan, Franz, Edler von Pernwald (1849—1913), Schönthan, Oskar (1852—1917), saksa komöödiakirjanikud.
11 Blumenthal, Oskar (1852—1917), saksa kirjanik, kirjutanud rohkesti komöödiaid.
12 Kadelburg, Gustav (1851—1925), saksa näitleja ning komöödiakirjanik.
13 *tädipoeg Brunberg* — vt. kiri 9, viide 3.
14 «*Revaler Beobachter*» — vt. kiri 27, viide 4.
15 Nissen, Hermann (1855—1914), saksa näitleja, töötas kauemat aega Viini Burgtheatris, lühikest aega ka Peterburi õueteatris; Suske, Ferdinand, Peterburi õueteatri näitleja.
16 Sonnenthal, Adolf (1834—1909), kuulus saksa näitleja; Geistinger, Marie (1833—1903), saksa näitleja; Wolter, Charlotte (1834—1897), kuulus saksa näitleja, traagik.
17 *Viini «Burgtheater»* — suuremaid teatreid Viinis, asutatud a. 1776.
18 Grillparzer, Franz (1791—1872), saksa luuletaja ning draamakirjanik, tema näidend «Medea» ilm. a. 1822.
19 Shaw, Bernard (1856—1950), kuulus inglise satiirik, draamakirjanik.
20 Zola — vt. kiri 82, viide 66.
21 Tolstoi — vt. art. 6, viide 17.
22 Ibsen — vt. kiri 82, viide 50.
23 Hauptmann — vt. kiri 82, viide 48.
24 Gorki — vt. art. 28, viide 13.
25 Ahlberg, Ida — soome näitleja ringreisil Eestis.
26 Näidend «Nora» ilm. a. 1879.
27 Pinna — vt. kiri 63, viide 6.
28 Kurnim, Eduard (1883—1933), «Estonia» näitleja.

29 *Shakespeare'i «Torm'is»* — näidend valmis aastail 1611—1612.
30 *See sündis... paarikümne aasta eest* — vt. art. 28.
31 Wells, Herbert George (1866—1946), kuulus inglise kirjanik.
32 Wilde, Oscar (1856—1900), inglise kirjanik.

38

1 *Kadrioru vaikusest* — Vilde korter Kadriorus Koidula tn. 34; praegu asub selles Eduard Vilde Memoriaalmuuseum.
2 *arvamisi ja otsuseid tänapäeva kirjanduse üle* — siinkohal on avaldatud E. Vilde intervjuu, mis sisaldab materjali Vilde kirjanduslike tõekspidamiste kohta; vt. ka art. 40.
3 *Tammsaare «Tõde ja õigust»* — I köide ilmus a. 1926, II köide a. 1929, kokku 5 köites aastail 1926—1933.
4 *Hubeli viimaseid romaane* — Mait Metsanurga (vt. kiri 48, viide 7) viimased romaanid «Valge pilv» (1925) ja «Jäljetu haud» (1926).
5 *ma olevat «Noor-Eesti» vooludelt mõndagi õppinud* — «Noor-Eesti», vt. kiri 45, viide 3.
6 *keeleuuendusest* — Joh. Aaviku (vt. kiri 48, viide 9) poolt algatatud keeleuuendusliikumine põhines puhtsubjektiivsel maitsel, lähtudes eelkõige iluprintsiibist, oli orgaaniliselt seotud «Noor-Eesti» rühmitusega. Keeleuuenduse uutest sõnadest tuli aga nii mõnigi tarvitusele, mille järele oli vajadus. Ka Vilde kasutas uusi sõnu, kuigi ta keeleuuendusliikumisse, nagu see meil esines, põhiliselt suhtus eitavalt; vrd. eessõna 2 ja art. 40.
7 *Meie näeme külaelu kujutustes kirjanduses, et teosed...* — parandatud lauseosa, ajalehes segane; samuti on parandatud järgnev pikem vigane lause.
8 Gorki, Maksim — vt. art. 28, viide 13.
9 Andersen-Nexö, Martin — vt. kiri 82, viide 70. N. sulest ilmus aastail 1905—1909 romaan «Vallutaja Pelle».

39

1 *abielupaar Utuste'd* — Marta Lepp-Kirschbaum-Utuste (sünd. 1883), kirjanikuna Sophia Vardi; mees — Gustav Kirschbaum-Utuste.
2 Põrk, Aleksander (1873—1933) — ajaloolane ja vanavarakoguja, muuseumiametnik; ka taara usu innukas propageerija.

40

1 *norima intervjuud* — Vilde kinnitab selle intervjuu sisu õigsust (vt. eessõna 7), kusjuures ta räägib intervjuu vastu kirjutatud Tuglase kirjast (vt. Friedebert Tuglas, Lahtine kiri Eduard Vildele, «Vaba Maa» 30. XII 1930, nr. 303).
2 *«Ah neil on nüüd juubel»* — «Noor-Eesti» kirjanduslik rühmitus asutati a. 1905 ja nüüd peeti tema 25 aasta juubelit (vrd. kiri 45, viide 3).
3 *tembeldati minu ja teiste kirjanike töid alaväärtuslikeks* — vt. Friedebert Tuglas, Eduard Vilde ja Ernst Peterson, «Noor-Eesti» album III, 1909, lk. 113—194, Jaan Oksa kriitilised tööd jt.

4 *minu koguteoseid* — Eduard Vilde, «Kogutud Teosed» (1923—1935).
5 *Wiedemanni sõnaraamatust* — vt. Ehstnisch-Deutsches Wörterbuch von F. J. Wiedemann, St. Petersburg, 1869.
6 *hinnang... minu heaks on muutunud* — vt. näit. noor-eestlaste Gustav Suitsu «Noor Nalja-Vilde» ja Friedebert Tuglase «Eduard Vilde», mis ilm. «Loomingus» a. 1925, nr. 3.
7 *Tuglase «Jumala saar»* — vt. kiri 54, viide 6.

41

1 Ilmunud N. Andreseni ja J. Vares-Barbaruse toimetatud koguteoses «Vastutusrikkal ajal». 1933. a., kui fašism pääses Saksamaal võimule, tõstis ta ka Eestimaal pead ja leidis väljenduse nn. vabadussõjalaste (vapside) liikumise näol. Eesti töötava rahva laiad hulgad ja progressiivse, demokraatliku intelligentsi esindajad astusid välja fašismi vastu. Fašismivastasest võitlusest võtsid osa kirjanikud Eduard Vilde, Johannes Barbarus (1890—1946) ja Johannes Semper (sünd. 1892). Nad võtsid osa ka fašismivastase koguteose «Vastutusrikkal ajal» (Tallinn 1933) koostamisest. Samal aastal anti välja Vilde siin esitatud artikkel muudetud kujul lendlehena: «Mahtra sõja, Anija meeste, Prohvet Maltsveti ja Külmale maale autori Eduard Vilde läkitus Eesti rahvale» ja seda levitati rahva hulgas. Sellest Vilde fašismivastasest väljaastumisest ja tema populaarsusest sel raskel perioodil räägivad rohkearvulised koosolekud ja miitingud, kuhu kogunenud töölised saadavad läkitusi vanale kirjanikule, kes oli mures oma rahva saatuse pärast. Nii saatsid ka Tartu töölised oma fašismivastasel meeleavaldusel 13. X 1933. a. Vildele tervitusresolutsiooni (vt. Ilmar Rebane Eduard Vildele, 14. X 1933, Eesti NSV TA KM KO fond 153, mapp 3:30), millele Vilde vastas täis optimismi ja usku fašismi lüüasaamisse järgmiselt (27. X 1933):

«Raske haiguse pärast saan alles täna paluda anda edasi Tartu organiseeritud töölistele minu õiglast tänu nende, mind austava korporatiivse tervituse eest 14. okt. s. a. Kahetsen, et nende üleval võitlusinnul ja minu nõrgal sekkalöömisel mitte paremat tulemust ei olnud. Kuid lohutuseks jääb meile see: rahval on meie vastaste poolt oodata a i v a pettumust, sest neil ei ole talle seda anda, mida üldiselt loodetakse: a i n e l i s t k a s u. Sellesse sureb Saksamaal Hitler, sellesse surevad Eestis tema õpipoisid. Loodan ühte kui teist oma silmaga veel näha saavat.

Koidula 34. Tänuliku lugupidamisega
Ed. Vilde.»

(E. Vilde kiri I. Rebasele 27. X 1933, Eesti NSV TA KM KO fond 153, m. 19:6, ilmus ka trükist pealkirja all: Eduard Vilde tervitus Tartu töölistele, «Rahva Sõna» 4. XI 1933, nr. 134.)

Samuti saadeti Vildele tervitus Tallinna tööliste koosolekult, mis toimus 12. X 1933 «Grand-Marina» ruumides. Tervituses jäävad kõlama sõnad: «Elagu fašismivastane võitlus! Raudne ühisrinne vabadusevaenlaste vastu! Elagu töörahva võit oktoobris!»

(vt. L. Johansoni jt. kiri E. Vildele 13. X 1933, Eesti NSV TA KM KO fond 153, m. 2:12).

2 Hitler, Adolf, õige nimega Schicklgruber (1889—1945), Saksa fašismi peamees, Saksa riigikantsler (1933—1945).

3 Sirk, Artur (1900—1937), advokaat, fašistliku Eesti Vabadussõjalaste Liidu juhtiv tegelane.

4 *«Duce»* (it.) — juht, nii kutsuti Itaalia fašistlikku diktaatorit aastail 1922—1943 Benito Mussolinit (1883—1945).

5 *11-aastase... jõupingutuse järel* — Mussolini tuli Itaalias võimule a. 1922.

6 *«Führer»* — saksa k. 'juht', nii hüüti Hitlerit.

7 *Versailles lepingu purustamisest* — Versailles's sõlmiti rahuleping pärast I maailmasõda a. 1919.

8 *«Poola koridor»* — Poznan ja Lääne-Preisimaa läksid Versailles rahulepingu alusel Poola koosseisu, mille kaudu Poola pääses merele.

9 *vahekord Austriaga* — Viini prefekt teatas mais 1933 Austria valitsuse nimel, et Saksa ministritel pole Austriasse tulek soovitav. Viimaste saabumise puhul ajas Viini politsei laiali fašistlikud meeleavaldajad.

10 *Läti julges... näidata hambaid* — kui Saksamaal võimule tulnud Hitleri kava kohaselt ka Lätis taheti kohalike sakslaste tarvis asutada saksa natsionaal-sotsialistliku partei filiaali, siis ei andnud Läti valitsus selleks luba. Ja kui seejärel organisatsioon rajati põranda all, siis areteeriti selle asutajad ning saadeti maalt välja.

11 *Napoleoni ajast saadik* — Napoleon I sõdade ajal XIX saj. alguses oli Saksamaa killustatud ning teda oli Prantsusmaal lihtne vallutada, Saksamaa muutus lahingute tallermaaks.

12 *demokraatlikud riigid* — Vilde, eemaldunud emigratsiooni aastail revolutsioonilisest liikumisest, kaldus idealiseerima kodanlikke demokraatiaid ja kodanluse poolt «vabadussõjaks» nimetatud kodusõda aastail 1918—1920.

13 Masaryk, Tomas Harrich (1850—1937), tšehhi kodanlik poliitikategelane, Tšehhoslovakkia president aastail 1918—1935.

14 *landesveerlik parun* — pärast Saksa okupatsioonivägede lahkumist Eestist 1918. a. lõpul organiseerisid balti-saksa mõisnikud oma sõjaväe Landeswehri nime all ja püüdsid sellega uuesti Baltimaadel kanda kinnitada, kuid said lüüa.

15 *Riigikogu* — parlament kodanlikus Eestis.

16 *nagu Anija meestel 75 aasta eest* — Anija meeste peksmine Tallinnas Vene turul a. 1858.

17 Larka, Andres (sünd. 1879), fašistliku Eesti Vabadussõjalaste Liidu (vapside) keskjuhatuse esimees alates a. 1930, fašistliku liikumise ninamehi Eestis a. 1933.

18 *Ega me sakslased ole* — 1933. a. tuli Hitler Saksamaal võimule.

42

1 *«Kintsukaapimine jälle moes ja hoos»* — oli valminud 6. sept. 1933 (vt. käsikiri Eesti NSV TA KM KO fond 4, m. 2:14), avaldamiseks saadetud tõenäoliselt ajalehele «Rahva Sõna», kus see tsensuuri

tõttu jäi ilmumata. Kirjutis avaldati pärast autori surma ajakirjas «Leek», märtsis 1934, nr. 2.

2 *Alfred Rosenbergile visiiti tegemas* — vt. Hitleri tulevase välisministri kõnelusi tallinlastega, «Päevaleht» 26. IV 1933, nr. 112, milles on räägitud suure vaimustusega, kuidas Eestist pärineva balti-sakslase, Saksamaa fašistide ühe peamehe Alfred Rosenbergi (1893—1946) poolt võeti vastu eesti kodanluse tegelased Leo Sepp ja Voldemar Päts. Erilise tähelepanuga meenutatakse artiklis, et Alfred Rosenberg on olnud Voldemar Pätsu andekas õpilane Tallinna reaalkoolis, mille ta lõpetanud 1910. a. Iseloomulik on artikli lõmitav toon.

3 *inglased... välja olid visanud* — Rosenberg käis 1933. a. maikuus Inglismaal, kus teda rahva poolt vaenulikult vastu võeti, meeleavaldusi korraldati ja soovi avaldati ebameeldivast «külalisest» vabanemiseks (vrd. Rosenbergi läbikukkumine Londonis, «Päevaleht» 16. V 1933, nr. 132 ja ka sõnumid «Päevaleht» 17. V 1933, nr. 133).

4 *endine ministriabi Meerits ja «Päevalehe» toimetaja Jaan Taklaja* — endine majandusministri abi, tollal aktsiaselts «Kiviõli» direktor August Meerits ja «Päevalehe» toimetaja Jaan Taklaja võtsid koos abikaasadega osa tutvumismatkast Saksamaale, mida fašistlik Saksamaa propaganda huvides korraldas, ja viibisid ka A. Rosenbergi juures. Sellest külaskäigust kirjutab vaimustatult ja lõmitavalt Jaan Taklaja (vt. Tänapäeva uus Saksamaa. Olukorra hinnangu lähtepunkte, «Päevaleht» 27. VI 1933, nr. 171). Eesti kodanluse müüdavuse ja fašistliku Saksamaa ees lõmitamise üheks markantsemaks näiteks ongi Taklaja kirjutis, milles öeldakse näit.: «Edasi kaldus jutt Eestile, mille juures Rosenberg tähendas, et eestlaste visadus, iseteadvus ja paindumatus olevat saksa kultuuri saavutuse vili. Aga lõppeks tähendasin omalt poolt, et Saksamaad juhivad praegu peamiselt just välismaal sündinud sakslased, siis loomulikult ei saa eitada ka nende rahvaste mõju praeguse Saksa juhtidele. Rosenberg ei näinud seda eitavat. Seepärast on siis ka Eesti rahval, vähemasti Rosenbergi kaudu, teatav osa olnud täita uue Saksamaa saamiseks ning ta juhtide karakteri kasvatamiseks.»

5 *Eile lugesime lehest* — vt. K. Menning Nürnbergis. Eesti diplomaat tänas Saksa kantslerit, «Vaba Maa» 5. IX 1933, nr. 207. Hitleri, natsionalistide (natside) partei kongress toimus Nürnbergis 1933. a. augustikuu lõpul ja septembrikuu algul, millel viibis sel puhul ka osa diplomaatilist korpust. Viimast külastas Hitler ja esines diplomaatide ees sõnavõtuga. Diplomaatide nimel võttis sõna (juba alates aastast 1923) Eesti saadik Berliinis Karl Menning (vt. kiri 75, viide 6), kes tänas külalislahkuse eest ja märkis («Vaba Maa» teate põhjal) järgmist: «Diplomaatilise korpuse liikmed on rõõmsad, et võisid olla tunnistajateks selle suurepäralise jõuavalduse paraadil.» Menning esines Nürnbergis diplomaatilise korpuse vanema asetäitjana kui kõige kauem Berliinis töötanud välisriigi saadik, kusjuures «Vaba Maa» teatel: «Kuuldavasti on K. Menningu esinemine sündinud vabariigi valitsuse nõusolekul.»

J. Toomla.

II

KOMMENTAARID EESSÕNADE KOHTA.

1

1 *21. veebruaril 1865* — vkj., ukj. 5. III 1865.
2 Vilde, Jüri (1837—1908), kirjaniku isa.
3 *Metsaülema noorele prouale* — Muuga mõisas, metsaülem Treubergi abikaasa juures; vrd. Vilde, Eluloolised andmed koguteose jaoks «Eesti avalikud tegelased», Eesti NSV TA KM KO fond 153, m. 1:32; ka kiri 82.
4 *Tallinna Kentmanni algkooli* — õppis seal aastail 1875—1878.
5 Bismarck, Otto von (1815—1898), saksa riigimees.
6 Moltke, Helmut Karl (1800—1891), saksa feldmarssal ja sõjakirjanik, konservatiiv, aastail 1857—1888 saksa kindralstaabi ülem.
7 *Sileesia* — maakoht Ida-Saksamaal, Oderi jõe ülemjooksul, nüüd Poola osa.
8 Darwin, Charles Robert (1809—1882), kuulus inglise looduseuurija, evolutsiooniõpetuse põhjendaja.
9 Schiller — vt. kiri 82, viide 15.
10 Goethe — vt. kiri 82, viide 16.
11 Lessing — vt. kiri 85, viide 2.
12 Kleist, Heinrich von (1777—1811), saksa draamakirjanik.
13 Bürger — vt. kiri 82, viide 19.
14 *Schilleri pikk kodanlaselaul «Kellast»* — «Kellalaul» («Das Lied von der Glocke», 1800, eesti k. 1817 ja hiljem korduvalt).
15 *«Nibelungid»* — pro «Nibelungenlied», saksa tähtsaim rahvaeepos.
16 Wagner, Richard (1813—1883), saksa ooperihelilooja, lõi rea oopereid mütoloogilistel teemadel ja eeposte ainetel.
17 *tegelaste iseloomusid kriitiliselt kirjeldada* — vrd. ka kiri 82.
18 Marlitt — vt. kiri 48, viide 4.
19 Heine — vt. kiri 82, viide 30.
20 Shakespeare — vt. kiri 82, viide 29.
21 *«Virulane»* — vt. kiri 2, viide 2.
22 *«Postimees»* — ilm. K. A. Hermanni toimetusel aastail 1886—1896 ja oli tollal kodanlik-liberaalne ajaleht. Alates a. 1896, kui leht läks J. Tõnissoni kätte, muutus ta kodanluse tagurlike ringkondade häälekandjaks (vrd. kiri 32, viide 5).

23 *väikseid juturaamatuid* — ilmusid «Töömehe tütar» (1887), «Kõtistamise kõrred» (1888), «Sala sidemed» (1888), «Mustad leegid» (1889), «Rõugearmid» (1889), «Ameti poolest kosilane» (1889).
24 *Tallinnas ning... Riias saksa lehtedele* — Vilde tegi kaastööd a. 1889 «Revalsche Zeitungile», siis aastail 1889—1890 Riias ajalehele «Zeitung für Stadt und Land».
25 *«Saksa vabameelne erakond»* — kodanlik-reaktsiooniline Saksa Edumeelne Partei.
26 Richter, Eugen (1838—1906), saksa poliitik, Saksa Edumeelse Partei juhte, võitles Bismarck'i sotsiaalpoliitika vastu.
27 Rickert, Heinrich (1833—1902), saksa poliitik, riigipäeva liige.
28 Liebknecht, Wilhelm (1826—1900), saksa töölisliikumise tegelane, sotsiaaldemokraatliku partei rajajaid ja juhte.
29 Bebel, Ferdinand August (1840—1913), saksa sotsiaaldemokraatliku partei juht.
30 Marx, Karl (1818—1883), maailma proletariaadi juht, teadusliku kommunismi rajajaid, I Internatsionaali loojaid.
31 Engels, Friedrich (1820—1895), maailma proletariaadi juht, teadusliku kommunismi rajajaid, Marxi sõber ja võitluskaaslane.
32 *sotsiaaldemokraatlikkude läti üliõpilastega* — vt. kiri 85, viide 31.
33 *«Karikas kihvti»* — ilm. 1893.
34 *«Külmale maale»* — ilm. 1896.
35 *Moskvas elasin* — vt. kiri 82, viide 55.
36 *«Virmaline»* — vt. kiri 31, viide 2 ja 3; art. 28.
37 *«Eesti Postimees»* — vt. kiri 82, viide 52.
38 *«Teataja»* — vt. kiri 32, viide 6.
39 *«Uudised»* — vt. kiri 32, viide 7.
40 *kuni pärast oktoobri sündmused lehe ära neelasid* — pärast 17. oktoobri manifesti 1905. a. tsaarivalitsus tugevdas rünnakuid revolutsioonile ja mustasajalaste rüüstamise ohvriks langes ka «Uudiste» toimetus; Vildel õnnestus 1906. a. algul välismaale põgeneda.
41 *neljal-viiel puhul* — Vilde tegi välismaareise ja pidi reisima ka seoses pagulaspõlvega aastail 1906—1917; vt. lähemalt T. Huik, Eduard Vilde reisidest ja reisikirjeldustest, teoses: Eduard Vilde, Reisikirjeldused, Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1956, lk. 408—421.

2

1 *aktsiaselts «Varrak» Tallinnas* — kirjastus-aktsiaselts, alustas a. 1923 Vilde «Kogutud Teoste» väljaandmist (vt. Eduard Vilde voliniku Linda Jürmann-Vilde ja kirjastus-aktsiaselts «Varraku» vaheline kirjastusleping 2. II 1923, Eesti NSV TA KM KO fond 153, m. 6: 6.
2 *tuli... vastu... Haridusministeerium* — haridusministeerium andis kirjastusele «Varrak» Vilde teoste väljaandmiseks laenu. Vilde palus laenu 1 miljon marka. Vilde teoste väljaandmiseks laenu anti, kuid võlgades siplev kirjastus ei olnud võimeline «Kogutud Teoste» väljaandmist lõpule viima ja 1928. a. läks nende väljaandmine kirjastus-osaühisus «Looduse» kätte.

3 *ligemale nelikümmend aastat tagasi* — a. 1882 alustas Vilde 17-aastaselt kirjutamist. Vilde avaldas õienduse, mis on kleebitud I köite lõppu ja mille järgi tuleb lugeda: «peale neljakümne aasta tagasi».

4 *üleliigse ballasti pärast* — Vilde tegigi mõningaid kärpimisi ja parandusi; vrd. eessõna 11.

5 *keeleuuenduse nime all* — vt. art. 38, viide 6.

6 *e n d a kirjutatud eluloo* — Vilde kirjutas endast mitmel korral; vt. siin eessõna 1, kirjad 82 ja 85.

7 *m ä l e s t u s i kirja panna* — Vilde ei jõudnud seda teha.

8 *nüüd 39 aasta eest* — vt. viide 3; autori õienduse järgi tuleb lugeda: «nüüd 41 aasta eest».

9 S h a k e s p e a r e — vt. kiri 82, viide 29.

10 S c h i l l e r — vt. kiri 82, viide 15.

11 K l e i s t — vt. eessõna 1, viide 12.

12 H e b b e l — vt. kiri 82, viide 32.

13 G r a b b e — vt. kiri 82, viide 31.

14 B r a n d t, A. E., kirjastaja ning raamatukaupleja Tallinnas.

15 S c h n a k e n b u r g — vt. kiri 38, viide 4. Vilde avaldas «Kurjal teel» ilma loata väljaandmise pärast eesti ajakirjanduses protesti; vt. näit. Eduard Vilde, Seletuseks, «Eesti Postimees» 29. X 1898, nr. 44.

16 *Tsaari-Venemaa pealinna imponeerivat mõju* — vt. näit. «Teravad nooled» (1885), «Karikas kihvti» (1893) jt., milles sündmuste tegevuskohaks on valitud Peterburi.

17 *«Tallinna Sõbra» toimetaja Eichhorn* — vt. Meie kirjandusest, «Tallinna Sõber» 27. III 1887, nr. 12. «Tallinna Sõber» ilmus 1879—1895, toimetajaks oli W. F. Eichhorn (1827—1896).

18 *ma ei mõtle sulge veel mitte käest panna* — pikemaid teoseid Vilde enam ei jõudnud kirjutada, kuigi tal oli selline kavatsus, romaanist «Rahva sulased» valmisid ainult üksikud peatükid.

3

1 *«Teravad nooled»* — ilm. «Virulases» 1885, nr. 28—52, 2. tr. 1901 eriraamatuna.

2 *«Leeni»* — ilm. «Virulase» Lisas 2. IV 1885, nr. 14.

3 *«Mägede poeg»* — ilm. pealkirja all: «Norra rannas». Kirjutanud Ed. Vilde. Tallinn, «Virulase» toimetus, 1885. Rahva Kirjakogu nr. 7.

4 *saksa koolist tulnut* — Vilde õppis saksakeelses koolis; vt. eessõna 1 ja kiri 82.

5 *«Jobu»* — ilm. «Virulases» 1886, nr. 26—35.

6 *«Lina-Mai»* — ilm. «Virulases» 1886, nr. 23—25.

7 *«Virulase» följetonis* — följetonil oli tollal laiem tähendus, käesoleval juhul — joonealuses vestes.

8 *«Köie pealt»* — ilm. «Postimehes» 1888, nr. 13—34.

9 *«Töömehe tütar»* — ilm. eriraamatuna a. 1887 Tartus K. A. Hermanni kirjastusel.

4

1 *«isa Jannsen oma rahvapärase (õigem külapärase) naljaga* — J. V. Jannsen (vt. kiri 51, viide 2), paistis silma oma rahvapärase, lopsaka stiiliga, kaldus isegi familiaarsusse.
2 Jannsen, Eugen, dr. (1853—1930), arst, alates 1884. a. Tartus, kusjuures ta oli eestikeelse ajakirjanduse tsensoriks kuni 1892. aastani.
3 *«Virulane»* — vt. kiri 2, viide 2.
4 *ilmus kolm esimest aastal 1885 ja neljas, «Lihavõttemunad», a. 1887 «Virulases»* — V köite lõpus ilmunud «Järelmärkuses» õiendab Vilde seda väljendust. V köite kaks esimest jutustust — «Ärapõletatud peigmehed» ilm. «Virulase» nr. 43 Lisas 22. X 1885 ja «Isand Ilvese kosjakäik» «Virulase» nr. 6 Lisas 5. II 1885, neljas — «Poissmehe jõuluöö» «Virulase» nr. 52 Jõululisas 24. XII 1885, kuna kolmas — «Lihavõttemunad» ilm. «Virulase» nr. 16 Lisas 9. IX 1886.
5 *järgnevast neljast* — «Kolmepäevane kosi» ilm. «Postimehes» 1888; «Tondid» (pealkirja all «Kuidas Tartus surma võib saada») ilm. «Postimehes» jaan. 1888, nr. 1—7, 10, 11; «Pill pinu taga, toru toa taga» ilm. «Postimehe» nr. 147 Jõululisas 22. XII 1888; «Klamanni emanda kosilased» ilm. «Postimehes» 1887, nr. 40, 43, 44.
6 *Neli järgmist töökest* — «Viirastus», «Rätsepa kosjakavalus», «Rebased teineteise lõksus», «Vigased pruudid».
7 *«Laadalelled»* — ilm. «Postimehe» lõbulisas 23. XI 1889, lk. 329—333; 30. XI 1889, lk. 337—340; 7. XII 1889, lk. 345—351; vt. ka kiri 82, viide 45.
8 *«Kuidas ma vanavara korjasin»* — ilm. «Postimehe» lõbulisas 9. XI 1889, lk. 313—315 ja 16. XI 1889, lk. 321—322. 2. tr. «Tallinna Kajas» 21. II 1915, nr. 7, lk. 101—105.
9 *Aastatel 1890—91* — õigemini aastail 1890—1892.
10 *«Nordlivländische Zeitung»* — vt. art. 37, viide 4.

5

1 *privatiseerisin vahelduseks Moskvas* — vt. kiri 82, viide 55.
2 *«Virmaline»* — vt. kiri 31, viide 2.
3 *vendadelt Reinvald* — vt. kiri 31, viide 2 ja 3; art. 28, viide 4.
4 *«... kas pole denuntsiandi perekonnanimi mitte R.?»* — Vilde mõtleb siin ilmselt vendi Reinvalde, vrd. kiri 31 ja art. 28, viide 4.
5 *«Eesti Postimehe» ... lisalehes «Õhtused kõned»* — Vilde töötas «Eesti Postimehe» toimetuses aastail 1898—1901 (vrd. kiri 82, viide 52). «Raudsed käed» ilm. «Virmalises» 1898, nr. 1—8 ja jäi pooleli (ilmus ainult $2^1/_2$ peatükki), tervikuna aga «Eesti Postimehe» lisalehes «Õhtused kõned» 1898, nr. 31—51. «Raudsete käte» ilmumise katkestamise kohta lähemalt vt. art. 28, viide 4.
6 Pihlakas, G. — vt. kiri 37, viide 2.

6

1 «*Külmale maale*» — ilm. «Postimehes» 1896, nr. 1—51.
2 *mille toimetusliige tol ajal teist järku olin* — Vilde töötas aastail 1887—1888 ja 1893—1896 K. A. Hermanni «Postimehe» toimetuses.

7

1 «*Uudiste Naljaosa*» — «Uudiste» kaasanne, milles ilmusid Vilde satiirid aastail 1904—1905.
2 «*Kaak*» — vt. kiri 39, viide 1.
3 «*Mõtte*» *kirjastuse lendlehed «Rooskaja» ning «Sarjaja»* — Juhan Lilienbach (1870—1928), eesti proletaarne luuletaja ning kirjastaja, andis välja ja toimetas oma kirjastuses «Mõte» satiirilisi lendlehti, mille iga number kandis erinevat pealkirja. Vilde oli pärast oma «Kaagi» seismajäämist «Lendlehtede» aktiivne kaastööline, tema satiirilised lood ilmusid a. 1907 lendlehtedes «Rooskaja», «Soolaleiba», «Kogupauk», «Pealkirjata» ja «Pilkenali». «Sarjaja» oli aga «Päevalehe» kaasanne, millele Vilde tegi kaastööd a. 1912.
4 «*Sotsiaaldemokraat*» — sotsiaaldemokraatide häälekandja, asut. Tallinnas a. 1917, mille toimetuses Vilde samal aastal töötas.
5 «*Uuel teel*» — vt. kiri 57, viide 8 ja kiri 68, viide 3.
6 «*Noor-Eesti*» — vt. kiri 45, viide 3.
7 Suits, G. — vt. kiri 61, viide 1; tema kirjutis — G. Suits, Wettstreit der Dichtungsgattungen in der modernen estnischen Literatur, «L'Estonie Littéraire», aprill 1932, nr. 2, lk. 2—6.
8 *oma memuaarides* — vt. eessõna 2, viide 7.
9 *Fr. Tuglase «Lahtine kiri Eduard Vildele»* — vt. art. 40, viide 1.
10 *ühes selle lehe intervjuus «Noor-Eesti» juubeli puhul* — vt. art. 40.

8

1 *Kolmest esimesest novelletist* — «*Viimne öö*» ilm. «Teatajas» 1901, nr. 16, «*Nende poeg*» ilm. «Teataja» kalendris 1904. aastaks, Tallinn 1904, lk. 61—79, «*Äi*» ilm. «Teataja» 1904, nr. 13 lisalehes «Kirjandus. Teadus», lk. 1—7.
2 *Konstantin Päts'i noore «Teataja»* — vt. kiri 32, viide 6.
3 *Peeter Speegi...* «*Uudised*» — Speek, Peeter, vt. kiri 32, viide 2; toimetas ajalehte «Uudised», vt. kiri 32, viide 7.
4 «*Koidu ajal*» — ilm. «Uudiste» veste-osas 1904, nr. 61—93; raamatuna: E. Vilde, «Koidu ajal». Uudisjutt. G. Pihlakas, Tallinn 1904.
5 «*Kaks jõuluõhtut*» — ilm. «Uudiste» veste-osas 1904, nr. 110, lk. 365—366.
6 *kägistas ära mu mahuka romaani «Prohvet Maltsvet»* — vt. kiri 37, viide 3; vrd. kiri 32, viide 4 ja eessõna 11.
7 *naisega* — Linda Jürmann, vt. kiri 32, viide 1.
8 Kautsky, Karl — vt. kiri 103, viide 2.
9 «*Die Neue Zeit*» — saksa sotsiaaldemokraatlik ajakiri, asut. a. 1883.
10 «*Schwäbische Tagwacht*» — «Švaabi Päevavalvur».
11 «*Vorwärts*» — asut. 1884. a. «Berliner Volksblatt'i» nime all, alates

a. 1890 «Vorwärts», saksa sotsiaaldemokraatlik päevaleht, ilm. 1933. a. märtsikuuni.

12 *kaks pikemat artiklit* — siin art. 26 ja 27.

13 *«Die Neue Welt»* — vt. kiri 103, viide 4.

14 *«Paula pulm»* — vt. kiri 103, viide 5.

15 *«Aus fremden Zungen»* — Stuttgardi ajakiri («Võõrastest keeltest»). Vilde «Paula pulm» ilmus selle seitsmenda aastakäigu II köites, 1897, lk. 792—799 pealkirja all «Versorgt».

16 *«Die Neue Gesellschaft»* — ilmus aastail 1905—1907 saksa poliitikategelase dr. Heinrich Brauni (1854—1927) toimetusel. Braun, Lily (1865—1916), saksa kirjanik.

17 *«Seadusemees» ja «Griša kummaline unelm»* — vt. kiri 103, viide 9 ja 8.

18 *«Kanerva»* — «Kanarbik».

19 *«Uus Ilm»* — vt. kiri 103, viide 10.

20 *«Kaak»* — vt. kiri 39, viide 1.

21 *«Nimekiri» ja «Liha»* — vt. kiri 103, viide 6 ja 7.

22 *«Arbeiter-Zeitung»* — «Tööliste Leht».

23 *«Nimekiri» ... soome tõlkena ühes tööväe albumis* — ilm. «Uuden ajan kynnyksellä». Suomen työväen joulualpumi, 1906, lk. 75—82.

24 *«Tooma tohter»* — ilm. esitrükina «Õiguse» kaasandes «Kirjandus ja teadus» 1908, nr. 39—42.

9

1 *«Teataja» asutamisega 1901. a. lõpul* — vt. kiri 32, viide 6.

2 Päts, Konstantin — vt. kiri 72, viide 5.

3 *otsekohe rahva seast* — vt. art. 29.

4 Truusmann, Jüri (1856—1930), oli Tallinnas tsensoriks aastail 1885—1907.

5 *teise jutustuse lõimeks* — «Kui Anija mehed Tallinnas käisid» (1903).

6 *«Mahtra sõjal»* — Vilde ettevalmistustest «Mahtra sõja» kirjutamiseks vt. J. Kahk ja J. Käosaar, Eduard Vilde tööst ajalooliste romaanidega. «Looming» 1954, nr. 11, lk. 1357—1371 ja nr. 12, lk. 1523—1535.

7 Luiga, G. E. — vt. kiri 62, viide 4.

8 *Ants Tertsiuse* — Tertsius, Hans (1818—1900), 1858. a. Mahtra ülestõusust osavõtja ning selle juhte.

9 *umbes pool aastat* — ilm. ajalehes «Teataja» 1902, nr. 35—125 (12. jaanuarist kuni 7. maini); vrd. ka kiri 82.

10 *Gummeruse juures Jyväskyläs* — pealkirja all «Mahtran sota» Lilli Rainio tõlkes.

10

1 *väljarändamislaine Krimmi poole* — vrd. ka art. 27, milles Vilde käsitleb eestlaste agraarolukorda, samuti vt. eessõna 9, viide 6.

2 *«Teataja»* — vt. kiri 32, viide 6. «Anija mehed» ilm. ajalehes «Teataja» 1903, nr. 1—58 (2. jaanuarist kuni 12. märtsini).

3 Pihlakas, G. — vt. kiri 37, viide 2.

11

1 *retk... Krimmi ja Kaukaasiasse* — toimus 1904. a. sügisel, septembrist kuni novembrini; vrd. T. Huik, Eduard Vilde reisidest ja reisikirjeldustest, teoses: Eduard Vilde, Reisikirjeldused, Tallinn 1956, lk. 415—416. «Prohvet Maltsveti» saamisloost üksikasjalisemalt vt. Juhan Käosaar, Eduard Vilde romaan «Prohvet Maltsvet» ajaloolise uurimusena ja kunstiteosena, väljaandes: Eduard Vilde, Prohvet Maltsvet, Tallinn 1951, lk. 689—694 või Juhan Käosaar, Eduard Vilde romaan Prohvet Maltsvet, väljaandes: Eduard Vilde, Prohvet Maltsvet, Tallinn 1954, lk. 613—617.
2 Leinberg, Juhan (1812—1885) — «prohvet Maltsvet».
3 Malts, Kustav (1838—1924) — maltsvetlaste väljarändamise algataja ning tegelik juht, pani hiljem kirja 300 lk. mälestusi «Ajalugu Maltsveti usust ja Krimmi rändamisest», mida Vilde kasutas materjalina oma romaani kirjutamisel.
4 Speek, Peeter — vt. kiri 32, viide 2.
5 Freymann, J. (sünd. 1873) — Lehtsest pärit mees, koostas enda ja oma isa mälestuste põhjal käsikirja «Prohvet Maltsveti kolm viimast eluaastat», mida Vilde kasutas oma romaani koostamisel (lähemalt vt.: E. Vilde, Prohvet Maltsvet, 1951, järelsõna, lk. 693).
6 *J. V. Jannseni «Perno Postimees»* — Vilde näitab oma romaanis, kuidas a. 1857 ilmuma hakanud J. V. Jannseni «Perno Postimees» ei esindanud talurahva, vaid balti-saksa mõisnike huve.
7 *kolm korda nädalas ilmuvas Tartu lehes* — «Uudised» (vt. kiri 32, viide 7), milles romaan ilmuma hakkas, tuli välja kaks korda nädalas, mitte kolm korda. Romaan ilmus ajalehe «Uudised» erilises «Uudiste» veste-osas 1905, nr. 26—99 (1. aprillist kuni 30. detsembrini), jõudis välja umb. $^2/_5$ teosest. Tervikuna ilmus raamat pealkirjaga: Eduard Vilde, Prohvet Maltsvet. Ajalooline romaan. G. Pihlaka kirjastus, Tallinn 1906. (Tegelikult on ta lõpuni trükitud 1908. a. algul ja müügile tulnud 1908. a. keskel.)
8 *G. Pihlaka kirjastusega lepingu* — sõlmis 1906. a. algul.

12

1 *mu põgenikupõlve* — Vilde viibis pagulasena välismaal aastail 1906—1917.
2 *«Tooma tohter»* — vt. eessõna 8, viide 24.
3 *«Kupja-Kaarli adjustaadid»* — ilm. koguteoses «Ääsi tuli» I. Peterburi 1908, lk. 127—130 ja Jürmanni tähtraamatus 1912, lk. 38—44.
4 *«Kuival»* — ilm. «Noor-Eesti» III albumis, Tartu 1909, lk. 83—112.
5 *«Leib»* — ilm. «Õiguse» kaasandes «Kirjandus ja teadus» 1908, nr. 18; Eduard Vilde, «Jutustused». «Mõtte» kirjastus, Tallinn 1913; E. Vilde, «Asta ohver ja teised jutustused». J. Lilienbachi kirjastus, Tallinn 1913.
6 *«Viaburi»* — ilm. «Päevalehes» 1909, nr. 31, 32; Eduard Vilde, «Jutustused». «Mõtte» kirjastus, Tallinn 1913; E. Vilde, «Asta ohver ja teised jutustused». J. Lilienbachi kirjastus, Tallinn 1913.
7 *«Võitja»* — ilm. «Perekonnalehes», «Päevalehe», «Aja» ja «Koidu»

hinnata kaasandes 1911: nr. 3, lk. 17—18; nr. 4, lk. 25—26; nr. 5, lk. 33—34; nr. 6, lk. 41—42.

8 «*Loojak*» — ilm. E. Vilde «Jutustustes». «Mõtte» kirjastus, Tallinn 1913.

9 «*Surnute pidu*» — ilm. varem koguteoses «Mõtted» II. J. Lilienbachi toimetus ja kirjastus, Tallinn 1911, lk. 3—10. Siis «Jutustustes» 1913.

10 «*Sõber*» — ilm. varem «Külvajas». Rahva tähtraamat 1912. a. peale, lk. 70—71 ja Ühiselu tähtraamatus 1912. a. jaoks, lk. 90—91. Siis «Jutustustes» 1913.

11 B á n, Aladár (sünd. 1871), ungari teadlane ja luuletaja, on tõlkinud ungari keelde «Kalevipoja» (1927) ning rohkesti eesti ja soome kirjanike töid.

12 «*Élet*» — «Az Élet» («Elu») 1913, nr. 15.

13 «*Budapesti Szemle*» (lugeda: ... *Semle*) — «Budapesti Ringvaade».

14 «*Naisõiguslased*» — ilm. «Õiguses» 1908, nr. 6—23; iseseisvalt: E. Vilde, «Naise-õiguslased», G. Pihlakas, Tallinn 1908; vrd. kiri 48, viide 14.

15 «*Asta ohver*» ... «*Punane viir*» — ilm. brošüüris: E. Vilde, «Asta ohver ja teised jutustused». J. Lilienbachi kirjastus, Tallinn 1913.

16 «*Kui tuli tähendus*» — ilm. «Sotsiaaldemokraadis» 1917, nr. 36 ja 37.

17 «*Joost ja Needu*» — ilm. «Pealinna Teatajas» 1917, nr. 21 (Lihavõtte-lisa, lk. 1—2); «Tallinna Teatajas» 1918, nr. 32.

18 «*Kannataja*» — ilm. ajakirjas «Kodu» 1921, nr. 15, lk. 275—276.

19 «*Asunik Woltershausen*» — ilm. ajakirjas «Looming» 1925, nr. 3, lk. 179—184.

20 «*Kolmkümmend aastat armastust*» — ilm. albumis «Õitsituled» nr. 6 [1927], lk. 17—18.

21 *meie liiduorganile «Looming»* — hakkas ilmuma 1923 Eesti Kirjanike Liidu häälekandjana.

22 «*Casanova jätab jumalaga*» — ilm. «Loomingus» 1932, nr. 6, lk. 613—625.

13

1 *Kopenhaageni tööliskvartaalis* — Vilde elas siis esimest korda Kopenhaagenis, 1906. a. novembrist kuni 1907. a. oktoobrini.

2 «*Lunastus*» — ilm. «Virulases» 1909, nr. 225—297; 1910, nr. 2—25; raamatuna: E. Vilde, «Lunastus». Ühe töölise noorpõlv. J. Rewitz (kaanel: J. Reevits), Tartu 1909.

14

1 «*Maa*» *kirjastusel* — Eduard Virgo kirjastus, vt. kiri 62, viide 2.

2 *laideti kunstilisest küljest kirglikult maha* — vt. art. 31 ja selle viited.

3 *Eesti Kirjanduse Selts ... raske pahanduse kaela tõmbas* — vt. kiri 89 ja selle viide 2, kiri 86, viide 3.

4 *Eestimaa Rahvahariduse Seltsi kirjanduse-osakonna kõrgeim auhind* — vt. kiri 83, viide 1.

5 R e i m a n, Villem — vt. kiri 100, viide 2.

6 *otsus oli... teatatud ning sõnum sellest ajalehes seisnud* — vt. kiri 86, viide 1; vrd. art. 31.
7 *uue teatri esimeseks tükiks* — vt. kiri 76, viide 1.
8 «*Hamlet*» — vt. art. 15, viide 12.
9 Altermann, Theodor — vt. kiri 63, viide 5.
10 pr. Pinna — Adler-Pinna, Netty (1884—1937), «Estonia» näitleja.
11 pr. Vilmer — Vilmer, Erna, «Estonia» näitleja (sünd. 1889).
12 hr. Jungholz — vt. kiri 84, viide 6.
13 pr. Kuuskmann — vt. art. 34, viide 11.
14 hr. Pinna — vt. kiri 63, viide 6.
15 hr. Trilljärv — vt. art. 24, viide 6.
16 prl. Tetzki — Tetzky-Michelson, Erika.
17 *kedagi siinset arsti* — Juhan Luigat, vt. kiri 76, viide 6.
18 *Altermann kirjutab 29. okt. (11. nov.) 1913* — vt. Th. Altermann, kiri E. Vildele, ENSV TA KM KO fond 153, m. 1:28.
19 *saksa lehe oma* — vt. Wgh., «Estonia»-Theater. 10. März. «Tabamata ime» (Das unerreichte Wunder). «Beilage des Revaler Boten» 13. III 1925, nr. 58, lk. 3.

J. Toomla.

III

KOMMENTAARID KIRJADE KOHTA.

1

1 Vahtrik, Jakob Hermann (1862—1949), Vilde noorpõlvesõber, tegutses A. E. Brandt'i raamatukaupluses Tallinnas, kus Vilde, elades Keilas, käis oma töid kirjastamiseks pakkumas. Töötanud vahepeal kooliõpetajana Peningil, tegutses Vahtrik hiljem «Postimehe» abitalituses Tallinnas, tegeldes ühtlasi raamatute, nende seas ka Vilde jutustuste kirjastamisega. Vilde suhtlemine Vahtrikuga kestis kuni esimese lahkumiseni «Postimehe» toimetusest 1896. Hiljem kontakt nende vahel lõdvenes ja katkes pärast Vilde siirdumist maapakku.

2 «*Lootus*» — eesti selts Tallinnas, asut. 1877. Tegutses laulu- ja mänguseltsina. E. Vilde võttis aktiivselt osa seltsi tegevusest ja avaldas informatsiooni seltsi elust ajakirjanduses.

3 *Augustiga* — August Busch, vt. kiri 4, viide 1.

4 *üks algupärane novell* — «Musta mantliga mees», jutustus, kirjutatud suvel 1883, ilm. 1886.

2

1 *pika sõidu ette võtma* — Vilde vajas raha laenuks K. A. Hermannilt ajalehe «Postimees» omandamiseks. Vrd. kiri 82.

2 «*Virulane*» — ajaleht, asutatud Tartus 1879 «Tartu Eesti Seitungi» nime all. 1881. a. läks leht J. Järve kätte, kes selle 1882. a. viis Tallinna, kus see hakkas ilmuma «Virulase» nime all. Toimetaja maalt väljasaatmise tõttu seisis leht 1888—1906, mil J. Järv seda hakkas uuesti välja andma, kuid see suleti sama aasta sügisel. Kandnud vahepeal «Uue Virulase», «Sädeme» ja «Õiguse» nime, ilmus leht uuesti «Virulase» nime all 1908—1911. E. Vilde töötas «Virulase» toimetuses 1883—1886. (Vrd. ka kirjad 82, 85.)

«Virulane» oli läinud sajandil eesti ajalehtede hulgas esimesi, mille veergudel käsitleti tööliste olukorda, mistõttu teda süüdistati rahva ässitamises. Hilisemat «Virulast» ja selle ideoloogilist ähmasust paljastab Vilde satiiris «Pudingi retsept» (vt. E. Vilde, Teosed: Jutustused II, 1952, lk. 441).

3 Šahhovskoi, Sergei Vladimirovitš, oli 1885—1894 Eestimaa kuberner. Vilde taotles viimaselt «Postimehe» väljaandmise luba, mida ta aga ei saanud.
4 *Järve sõprade vastu* — «Virulase» toimetaja Jaak Järv (1852—1920) ja selle vend Andres. — «Postimehe» Tallinna abikontor asus «Virulase» toimetuse kontoriga ühes majas üle koridori. (Vt. «Virulane» 1887, nr. 48.)
5 *neiu Valteriga* — juhuslik Vilde tuttav.
6 *Neiu Weidenadler* — J. H. Vahtriku täditütar Elsa.
7 *Peningile sõita* — Peningil (Harju-Jaani khk.) töötas tol ajal kooliõpetajana J. H. Vahtrik.
8 *Minnake* — J. H. Vahtriku abikaasa Miina (1880—1905).

3

1 *suure ettevõtte juhatada võtnud* — mõeldakse «Postimehe» omandamist ja toimetamist. (Lähemalt vt. kiri 82.)
2 *Kes ütles... mina purjutada* — pärast «Postimehe» omandamist levisid kuulujutud Vilde kergemeelsest ja pillavast eluviisist Tartus, mistõttu sõber Vahtrik peab oma kohustuseks teda noomida. Sellest Vilde solvub ja katkestab mõneks ajaks üldse kirjavahetuse Vahtrikuga.
3 *klassikatükkides... ligi mänginud* — Vilde mängis «Vanemuises» Richard Leidenau nime all «Jenoveeva» ja «Veneetsia kaupmehe» lavastustes 1887. ja 1888. a. (Vrd. A. Nagelmaa, Vilde võitlejana kutselise teatri loomise eest. «Edasi» 1955, nr. 243.)
4 Dr. Hermann — vt. kiri 4, viide 3.
5 *«Oleviku» mehed* — ajalehe «Olevik» toimetuses töötasid sel ajal peale toimetaja A. Grenzsteini veel K. E. Sööt, A. Saal jt.
6 *alaealisele õele* — Vilde õde Auguste, kes elas ajutiselt tema juures Tartus. (Vrd. kiri 50, viide 2.)

4

1 Busch, August (1868—1922), kirjastaja ning ajakirjanik. Oli pärit Vilde kodukohast Keilast, tegutses Tallinnas A. E. Brandt'i raamatukaupluses, mille ta hiljem omandas. Töötas «Postimehe» ja a. 1888 «Virulase» toimetuses, kuid samal aastal siirdus uuesti «Postimehe» toimetusse. 1893. a. omandas J. Tülgilt «Eesti Postimehe», mille ta viis Tartust Tallinna ja mida andis seal välja kuni 1904. a-ni. Tegutses ka raamatukauplejana ja kirjastajana. A. Buschi kirjastusel on ilmunud mitmed Vilde noore-ea tööd. Hiljem nende suhtlemine katkes, kuna A. Busch oma üha enam süveneva kiriklik-tagurliku meelsuse tõttu muutus Vildele vastuvõetamatuks.
2 Kirja daatum originaalis ekslikult *jaan. 1888*, parandatud postitempli ja kirja sisu järgi.
3 *hr. doktorile* — Hermann, Karl August (1851—1908), keeleteadlane, helilooja, kirjanik ja ajakirjanik. Oli «Postimehe» toi-

metaja 1886—1896, toimetustöö kõrval arendas ka kirjastuslikku tegevust. K. A. Hermanni kirjastusel on ilmunud mõned Vilde noore-ea tööd.

4 *saada käsikiri* — E. Vilde, «Rõugearmid», ilm. «Postimehes» 1888, nr. 135—141, raamatuna 1889.

5 Vilde avaldas jutustuse «Rõugearmid» («Blatternarben») enda saksakeelses tõlkes Riia ajalehes «Zeitung für Stadt und Land» ja kavatses suuremas ulatuses hakata saksa keeles kirjutama.

5

1 *«Tallinna tähelepanekud»* — ilm. «Postimehes» 1889, nr. 11 jj.

6

1 *Lubatud naljajutt* — «Ameerika kosjavennad». Ilm. «Postimehe» lõbulisas 1889, lk. 209 jj.

2 *dr-i härrale* — mõeldakse dr. K. A. Hermanni.

3 *«Eksivad südamed»* — Ed. Vilde jutt, ilm. «Postimehes» 1889, nr. 44, 45. Jutt jäi pooleli, seetõttu on kirjas kõnet kahju tasumisest.

4 *suurema töö* — ei selgu lähemalt, millise. Võib olla «Hiilgav täht Vene ajaloo taevas. Lookesed tsaar Peeter Suure elust», «Postimehe» lõbulisa 1889, lk. 203 jj.; katkeb sealsamas lk. 230.

5 *Kannikese jutt* — Chr. Kannike, «Oma süü pärast», «Postimehe» lõbulisa 1889, lk. 105 jj.

6 Vt. viide 1.

7 *juhtkiri* — pole ilmunud.

8 *«Kus on kapral?»* — pole nähtavasti ilmunud.

9 Beermann, Christoph (sünd. 1864), pastor, oli Vilde Tartus viibimise ajal üliõpilane.

10 *proua dr-i käest* — dr. K. A. Hermanni abikaasa.

7

1 *«Mulk»* — Vilde jutustus «Punane mulk» ilmus algul saksakeelsena ajalehes «Revalsche Zeitung» 1889, nr. 142 jj. Eesti keeles ilmus ta J. H. Vahtriku tõlkes — «Postimees» 1890, nr. 14 jj. Vrd. kiri 82.

2 *oma lehele* — on mõeldud Riia lehte «Zeitung für Stadt und Land», mille toimetuses Vilde töötas (1889—1890).

3 *kalendris... kentsakas jutt* — nähtavasti on mõeldud K. A. Hermanni «Kasulist Rahva kalendrit» 1890, milles on ilm. anonüümne «Lugu igapäevasest elust» (tõenäoliselt K. A. Hermanni kirjutatud).

4 *«Korneville kellad»* — H. Planquette'i populaarne operett, mille etendust Riia läti teatris Vilde arvustas.

5 *«Baltijas Wehstnesis»* — mõjukas läti leht, asut. 1868. a.

8

1 *revidendihärra* — «Postimees» teatab, et «Linda» seltsi peakoosolekul 30. IV 1890 on J. H. Vahtrik seltsi revidendiks valitud. «Linda» selts — vt. kiri 85, viide 21.

2 «*Revalsche Zeitung*» — 1860. a. asutatud balti-saksa ajaleht Tallinnas.
3 «*Punane mulk*» — vt. kiri 7, viide 1.
4 Blaumann, Rudolf (1863—1908), läti kirjanik, oli koos Vildega Riias ajalehe «Zeitung für Stadt und Land» toimetuses 1889/1890.
5 «*Joomise katk*» — J. Järve teos «Joomise-katk ja võitlus tema vastu», 1889.
6 *mu ristipoeg* — J. H. Vahtriku poeg Bruno.
7 «*Mustad leegid*» — Vilde jutustus, ilm. 1889 A. Buschi kirjastusel.
8 R. Blaumanni juttu 1890. a. «Postimehes» ilmunud ei ole.

9

1 «*Lustige Blätter*» — Berliinis ilmunud naljaleht, asut. 1886.
2 «*Villu võitlused*» — Ed. Bornhöhe ajalooline jutustus, mille kohta ilmus kriitika Vildelt «Postimehes» 1890, nr. 125. Siin art. 8.
3 *mu tädipojale* — Brunberg-Bornhöhe, Eduard (1862—1923), kirjanik, Vilde tädipoeg; feodalismivastase hoiakuga ajalooliste jutustuste ja kaasaja kodanlust piitsutavate satiiride autor.
4 *naine... jäi haigeks* — Vilde esimene naine Antonie (Tooni) Gronau, kellega ta abiellus kodanlikult 27. VIII 1891 Berliinis. Abielu osutus varsti sobimatuks, Vilde sõitis üksi Berliinist kodumaale, kuhu naine talle mõne aja pärast järgnes. Alates 1898 elasid nad lahus. Abielu tunnistati ametlikult kehtetuks 30. VII 1920. Vrd. kiri 82.

10

1 *kalendritöö* — küsimuses on Vilde toimetatud «Rahva-Kalender 1892», Tallinn 1891 ja «Adress-Kalender 1892. a. tarvis», Tallinn 1891.
2 *Br.* — arvatavasti O. Brunberg. Vt. kiri 23, viide 2.
3 Laurmann, K., raamatukaupluse ja kirjastuse omanik Tallinnas. Tema kirjastusel ilmusid 1891 Vilde jutustused «Kuul pähe!» ja «Tema ja ta laps».
4 Martna, Mihkel (1860—1934), maalermeister ja ajakirjanik; tuntud hiljem menševistliku poliitikategelasena.
5 Järv — vt. kiri 2, viide 4.
6 «*Vana sarviku sõrad*» — arvatavasti Vilde raamatuke «Vanakavala küüned», mis ilmus K. Laurmanni kirjastusel 1892.
7 *Hermannile ei kirjuta ma* — mõeldud on vist J. H. Vahtrikku.
8 Martson, David, bibliofiil ja põnevuskirjanduse soetaja eesti keelde.
9 *poeg Juku* — Johann Busch, August Buschi vend.
10 *ilus Netikene* — A. Buschi vennanaine.
11 *Gusti* — August Busch.
12 *E. Brunberg* — E. Bornhöhe, vt. kiri 9, viide 3.

11

1 «*Vanemate patud*» — jutt ilmus annete kaupa (4) 1892. aastal J. H. Vahtriku kirjastusel pealkirja all: «Röövitud tiivad».

2 *Seletus* — tegelikult isiklik kiri J. H. Vahtrikule, mis on saadetud margiraha kokkuhoidmise mõttes käsikirjana ja vastavalt ka pealkirjastatud.

12

1 *ei jõua ka tõö... edasi* — vrd. kiri 11.
2 *pr. Mick tütrega* — Vilde täditütar Julie (sünd. Brunberg) tütre Olgaga (pärastine ooperilaulja O. Mikk-Olak-Krull).
3 Hermann — K. A. Hermann.

13

1 Kiri sisu järgi otsustades kirjutatud septembris 1892 Karjakülas, sest «Rõõvitud tiivad», millest kirjas juttu, valmis Vildel enne 23. IX 1892.
2 *et tõö... edasi läks* — «Rõõvitud tiivad».
3 *«Õnnelik perupea»* — esimese peatüki tegelik pealkiri.

14

1 Arvestades viidet 6, näib kiri olevat kirjutatud septembris.
2 *«Nähtuste» honorarist* — «Nähtused ja kuuldused võõrsilt ning kodust», «Postimees» 1892, nr. 143 jj.
3 *«Uued naljajutud»* — võimalik, et on mõeldud Vilde poolt Fr. Brentano järgi eestistatud 3 naljajuttu, mis on ilmunud «Postimehes» 1892, nr. 192, 195, 199.
4 *«Linkvesti papa kihlvedu»* — Vilde jutustus, ilm. «Postimehe» lõbulisas 1892, lk. 244—253.
5 *Kluge & Ströhm* — aastast 1848 Tallinnas tegutsenud raamatukauplus.
6 *Loe «nalju»* — vihje «Postimehes» 24. septembril 1892, nr. 214 toodud banaalsevõitu «Naljadele».
7 *«Kännud ja käbid»* — ilm. «Postimehes» 1892, nr. 241—262 ja sama aasta dets. algul eri raamatuna K. A. Hermanni kirjastusel Tartus.
8 *saadan... Ernale* — Erna, N., raamatukaupluse ja trükikoja omanik Rakveres.
9 *Alvini vastu* — Alvin Holm on tegelane Vilde romaanis «Rõõvitud tiivad».

15

1 On mõeldud juttu «Rõõvitud tiivad», mille I anne ilmus enne 23. okt., II anne enne 3. nov. 1892 (vrd. kuulutusi «Postimehes»).
2 Karotom, A., tööjõud «Postimehe» abitalituses, tegeles mõnevõrra ka juttude tõlkijana.
3 *dr. H.* — mõeldakse K. A. Hermanni.
4 *«Kännud»* — Vilde jutustus «Kännud ja käbid», vt. kiri 14, viide 7.

16

1 *«Postimehe» albumis olev Vilde* — Vilde pilt (foto järele tehtud puulõige Leipzigis) ilmus kaasandena «Postimehele» (1893, nr. 6) ««Postimehe» pildi-albumis», lk. IV. Et see kujutab Vildet päris noorukina, avaldatakse lehes varsti märkus, et pilt polevat õnnestunud («Post.» 1893, nr. 11), kusjuures juhitakse tähelepanu sellele, et J. H. Vahtriku kirjastusel varsti ilmuvat Vilde uus jutustus («Karikas kihvti»), millega ka kirjaniku pilt kaasa antakse (vrd. kiri 17).

17

1 *Kirjast «Rahu»* — Vilde juhtkiri «Rahu maa peal» rahvusvahelise rahu teostamise võimalustest, ilm. «Post.» 1892, nr. 290, 291, 1893, nr. 5, 6 ja vahelejäänud osa nr. 29, 30.
2 *pilt... näitab* — arvatavasti jutustuse «Karikas kihvti» algul avaldada kavatsetud ülesvõte Vildest (vt. kiri 16).
3 *Uus jututöö* — arvatavasti jutustuse «Karikas kihvti» kirjutamine.

18

1 Daatum postitempli järgi. Vildel ekslikult 1892.
2 *«Postimehe» «vabandamisega»* — on mõeldud «Post.» vabandamist Vilde pildi asjus (vt. kirjad 16 ja 17).
3 *Vaimurikas jutt* — jutustus «Advokaat Lebell», ilm. «K. A. Hermanni Kasulises Rahva-Kalendris 1893» (lk. 46).
4 *ühegi jututööga* — arvatavasti J. H. Vahtriku kirjastusel 1893 ilmunud jutustus «Karikas kihvti».
5 *«Rahu maa peal»* — vt. kiri 17, viide 1.
6 *«Kaks abielu»* — Vilde jutustus, ilm. «Post.» 1893, nr. 1 jj.

19

1 *25-kopikane raamat* — mõeldakse «Karikas kihvti» kirjutamist.
2 *Tooni* — Vilde abikaasa, vt. kiri 9, viide 4.
3 Busch, A. — vt. kiri 4, viide 1.
4 O. Brunberg — vt. kiri 23, viide 2.
5 Vilde «Rööv itud tiibade» kohta ilmus A. Perdilt kriitika «Post.» 1893, nr. 83, milles tõstetakse esile jutu elutruudust, põnevust ja inimeste hingeelu tundmist.
6 *Anna Haava laulda* — nähtavasti vihje A. Haava luuletusele «Konnad», mille 3. ja 4. värsirida on:

Kõik konnad tiigist tulevad
ja konnahäälil hõiskavad...

20

1 Kiri daatumita. Kirjutatud arvatavasti veebruaris või märtsis 1893, arvestades, et arvustus Vildelt kirjas nimetatud A. Perdi «Lendlehe» kohta ilmus «Post.» 24. märtsil 1893, nr. 66.

2 Laurmann — vt. kiri 10, viide 3.
3 *«Lendleht»* — ilmus 1893. Autor Andres Pert (1865—1919) tegutses Tallinnas ajakirjanduse ja asjaarmastajana teatri alal, andis välja illustreeritud pühadelehti, alustas Vilde kirjatööde kogu väljaandmist, mille müüs hiljem G. Pihlakale.
4 Vilde vastav kirjutis ilmus «Postimehes» 24. III 1893, nr. 66. Vt. käesolevas teoses lk. 58—60.
5 *«Tahm ja toss»* — nimetatud pealkirjade all Vildelt jutustusi ilmunud ei ole.
6 *Medveesi* — tänava nimetus Tallinnas, kus Vilde elas.

21

1 *teise kaugesse linna* — Vilde asus sügisel 1893 elama Tartusse, kus ta töötas «Postimehe» toimetuses.
2 *leht vististi ilmuma hakkab* — mõeldakse «Eesti Postimeest». Vrd. kiri 4, viide 1.
3 Tõnisson, Jaan (sünd. 1868), eesti reaktsioonilise kodanluse juht, kodanlik-natsionalistliku partei Eesti Rahvameelse Eduerakonna (ERE) asutaja (1905). — Vilde kokkupuuted J. Tõnissoniga toimusid «Postimehe» juures 1893—1896. Pärast Tõnissoni «Postimehe» toimetaja kohale asumist (1896) pidi Vilde kui oma vaadetelt ebasobiv isik ajalehe toimetusest lahkuma. Tõnissoni ja tema partei rahvavaenulikku poliitikat ründab Vilde oma satiirides («Kaagis» jm.). Vrd. «Jutustused» II, 1952 ja 1953.
4 *dr.* — mõeldakse dr. K. A. Hermanni.
5 *Micha* — Hermann, Mihkel (hüüdnimega Micha), K. A. Hermanni vend, tegeles «Post.» ekspeditsioonis ja omandas 1898. a. oma venna trükikoja.
6 *Tooni* — Vilde naine, vt. kiri 9, viide 4.
7 *mu naised* — Vilde naine ja ämm.

22

1 Vagur — Karjaküla piimamees (Keilas), kellelt Vilde 1887. a. laenas raha «Postimehe» omandamiseks. Vrd. kiri 2.
2 *Et ma ennast Buschile olla pakkunud* — on mõeldud kohapakkumist A. Buschi omandatud «Eesti Postimehe» juurde.
3 *Dr.* — mõeldakse dr. K. A. Hermanni.
4 Grünfeldt, Peeter (1865—1937), kirjanik ja ajakirjanik, töötas koos Vildega 1893 «Postimehe» toimetuses.
5 Tõnisson, J. — vt. kiri 21, viide 3.

23

1 Kiri daatumita. Kirjutatud enne 10. nov. 1893 Tartus, kuna viimase kuupäevaga kiri on kirjutatud selgituseks käesolevale.
2 Brunberg, Oskar, «Postimehe» toimetuse liige, tegutsenud mõnevõrra ka kirjanduse alal.

3 *«Herold»* — Peterburis ilmunud saksa ajaleht «St. Petersburger Herold», asut. 1886.
4 *Buschi konkurents* — on mõeldud A. Buschi «Eesti Postimehe» konkurentsi Tallinnas.
5 *«Valgus»* — venestamispoliitikat teostanud ajaleht. Asut. Rakveres 1880, ilmus hiljem J. Kõrvi toimetusel Tallinnas.
6 Pomann — trükiladuja.
7 *dr.* — mõeldakse dr. K. A. Hermanni.

24

1 Kiri on kirjutatud arvatavasti 1893. a. lõpupoolel, sest Vilde asus «Postimehe» toimetusse 1893. a. sügisel, kus tal tekkisid kirjas mainitud mõtete lahkuminekud J. Tõnissoniga.
2 *Dr.* — mõeldakse K. A. Hermanni.
3 Brunberg, O. — vt. kiri 23, viide 2.
4 Micha — vt. kiri 21, viide 5.

25

1 Kiri on kirjutatud arvatavasti pärast Vilde siirdumist Tartu «Postimehe» toimetusse 1893. a. sügisel.
2 *uus kaastööline* — arvatavasti A. Karotom, vt. kiri 15, viide 2.

26

1 Vildel ekslikult 1893. Sisu järgi tuleb 1894, sest Vilde siirdus Tartu «Postimehe» toimetusse 1893. a. sügisel.
2 Prants, Heinrich (Hindrik) (1858—1932), ajakirjanik, töötas 1888—1893 «Postimehe» toimetuses, siirdus sealt Pärnu ajakirja «Linda» toimetusse.
3 *«Linda»* — Pärnus ilmunud perekondlik naiste ajakiri; asut. Lilli Suburgi poolt 1887. aastal.
4 *doktor* — mõeldakse K. A. Hermanni.
5 *uus päevaleht* — mõeldakse A. Buschi «Eesti Postimeest».
6 Järv, Andres — vt. kiri 2, viide 4.
7 Brunberg, O. — vt. kiri 23, viide 2.
8 Karotom, A. — vt. kiri 15, viide 2.

27

1 Järeldades eelmistest kirjadest (Vaguri võlg), näib kiri olevat kirjutatud 1894. a. algupoolel.
2 *hr. doktoriga* — mõeldakse K. A. Hermanni.
3 Vagur — vt. kiri 22, viide 1.
4 *«Beobachter'id» lähevad* — «Revaler Beobachter» — Tallinnas ilmunud saksa ajaleht, asut. 1880.
5 *Mahtra sõda* — Vilde tutvus esialgselt Mahtra talupoegade ülestõusu materjalidega ajalehe «Эстляндские Губернские Ведо-

мости» kaudu (vt. J. Kahk, J. Käosaar, Eduard Vilde tööst ajalooliste romaanidega. «Looming» 1954, nr. 11, lk. 1363).

28

1 Sisuliselt järgneb eelmisele kirjale.
2 «*Beobachter*» — vt. kiri 27, viide 4.
3 *Micha* — vt. kiri 21, viide 5.

29

1 Tammeri, A. N., tööjõud «Postimehe» abitalituses Tallinnas, tegutses ka juttude tõlkijana.
2 «Ревельские Известия» — Tallinnas ilmunud vene ajaleht, asut. 1893.

30

1 *Micha* — vt. kiri 21, viide 5.
2 A. Perdi «Jõulu-Leht». Tallinn 1895. Selles on Vilde ülesvõte (lk. 9) ja lühike ülevaade tema elust ja tegevusest (lk. 29). Vilde enese sulest ei leidu siin midagi.
3 Brauer, Karl — Vilde ja Vahtriku tuttav, omapäraste harrastustega köster-kooliõpetaja, vallakirjutaja, hiljem vabriku kalkulaator Tallinnas. On omanud palju raamatuid ja tegelnud ka kirjanduse tõlkimisega. Olevat Ed. Bornhöhe satiiri «Tallinna narrid» üheks algkujuks.

31

1 Jõgever, Jaan (1860—1924), keeleteadlane, on avaldanud ka kirjanduse arvustusi. Oli 1892—1903 sisetsensor Tartus.
2 «*Virmaline*» — ajaleht, asut. 1887. a. Peterburis, ilmus 1888. a. peale Narvas J. Reinvaldi toimetusel.
3 *Sellele seletusele* — Vilde teadaanne koos «Virmalise» vastutava toimetaja J. Reinvaldi märkusega on ilmunud «Virmalises» 1898, nr. 9. Märkuses keeldub J. Reinvald Vilde jutustusele «Raudsed käed» loa andmisest edasiseks ilmumiseks, kuna see olevat kirjutatud liiga teraval kujul, millest J. Reinvald kardab lehele pahandusi. Vrd. samas küsimuses ka art. 28, viide 4.

32

1 Jürmann-Vilde, Linda (sünd. 1880), Vilde abikaasa. Sündis Viljandimaal Vana-Põltsamaa vallas jõuka talupidaja ainukese tütrena. Kasvas võrdlemisi omapead, kuna isa alkohoolikuna hoolis perekonnast vähe, nii et talu läks varsti teiste kätte. L. Jürmann teenis vahepeal Põltsamaal riidekaupluses ja lühikest aega Tšistopolis (Uraali lähedal) apteegis, kust siirdus tagasi kodumaale. Vähese kooliharidusega (3 talve erakoolis), kuid väga erksa vaimuga ettevõtliku neiuna tuli ta 1902. aastal Tartu, kus kavatses eraviisil end ette valmistada ülikooli astumiseks. Siin

puutus ta oma tädipoja M. Punga kaudu kokku revolutsiooniliselt meelestatud gümnasistide ja üliõpilastega, muu hulgas ka P. Speek'iga, kes teda õhutas tegema kaastööd ajalehele «Uudised». Vildega tutvus ta 1904. a. kevadel «Uudiste» ärijuhi G. Zirk'i pulmas. Oma vabameelsete vaadetega äratas ta kohe Vilde tähelepanu ja nad said varsti sõpradeks. Vilde «Uudiste» toimetuses olles tegeles L. Jürmann peamiselt juttude tõlkimisega lehele. Ühtlasi tutvus ta tol ajal lähemalt marksistliku õpetusega edumeelsetes üliõpilasringides ja läks kaasa 1905. a. revolutsioonilise liikumisega. L. Jürmann abiellus Vildega kodanlikult 9. IX 1905 (vkj.). Sama aasta lõpul siirdusid nad maapakku. 1906. a. sügisel Helsingis elades käis L. Jürmann salaja kodumaal levitamas politsei poolt keelatud Vilde pilkelehe «Kaak» numbreid. Hiljem peatus L. Jürmann koos Vildega mitmel pool Lääne-Euroopa linnades, kuni endine «Uudiste» toimetaja P. Speek, kes oli asunud Ameerikasse, kutsus ta pahempoolse ameerika eesti ajalehe «Uus Ilm» toimetajaks. Seal viibis L. Jürmann umbes aasta (1910/11) ja pöördus siis koos Vildega Euroopasse, asudes pikemaks ajaks elama Kopenhaagenisse. Alates 1917. a. kevadest elab L. Jürmann-Vilde Tallinnas. Kodanlikul ajal tegeles ta Vilde «Kogutud Teoste» trükkitoimetamisega.

Intellektuaalselt arenenud edumeelsete vaadetega naisena on L. Jürmann-Vilde suurt mõju avaldanud kirjaniku vaimsele kui ka moraalsele kujunemisele. Mitte asjata ei pea Vilde teda kogu oma elus ainsaks ja tõeliseks sõbraks (vt. kiri 82; vrd. ka E. Treier, «Linda Jürmann...», «Sirp ja Vasar» 5. aug. 1955, nr. 31).

2 *Redaktor* — Speek, Peeter Aleksander (sünd. 1873), ajakirjanik, oli ajalehe «Uudised» toimetaja kuni oma siirdumiseni maapakku (dets. 1905).

3 *«eluõnnetuse» üles leian* — mõeldakse Vilde esimest naist, vt. kiri 9, viide 4.

4 *Jõudsin... Krimmi asundusse* — olles ajalehe «Uudised» toimetuses, teostas Vilde 1904. a. sügisel paari kuu kestusega reisi Krimmi ja Kaukaasia eestlaste juurde materjalide kogumiseks «Prohvet Maltsveti» tarvis. Reis, mis sügiseste vihmade tõttu osutus väga vaevarikkaks, andis siiski väärtuslikke tulemusi: Vilde sai Maltsveti vennapojalt G. Maltsilt prohvet Maltsveti tegevust käsitleva käsikirja ja kogus peale selle veel hulga märkmeid väljarändajate suust Maltsveti-liikumise kohta. Vrd. E. Vilde, Reisikirjeldused, 1956, lk. 231.

5 *«Postimees»* — eesti reaktsioonilise kodanluse häälekandja, ilmus alates 1886 K. A. Hermanni ja alates 1896 J. Tõnissoni toimetusel.

6 *«Teataja»* — 1901—1905 Tallinnas K. Pätsu toimetusel ilmunud eesti radikaalse kodanluse häälekandja, mille toimetuses Vilde töötas aastail 1902—1904.

7 *«Uudised»* — 1903—1906 Tartus ilmunud föderalistliku kallakuga ajaleht, mille toimetuses Vilde töötas 1904. a. suvest kuni 1905. a. lõpuni veste-osa toimetajana.

8 *«Prohvet»* — mõeldakse Vilde teost «Prohvet Maltsvet», vrd. siinsamas viide 4.

9 Muthmann, J. — vt. kiri 35, viide 1.

33

1 *Räägi... redaktorile* — P. Speek, vt. kiri 32, viide 2.

34

1 *Kirjutasin redaktorile* — P. Speek, vt. kiri 32, viide 2.

35

1 Muthmann, Johannes, Vaivara köster, Vilde noore-ea tuttav, kellega ta tutvus J. H. Vahtriku kaudu. Nende kokkupuuted piirduvad peamiselt vastastikuste külaskäikudega ja seikluslike matkadega Virumaal. Kirja originaal on saksakeelne.
2 *Tooni* — Vilde esimene naine Antonie (Tooni) Gronau, vt. kiri 9, viide 4.
3 *suurepärane naine* — mõeldakse Linda Jürmanni, vt. kiri 32, viide 1.
4 *pilkelehe... «Reinuvader»* — kavatsus ei teostunud.
5 Laipman, Hans (hiljem Laikmaa, Ants) (1866—1943), maalikunstnik, tähtsamaid eesti realistliku kunsti esindajaid, läks kaasa 1905. a. revolutsioonilise liikumisega.

36

1 Vilde abikaasa teatel olevat õnnesoovijad olnud neile täiesti tundmatud inimesed (kooliõpetajad).

37

1 Daatum järeldub kirjast, sest Vilde peatus maapaos 1906. a. algul ajutiselt Zürichis.
2 Pihlakas, Gustav (1864—1937), kirjastaja ja raamatukaupluse omanik Tallinnas. Kirjastas Vilde maapao algaegadel tema teoseid, nende hulgas romaani «Prohvet Maltsvet» ja «Kirjatööde kogu» andeid. Vrd. kiri 82 ja järelsõna.
3 On mõeldud romaani «Prohvet Maltsvet» kirjutamist ja kirjastamist, mis ilmus algul «Uudiste» veste-osas 1905 (nr. 26—95), kuid jäi Vilde maapakku siirdumise tõttu pooleli. Ilmus raamatuna Pihlaka kirjastusel Tallinnas 1908. a. keskel, kuigi raamatu tiitellehel figureerib ilmumisaastana 1906.

38

1 *sest et lehel* — on mõeldud ajalehte «Uudised», kus ilmus «Prohvet Maltsveti» algus (vt. ka kiri 37).
2 Andresen, Emil — Schnakenburgi trükikoja faktor ja ärijuht Tartus.
3 Kotsar, Kustas (sünd. 1873), ajakirjanik, oli ajalehe «Uudised»

toimetuse liikmeks algusest kuni selle sulgemiseni (1906. a. algul).
4 Schnakenburg, Aleksander Samuel (1863—1923), balti-saksa trükitööstur ja kirjastaja Tartus. Sch-i juures trükiti Vilde romaan «Prohvet Maltsvet».
5 Veski, Johannes Voldemar (sünd. 1873), keeleteadlane, professor-akadeemik. Vilde kokkupuuted J. V. Veskiga algasid 1890-ndail aastail Tartus tegutsevas radikaalse intelligentsi ringis. Sajandi algul töötasid mõlemad koos «Teataja» toimetuses. Hiljem luges Veski «Looduse» kirjastusel ilmuvate Vilde «Kogutud Teoste» korrektuure.
6 Järv, J. — vt. kiri 2, viide 4.
7 Rahamägi, J. A. — vt. kiri 82, viide 63.
8 Pert, A. — vrd. kiri 20, viide 3.
9 *Schaffner* — Vilde elas Zürichis jälitamise vältimiseks võõra nime all.

39

1 *naljalehte välja andma* — et lähemalt jälgida revolutsiooni käiku kodumaal, asus Vilde 1906. a. suvel Helsingi ja hakkas siin revolutsioonilist pilkelehte «Kaak» välja andma. Sellest ilmus 3 numbrit, mida toimetati salaja kodumaale ja mis siin osaliselt konfiskeeriti ametivõimude poolt.
2 Andresen — vt. kiri 38, viide 2.

40

1 *Teie töö* — on mõeldud «Prohvet Maltsveti» kirjutamist.
2 Hellat, Peeter (1857—1912), arst, eesti seltskonnategelane Peterburis, oli ajalehe «Kiir» toimetuse liige.
3 *«Kiir»* — Peterburis lühikest aega (1906—1907) ilmunud bolševistlik ajaleht, milles Vilde oli ette nähtud naljalisa toimetajana.

42

1 *«Sõnumed»* — päevaleht, ilm. Tallinnas 1906—1907.
2 Sventer, Villem — Vilde tädipoeg.

45

1 Linde, Bernhard (1886—1954), kirjanduse arvustaja ning publitsist, kirjastustegelane. Võttis osa kirjandusrühmituse «Noor-Eesti» ja samanimelise kirjastuse organiseerimisest. Tegutsedes hiljem juhtival kohal «Varraku» kirjastuses, alustas ta 1920-ndail aastail Vilde «Kogutud Teoste» väljaandmist. Sattunud maksuraskustesse, loobus ettevõttest ja Vilde teoste kirjastamine läks üle k/ü. «Loodusele».
2 Kiri kirjutatud 22. (9.) VI 1908, nagu selgub Vilde kirjast Lindele 10. juulil 1908.

3 *«Noor-Eesti»* — XX saj. algul kujunenud kirjanduslik rühmitus, mis oma algaastail osaliselt läks kaasa revolutsioonimeeleoludega, hiljem aga asus propageerima «kunst kunsti pärast» loosungit, kaldudes üha enam dekadentismi. Rühmitus asutas Noor-Eesti-nimelise kirjastusettevõtte ja andis välja «Noor-Eesti» albumeid I—V (1905—1915) ja «Noor-Eesti» ajakirja (1910/11). Kirjas nimetatud aastaraamatu all on mõeldud «Noor-Eesti» III albumit, milles ilmus Vilde novell «Kuival».
4 *«Koidu ajal»* — soome keeles «Päivän koittaessa», 1907.
5 *«Mahtra sõda»* — soome keeles «Mahtran sota», I ja II, 1908—1909.
6 *«Päevalehe» Pert* — «Eduard Vilde kirjatööde kogu» ilmus Tallinnas A. Perdi väljaandel «Päevalehe» kaasannetena 12 annet (1—12) 1907—1908. Vrd. kiri 20, viide 3.
7 Karlson, Friedrich K. G., kirjastusäri omanik Valgas, oli 1905. a. revolutsioonilisest liikumisest osavõtmise pärast sunnitud elama välismaal.
8 Reevits, J. — kirjastaja ning raamatukaupmees Tartus.
9 *«Raudsed käed»* — ilmus ajalehes «Virmaline» 1898, nr. 1—8 (jäi pooleli) ja «E. Postimehe» «Õhtustes kõnedes» 1898, nr. 31—51, eriraamatuna Tallinnas 1910 G. Pihlaka kirjastusel.
10 *väga nõrgake* — mõeldud on jutustust «Kurjal teel», mis oli kirjutatud 1882 ja ilmus 1898.
11 *«Päevaleht»* — vt. kiri 71, viide 5.
12 *«Õigus»* — vt. kiri 2, viide 2; kiri 47, viide 1. Mõeldud on jutustust «Naisõiguslased» — vt. kiri 48, viide 14.

46

1 *Kirjastaja* — J. Reevits, vt. kiri 45, viide 8.
2 *Eesti Üliõpilaste Selts* — vt. kiri 54, viide 2.

47

1 *«Õigus»* — ajaleht, ilmunud 1908. a. ajutiselt keelatud «Virulase» asemel. Vrd. kiri 2, viide 2.
2 *Reevits* — J. Reevitsa (e. Rewitz'i) kirjastusel ilmus E. Vilde romaan «Lunastus» (1909). Vt. kiri 45, viide 8.
3 *«Noor-Eesti»* — järelepärimise «Noor-Eesti» kirjastuse honoraride kohta saatis Vilde B. Lindele.
4 *Eesti Kirjanduse Selts* — 1907. a. Tartus asut. selts, milles juhtivat osa etendas «Postimehe» ümber koondunud tagurlik kodanlus; tegutses kirjastamisega ja oma algperioodil kirjanduslike teoste auhindamisega. Vilde ja EKS-i vahekorra kohta vt. kiri 89.
5 On mõeldud «Eduard Vilde kirjatööde kogu» (vt. kiri 45, viide 6).

48

1 Reevits, J. — vt. kiri 45, viide 8.
2 Busch, A. — vt. kiri 4, viide 1.

3 «*Irmgard*», *Sherlok Holmes, Pinkerton* — XIX saj. II poolel laialt levinud sentimentaalsed seiklus- või kriminaaljutud.

4 Marlitt, E. (1825—1887), saksa naiskirjanik, magusromantiliste seltskonnaromaanide autor; tema kogutud teosed ilmusid 1888—1890.

5 Kirjanduslikke arvustusõhtuid korraldasid Tallinnas Eestimaa Rahvahariduse Seltsi kirjandusosakond ja karskusselts «Valvaja».

6 Peterson-Särgava, Ernst (sünd. 1868), õpetaja ja kirjanik; kriitilise realismi tüüpilisemaid esindajaid XIX saj. lõpu ja XX saj. alguse eesti kirjanduses.

7 Metsanurk, Mait (ps.) — Hubel, Eduard (sünd. 1879), romaani-, novelli- ja näitekirjanik, tegeles ka ajakirjanikuna ja kirjanduse arvustajana. Ideoloogilistele kõikumistele vaatamata püsib M. oma loomingus põhiliselt kriitilise realismi positsioonidel.

8 Mändmets, Jakob (1871—1930), kirjanik ja ajakirjanik, töötas a-st 1903 Tallinna lehtede toimetustes. Arvukate realistlike novellide ja külajuttude autor.

9 Aavik, Johannes (ps. Randvere) (sünd. 1880), «Noor-Eesti» kirjandusrühmitusse kuulunud keeleteadlane, tegelnud ka esseistina, tõlkijana ja arvustajana.

10 *kultuurkirjanduse tundemärk olevat see* — J. Aavik, «Vaatlused Soome uuema kirjanduse üle», ilm. «Kirjanduses ja teaduses» 1908, nr. 7, lk. 53.

11 Ed. Mihkelson, «Ernst Petersoni «Rahvavalgustaja»». «Noor-Eesti» II, 1907, lk. 84—108.

12 Jürgenstein, Anton Tõnis (1861—1933), ajakirjanik ja kirjandusearvustaja; tegutses «Postimehe» toimetuse liikmena Tartus (1905—1929). Oli Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisuse liige selle algusest alates, etendades juhtivat osa seltsi ideoloogilisel suunamisel. Jürgenstein on avaldanud hulga arvustusi ja ülevaateid kirjanduslike teoste üle ja rea artikleid eesti kirjanduse ning kultuurilooliste küsimuste kohta kodanlik-idealistlikelt positsioonidelt.

13 Ast-Rumor, Karl (sünd. 1886), oportunistlik poliitikategelane. On kirjutanud ka dekadentlikke, naturalistliku kallakuga novelle. Rumori kirjanikuteenete eelistamine Petersoni ühiskonnakriitikale on Vilde poolt liialdus, mis tulenes vähesest süvenemisest Petersoni töödesse. Vrd. ka kiri 49.

14 *Teie tähendused* — leiduvad B. Linde kirjas Vildele 27. VI 1908 (KM KO f. 153, m. 2:25). «*Naisõiguslased*» ilm. ajalehes «Õigus» 1908, nr. 6—23, raamatuna samal aastal. Jutustuse tõsieluliseks lähtekohaks oli fakt, et tuntud kodanlik tegelane dr. J. Luiga oli levitanud paari tütarlapse au riivavat aluseta klatši, mille tagajärjel tekkis äge poleemika «Postimehe» ja «Uudiste» vahel. Tekkinud kohtuprotsessis jäi aga klatši levitaja dr. J. Luiga vormilistel põhjustel karistusest ilma. Ülalnimetatud jutustuses kujutab Vilde advokaat Tedre isikus dr. J. Luigat.

15 *Ibseni ja Kiellandi tegelased* — vt. kiri 82, viited 50 ja 65.

16 *Mis vareste kraaksumise peatükisse puutub* — oma kirjas Vildele (27. VI 1908, KM KO fond 153, m. 2:25) ei nõustu B. Linde

«Prohvet Maltsveti» I peatükis rõhutatud vareste kraaksumisega ja 22. peatükis J. V. Jannseni suhtes «liiga käreda» poleemikaga Vilde poolt.

49

1 Jutustuse tõlkis soome keelde Ape Laitio.
2 Romaani tõlkis soome keelde Lilli Rainio.
3 *«Elu»* — ajutiselt suletud «Postimehe» asemel Tartus 1908 ilmunud ajaleht.
4 *«Õigus»* — vt. kiri 47, viide 1.
5 *«Rahvavalgustaja»* — vt. kiri 48, lk. 352—353.
6 Romaan ilmus ajalehes «Uudised» 1903, nr. 1—9, 1904, nr. 10—53.
7 *«erelaste» asjaks* — mõeldakse J. Tõnissoni algatusel Tartus 1905 asutatud kodanlik-tagurliku partei Eesti Rahvameelse Eduerakonna (ERE) tegelasi.
8 P l o o m p u u, J. (1872—1946), raamatukaupleja ja kirjastaja Tallinnas.

50

1 *Minu endiste kirjastajate* —: Reevits — vt. kiri 45, viide 8; Pihlakas, G. — kiri 37, viide 2; Hermann, K. A. — kiri 4, viide 3; Vahtrik, J. H. — kiri 1, viide 1; Pert, A. — kiri 20, viide 3.
2 L a n d b e r g, Auguste Maria (1871—1955), Vilde õde, oli abielus Vilde lapsepõlve kaaslase Hermann L-ga (vrd. kiri 82). Asus pärast esimest maailmasõda elama Keila, kus surigi.

51

1 *teine ostja* — on mõeldud «Noor-Eesti» kirjastuse tegelast B. Lindet, kel samuti oli kavatsus kirjastada Vilde teoseid, kuid kes pärastpoole kapitali puudusel ettevõttest loobus. «Pihlaka kohutamiseks» lubas ta aga oma kirjas Vildele (31. VII 1908, KM KO fond 153, m. 2:25) siiski «Noor-Eesti» nime tarvitada.
2 J a n n s e n, Johann Voldemar (1819—1890), ajakirjanik, alalhoidlik-tagurliku suuna esindaja kodanlik-rahvuslikus liikumises. Asutas 1857. a. Pärnus ajalehe «Perno Postimees» ja 1863. a. Tartus «Eesti Postimehe». Romaani «Prohvet Maltsvet» kirjutamisel kasutas Vilde ka Jannseni «Perno Postimeest».

54

1 *Minu «lehmakaup»* — on mõeldud Vilde teoste väljaandmist kirjastaja Pihlaka poolt.
2 Eesti Üliõpilaste Seltsi (1870—1940) raamatukogu (u. 14 000 köidet) anti 1909. a. üle Eesti Rahva Muuseumile ja moodustab praegu (1957) ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu põhivara.
3 *mis... «jubileumisse» puutub* — on mõeldud Vilde 25-aastast kirjandusliku tegevuse juubelit.

4 *«Kirjatööde kogu I»* — Vilde kirjatööde kogu alguses on autobiograafiline skits «Iseenesest» (vt. käesolev teos, lk. 239—246). Laos olnud ning äraostetud eksemplaridele on G. Pihlakas pannud uued illustreeritud kaaned, millele on trükitud: G. Pihlaka kirjastus.

5 *«Pikad sammud»* — A. H. Tammsaare novell, mille B. Linde saatis Vildele.

6 Mihkelson, hiljem Tuglas, Friedebert (sünd. 1886), «Noor-Eesti» rühmitusse kuulunud kirjanik ja kirjanduskriitik. Läks sajandi algul kaasa revolutsioonilise liikumisega, mistõttu oli sunnitud siirduma maapakku (1906). Viljeles oma loomingu algaegadel realistlikke jutustusi. Tema hilisemat loomingut iseloomustab tugev kallak sümbolismi, impressionismi ja fantastikasse. 1930-ndate aastate lõpu poole asus T. uuesti realismi teele. — «Kahekesi» — Fr. Tuglase novell, ilm. 1908. — «Hingemaa» — revolutsioonimeeleolusid kajastav realistlik jutustus, ilm. 1906. — «Jumala saar» — revolutsioonimeeleolusid kajastav sümbolistlik novell, ilm. «Noor-Eesti» II albumis (1907).

7 *Mait Metsanurk* — vt. kiri 48, viide 7.

8 Lintrop, Jaan (sünd. 1885), ajakirjanik ja kirjanik, realistliku proosa, peamiselt lühijuttude autor.

9 *«sibulismus»* — tuletatud aferisti Jaan Sibula nimest, kes Ivan Narodnõi nime all seikles Lääne-Euroopas ja Ameerikas. (Vrd. «Ivan Narodnõi, Vene ühendatud vabariikide «president»», «Õigus» 1908, nr. 96.)

10 Sõrmus, Eduard (1878—1940), viiulikunstnik, võttis osa revolutsioonilisest liikumisest alates 1899, tegi Peterburis aktiivselt kaasa 1905. a. sündmused, asutades sealsamas esimese eesti bolševistliku ajalehe «Edasi». 1906 siirdus maapakku. Peale kodumaiste esinemiste kontserteeris ka välismail, kuid mitte alati küllaldase meisterlikkusega, mille kohta Vilde teeb kriitilisi märkusi. (Vrd. H. Kõrvits, Eesti kunstnik-revolutsiooniline võitleja. «Sirp ja Vasar» 1955, nr. 17.) — M. Martna (M. M.) kirjutis «En sorgens tolker — Edvard Sõrmus», ilm. «Õiguse» kaasandes «Kirjandus ja teadus» 1908, nr. 16.

55

1 Tarto, E., Vilde jutustuste kopeerija Eesti Üliõpilaste Seltsi raamatukogus (vrd. kiri 54).

2 *Lillack ja Martinson* — tegelased Vilde novellis «Kuival».

3 Hindrey, Karl August (sünd. 1875), kirjanik ja ajakirjanik. Tegeles ka raamatute illustreerijana ja karikaturistina.

56

1 Grünthal-Ridala, Villem (1885—1942), «Noor-Eesti» rühmitusse kuulunud kirjanik. Siin nimetatud «Villem Grünthali laulud» ilmusid «Noor-Eesti» kirjastusel 1908.

2 *Minu eide töö* — mõeldakse Vilde abikaasa Linda Jürmanni saadetud kirjutist Karl Marxi kohta, mis autori soovil jäi ilmumata «Noor-Eesti» III albumis. (Vrd. L. Jürmann Lindele, 24. IV [1909], KM KO fond 153, m. 24:4.)

57

1 *kirjastaja* — G. Pihlakas.
2 *töökene pidi ilmuma* — Vilde novell «Kuival» pidi ilmuma «Noor-Eesti» III albumis.
3 *Haljangu Lembitu tükid* — Fr. Tuglase teatel autoriks V. Grünthal, kellelt «Noor-Eesti» II albumis ilmus väga mõttesegane pala «Päevaraamatu lehed», mida Vilde hiljem ilmselt on parodeerinud oma satiiris «Uuel teel» («Tokerjad»).
4 *Mihkelsoni ekstravagantsid* — Fr. Tuglase teosed «Jumala saar», «Kahekesi» jt., vt. kiri 54, viide 6.
5 *Aaviku arvustus* — «Psühholoogiline romaan eesti kirjanduses», «Kirjandus ja teadus» 1908, nr. 39, lk. 310.
6 «*Surnud hinged*» — N. Gogoli proosapoeem, ilm. 1842.
7 «*Germinal*» — É. Zola romaan «Söekaevurid», ilm. 1885.
8 *groteski-satiiriga* — on mõeldud Vilde kirjanduslikku satiiri «Uuel teel» (ilm. «Virulase» kaasandes «Kirjandus ja teadus», 1908, nr. 4 (47)), milles piitsutatakse noor-eestlaste sisutühist sõnakõlksutamist ja stiiliveidrusi.

58

1 *üks tuttav* — mõeldakse B. Lindet.

59

1 *üleskutse* — Vilde kavatses «Kirjatööde kogus» avaldamisele tulevate puuduvate teoste saamiseks ajalehtedes avaldada üleskutse.
2 Schiffer, M. — trükikoja omanik Tallinnas 1898—1918. M. Schifferi trükikojas trükiti ka ajalehte «Virulane».
3 *väikese ettevõtte* — nähtavasti ei ole teostunud (vt. kiri 58).

60

1 Tegelikult 1898. aasta «Õhtustes kõnedes» nr. 31—51, kuna algus oli ilmunud «Virmalises» 1898, nr. 1—8.
2 Busch, A. — vt. kiri 4, viide 1.
3 N. Köstneri tõlgitud A. Bogdanovi «Lühikene majandusteaduse õpetus», ilm. «Noor-Eesti» kirjastusel 1907.
4 *Teie kõne kohta* — B. Linde kõneles E. Vilde ajaloolistest romaanidest Tallinnas Eesti Rahvahariduse Seltsi kõneõhtutel 19. XII 1908 ja 9. I 1909. Viimase kohta ilmus lühike kokkuvõte ajalehtedes «Virulane» 1909, nr. 8 ja «Päevaleht» 1909, nr. 8.

61

1 Suits, Gustav (1883—1956), kirjanik ja kirjandusteadlane, kodanlikul ajal kirjanduse professor Tartu Ülikoolis. Oli sajandi algul kirjandusrühmituse «Noor-Eesti» (vrd. kiri 45, viide 3) organiseerija ja ideoloogiline juht, tegeldes ühtlasi samanimeliste albumite väljaandmisel.
2 *mille asemik... on kinnitanud* — mõeldakse «Noor-Eesti» kirjastuse esindajat B. Lindet.

62

1 Vilde on kuu märkimises eksinud, sest E. Virgo vastus sellele kirjale kannab daatumit 15. (28.) VI 1912. (Vrd. KM KO fond 153, m. 4:21.)
2 Virgo, Eduard Reinhold (1878—1938), ajakirjanik, hiljem Eesti kodanliku valitsuse diplomaat. Tegutses sajandi algu poole toimetuseliikmena ja kaastöölisena «Teataja», «Vaatleja», «Postimehe» ja «Päevalehe» toimetuses. Oli ajalehe «Sõnumed» vastutav toimetaja 1906—1907; k/ü. «Maa» asutaja ja juhataja 1912—16; nädala-ajakirja «Tallinna Kaja» asutaja, toimetaja ja väljaandja 1914—15; koguteose «Oma maa» toimetaja 1911—13. Vilde kontakt Virgoga süvenes aastail 1912—14 seoses oma näidendite kirjastamis- ja lavastamisküsimustega. Virgo kirjastas Vilde näidendid «Tabamata ime» ja «Pisuhänd», hoolitses nende tõlkimise, lavastamise ja etendushonoraride sissekasseerimise ning edasitoimetamise eest Vildele. Vilde saatis ühtlasi kaastööd Virgo toimetatud perioodilistele väljaannetele.
3 *«Tabamata ime»* — Vilde näidend, ilmus «Maa» kirjastusel novembris 1912.
4 Luiga, Georg Eduard (1866—1936), ajakirjanik, alates 1908 kõige suurema kodanliku ajalehe «Päevaleht» peatoimetaja, tegutses ka Tallinna eesti seltsides, ms. «Estonia» teatriseltsis.
5 *uue eesti teatri avamise puhuks* — «Estonia» uus teatrimaja avati 24. VIII 1913 W. Shakespeare'i «Hamletiga». «Tabamata ime» esietendus «Estonias» toimus 17. X 1913.

63

1 *Draama* — «Tabamata ime» (vrd. ka eelmist kirja).
2 *«Sõnumete» likvidatsiooni-asjaga* — ajaleht «Sõnumed» lakkas 1907. aastal toimetaja E. Virgo maalt väljasaatmise tõttu ilmumast. E. Vilde võlg nähtavasti tekkis kaastöö arvel ettemakstud avansisummast.
3 Lilienbach, Juhan (1870—1928), kirjastaja, esimesi proletaarseid kirjanikke, tegutses alates 1905 Tallinnas, välja andes «Mõtte» kirjastuse nime all rea revolutsiooniliselt häälestatud koguteoseid ja poliitilisi pilkelehti. Siirdus 1919. a. Leningradi, kus asutas kirjastuse «Külvaja», mille eesotsas ta tegutses kuni surmani. J. Lilienbach kirjastas ka Vilde teoseid («Jutustused»,

«Mäeküla piimamees» jt.). Ta suhtus abivalmilt Vildesse, kuid ei suutnud alati honoraride maksmisel kinni pidada tähtaegadest, mistõttu nende vahel kavatsetud kirjastusleping jäi tegemata.

4 *novelliraamat* — mõeldakse Vilde teost «Jutustused».

5 Altermann, Theodor (1885—1915), «Estonia» näitleja ja näitejuht, viibis enesetäiendamise otstarbel 1911—1913 Saksamaal. Lavastas «Estonias» Vilde näidendid «Tabamata ime» ja «Pisuhänd».

6 Pinna, Paul (1884—1949), näitleja, tegutses pikemat aega «Estonia» teatris, viibides vahepeal enesetäiendamise otstarbel välismaal. Esines E. Vilde näidendite esilavastustes: «Tabamata imes» dr. Vaigu osas ja «Pisuhännas» Vestmanni osas.

7 Virkhaus-Saks, Lully (sünd. 1885), «Estonia» operetinäitleja.

65

1 *Töö venis* — näidendi «Tabamata ime» kirjutamine.

2 *«Estonia» selts* — eesti selts Tallinnas, asut. 1865. Tegutses teatri tegevuse juhtimisega ja uue teatrimaja ehitamise organiseerimisega.

3 Vt. kiri 63, viide 2.

66

1 *avaliku tegelase* — G. E. Luiga (vrd. kiri 68).

67

1 *minu draama* — «Tabamata ime».

2 *«Sääsed tormis»* — «Maa» kirjastusel 1911 ilmunud K. Rumor-Ast'i novellikogu.

68

1 *minu nõuded* — on mõeldud näidendi «Tabamata ime» loovutamistingimusi «Estonia» teatrile (vrd. Virgo kiri Vildele 23. VIII 1912, KM KO fond 153, m. 4:21).

2 *«Rahva raamatukogu»* — oma kirjas (23. VIII 1912, KM KO fond 153, m. 4:21) teeb E. Virgo Vildele teatavaks kirjastuse «Maa» kavatsuse välja andma hakata odavate rahvaraamatute seeriat ja küsib, kas Vilde ei sooviks «Sõnumete» võla (vt. kiri 63) katteks avaldada selles seerias oma teoseid «Linda aktsiad» ja «Külmale maale».

3 *«Uuel teel»* (Tokerjad) — ilmus «Mõtte» kirjastusel E. Vilde satiiride kogus «Muiged» 1914.

4 *«President Narodnõi»* — «Minu audients president Ivan Narodnõi juures», ilmus «Mõtte» kirjastusel E. Vilde satiiride kogus «Muiged» 1914.

5 *oma võla* — vt. kiri 63, viide 2.

69

1 *Teie ühisus* — on mõeldud Vilde näidendile «Tabamata ime» etendusloa andmise korraldamist k/ü. «Maa» poolt (vrd. kiri 68).
2 *Sõbralike sammude eest Helsingis* — E. Virgo käis Helsingis olles selgitamas Vilde näidendi «Tabamata ime» soome keelde tõlkimise ja Rahvusteatris lavastamise võimalusi (vrd. Virgo kiri Vildele, 1. (14.) IX 1912, KM KO fond 153, m. 4:21).
3 *«Metspart»* — norra kirjaniku H. Ibseni draama «Vildanden» (ilm. 1884, eesti laval 1911/12).
4 *«Fallissement»* — norra kirjaniku B. M. Björnsoni draama «En Fallit» («Pankrot») (ilm. 1875, eesti laval 1907).
5 *«Jaanituli»* — saksa kirjaniku H. Sudermanni draama «Johannisfeuer» (ilm. 1900, eesti laval 1912/13).

70

1 Kirja originaal pole säilinud. Kahest olemasolevast mustandist on üks dateeritud Kopenhaagenis 1912, teine sealsamas 1913. Kiri peab olema kirjutatud pärast 26. IX 1912. Vrd. KM KO fondis 101, m. 1:47 olevat selle kuupäevaga kviitungit, mille põhjal Vildel jäi kirjas mainitud honorari lõppsumma 150 rbl. Pihlakalt saamata.

71

1 *Käsikirja anname* — Vilde näidend «Tabamata ime».
2 *Vaik, Kõrend, Laurits* — tegelased Vilde näidendis «Tabamata ime».
3 *kolm minu mittesõpra* — J. Luiga, K. Päts, H. Raudsepp (?).
4 O l a k, Paul (sünd. 1880), ajakirjanik ja dramaturg, oli 1910—1922 «Tallinna Teataja» toimetuse liige, tegutses ka «Estonia» seltsi juhatusliikmena.
5 *«Päevaleht»* — A. Perdi poolt 1905. a. lõpul asutatud ajaleht, arenes hiljem G. E. Luiga juhtimisel loetavamaks kodanluse häälekandjaks Tallinnas. «Päevalehe» väliskaastööliseks maapaos elades oli ka Vilde kuni 1913. a. märtsini. Tema loobumise kohta kaastööst vt. kiri 87.

72

1 Vt. kiri 71.
2 *Teie kriitiline ääremärkus* — E. Virgo arvates oli näidend «Tabamata ime» küll vastuvõetav lugemisdraamana, kuid etendamiseks liiga pikk ja dialoog veniv (vrd. Virgo kirjad Vildele 1. (14.) IX 1912; 25. IX (8. X) 1912, KM KO fond 153, m. 4:21).
3 G. E. Luiga kiri Vildele 27. IX 1912, KM KO fond 153, m. 2:29. — Vrd. kiri 62, viide 4.
4 *«Tallinna Teataja»* — Tallinnas 1910—1922 ilmunud kodanlik ajaleht. Vrd. ka kiri 105, viide 7.

5 P ä t s, Konstantin (1874—1956), advokaat, poliitikategelane, fašistliku klikivalitsuse juht kodanlikus Eestis. Tegutses 1901—1905 «Teataja», 1911—1916 «Tallinna Teataja» toimetajana. — E. Vilde töötas K. Pätsu ajalehe «Teataja» toimetuses 1902—1904, kuid sattus oma «poliitilise avameelsuse» pärast konflikti viimasega ja lahkus lehe toimetusest. K. Pätsu poliitika kahekeelsus, tema hilisem siirdumine fašismi reaktsioonilisse sõiduvette leiab teravat hukkamõistmist Vilde fašismivastases üleskutses 1933. a. (vt. käesolev teos, lk. 229).

6 *politsei ees olid «kõtutanud»* — asi puutus «Estonia» teatri nurgakivi panekusse, mis pidi toimuma 13. VI 1910 laulupeo ajal, kuid mis ei teostunud. «Tallinna Teataja» teeb etteheiteid teatri osaühisuse eestseisusele, et need pole asja ajanud vastavalt seaduses ettenähtud nõuetele, mistõttu politsei keelas 13. juuni hommikul nurgakivi paneku protseduuri ära. Küsimus tekitas poleemikat «Tallinna Teataja» ja «Päevalehe» vahel, milles süüdistati esimest «armuotsimises» politseivõimudelt.

7 R e i n t h a l, J. — «Tallinna Teataja» toimetuse liige 1910—1914.

8 *tema Ameerika avantüüri* — 3 kommentaaridega karikatuuri «Isand Päts'i maakuulamis-teekond», «Kaak» 1906, nr. 3.

73

1 *Reclami Univ. Bibl.* — Reclam's Universal-Bibliothek, alates 1867. a. Leipzigis ilmunud maailmakirjanduse rahvaväljaanne.

74

1 «Tabamata ime» kaanepildi joonis on kunstnik A. Jansenilt.

75

1 *kaanepildi asjus* — vt. kiri 74.

2 L i n n a m ä g i, Jaan (1862—1930), notar ja seltskonnategelane Tallinnas, Vilde koolivend Tallinna saksa kreiskooli päevilt. Tegutses pikemat aega «Estonia» teatriseltsi juhatuses. Tema aktiivsel kaastegevusel teostus uue teatrihoone ehitamine, samuti astus ta samme teatrile repertuaari saamiseks.

3 *tükki* — mõeldakse «Tabamata imet».

4 *Teie ettepanekuga* — mõeldakse E. Virgo ettepanekut «Estoniale» Vilde draama «Tabamata ime» etendamise honorari asjus. — Vrd. Virgo kirja Vildele 1. (14.) XI 1912, KM KO fond 153, m. 4:21.

5 *enne Shakespeare'i etendaksid* — on mõeldud W. Shakespeare'i draamat «Hamlet», mille lavastusega teatrikomisjon kavatses avada uut «Estonia» teatrimaja. (Vrd. «Päevaleht» 1912, nr. 240; Virgo kiri Vildele 1. (14.) XI 1912, KM KO fond 153, m. 4:21.)

6 M e n n i n g, Karl (1874—1941), teatritegelane, «Vanemuise» teatri näitejuht 1906—1914; «Päevalehe» toimetuse liige 1914—1918; hiljem Eesti kodanliku valitsuse diplomaat. Lavastades Vilde näi-

dendit «Tabamata ime» teostas ta selles omavolilisi kärpimisi, mistõttu Vilde asus tema suhtes opositsioonilisele seisukohale.

7 Rantanen-Pylkkänen, Hilma, soome näitleja, tegutses 1911/12. ja 1915/16. a. hooajal «Estonias» sõnalavastuste näitejuhina ja näitlejana. Tegeles Vilde draama «Tabamata ime» tõlkimisega soome keelde, kuid katkestas selle töö. Hiljem ilmus tema tõlkes soome keeles Vilde «Pisuhänd» («Vihtahousu») (1915).

8 Ploompuu-Vesterinen, Leeni (sünd. 1886), on tegutsenud Soomes eesti keele õpetajana, sõnaraamatute koostajana ja tõlkijana. (Vrd. Virgo kiri Vildele 1. (14.) XI 1912, KM KO fond 153, m. 4:21.)

9 *«Päivän koittaessa»* — Vilde jutustus «Koidu ajal». Ilmus soome keeles 1907.

10 *«Viljandi Teataja»* — Viljandis 1910—1914 ilmunud ajaleht, ühines hiljem «Sakalaga». Vilde tegi Kopenhaagenis olles nimetatud lehele kaastööd.

11 *Eesti Kirjanduse Selts* — vt. kiri 47, viide 4.

76

1 *Kauba-asi «Estoniaga»* — Vilde näidendi «Tabamata ime» etendamise asi «Estonia» teatrimaja avamise puhul.

2 *«Päevalehes» seisis teade* — vt. «Päevaleht» 1912, nr. 261.

3 Linnamägi, Jaan — vt. kiri 75, viide 2.

4 Leoke, Hans (1852—1919), raamatukaupmees ja kirjastaja Viljandis, kes andis välja kirjanduslikult väheväärtuslikke lavatükke.

5 *Teie... vastuses* — E. V[irgo], «Millega avada?», «Päevaleht» 1912, nr. 260.

6 Luiga, Juhan (1873—1927), arst, tegeles ka ajakirjanikuna, avaldades sageli paradoksaalsete vaadetega edvistavaid artikleid ja vesteid kirjanduse jm. aladelt. J. Luiga isikut on Vilde mõnevõrra jäljendanud novellis «Naisõiguslased» (advokaat Teder) ja näidendis «Tabamata ime» (dr. Vaik).

7 *Satiirilise novelli* — «Naisõiguslased».

8 *Vaene Maltsvetki* — mõeldakse J. Luiga ettekannet EKS-i üldkoosolekul «Vanemuises» 21. VIII 1912 prohvet Maltsveti kohta, kelle tegevust Luiga tõlgendas teatava vaimuhaiguse avaldusena.

9 *E. Petersonist* — nagu E. Virgo oma kirjas Vildele teatab (14. XI 1912, KM KO fond 153, m. 4:21), olevat E. Peterson suusõnaliselt Vilde «Tabamata imet» halvustavalt kritiseerinud, nimetades seda «Imemata tabaks». E. Virgo soovitab viimase pealkirja all kirjutada mingi ajakohane 1-vaatuseline jant «Estonia» avamiskomisjoni tegevusest.

10 Hubel, Ed. — vt. kiri 48, viide 7.

11 Päts, K. — vt. kiri 72, viide 5.

12 Olak, P. — vt. kiri 71, viide 4.

13 Vrd. siinsamas viide 9.

14 *ühe satiirilise naljamängu* — «Pisuhänd».

15 «Simplicissimus» — illustreeritud satiiriline saksa ajakiri, asutatud 1896.

77

1 *on valinud ühe proloogi* — «Päevalehes» 1912, nr. 264 teatatakse, et «Estonia» teatrimaja kavatsetakse avada G. Suitsult seks puhuks tellitud proloogiga, mille järel deklameeritakse valitud kohti Shakespeare'i «Hamletist».
2 *kõrvaliste püüete* — Vilde oletab «Estonia» teatrikomisjoni kuuluvate tegelaste (J. Luiga jt.) vaenulikku suhtumist tema isikusse (vrd. kiri 76).

78

1 Vt. kirjad 76—77.
2 T o b i a s, Rudolf (1873—1918), helilooja, oli hiljem Berliini muusikaülikooli õppejõuks kuni oma surmani.
3 *«Kalevipoja»-ooperiga* — «Estonia» uue teatrimaja avamisel kanti ette R. Tobia teoksilolevast «Kalevipoja»-ooperist «Epiloog» orkestri ja oreli saatel (vrd. «Pvl.» 1913, nr. 198).
4 *Tombachi «Kaupot»* — vt. «Tall. Teataja» 1912, nr. 175 (742).
5 *Et mul Suitsu... vastu* — G. Suitsu «Proloogiga» (vt. «Pvl.» 1913, nr. 194) avati «Estonia» teatrimaja.
6 L u i g a, G. E. — vt. kiri 62, viide 4.

79

1 *ümberpanijale* — L. Ploompuu (vt. kiri 75, viide 8).
2 W i l d e n b r u c h, Ernst v. (1845—1909), saksa draama-, jutu- ja romaanikirjanik, kirjutas lavatehniliselt silmapaistvaid pateetilisi ajaloolisi draamasid.
3 *«Orjad»* — M. Metsanurga jutustus, ilm. «Maa» kirjastusel 1912.
4 *«Talulapsed»* — H. Murrik-Vuolijoki näidend, ilm. «Maa» kirjastusel 1912.

80

1 K a m p m a n n (Kampmaa), Mihkel (1867—1943), pedagoog, kirjandusloolane ja koolikirjanik. Tegutsedes õpetajana Tartus ja mujal, tegeles ta paralleelselt materjalide kogumisega eesti kirjanduse ajaloo koostamiseks. Kampmanni palvel saatis Vilde talle maapaos olles 2 elulooli visandit ja mõningad kirjad, milles ta käsitles oma tegevust, maailmavaate kujunemist ja kirjandusliku loomingu põhimõtteid. (Vt. kiri 82 ja 85.)
2 *Tallinna koosolekul* — Eesti Kirjanduse Seltsi kirjandusekoosolek toimus Tallinnas 6. XII 1912. Ülevaatega ilukirjanduse kohta esines A. Jürgenstein.
3 M e n n i n g, K. — vt. kiri 75, viide 6.
4 *Leo Saalep, Lilli Ellert* — peategelased näidendis «Tabamata ime».
5 *Tallinna kriitika (mõlemas lehes)* — «Tabamata ime» kohta ilmus kriitika E. Hubelilt «Tallinna Teatajas» 1912, nr. 265, 267, 269 ja H. Raudsepalt «Päevalehes» 1912, nr. 271.

6 Ei teostunud, 2. trükk ilmus alles Eduard Vilde «Kogutud Teostes» (1929).

81

1 *mõlemad arvustajad* — E. Hubel ja H. Raudsepp.
2 *Soome tõlkija* — L. Ploompuu, vt. kiri 75, viide 8.

82

1 Tõenäoliselt kirjutatud 1912. a. lõpupäevil (vrd. kiri 80 ja käesolev teos, lk. 434 all).
2 Simunas, Väike-Maarja naaberkihelkonnas.
3 Jannsen, J. V. — vt. kiri 51, viide 2.
4 Landberg, Auguste Marie — vt. kiri 50, viide 2.
5 Neff, Timoleon Carl v. (1805—1876), balti-saksa maalikunstnik, tuntud Peterburi õuemaalija.
6 *Miilo Veenusest* — vanakreeka jumalanna Afrodite kuju, mis leiti 1820. a. Milo saarelt.
7 *Laokoonigrupist* — tuntud marmorkuju Trooja preestrist ja ta 2 pojast.
8 Brunberg-Bornhöhe, Ed. — vt. kiri 9, viide 3.
9 Hoffmann, Franz (1814—1882), saksa rahva- ja noorsookirjanik.
10 Nieritz, Gustav (1795—1876), saksa noorsoo- ja rahvakirjanik.
11 Marlitt, Eugenie — vt. kiri 48, viide 4.
12 «*Gartenlaube*» — 1853 asutatud saksa illustreeritud perekonnaajakiri.
13 «*Jenoveevat*», «*Hirlandat*» — rahva hulgas levinud, peamiselt saksa keelest tõlgitud haledasisulised rahvaraamatud.
14 «*Ojamõldrit*» — L. Koidula «Ojamölder ja tema minia» (1863) — õpetlik-moraliseeriv jutt.
15 Schiller, Joh. Christoph Friedrich (1759—1805), kuulus saksa kirjanik-klassik.
16 Goethe, Johann Wolfgang (1749—1832), kuulus saksa kirjanik-klassik.
17 Herder, Johann Gottfried (1744—1803), saksa filosoof ja teadlane, «tormi ja tungi» kirjandusliku liikumise teoreetik, keeleteadlane ja rahvaluule harrastaja.
18 Uhland, Ludwig (1787—1862), saksa kirjanik, tuntud peamiselt romantiliste ballaadide ja romansside loojana.
19 Bürger, Gottfried August (1747—1794), saksa luuletaja, tuntud oma meisterlikkude ballaadidega «Leonore» jt.
20 «*Hermann und Dorothea*» — Goethe poeem, ilm. 1798.
21 «*Nibelungide*» *eepos* — saksa rahvaeepos «Nibelungenlied».
22 Krõlov, Ivan (1768—1844), tuntud vene valmikirjanik.
23 Lomonossov, Mihhail (1711—1765), 18. sajandi vene teadlane ja luuletaja.
24 Puškin, Aleksander (1799—1837), kuulus vene luuletaja-klassik.

25 Lermontov, Mihhail (1814—1841), kuulus vene luuletaja-klassik.
26 *«Sakala»* — C. R. Jakobsoni poolt 1878 asutatud ajaleht, rahvusliku liikumise progressiivse suuna häälekandja.
27 Neus, A. H. (1795—1876), andis välja eesti rahvalaule teoses «Ehstnische Volkslieder» (3 vihku, 1850—52).
28 *«Olevik»* — 1882 A. Grenzsteini poolt Tartus asutatud ajaleht, kaldus tsaristliku venestamispoliitika õigustamisele; lõpetas ilmumise 1901. aastal.
29 Shakespeare, William (1564—1616), inglise draamakirjanik-klassik.
30 Heine, Heinrich (1797—1856), saksa revolutsiooniline luuletaja-klassik.
31 Grabbe, Christian Dietrich (1801—1836), saksa draamakirjanik, realistliku ajaloolise ja sotsiaalse draama rajaja saksa kirjanduses.
32 Hebbel, Friedrich (1813—1863), saksa draamakirjanik ja luuletaja, jõuliste kujudega psühholoogiliste draamade autor.
33 Raupach, Ernst (1784—1852), saksa näitekirjanik, feodaalkorda kritiseerivate näidendite autor.
34 Birch-Pfeiffer, Charlotte (1800—1868), saksa näitleja ja näitekirjanik, lavatehniliselt õnnestunud, liigutava sisuga näidendite autor.
35 *«Kurjal teel»* — kirjutatud aastal 1882, trükist ilmus 1898.
36 Brandt, A. E. — vt. kiri 1, viide 1.
37 Järv, J. — vt. kiri 2, viide 4.
38 *«Lootuse» seltsis* — vt. kiri 1, viide 2.
39 Gogol, Nikolai (1809—1852), Dostojevski, Feodor (1821—1881), Turgenev, Ivan (1818—1883), vene realistliku kirjanduse klassikud.
40 *ostsin Hermannilt... «Postimehe» ära* — vrd. kirjad 2 ja 3.
41 *«Revalsche Zeitung»* — vt. kiri 8, viide 2.
42 *«Zeitung für Stadt und Land»* — Riias ilmunud ajaleht, mille toimetuses Vilde töötas 1889/1890.
43 *«Wilhelm Tell»* — F. Schilleri draama, ilm. 1804.
44 *«Kännud ja käbid»* — ilm. «Postimehe» lõbulisas, lk. 329—332, 337—340, 345—351.
45 *«Laadalelled»* — «Die Rosstäuscher», Humoreske aus dem baltischen Volksleben (Humoresk balti rahvaelust) — «Nordlivländische Zeitung» (endine «Neue Dörptsche Zeitung») 1897, nr. 98, 99.
46 *«Der Osterkuss»* («Lihavõtte musu») — ilm. «Berliner Tageblatt'is» 1891 ja eesti keeles esmakordselt Vilde enda tõlgituna «Kogutud Teostes» IX, 1926.
47 *tegin... rumaluse ära* — Vilde abiellumisest vt. kiri 9, viide 4.
48 Hauptmann, Gerhart (1862—1946), saksa draamakirjanik, kes oma draamadega «Kangrud» jt. avaldas murrangulist mõju teatrilavadel.
49 Sudermann, Hermann (1857—1928), saksa romaani- ja draamakirjanik.

50 Ibsen, Henrik (1828—1906), tuntud norra realistlik draamakirjanik.
51 *Hermanni «Postimehe»* — vt. kiri 32, viide 5.
52 *«Eesti Postimees»* — J. V. Jannseni poolt Tartus 1863. a. lõpul asutatud ajaleht, mille A. Busch viis 1894 Tallinna, kus ta lakkas ilmumast 1905. Vilde oli «E. Post.» toimetajaks 1898—1901, mil ta lahkus selle toimetusest, suutmata leppida lehe väljaandja üha tagurlikumaks muutuvate vaadetega.
53 *«Teataja»* — vt. kiri 32, viide 6.
54 *«Uudised»* — vt. kiri 32, viide 7.
55 Vilde elas Moskvas 1896/97 u. 7—8 kuud.
56 *«Virmaline»* — vt. kiri 31, viide 2.
57 *«Kirjatööde kogu» eessõnast* — «Iseenesest». «Eduard Vilde kirjatööde kogu». Tallinn 1907 (vt. käesolev teos, lk. 239).
58 *Üks Tallinna följetonist* — arvatavasti J. Luiga, vt. kiri 76, viide 6.
59 *Suits ähvardab koguni* — G. Suits, «Meie kunstnikkudest ja nende töövõimalustest», «Pvl.» 1912, nr. 108, 146. Vrd. ka «Üleskutse», «Pvl.» 1912, nr. 97.
60 *Mihkelson «Noor-Eesti» albumis* — Mihkelson (Tuglas), Fr., «Eduard Vilde ja Ernst Peterson», «Noor-Eesti» III, 1909, lk. 113—194.
61 *Kirjastaja* — G. Pihlakas, vt. kiri 37, viide 2.
62 *Hermanni päevalehte* — K. A. Hermanni «Postimees».
63 Rahamägi, J. A., ajakirjanik, töötas Tallinnas «Eesti Postimehe», hiljem «Virulase» toimetuses.
64 Daudet, Alphonse (1840—1897), naturalistliku kallakuga prantsuse kirjanik.
65 Kielland, Alexander (1849—1906), kirikut ja vaimulikkonda rünnanud norra kirjanik.
66 Zola, Émile (1840—1902), prantsuse romaanikirjanik.
67 Hauptmann, G. — vt. sellesama kirja viide 48.
68 *Kui Mihkelson... tõendab* — vt. sellesama kirja viide 60.
69 Skjoldborg, Johan (1861—1936), maatööliste ja väiketalunikkude elu kujutanud taani kirjanik.
70 Andersen-Nexö, Martin (1869—1954), tuntud taani sotsialistlik kirjanik.
71 Jürgenstein, A. — vt. kiri 48, viide 12.
72 Linde, B. — vt. kiri 45, viide 1.
73 Oks, Jaan (1884—1918), «Noor-Eesti» kirjandusrühmitusse kuulunud dekadentlik kirjanik ja kirjanduskriitik.
74 Jõgever, J. — vt. kiri 31, viide 1.
75 Mihkelson (Tuglas), Fr. — vt. kiri 54, viide 6.
76 Tõnisson, J. — vt. kiri 21, viide 3.
77 *Nõnda ei leidnud ta* — arvatavasti on mõeldud A. Jürgensteini ettekannet EKS-i üldkoosolekul 5. I 1910. Jürgenstein esines siin ülevaatega 1909. a. eesti ilukirjandusest, asudes ms. eitavale seisukohale «Noor-Eesti» III albumi suhtes, milles teatavasti ilmus ka Vilde novell «Kuival».
78 *muuseas «Ruthile»* — «Noor-Eesti» III albumis ilm. J. Randvere (Joh. Aaviku) esseelik proosavisand «Ruth».

79 Eesti Kirjanduse Seltsi auhinnatoimkond määras F. Tuglase arvustusele (ilm. «Noor-Eesti» III, 1909) «erakorraliseks tasuks» 50 rbl. (vt. «Auhinnad 1909. aastal ilmunud ilukirjanduslikkude tööde eest», «Eesti Kirjandus» 1910, lk. 91).
80 *Väljalõiked «Postimehest»* — mõeldakse «Postimehes» ilmunud ülevaadet «Vanemuise» teatri toetajate kõneõhtu ettekannetest 27. XI 1912, kus ettekannetes ja sõnavõttudes A. Jürgenstein ja K. Menning tunnistasid Vilde näidendi «Tabamata ime» nõrgaks saavutuseks (vt. «Post.» 1912, nr. 277, 278).
81 *Hr. Menning näitab* — vt. kiri 75, viide 6.
82 *Hedda Gabler* — peategelane Ibseni näidendist «Hedda Gabler» (1890).

83

1 *Kirjanduse Haruseltsile* — Eestimaa Rahvahariduse Seltsi Kirjanduse Haruselts määras E. Vilde näidendile «Tabamata ime» auhinna 100 rbl. suuruses (vrd. Virgo kiri Vildele 15. XII 1912, KM KO fond 153, m. 4:21).
2 *Minu protest* — Vilde protest kasvas välja sellest, et Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul Tallinnas (6. XII 1912) avaldas näitleja K. Jungholz põhjendamatult arvamist, nagu võinuks Vilde oma näidendi «Tabamata ime» idee saada tol ajal Kopenhaageni laval mängitud G. Wied'i näidendist «Wunderkind» («Imelaps»). Pilkelehes «Sarjaja» esines sel puhul hoiatus kirjanikele taani kirjaniku Wiedi eest («Tululikud juhatused eesti kirjanikkudele», «Sarjaja» 1912, nr. 11), mis kutsus Vildelt välja protesti, kuna ta arvas, et laiemad hulgad pilget ei taipa. Vilde protesti puhul ilmus õiendav märkus ajalehe toimetuse poolt «Arusaamatuse selgituseks», «Pvl.» 1912, nr. 293.
3 Wied, Gustav (1858—1914), taani kirjanik.
4 *Teie toimetuses* — on mõeldud «Päevalehe» toimetust.

84

1 *Näidendi... etenduse pärast* — «Tabamata ime».
2 *nagu kogu senine kriitika* — on mõeldud A. Jürgensteini, K. Menningu jt. sõnavõtte näidendi puhul.
3 *Ibseni «Metspardist» aru ei saanud* — «Metsparti» mängiti «Estonia» laval 1911/12. a. hooajal.
4 *lätlane Gailit* — Gailit, August (sünd. 1891), hiljem eesti romaanikirjanik, kes tõlkis Vilde «Tabamata imet» läti keelde, kuid ei teinud seda tõlget valmis.
5 Altermann, T. — vt. kiri 63, viide 5.
6 Jungholz, Karl (1878—1925), «Estonia» näitejuht ja näitleja. Vilde oma oletuses lähtus arvatavasti Jungholzi sõnavõtust Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul (vrd. kiri 83, viide 2).
7 Luiga, G. E. — vt. kiri 62, viide 4.

85

1 Büchner, Ludwig (1824—1899), saksa füsioloog ja filosoof, metafüüsilise materialismi esindaja. Oma teoses «Kraft und

Stoff» («Jõud ja aine») (1855) arendas ta populaarses vormis loodusteaduse mehaanilis-materialistlikku käsitust.

2 Lessing, Gotthold Ephraim (1729—1781), saksa valgustusaja kriitik ja kirjanik.

3 Renan, Ernest (1823—1892), prantsuse ajaloolane ja filosoof. Oma teosega «Jeesuse elu» (2 k., 1863), milles ta eitab Jeesuse jumalikkust, sattus Renan vaimulikkude vihavaenu alla.

4 Haeckel, Ernst (1834—1919), saksa loodusteadlane, darvinismi väljapaistvaid esindajaid, kes oma uurimustes arendas ja konkretiseeris Darwini evolutsiooniõpetust ja võitles reaktsiooniliste voolude vastu loodusteadustes.

5 Järv, Jaak (1852—1920), ajakirjanik ja kirjanik, ajalehe «Virulane» väljaandja alates 1882. Käsitles oma ajalehes esmakordselt eesti ajakirjanduses ristiusu reaktsioonilisi külgi ja tööliste organiseerimise küsimusi. Süüdistatuna valitsusvõimude poolt «sotsialismi» levitamises, saadeti ta 2 aastaks maalt välja ja leht suleti (1888). Tegelikult oli Järve maailmavaateline kontseptsioon väga ähmane ja mingist teadlikust suhtumisest sotsialismi ei saa tema puhul juttugi olla. (Vrd. ka kiri 2, viide 2.)

6 *monistlik materialism* — filosoofiline õpetus, mis peab kogu oleva aluseks üht algprintsiipi, s. o. mateeriat.

7 *teism* — filosoofilis-teoloogiline õpetus, mis on rajatud isikliku jumala kui mõistusliku olendi, maailma looja ja inimeste igapäevasesse ellu vahelesegaja olemasolu tunnustamisele.

8 *üksnes tsiviil-abielusse heitsin* — vt. kiri 9, viide 4.

9 *ilma kirikliku legalisatsioonita* — Vilde astus vabaabiellu «Uudiste» kaastöölise Linda Jürmanniga 9. IX 1905. Vrd. kiri 32, viide 1.

10 Gutzkow, Karl (1811—1878), terava ühiskonnakriitilise hoiakuga «Noor-Saksamaa» rühmitusse kuulunud kirjanik; oma draamas «Uriel Acosta» (1847) asus ta kirikuvastastele seisukohtadele.

11 *tuttav noapiste-atentaadike* — et saavutada «rahva huvide eest võitleja ning kannataja» kuulsust (ja muidugi ka rohkem tellijaid «Virulasele»), selleks olevat J. Järv ise levitanud kuuldust, nagu oleks temale atentaat korraldatud.

12 Treffner, Hugo (1845—1912), kooli- ja haridustegelane, tegutses mitmesuguseis rahvuslikes ettevõtteis, olles muuhulgas Eesti Kirjameeste Seltsi president aastail 1887—1889. Kuulus C. R. Jakobsoni pooldajate hulka, kuid oma tegevusaja jooksul avaldas väga kõikuvaid ja sageli reaktsioonilisi seisukohti.

13 Kõrv, Jakob (1849—1916), ajalehe «Valgus» väljaandja aastail 1882—1906. Pooldades algul C. R. Jakobsoni vaateid, astus ta 80-ndail a-il täiesti reaktsiooni teenistusse, muutudes kuberneri ja tsaarivalitsuse kuulekaks teenriks. Ta püüdis alatute võtetega ja salakaebustega kõrvaldada võistlejaid ajalehti, eriti J. Järve «Virulast».

14 *Eesti Kirjameeste Selts* — esimene eesti kirjanduslik keskus, tegutses Tartus aastail 1872—92. Selts oli asutatud peamiselt kirjastusliku ettevõttena. Kuid hiljem seadis selts oma ülesandeks ka keele uurimise ja rahvaluule kogumise. Hariduse levitamiseks laiemaisse hulkadesse peeti seltsi üldkoosolekuil kõnesid kirjan-

duse ja kodumaiste teaduste üle. Ajajärgu poliitilisi vastuolusid peegeldab 1880. aastaist alates seltsis süvenev võitlus vanameelsete (J. Hurt) ja vabameelsete (C. R. Jakobson, J. Köler, M. Veske jt.) partei vahel. Kui lõpuks seltsi eestseisusse pääses reaktsioonilist venestamispoliitikat toetavaid tegelasi (J. Kõrv, J. Truusmann), kujunes võitlus väga teravaks ja nimetatud tegelaste provokatsiooniliste käebuste tõttu likvideeriti selts kuberneri nõudmisel aprillis 1893.

15 Veske, Mihkel (1843—1890), keeleteadlane ja luuletaja. Tegutses ülikooli eesti keele lektorina, Eesti Kirjameeste Seltsis aastaraamatu toimetajana, seltsi abiesimehena (1875—82) ja esimehena (1882—85). Juhtis koos C. R. Jakobsoniga opositsioonilist rühma võitluses J. Hurda tagurliku partei vastu. Oli alates 1886 kuni oma surmani Kaasani ülikoolis soome-ugri keelte õppejõud.

16 Hurt, Jakob (1839—1907), pastor, folklorist ja keeleteadlane. Oli Eesti Kirjameeste Seltsi esimees aastail 1872—1881, etendades konservatiivse leeri juhina silmapaistvat osa seltsis puhkenud parteidevahelises võitluses.

17 Hermann, K. A. — vt. kiri 4, viide 3.

18 Grenzstein, Ado (1849—1916), ajakirjanik, asutas Tartus 1882. a. ajalehe «Olevik», mis algul kodanlik-rahvuslike kontseptsioonide kõrval ilmutas ka feodaalidevastast hoiakut. 80-ndate aastate lõpul hakkas aga Grenzstein toetama tsaarivalitsuse venestamispoliitikat. 1901. a. loobus Grenzstein «Oleviku» toimetamisest, asudes elama Pariisi, kuhu jäi oma surmani.

19 *Brockhausi konversatsiooni-leksikon* — F. A. Brockhaus'i poolt väljaantud saksakeelne entsüklopeedia.

20 *Juhan Liiv arvas* — Juhan Liiv reageeris Vilde satiirile «Suguvend Johannes» pamfletiga «Ühe kirjaniku päevaraamatust» («Olevik» 1891, nr. 33 jj.). Pidades Vilde satiiri enese kohta käivaks, parodeeris ta oma pamfletis Vilde teoste pealkirju, süüdistas autorit plagiaatides, kirjandusliku ja isikliku elu rüvetamises.

21 *«Linda» asja nägin* — eesti laevaselts «Linda», asut. 1879. Oskamatu juhtimise, laiutamise ja kuritarvituste tõttu läks selts pankrotti ja likvideeriti 1893. a.

22 Balzac, Honoré de (1799—1850), tuntud prantsuse XIX saj. esimese poole romaanikirjanik, realist.

23 Flaubert, Gustave (1821—1880), prantsuse romaanikirjanik, realist.

24 Daudet, Alphonse (1840—1897), prantsuse romaanikirjanik, realist.

25 Maupassant, Guy de (1850—1893), prantsuse novelli- ja romaanikirjanik, realist.

26 Kielland, Alexander — vt. kiri 82, viide 65.

27 Strindberg, August (1849—1912), rootsi realistliku kirjanduse silmapaistvamaid esindajaid.

28 Björnson, Björnstjerne Martinius (1832—1910), norra kirjanik ja poliitik.

29 Ibsen — vt. kiri 82, viide 50.

30 *Ma tulin Berliinist* — Vilde viibis Berliinis 1890. a. sügisest kuni 1892. a. veebruarini.
31 Läti üliõpilaste marksistlik ring «Pipkalonija» tegutses Tartus ajavahemikus 1888—1904. Silmapaistvaks liikmeks oli siin kirjandushuviline läti üliõpilane Jannson-Braun, kes saabus 1895. a. Moskvast Tartu ja viibis siin u. 4 aastat. On mõeldav, et Vilde just viimase kaudu astus kontakti marksistlike läti üliõpilastega Moskvas aastail 1896/97.
32 *Kõige suurem partei* — on mõeldud Saksamaa sotsiaaldemokraatlikku parteid, mis I maailmasõja eelaastail oli suurim ning organiseerituim töölispartei Saksamaal.
33 *«Tallinna Teataja»* — vt. kiri 72, viide 4.
34 *Jürgensteini kriitikast* — A. Jürgenstein, «Eesti jutustav ilukirjandus», Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat III, 1911, lk. 74.
35 *«Minu audients president Ivan Narodnõi juures»* — Vilde följeton, ilm. ajalehes «Õigus» 1908, nr. 114—116.
36 *«Juhtkiri suurest vaimust»* — kirjutise autor Q. [= Juhan Luiga].
37 *«Päevalehes» käsitleti* — «Päevalehe» juhtkiri «Ikka veel vana koha peal. Ühe kõneõhtu muljendid». —a. (Vt. «Pvl.» 1912, nr. 57.)
38 *J. Aavik õhkab* — J. Aaviku arvustus «Rein Tamm, «Hinge hämaral»». Ajakiri «Noor-Eesti» 1910/11, lk. 635—636.
39 *üks meie lauljanna* — T a m m, Aino (1864—1945), lauljanna ja laulupedagoog. Kuigi A. Tamme esinemised välismaal ei äratanud erilist tähelepanu, suutis ta siiski mõnel määral tutvustada eesti rahvalaulu Lääne-Euroopas. A. Tamm töötas hiljem tunnustatud laulupedagoogina Tallinnas.
40 *ühest eesti geeniusest välismaal* — mõeldakse Ed. Sõrmust, vrd. kiri 54, viide 10.
41 *«Noor-Eesti»* — vt. kiri 45, viide 3.
42 *toetuse-üleskutsega* — «Üleskutse», «Päevaleht» 1912, nr. 97.
43 *Leo Saalep* — tegelane E. Vilde näidendis «Tabamata ime».

86

1 *Kui «Päevalehe» sõnum õige on* — teade E. Kirjanduse Seltsi kirjanduslike auhindade määramisest. «Pvl.» 1913, nr. 35. Vrd. kiri 89, viide 2.
2 *kes «Päevalehe» järgi... auhinna mõistsid* — «Päevaleht» 1912, nr. 289.
3 *kuidas... üks ja teine liige on hääletanud* — vastus Vilde küsimustele selgub Virgo kirjast Vildele 25. II 1913, KM KO fond 153, m. 4:21.

87

1 *«toetusrahaks» muutunud auhinda* — vt. kiri 89, viide 2.
2 *J. Aavik kirjutab* — vrd. kirja Vildele 28. II 1913, KM KO fond 153, m. 1:25.
3 V. R e i m a n — vt. kiri 89, viide 2.
4 *Kitzbergi mänguosa* — A. Kitzberg, kes oli EKS-i laekuriks, tea-

tas esimesena Vildele 150-rublase auhinna määramisest «Jutustuste» eest ja saatis talle vastava maksukäsu (vt. A. Kitzbergi kirjad Vildele 19. II (4. III) 1913, 8/21. III 1913, KM KO fond 153, m. 2:17).

5 *mõlemat auhinnasaajat* — A. Kitzberg ja O. Luts (vrd. kiri 89).
6 K. A. Hindrey — vt. kiri 55, viide 3.
7 K. Menning — vt. kiri 75, viide 6.
8 K. Jungholz — vt. kiri 84, viide 6.
9 Altermann — vt. kiri 63, viide 5.
10 A. Jürgenstein, «Tabamata ime». «Eesti Kirjandus» 1913, lk. 34—41.
11 F. Karlson esines 3. ja 4. jaan. 1913 Tartus peetud Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul ülevaatega 1912. a. ilmunud ilukirjandusest, kus muu hulgas peatus pikemalt ka Vilde «Tabamata ime» juures.
12 Jaakson, J. — advokaat.

88

1 *teatri mittevalmissaamine* — «Estonia» uus teatrimaja pidi valmima 30. III 1913, kuid valmis alles sügisel.
2 *«Tabamata imesse» puutuvaid küsimusi* — on mõeldud küsimusi seoses «Tabamata ime» lavastamisega «Estonias».
3 *«toetusraha» lükkasin tagasi* — vt. kiri 89.

89

1 Ilmus trükist «Mõtte» (J. Lilienbachi) kirjastusel pealkirja all: E. Vilde, Avalik kiri Eesti Kirjanduse Seltsile. Seletus ja protest «toetusraha» asjus. Tallinn 1913.
2 *«Tabamata ime»* — eesti tõusikkodanlust paljastav E. Vilde draama, ilmus 1912. a. novembri algul. Draama põhjustas suurema kirjandusliku skandaali seoses Eesti Kirjanduse Seltsi kirjanduslike auhindade määramisega 1912. aastal ilmunud teoste eest. Kui näidendi ilmumisel Eestimaa Rahvahariduse Selts Tallinnas määras sellele auhinna (100 rbl.), siis Eesti Kirjanduse Selts Tartus, kellele Vilde draama oma kodanlust paljastava tendentsiga polnud ideeliselt vastuvõetav, püüdis mööda hiilida teose auhindamisest, motiveerides oma teguviisi Vilde draama kunstiliste puudujääkidega. Et aga Vildest kui tuntud kirjanikust oli piinlik täiesti vaikida, siis määras žürii auhinna tema «Jutustustele», mis ilmus aga faktiliselt alles 1913. a.

Sellele žürii otsusele segas vahele Eesti Kirjanduse Seltsi esimees pastor V. Reiman, kes, pidades «Jutustustes» ilmunud Vilde novelli «Kuival» pornograafiliseks, ähvardas lahkuda seltsi esimehe kohalt, kui auhind määratakse «Jutustustele» (vrd. Linde kiri Vildele 26. I 1914, KM KO fond 153, m. 2:25). V. Reimani mõjutusel oli auhinnakomisjon lõpuks sunnitud oma otsust redigeerima nii, et auhind muudeti nn. toetusrahaks Vildele «silmanähtava edenemise eest viimasel ajal» (vt. «Eesti Kirjandus» 1913, nr. 2, lk. 76). Siinjuures ei mainita nimeliselt ühtegi teost, see

vihjas Vilde näidendi sihilikule surnuksvaikimisele. Säärasest teguviisist tundis Vilde end alandatuna teiste auhinnasaajate kõrval (A. Kitzberg, O. Luts) ja loobus «toetusraha» vastuvõtmisest. Et avalikkust asjast informeerida, koostas Vilde käesoleva seletus- ja protestikirja Eesti Kirjanduse Seltsi üldkoosolekule, avaldades selle ühtlasi trükis. Vilde kirja aga Seltsi üldkoosolekul arutusele ei võetud, vaid anti otsustamiseks asemikkudekogule. Viimane oma koosolekul 19. VIII 1913 tunnistas Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisuse ja auhinnakomisjoni teguviisi õigeks ja Vilde protesti põhjendamatuks. Säärane seisukoht leidis hukkamõistmist paljude Vilde kaasaegsete poolt. Pikema Vildet õigustava sõnavõtu auhinnatüli asjus avaldab 1914. a. «Edasi» kalender: «Eduard Vilde, Eesti Kirjanduse Selts ja eesti kultuur». Küsimust sõelutakse mitme kuu jooksul kõikides 1913. a. ajalehtedes, eriti aga «Tallinna Teatajas», «Meie Aastasajas» jm. Toimunud poleemikas paljastus Eesti Kirjanduse Seltsi ringkondade kihihuvidest kantud kirjanduspoliitika.

Aktuaalse päevaprobleemina parodeeris Vilde Eesti Kirjanduse Seltsi kirjanduslike auhindade määramise põhimõtteid oma samal aastal valminud komöödias «Pisuhänd» (1913).

3 Vt. J. Aaviku kiri Vildele, KM KO fond 153, m. 1:25.

90

1 Holmberg, Gerda, soomlanna, «kauaaegne eesti emigrantide sõber», kes läbisõidul Kopenhaagenist külastas Vildet (vt. Virgo kiri Vildele 20. VII (2. VIII) 1913, KM KO fond 153, m. 4:21).

2 *et tõlge pr. Rantaneni kätte läks* — Vilde näidendi «Tabamata ime» tõlkimisega soome keelde tegeles näitleja H. Rantanen (vt. kiri 75, viide 7), kes sellest siiski lõpuks loobus.

3 *Uuele kuukirjale* — k/ü. «Maa» kavatses kuukirja «Maa» välja anda ja Virgo palus sellele Vildelt kaastööd (vrd. Virgo kiri Vildele 20. VII (2. VIII) 1913, KM KO fond 153, m. 4:21). Kavatsus ei teostunud.

4 «Oma maa» I—III, 1911—1913 (koguteos).

5 *seletus- ja protestikiri* — vt. kiri 89.

6 Lilienbach, J. — vt. kiri 63, viide 3.

91

1 Mieler, Maria (sünd. 1888), näitleja ja lauljanna. Tema ületulekut Moskvast ei toimunud.

92

1 *«Meie Aastasada»*, Tartus 1911—15 ilmunud ajaleht.

2 *Nähtavasti sunnivad mind vastased* — on mõeldud Eesti Kirjanduse Seltsi ringkondi seoses Vilde «Tabamata ime» auhindamisega.

3 *kes 2 × 2 = viis ei lase teha* — J. T[õnisso]-n. «Mitte aumeeste lainetava hinge täiusest!» «Post.» 1913, nr. 199.

4 *jalutute «seletustega»* — A. Kallas, «Seletuseks . . .», «Post.» 1913, nr. 200; K. A. Hindrey, «Eduard Vilde protesti asjus», «Post.» 1913, nr. 203.

93

1 Kiri (KM KO fond 155, m. 1:29 a), mis on kirjutatud L. Jürmanni poolt Vilde ülesandel, on järgmine:

Kopenhaagen, 6. okt.

Austatud härra Virgo!

Minu mees on pisuhänna tegemisega närviliseks ja väsinuks läinud ja tõttab tööga lõpule, et siis rahuga puhata võida. Sellepärast tellis ta mind Teile oma äri asjus kirjutada. Need on nimelt kaunis keerulised ja nõuavad pikemat selgitust.

Vaba kirjanikuamet ei toida meil üleüldse mitte inimest — liiatigi, kui sel inimesel peale enese veel teine söödik kaelas on. Vähemalt poleks meie tänini puuduse eest mitte kaitstud olnud, kui mitte järeltrüki rahad meid veepeal poleks hoidnud. Viimased on meile meie emigrandiaastate vältel üle $2^1/_2$ tuhande rubla sisse toonud — aga see allikas on nüüd kuivanud. Nüüd peaks ime sündima — nüüd peaks kepiga kaljust vett lööma. Ja Lilienbach ilmubki imetegijana esile: ta pakub minu vanamehele otse kuulmata honorari — vähemalt 50 rbl. 16-lk. poognast (ükskõik missuguses kaustas) — ja tahab temale ühe terve aasta 100 rbl. kuus garanteerida, kui ta «Mõttele» mõnd pikemat tööd hakkaks tegema. Ülemal tähendatud hinda tahab ta ka «Pisuhänna» eest maksta. Minu pisukesest ärilisest arusaamise piirist käib see pakkumine küll üle, sest Lilienbachi honorari normi järgi oleks «Tabamata ime» 700 rbl. pidanud maksma, ja niisugune summa näib näitemängu kohta Eestis muinaslooline olevat. Töövaeva tasumiseks on aga Lilienbachi honorari määr juba palju vähem muinaslooline.

Minu mees on kuus kuud juba pisuhännale ridasid teinud — peale selle veel esialgne mõtlemise ja plaanitsemise töö. «Pisuhänd» on aga «Tabamata imest» ligi poole väiksem. Kui temast saadav tasu viimase omast ka poole vähem oleks, siis oleks näitemängude kirjutamine otsekohene luksus. Sest meie teatritega on lugu kaunis kahtlane. Ega «Estonia» teise tüki eest enam endist hinda vist ei jõua maksta. «Pisuhännal» on küll see äriline voorus, et ta naljamäng on ning ainult viie tegelasega ühesainsas näiteruumis lepib. Aga temal on ka ebavoorusi, mis teda vahest meie isamaalistele seltsidele vastumeelseks teevad. Ta kujutab näit. üht eesti inseneri, kes rikkale naisele on saanud, aga oma ametis niisugune käpard on, et naine ja äi temaga sugugi rahul ei ole, mispärast ta häda sunnil viimaks kirjanikuks hakkab. Et aga see töö ta käes ka ei õnnestu, siis ostab ta endale ühe vähetuntud kirjaniku käest nurjaläinud romaani käsikirja, millele ta talupoja kultuuri ja niisuguseid asju, mis «reaalelu harilikust järeleaimamisest kõrgemal seisavad», ajanõuete-kohaseks paranduseks juurde lisab ja mille ta siis oma nime all välja annab. Suurepärastest arvustustest ja kirjanduse seltsi auhinnast

ei jää ta muidugi mitte ilma ja kõik läheb ülihästi, kuni romaani («Pisuhänna») õige autor pseudo-autorit piinutama hakkab.

Peale Eesti Kirjanduse Seltsi sõprade võib aga «Pisuhänd» vast muilegi mittearmas olla. Kui esimene akt valmis sai, tähendas Vilde: «Soo, nüüd on kõik arvustajad ära vihastatud; saab näha, mis nad nüüd õige teevad.» Nii võib siis väga võimalik olla, et «Pisuhända» teatritesse sisse ei taheta lasta.

Lilienbachi honorari lugu ei lasta mind mitte selle nõuga Teile kirjutada, et Teie tema üle trumpaksite. Vilde näeks oma «Pisuhända» ka vähema tasu eest ennem «Maa» kui «Mõtte» juures ilmuvat — juba sellepärast, et «Tabamata ime» Teie pool on. Ka peab ta Teie äri teatritega asjaajamises palju kohasemaks kui Lilienbachi oma. Ja võimata see ju ei ole, et näidendi äriline raskuspunkt ometi näitelavale kaldub, kuna siis trüki eest saadav tasu kõrvaliseks jääks. Kuid poolt «Tabamata ime» hinda peab Vilde «Pisuhännale» küll väheks ja palub Teilt teatust, kui palju Teie ta eest võiksite maksta. Kui näidend Lilienbachile läheb, peab Vilde vana võlg Teile muidugi kohe tasutud saama. Teie ei tohi aga mitte mõelda, et selles kaubitsemises Lilienbachiga mingisuguseid «kõrgemaid» tegureid olemas on kui kõlisev kasu. Sellepärast kirjutasingi tema suurepärasest pakkumisest.

Mis Teie kahekesi nüüd Eesti Kirjanduse Seltsiga mõtlete teha? Minu mehel on nõu avalikult teatada, et tema tööd enam Kirjanduse Seltsi auhindamise alla ei käi; ta ei tea aga, kas silmapilk selleks praegu kõige sündsam on. Härra Kampmann kirjutab, et Reiman selle skandaali tõttu Eesti Kirjanduse Seltsi presidendi ameti juba maha olla pannud. Kampmann räägib sellest nagu kõigile tuttavast asjast. Aga lehtedes seda vist seisnud pole — vähemalt ei ole meie seda silmanud.

Teie halvale meeleolule soovin peatset paranemist — kui see Tallinna õhkkonnas üleüldse võimalik on.

Tervitades

Teie L. Jürmann.

2 Leoke, H. — vt. kiri 76, viide 4.

3 *Peterburi etendus* — on mõeldud «Tabamata ime» etendust Peterburi Eesti Naisühisuse poolt 2. XI 1913 (vt. «Peterburi Teataja» 1913, nr. 128).

4 *kohalikke tegelasi «kopeerivad»* — Virgo, informeerides Vildet «Tabamata ime» harjutustest «Estonias» (Virgo kiri Vildele 28. IX 1913, KM KO fond 153, m. 4:21), märgib, et näitlejad oma osades tuntud seltskonnategelasi kopeerivad: P. Pinna dr. Vaiguna dr. J. Luigat, T. Altermann Leo Saalepina heliloojat R. Tobiat, A. Trilljärv Kullina kunstnik A. Laipmanit jne. See teguviis põhjustas sõnavõtte ajakirjanduses, kusjuures enamik oli säärase kopeerimise vastu. Eriti tundis end puudutatuna A. Laipman, kes pärast esietendust avaldas «Päevalehes» «Küsimuse uuele «Estoniale»» («Pvl.» 1913, nr. 243), millele Vilde vastas «Tallinna Teatajas» (1913, nr. 252), kus ta kopeerimisse suhtub eitavalt. Draama järgnevatel etendustel loobuti tuntud tegelaste kopeerimisest.

94

1 Veski, J. V. — vt. kiri 38, viide 5.
2 Speek, P. A. — vt. kiri 32, viide 2.
3 Rütli, O. — advokaat Tartus.
4 *kopeerimise-afääris* — vt. kiri 93, viide 4.
5 Laipman, A. — vt. kiri 35, viide 5.
6 *etenduse arvustus sees on* — -es. ««Tabamata ime», Eduard Vilde neljavaatuseline näidend», «Peterburi Teataja» 1913, nr. 130.
7 *Meeleolu üle Tallinnas* — on mõeldud meeleolusid seoses Vilde näidendite etendusega «Estonia» teatris.

95

1 Kokkuleppe põhjal k/ü. «Maaga» andis viimane soovijaile etendusloa Vilde näidendite «Tabamata ime» ja «Pisuhänd» lavastamiseks. Ühtlasi kasseeris ta sisse etenduse honorarid, saates need 10% vahetalituse eest Kopenhaagenisse Vilde kätte.
2 *selle nime annan tükile* — «Tabamata ime» pole saksakeelses tõlkes ilmunud.
3 Eisen, Matthias Johann (1857—1934), pastor, folklorist.
4 *Pinna karutükist rõõmu tundsite* — on mõeldud näitleja P. Pinna poolt J. Luiga kopeerimist «Tabamata ime» esietendusel.

96

1 *Peterburi summakese* — on mõeldud «Tabamata ime» Peterburi etenduse honorari.
2 *lubaküsimisele saata* — on mõeldud «Pisuhänna» etenduseloa taotlemist tsensorilt.
3 *Lilienbachiga on mul leping teoksil* — J. Lilienbachi kirjadest (KM KO fond 153, m. 2:24) järeldades kestsid läbirääkimised lepingu sõlmimiseks 2—3 aastat, kuid leping jäi siiski tegemata.
4 *Kohtuprotokolli saadan täna* — on mõeldud L. Jürmanni ja J. Luiga vahel 1905. a. toimunud kohtuprotsessi protokolli (vrd. kiri 76, viide 6).
5 *Tallinnamaa Rahvahariduse Selts* — Eestimaa Rahvahariduse Selts, asut. 1906 Tallinnas. Seltsi juures oli kirjandusosakond, mis alates 1910. a. märtsist muudeti Eestimaa R. S. Tallinna Kirjanduse Haruseltsiks. Kirjandusosakond asutas kirjanduskapitali, määras auhindu kirjandusteostele ja korraldas kirjanduslikke vaidlusõhtuid.
6 Leetberg, Karl (1867—1945), keeleteadlane ja õpetaja.
7 *kas see fakt on* — Virgo teatel olevat kavatsus olnud Vilde õhtut korraldada, see jäänud aga kõnelejate puudumisel pidamata (vrd. Virgo kiri Vildele 30. XII 1913, KM KO fond 153, m. 4:21).
8 *Metsanurga imelikku märkust* — märkus ilmus seoses Vilde kirjutisega «Eesti Kirjanduse Seltsile» («Tall. Teat.» 1913, nr. 279), õigustades mõnevõrra Eesti Kirjanduse Seltsi auhinnakomisjoni teguviisi kirjanduslike auhindade määramisel.

97

1 *te kui prantslane* — on mõeldud E. Virgo prantsuse keele oskust.

99

1 *raamatu sain* — Vilde näidend «Pisuhänd».
2 *et Menning «Tabamata ime» ära ei vussiks* — nagu E. Virgo oma kirjas (17. XI 1913, KM KO fond 153, m. 4:21) Vildele teatab, olevat «Vanemuise» lavastaja K. Menning Vilde näidendist «Tabamata ime» peaaegu poole maha tõmmanud, mille all näidend palju olevat kannatanud. Draama etendus toimus «Vanemuises» 15. XII 1913.
3 Peterson, Otto (1880—1929) — Peterburi Eesti Hariduse Seltsi tegelane. Tegutses ka kirjanduskriitikuna ja näitejuhina, lavastades muuseas Vilde näidendid «Tabamata ime» ja «Pisuhänd».
4 *et tükk... tsensuuri veel sissegi pole antud* — Virgo saatis Vilde «Pisuhänna» Ülemtrükivalitsusele etenduseloa saamiseks 19. XII 1913 vkj. (vrd. Virgo kiri Vildele 30. XII 1913, KM KO fond 153, m. 4:21).
5 *ühele sealsele seltsile* — arvatavasti Peterburi Eesti Hariduse Selts.
6 *Naisteseltsi võlga* — võlg tekkis Vilde «Tabamata ime» etendushonorarist, mille esietendus Peterburi Eesti Naisühisuse poolt toimus 2. XI 1913.

100

1 *kirjandusloo kingituse eest* — M. Kampmanni «Eesti kirjanduseloo peajooned», II jagu, 1913.
2 Reiman, Villem (1861—1917), kirikuõpetaja, Eesti Kirjanduse Seltsi asutajaid ja esimees 1907—1914. Avaldas suhtumises kirjandusse ja E. Vilde loomingusse kiriklik-kitsarinnalisi seisukohti. Kirjas esitatud väidet, nagu oleks V. Reiman lahkunud seltsi esimehe kohalt haiguse pärast, ei taha Vilde uskuda ja peab pärispõhjuseks Reimani kompromiteerivat käitumist auhinnatüli puhul. Vt. kiri 89 ja 101.
3 *avaldasin oma viimase seletuse* — E. Vilde, «Eesti Kirjanduse Seltsile» («Tall. Teataja» 1913, nr. 279).

101

1 *Loen Tallinna lehtedest* — «Tähtis otsus näitemängude toetuse asjus», «Pvl.» 1913, nr. 295.
2 *et «Pisuhänd» «Estonias»... lambivalgust näeks* — «Pisuhänna» esietendus «Estonias» toimus 25. veebr. 1914 (vkj.).
3 Simm, Ants (1877—1946), näitleja ja näitejuht «Vanemuise» teatris.
4 *Peterburi konflikt* — «Pisuhänna» etendamise küsimus. Vrd. kiri 99.

5 *«Rahvalehest» loen* — «Teater», «Rahvaleht» 1913, nr. 9.
6 *«Ustavus»* — Peterburi Eesti Karskuse Selts.
7 *Märkused «Pisuhänna» kohta* — «Tallinna Teataja» 1913, nr. 290.
8 *Tartu lehed ja «Päevaleht» tõid sõnumi* — «Vilde ungari keelde tõlgitud», «Postimees» 1913, nr. 93. — «Päevaleht» 1913, nr. 94.
9 *ühes ungari ajakirjas* — «Az Élet» («Elu») 1913, nr. 15.
10 *teise kirjandusliku notiitsi* — märkus käib H. Rosenthali teose «Kulturbestrebungen . . .» kohta. Vt. «Post.» 1913, nr. 94.
11 *toob Hubel . . . arvustuse* — E. H., «Eduard Vilde. Jutustused», «Tall. Teataja» 1913, nr. 157.
12 *Reimani taganemise lugu* — vt. kiri 100, viide 2.
13 *«Voog»* — «Teaduse» kirjastusel Tallinnas E. Hubeli, H. Raudsepa ja J. V. Veski toimetusel 1913. a. ilmunud ilukirjanduslik album.
14 *«Vaba Sõna»* — «Noor-Eesti» ringkonna poolt B. Linde toimetusel Tartus 1914—1916 ilmunud ühiskondlik-poliitiline ajakiri, mis töölisliikumise uue tõusu perioodil püüdis rakendada töölissõbralikkuse taktikat.
15 Suits, G. — vt. kiri 61, viide 1.
16 Linde, B. — vt. kiri 45, viide 1.
17 Semper, Johannes (sünd. 1892), luuletaja ja kirjanduskriitik; oli 1914. a. kuukirja «Vaba Sõna» üks toimetuse liikmeid.
18 Heiberg, Marie (1890—1942), luuletaja, kelle loomingus mõnevõrra kajastuvad ka revolutsioonilised meeleolud.

102

1 *et estoonlased «Tabamata imet» Tartusse tahavad viia* — «Estonia» teatri 1914. a. kevadisel külaskäigul Tartus etendati Vilde «Pisuhända». Vrd. «Post.» 1914, nr. 109.
2 *pr. Rantanen* — vt. kiri 75, viide 7.
3 *«Pisuhänna» kauba eest* — E. Virgo teatab, et ta «Pisuhänna» esietenduse õiguse on andnud «Estoniale» 150 rbl. eest (vrd. Virgo kiri Vildele 30. XII 1913, KM KO fond 153, m. 4:21).
4 Peterson, O. — vt. kiri 99, viide 3.
5 Pukits, Mart (sünd. 1874), kunstnik ja ajakirjanik, tegutses 1905—1920 trükiasjanduse peavalitsuses tsensorina.
6 *Pärast Menningu . . . vussimist* — vt. kiri 99, viide 2.
7 *Mida Teie Gailiti tõlkest loodate?* — vt. kiri 84, viide 4.
8 *«Helsingin Sanomat» saata* — «Tabamata ime» kohta ilmus kriitika ajalehes «Helsingin Sanomat» 1913, nr. 266.
9 Hindrey, K. A. — vt. kiri 55, viide 3.
10 *«kõlbeline» kaabakas* — vt. H. Laipmani «Küsimus uuele «Estoniale»» («Pvl.» 1913, nr. 243), milles ta avaldab protesti seltskonnategelaste kopeerimise vastu laval (vrd. ka kiri 93, viide 4).

103

1 *Zürichis kirjutasin . . . kaks artiklit* — esimene ilmus ajakirjas «Die Neue Zeit» («Uus Aeg») 1906, nr. 24, teine sealsamas nr. 49.
2 Kautsky, Karl (1854—1938), reformistlik ja oportunistlik saksa

sotsiaaldemokraatia teoreetik, asutas 1883. a. sotsialistliku nädalaajakirja «Die Neue Zeit» («Uus Aeg»).

3 Speek, P. — vt. kiri 32, viide 2.

4 «*Die Neue Welt*» («Uus Maailm») — saksa sotsiaaldemokraatliku ajalehe «Vorwärts» illustreeritud kaasanne.

5 «*Versorgt*» — eesti keeles «Paula pulm», ilmus esmakordselt «Post.» 1896, nr. 177 jj., hiljem saksa keeles ajakirjas «Aus fremden Zungen» (1897) ja ajalehes «Schwäbische Tagwacht» (1910) (vt. E. Vilde, «Kogutud Teosed» XVII, lk. 5).

6 «*Die Liste*» — «Nimekiri», ilmus «Kaagis» 1906, nr. 1.

7 «*Fleisch*» — «Liha», ilmus «Kaagis» 1906, nr. 3.

8 «*Grischas Traum*» — «Griša kummaline unelm», ilmus esmakordselt ajakirjas «Die Neue Gesellschaft» («Uus Ühiskond») 1906.

9 «*Der Wohlgesinnte*» — «Seadusemees», ilmus esmakordselt ajakirjas «Die Neue Gesellschaft» («Uus Ühiskond») 1906.

10 «*Uue Ilma*» *toimetajana* — «Uus Ilm», New Yorgis 1909. a-st ilmuv demokraatlik ajaleht. Vrd. ka kiri 32, viide 1.

11 *ühelt röövtrükkijalt* — novelli «Astla vastu» avaldas J. E. Jürgens koguteoses «Lõbu ja Teadus» I 1. trükis (1898); samuti ilmus see M. Hermanni väljaantud «Lõbu ja Teaduse» 2. trükis (1906) ja ka eraldi äratõmbena (vrd. ka Jürgensi kirju Vildele 10. VII, 22. VII, 29. VII 1913, KM KO fond 153, m. 2:13).

104

1 *Teie lahked read* — siin nimetatud Linde kiri (10. I 1914) sisaldab kaastundeavaldust Vildele tema näidendi «Tabamata ime» auhinnata jätmise puhul Eesti Kirjanduse Seltsi poolt (vrd. kiri 89, viide 2).

2 *härra Menningu «Tabamata imet»* — «Tabamata imet» etendati näitejuhi Menningu mõningate kärbetega «Vanemuises» 15. XII 1913 (vt. arvustust «Post.» 1913, nr. 290). Vrd. kiri 99, viide 2.

105

1 *ühe Tallinna kirjastajaga* — J. Lilienbach (vrd. Lilienbachi kirju Vildele KM KO fond 153, m. 2:24).

2 *Mis Teie protestiküsimuse kohta seletate* — mõeldakse Vilde konflikti Eesti Kirjanduse Seltsiga (vt. kiri 89, viide 2; vrd. ka B. Linde kiri Vildele 26. I 1914, KM KO fond 153, m. 2:25).

3 *Praegu streigivad «Päevalehe» toimetuseliikmed* — streik «Päevalehe» toimetuses tekkis 1914. a. jaanuaris toimetuseliikmete rahulolematusest peatoimetaja G. E. Luiga teguviisiga. Viimane, lähtudes isiklikest motiividest, ei arvestanud palkade kõrgendamisel toimetuseliikmete töö sisulisi väärtusi, mistõttu mõne soosingu-osalise toimetuseliikme (Schnicker) palk võrreldes teiste omaga tõusis lühikese ajaga ebanormaalselt kõrgele. Streigi tagajärjel lahkus «Päevalehe» toimetusest 7 toimetuseliiget.

4 *Ainus on Jüri Vilms* — vt. «Tallinna Teataja» 1914, nr. 21: «Toimetusele tulnud kirjad».

5 Prants, H. — vt. kiri 26, viide 2.
6 Grünfeldt, P. — vt. kiri 22, viide 4.
7 *«Virulase» streigi puhul* — «Virulase» streik, mis toimus 1910. a. jaanuaris, tekkis kokkupõrkest lehe väljaandja M. Antje ja 6 toimetuseliikme vahel. Viimased, mõistes hukka rahalise «kingituse» saatmist trükiasjade inspektorile H. Jannsenile ja ärijuhikorrektori erilist soosimist väljaandja poolt, nõudsid uue toimetaja ametisse seadmist ja ärijuhi J. A. Rahamäe eemaldamist lehe juurest. Kui lehe väljaandja hülgas esitatud nõudmised, lahkusid nõudjad «Virulase» toimetusest ja hakkasid 13. II 1910 välja andma ajalehte «Tallinna Teataja». Oma solidaarsust lahkunud toimetuseliikmetega ja «Virulasele» kaastöö tegemisest loobumist deklareeris E. Vilde avalikult «Päevalehes» 1910, nr. 24: «Kiri toimetusele».
8 *Miks «Noor-Eestil»* — mõeldakse «Noor-Eesti» rühmitusse kuuluvaid kirjanikke.
9 Kallas, Aino (1878—1956), soome kirjanik, kelle loomingus olulist osa etendab eesti ainestik; võttis sajandi algul aktiivselt osa eesti kirjanduslikust elust, kuuludes ka Eesti Kirjanduse Seltsi auhindamiskomisjoni (vrd. kiri 89, viide 2).
10 *Tallinna Kirjanduse Seltsi tänavune «auhindamine»* — Eestimaa Rahvahariduse Seltsi Kirjanduse Haruseltsi auhinnatoimkond, koosseisus: J. V. Veski, E. Hubel, H. Raudsepp, määras 1913. a. ilmunud ilukirjandusele järgmised auhinnad: I auhind G. Suitsu luuletuskogule «Tuulemaa», II auhind O. Lutsu näidenditele «Paunvere», «Kapsapea» ja «Pärijad» ja III auhind J. Mändmetsa jutustuste kogule «Isa talus». Auhinnatoimkonna otsust mööda tulid proosa alal premeerimisele ainult esmakordselt trükist ilmunud teosed, kuna luule alal seda nõuet ei esitatud (vrd. «Eestimaa Rahvahariduse Seltsi Kirjanduse Haruseltsi auhinnad 1913. a. ilukirjandusele», «Pvl.» 1914, nr. 8). Vilde, kelle «Jutustused» kui ka «Pisuhänd» jäid auhindamata, esitas E. Rahvahariduse Seltsile protestiavalduse auhindamise põhimõtete vastu (vrd. Vilde kiri Virgole 17. (4.) IV 1914, KM KO fond 155, m. 3:42).
11 *«Tabamata ime» Tallinna arvustajaile* — E. Hubel ja H. Raudsepp.
12 *Teie arvustust pole ma lugenud* — B. Linde, «Oleviku eesti draama», B. Linde ja G. Suits, «Teatri-raamat» 1913, lk. 111—132.
13 *on naljakal kombel — soomlane* — arvustus ilmus ajalehes «Helsingin Sanomat» 1913, nr. 266.
14 *O. Lutsu draamatöid* — «Paunvere» (1913), «Kapsapea» (1913), «Ärimehed» (1913).
15 *Ma annan Tammsaarele õiguse* — A. H. T. «Kirjanikud, kirjandus, abirahad», «Pvl.» 1913, nr. 294.
16 Tobias, Rudolf — vt. kiri 78, viide 2.
17 Linde, Johan (1876—1915), merendustegelane ja laevaäri juht Pärnus, toetas majanduslikult mitmesuguseid eesti kultuurilisi organisatsioone.
18 *«hulga kuulajaid suurde saali kokku meelitanud»* — kirjeldusi R. Tobia kontserdi kohta vt. «Pvl.» 1914, nr. 8; nr. 11; nr. 16.
19 Ilmunud saksakeelse kriitika tõlge:

«Kuningliku ülikooli kontserdisaalis leidis aset Rudolf Tobia kompositsiooni- ja oreliõhtu. Blüthneri orkester, segakoor ja soolokvartett (Elisabeth Ohlshoff, Minna Tube, Erich Suckmann ja Gottfried Krüger) olid kaastegevad, peale selle härra prof. Becker (orel). Kõigepealt mängis kontserdiandja patuga pooleks orelil Bachi «Passacaglia't», sellele järgnesid eranditult tema enda kompositsioonid: kaks episoodi eesti rahvuseeposest «Kalevipoeg», kaks fragmenti kantaadist «Eulesia» ja fragment oratooriumi «Joona läkitus» esimesest osast. «Eesti» muusikas (ballaad sopranile ja orkestrile ja melodramaatiline epiloog) taotleb Tobias, osutades tehnikas silmapaistvat saamatust, omapäraseid väljendusvorme. Ta tahab tabada erakordset, seda peame tunnistama. Aga tahtmise ja võimise vahel haigutab suur kuristik, nii suur kuristik, et talle esialgu peab soovitama tegelda ainult kompositsiooniõpingutega ja oma kujundusvõime edasiarendamist vanade meistrite najal. Veidi rõõmustavamaid muljeid pakkus kuulajaile õhtu järgnev osa, kuigi üldiselt domineerima jäi naiivsus ja küündimatus. Ülimal määral avaldus härra Tobia küündimatus ka dirigendina.»

20 s. o. kui lehe juhuslik kaastööline.

21 Saksakeelse kriitika tõlge:

«Veenvaid tõendeid erakordsest loomingulisest võimest ei suutnud Tobias kõigi nende oma võimiste proovidega mitte pakkuda... Härra Tobial puudub võime oma mõtteid korraldada, oma ideid vormida, neid kõlvuliseks elujõuliseks kunstipildiks kujundada. Tema musitseerimislaad jätab sageli peaaegu segase mulje. Pilt on täiesti ebaselge ja väheütlev, muusikaline kõne üksluine, tundmus tühine»...

22 *«Tartu Päevalehes»* — «Rudolf Tobia kontsert Berliinis», «Tartu Päevaleht» 1914, nr. 25.

23 Eestikeelses tõlkes:

... «Kuid selgus, et Tobias on veel vähem dirigent kui organist.»

106

1 *maksab kirjastaja* — J. Lilienbach (vrd. J. Lilienbachi kirju Vildele KM KO fond 153, m. 2:24).

2 *Pöörasin... Suitsu poole* — vt. kiri 61.

3 *«Teatri-raamatut»* — B. Linde ja G. Suitsu toimetatud, sisaldab B. Linde artiklis «Oleviku eesti draama» muu hulgas kriitikat Vilde «Tabamata ime» kohta.

4 *«Vaba Sõna» 2. nr.* — «Vaba Sõna» 1914, nr. 2 sisaldab B. Linde artikli «Kaks mälestuspäeva», milles muu hulgas käsitletakse E. Vilde 30-aastast kirjanduslikku tegevust.

5 *ei või Knut Hamsuniga midagi ühist olla* — oma arvustuses E. Vilde «Tabamata ime» kohta (vt. viide 3) väidab B. Linde, et Vilde näidendi 2. vaatus meenutab talle stseeni norra kirjaniku K. Hamsuni näidendist «Riigi väravatel».

6 *Tallinna auhindamisest* — on mõeldud Eestimaa Rahvahariduse Seltsi Kirjanduse Haruseltsi 1913. aasta kirjandustoodangu hin-

damist (vrd. kiri 105, viide 10; Linde kiri Vildele 5. II 1914, KM KO fond 153, m. 2:25).
7 Arvatavasti E. Virgo, kes aasta algul kavatses sõita Kopenhaagenisse.
8 *Eesti Kirjanduse Seltsi uut aiääri* — on mõeldud 1913. a. kirjandusliku toodangu auhindamist Eesti Kirjanduse Seltsi poolt.
9 Sõrmus, Ed. — vt. kiri 54, viide 10.
10 On mõeldud Linde kirja Vildele 5. II 1914, KM KO fond 153, m. 2:25.

107

1 *«Voo» meeste* — vt. kiri 101, viide 13.
2 *Muni «Teadus»* — kirjastus Tallinnas, mille omanikuks oli J. Muni.
3 *karistasid mind... rahatrahviga* — on mõeldud Eestimaa Rahvahariduse Seltsi Kirjanduse Haruseltsi poolt 1913. a. ilmunud ilukirjanduse auhindamist (vrd. kiri 105, viide 10).
4 *Teile võetud korterist* — E. Virgo pidi külastama Kopenhaagenit, kuid see jäi teostamata.

108

1 *Teie reklamatsioon* — vrd. Virgo kiri Vildele 8. III 1914, KM KO fond 153, m. 4:21.
2 *«Koidu» etendus* — Viljandi teater «Koit», kes lavastas Vilde «Pisuhänna».
3 *sõbraliku õnnesoovi* — vt. T. Altermanni kiri Vildele [veebr. 1914], KM KO fond 153, m. 9:15.

109

1 *Mis aga Teie nädalakirjasse puutub* — «Tallinna Kaja», E. Virgo väljaandel ja toimetusel Tallinnas 1914—15 ilmunud illustreeritud nädala-ajakiri, millele Vilde Kopenhaagenis elades saatis kaastööd sõjaaegsest elust-olust välismaal.
2 *«Simplicissimus»* — Münchenis 1896 asutatud poliitiline pilkeajakiri.
3 *«Pisuhänna» etendajate arvustuses* — oma kirjas Vildele 20. III (2. IV) 1914 (KM KO fond 153, m. 4:21) esitab Virgo arvustavaid märkusi «Estonias» lavastatud Vilde «Pisuhänna» kohta, leides, et see olevat olnud nõrgem, kui arvustuste järgi võis arvata.
4 *Parikate poolt* — fotograafid Tallinnas (foto Parikas).
5 *pr. Luiga* — dr. J. Luiga naine näitleja Erna Villmer.
6 *abikaasa mõjutusel* — Vilde oletab siin J. Luiga poolt oma abikaasa sihilikku mõjutamist Laura osa tõlgitsemisel, mis Vilde arvates võis tingitud olla tema ja J. Luiga vahelisest konfliktist (vrd. kiri 76 ja Vilde kiri Virgole 16. (3.) II 1913, KM KO fond 155, m. 3:42-a).
7 *«Koidu» asjus* — Virgo oma kirjades Vildele (8. III ja 20. III

(2. IV) 1914, KM KO fond 153, m. 4:21) teatab, et Viljandi «Koidu» selts on ilma loata etendanud «Pisuhända», kuna näidendi esilavastuse luba oli antud «Estonia» teatrile. Virgo kavatseb «Koidu» tegelasi kohtulikule vastutusele võtta.

110

1 Kiri on saadetud vastusena Virgo kirjale 26. IV 1914 (vkj.) (KM KO fond 153, m. 4:21).
2 *Pr. Rantaneni soovi* — kirjas Vildele 26. IV 1914 (KM KO fond 153, m. 4:21) teeb E. Virgo H. Rantaneni ülesandel Vildele ettepaneku kirjutada temale sügiseks Eestis kavatsetava ringreisi jaoks mõni lõbumäng.
3 *Kinodraama peale* — kirjas Vildele 26. IV 1914 (KM KO fond 153, m. 4:21) teeb Virgo «Estonia» näitlejate P. Pinna ja T. Altermanni soovil Vildele ettepaneku kinodraama kirjutamiseks.
4 *kirjutan praegu üht juttu* — «Mäeküla piimamees».
5 A. Simm — vt. kiri 101, viide 3.
6 *ei kaota «Vanemuine» Menninguga midagi* — oma kirjas Vildele 26. IV 1914 (KM KO fond 153, m. 4:21) teatab Virgo, et K. Menning tulevat «Vanemuisest» ära «Päevalehe» juurde.
7 *«Simson ja Delila»* — S. Lange tragikomöödia, mille teater «Vanemuine» etendas oma külaskäigul Peterburis.
8 K. A. Hindrey — vt. kiri 55, viide 3.
9 Raudsepp, Hugo (1883—1952), ajakirjanik ja kriitik, hiljem näitekirjanik.
10 *Haruseltsi auhinnamõistmisel tehtud ülekohut* — vt. kiri 105, viide 10.
11 *minu interpellatsiooni vastamisega* — Vilde andis Tallinna Kirjanduse Haruseltsile vastuvaidluse seltsi auhinnamõistmise kohta (vt. Vilde kiri Virgole 17. (4.) IV 1914, KM KO fond 155, m. 3:42). Vastuvaidluse originaal on seni leidmata.

111

1 *«Kas paatos ja klassika»* ja teised Vilde kirjutised on ilmunud ajakirjas «Tallinna Kaja» 1915.
2 *et leht edaspidi Pihlaka kirjastusel ilmuvat* — lähemalt põhjustest vt. Virgo kiri Vildele 3/16. II 1915, KM KO fond 153, m. 4:21.
3 *Teie lehest kuulen* — «Tallinna Kaja» 1914, nr. 17.
4 *«Kaagi» ajast* — võlg pärines Vilde poliitilise pilkelehe «Kaagi» trükkimise ajast 1906.
5 *«Otava»* — kirjastus Helsingis.
6 *«Tartu Päevaleht»* — Tartus 1913—1916 ilmunud ajaleht.
7 *«Tallinna Teataja»* — vt. kiri 72, viide 4.

112

1 *honorarisekeldustega* — on mõeldud «Noor-Eesti» III albumis ilmunud Vilde jutustuse «Kuival» honorari kinnipidamist kir-

jastuse poolt, vaatamata mitmekordsele autori meeldetuletusele (vrd. Linde kiri Vildele 23. III 1914, KM KO fond 153, m. 2:25).
2 *väikese deklaratsiooni saatma* — E. Vilde 50 aasta sünnipäeva tähistamiseks ilmus «Tartu Päevalehes» (1915, nr. 42) sellekohane kirjutis B. Lindelt. Samas lehes avaldas B. Linde katkendeid temale saadetud paarist Vilde kirjast (48, 55). Vilde õiendus erakirjade asjus ilmus «Tartu Päevalehes» 1915, nr. 60.
3 *sule all oleva pikema jutustuse* — «Mäeküla piimamees».
4 «*Vaba Sõna*» — vt. kiri 101, viide 14.

113

1 *määratud romaan* — «Mäeküla piimamees».
2 *Teie uusi ettepanekuid* — mõeldakse E. Virgo ettepanekut redutseerida «Tallinna Kaja» kaastöö honorari 10 kop. pealt realt 5 kopikale (vrd. Virgo kiri Vildele 15. V 1915, KM KO fond 153, m. 4:21).
3 *Teie leht* — «Tallinna Kaja».
4 *et esietendus juba kevadel pidi olema* — «Pisuhänd» tuli lavale Soomes 1915. a. sügishooajal (vrd. ka Virgo kiri Vildele 24. X (6. XI) 1915, KM KO fond 153, m. 4:21).
5 *midagi ei või ära anda* — vrd. kiri 111, viide 4.

114

1 *Hr. Kampmannile saadetud andmetega* — vt. kiri 82, 85, 103.
2 *sule all olev töö* — «Mäeküla piimamees».
3 *kahesuguste väljaannete peale* — kõne on Vilde naljajuttude röövtrükist (vrd. Linde kiri Vildele 11. VII 1915, KM KO fond 153, m. 2:25).

115

1 *oma romaani* — «Mäeküla piimamees».
2 *Teie kirja soome lepingute poolest* — vt. Virgo kiri Vildele 24. X (6. XI) 1915, KM KO fond 153, m. 4:21.
3 *provisioonist lahtiütlemine* — kirjastus «Maa» loobus % võtmisest Vilde Soomes lavastatavate näidendite etendus-honoraride sissekasseerimise eest.
4 *alandatud hinna eest* — «Tallinna Kaja» maksis algul realt 10 kop., hiljem alandas hinna 5 kopikale (vrd. kiri 113, viide 2).
5 *Teie lehe 37. nr.* — «Tallinna Kaja».

116

1 Linnamägi, J. — vt. kiri 75, viide 2.
2 «*Pärija*» — ilmus «Side» nime all 1922.
3 *varemalt kõnes olnud kauba põhjal* — «Estonia» teater saatis Vildele näidendi «Pärija» e. «Side» eest honorari 1300 rbl. (vrd. J. Linnamäe kirju Vildele KM KO fond 153, m. 2:26; 10:5).

L. Raud.

EDUARD VILDE KIRJADEST.

Ligi kolmveerand sajandit tagasi alustas Keila Karjaküla mõisa opmanni 18-aastane poeg Eedi, pärastine tuntud eesti kirjanik Eduard Vilde, üht oma kirja sõbrale järgmiselt: «Põletan praegu eht mahorkat ühe piibu seest, mis oma noore ea sees rasvaküünla lühtri toru oli ja millele ma kukepuust varre taha tegin. (Mul puudub niihästi parem tubakas kui postpaber. Ajad halvad!)» (Vt. kiri 1.)

Jah, ajad võisid mõnikord halvad olla isegi opmanni pojal, sest see opmann ei osanud Weitzenbergi «vana opmanni» kombel maist vara kokku ajada. Poeg aga põles huvist laia maailma ja inimesi näha. Nii astuski ta «muretu nooruse» julge sammuga omal käel inimeste sekka. Tagasihoidliku isa ülemeelikust pojast kasvas paari aastakümne jooksul kuulus kirjanik. Ta võis «kahtlase haisuga» kukepuust piibu vahetada (ja mitte just viimast sorti) paberosside vastu ning kirjapaberigi pärast ei tarvitsenud enam vabandada, ometi — ajad ei muutunud õieti kunagi päris headeks.

Käesolev valimik E. Vilde kirju tutvustab meid lähemalt kirjaniku argipäevaga, mis pahatihti kulges «halbade aegade» tähe all. Valimik sisaldab enne Suurt Oktoobrirevolutsiooni kirjutatud kirju ja haarab seega tähtsamat loomingulist perioodi kirjaniku elust. Kahjuks on meie kasutuses vähe kirju tema loomingu kõrgaja varasematest aastatest (XIX saj. lõpp ja XX saj. algus), mistõttu valik selles osas on eriti lünklik.

Valiku tegemisel on arvestatud esijoones neid kirju, mis pakuvad materjali Vilde eluloo, tema ühiskondlike ja kirjanduslike vaadete lähemaks tundmaõppimiseks. Hulk valitud kirju valgustavad otseselt üksikteoste saamislugu, kirjastamist, näidendite lavastamist, autori hinnanguid oma teostele jms.

Vilde kirju lugedes ei saa unustada tema enesepihtimist, et tal tõelisi sõpru peale oma abikaasa pole olnud (vt. kiri 82). Ka seiklushõngust kantud noore-ea sõprussuhted J. H. Vahtriku ja A. Buschiga jahtusid ja arenesid hiljem peamiselt ärisuheteks, katkedes peaaegu täiesti Vilde siirdumisega maapakku.

Suur osa Vilde kirju, eriti maapao tingimustes tekkinud kirjavahetus, on põhiliselt asjatalitusliku iseloomuga. Nende taga kummitab sageli *nervus rerum gerendarum* — raha. Aga see ei vähenda kirjade väärtust. Vastuoksa, mingi alasti tõde vaatab meile vastu nendest ridadest. Meie ees seisab ilustamata kapitalistlik tegelikkus ja selle taustal oma maise eksistentsi eest võitlev kirjanik — inimene.

Peatume järgnevas kirjade valiku sisulise külje juures.

Vilde 80-ndate ja 90-ndate aastate kirjad J. H. Vahtrikule ja A. Buschile valgustavad kõigepealt tema tegevust aja- ja jutukirjanikuna. Nad algavad «halbade aegade» kiuste üsna lustlike seikluste meenutamisega «Lootuse» seltsis (vt. kiri 1) ja muutuvad aasta-aastalt asjalikumaks, säilitades siiski kerge, naljatleva põhilaadi. Neis peegeldub Vilde ettevõtlikkus, tema algatus- ja organiseerimisvõime.

Noor 22-aastane Vilde, kellel seljataga ligi kolmeaastane ajalehetöö «Virulase» toimetuses, otsustab K. A. Hermannilt ära osta «Postimehe». Ja kohe on «halvad ajad» platsis. «Issand jumal, kui palju mul praegu muret ja vaeva on! Raha, raha, kust saab raha! Aga saama peab.» (Vt. kiri 2.)

Ja saigi. Laenas kokku nii sugulastelt kui võõrastelt umbes 700 rbl. Heas usus oma edusse organiseeris kohe Tallinnas «Postimehe» abitalituse (vrd. kiri 2), kuhu kutsus ametisse oma sõbra J. H. Vahtriku. Kuid noor kirjanik unustas, et tema «Musta mantliga mees» oli talle valitseva kihi silmis toonud peaaegu «sotsiaaldemokraatlase» kuulsuse. Ülemtrükivalitsus muutus ettevaatlikuks ega kinnitanud Vildet lehe väljaandjaks ega toimetajaks. Ta jäi esialgu «Postimehe» toimetusse. Kuid varsti lahkus ta siit «töö üksluise kuivuse pärast».

Kirjad Vahtrikule ja Buschile puudutavad ainult põgusalt Vilde tegevust pärast «Postimehe» juurest lahkumist. Rohkem pakub selles suhtes eluloo-visand, mille ta saatis kirjandusloolasele M. Kampmannile 1912. aastal (vt. kiri 82). Sellest selgub, et 80-ndate aastate lõpul tegeles ta jutustuste kirjutamise kõrval Tallinnas «Revalsche Zeitungi» reporterina, proovis õnne teatrilavale pääsemiseks, lõi siis viimasele käega ja purjetas 1889. a. suvel, kolm rubla taskus, Riiga.

Julge pealehakkamine ei jätnud teda siingi maha. Ta jutustuse «Rõugearmid» tõlge avaldati Riia saksa ajalehes ja talle endale anti koht sama ajalehe toimetusse. Kuid «magus unistus» ... «kõike näha, maailma-linna kihavust maitsta, ennast kord elu ookeanis õõtsutada lasta» viis ta juba järgmisel sügisel edasi Berliini.

Sukeldumine «suurlinna ookeani» tõi kirjanikule kaunis kibedaid elukogemusi. Pidevalt kummitas rahapuudus. Abiellumisega tehtud eksisamm kasvatas sisemist rahutust. Kirjaniku pilk jäi üha rohkem peatuma suurlinna elu varjukülgedele, mille tagajärjeks oli huvi tekkimine ühiskondlike probleemide vastu.

Kui Vilde pärast Berliinist tagasipöördumist 1893. a. sügisel teistkordselt asus tööle «Postimehe» toimetusse, oli ta silmaring tublisti laienenud, ta arvustusvõime kasvanud. Ka nõuded ajalehetöö suhtes olid vahepeal tõusnud, nii et «Postimehe» juures harrastatav tööstiil tundus talle täiesti kaootilisena. Siin toimus «kõik töö ja tegevus plaanita ja sihita», sest toimetuse koosseis oli väga nõrk ja toimetaja K. A. Hermann armastas harva end segada toimetustöösse. Eesti kodanluse hilisem juht J. Tõnisson, kes samuti kuulus toimetuse koosseisu, paistis Vildele kohe silma oma kõrgi suhtumisega teistesse. Lehe tehniline personal oli äärmiselt nõrk ja asi paistis esialgu paremate tulemuste saavutamiseks olevat täiesti lootusetu.

Lehe sisuga ei olnud Vilde sugugi rahul. Ta tahtis lehte mahutada pikemaid, huvitavamaid artikleid, aga põrkas võimuahne Tõnissoni vastu, kes «potsis» lehe «oma vallavanemate-kirja täis» (vt. kiri 21). Ka Tallinna abitalitusest Vahtriku saadetud sõnumid ei vastanud

nõuetele ja Vilde pidi teda kogu aja kirjalikult instrueerima, mida saata, mida mitte, kuidas kirjutada (vt. kiri 22, 23, 29 jt.). Üldse võttis Vilde lehe saatust väga tõsiselt, pani mängu kõik, et lugejaid juurde võita. Ta pidas võitlust Tõnissoni tagurlik-individualistlike taotlustega lehe sisulise külje pärast, sest Tõnissoni juhtmõtteks oli, nagu Vilde ütleb: «mitte seda kirjutada, mis rahvale meeldib, vaid seda, mis talle enesele lõbu teeb» (vt. kiri 24). Samuti tuli tal jagada maid, «noomida, jöriseda ja iriseda» «Postimehe» «paksunahalise» toimetajaga, kes oma mugavuses igasuguseid vigu vabandas ja asjal laskis isevoolu teed areneda. Toimetaja, hinnates ainult «tudeeritud» mehi, maksis näit. J. Tõnissonile kuus 75 rbl., teised pidid aga leppima 25 rublaga. Seetõttu vahetus personal sageli ja head tööjõudu selle tasu eest polnud saada. Nii peab Vilde tihti rabelema peaaegu üksi või siis läbi ajama halbade, kogenemata tööjõududega (vt. kiri 24, 26).

J. H. Vahtrikule saadetud kirjad (kiri 21 jj.) peegeldavad Vilde silmapaistvaid kogemusi ajalehetöös, tema rahulolematust lehe sisulise kui ka tehnilise tasemega ja üritusi selle parandamiseks. Nad näitavad lehe juhtkonna loidust, väikekodanlikku rahulolu enesega, takerdumist kivinenud šabloonidesse ja vastuseisu igasugustele uuendustele. Vilde püüdeks aga oli ajalehte aktiviseerida, hoiduda tühisest kribu-krabust, muuta lehe sisu elulähedasemaks ja laiadele hulkadele huvitavamaks.

Kirjad Vahtrikule ja Buschile tutvustavad meid mõnevõrra ka Vilde varasemate juttude sünnivaludega. Ei ole kaugeltki kõik need jutud ja romaanid käisest raputatud, nagu tihti kaldutakse arvama. Kuidas «Röövitud tiibade» algus kümnete lehekülgede kaupa paberikorvi lendas, sellest võime lugeda 11-ndas kirjas. «Peatüki kirjutan, teise kustutan, ja jälle uuesti peale! Meel on vahel nii haige, et ei tahaks iseennast näha,» pihib Vilde Vahtrikule jutustuse «Karikas kihvti» saamisloost (vt. kiri 18).

Vaatamata seda laadi pihtimustele meenutavad 80-ndate ja 90-ndate aastate alguse kirjad oma põhilaadilt lõbusatujulist nalja- ja seiklusjuttude Vildet. Tartu etapp (1893—1896) toob aga uue noodi kirjadesse. Kaob muretus. Autor muutub nõudlikumaks nii enese kui ka teiste vastu. Kirjadesse sugeneb rahulolematust ümbritseva olukorraga. Ilmselt on kirjanik üle kasvamas «Postimehe» ringkondade piiratud väikekodanlikust ellusuhtumisest. 1895. a. 2. oktoobri kirjas Vahtrikule kuulemegi uutest teetähistest, milleni on välja jõudnud kolmekümnenda künnise ületanud Vilde (vt. kiri 30).

1890-ndate aastate teisest poolest alates muutub Vilde kirjavahetus üsna hõredaks. Lõdveneb kontakt seniste sõprade ja tuttavatega. Silmapiirile kerkivad uued inimesed, uued tutvused. Nende hulgas on oma aja demokraatlike ideedega kaasaminevaid mitmesuguste kihtide esindajaid (üliõpilasi, ametnikke, ajakirjanikke jts.). Nende hulgas on ka Linda Jürmann — pärastine kirjaniku elukaaslane.

Vilde ei olnud just «heas vormis», kui juhus 1904. a. kevadel ta kokku viis Viljandimaa tüdruku Linda Jürmanniga. Elu, mis vahel oli libisenud üle karide ja vahel kippus käima liiga «laias kaares», oli ta külge pookinud jahedalt üleoleva elumehehoiaku. Ja äkki seisis ta ees lihtne, tagasihoidlik neiu, kelles Vilde juba esimesel kohtu-

misel avastas intellektuaalselt arenenud, vabameelsete vaadetega naise. Ei aidanud siin enam elumehelik jahedus ega mõistuse ülekutse olla ettevaatlik naistega. Neljakümnele lähenev kirjanik muutus selle nooruslikult sädeleva neiu ees relvituks ja — alistus.

Vilde kirjad Linda Jürmannile nende tutvuse algaegadest kõnelevad kirjaniku sügavast kiindumusest ja kartusest kaotada leitud «elumõte». Vaevalt meist keegi «Prohvet Maltsvetti» lugedes on mõelnud sellele, mis maksis kirjanikul ligi paar kuud eemal olla «oma Lindast» Krimmis ja Kaukaasias Maltsveti-jahil. Tema tolleaegsetest ahastavatest meeleoludest loeme kirjades, mis leiduvad siin valimikus (kiri 32 jj.). Rohkem soovijaile aga pakuvad lisa, nii-öelda puht-armastuskirjade näol, Kirjandusmuuseumi fondid.

Nii astus siis Vilde eluteele Eeva Marlandile («Tabamata imest») sarnanev «päikesenaine». Ta liitis oma saatuse kirjanikuga, kellele ta oma terve eluhoiakuga sai moraalseks toeks, sõbraks ja hoolitsevaks naiseks. Sellele vabatahtlikule armastus- ja sõprusliidule polnud vaja peale lugeda papi sõnu; ta oli ilma selletagi kindel. Ka tolleaegne vabameelselt mõtlev intelligents ei jätnud kasutamata juhust, et oma poolehoidu avaldada julgelt astutud sammule (vt. kiri 35 ja 36).

Aga «noorpaar» tegi oma arvestuses vea, kui ta lootis pikemaks ajaks kaduda Tartust, et elada segamatult Otepää mägismaa metsade vaikuses (vt. kiri 35). Lähenev revolutsioon tõmbas peagi kriipsu läbi Pühajärve läikivate vete ja metsatihnikute romantikast. Kahjuks vähesed erakirjad jätavad lähemalt valgustamata selle sündmusrohke lõigu kirjaniku elust ja tegevusest.

1905.—1907. aasta revolutsioon lahutas Vilde koos abikaasaga pikemaks ajaks kodumaast. Ligi 12 aastat oli kirjanik sunnitud sööma maapagulase kibedat leiba. Maapaos tutvus ta juba esimestel päevadel «sõbraga», kes sai ta lahutamatuks kaaslaseks võõrsil viibitud aastate jooksul. See «sõber» pidas päevast päeva vahti ta selja taga, kell käes ja nõiasõna suus: «Rida on raha — rida on leib! Tee ridu, vend! Tee ridu, vend! Tee kergesti hüppavaid ridu, mu vend!» [1]

Seda kibedat eneseirooniat ei saa unustada, kui me järgnevas peatume Vilde maapao-aegsete kirjade juures.

Sattunud Lääne-Euroopasse, püüdis Vilde end kõigepealt veepeal hoida kaastööga saksa sotsiaaldemokraatlikus ajakirjanduses. Kuid need sissetulekud olid siiski väga juhuslikud; tuli otsida lisa. Kodumaalt lahkudes jäi Vildel pooleli «Uudistes» ilmuv romaan «Prohvet Maltsvet». Selle avaldamise võimaluste selgitamiseks pöörduski ta juba 1906. a. algul Tallinna kirjastaja Pihlaka poole. Siitpeale algabki närvesöövkauplemine ja tingimine selle rändraamatukaupmehest ülestrüginud kirjastajaga.

Nõustunud kirjastama Vilde romaani, ei asu Pihlakas ometi vajaliku hooga ettevõtte juurde, vaid venitab, toob ette põhjendamata takistusi ega reageeri sageli üldse kirjadele. Kannatuse kaotanud kirjanik otsib vahepeal mujalt elatusvahendeid, hakates Helsingis 1906. aasta suvel välja andma ajakirja «Kaak». Kaudsed teated, et

[1] E. Vilde, «Sõber» (1912). «Jutustused» IV, 1953, lk. 439.

teda üha edasi jälitatakse, viivad ta kodumaa asemel tagasi Lääne-Euroopasse. Algab uus kauplemine Pihlakaga.

Millisesse karjuvasse olukorda kirjastaja külma südamerahuga tõukas võõrsil puudust kannatava kirjaniku, seda võime lugeda Vilde kirjast Pihlakale detsembris 1906: «Ma panen imeks, missuguse südamerahuga Teie mind otsekohe nälja kätte olete jätnud. Teie teadsite, et mul p r a e g u Teie töö ainumaks sissetuleku-allikaks on, Teie kuulsite minu viimasest kirjast, et mul raha otsas on, Teie olite oma s õ n a andnud mulle iga tehtud poogna eest honorari kohe ära maksta. Kõigest hoolimata ei võta Teie vaevaks mulle vähemalt viibimata kirjutadagi, et Teie raha ei saada, vaid lasete mind kaks nädalat asjata oodata ja teatate siis, kus ma raha mujalt nõutamata olen jätnud, et Teie mind ilma jätate» (vt. kiri 40).

Pihlakas hakkas alles siis asja liigutama, kui Vilde ähvardas töö katkestada. Aga see oleks tähendanud rasvase suutäie käest libisemist, sest Pihlakas teadis väga hästi, et Vilde teosed oli «minev kaup». Ta teeb ettepaneku sõlmida kirjalik leping, mis Vilde poolt leiabki fikseerimist (vt. kiri 41). Kuid asja see palju ei paranda. Pihlakas püüab võimalikult venitada maksmisega, nii et Vildel on põhjust talle ette heita fakti, et kirjastaja mitte ühtainust korda pole kinni pidanud honorari saatmise tähtajast (vt. kiri 44).

Pihlaka kopika-kröönimist tõendab ilmekalt seegi, et ta honorarisummadest pidevalt maha arvestas saatekulu, kuigi lepingu põhjal selle pidi kandma kirjastaja (vt. kiri 43). Et töötasu kättesaamist kuidagi kindlustada, oli Vilde sunnitud kasutama oma Tallinnas elavate sugulaste abi, kes tema volitusel käisid Pihlakalt honorari kätte mangumas. Teose lõpp-poognad saatiski ta sugulaste juurde, kes neid enne kirjastajale välja ei andnud, kuni viimane nõutava summa tasus. Säärane nurumine ja mangumine tüütas ja pahandas Vildet niivõrd, et ta pärast «Prohvet Maltsveti» ilmumist (1908) hakkas oma tööde kirjastamiseks pinda sondeerima teiste kodumaa kirjastajate juures.

Kõigepealt kirjutas ta «Noor-Eesti» kirjastuse esindajale B. Lindele, tunnistades avameelselt oma nii majanduslikku kui ka sellest olenevat vaimset kitsikust: «Minu aineline seisukord on korratu. Mured rõhuvad vaimu maha, närvid on otsas» (vt. kiri 45). Vilde pakkus «Noor-Eestile» jutustusi ja kogutud teoste kirjastamist. Vajaliku kapitali puudusel ei saanud «Noor-Eesti» Vilde ettepanekut vastu võtta. Ka läbirääkimised väiksemate kirjastajatega (Reevits, Karlson, Busch) ei andnud tulemusi. Vilde oli jällegi sunnitud pöörduma Pihlaka poole, trööstides end esialgu sellega, et viimane ei ole just täielik kelm, vaid visa maksja (vt. kiri 49).

Kauplemisel kogutud teoste hinna juures aga veendus Vilde varsti, kuidas Pihlakas, kasutades äriknihve ja Vilde rahapuudust, hakkas teda armutult seina äärde suruma, et alla lüüa tema kogutud teoste hinda. Vildel oli eemalt raske temaga võitlust pidada, kuid nii kergesti ta end siiski koorida ei lasknud. Saanud B. Lindelt vastava nõusoleku «Noor-Eesti» nime mängu tõmbamiseks, ähvardas ta kogutud teosed anda viimasele, kui Pihlakas neid temalt poolmuidu kavatseb ära võtta. Siinjuures oli Vilde tagasihoidlikuks nõudeks kindlustada enesele mõne aasta kohta umbes 50 rbl. kindlat kuu-

sissetulekut. Ta saavutas suure vaevaga selle, et Pihlakas nõustus maksma 20 rbl. poognast, see tähendas u. 40 rbl. kuus. Kaup kujunes Vilde kahjuks, sest hiljem selgus, et avaldamisele tulevate poognate arv ületas esialgse arvestuse rohkema kui 50 poogna võrra. See aga tähendas Vildel ilmajäämist 1000 rublast (vt. kiri 58).

Arusaamatusi honorari tasumisel esineb teistegi kirjastajatega. Kuigi «Noor-Eesti» esindaja B. Linde esialgu avaldas vastutulekut Vildele kodumaiste kirjastusolude selgitamisel, siis hiljem «Noor-Eesti» III albumis ilmunud novelli «Kuival» honorari kinnipidamine kirjastuse poolt tõendab omakorda sellegi äri ja tema tegelaste hoolimatust kirjaniku vastu (vt. kiri 61).

Hulk kirju käesolevas valimikus valgustavad Vilde vahekorda «Maa» kirjastuse juhi Ed. Virgoga (vt. kiri 62 jj.). Vilde kokkupuuted viimasega algasid sajandi algul, millal Virgo tegutses ajakirjanikuna, «Teataja» kaastöölisena ja pärast selle sulgemist (1906) ajalehe «Sõnumed» toimetajana. Tol ajal läks Virgo kaasa radikaalsete ringkondadega ja oli sunnitud ajutiselt viibima isegi maapaos.

Oma kohustusi Vilde vastu täitis Virgo kirjastus esimestel aastatel (s. o. 1912—1914) võrdlemisi korrektselt, nagu seda tunnustavalt märgib ka Vilde (vt. kiri 107, 110). Virgo kaudu sai viimane mõningat informatsiooni ka kodumaa kirjandus- ja kultuurielu telgitagustest (vt. kiri 75 jj.). Kuid esimese maailmasõja lõpuaastate soodus konjunktuur meelitas Virgo äritsemisele soome paberiga. See oli kaugelt tulusam ebakindlaks muutunud kirjastustegevusest. Hangeldamishoos hakkab ikka sagedamini ununema Kopenhaageni tööliskvartaalis kodumaauudiseid ootav kirjanik. Kirjavahetusse tekivad pausid. Kirjutab Vilde, kuid Virgo ei vasta või venitab vastusega. Kordub tuttav lugu: viivitamine honorariga. Jälle on kaalul kirjaniku kannatus. Jälle peab ta manguma: «Ma palun Teid nüüd veel kord t u n g i v a l t mulle minu tööpalka mitte kauemini keelata, sest minu seisukord on äärmiselt tõsine» (vt. kiri 113).

Peale Pihlaka ja Virgo kirjastas kodumaal Vilde teoseid ka «Mõtte» kirjastus, mille juhiks oli proletaarne kirjanik J. Lilienbach. Nendevahelisest kirjavahetusest on säilinud kahjuks ainult Lilienbachi kirjad Vildele.[1] Viimastest ja ka Vilde kirjadest Virgole selgub, et Lilienbach, hinnates kõrgelt Vildet kirjanikuna, püüdis talle maksta võimalikult head honorari.[2] Kuid Lilienbach, kelle kirjastus ei omanud vajalikku tegevuskapitali, rabeles ise pidevalt maksuraskustes. Seepärast ei suutnud ta heast tahtest hoolimata alati oma lubadusi täita. Nii jäi ka teoksilolev kirjastusleping nende vahel lõpuks ikkagi sõlmimata, sest Vilde oma kogemuste põhjal ei näinud eeldusi selle realiseerimiseks Lilienbachi poolt (vt. kiri 96, 101, 107—110 jt.).

Eeltoodust selgub, et Vilde pidi maapaos päevast päeva valvel olema oma kirjastajate lubaduste ja nende täitmise üle. See häiris kirjaniku töömeeleolu ja kõigutas usku kodumaa heatahtlusse tema vastu.

Kuid mitte üksi kodumaa hoolimatute ja omakasupüüdlike kirjastajatega ei tulnud Vildel võõrsil võidelda. 1910-ndate aastate kirjad

---

[1] KM KO fond 153, m. 2:21, 24; 10:3.

[2] Vrd. Linda Jürmanni kiri E. Virgole. Kommentaarid, lk. 605.

näitavad tema jätkuvat võitlust kodumaa tagurliku kodanlusega, eriti selle osaga, mille taimelavaks oli Tartu väikekodanlik «Postimehe» ja sellega tihedalt liitunud Eesti Kirjanduse Seltsi juhtiv ringkond.

Vilde maailmavaateline hoiak oli kodanlusele pinnaks silmas juba läinud sajandil. Kuigi kaasaegne arvustus tunnustavalt esile tõstis Vilde kirjanduslikke võimeid, heitis ta temale tihti ette tema teostes ilmnevat «tendentsi». Vahekorrad teravnesid eriti 1905. aasta revolutsioonilises õhkkonnas, mil Vilde «Kaagis» ja mujal asus teravalt ründama kontrrevolutsioonilist kodanlust. Seetõttu viimase hoiak kirjaniku suhtes kujunes paratamatult vaenulikuks. Vilde on sellest teadlik ja iseloomustab kodanliku arvustuse suhtumist temasse järgmiselt: «Kui ma veel triviaalseid ajaviitejuttusid kirjutasin, siis oli arvustus ülisõbralik; polnud ka viga, kui ma talupoja ja mõisniku vahekorda kriitiliselt kujutasin. Aga ma langesin kohe andeta ja maitseta käpardiks alla, kui mu sulg arvustavalt eesti kodanlust hakkas puudutama» (vt. kiri 82, lk. 441).

Kodanluse hoiakut kirjaniku suhtes iseloomustab tabavalt Vilde ja Eesti Kirjanduse Seltsi auhinnatüli 1913. a. algul. Küsimus leiab Vilde poolt valgustamist paljudes kirjades, eriti aga pikemas avalikus kirjas Eesti Kirjanduse Seltsile, mille ta koostas kodumaalt saadud kirjade ja dokumentide põhjal (vt. kiri 89).

Selles paljastab Vilde osavalt argumenteerides kodanliku moraali silmakirjalikkust, mis lubab üksikutel tegelastel küsimuse õiglasest ja avameelsest lahendamisest kõrvale hiilida ja sealjuures oma käed süüst puhtaks pesta.

Peale tagurliku kodanluse silmakirjatsemise ja ärimoraali paljastamise pakuvad mõned Vilde maapao-aegsed kirjad ka tänuväärt materjali tema maailmavaate ja kirjanduslike tõekspidamiste kohta. Ses mõttes on tähelepandavad eluloovisandid M. Kampmannile (vt. kiri 82, 85, 103), mõned kirjad B. Lindele (vt. kiri 48, 57 jt.) ja E. Virgole (vt. kiri 71, 81 jt.).

Esimestes jutustab Vilde lähemalt oma lapsepõlvest ja vanematest, oma haridus-, ajakirjaniku- ja kirjanikuteest. Idealistlikel positsioonidel asuvale kirjandusloolasele püüab ta selgitada oma maailmavaatelisi seisukohti ja nendest tulenevaid loomingulisi põhimõtteid. Nimetades end realistiks «vaimulaadi ja maailmavaate» pärast, rõhutab ta realistliku kirjanduse suurt väärtust kunstilistes kujudes pakutava ühiskonnakriitika pärast. Et vältida oma teoste võimalikke väärtõlgitsusi, näitab ta kirjandusloo koostajale mitmel puhul kätte nende põhi-idee.

Ta tõstab esile oma kirjanduslikud õpetajad lääne kui ka vene klassikast ning annab eitava hinnangu manduva kodanluse huvisid teenivale dekadentlikule kirjandussuunale. Kirjades B. Lindele osutab ta dekadentismi ideoloogilisele põlvnemisele võõrsilt ning tõmbab terava joone kahe erineva suhtumise vahele loomingulisse protsessi. «Teie, «Noor-Eesti» mehed, olete kirjanduslikkude v o r m i d e orjuses nähtavasti väga kinni, mina pean s i s u palju tähtsamaks,» kirjutab Vilde otseselt noor-eestlasele (B. Lindele) endale (vt. kiri 48).

Ka eesti kirjanduskriitikaga pole Vilde rahul. Ta leiab, et suurem osa arvustajaid on «ideoloogilise tupe ja kesta sees kinni». Nad ei

taipa nähtuse põhjusi ega oska teost analüüsida; nende seisukohad on segased ja hindamisalused kõikuvad (vt. kiri 48).

Kirjad E. Virgole valgustavad lähemalt Vilde näidendite saamislugu, nende etendamise ja tõlkimise küsimusi. Üksikasjalisema käsitluse osaliseks saab «Tabamata ime». See oli näidend, mida Vilde eriti viimistles (vt. kiri 71) ja mõnes mõttes isegi «üle viimistles». Selgub, et kaasaegsele arvustusele ega ka lugejale polnud kaugeltki selge näidendi teravalt satiiriline põhilaad. Ka Virgole mitte. Seepärast peab Vilde päris üksikute tegelaste kaupa lahti mõtestama nende olemuse ja oma kavatsused näidendiga.

On selge, et näidendi mõistmist mõnevõrra takistas just see eriline viimistlemine, mõistamisi ütlemine, mille kohta Vilde ise kirjutab, et ta ei tahtnud publikule nagu lapsele puru suhu teha ja temale «orgiga ette ja taha» näidata: «see tähendab seda, see seda». Tema kavatsuseks oli «sagedasti ainult külgepuutumisi (Anspielungen) stiili peensuse (Minu sõrendus, L. R.) tulul» tarvitada (vt. kiri 81). «Tabamata ime» tänapäeva lahtimõtestajaile («Vanemuise» lavastus, arvustused) on ilmselt teenäitajaiks olnud need teost analüüsivad kirjad Virgole.

Üldse on viimati mainitud kirjad Kampmannile, Lindele ja Virgole olulisemaid allikaid kirjaniku eluloo, vaadete ja loomingu uurijaile.

*

Millisest aspektist me ka ei vaatleks kirju siin valimikus, ikka tunneme nende taga seisvat veidi kärsitut, alati löögivalmis, elule õigustatud nõudmistega lähenevat kirjanikku. Ta ei halise ega palu, vaid asub julgesti rünnakule seal, kus ta on veendunud oma seisukohtade õigsuses. Ta ei keeruta ega meelita: ta on otsekohene iseloom, kes nõuab selgeid vahekordi mitte üksi rahaasjus, vaid üldse inimestevahelistes suhetes. Ta vihkab kirglikult ülekohut ja silmakirjatsemist, sahkerdamist kultuuri nimel oma kihi huvides. Selles tema võitluses oma tõekspidamiste ja eksistentsi eest paistab nagu peeglist vastu kaasaegse ühiskonna raha- ja võimuahne variserinägu.

Nii siis — mõnesugusest ühekülgsusest hoolimata on need Vilde kirjad ikkagi huvitavaks dokumendiks kirjanikust ja tema saatusest kodanlikus ühiskonnas.

L. Raud.

TOIMETUSKOLLEEGIUMI JÄRELSÕNA.

Käesoleva köitega jõuab lõpule Eduard Vilde 12-köiteline valitud teoste sari, mis ilmus aastail 1951—1957.

Valimik jutustusi, novelle ja satiirilisi lühipalasid ilmus neljas köites:

Jutustused I (1952, 15 000 eks. Kordustrükk: 1953, 15 000 eks.).

Jutustused II. Nali ja pilge (1952, 15 000 eks. Kordustrükk: 1953, 14 000 eks.).

Jutustused III (1953, 15 000 eks. Kordustrükk: 1953, 12 000 eks.).

Jutustused IV (1953, 25 000 eks.). Sisaldab ka romaani «Lunastus», romaani «Rahva sulased» alguse ja reisikirjeldused «Üle suure vee» ning «Minu vangipõlv Ellis Islandil».

Romaanid ilmusid viies köites järgmiselt:

«Külmale maale» ja **«Raudsed käed»** (1954, 20 000 eks.). «Raudsed käed» ilmus samas kujunduses veel eraldi juba 1951. aastal (8000 eks.).

«Mahtra sõda» (1955, 25 000 eks.).

«Kui Anija mehed Tallinnas käisid» (1955, 20 000 eks.).

«Prohvet Maltsvet» (1951, 15 000 eks. Kordustrükk: 1954, 20 000 eks.).

«Mäeküla piimamees» (1955, 20 000 eks.).

Teostesarja kolm viimast köidet moodustavad näidendid ja publitsistika:

Näidendid (1956, 14 000 eks.).

Reisikirjeldused (1956, 25 000 eks.).

Artikleid ja kirju (1957, 8000 eks.).

Arvestades ka E. Vilde paljude teoste korduvaid üksikväljaandeid ajavahemikul 1945—1950, on Vilde tähtsamad teosed sõjajärgsel perioodil eesti keeles levinud keskmiselt 30 000—40 000 eksemplaris.

«Teosed» tuginevad peamiselt autori enda poolt komplekteeritud ja redigeeritud «Kogutud Teoste» materjalidele. Väljastpoolt «Kogutud Teoseid» on selles sarjas perioodikast ja arhiivmaterjalidest valitud satiirilisi palasid (vt. «Jutustused» II), romaanikatkend «Rahva sulased» (vt. «Jutustused» IV), reisikirjeldusi ja põhiline osa artiklitest ja kirjadest. Viimased oma rõhuvas enamuses ilmuvad siin trükist esmakordselt. Teiselt poolt on aga nii «Kogutud Teostest» kui ka perioodikast ja kirjandusloolisest arhiivist jäänud kasutamata hulk materjale, mis ei mahtunud käesoleva sarja raamidesse. Kõik need jäävad ootama vastavaid üksikväljaandeid, jätkuvat kirjandusteaduslikku uurimistööd ja uut täielikku Eduard Vilde kogutud teoste sarja.

SISUKORD.

I. Artikleid, vesteid, poleemikat.

1. Kirjandus. «Virulane» 9. X 1884, nr. 41 7
2. Eesti näitemäng ja tema tulevik. «Virulane» 21. I 1886, nr. 4 12
3. Kirjandusest. «Postimees» 18. IV 1887, nr. 17 17
4. Eesti näitemäng. «Postimees» 23. ja 28. VI 1888, nr. 70 ja 71 20
5. Uhe päevavarga kepijoonistused liiva peale. «Postimees» 28. ja 30. VI 1888, nr. 71 ja 72 28
6. Meie kirjandusest. «Postimees» 30. VI 1888, nr. 72 . . . 34
7. Rahva hääl. «Postimees» 19. IX 1889, nr. 107 38
8. Kirjandusest. «Postimees» 3. XI 1890, nr. 125 43
9. Mõned mõtted meie kirjanduse kohta. «Postimees» 19. ja 21. II 1891, nr. 21 ja 22 46
10. Teistest lehtedest. «Postimees» 7. II 1891, nr. 16 51
11. Kirjandusest. «Postimees» 5. II 1892, nr. 29 54
12. Lendleht meie luulekirjanduse parandamiseks. «Postimees» 24. III 1893, nr. 66 58
13. Eeva. «Postimees» 21. IV 1893, nr. 86 61
14. Paar sõbralikku sõna. «Postimees» 26. IV 1893, nr. 90. . 64
15. Kirjandusest. «Postimees» 31. V, 1. ja 2. VI 1893, nr. 116, 117 ja 118 67
16. Kirjandusest. «Postimees» 24. VII 1893, nr. 161 75
17. Kirjandusest. «Postimees» 26. VII 1893, nr. 162 79
18. Eeva õun. «Postimees» 7. ja 8. IX 1893, nr. 198 ja 199 . 82
19. Kirjandusest. «Postimees» 23. IX 1893, nr. 212 87
20. Eesti näitemäng Tallinnas. «Postimees» 29. ja 30. IX 1893, nr. 217 ja 218 89
21. Haritlased. «Postimees» 25. ja 26. VII 1895, nr. 160 ja 161 93
22. Ameerika kirjanikud. «Postimees» 8., 9., 10. ja 12. VIII 1896, nr. 172—175 103
23. Kirjud kirjad.
    «Eesti Postimees» 29. VII 1899, nr. 31 114
    «Eesti Postimees» 2. IX 1899, nr. 36 118
    «Eesti Postimees» 28. X 1899, nr. 44 121
    «Eesti Postimees» 11. XI 1899, nr. 46 128
    «Eesti Postimees» 16. XII 1899, nr. 51 133
24. Gorki «Põhjas» «Estonias» ja Berliini «Väikeses Teatris». «Teataja» 19. XI (2. XII) 1903, nr. 258 143
25. Kodanlus, proletariaat ja revolutsioon. «Uudised» 28. X (10. XI) 1905, nr. 83 146

26. Eestlaste ülestõusuliikumine. «Die Neue Zeit» 1905—1906, nr. 24. Saksa keelest tõlkinud Enn Tarvel 153
27. Agraarolud eestlaste juures. «Die Neue Zeit» 1905—1906, nr. 49. Saksa keelest tõlkinud Enn Tarvel 159
28. Nilbus. «Päevaleht» 11. (24.) II 1909, nr. 34 168
29. Kava, ülevaade ja tellitud töö. «Päevaleht» 20. III (2. IV) 1909, nr. 65 174
30. Taani naisest. «Päevaleht» 5. (18.) XI 1912, nr. 255. Kogutud Teosed XXIX, Tartu 1935 176
31. Uutmoodi seltskonnaarvustus. «Päevaleht» 28. ja 29. I (10. ja 11. II) 1913, nr. 23 ja 24 182
32. Kas paatos ja klassika? «Tallinna Kaja» 17. (30.) I 1915, nr. 2 192
33. Eesti kirjanik haljal oksal. «Tartu Päevaleht» 22. I (4. II) 1915, nr. 17 194
34. Teater. «Sotsiaaldemokraat» 21. IX (4. X) 1917, nr. 18 . . 200
35. Austatud teatrisõbrad! Avasõnad «Estonia» teatri avamisel 20. augustil 1918, Saksa okupatsiooni ajal — «Valge raamat» 2; ka «Teater» 1936, nr. 6 203
36. Manalameestest. «Päevaleht» 5. III 1925, nr. 61. Kogutud Teosed XXIX, Tartu 1935 206
37. Kas halveneb kirjanduslik maitse? Koguteos «Õitsituled» 8, 1929. Kogutud Teosed XXIX, Tartu 1935 210
38. Rohkem loovat tööd, vähem teoretiseerimist. Eduard Vilde tänapäeva kirjandusest [intervjuu]. «Rahva Sõna» 9. III 1930, nr. 55 217
39. «Taara, avita!» «Jaunakas Zinas» 11. okt. 1930, nr. 231. Läti keelest tõlkinud Karl Aben 221
40. Eduard Vilde «Noor-Eestist» [intervjuu]. «Vaba Maa» 14. XII 1930, nr. 293 226
41. Kolm vaimuinimest fašismi vastu. Koguteos «Vastutusrikkal ajal». K.-ü. «Sõprus», Tallinn 1933 229
42. Kintsukaapimine jälle moes ja hoos. Ajakiri «Leek» nr. 2, märts 1934 235

II. Teoste eessõnu.

1. **Iseenesest.** Eessõna teosele «Eduard Vilde kirjatööde kogu», I vihk. Tallinn 1907 239
2. Autorilt. Kogutud Teosed I, 1923 247
3. Autorilt. Kogutud Teosed III, 1923 253
4. Autorilt. Kogutud Teosed V, 1923 255
5. Autorilt. Kogutud Teosed XV, 1928 258
6. Autorilt. Kogutud Teosed XVI, 1924 ja 1934 261
7. Autorilt. Kogutud Teosed XVIII, 1933 262
8. Autorilt. Kogutud Teosed XIX, 1934 265
9. Autorilt. Kogutud Teosed XX, 1924 268
10. Autorilt. Kogutud Teosed XXII, 1929 271
11. Autorilt. Kogutud Teosed XXIV, 1929 274
12. Autorilt. Kogutud Teosed XXVII, 1934 277
13. Autorilt. Kogutud Teosed XXX, 1934 279
14. Autorilt. Kogutud Teosed XXXI, 1929 280

1. J. H. Vahtrikule. Karjakülas, 21. sept. 1883 289
2. J. H. Vahtrikule. Karjakülas, 21. okt. 1887 290
3. J. H. Vahtrikule. Tartus, 10. jaan. 1888 292
4. A. Buschile. Tallinnas, 7. veebr. 1889 293
5. A. Buschile. Tallinnas, 26. jaan. 1889 294
6. A. Buschile. Karjakülas, 8. juunil 1889 294
7. J. H. Vahtrikule. [Riias, 26. jaan. 1890] 296
8. J. H. Vahtrikule. Riias, 4. mail 1890 297
9. A. Buschile. Berliinis, 7. nov. 1890 297
10. A. Buschile. Berliinis, 17. (5.) apr. 1891 298
11. J. H. Vahtrikule. Karjakülas, 25. juulil 1892 302
12. J. H. Vahtrikule. Karjakülas, 4. aug. 1892 303
13. J. H. Vahtrikule. [Karjakülas, sept. 1892] 304
14. J. H. Vahtrikule. Karjakülas, 23. [sept.] 1892 305
15. J. H. Vahtrikule. Karjakülas, 30. okt. 1892 306
16. J. H. Vahtrikule. Karjakülas, 10. jaan. 1893 307
17. J. H. Vahtrikule. Karjakülas, 14. jaan. 1893 307
18. J. H. Vahtrikule. Karjakülas, 22. jaan. 1893 308
19. J. H. Vahtrikule. Karjakülas, 5. veebr. 1893 309
20. J. H. Vahtrikule. [Veebruaris-märtsis 1893] 309
21. J. H. Vahtrikule. Tartus, 27. okt. 1893 310
22. J. H. Vahtrikule. Tartus, 1. nov. 1893 312
23. J. H. Vahtrikule. [Tartus, enne 10. nov. 1893] 313
24. J. H. Vahtrikule. [Tartus, 1893. a. lõpu poole] 315
25. J. H. Vahtrikule. [Tartus, 1893. a. lõpu poole] 316
26. J. H. Vahtrikule. Tartus, 7. jaan. 1894 317
27. J. H. Vahtrikule. [Tartus, 1894. a. algupoolel] 319
28. J. H. Vahtrikule. [Tartus, 1894. a. algupoolel] 319
29. J. H. Vahtrikule. Tartus, 13. sept. 1895 320
30. J. H. Vahtrikule. Tartus, 2. okt. 1895 321
31. J. Jõgeverile. Narvas, 5. märtsil 1898 322
32. L. Jürmannile. Tarhani asunduses, 3. okt. [1904] 323
33. L. Jürmannile. Kurman-Kemeltšis, 12. okt. [1904] 324
34. L. Jürmannile. Džurtši asunduses (Perekopi kreisis), 15. okt. [1904] 325
35. J. Muthmannile. Pühajärvel, 22. sept. 1905 327
36. Laius-Tähkvere õnnesoovijatele. Pühajärvel, 4. okt. 1905 328
37. G. Pihlakale. Zürichis [1906. a. algul] 329
38. G. Pihlakale. Zürichis, 3. apr. 1906 330
39. G. Pihlakale. Helsingis, 13. sept. 1906 331
40. G. Pihlakale. Kopenhaagenis, 29. (16.) dets. [1906] . . . 332
41. G. Pihlakale. Kopenhaagenis, 4. mail 1907 334
Lisa: Lepingu-tunnistus 335
42. G. Pihlakale. Kopenhaagenis, 8. okt. (25. sept.) 1907 . . . 336
43. G. Pihlakale. Nürnbergis, 11. dets. (28. nov.) 1907 338
44. G. Pihlakale. Münchenis, 20. (7.) jaan. 1908 338
45. B. Lindele. [22. (9.) juunil 1908] 340
46. G. Pihlakale. Stuttgardis, 24. (11.) juunil 1908 343
47. G. Pihlakale. Stuttgardis, 5. juulil (22. juunil) 1908 . . . 345

48. B. Lindele. Stuttgardis, 16. (3.) juulil 1908 349
49. B. Lindele. Stuttgardis, 20. (7.) juulil 1908 356
50. B. Lindele. Stuttgardis, 21. (8.) juulil 1908 358
Lisa: Leping. 27. (14.) nov. 1906 363
51. G. Pihlakale. Stuttgardis, 3. aug. (21. juulil) 1908 364
52. B. Lindele. Stuttgardis, 13. aug. 1908 366
53. G. Pihlakale. Stuttgardis, 14. (1.) aug. 1908 367
54. B. Lindele. Stuttgardis, 23. (10.) aug. 1908 367
55. B. Lindele. Stuttgardis, 11. sept. (29. aug.) 1908 369
56. B. Lindele. Stuttgardis, 24. (11.) nov. 1908 372
57. B. Lindele. Stuttgardis, 4. dets. (21. nov.) 1908 373
58. G. Pihlakale. Stuttgardis, 18. (5.) dets. 1908 377
59. G. Pihlakale. Stuttgardis, 26. (13.) dets. 1908 378
60. B. Lindele. Stuttgardis, 15. (2.) jaan. 1909 380
61. G. Suitsule. Stuttgardis, 18. (5.) dets. 1909 382
62. E. Virgole. Kopenhaagenis, 24. (11.) juulil 1912 385
63. E. Virgole. Kopenhaagenis, 10. juulil 1912 386
64. «Estonia» teatrikomisjonile. Kopenhaagenis, 12. juulil 1912 387
65. E. Virgole. Kopenhaagenis, 25. aug. 1912 388
66. «Estonia» seltsile. Kopenhaagenis, 29. (16.) aug. 1912 . . 390
67. E. Virgole. Kopenhaagenis, 29. aug. 1912 391
68. E. Virgole. Kopenhaagenis, 10. sept. 1912 391
69. E. Virgole. Kopenhaagenis, 21. (8.) sept. 1912 394
70. G. Pihlakale. [Kopenhaagenis, 1912] 395
Lisa: Lepingu muutus. 1913 396
71. E. Virgole. Kopenhaagenis, 2. okt. (19. sept.) 1912 . . . 397
72. E. Virgole. Kopenhaagenis, 14. okt. 1912 400
73. E. Virgole. Kopenhaagenis, 18. (5.) okt. 1912 402
74. E. Virgole. Kopenhaagenis, 12. nov. 1912 402
75. E. Virgole. Kopenhaagenis, 18. (5.) nov. 1912 403
76. E. Virgole. Kopenhaagenis, 30. (17.) nov. 1912 405
77. «Estonia» eestseisusele. Kopenhaagenis, 2. dets. (19. nov.) 1912 409
78. E. Virgole. Kopenhaagenis, 11. dets. 1912 410
79. E. Virgole. Kopenhaagenis, 14. (1.) dets. 1912 411
80. M. Kampmannile. Kopenhaagenis, 25. (12.) dets. 1912 . . 412
81. E. Virgole. Kopenhaagenis, 26. (13.) dets. 1912 413
82. M. Kampmannile. [Kopenhaagenis, 1912. a. lõpul]
Katked minu elust. «Looming» 1945, nr. 3, lk. 288—302 . 418
83. E. Virgole. Kopenhaagenis, 31. (18.) dets. 1912 443
84. E. Virgole. Kopenhaagenis, 31. (18.) jaan. 1913 445
85. M. Kampmannile. Kopenhaagenis, 14. (1). veebr. 1913
Minu vaimlise arenemise käik. «Looming» 1945, nr. 3, lk. 302—311 446
86. E. Virgole. Kopenhaagenis, 3. märtsil 1913 463
87. E. Virgole. Kopenhaagenis, 29. (16.) märtsil 1913 464
88. E. Virgole. Kopenhaagenis, 23. (10.) apr. 1913 468
89. **Eesti Kirjanduse Seltsile.** Kopenhaagenis, 18. (5.) aug. 1913. E. Vilde, Avalik kiri Eesti Kirjanduse Seltsile. Seletus ja protest «toetusraha» asjus. «Mõtte» kirjastus, Tallinn 1913 470

90. E. Virgole. Kopenhaagenis, 19. (6.) aug. 1913 483
91. E. Virgole. Kopenhaagenis, 8. sept. 1913 485
92. M. Kampmannile. Kopenhaagenis, 22. (9.) sept. 1913 . . . 486
93. E. Virgole. Kopenhaagenis, 25. (12.) okt. 1913 487
94. E. Virgole. Kopenhaagenis, 13. nov. 1913 490
95. E. Virgole. Kopenhaagenis, 19. nov. 1913 491
96. E. Virgole. Kopenhaagenis, 20. (7.) dets. 1913 493
97. E. Virgole. Kopenhaagenis, 21. dets. 1913 495
98. E. Virgole. Kopenhaagenis, 24. (11.) dets. 1913 496
99. E. Virgole. Kopenhaagen-Valby's, 5. jaan. 1914 497
100. M. Kampmannile. Kopenhaagen-Valby's, 12. jaan. 1914 . 498
101. E. Virgole. Valby's, 12. jaan. 1914 500
102. E. Virgole. Valby's, 20. (7.) jaan. 1914 503
103. M. Kampmannile. Valby's, 24. (11.) jaan. 1914 505
104. B. Lindele. Valby's, 3. veebr. 1914 508
105. B. Lindele. Valby's, 14. (1.) veebr. 1914 509
106. B. Lindele. Valby's, 7. märtsil 1914 515
107. E. Virgole. Valby's, 18. (5.) märtsil 1914 518
108. E. Virgole. Valby's, 24. (11.) märtsil 1914 520
109. E. Virgole. Valby's, 8. apr. 1914 523
110. E. Virgole. [Kopenhaagenis, pärast 9. maid (26. aprilli) 1914] 525
111. E. Virgole. Valby's, 14. (1.) jaan. 1915 526
112. B. Lindele. Valby's, 15. (2.) märtsil 1915 528
113. E. Virgole. Kopenhaagenis, 2. sept. (20. aug.) 1915 . . . 530
114. B. Lindele. Valby's, 12. sept. (30. aug.) 1915 532
115. E. Virgole. Kopenhaagenis, 12. dets. 1915 534
116. J. Linnamäele. Kopenhaagenis, 14. (1.) sept. 1916 534

Kommentaarid.

I. Kommentaarid artiklite, vestete ja poleemika kohta (nr. 1—42) 539
II. Kommentaarid eessõnade kohta (nr. 1—14) 564
III. Kommentaarid kirjade kohta (nr. 1—116) 573

Järelsõnad.

Eduard Vilde kirjadest. *L. Raud* 617
Toimetuskolleegiumi järelsõna 625

Õiendus.

	On trükitud:	Peab olema:
Lk. 544, art. 12, viide 4	nõrgalt	kõrgelt

Toimetuskolleegium:
P. Rummo (vastutav toimetaja),
E. Elisto, J. Käosaar, L. Raud,
E. Sõgel.

Эдуард Вильде
СОЧИНЕНИЯ:
СТАТЬИ И ПИСЬМА.
На эстонском языке.
Оформление В. Тоотса.
Эстонское Государственное
Издательство,
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

*

Toimetaja E. Elisto.
Kunstiline toimetaja H. Vitsur.
Tehniline toimetaja H. Veber.
Korrektorid E. Toots ja H. Viljamaa.

Ladumisele antud 15. IX 1956. Trükkimisele antud 3. XII 1956. Paber 54:84, 1/16. Trükipoognaid 39,5 + 1 kleebis. Formaadile 60:92 kohaldatud trükipoognaid 32,44. Arvutuspoognaid 32,26. Trükiarv 8000. MB-07986. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42. Tellimise nr. 3253.

Hind rbl. 11.30

7—3

A
2137c
41231

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00345834 8